

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 41

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав-Хмельницький
2019

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І. В., докт. екон. наук; Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лисецький А. С., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Навальна М. І., докт. філол. наук, Оболенська Т. Є., докт. екон. наук; Петрук О. М., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Леваєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макарчук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рибаківа Т. О., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнасяк-Шульц докт. екон. наук (Польща); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетеринець канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 7 від 29 березня 2019 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 30 березня, 2019 року. Формат 60x84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 27,90.

Обл.–вид. арк. 31,34. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

© ПХДПУ, 2019.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 41

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав-Хмельницкий
2019

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И. В., докт. экон. наук; Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лисецкий А. С., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Навальная М. И., докт. филол. наук; Оболенская Т. Е., докт. экон. наук; Петрук А. М., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макарчук И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук, Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), А. Игнасяк-Шульц докт. экон. наук (Польша), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 7 от 29 марта 2019 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов « Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 30 марта 2019. Формат 60x84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 27,90.

Обл.-изд. л. 31,34. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия КВ, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия КВ, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета» зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2019.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 41

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>

Established in 2006
Issued four per year

Pereiaslav-Khmelnyskyi
2019

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: **L. O. Marmul**, Doctor of Economics (chief editor);

I. V. Alekseyev, Doctor of Economics; **O. D. Hordei** Doctor of Economics; **L. A. Goroshkova** Doctor of Economics; **M. M. Ignatenko**, Doctor of Economics; **Y. V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O. P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M. O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **A. S. Lisetsky**, Doctor of Economics; **I. G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **M. I. Navalna**, Doctor of Philology; **T. Y. Obolenska**, Doctor of Economics; **O. M. Petruk**, Doctor of Economics; **V. B. Tropina**, Doctor of Economics; **A. V. Cherep**, Doctor of Economics; **I. Y. Chugunov**, Doctor of Economics; **L. Y. Levaieva**, Candidate of Economics; **V. V. Malyshko**, Candidate of Economics; **I. M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **O. M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **T. O. Rybakova**, Candidate of Economics; **G. V. Chaban**, Candidate of Economics, **S. Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: **V. Voronov**, Doctor of Sociology (Latvia); **A. Ignasiak-Szulc**, Doctor of Economics (Poland); **O. Vankevych**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska**, Doctor of Economics (Republic of Moldova); **V. Menshikov**, Doctor of Sociology (Latvia); **S. Polonyk**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov**, Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Teterynets**, Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 7 dated March 29, 2019.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on March 30, 2019. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 27,90.

Issued sheets 31,34. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzhereho, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), Russian Science Citation Index (RISC), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2019.

УДК 35.076.5(470)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-07-14>

РАЗВИТИЕ ПОТЕНЦИАЛА ВИНОГРАДАРСТВА И ВИННОГО ТУРИЗМА В АТО ГАГАУЗИЯ

Алла Левитская

Постановка проблемы. Виноделие в АТО Гагаузия – стратегическая отрасль. Доля виноделия в общем объеме промышленного производства АТО Гагаузия составляет 60 процентов. Винодельческий потенциал представлен 16 винодельческими предприятиями. Однако не все они готовы принимать туристов и развивать винный туризм.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования стало выявление наследия винного туризма в АТО Гагаузия, с основной задачей, заключающейся в разработке стратегий развития потенциала винного туризма и обеспечении устойчивого регионального развития.

Изложение основного материала (результаты работы). Виноградарство и винный туризм (энотуризм) в настоящее время являются перспективным и выгодным направлением для развития сельского туризма в сельской местности. Это включает в себя не только изучение технологий выращивания винограда, производства вина, но также изучение истории, культуры и традиций региона. Винный туризм, как часть сельского туризма, напрямую способствует развитию экономики региона. Что касается политики ЕС, развитие энотуризма играет важную роль в развитии услуг виноделов и росте занятости в сельской местности. Факторами, способствующими развитию винного туризма в АТО Гагаузия, являются: особая комбинация климатических и почвенных условий, создающая благоприятные условия для виноделия; высокая отраслевая концентрация производства и широкая ассортиментная линейка винодельческой продукции; наличие потенциала развития, связанного с виноградарством и винодельческим туризмом: сельского, экологического, гастрономического и этнографического.

Выводы в соответствии со статьей. Существуют три основные стратегические цели развития потенциала виноградарства и винного туризма в АТО Гагаузия: развитие туристических направлений Гагаузии на базе действующих винодельческих предприятий; формирование сети достопримечательностей (гостиничный и ресторанный бизнес, музеи, народные промыслы, концерты, театры) вокруг «зон привлекательности» – винодельческих предприятий; содействие возникновению и развитию сетевого взаимодействия основных игроков в сфере развития туризма.

Ключевые слова: виноградарство и винный туризм, региональное развитие, АТО Гагаузия.

РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ ВІНОГРАДАРСТВА І ВИННОГО ТУРИЗМУ В АТО ГАГАУЗІЯ

Алла Левітська

Постановка проблеми. Виноробство в АТО Гагаузія - стратегічна галузь. Частка виноробства в загальному обсязі промислового виробництва АТО Гагаузія становить 60 відсотків. Виноробний потенціал представлений 16 виноробними підприємствами. Однак не всі вони готові приймати туристів і розвивати винний туризм.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є виявлення спадщини винного туризму в АТО Гагаузія, з основним завданням, яке полягає в розробці стратегії розвитку потенціалу винного туризму і забезпеченні сталого регіонального розвитку.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Виноградарство і винний туризм (енотуризм) в даний час є перспективним і вигідним напрямком для розвитку сільського туризму в сільській місцевості. Це включає в себе не тільки вивчення технологій вирощування винограду, виробництва вина, але також вивчення історії, культури і традицій регіону. Винний туризм, як частина сільського туризму, безпосередньо сприяє розвитку економіки регіону. Що стосується політики ЄС, розвиток енотуризму відіграє важливу роль в розвитку послуг виноробів і зростання зайнятості в сільській місцевості. Факторами, що сприяють розвитку винного туризму в АТО Гагаузія, є: особлива комбінація кліматичних і ґрунтових умов, що створює сприятливі умови для виноробства; висока галузева концентрація виробництва і широка асортиментна лінійка виноробної продукції; наявність потенціалу розвитку, пов'язаного з виноградарством і виноробним туризмом: сільського, екологічного, гастрономічного та етнографічного.

Висновки відповідно до статті. Існують три основні стратегічні цілі розвитку потенціалу виноградарства і винного туризму в АТО Гагаузія: розвиток туристичних напрямків Гагаузії на базі діючих виноробних підприємств; формування мережі привабливості (готельний і ресторанний бізнес, музеї, народні промисли, концерти, театри) навколо «зон привабливості» - виноробних підприємств; сприяння формуванню та розвитку мережевої взаємодії основних гравців в сфері розвитку туризму.

Ключові слова: виноградарство і винний туризм, регіональний розвиток, АТО Гагаузія.

DEVELOPMENT OF THE POTENTIAL OF VITICULTURE AND WINE TOURISM IN ATU GAGAUZIA

Alla Levitskaia¹

Formulation of the problem. Winemaking in ATU Gagauzia is a strategic industry. The share of wine-making in the total industrial production of ATU Gagauzia is 60 per cent. The wine-making potential is represented by 16 wine-making enterprises. However, not all of them are ready to accept tourists and develop wine tourism.

Setting the task, the purpose of the study. The study aimed to identify the heritage of wine tourism in the ATU Gagauzia, with the main aim of elaborating development strategies for the wine tourism potential and ensuring a sustainable regional development.

Presentation of the main material (results of work). Viticulture and wine tourism (enotourism) is currently a promising and profitable direction for the development of rural tourism in rural areas. It includes not only learning the technology of growing grapes, wine production, but also learning the history, culture, and traditions of the region. The wine tourism, as part of rural tourism, directly contributes to the development of regional economic. In the EU policy, the development of enotourism plays an important role in the development of wine-makers services and employment growth in rural areas. Factors contributing to the development of wine tourism in ATU Gagauzia are: a special combination of climatic and soil conditions creates a favorable terroir for winemaking; high industry concentration of production and a wide assortment line of wine products; availability of development potential associated with viticulture and viniculture tourism: rural, environmental, gastronomic and ethnographic.

Conclusions according to the article. There are three main strategic goals of development of the potential of viticulture and wine tourism in atU Gagauzia: development of tourist destinations of Gagauzia based on active wineries; formation of attractions (hotel and restaurant business, museums, folk crafts, concert organizations, and theater) around «zones of attraction» - wineries; promoting the emergence and development of network interaction of the main players of tourism development.

Key words: Viticulture and wine tourism, regional development, ATU Gagauzia.

JEL Classification: Z32; Q56

Overview of the Moldovan wine-making sector

Dynamics of wine production

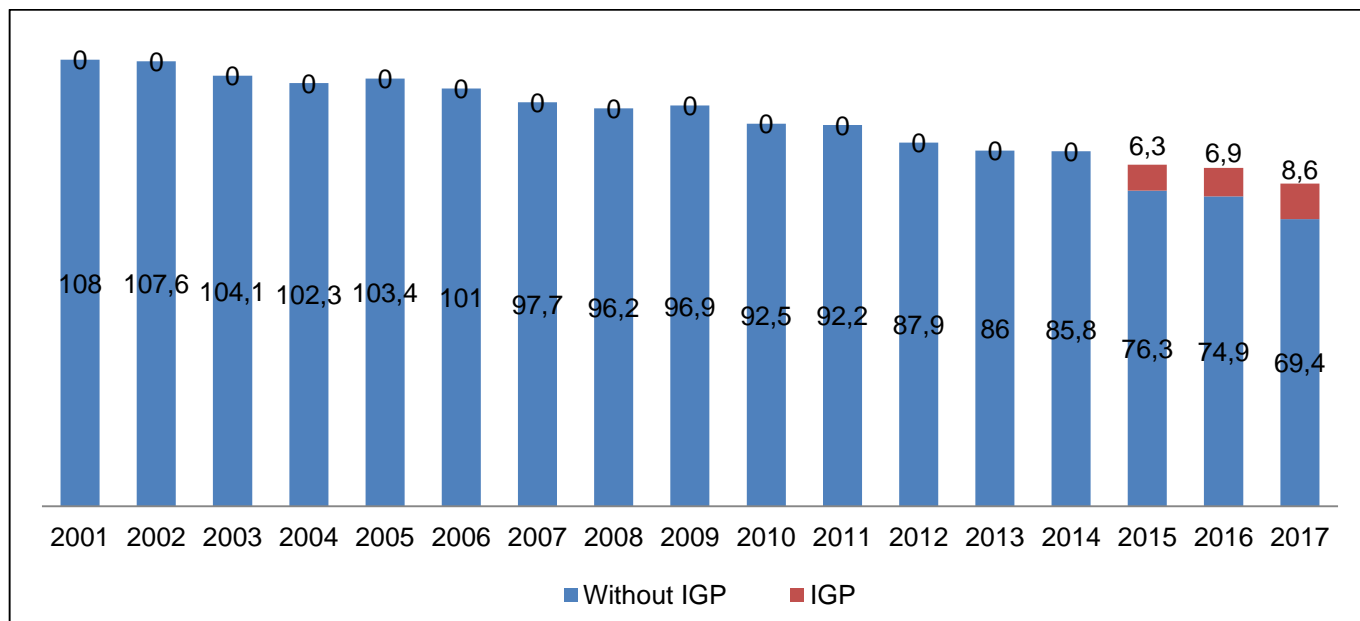
The Republic of Moldova has the highest planted vineyards density in the world and ranked 19th among the countries that produce wine. The area of vineyards for wine grapes is 78,000 hectares (3rd place in the Black Sea basin). In total, there are 52,000 winemakers (farmers), 980 enterprises operating in the VWT sector, including nurseries, wineries, agricultural enterprises and cooperatives, engineering companies, packaging and service enterprises, 6 educational institutions, technology transfer, and research centers.

This industry generates about 150,000 jobs, i.e. every 4th able-bodied citizen is directly or indirectly involved in winemaking. For the last 15 years, about 600 million US dollars have been invested in the development of 30 thousand hectares of vineyards. 24 wineries and 5 specialized agencies in wine tourism are actively involved in viniculture tourism. Compared to 2016, there was an increase in the number of tourists visiting wineries by 31 per cent (175 thousand people), of which local residents are 64 per cent, foreigners – 36 per cent, whose stay in the country is 3.2 people/day and the amount of expenses is of 28.5 EUR/day. Thus, VWT generates about 7 million euros per year [1]. The industry forms 3 per cent of Moldova's GDP and makes up about 12 per cent of exports.

The vineyards of the Republic of Moldova are on the same latitude as the famous winemaking regions of

¹ Doctor Habilitat in Economic science, professor Universitar (Comrat State University)

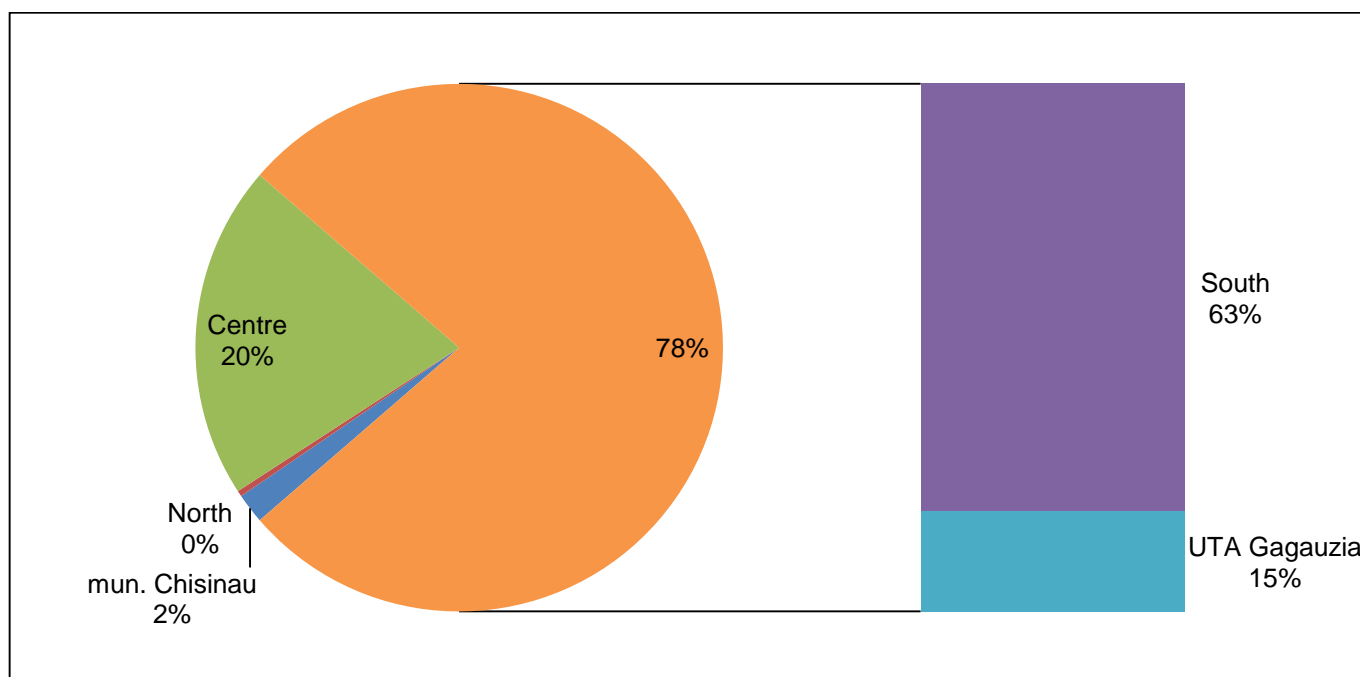
Europe, whose unique terroir contributes to the production of quality wines. According to the area of vineyards, the Republic of Moldova takes the 6th place in Europe, vineyards occupy 4 per cent of the country's territory and 7 per cent of the agricultural land area. Grape plantations occupy 140 thousand hectares, including 30 thousand hectares of young stands.

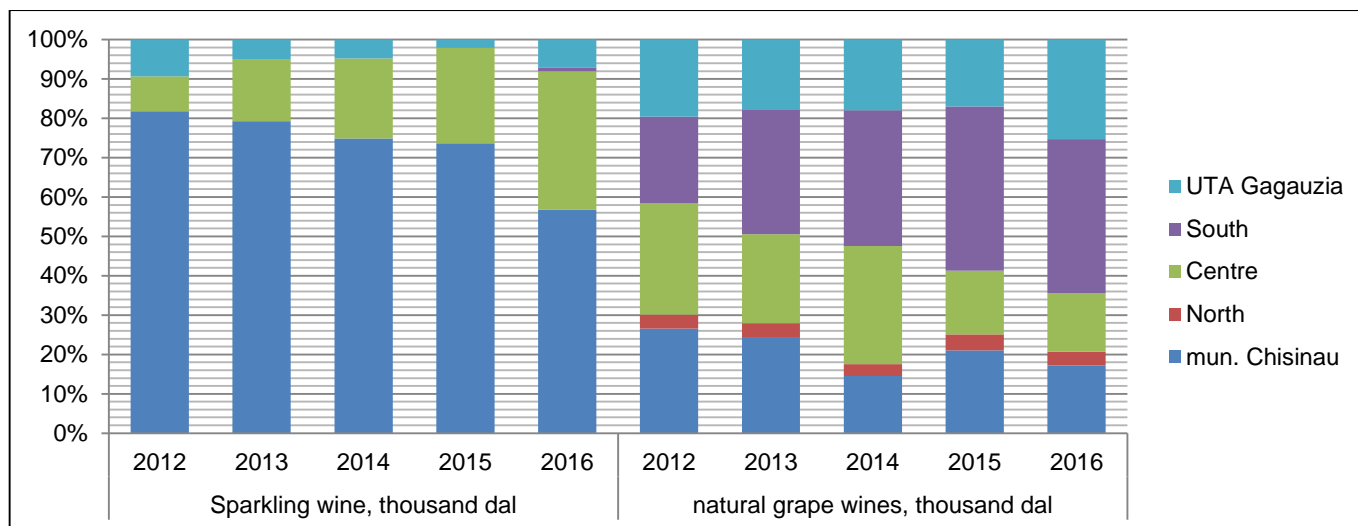
Graph. 1 The potential for the production of wines with Indicazione Geografica Protetta (IGP), ha
 Source: National Bureau of Wine and Grapes (NBWG)

Graph 1 shows the area of vineyards in the farms of commodity production, with the exception of the areas located near the house and occupied and occupied by table grape. 8,600 hectares of land is registered under the sign with a protected geographical indication - IGP (Indicazione Geografica Protetta). The volume of grape processing by regions of the Republic of Moldova, presented in Graph 2, indicates a large part of grapes grown in the Southern development regions of the and ATU Gagauzia – 78 per cent of the total (63 per cent and 15 per cent, respectively).

The production volumes of natural wines by development regions illustrate the growing share of the ATU Gagauzia. This information confirms a certain potential and significance of the development of viticulture and wine tourism in the southern region as a whole and specifically in ATU Gagauzia.

Graph 2. Grape processing by Development Region of the Republic of Moldova, 2017
 Source: National Bureau of Wine and Grapes (NBWG)

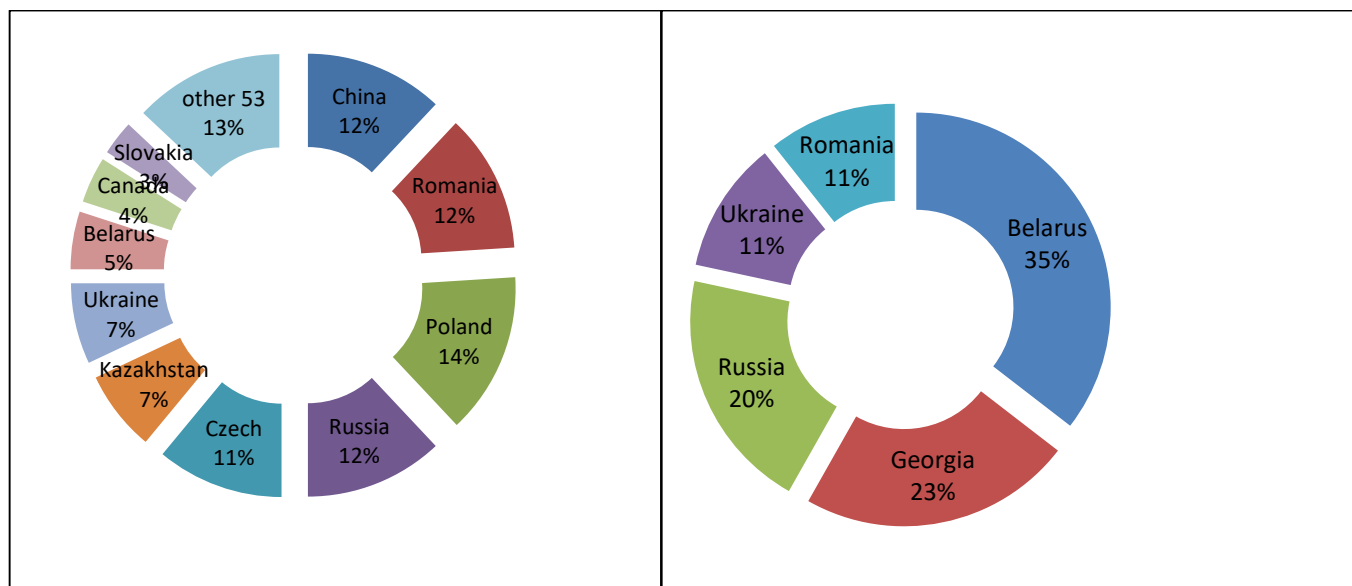

Graph 3. Production of natural wines by development regions, thousand dal

Source: National Bureau of Wine and Grapes (NBWG)

In 2017, the volume of wine production amounted to 18 million dals, and the export volume exceeded 128 million US dollars. The diversification of markets for Moldovan wines is growing along with their popularity. According to the National Bureau of Wine and Grapes, the volume of bottled wine was 54,208,396 bottles. Figure 4 shows the TOP 10 export directions for bottled wine and bulk wine.

There are 95 cultivated varieties of grape in the Republic of Moldova, of which the ratio of red and white is 55:45. International grape varieties are 85 per cent, varieties of the Black Sea basin are 10 per cent, autochthonous varieties and selection of new varieties are 5 per cent. Of the 35 wine grapes, the authenticity of the product is provided by local varieties (Feteasca Albe (24 per cent), Feteasca Regale (28 per cent), Feteasca Neagra (33 per cent), Rara Neagra (1.5 per cent), Viorica) of grapes growing at 10% from all areas [2]. There are also varieties that are little known to producers but are widely distributed among the rural people - Plavay, Negrou de Causeni, Kopchak, Roshioara [3].

Graph 4. TOP 10 export directions of bottled and bulk wine

Source: National Bureau of Wine and Grapes (NBWG)

Regions of the Republic of Moldova with a protected geographical indication – IGP

Moldova is divided into 4 regions with a protected geographical indication (IGP) (Fig. 1): Codru (45 per cent) covers 35,100 hectares, Valul lui Traian (39 per cent) - 30,420 hectares, Stefan Vodă (16 per cent) - 12,480 hectares. IGP is a kind of quality mark, which came to Moldova from Italy to protect products whose origin is directly related to the territory of origin. To obtain IGP, it is sufficient that at least one of the stages of raw material processing be associated with a specific locality [4]. Since May 7, 2017, wines are classified as follows: wines with a protected place of origin (DOP), then a lower level - wines with a protected geographical indication (IGP), then wines with the name of a grape variety.

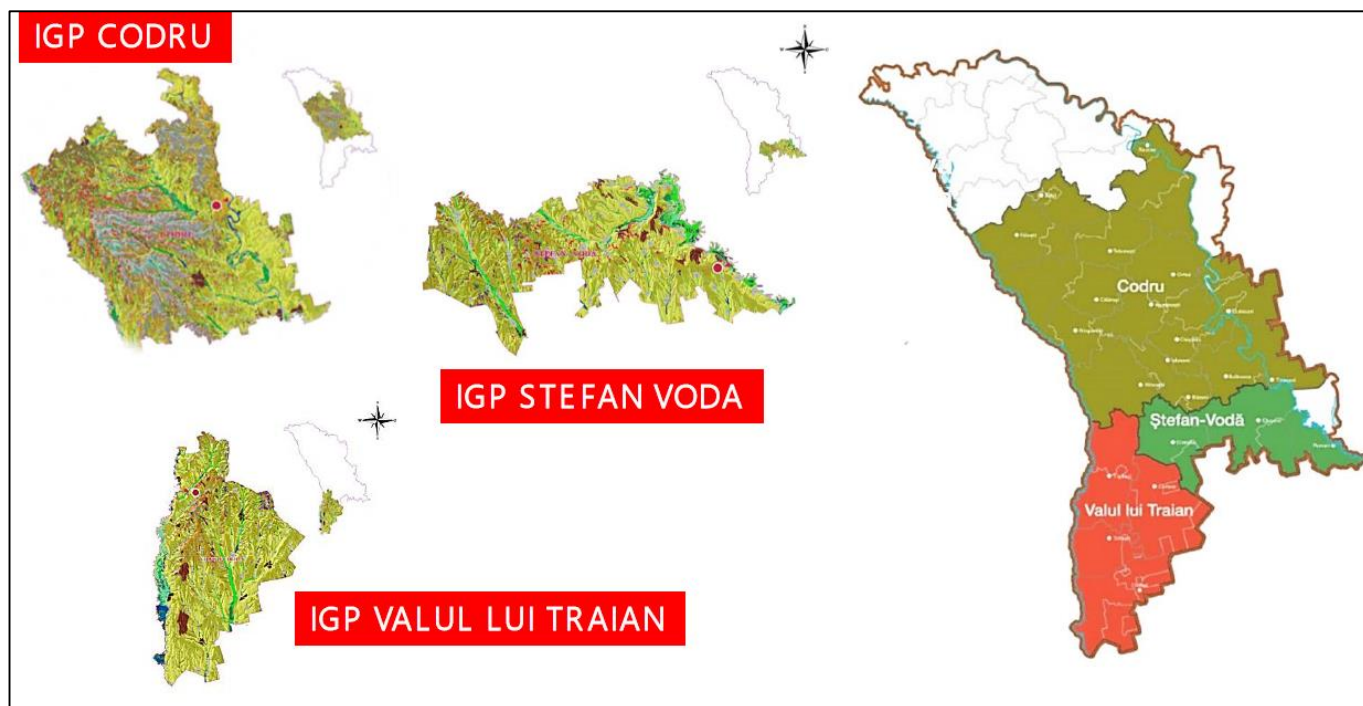

Figure 1. Viticulture and viniculture zones of the Republic of Moldova specialized on production of wines with a protected geographical indication

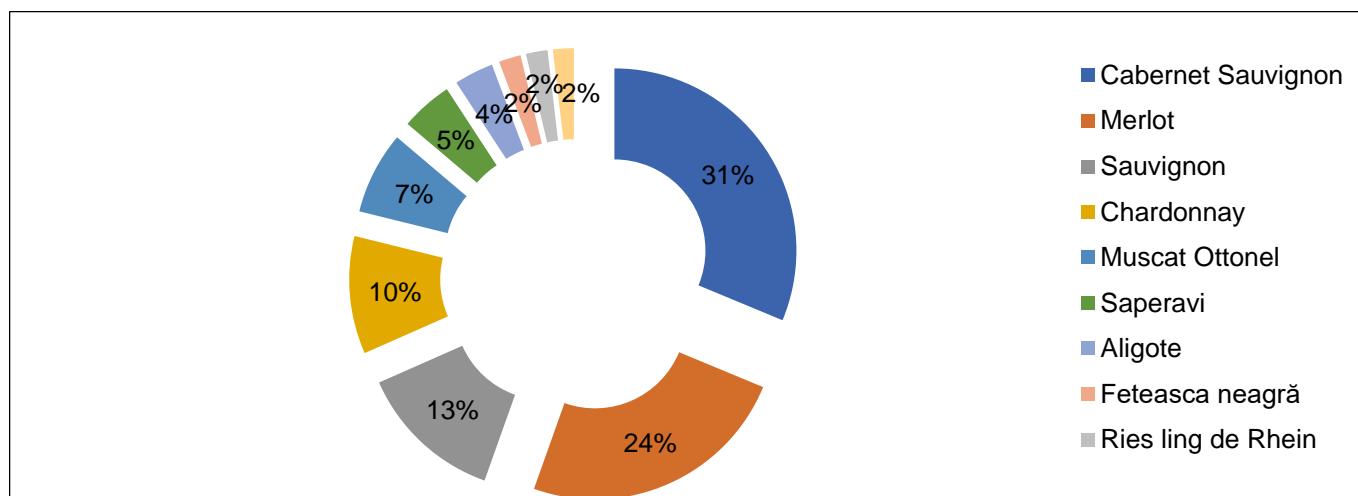
Source: National Bureau of Wine and Grapes (NBWG)

Wine plantations are divided into four regions with a protected geographical indication, registered by the European Union: the region «Codru» (the center of the country is white wines), «Ștefan Vodă» (southeast, red varietal and blending wines), «Valul lui Traian» (south-west, liqueur and red wines), «Divin» (the entire geographical territory is brandy, aged in oak casks).

The region with a protected geographical indication «Valul lui Traian»

The vineyard and winemaking zone for the production of wines with the geographically protected name «Valul lui Traian» includes Leova, Cantemir, Cahul, Taraclia, Comrat, Ceadir-Lunga, and Vulcanesti districts. The region is named after the ancient historical monument – Trajan's Wall, built in the period of late antiquity. The first mention appears in 1489. The geographically delimited area «Valul lui Traian» consists of three subzones:

- Tigic hill - fragmented terrain with a maximum height of 300m. The composition of the soil is alloyed chernozem and gray soil;
- Prut terraces - terraces with a maximum height of 220m. The soil composition is ash and leached chernozem;
- Bugeac steppe - a combination of valleys and ravines, low-flow rivers. The soil composition is black soil with moderate humus content, carbonate black soil and saline soils.
- The top 10 grape varieties of the Valul lui Traian zone with IGP are presented in Figure 15 of which: white and pink varieties are 39 per cent, and red is 61 per cent.

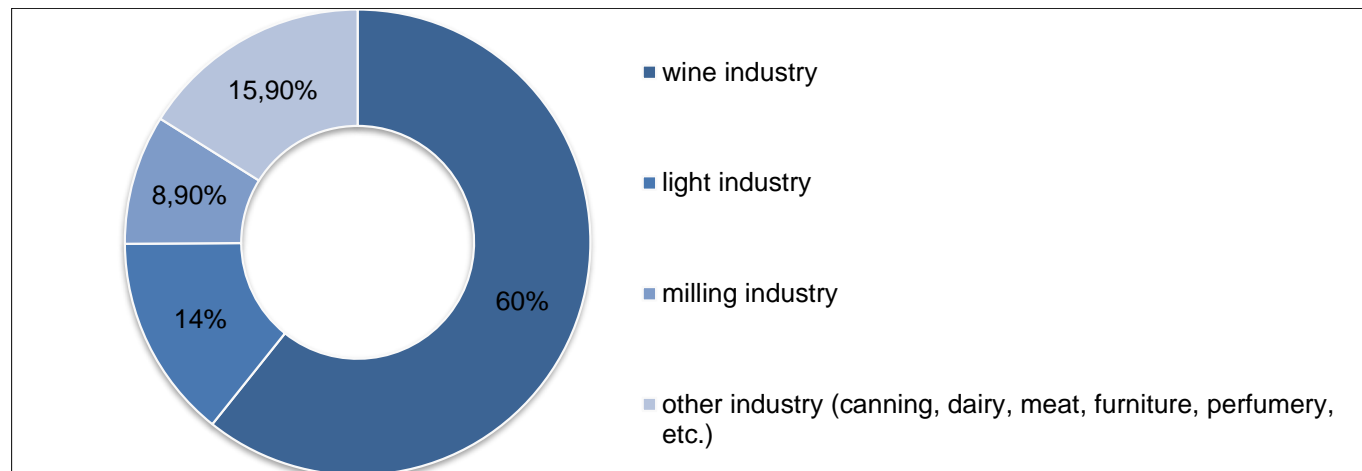
Graph 5. Popular grape varieties

Source: National Bureau of Wine and Grapes (NBWG)

The color of red wines is more intense than in other areas: from pomegranate to cherry; rich taste, thanks to high extract content. White wines are exquisite and lively, with an elegant bouquet and fresh fruity notes. Liquor wines have a rich taste, which with intensive ripening is complemented by hints of caramel, chocolate, and sweet spices. The color of liqueur wines becomes amber (in white wines) and ruby-pomegranate (in red wines) [2].

Wine-making sector of ATU Gagauzia

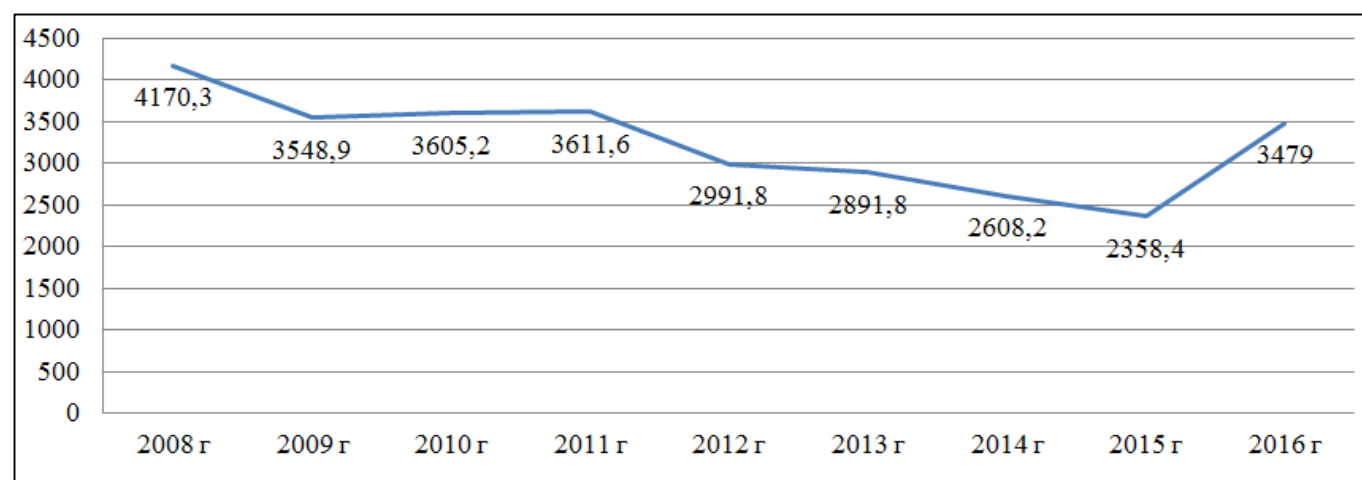
Winemaking in ATU Gagauzia is a strategic industry. The share of wine-making in the total industrial production of ATU Gagauzia is 60 per cent. Such a concentration of this type of production is not observed in other developing regions of the Republic of Moldova.

Graph 6. Structure of industrial products in the ATU Gagauzia on 01.01.2016

Source: [5]

The dynamics of the production of wine in the ATU Gagauzia illustrates a slight decline until 2015 and then we can see an upturn in 2016.

Graph 7. Dynamics of production of wine products in the ATU Gagauzia

Source: General Directorate of Economic Development of ATU Gagauzia

The wine-making potential is represented by 16 wine-making enterprises, 14 of which are members of the GAGAUZYA-VIN Winemakers Association. 9 companies have tasting rooms. However, not all of them are ready to accept tourists and develop wine tourism. Two large enterprises: Vinaria Bostovan DK-INTERTRADE SRL have the largest market share in total sales income (45 per cent).

Wineries of autonomy produce ordinary wines, dessert wines, sparkling wines, as well as strong alcoholic beverages. The production of wine and wine materials is about 3.5 million dals. In 2007–2015, the share of the ATU Gagauzia in the total volume of wine production in the Republic of Moldova was between 19 per cent and 24 per cent. Products are exported to many countries: Russian Federation, Poland, Ukraine, Georgia, Latvia, Slovakia, Romania, Belarus, Czech Republic, Kazakhstan, China and other countries of the near and far abroad.

Potential development of wine tourism in the ATU Gagauzia

Viticulture and viniculture tourism (VWT) is a motivational form of tourism, in order to visit wine-making enterprises and wine-making areas to combine the pleasure of tasting wine products with the opportunity to become familiar with local customs, rural lifestyle and cultural events.

The program «Wine Road in Moldova» [6] approved in 2004, marked the beginning of the promotion of the country's image on the basis of wine and viticulture (VWT) tourism. This type of tourism is recognized as «anchor» for the development of inbound and domestic tourism. This was facilitated by a comprehensive program to promote Moldova as a wine-tourist destination, including an online campaign, participation in specialized fairs and exhibitions, the organization of thematic events and study visits, etc.[7]

The participation of Moldova in the EU project to promote the Black Sea Wine Tourism Network has given a serious impetus to the development of winemaking [8]. The trend of increasing interest in Moldova is noticeable in the growth of the number of organized tourist groups arriving to get acquainted with local wines, cuisine, and national traditions.

The largest increase in the number of foreign tourist arrivals within the VWT is observed in the fall when the Wine Festival is held (in Chisinau and Comrat), as well as at the end of winter when the ExpoVin Moldova exhibition is held. The rest of the time is a reserve for organizing events that can be visited by domestic tourists and guests from near abroad.

Of course, the wine-making enterprises of the ATU Gagauzia cannot compete with the large enterprises with well-known vineries of the international level: Cricova, Purcari, Milestii, and Mici. Recently they are gaining popularity by the representatives of micro vine-making: Novac, Kara Gani. A small number of tourist sites of Gagauzia are included in the tourist turnover of Moldova. Of the 20 official tourist routes approved by the Tourism Authority, only one route of «Through Gagauzia and Bugeac» passes through the territory of the ATU Gagauzia.

Of these, 14 members of the Association of Winemakers «Gagauzya-Vin,» currently only 3 enterprises have restored tasting rooms and are interested in accepting tourists. It is these companies that can be included in the tourist wine routes of the ATU Gagauzia.

Ecological potential plays a special role - vineyards planted on hillsides stop erosion and contribute to landscape conservation. The European Convention on Landscape Management and Planning has conducted a series of studies emphasizing the value of vineyards in environmental protection and positioning landscapes with vineyards as indicative of the promotion of ecotourism.

Factors contributing to the development of wine tourism in ATU Gagauzia:

- A special combination of climatic and soil conditions creates a favorable terroir for winemaking (for example, water deficiency favorably affects red grape varieties, long autumn contributes accumulating sugar in berries);
- High industry concentration of production and a wide assortment line of wine products (about 24 per cent of the total state production), as well as wide geography of exports, ensuring Gagauz wine recognition (about 90 per cent of wine products are exported to over 50 countries).
- Availability of development potential associated with viticulture and viniculture tourism: rural, environmental, gastronomic and ethnographic.

Conclusions:

1. Development of tourist destinations of Gagauzia based on active wineries

This strategic goal involves the promotion of initiatives of active players of gastronomic tourism: wineries, micro and home wineries interested in the development of wine tourism in order to form a tourist VWT destination of «Gagauzia» [9].

Within the framework of the first direction, actions are planned aimed at the development of the VWT infrastructure and the promotion of local wines and brands. It is intended to improve the legislative and institutional framework for the activities of VWT entities in the direction of simplifying registration and licensing of small and medium-sized businesses in the field of tourism. This requires the active participation of all stakeholders: national, local and regional authorities, organizations promoting wine tourism, associations of support for small and medium-sized businesses in the region, educational and research structures.

2. Formation of attractions of tourist destinations

This strategic goal involves the development of natural and the creation of artificial attractions around «zones of attraction» - wineries based on the development of competencies of companies from related tourism to vine-making (hotel and restaurant business, museums, folk crafts, concert organizations, and theater).

Gagauz KORAF LARI – Gagauz Ornaments, Gagauz SOFRASI – Gagauz Hospitality/Kitchen, Gagauz ŞARAPÇI – Gagauz Wine, Gagauz MIRASI – Gagauz HERITAGE, Bugeac KILIM – Buceac CARPET

The implementation of the activities of the second direction will increase the competence of small and medium-sized businesses in the field of tourism and the promotion of their interests at the national and regional levels.

The development of the competencies of companies from the wine-related types of tourism will make it possible to increase the competitiveness of tourism products as a whole and more successfully coordinate the joint actions of the tourism business players. The introduction of training programs based on the implementation of international quality standards in the service sector will increase the export potential in the field of tourism and lead to an increase in the region's GRP.

It is intended to introduce a number of projects aimed at modernizing cultural institutions, preserving and promoting traditions, history, and art crafts as an integral part of the strategic development plan for VWT. Registration of intellectual property objects including local wines and products (kavarma, kaurma, baur, myrda, gozlema, etc.) These activities will increase the marketing attraction of a tourist destination.

3. Promoting the emergence and development of network interaction of the main players of tourism development

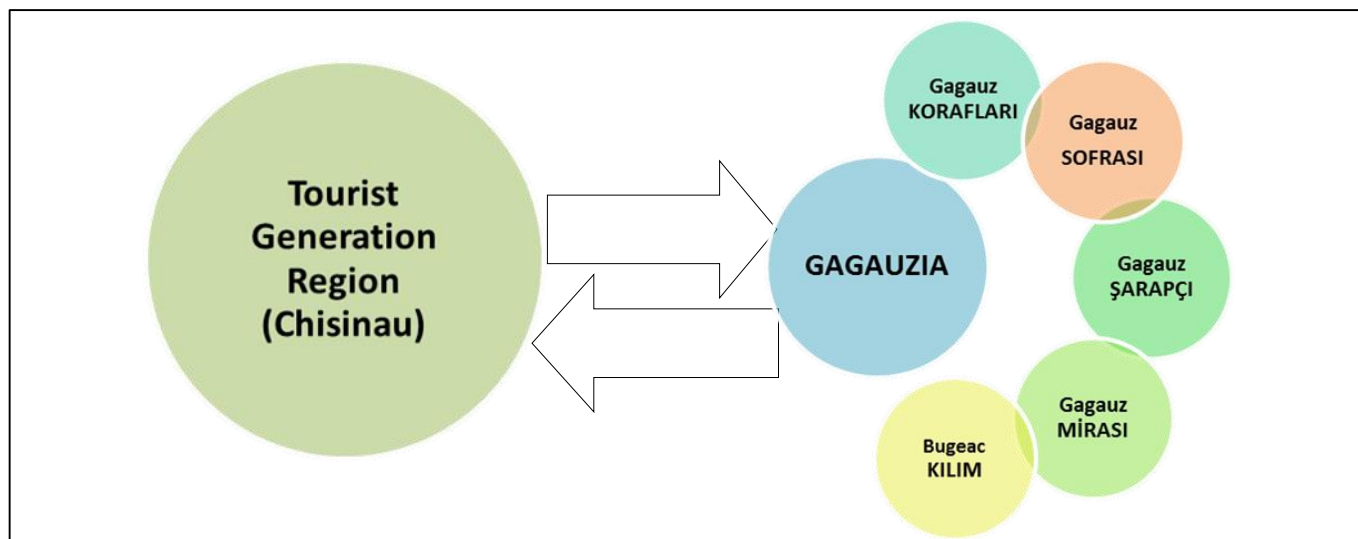

Figure 2. Formation of interregional destinations of Gagauzia

The actions included in the third direction imply the creation of a coordinating tourism activity of the Destination Management Organization, whose activity will focus on mobilizing the population within the framework of eight MIGs allocated for the LEADER program and the development of cluster initiatives of participants in the tourist field of activity. This network with the core of the Regional Tour-Info (RTI) will help create conditions for the formation of tourist attractions and promote the image of ATU Gagauzia as a region with developed VWT at the national and international levels.

References

1. www.winesofmoldova.com/
2. «Moldova wine in numbers» NOI MD, 2018. Available online: https://noi.md/ru/news_id/239697
3. «Moldova: New trend of wines from local varieties» VinMoldova. Available online: <http://vinmoldova.md/index.php?mod=content&id=3295>
4. «What do IGT, DOP, IGP, DOC, DOCG, STG product categories mean» Italy4.me. Available online: <http://italy4.me/cucina-italiana/kategorii-igt-dop-igp-doc-docg-stg.html>
5. General Directorate of Economic Development of ATU Gagauzia.
6. Regulation No. 554 on approval of the National Tourism Program - Wine Road in Moldova, Official Monitor No. 88 – 90 of May 24, 2004.
7. More about wine tours in Moldova on: <http://www.businessclass.md/>
8. Available online: <http://blackseatourism.net/new/moldova/>
9. A tourist destination is a specific area that a tourist chooses to visit and spends there for some time, an area where the main processes of interaction between the tourist and the tourist infrastructure take place. N. Leiper «Tourism Management» Sidney: Pearson Education Australia, 2004, 326 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Левітська Алла Петрівна, доктор хабілітат економічних наук, доцент,
Директор ІІ «Інноцентр» Комратського державного університету
вул. Галацана, 17, м. Комрат, Молдова, 3800
e-mail: alla.levitskaia@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Левитская Алла Петровна, доктор хабилитат экономических наук, доцент,
директор ІІ «Інноцентр» Комратского государственного университета
ул. Галацана, 17, г. Комрат, Молдова, 3800
e-mail: alla.levitskaia@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Alla Levitskaia
Dr. (Habil.), Assoc.Prof., Faculty of Economics
Director, ІІ «InnoCenter», Comrat State University
e-mail: alla.levitskaia@gmail.com

УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АУДИТУ ПОДАТКОВОЇ ЗВІТНОСТІ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Коцупатрий М. М.
Новак Н. П.
Сарапіна О. А.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні аспекти формування, здійснення й підвищення ефективності аудиту податкової звітності вітчизняних підприємств.

Метою роботи є визначення змісту, особливостей і теоретичних та практичних засад здійснення, удосконалення, підвищення ефективності аудиту податкової звітності підприємств як основи їх стійкого й конкурентоспроможного розвитку на перспективу.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу й синтезу, обліку й аудиту.

Результати роботи. У статті визначено зміст податків, податкової звітності та її аудиту в аграрних підприємствах. Розроблено порядок та етапи здійснення аудиторських перевірок, їх мету, методи, оцінку результативності й ефективності. Встановлено необхідні процедури аудиту. Виявлено типові й можливі порушення податкового законодавства та методи їх виявлення. Обґрунтовано засоби й напрями удосконалення відображення податків в обліку, податкової дисципліни й здійснення аудиту оподаткування. Це сприятиме підвищенню фінансово-економічної стійкості аграрних підприємств та їх стійкому розвитку.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання в роботі бухгалтерських служб підприємств, аудиторських компаній, податкових органів.

Висновки. В результаті написання статті було виявлено, що аудит оподаткування діяльності аграрних підприємств має певні особливості. Вони визначаються специфікою власне сільського господарства. Повною мірою це відноситься до визначення платників та встановлення єдиного податку (ЄП). Були визначені організаційно-економічні засади здійснення аудиту, його мета, етапи, процедури, види перевірок. Обґрунтовано зміст аудиторських звітів та значення їх використання в управлінні підприємствами, адмініструванні податків. Пропозиції щодо удосконалення й підвищення ефективності аудиту оподаткування на цих засадах сприятимуть зміцненню податкової дисципліни, прозорості агробізнесу, його оптимізації й конкурентоспроможності на аграрних ринках.

Ключові слова: податкова звітність, облік, аудит, процедури, пільги, санкції, нарахування, удосконалення, підвищення, ефективність.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ И ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ АУДИТА НАЛОГОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Коцупатрий М. Н.
Новак Н. П.
Сарапина О. А.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты формирования, осуществления и повышения эффективности аудита налоговой отчетности отечественных предприятий.

Целью работы является определение содержания, особенностей и теоретических и практических основ осуществления, усовершенствования, повышения эффективности аудита налоговой отчетности предприятий как основы их устойчивого и конкурентоспособного развития на перспективу.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: диалектический, монографический, исторический, системно-структурного анализа и синтеза, учета и аудита.

Результаты работы. В статье определено содержание налогов, налоговой отчетности и ее аудита в аграрных предприятиях. Разработан порядок и этапы осуществления аудиторских проверок, их цель, методы, оценку результативности и эффективности. Установлены необходимые процедуры аудита. Выведены типичные и возможные нарушения налогового законодательства и методы их обнаружения. Обоснованы средства и направления совершенствования отображения налогов в учете, налоговой дисциплины и осуществления аудита налогообложения. Это будет способствовать повышению финансово-экономической устойчивости аграрных предприятий и их устойчивому развитию.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. Их целесообразно передать для практического использования в работе бухгалтерских служб предприятий, аудиторских компаний, налоговых органов.

Выводы. В ходе написания статьи было обнаружено, что аудит налогообложения деятельности аграрных предприятий имеет определенные особенности. Они определяются спецификой собственно

сельського господарства. В повній мірі це стосується к определению плательщиків и установления единого налога (ЕН). Были определены организационно-экономические основы осуществления аудита, его цель, этапы, процедуры, виды проверок. Обосновано содержание аудиторских отчетов и значение их использования в управлении предприятиями, администрировании налогов. Предложения по совершенствованию и повышению эффективности аудита налогообложения на этой основе способствовать укреплению налоговой дисциплины, прозрачности агробизнеса, его оптимизации и конкурентоспособности на аграрных рынках.

Ключевые слова: налоговая отчетность, учет, аудит, процедуры, льготы, санкции, начисления, совершенствование, повышение эффективности.

IMPROVING AND RAISING THE EFFECTIVENESS OF AUDIT OF TAX ACCOUNTING AT THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Kotsupatryi M. M.
Novak N. P.
Sarapina O. A.

The subject of the study is theoretical and practical aspects of the formation, implementation and increase of the efficiency of audit of tax reporting of domestic enterprises.

The purpose of the work is to determine the content, features and theoretical and practical principles of implementation, improvement, increase of the efficiency of audit of tax reporting of enterprises as a basis for their sustainable and competitive development in the future.

Methodological basis of the article became as general scientific, and special methods of scientific knowledge. Were used methods: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, accounting and audit.

Results of work. The article defines the content of taxes, tax reporting and audit in agrarian enterprises. The procedure and stages of carrying out of audits, their purpose, methods, the estimation of efficiency and efficiency are developed. The necessary audit procedures are established. Typical and possible violations of tax legislation and methods of their detection are revealed. The means and directions of improvement of representation of taxes in accounting, tax discipline and carrying out of the tax audit are substantiated. This will help increase the financial and economic stability of agrarian enterprises and their sustainable development.

The field of application of results. Conclusions and results of the article can be used in the educational-scientific process of the economic faculties of higher educational institutions. It is expedient to transfer them for practical use in the work of accounting services of enterprises, audit companies, tax authorities.

Conclusions. As a result of writing the article, it was found that the audit of the taxation of agricultural enterprises has certain characteristics. They are determined by the specifics of agriculture itself. It is fully related to the definition of payers and the establishment of a single tax (EP). The organizational and economic bases of the audit, its purpose, stages, procedures, types of inspections were determined. The content of audit reports and the significance of their use in corporate management, tax administration is substantiated. Proposals to improve and increase the effectiveness of tax audit on these bases will contribute to strengthening tax discipline, transparency of agribusiness, its optimization and competitiveness in agrarian markets.

Key words: tax reporting, accounting, audit, procedures, privileges, sanctions, accrual, improvement, increase, efficiency.

JEL Classification: H21, H25, M41, M42, Q12

Постановка проблеми. В сучасних умовах частого здійснення законодавчих змін та справляння досить високих податків зростає недовіра між державою та бізнесом, збільшення економічних правопорушень, переведення економічних відносин в тінь, корупція, що потребує контролю своєчасності виконання зобов'язань по сплаті податків. Реформування системи оподаткування потребує запровадження сучасних новітніх форм та методів податкового контролю, які повинні забезпечити, з одного боку, зменшення втручання держави у діяльність бізнесу, з іншого, гарантувати належний рівень податкової дисципліни та збільшення податкових надходжень. З огляду на це, постає гостра необхідність врегулювання економічних взаємовідносин шляхом застосування чіткої моделі сплати податків та відповідальності за порушення податкового законодавства.

Виконати поставлене завдання можна за допомогою дієвого фінансового інструменту, яким, на нашу думку, є податковий аудит. Як вид контролю, він покликаний забезпечувати належну податкову дисципліну суб'єктів бізнесу, наповнення бюджету коштами, реформування з врахуванням інтересів усіх сторін, що сприятиме покращенню бізнес-клімату і, як наслідок, - збільшенню додаткових надходжень до бюджету. За таких умов значно підвищується роль податкового аудиту, який обмежується методами аналізу, не втручаючись у діяльність бізнесу та надає аудиторський висновок, що виступає основою для прийняття управлінських рішень як менеджментом підприємства, так і інвесторами. Також це сприятиме розвитку бізнесу, державно-приватного партнерства і збільшенню дохідної частини бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів оподаткування та аудиту податкових платежів висвітлено в працях таких науковців, як Є.В. Мних, О.А. Петрик, В.В. Рядська, Т.С. Воїнова, В.О. Шевчука, інших. Зокрема, Мних Є. В. зазначає, що податковий аудит «... можна розглядати як напрям практичної аудиторської діяльності, або як синонім до аудиту податкових розрахунків і податкової звітності». Воїнова Т.С. приділила увагу теоретичним основам формування податкового аудиту, а О.А. Петрик та

В.В. Рядська звернули увагу на законодавче врегулювання даного виду контролю. Поряд з цим, розвиток аудиту має реагувати на зміни середовища господарювання, бізнес-процесів, бази оподаткування та потребує постійного удосконалення й підвищення результативності використання стейкхолдерами.

Мета статті – визначення змісту, особливостей і теоретичних та практичних засад здійснення, удосконалення, підвищення ефективності аудиту податкової звітності підприємств як основи їх стійкого й конкурентоспроможного розвитку на перспективу

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою аудиту розрахунків з бюджетом є висловлення аудитором думки про те, чи відповідають ці розрахунки за всіма податками і зборами в усіх суттєвих аспектах нормативним документам, які регламентують порядок їх нарахування та сплати до відповідних рівнів бюджету. Основна задача аудиту розрахунків з бюджетом - ретельна перевірка правильності нарахування податків і зборів та своєчасності їх сплати до бюджету, підтвердження перевіреної інформації висновком, підтвердження правильності ведення обліку за цими розрахунками, правильності заповнення звітності та відповідності даних облікових реєстрів даним податкової звітності. Кожне з цих завдань поділяється на більш конкретні.

Серед конкретних завдань аудитора важливою є підготовка аудиторських доказів за даним об'єктом [1, с. 54]. На підставі аналізу й узагальнення даних аудиторських доказів аудитор робить висновки про правильність ведення бухгалтерського обліку і достовірність бухгалтерської звітності. Готуючи аудиторські докази, аудитор зазвичай не вивчає всієї існуючої в його розпорядженні інформації, визначає основоположні елементи, що характеризують об'єкт, який досліджується. Аудиторські докази, як правило, відображають зміст частини інформації, що є на підприємстві про об'єкт. Оскільки інформація є базою для складання аудиторського висновку, то аудиторські докази повинні відповідати ряду вимог, які дають змогу зробити відповідні висновки. Це такі вимоги, як необхідність, обґрунтованість, повнота, правильність та достовірність.

Функціональні задачі – консультування платників податків і зборів з питань оподаткування з метою своєчасних і правильних розрахунків з бюджетом, а також з метою уникнення переплат та попередження фінансових санкцій з боку фіскальних органів держави; надання консультацій в разі встановлення порушень в оплаті податків щодо їх виправлень; допомога в організації оптимального оподаткування. Метою аудиту розрахунків за єдиним податком (4 група) є висловлення думки аудитора щодо достовірності, об'єктивності та відповідності чинному законодавству показників звітності з нарахування та сплати ЄП.

Аудит при перевірці ЄП допомагає встановити правильність віднесення підприємства до суб'єктів господарювання, які можуть претендувати на статус платника ЄП [2, с. 135]. Йдеться про дотримання умов, що надають право сільськогосподарському товаровиробнику сплачувати ЄП. Встановлюється правильність розрахунку валового доходу від реалізації сільськогосподарської продукції; законність включення сільськогосподарських угідь до об'єкта оподаткування. Визначається дотримання платником ЄП встановленого порядку правового оформлення змін у розмірах площі сільськогосподарських угідь у зв'язку з придбанням права власника або землекористувача та уточнення суми податкових платежів. Оцінюється використання ставок ЄП відповідно до їх диференціації за територіями, де платники здійснюють господарську діяльність; правильність обчислення єдиного сільськогосподарського податку; своєчасність сплати ЄП; правильність складання декларації по сплаті ЄП.

Слід відмітити, що аудит - це превентивний захід стосовно запобігання санкцій, що можуть накладатися контролюючими органами під час перевірки. Договір на проведення аудиту є основним документом, який засвідчує факт домовленості між замовником та виконавцем про проведення аудиторської перевірки, він документально стверджує, що сторони дійшли згоди з усіх моментів, обумовлених у договорі [3, с. 34]. Для того, щоб уникнути неправильного розуміння сторонами взятих на себе зобов'язань, умов їх виконання та прийнятого ступеня відповідальності, необхідно максимально зрозуміло обумовлювати в договорі всі суттєві аспекти взаємовідносин, які можуть виникати в процесі аудиторської перевірки.

Велику роль при проведенні аудиторської перевірки для підвищення її ефективності відіграє чітка взаємодія між управлінським персоналом і аудиторами.

Аудит податкової звітності здійснюється за даними податкового обліку. Його призначення – визначення сум податків (табл. 1), що підлягають перерахуванню до бюджету, та забезпечення контролю за їх сплатою.

Аудиторська перевірка єдиного податку включає три етапи: підготовчий, основний та завершальний [4, с. 357].

Під час підготовчого етапу проводиться ознайомлення з бізнесом клієнта, визначення аудиторського ризику та планування аудиту ЄП. Складання аудиторського звіту і висновку відноситься до завершального етапу аудиторської перевірки (табл. 2).

Основним серед конкретних завдань аудитора є підготовка аудиторських доказів за даним об'єктом [5, с. 91]. На підставі аналізу й узагальнення даних аудиторських доказів аудитор робить висновки про правильність ведення бухгалтерського обліку і достовірність бухгалтерської звітності. Для того, щоб отримати узагальнений матеріал, який би характеризував правильність ведення бухгалтерського обліку й достовірність бухгалтерської звітності, аудитор під час проведення аудиторської перевірки відповідно до програми збирає за об'єктом необхідні докази. Насамперед, це дані про види діяльності підприємства, для того щоб визначити, які податки взагалі має сплачувати підприємство. План рахунків, які використовує підприємство, слугує для визначення, на яких рахунках та субрахунках обліковуються розрахунки за тим чи іншим податком; відомості про нарахування та сплату податків.

Таблиця 1. Мета, завдання, методи і контроль якості аудиту єдиного податку

Мета аудиту	Завдання аудиту	Якість аудиту	Методи аудиту
а – перевірка точності даних; б – перевірка повноти заповнення; с – перевірка відповідності; d – перевірка правильності включення; і – перевірка дотримання законодавства; f – достовірність і повнота звітів.	1. Виявити заборгованість або переплату ЄП на початок звітного року. 2. Перевірка доходів за результатами діяльності минулого року, в т.ч. від с/г діяльності. 3. Перевірка правильності визначення об'єкту податку. 4. Перевірка точності розрахунку ЄП. 5. Перевірка правильності нарахування ЄП. 6. Пропозиції щодо оптимізації податку і їх обліку.	А – наявність. Б – повнота. В – права та обов'язки. Г – оцінка або вимір. Д – подання або розкриття інформації.	а – аналіз; б – синтез; в – індукція; г – дедукція; д – уточнення; е – порівняння; ж – зустрічна перевірка; з – логічна перевірка.

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту єдиного податку (4 група)

Етап аудиторської перевірки	Аудиторські процедури	Аудиторські докази	Період проведення	Виконавці
Підготовчий	Знайомство з бізнесом клієнта, визначення аудиторського ризику та планування аудиту ЄП	Статут підприємства, звіти попередніх перевірок, накази		
Основний	Перевірка заборгованості та переплати ЄП за попередній рік. Перевірити правильність розрахунку ЄП. Перевірити правильність нарахування ЄП. Оцінка достатності та відповідності отриманих аудиторських доказів	Головна книга, податкова декларація єдиного податку, банківська виписка, ПКО, документи на землю, відомості № 3.5. с. - г. журнали – ордери №3 Г – с.-г., 5 В с.- г.		
Завершальний	Складання аудиторського звіту і висновку	Робочі документи аудиторів		

Крім цих доказів, необхідні відомості про результати попередніх аудиторських перевірок, а також дані перевірок податковими та іншими органами, які мають на це право. Також потрібні попередні дані про працівників підприємства (керівництво, бухгалтерія) щодо їх кваліфікації [6, с. 164]. Все це необхідно для визначення ризику аудитора. Основними джерелами, які аудитор може використати для одержання необхідних йому для роботи даних (доказів), можуть бути статут підприємства, довідка з державного статистичного реєстру, а також дані земельно-кадастрової документації, співбесіда з керівництвом підприємства тощо. Методи, які використовує аудитор під час отримання доказів:

- формальна перевірка - має за мету виявлення дефектів в оформленні документів, установлення правильності заповнення реквізитів і наявності необумовлених виправлень, уточнення достовірності підписів посадових осіб, відповідності документа існуючій типовій формі. Наприклад, дані платіжних доручень, за якими фактично перераховувались кошти до бюджету, мають відповідати даним за цими перерахунками, які відображено на рахунках у комп'ютерній програмі;

- суцільна перевірка - це перевірка конкретної операції або групи операцій на всіх стадіях облікового циклу. Вона дає можливість упевнитися в тому, що операція, відображена в первинних документах, знайшла своє відображення в показниках звітності. Така перевірка на даному підприємстві проводиться вибірково за деякими операціями, які могли найбільш суттєво вплинути на результати діяльності, а також за деякими незначними за сумарним виразом операціями.

Під час аудиторської перевірки слід уточнити правильність виведення оборотів і сальдо за кожним видом податків і платежів на кінець звітного періоду, для чого дані аналітичного обліку кожного виду податку чи платежу порівнюють із залишками в регістрах аналітичного обліку і Головні книзі за рахунком 64 «Розрахунки за податками і платежами» чи іншими рахунками [7, с. 902]. Якщо виявлено неточності у розрахунках, слід вжити заходів щодо їх усунення і з'ясувати, чи підприємство заплатило штрафи, пеню податковим адміністраціям за неправильне визначення розміру платежу або його прострочення. Штрафи і пеню слід стягувати з посадової особи, винної у простроченні або у неправильному обчисленні платежу в бюджет. Інформаційним забезпеченням аудиту розрахунків за єдиним податком є журнали - ордери 3 Г с.-г., 5 В с.- г. Головна книга, Податкові декларації єдиного податку, копії платіжних доручень і виписки банку.

На першому етапі аудитор має з'ясувати статус платника податку, оскільки виробники сільськогосподарської продукції його сплачують за умови, що сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 75 % загальної суми валового доходу. При перевірці правильності віднесення

сільськогосподарських підприємств до платників ЄП аудитор має виходити з норм чинного законодавства, яким визначено, що платниками можуть бути [8, с. 55]:

- сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, передбачених законами України;
- селянські та інші господарства, що займаються виробництвом (вирощуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської продукції;
- рибницькі, рибальські та риболовецькі господарства, які займаються розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах).

Аудитор має з'ясувати величину площі сільськогосподарських угідь, переданих сільськогосподарському товаровиробнику у власність або наданих у користування на умовах оренди, що виступає об'єктом оподаткування ЄП, та повноту врахування у зв'язку з тим, що включення сільськогосподарських угідь до об'єкта оподаткування ЄП при передачі їх в оренду регламентується залежно від того, хто передає їх в оренду – платник чи неплатник ЄП, аудитор має встановити дотримання законодавства, зафіксувавши, що при передачі сільськогосподарських угідь в оренду платником ЄП орендовані площі не включалися при розрахунках ЄП орендаря, і навпаки, при передачі сільськогосподарських угідь в оренду неплатником ЄП орендовані площі включалися в розрахунок ЄП орендаря. В обох випадках аудитор повинен встановити сплату орендарем орендодавцю передбачену договором оренди плату за землю [9].

Об'єктом перевірки, що впливає на базу оподаткування ЄП, є зміни площі сільськогосподарських угідь у зв'язку з придбанням права землевласника або землекористувача у звітному році. Аудитор з'ясовує дотримання платником ЄП зобов'язання щодо уточнення суми податкових платежів на період до закінчення податкового року - подання таких розрахунків протягом місяця органам державної податкової служби за місцезнаходженням земельної ділянки та за місцем знаходження платника податку разом з випискою з державного земельного кадастру про склад земельних угідь та їх грошову оцінку.

Державні землевпорядні органи уточнюють грошову оцінку сільськогосподарських угідь у зв'язку із зміною їх складу і повідомляють про це платників податку та органи державної податкової служби. Право власності на землю або право користування земельною ділянкою виникає після встановлення землевпорядними органами межі земельної ділянки в натурі (на місцевості) і отримання документа, що підтверджує це право. Отже, після проходження наведеної вище процедури і отримання документів, які підтверджують право власності або користування земельною ділянкою, платнику ЄП потрібно уточнити суми податкових платежів [10, с. 94]. Оскільки аудит розрахунків з бюджетом – це попереджувальний захід стосовно запобігання санкцій, що можуть накладатися податковими органами під час перевірки, слід враховувати, які саме штрафні (фінансові) санкції передбачені Податковим кодексом України щодо порушень, які можуть бути виявлені при проведенні аудиту розрахунків за єдиним податком.

Необхідно зазначити, що у відповідності до пункту 50.1 Податкового кодексу України при самостійному донарахуванні суми податкових зобов'язань платник податку сплачує штраф у розмірі 3,0% від суми заниженого податкового зобов'язання [11, с. 167]. Типовими порушеннями, які можуть бути виявлені при перевірці розрахунків за єдиним податком, є недотримання 75,0% критерію, методологічні помилки в розрахунках, неправильне визначення об'єкта оподаткування, порушення платіжної дисципліни (табл. 3).

Таблиця 3. Типові порушення при розрахунках за єдиним податком та їх наслідки

Порушення	Наслідки
Виручка, отримана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва і продуктів її переробки за попередній звітний рік менше 75 % від загальної суми валового доходу підприємства	Зняття з реєстрації платника єдиного податку, донарахування податків і зборів, які сплачуються за загальною системою оподаткування, штрафні санкції передбачені ст. 120, 123 ПКУ
Не правильний розмір нормативно грошової оцінки 1 га. угідь (заниження)	Донарахування податкового зобов'язання, штрафні санкції передбачені статтею 123 ПКУ
Зниження об'єкту оподаткування: Не включення площі с.-г. угідь, яка використовується підприємством, до розрахунку ЄП	Донарахування податкового зобов'язання, штрафні санкції передбачені статтею 123 ПКУ
Не подання Податкової декларації ЄП у разі набуття права на нову земельну ділянку	Штрафні санкції передбачені статтею 120 ПКУ
Не подання загальної Податкової декларації ЄП за місцем податкової реєстрації платника (при своєчасному поданні звітних Податкових декларацій за місцем розташування земельних ділянок)	Штрафні санкції передбачені статтею 120 ПКУ
Несвоєчасне подання платіжного доручення в банк на перерахування ЄП до бюджету	Штрафні санкції передбачені статтею 126 ПКУ
Наявність податкового боргу на дату подання Податкової декларації ЄП на звітний (податковий) рік	Зняття з реєстрації платника єдиного податку, донарахування податків і зборів, які сплачуються за загальною системою оподаткування, штрафні санкції передбачені ст. 120, 123 ПКУ

Велику роль при проведенні аудиторської перевірки для підвищення її ефективності відіграє чітка взаємодія між управлінським персоналом і аудитором. Керівництво господарюючого суб'єкта несе персональну відповідальність за повноту та достовірність бухгалтерських та інших документів, які надаються аудитором для проведення аудиту, та за дії, що впливають на незалежність аудитора [12, с. 311]. Потрібно контролювати строки сплати. Оплачують єдиний податок щомісячно до 20 числа наступного року в розмірі 1/3 частини суми єдиного податку, визначеної на кожний квартал від річної суми податку в таких розмірах: I квартал – 10 %; II квартал – 10 %; III квартал – 50 %; IV квартал – 30 %. Кошти перераховують на окремий рахунок державного казначейства України, щомісячно до 20 числа, починаючи з лютого звітного року.

Висновки. В сучасних умовах господарювання, навіть враховуючи впровадження інновацій, підприємництво у сільському господарстві України є найбільш ризикованим з усіх галузей національного господарства. Крім погодно-кліматичних ризиків, викликом є відсутність паритету цін на сільськогосподарську продукцію та продукцію промисловості. Адаже це необхідне для розширеного відтворення ресурсів, їх продуктивності, здійснення виробничого циклу виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Тому для управлінських структур сільськогосподарських підприємств основною задачею виступає оцінка дохідності, податкового навантаження, побудова оптимальних бізнес-планів та постійне знаходження резервів для їх виконання. Вихідними джерелами при цьому виступає інформація бухгалтерського обліку та її достовірність. Іншими словами, наскільки в повному обсязі, правильно буде здійснено аудит, у т.ч. оподаткування, настільки сільськогосподарське підприємство зможе забезпечити свою фінансово-економічну стійкість і бути конкурентним на ринку.

Список використаних джерел

1. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Бескоста Г. М. *Аудит: навч.-метод. посібник*. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.
2. Салуга С. Я., Меліхова Т. О. *Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія*. Запоріжжя: КПУ, 2011. 224 с.
3. Бескоста Г. М. *Аудит: Конспект лекції*. Запоріжжя, 2007. 85 с.
4. Кулаковська Л. П., Піча Ю. В. *Організація і методика аудиту: навч. посібник [для ВНЗ]*. Київ: Каравела, 2004. 567 с.
5. Мармуль Л. О., Коваль С. В., Круковська О. В. *Перспективи розвитку національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності*. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. № 4 (40). С. 89-92.
6. Бутинець Ф. Ф., Петренко Н. І. *Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі: монографія*. Житомир: ЖДТУ, 2003. 408 с.
7. Садовська І. Б., Нагірська К. Є. *Критерії оцінки якості управлінської звітності. Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. Вип. 3. С. 899–904.
8. Сиротюк Г. *Аудит аграрних підприємств: організаційний і методичний аспекти*. Аграрна економіка. 2012. Т. 5, № 1–2. С. 53–57.
9. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. *Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій*. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr>
10. Борисейко Ю. В. *Перевірка доходів підприємства: особливості організації аудиту*. Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 1(13). С. 92–96.
11. Мних Є В. *Економічний аналіз: підручник*. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 412 с.
12. Рядська В. В., Петраков Я. В. *Аудит: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей*. Київ : ЦНЛ, 2008. 424 с.

References

1. Makarenko, A. P., Melikhova, T. O. & Beskosta, H. M. (2016). *Audit: navch.-metod. posibnyk [Audit: teaching method. manual]*. Zaporizhzhya: ZDIA (in Ukr.).
2. Salyha, S. Ya. & Melikhova, T. O. (2011). *Audit podatkov sub'yektiv hospodaryuvannya [Audit of Taxes of Business Entities]*. Zaporizhzhya: KPU (in Ukr.).
3. Beskosta, H. M. (2007). *Audit: Konspekt lektsiyi [Audit: Summary of the lecture]*. Zaporizhzhya (in Ukr.).
4. Kulakovs'ka, L. P. & Picha, Yu. V. (2004). *Orhanizatsiya i metodyka audytu: navch. posibnyk [dlya VNZ] [Organization and method of audit: training. manual [for high schools]]*. Kyiv: Karavela (in Ukr.).
5. Marmul', L. O., Koval', S. V. & Krukovs'ka, O. V. (2017). *Perspektyvy rozvytku natsional'nykh standartiv bukhgalters'koho obliku ta finansovoyi zvitnosti [Prospects for the development of national accounting standards and financial reporting]*. Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 4 (40), 89-92 (in Ukr.).
6. Butynets', F. F. & Petrenko, N. I. (2003). *Audit: stan i tendentsiyi rozvytku v Ukraini ta sviti [Audit: the state and development trends in Ukraine and the world]*. Zhytomyr: ZHDTU (in Ukr.).
7. Sadovs'ka, I. B. & Nahirs'ka, K. Ye. (2015). *Kryteriyi otsinky yakosti upravlins'koyi zvitnosti [Criteria for assessing the quality of management reporting]*. Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky. Mykolayiv : MNU imeni V. O. Sukhomlyns'koho, 3, 899–904 (in Ukr.).
8. Syrotiuk, H. (2012). *Audit ahrarnykh pidpryyemstv: orhanizatsiyyny i metodychnyy aspekty [Audit of agrarian enterprises: organizational and methodical aspects]*. Ahrarna ekonomika, 5, 1–2, 53–57 (in Ukr.).

9. Ihnatenko, M. M. & Marmul', L. O. (2017). *Oblik, otsinka y diahnostryka finansovo-ekonomichnykh rezul'tativ diyal'nosti u stratehichnomu menedzhmenti pidpryyemstv i orhanizatsiy* [Accounting, evaluation and diagnostics of financial and economic results of activities in the strategic management of enterprises and organizations]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*. 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (in Ukr.)

10. Boryseyko, Yu. V. (2012). *Perevirka dokhodiv pidpryyemstva: osoblyvosti orhanizatsiyi audytu* [Checking the company's revenue: the peculiarities of the audit organization]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, 1(13), 92–96 (in Ukr.).

11. Mnykh, Ye. V. (2013). *Ekonomichnyy analiz* [Economic Analysis]. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury (in Ukr.).

12. Ryads'ka, V. V. & Petrakov, Ya. V. (2008). *Audyt: Navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchyykh nvchal'nykh zakladiv ekonomichnykh spetsial'nostey* [Audit: A manual for students of higher educational institutions of economic specialties]. Kyiv: TSNL (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Коцупатрий Михайло Миколайович, кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

вул. Дегтярівська, 49-г, м. Київ, 03057, Україна

e-mail: apk_kneu@ukr.net

Новак Наталія Петрівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна

e-mail: natali.novak74@ukr.net

Сарапіна Ольга Андріївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і оподаткування

Херсонський національний технічний університет

Бериславське шосе, 24, м. Херсон, 73000, Україна

e-mail: o_sarapina@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Коцупатрый Михаил Николаевич, кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой учета, контроля и налогообложения агробизнеса

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

ул. Дегтяревская, 49-г., Г. Киев, 03057, Украина

e-mail: apk_kneu@ukr.net

Новак Наталья Петровна, доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения

ГВУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»

ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина

e-mail: natali.novak74@ukr.net

Сарапина Ольга Андреевна, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой учета, аудита и налогообложения

Херсонский национальный технический университет

Бериславское шоссе, 24, г. Херсон, 73000, Украина

e-mail: o_sarapina@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kotsupatryi Mikhail, Candidate of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Accounting, Control and Taxation of Agribusiness

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

street Degtyarivska, 49, Kyiv, 03057, Ukraine

e-mail: apk_kneu@ukr.net

Novak Natalia, Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Accounting and Taxation

«Kherson State Agrarian University»

Str. Sretenskaya, 23, Kherson, 73006, Ukraine

e-mail: natali.novak74@ukr.net

Sarapina Olga, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting, Audit and Taxation

Kherson National Technical University

Beryslavskoe highway, 24, Kherson, 73000, Ukraine

e-mail: o_sarapina@ukr.net

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЗАКРИТОГО ҐРУНТУ: ЕКОНОМІЧНІ Й СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

Ланченко Є. О.

Актуальність. Овочі й гриби закритого ґрунту є незамінними продуктами харчового раціону людини. Їх вирощують сільські домогосподарства й підприємства закритого ґрунту. Дослідження ефективності виробництва продукції закритого ґрунту є актуальним, оскільки воно забезпечує продовольчу безпеку країни та зайнятість сільського населення в зимово-весняний період.

Постановка проблеми. Нині недостатньо звертається уваги на соціальні проблеми розвитку аграрного сектора економіки й сільських територій. Унаслідок реформування земельних відносин стрімкими темпами зменшується кількість працівників сільськогосподарських підприємств і сільського населення. Практично осторонь залишається проблема підвищення соціальної ефективності аграрної економіки. Діяльність підприємств закритого ґрунту спрямована на виробництво й забезпечення овочевою й грибною продукцією населення країни в міжсезонний період. Це зменшує сезонність праці в галузі й безробіття на селі.

Предмет дослідження охоплює науково-практичні засади ефективного виробництва продукції закритого ґрунту в контексті соціально-економічного розвитку сільських територій. Метою роботи є обґрунтування напрямів забезпечення ефективного виробництва сільськогосподарської продукції в підприємствах закритого ґрунту. Методи проведення дослідження: статистико-економічний; монографічний; системний підхід; абстрактно-логічний.

Результати роботи: проведено економічний аналіз стану виробництва сільськогосподарської продукції закритого ґрунту в Україні в цілому й розрізі форм господарювання; обґрунтовано економічні, технічні й соціально-трудова напрями підвищення ефективності господарської діяльності в підприємствах закритого ґрунту.

Галузь застосування результатів: процес розробки державних і місцевих програм розвитку аграрного сектора економіки та сприяння зайнятості населення, інвестиційна політика держави, менеджмент і економічна робота в підприємствах закритого ґрунту.

Висновки: визначено важливість контролю витрат на виробництво продукції закритого ґрунту й забезпечення раціональної зайнятості населення в аграрному секторі економіки в міжсезонний період; обґрунтовано напрями збільшення прибутковості, кількості працівників і їх заробітної плати в підприємствах закритого ґрунту.

Ключові слова: ефективність, підприємство закритого ґрунту, рентабельність, продуктивність праці, зайнятість населення, заробітна плата.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ ЗАЩИЩЕННОГО ГРУНТА: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Ланченко Е. А.

Актуальность. Овощи и грибы защищенного грунта являются незаменимыми продуктами пищевого рациона человека. Их выращивают сельские домохозяйства и предприятия защищенного грунта. Исследование эффективности производства продукции защищенного грунта является актуальным, поскольку оно обеспечивает продовольственную безопасность страны и занятость сельского населения в зимне-весенний период.

Постановка проблемы. Сейчас недостаточно обращается внимание на социальные проблемы развития аграрного сектора экономики и сельских территорий. В результате реформирования земельных отношений стремительными темпами уменьшается количество работников сельскохозяйственных предприятий и сельского населения. Практически в стороне остается проблема повышения социальной эффективности аграрной экономики. Деятельность предприятий защищенного грунта направлена на производство и обеспечение овощной и грибной продукцией населения страны в межсезонный период. Это уменьшает сезонность труда в отрасли и безработицу на селе.

Предмет исследования охватывает научно-практические основы эффективного производства продукции защищенного грунта в контексте социально-экономического развития сельских территорий. Целью работы является обоснование направлений обеспечения эффективного производства сельскохозяйственной продукции в предприятиях закрытого грунта. Методы проведения исследования: статистико-экономический; монографический; системный подход; абстрактно-логический.

Результаты работы: проведен экономический анализ производства сельскохозяйственной продукции защищенного грунта в Украине в целом и разрезе форм хозяйствования; обоснованы экономические, технические и социально-трудова направления повышения эффективности хозяйственной деятельности в предприятиях защищенного грунта.

Область применения результатов: процесс разработки государственных и местных программ развития аграрного сектора экономики и содействия занятости населения, инвестиционная политика государства, менеджмент и экономическая работа в предприятиях защищенного грунта.

Выводы: определены важность контроля затрат на производство продукции защищенного грунта и обеспечения рациональной занятости населения в аграрном секторе экономики в межсезонный период; обоснованы направления увеличения прибыльности, количества работников и их заработной платы в предприятиях защищенного грунта.

Ключевые слова: эффективность, предприятие защищенного грунта, рентабельность, производительность труда, занятость населения, заработная плата.

EFFICIENCY OF PRODUCTION OF THE BLOCKED GROUND PRODUCTS: ECONOMIC AND SOCIAL ASPECTS

Lanchenko Ye. O.

Topicality. Vegetables and mushrooms of the blocked ground are indispensable products of human food ration. They are grown by rural households and enterprises of the blocked ground. The research of the efficiency of production of the blocked ground is relevant because it provides food security of the country and employment of the rural population during the winter and spring.

Formulation of the problem. At present, attention is not paid to the social problems of the agrarian sector of the economy and rural areas. As a result of the reformation of land relations, the number of workers of agricultural enterprises and rural population is rapidly decreasing. Almost the other side is the problem of increasing the social efficiency of the agrarian economy. Activities of enterprises of the blocked ground are aimed at the production and provision of vegetable and mushroom products of the population of the country during the off-season period. This reduces seasonal labor in the industry and unemployment in the countryside.

The subject of research covers the scientific and practical principles of effective production of products of the blocked ground in the context of socio-economic development of rural areas. The aim of the work is to substantiate the directions of ensuring the efficient production of agricultural products in enterprises of the blocked ground. Methods of conducting research: statistic-economic; monographic; system approach; abstract-logical.

Results of the work: economic analysis of the production of agricultural products of the blocked ground in Ukraine as a whole and in the context of economic forms; economic, technical and social-labor directions of increasing the efficiency of economic activity in enterprises of the blocked ground are substantiated.

Practical implementation: the process of developing state and local programs for the development of the agrarian sector of the economy and promoting employment, the state investment policy, management and economic work in enterprises of the blocked ground.

Conclusions: the importance of controlling the costs of production of blocked ground and ensuring rational employment of the population in the agrarian sector of the economy in the inter-season period is determined; the directions of increase of profitability, number of employees and their wages in enterprises of the blocked ground are grounded.

Key words: efficiency, enterprise of the blocked ground, profitability, labor productivity, employment, wages.

JEL Classification: Q12, E24, R23

Актуальність. Сільське господарство є однією з головних галузей економіки України. Нині воно представлено такими товаровиробниками: великотоварні сільськогосподарські підприємства (агрохолдинги), середньотоварні підприємства (ТОВ, ПП, СВК тощо), фермерські господарства та сільські домогосподарства (особисті селянські господарства, господарства населення). Останні десятиріччя розвитку національної аграрної економіки характеризуються тим, що перші дві категорії сільськогосподарських товаровиробників переважно спеціалізуються на виробництві менш трудомісткої продукції зі швидким капітолобігом (зернове господарство, вирощування соняшнику, ріпаку тощо), що забезпечують її високу рентабельність. Підгалузі ж овочівництва, плодівництва, скотарства сконцентрувалися переважно в малому агробізнесі й сільських домогосподарствах.

Як відомо, овочі й фрукти є незамінними елементами збалансованого харчового раціону людини. Проте взимку й навесні ринок агропродовольчої продукції відчуває дефіцит сільськогосподарської плодоовочевої продукції закритого ґрунту. Її виробляють сільські домогосподарства в плівкових і скляних теплицях і підприємства закритого ґрунту, або тепличні господарства аграрної економіки. Тому дослідження ефективності виробництва продукції підприємствами закритого ґрунту буде актуальним, оскільки вони забезпечують продовольчу безпеку країни та зменшення сезонності праці в галузі в зимово-весняний період.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Обґрунтуванню напрямів підвищення ефективності господарської діяльності в сільськогосподарських підприємствах присвячено багато уваги вчених і практиків, серед яких В. К. Збарський, М. М. Ільчук, О. Ю. Єрмаков, О. В. Приліпка тощо. Вони сформувавши сукупність заходів ефективного використання земельних і трудових ресурсів у галузі, інтенсифікації виробництва агропродовольчої продукції, удосконалення організації та управління агробізнесом, державної аграрної політики тощо. Проте недостатньо дослідженим залишається соціально-економічний розвиток підприємств закритого ґрунту.

Предмет дослідження охоплює науково-практичні засади ефективного виробництва продукції закритого ґрунту в контексті соціально-економічного розвитку сільських територій.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів забезпечення ефективного виробництва сільськогосподарської продукції в підприємствах закритого ґрунту.

Завдання дослідження: 1) проаналізувати поточний стан виробництва сільськогосподарської продукції закритого ґрунту в різних агроформуваннях; 2) визначити напрями підвищення ефективності виробничої діяльності підприємств закритого ґрунту.

Методи: статистико-економічний (ряди динаміки, групування, кореляційно-регресійний аналіз, зведення даних у таблиці та ін.); монографічний (вивчення передового досвіду виробництва продукції закритого ґрунту); системний підхід (визначення напрямів розвитку підприємств закритого ґрунту в контексті розвитку сільських територій); абстрактно-логічний (формулювання умовиводів, висновків, узагальнень тощо).

Постановка проблеми. На даний час соціально-трудова проблема розвитку аграрної економіки залишається не вирішеними, недостатньо звертається уваги на соціальну складову постреформованого розвитку галузі й сільських територій. Унаслідок реформування земельних відносин за останні два десятиліття стрімкими темпами зменшується кількість найманих працівників сільськогосподарських підприємств і сільського населення, збільшується кількість селян-мігрантів, бідність на селі та деградація сільських територій. Практично осторонь залишається проблема підвищення соціальної ефективності аграрної економіки, оскільки нинішні сільськогосподарські підприємства ринкового типу все-таки переслідують головну мету – збільшення прибутку. Діяльність же підприємств закритого ґрунту спрямована на забезпечення свіжою плодовоовочевою продукцією населення країни в міжсезонний період та зменшення сезонності праці в аграрному секторі економіки.

Результати дослідження. Забезпечення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції вимагає оптимального поєднання та взаємодії робочої сили, основних засобів, предметів праці й земельних ресурсів. Оскільки ефект буває економічним (збільшення виробництва продукції, прибутку тощо), соціальним (забезпечення раціональної зайнятості населення, поліпшення умов праці, рівня життя та здоров'я людини), екологічним (збереження навколишнього життєвого середовища), інноваційним, то розрізняють економічну, соціальну, екологічну, інноваційну ефективність.

На відміну від економічної ефективності соціальна ефективність господарської діяльності підприємств закритого ґрунту спрямована на підтримку постійної зайнятості населення в аграрному секторі економіки протягом всього року. Адже в зимово-весняний період відчувається певною мірою незатребуваність робочої сили в сільському господарстві, сезонність виробництва агропродовольчої продукції.

Учений В. К. Збарський зазначає, що економіка ефективна тільки тоді, коли є повна збалансованість, пропорційність і оптимальність у господарському організмі, коли є нормальний рівень і нормальна якість життя трудового народу. Економічна ефективність виробництва й економіки забезпечується тільки ідеологією праці. Це – рівень і якість життя трудового народу, який синтезує всі сторони суспільного виробництва й життєдіяльності, економічного й соціального розвитку країни, у відповідності до вимог об'єктивних законів. Тобто це міра задоволення нормальних матеріальних і духовних потреб у співвідношенні з мірою економічності виробництва й економіки, щоб ці потреби задовольнялися найбільш економічними шляхами й способами [1, с. 21-27]. Отже, учений зміст економічної ефективності доповнює соціальними характеристиками.

Земля в сільському господарстві є головним засобом виробництва, тоді як в інших галузях вона є лише просторовим базисом. Сільське господарство як галузь матеріального виробництва має ряд особливостей, що позначаються на його функціонуванні в сучасних умовах ринкової економіки. Для ведення агробізнесу в сфері закритого ґрунту потреба в земельних ресурсах є мінімальною. Це високоінтенсивна й автоматизована підгалузь сільського господарства, де на невеликих земельних виробничих площах формується сприятливий мікроклімат в тепличних чи інших закритих приміщеннях зі штучним освітленням і урожай плодовоовочевої й грибною продукції отримується декілька разів на рік.

Ми приєднуємося до думок М. М. Ільчука й інших учених щодо забезпечення передумов розвитку землекористування в сільськогосподарських підприємствах завдяки впровадженню агротехнологічних і організаційно-економічних заходів у виробництві продукції, розвитку земельно-орендних відносин, вирішенню соціально-трудова проблем розвитку на селі тощо.

Ефективність землекористування сільськогосподарських підприємств повинна формуватися з урахуванням економічної, соціальної та екологічної складової. Їх поєднання дасть змогу узгодити інтереси товаровиробника, держави та суспільства. Для цього доцільним є поглиблення поняття біоекономічного землекористування не лише як специфічних відносин сільськогосподарських підприємств із приводу користування земельними ділянками, а й з урахуванням оптимально-збалансованого співвідношення ефективного використання ресурсів, зменшення екологічного навантаження та покращення соціальної ситуації з метою забезпечення стабільного розвитку та покращення добробуту людини на основі інноваційних підходів організації виробництва та управління [2, с. 118-119].

Нині в аграрній економіці сформувалися такі соціально-економічні уклади. Перш за все якісно новий уклад представлений фермерськими господарствами, старим і в той же час новим укладом є середньо- й великотоварні сільськогосподарські підприємства, які виникли в процесі реорганізації колгоспів і радгоспів, пізніше – КСП. За організаційно-правовими формами вони функціонують як господарські товариства (АТ, ТОВ тощо), приватні підприємства, агрохолдинги, які займаються сільськогосподарським виробництвом на великих земельних площах. На рівень використання праці й трудові відносини в сільському господарстві значний вплив справляє розвиток соціально-економічного укладу, який одержав назву – особисте селянське господарство. У ході аграрної реформи воно має широке розповсюдження, його попередником були особисті підсобні господарства селян, дачні й садово-городні ділянки міських жителів.

Подібні тенденції аграрного й сільського розвитку спостерігаються в Російській Федерації внаслідок проведення земельної реформи та формування багатуукладності аграрної економіки. Учений В.В. Пациорковський зазначає, що в російському селі на кінець 1991 р. взято курс на дольову приватизацію

землі (паювання) і реорганізацію 26,9 тис. сільськогосподарських підприємств. Згодом частка в структурі валового виробництва сільськогосподарської продукції новостворених середньо- й великотоварних підприємств ринкового типу (АТ, ТОВ, СВК тощо) почала зменшуватися, натомість у фермерських і особистих підсобних господарствах – збільшуватися.

Відповідним чином відбулася зміна в структурі зайнятості сільського населення Російської Федерації. Значно зменшилася частка працюючих у велико- й середньотоварних сільськогосподарських підприємствах, натомість збільшилася питома вага зайнятості селян у фермерських господарствах і сільськогосподарських виробничих кооперативах, громадському обслуговуванні, несільськогосподарському бізнесі, самозайнятості у неформальній економіці тощо. За 10 років ефективність використання земельних ресурсів у сільських домогосподарствах стала вищою, ніж у інших формах агробізнесу [3, с. 18-98].

О. Ю. Єрмаков і інші вчені, дослідивши різні організаційно-правові форми підприємництва в сільському господарстві, зазначають, що кожна з них потребує індивідуального підходу, який враховуватиме можливості й потреби власника. Діяльність кожної форми підприємництва є важливою для агробізнесу та населення, а спільне функціонування підприємств з високим рівнем концентрації та інтенсифікації виробництва й дрібних особистих господарств населення забезпечують певне нівелювання економічних спадів у сільському господарстві, підвищують гнучкість, цілісність і стійкість аграрної системи.

Розвиток і конкуренцію різних форм власності й рівноправних економічних форм господарювання та організаційних форм виробництва в аграрній сфері, а саме: приватних, колективних і державних підприємств, агропромислових об'єднань, фірм, кооперативів, товариств, агрокомбінатів, фермерських та особистих селянських господарств тощо [4, с. 37, 125].

Серед вищезазначених форм господарювання в агробізнесі можна виокремити спеціалізовані підприємства, які займаються виробництвом овочевої й грибної продукції закритого ґрунту, тобто в плівкових і скляних теплицях, оранжереях, приміщеннях-погребах тощо. Дослідженню розвитку таких підприємств на інноваційній основі присвячено увагу О.В. Приліпки.

Ученим розроблено організаційно-економічні механізми внутрішньогосподарських відносин підприємств закритого ґрунту за принципами виробничого характеру (обсяги виробництва, урожайність, нормативи витрат на одиницю продукції, якість і строки виконання робіт), а не фінансового, оскільки нестабільна цінова політика зумовлює невпевненість робітників у можливості одержати позитивний результат праці.

Він обґрунтував концептуальні засади інноваційної стратегії розвитку підприємств закритого ґрунту, що базуються на раціональному поєднанні галузей закритого й відкритого ґрунту із завершеним циклом виробництва продукції, її переробки і реалізації кінцевому споживачу; напрями розвитку маркетингової діяльності, органічного землеробства, стимулювання працівників протягом року й за кінцеві результати, преміювання тощо [5].

Ми продовжили науковий пошук резервів підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в підприємствах закритого ґрунту в сучасний період, зокрема її економічну й соціальну складові. За даними Держстату [6], загальна площа сільськогосподарських угідь закритого ґрунту в Україні в 2017 р. становила майже 6 тис. га. (табл. 1).

Таблиця 1. Площа сільськогосподарських угідь закритого ґрунту в 2017 р.

Показник	Форми господарювання ¹				Разом
	ПСГП	ДСП	ФГ	СДГ	
Загальна площа закритого ґрунту, га	356,4	14,9	18,0	5506,7	5896,0
Площа закритого ґрунту під овочевими культурами (крім розсади), га	332,6	11,7	6,2	5421,9	5772,4
У % до загальної площі закритого ґрунту	93,3	78,5	34,4	98,5	97,9

¹ ПСГП – приватні с.-г. підприємства; ДСП – державні с.-г. підприємства;

ФГ – фермерські господарства; СДГ – сільські домогосподарства.

Складено й розраховано за даними Держстату України.

У сільськогосподарських підприємствах використовується лише 389,3 га (3893 тис. м²), або 6,6 % загальної площі закритого ґрунту, решта 93,4 % таких площ сконцентровано в сільських домогосподарствах. Переважна більшість останніх товаровиробників овочевої продукції провадять даний вид діяльності для забезпечення продовольством власних родин та лише незначна їх кількість – систематичної реалізації дрібними оптовими партіями в торговельні мережі й на міських ринках сільськогосподарської продукції. Слід зазначити, що фермерські господарства, які мають сільськогосподарські угіддя закритого ґрунту, переважно спеціалізуються на виробництві грибів і квітів.

Найбільше сільськогосподарських угідь закритого ґрунту мають підприємства в Київській (61,9 га), Дніпропетровській (60,4 га) і Харківській областях (37,3 га) тощо. У підприємствах закритого ґрунту спостерігається вищий рівень ефективності використання земельних ресурсів (табл. 2).

Так, у 2017 р. урожайність у підприємствах закритого ґрунту в цілому (2253,3 ц/га) та в розрізі овочевих культур, крім капусти, є більшою, ніж у сільських домогосподарствах (834,2 ц/га). Урожайність огірків у підприємствах у 2,4 раза більша, ніж у сільських домогосподарствах, помідорів і перцю – 2,8, цибулі – 5,1 раза. Це свідчить про те, що в тепличних підприємствах господарська діяльність ведеться на інтенсивній, а в сільських домогосподарствах – екстенсивній основах.

Тепличні господарства на 7 % всієї зібраної площі під овочевими культурами закритого ґрунту забезпечують майже 17 % валового виробництва відповідної овочевої продукції в Україні. Головне місце в розрізі виробленої сільськогосподарської продукції підприємств закритого ґрунту займають помідори – 59,9 % та огірки – 36,8 %, решта – лише 3,3 %.

Таблиця 2. Виробництво овочів закритого ґрунту та їх урожайність у 2017-2018 рр.

Овочі закритого ґрунту	Разом			Форми господарювання ¹					
				сгп			СДГ		
	Площа зібрана, га	Обсяг виробництва, тис. ц	Урожайність, ц/га	Площа зібрана, га	Обсяг виробництва, тис. ц	Урожайність, ц/га	Площа зібрана, га	Обсяг виробництва, тис. ц	Урожайність, ц/га
<i>2017 р.</i>									
Культури овочеві закритого ґрунту	6026,9	5626,7	933,6	421,7	951,3	2255,3	5605,2	4675,4	834,2
У т.ч. огірки та корнішони	3007,5	2699,4	897,6	175,1	350,5	2002,0	2832,4	2348,9	829,4
помідори	2406,9	2651,5	1101,5	212,5	569,9	2682,3	2194,4	2081,6	948,5
капуста	341,1	151,2	443,7	5,9	1,4	241,5	335,2	149,8	447,2
перець стручковий солодкий	100,5	68,0	677,9	12,4	19,2	1557,7	88,1	48,8	554,3
цибуля порей та овочі цибулинні	63,3	18,7	292,4	0,8	1,1	1408,7	62,5	17,6	278,5
<i>2018 р.</i>									
Культури овочеві закритого ґрунту	6432,0	5491,6	853,8	398,5	892,0	2238,4	6033,8	4599,6	762,3

¹ СГП – с.-г. підприємства; СДГ – сільські домогосподарства. Складено й розраховано за даними Держстату України.

У валовому виробництві грибів в Україні на підприємства закритого ґрунту припадає 98,9 %, решта – сільські домогосподарства. Підприємства спеціалізуються на виробництві грибів печериць (97,2 %). Незначно зменшилося виробництво грибів у 2018 р. (табл. 3).

Таблиця 3. Обсяг виробництва грибів закритого ґрунту в 2017-2018 рр.

Показник	Форми господарювання ¹		Разом
	СГП	СДГ	
<i>2017 р.</i>			
Обсяг виробництва грибів, тис. ц	148,3	1,7	149,9
У т.ч. печериці	144,2	1,1	145,3
гливи	4,1	0,6	4,7
У % до загального обсягу виробництва:			
печериці	97,2	64,7	96,9
гливи	2,8	35,3	3,1
<i>2018 р.</i>			
Обсяг виробництва грибів, тис. ц	143,2	1,6	144,8

¹ СГП – с.-г. підприємства; СДГ – сільські домогосподарства. Складено й розраховано за даними Держстату України.

Для більш детального аналізу й пошуку резервів підвищення ефективності виробництва продукції підприємствами закритого ґрунту нами проведено групування сільськогосподарських підприємств (табл. 4) за 2016 р. Це останній рік, за який є розгорнута статистична звітність про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств (форма № 50-сг) [7]. У ній наведено натуральні, вартісні й трудові показники виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 4. Залежність показників виробництва овочів закритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах у 2016 р.

Показник	Групи с.-г. підприємств за показником площі закритого ґрунту, га				Разом у середньому
	До 0,5	0,51-3,7	3,71-12,3	12,31 і більше	
Кількість СГП, од.	11	8	16	9	44
Загальна площа угідь закритого ґрунту в СГП, га	2,9	10,9	120,8	205,8	340,5
Питома вага продукції овочівництва закритого ґрунту у виручці від реалізації продукції, %	0,1	14,4	94,7	98,5	52,9
Середня площа угідь закритого ґрунту в 1 СГП, га	0,3	1,4	7,6	22,9	7,7
Кількість працівників у рослинництві, осіб	2220	311	1606	2609	6771
Кількість працівників рослинництва в 1 СГП, осіб	202	39	100	290	150
Припадає площі закритого ґрунту на 1 працівника рослинництва, га/особа	0,001	0,035	0,075	0,079	0,0505
Середня заробітна плата в рослинництві СГП, грн	3778	2474	2939	4853	3934
Припадає на 1 га закритого ґрунту, тис. грн: виробничі витрати	468,8	2385,5	2784,3	4098,2	3545,7
прибуток	-79,1	223,4	150,4	421,6	314,7
Урожайність, ц/га	349,1	1120,7	2152,7	3179,0	2724,3
Рівень рентабельності реалізації овочів закритого ґрунту, %	-17,7	8,8	4,7	8,7	7,7
Рівень рентабельності реалізації продукції рослинництва, %	105,0	39,2	5,9	9,2	31,6
Продуктивність праці в рослинництві, тис. грн/особа	397,7	381,3	219,7	335,1	330,4

Розраховано автором на основі статистичної звітності (форма 50-са) сільськогосподарських підприємств України.

В Україні виробництвом продукції закритого ґрунту займаються 44 середньо- й великотоварні підприємства, з яких високоспеціалізованими є 25 господарських одиниць. Групування сільськогосподарських підприємств за площею закритого ґрунту свідчить про важливість управління витратами виробництва продукції, їх оптимізації. Так, рентабельність продукції закритого ґрунту на рівні майже 9 % було досягнуто в 2016 р. при витратах на 1 га відповідної площі 2386 тис. грн і 4098 тис. грн, тоді як при витратах на 1 га 2784 тис. грн рентабельність є меншою і становить майже 5 %.

У ракурсі соціально-економічного розвитку сільських територій, забезпечення зайнятості сільського населення й зменшення сезонності в організації праці доречним є розвиток виробництва продукції закритого ґрунту в неспеціалізованих сільськогосподарських підприємствах (група 2 у табл. 4). У таких підприємствах на даний вид діяльності в структурі товарної продукції припадає 14,4 % і прийнятним є позитивний рівень її рентабельності. Тому поширення такого досвіду, диверсифікація виробництва сільськогосподарської продукції в підприємствах, державна підтримка виробництва продукції закритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах сприятиме поліпшенню соціально-трудої сфери на селі.

Оскільки велику частку у витратах на виробництво продукції закритого ґрунту становлять витрати на опалення, оплату за газ і електроенергію тощо, то головним технологічним напрямом подальшого розвитку виробництва даної продукції буде впровадження енергоощадних проектних рішень, використання альтернативних місцевих джерел енергії, удосконалення матеріалів покриття теплиць (скло, плівка). Також необхідно розвивати селекцію й виведення нових сортів і гібридів, стійких до перепадів температури тощо.

Для більш детального аналізу розвитку підприємств закритого ґрунту ми відібрали відповідні високоспеціалізовані сільськогосподарські підприємства, у яких в структурі товарної продукції овочів закритого ґрунту становлять більше 90 %. Таких підприємств у 2016 р. налічувалося 25 господарських одиниць. Серед таких підприємств є одне не зовсім типове (значно відрізняється у вибірці), тому в подальших дослідженнях ми його виключили (табл. 5). Отже, 24 такі підприємства розташовані в Дніпропетровській (4 од.), Київській, Харківській і Львівській (по 3 од.) та по 1 підприємству – у Вінницькій, Донецькій, Житомирській, І.-Франківській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській областях.

Отже, для забезпечення створення 1 робочого місця у сфері виробництва продукції закритого ґрунту потрібно забезпечити виробництво на площі 0,08 га (8 соток). Інтенсифікація виробництва овочів закритого ґрунту, забезпечення фінансування всіх необхідних виробничих витрат згідно з агротехнологією прямо пропорційно впливає на збільшення урожайності й прибутку на 1 га. Простежується також залежність між рівнем заробітної плати й урожайністю овочів закритого ґрунту.

Додатково проведений багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз по 24 спеціалізованих підприємствах закритого ґрунту свідчить про тісний зв'язок таких досліджуваних результативних і факторних показників:

$$y_x = -1394,148 + 0,381 x_1 + 0,008 x_2 + 0,123 x_3, \quad (1)$$

де y_x – прибуток на 1 га, тис. грн; x_1 – виробничі витрати на 1 га, тис. грн; x_2 – урожайність, ц/га; x_3 – середньомісячна заробітна плата, грн. Коефіцієнт детермінації: $R^2=0,50$;

Таблиця 5. Кореляційно-регресійний зв'язок показників господарської діяльності в 24 спеціалізованих підприємствах закритого ґрунту в 2016 р.

Результативний показник (y_x)	Показник – фактор впливу (x)	Лінійне рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації
Урожайність, ц/га	Виробничі витрати на 1 га закритого ґрунту, тис. грн	$y_x = 0,721x + 132,33$	$R^2 = 0,892$
Кількість працівників у підприємствах закритого ґрунту, осіб	Площа угідь закритого ґрунту, га	$y_x = 12,603x - 0,4021$	$R^2 = 0,63$
Прибуток на 1 га, тис. грн	Виробничі витрати на 1 га закритого ґрунту, тис. грн	$y_x = 0,418x - 1094,8$	$R^2 = 0,494$
Продуктивність праці, тис. грн/особа	Припадає площі закритого ґрунту на 1 працівника, га/особа	$y_x = 1556,5x + 98,739$	$R^2 = 0,493$
Прибуток на 1 га, тис. грн	Урожайність, ц/га	$y_x = 0,528x - 1050,4$	$R^2 = 0,46$
Середня заробітна плата, грн	Площа угідь закритого ґрунту, га	$y_x = 80,938x + 2163,1$	$R^2 = 0,42$
Урожайність, ц/га	Середня заробітна плата, грн	$y_x = 0,804x - 234,19$	$R^2 = 0,321$

Розраховано автором на основі статистичної звітності (форма 50-св) сільськогосподарських підприємств України.

$$y_x = -140,994 + 0,037 x_1 + 7,37 x_2 + 0,021 x_3 + 0,014 x_4, \quad (2)$$

де y_x – кількість працівників у підприємстві, осіб; x_1 – середньомісячна заробітна плата, грн; x_2 – площа закритого ґрунту, га; x_3 – урожайність, ц/га; x_4 – виробничі витрати на 1 га, тис. грн. Коефіцієнт детермінації: $R^2=0,92$;

$$y_x = 1863,615 + 66,089 x_1 + 0,198 x_2 + 0,14 x_3, \quad (3)$$

де y_x – середньомісячна заробітна плата, грн; x_1 – площа закритого ґрунту, га; x_2 – урожайність, ц/га; x_3 – прибуток на 1 га, тис. грн. Коефіцієнт детермінації: $R^2=0,57$.

Висновки. Провівши аналіз виробництва продукції закритого ґрунту в Україні, можна відмітити наступне. Більша його частина зосереджена в сільських домогосподарствах населення, проте кращі показники ефективності виробництва простежуються в підприємствах закритого ґрунту. Головними напрямками подальшого розвитку даного сегмента аграрної економіки є поширення кооперації дрібних товаровиробників, формування на їх основі сімейних фермерських господарств. Одним із головних факторів підвищення рентабельності продукції закритого ґрунту є контроль за витратами, їх оптимізація, дотримання маржинального підходу здійснення виробничих витрат, поліпшення мотиваційного механізму в трудових колективах підприємств закритого ґрунту тощо.

За даними багатofакторного кореляційно-регресійного аналізу, для збільшення прибутку на 1 тис. грн на 1 га закритого ґрунту потрібно інтенсифікувати виробництво й збільшувати відповідні виробничі витрати на 1 га в сумі 2,6 тис. грн, або підвищити урожайність на 125 ц/га, або підвищити середню зарплату на 8 грн (за рівнем купівельної спроможності 2016 р.), що стимулюватиме підвищення продуктивності праці. Для створення й функціонування 1 робочого місця в підприємствах закритого ґрунту потрібно підвищити середню зарплату на 27 грн (за рівнем купівельної спроможності 2016 р.), або збільшити площу закритого ґрунту в підприємстві на 0,14 га (14 соток), або підвищити урожайність на 47,6 ц/га, або інтенсифікувати виробництво й збільшувати відповідні виробничі витрати на 1 га в сумі 71,4 тис. грн. Для збільшення розміру заробітної плати на 1 грн (рівень 2016 р.) потрібно збільшувати площу закритого ґрунту в підприємстві на 0,015 га, або підвищити урожайність на 5,1 ц/га, або підвищити прибуток на 1 га закритого ґрунту на 7,1 тис. грн.

Головним же соціальним аспектом ефективного виробництва продукції закритого ґрунту є зменшення сезонності праці й створення додаткових робочих місць для безробітних селян і самозайнятих в особистих селянських господарствах. Доведено, що на прийнятному рівні рентабельності можна виробляти дану продукцію в неспеціалізованих сільськогосподарських підприємствах, диверсифікувати їхнє виробництво продукції та забезпечити рівномірну зайнятність працівників галузі протягом всього року.

У подальших дослідженнях нашу увагу буде зосереджено на розробці організаційно-економічних напрямів розвитку підприємств закритого ґрунту для забезпечення населення овочевою й грибною продукцією та раціональної зайнятості населення в аграрному секторі економіки.

Список використаних джерел

1. Збарський В. К., Збарська А. В. *Організаційно-економічне забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств: монографія.* Київ : IAE, 2013. 402 с.
2. Ільчук М. М., Радько В. І., Сичова О. Д. *Економічні засади ефективного землекористування виробничими структурами агробізнесу: монографія.* Київ: ЦП «Компринт», 2015. 369 с.
3. Паццковський В. В. *Сельская Россия: 1991-2001 гг.: монографія.* Москва: Финансы и статистика, 2003. 368 с.

4. Єрмаков О. Ю., Вакараш В. В., Вакараш В. М. Розвиток форм підприємницької діяльності в сільськогосподарському виробництві України: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2013. 230 с.
5. Приліпка О. В. Інноваційний розвиток ефективного функціонування підприємств закритого ґрунту: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Майстер-принт, 2008. 336 с.
6. Статистична інформація, експрес-випуски, офіційні публікації. Інтернет-сторінка Держстату України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
7. Звіти про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств України (статистична форма № 50-сз) за 2016 р. Електронний ресурс. Електр. опт. диск (DVD-R).

References

1. Zbarskyi, V. K. & Zbarska A. V. (2013) *Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia efektyvnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: monohrafiia* [Organizational and economic support of the efficiency of agricultural enterprises]. Kyiv: IAE, 402 p.
2. Ilchuk, M. M., Radko, V. I. & Sychova, O. D. (2015) *Ekonomichni zasady efektyvnoho zemlekorystuvannia vyrobnychymy strukturamy ahrobiznesu: monohrafiia* [Economic principles of effective use of ground by the production structures of agribusiness]. Kyiv: TsP »Komprynt», 369 p.
3. Patsyrkovskiy, V. V. (2003) *Selskaia Rossyia: 1991-2001 hh.: monohrafiya* [Rural Russia: 1991-2001]. Moscow: Finansy i statistika, 368 p.
4. Yermakov, O. Yu., Vakarash, V. V. & Vakarash, V. M. (2013) *Rozvytok form pidpriemnytskoi diialnosti v silskohospodarskomu vyrobnytstvi Ukrainy: monohrafiia* [Development of forms of entrepreneurial activity in agricultural production of Ukraine]. Kyiv TsP »Komprynt», 230 p.
5. Prylipka, O. V. (2008) *Innovatsiyni rozvytok efektyvnoho funktsionuvannia pidpriemstv zakrytoho ґruntu: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia* [Innovative development of effective operational behavior of enterprises of the blocked ground: theory, methodology, experience]. Kyiv: Maister-prynt, 336 p.
6. *Statystychna informatsiia, ekspres-vypusky, ofitsiini publikatsii* [Statistical information, express releases, official publications]. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
7. *Zvity pro osnovni ekonomichni pokaznyky roboty silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy za 2016 r. (DVD-R)* [Reports on the main economic indicators of the agricultural enterprises of Ukraine 2016, DVD-R].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Ланченко Євгеній Олександрович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці та соціального розвитку
Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна
e-mail: lanchenko@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Ланченко Евгений Александрович, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики труда и социального развития
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
ул. Героев Обороны, 15, г. Киев, 03041, Украина
e-mail: lanchenko@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Lanchenko Yevhenii, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor, Associate Professor of Department of Labour Economics and Social Development
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroyiv Oborony street, Kyiv, 03041, Ukraine
e-mail: lanchenko@ukr.net

УДК 330.341.1:330

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-29-35>

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Макаренко П. М.
Пілявський В. І.**

Предметом дослідження є теоретичні й практичні аспекти формування, використання та відтворення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств на засадах інноваційно-інвестиційного забезпечення.

Метою роботи є виявлення особливостей та конкурентних переваг інноваційно-інвестиційного забезпечення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств та обґрунтування інструментів і засобів його удосконалення на перспективу.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу й синтезу, економічного порівняння, проблемно- та програмно-цільового підходів.

Результати роботи. У статті обґрунтована актуальність інноваційно-інвестиційних інструментів, засобів та методів і моделей відтворення й збільшення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств. Виявлено зміст інноваційно-інвестиційної діяльності та її вплив на ресурсокористування, а також здійснення ресурсного забезпечення як зворотного процесу. Здійснено оцінку основних проявів, проблем та тенденцій розвитку вказаних дій. Розроблено механізми та форми здійснення інноваційно-інвестиційного забезпечення потенціалу стійкого розвитку. Визначено засоби системного управління його удосконаленням на перспективу.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання в управлінні аграрними підприємствами, насамперед, ресурсним потенціалом їх розвитку.

Висновки. Збереження та посилення інноваційно-інвестиційного забезпечення стійкого розвитку аграрних підприємств пов'язане як з відновленням темпів економічного зростання, що забезпечує попит на наукомістку продукцію, так і з формуванням інноваційного супроводу аграрного виробництва, що доводять результати науково-технічної діяльності до практичного використання, а також організацій, що обслуговують ринок інноваційних послуг.

Визначено, що управління інноваційною діяльністю агроформувань полягає в тому, що сукупність операцій і процедур впливу керуючої підсистеми на керовану здійснюється в межах організаційно-економічних структур, в яких організаційно-економічний механізм управління є складним і багатоаспектним утворенням. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю має охоплювати й сферу управлінської діяльності, безпосередньо пов'язану з використанням конкретних системних елементів і важелів управління: інноваційно-інвестиційного проектування, індикативного планування; маркетингових і ресурсних стратегій та ін.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційне забезпечення, відтворення, потенціал, зростання, аграрні підприємства, ресурсозбереження, нові технології, управління, стійкий розвиток.

ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОТЕНЦИАЛА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

**Макаренко П. Н.
Пилявский В. И.**

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты формирования, использования и воспроизводства потенциала устойчивого развития аграрных предприятий на основе инновационно-инвестиционного обеспечения.

Целью работы является выявление особенностей и конкурентных преимуществ инновационно-инвестиционного обеспечения потенциала устойчивого развития аграрных предприятий и обоснование инструментов и средств его совершенствования на перспективу.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: диалектический, монографический, исторический, системно-структурного анализа и синтеза, экономического сравнения, проблемно и программно-целевого подходов.

Результаты работы. В статье обоснована актуальность инновационно-инвестиционных инструментов, средств и методов и моделей воспроизводства и увеличения потенциала устойчивого развития аграрных предприятий. Виявлено содержание инновационно-инвестиционной деятельности и ее влияние на ресурсопользования, а также осуществление ресурсного обеспечения как обратного процесса. Осуществлена оценка основных проявлений, проблем и тенденций развития указанных действий. Разработаны механизмы и формы осуществления инновационно-инвестиционного обеспечения потенциала устойчивого развития. Определены средства системного управления его совершенствованием на перспективу.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. Их целесообразно передать для практического использования в управлении аграрными предприятиями, прежде всего, ресурсным потенциалом их развития.

Выводы. Сохранение и усиление инновационно-инвестиционного обеспечения устойчивого развития аграрных предприятий связано как с восстановлением темпов экономического роста, обеспечивает спрос на наукоемкую продукцию, так и с формированием инновационного сопровождения аграрного производства, доказывают результаты научно-технической деятельности до практического использования, а также организаций, обслуживающих рынок инновационных услуг.

Определено, что управление инновационной деятельностью агроформирований заключается в том, что совокупность операций и процедур воздействия управляющей подсистемы на управляемую осуществляется в пределах организационно-экономических структур, в которых организационно-экономический механизм управления является сложным и многоаспектным образованием. Управление инновационно-инвестиционной деятельностью охватывает и сферу управленческой деятельности, непосредственно связанную с использованием конкретных системных элементов и рычагов управления: инновационно-инвестиционного проектирования, индикативного планирования; маркетинговых и ресурсных стратегий и др.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционное обеспечение, воспроизводство, потенциал, рост, аграрные предприятия, ресурсосбережения, новые технологии, управление, устойчивое развитие.

INNOVATIVE AND INVESTMENT SUPPORT FOR THE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Makarenko P. M.
Piliavsky V. I.

The subject of the research is theoretical and practical aspects of the formation, use and reproduction of the potential of sustainable development of agrarian enterprises on the basis of innovation and investment support.

The purpose of the work is to identify the features and competitive advantages of innovation and investment to ensure the sustainable development of agrarian enterprises and to substantiate the tools and means for its improvement in the future.

Methodological basis of the article became as general scientific, and special methods of scientific knowledge. Were used methods: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, economic comparison, problem and program-target approaches.

Results of work. The article substantiates the relevance of innovation-investment tools, tools and methods and models of reproduction and increase of the potential of sustainable development of agrarian enterprises. The content of innovation and investment activity and its influence on resource use, as well as the provision of resource support as a reverse process, are revealed. The main manifestations, problems and trends of development of these actions are assessed. Mechanisms and forms of realization of innovation-investment support of sustainable development potential are developed. The means of system management for improvement in the future are determined.

The field of application of results. Conclusions and results of the article can be used in the educational-scientific process of the economic faculties of higher educational institutions. It is expedient to transfer them for practical use in the management of agrarian enterprises, first of all, the resource potential of their development.

Conclusions. Preservation and strengthening of innovation and investment support of sustainable development of agrarian enterprises is connected both with the restoration of the rates of economic growth, which provides demand for high technology products, as well as the formation of innovative support of agrarian production, proving the results of scientific and technical activities to practical use, as well as organizations serving the market for innovative services.

It is determined that management of innovative activity of agroformations consists in the fact that the set of operations and procedures of the influence of the control subsystem on the managed is carried out within the limits of organizational and economic structures in which the organizational and economic management mechanism is complex and multidimensional entities. Management of innovation and investment activity should cover the scope of management activities directly related to the use of specific system elements and control levers: innovation and investment design, indicative planning; marketing and resource strategies, etc.

Key words: innovation-investment support, reproduction, potential, growth, agrarian enterprises, resource conservation, new technologies, management, sustainable development.

JEL Classification: Q01, Q12, Q16

Постановка проблеми. Формування та стійкий розвиток підприємств конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва вимагає відтворення й збільшення його потенціалу на якісно новій ресурсозберігаючій основі. Інвестування матеріальних та нематеріальних ресурсів, впровадження інновацій у процесі простого й розширеного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу забезпечує соціально-економічну й виробничо-екологічну ефективність агробізнесу. Це здійснюється шляхом вдосконалення структури та взаємодії виробничих ресурсів, підвищення рівня їх використання при виробництві конкурентоспроможної продовольчої продукції. Тому аналіз та оцінка інноваційно-інвестиційного забезпечення стійкого розвитку аграрних підприємств є актуальним, теоретично і практично значимим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності аграрних підприємств присвячені дослідження Амбросова В. Я., Ігнатенка М. М., Кісіля М. І., Кропивка М. Ф., Мармуль Л. О., Месель-Веселяка В. Я., Романюк І. А., Саблука П. Т., Сіренко Н. М. та ін. науковців. Проте визначення його провідної ролі, особливостей, інструментів та засобів у контексті забезпечення потенціалу стійкого розвитку вимагають поглиблених розробок.

Мета статті – виявлення особливостей та конкурентних переваг інноваційно-інвестиційного забезпечення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств та обґрунтування інструментів і засобів його вдосконалення на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси інвестування аграрного виробництва повинні носити безперервний циклічно замкнутий характер. У цьому зв'язку для досягнення високої ефективності відтворення потенціалу їх стійкого розвитку неприйнятним є зведення інвестиційних та інноваційних процесів до впровадження окремих заходів без збереження інвестиційного циклу. Адже вони повинні охоплювати всю систему виробничих та інших ресурсів, забезпечувати підвищення ефективності їх використання й продуктивності в цілому.

Необхідно зазначити, що внутрішня інноваційно-інвестиційна діяльність аграрних підприємств забезпечується, переважно, їх власними прибутками та власними доходами. Велика частина науковців-економістів, серед яких Лупенко Ю. О., Мармуль Л. О., Месель-Веселяк В. Я., Петренко В. С. та інші, розглядають витрати, які несе підприємство в процесі виробництва продукції, як інвестиції, що забезпечують накопичення та поглиблення знань та збільшення інноваційного потенціалу [1, с. 45]. Таким чином, актуальним стає наукове обґрунтування відповідних інноваційних напрямів відтворення виробничо-ресурсного потенціалу у зв'язку з раціональним використанням інвестицій у стійкий розвиток.

Зауважимо, що вдосконалення техніки аграрного виробництва, яке не ґрунтується на принципових змінах технології, зумовлює додаткове ускладнення обладнання та зростання його вартості, що, в свою чергу, знижує економічну ефективність оновлення засобів праці. Саме впровадження нових технологій забезпечує удосконалення та оновлення виробничо-ресурсного потенціалу, а отже, його продуктивне відтворення. Під оновленням технології виробництва Мармуль Л. О., Романюк І. А. розуміють оновлення обладнання, використання нових предметів праці, інноваційні зміни технологічних та бізнес-процесів, організації й управління [2, с. 14].

Відповідно до принципів ресурсозбереження, мобільності та гнучкості виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств, його відтворення необхідно здійснювати насамперед на основі системного підходу. Зарубіжні науковці розглядають інноваційні технології, в першу чергу, як організаційні нововведення. Поряд з цим, впровадження нововведень повинне охоплювати організаційно-управлінський аспект виробничої діяльності, тим самим згладжуючи можливі протиріччя між технологічним рівнем виробництва та організацією управління на підприємстві, підвищуючи ступінь використання виробничо-ресурсного потенціалу.

На сучасному етапі розвитку аграрного виробництва основоположне значення має не стільки кількісне зростання основних фондів, скільки їх якісне раціональне удосконалення. При цьому варто пам'ятати, що для ефективного переходу до широкого використання нововведень, зокрема нової техніки та технології виробництва, потрібно узгоджувати відповідні ресурси на всіх рівнях для їх відтворення.

Для підвищення конкурентоспроможності сучасної економіки сільського господарства важливе значення має інноваційний розвиток суб'єктів аграрного господарювання. Саме завдяки інноваціям, як зазначають Єрмаков О. Ю., Ігнатенко М. М., інші науковці, можливе економічне зростання, екологізація виробництва, вирішення соціальних проблем сільських територій вже у найближчій перспективі [3, с. 8]. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі зумовлюється, у значній мірі, широким впровадженням у практику вітчизняних і світових досягнень науково-технічного прогресу, стратегічна роль у якому належить інноваційній діяльності.

Наразі значна частина вітчизняних аграрних підприємств, особливо малих, домогосподарств, неспроможна виробляти конкурентоспроможну продукцію. Це є результатом таких негативних явищ як: відсутність систем контролю, стандартизації та сертифікації виробництва і продукції; диспаритет цін на продукцію промисловості і сільського господарства; постійне зростання цін на паливо-мастильні матеріали; недосконала кредитно-фінансова і законодавча система; обмеженість інформаційних ресурсів, втрата висококваліфікованих працівників; відсутність необхідних інвестицій та доступних інновацій тощо [4, с. 17].

Таким чином, постає нагальна необхідність у переорієнтації традиційного господарювання на високоефективне інноваційне. Загалом, Україна має великі потенційні можливості для успішного здійснення інноваційної діяльності, однак на рівні держави необхідно виконати ряд регуляторних заходів: 1) забезпечити стабільну економічну ситуацію в країні для залучення інвестицій в аграрну сферу; 2) надати пільги аграрним підприємствам, які створюють інноваційний продукт; 3) зорієнтувати фінансово-кредитні установи на надання кредитів підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю.

Створення ресурсного інноваційного блоку стійкого розвитку аграрного виробництва повинно сприяти розв'язанню проблем фінансового, матеріального і кадрового забезпечення [5, с. 7]. Важливу роль у ресурсному забезпеченні інноваційних процесів відіграє фінансовий аспект. Важливим питанням у формуванні механізмів управління інноваційною діяльністю є визначення суб'єктів (ланок) управління й обґрунтування їхніх функцій. На першому етапі створення системи інноваційного управління це можуть бути два управлінських блоки: управління на рівні галузі і локальні системи управління інноваціями на рівні підприємств, організацій, об'єднань тощо.

До першого блоку можна віднести створення на рівні регіону відділів інноваційних перетворень при обласних управліннях (департаментях) аграрного розвитку. Основними завданнями цієї управлінської структури можуть бути: формування інноваційної політики та інноваційних стратегій в аграрній сфері регіону; сприяння створенню інфраструктури інноваційної діяльності та інформаційного забезпечення інновацій; здійснення моніторингу інноваційних процесів [6, с. 18].

До другого блоку управління інноваційною діяльністю (на рівні підприємств як локальних господарських систем) доцільно віднести функції управління інноваційними процесами в сільськогосподарських

підприємствах (організаціях, об'єднаннях тощо), створення відділів з інноваційної діяльності у великих агроформуваннях та введення посад спеціалістів з інноваційно-інвестиційного проектування та бізнес-планування у середніх і малих підприємствах.

Важливими завданнями управління на цьому етапі є: сприяння розробці інноваційно-інвестиційних програм і проектів господарюючими суб'єктами, управління ризиками, сприяння здійсненню реінжинірингових процесів, використанню методів програмно-цільового управління, здійснення SWOT – аналізу, організаційно-фінансове забезпечення реалізації інноваційних програм і проектів, визначення ефективності інноваційно-інвестиційних процесів тощо. Для реалізації визначених напрямів слід забезпечити передумови впровадження ефективних механізмів управління інноваційно-інвестиційною діяльністю на рівні сільськогосподарських підприємств [7, с. 10].

Зокрема, мова йде про: здійснення фінансової, матеріально-технічної, організаційно-методичної підтримки інноваційних процесів у агроформуваннях; максимально можливе залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в інновації; проведення інформаційних компаній щодо інноваційних моделей розвитку виробництва; впровадження курсу інноваційного менеджменту в навчальний процес підготовки фахівців-аграріїв; розробка довідника типових функцій спеціалістів з інноваційної діяльності; створення системи стимулів сприяння інноваційній діяльності; розвиток системи інформаційного забезпечення підприємств з різних аспектів інновацій; запровадження системи моніторингу інноваційних процесів у сільськогосподарському виробництві.

Визначено, що інноваційна аграрна економіка – це економіка, що ґрунтується на пошуку, підготовці та реалізації інвестицій, які збільшують ступінь задоволення потреб суспільства у продовольчих ресурсах. Її відмінності та особливості порівняно з неінноваційним (еволюційним) типом економіки полягають у наступному: за інноваційного типу – новації пропонують, відбирають і впроваджують цілеспрямовано, а при неінноваційному – новації з'являються стихійно, їх впроваджують у виробництво поступово і тривало; за інноваційного типу розвитку економіки кількість інновацій в розрахунку на одиницю результативних показників виробництва завжди більша, ніж за неінноваційного. При цьому забезпечується процес ресурсозбереження.

Таким чином, можна зробити висновок, що інноваційний напрям розвитку ресурсокористування та відтворення виробничих ресурсів визначається впливом різноманітних факторів. Технологічне й технічне переозброєння агроформувань в сучасних умовах є ключовою проблемою підвищення їх конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки України. Тільки створення й освоєння нової техніки, розвиток машинних технологій й автоматизації виробництва дозволить підняти якість і конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Для розвитку ресурсокористування та ресурсозбереження потрібна державна підтримка, особливо при розробці та освоєнні енерго- і ресурсозберігаючих агротехнологій [8, с. 12]. Необхідно визначити, що собівартість української сільськогосподарської та продовольчої продукції є порівняно невисокою на світових ринках. Це обумовлено дешевою робочою силою, відсутністю ринку землі, незначними матеріальними витратами через обмеженість оборотних коштів. Але, із врахуванням світових трансформацій ресурсокористування, ситуація у вітчизняному аграрному виробництві буде змінюватися.

У цьому аспекті важливим є вирішення проблем ресурсозбереження з точки зору ефективного використання основних складових аграрного виробничо-ресурсного потенціалу та впливу на динаміку виробничих витрат такого макроекономічного чинника, як ціновий паритет в умовах інфляції [9, с. 86]. Інтенсивний тип відтворення у сільськогосподарських підприємствах реалізується через додаткові вкладення. Їх не можна ототожнювати лише зі зростанням витрат, оскільки в процесі інтенсифікації відбувається якісне вдосконалення виробництва через використання досягнень науково-технічного прогресу, застосування новітніх засобів виробництва, інноваційних технологій, що забезпечують підвищення ефективності діяльності.

Удосконалення типів виробничої інтенсифікації та створення синергетичного ефекту нової якості передбачає раціональне поєднання фондозберігаючої та матеріало- і ресурсозберігаючої форм інтенсифікації, завдяки чому якісно зростає ефективність аграрного виробництва. Ефективне використання ресурсів досягається за їх пропорційної збалансованості, структурних зрушень, які відповідають технологічним вимогам виробничого та інших бізнес-процесів аграрних підприємств [10, с. 168].

Отже, ефективність, стабілізація та подальший розвиток виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств в значній мірі залежить від здатності управлінських структур, наукових установ і агроформувань впроваджувати інновації, зберігати свій кадровий потенціал, застосовувати ефективні важелі мотивації, стимулювання й ефективності реалізації виробничо-ресурсного потенціалу в цілому. Побудова такого механізму інноваційного провайдингу базується на теорії інноваційних перетворень, функціонуванні та розвитку наукомістких виробничо-економічних систем.

Інноваційний провайдинг сприяє створенню цілісної моделі науково-інноваційного процесу економічного розвитку сільськогосподарського виробництва, дозволяє об'єднати окремі складові науково-технічної сфери в єдину систему керування інноваціями [11, с. 34]. Її кінцевою метою є підвищення ефективності результатів господарювання, потенціалу стійкого розвитку, конкурентоспроможності аграрних підприємств у цілому. Очевидно, що у кризовий період держава повинна сприяти фінансуванню не тільки фундаментальної, але і галузевої науки. Практика показала, що її переведення на самофінансування призвело в умовах відсутності попиту на вітчизняну наукомістку продукцію до згорання діяльності та скорочення багатьох галузевих науково-дослідних організацій та установ.

Висновки. Збереження та посилення інноваційно-інвестиційного забезпечення стійкого розвитку аграрних підприємств пов'язане як з відновленням темпів економічного зростання, що забезпечує попит на наукомістку продукцію, так і з формуванням інноваційного супроводу аграрного виробництва, що доводять результати науково-технічної діяльності до практичного використання, а також організацій, що обслуговують ринок інноваційних послуг.

Визначено, що управління інноваційно-інвестиційним агроформувань полягає в тому, що сукупність операцій і процедур впливу керуючої підсистеми на керовану здійснюється в межах організаційно-економічних структур, в яких організаційно-економічний механізм управління є складним і багатоаспектним системним утворенням. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю має охоплювати й сферу управлінської діяльності, безпосередньо пов'язану з використанням конкретних системних елементів і важелів управління: інноваційно-інвестиційного проектування, індикативного планування; маркетингових і ресурсних стратегій та ін.

Список використаних джерел

1. Мармуль Л. О., Петренко В. С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. № 4 (40). С. 43-48.
2. Романюк І. А. Особливості відтворювального процесу в аграрному сектор. Агросвіт. № 11. 2016. С. 12-15.
3. Єрмаков О. Ю., Ігнатенко М. М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. № 18. 2015. С. 7-10.
4. Амбросов В. Я., Маренич Т. Г. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій. Економіка АПК. 2007. № 6. С. 14-19.
5. Денисенко М. П. Інноваційне відтворення основних фондів підприємства. Будівництво України. 2011. №5. С. 5-9.
6. Дорогунцов С. І. Інвестування та інноваційна діяльність як основа ефективного відтворення економіки України. Проблеми науки. 2003. №10. С. 16-20.
7. Котикова О. І. Теоретичні засади формування інноваційної моделі сільськогосподарського землекористування. Сталій розвиток економіки. 2012. № 5 (15). С. 9-13.
8. Месель-Веселяк В. Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні. Економіка АПК. К. 2011. №3. С. 9-16.
9. Чорний А. В. Державне управління інноваційним відтворенням інтелектуальних ресурсів. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 12. С. 82-90.
10. Рунчева Н. В. Управління розвитком корпоративних відносин в аграрній сфері економіки: монографія. Херсон: Айлант, 2017. 362 с.
11. Шебанін В. С. Стратегія інноваційного розвитку аграрної освіти і науки в сучасних умовах. Економіка АПК. 2007. № 5. С. 33-35.

References

1. Marmul', L. O. & Petrenko, V. S. (2017). *Stratehichne pozytsionuvannya pidpryyemstv z inozemnymy investytsiyamy v ahrarniy sferi ekonomiky* [Strategic positioning of enterprises with foreign investments in the agrarian sector of the economy]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (40), 43-48 (in Ukr.).
2. Romanyuk, I. A. (2016). *Osoblyvosti vidtvooryuval'noho protsesu v ahrarnomu sektor* [Features of the reproduction process in the agrarian sector]. *Ahrosvit*, 11, 12-15 (in Ukr.).
3. Yermakov, O. Yu. & Ihnatenko, M. M. (2015). *Finansovo-investytsiyne zabezpechennya vyrobnychykh innovatsiy ta sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarnykh pidpryyemstv* [Financial and investment support of industrial innovations and social responsibility of agrarian enterprises]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 18, 7-10 (in Ukr.).
4. Ambrosov, V. Ya. & Marenych, T. H. (2007). *Velykotovarni pidpryyemstva yak osnova vprovadzhennya innovatsiy* [Large-scale enterprises as a basis for the introduction of innovations]. *Ekonomika APK*, 6, 14-19 (in Ukr.).
5. Denysenko, M. P. (2011). *Innovatsiyne vidtvorennya osnovnykh fondiv pidpryyemstva* [Innovative reproduction of fixed assets of the enterprise]. *Budivnytstvo Ukrayiny*, 5, 5-9 (in Ukr.).
6. Dorohuntsov, S. I. (2003). *Investuvannya ta innovatsiyna diyal'nist' yak osnova efektyvnoho vidtvorennya ekonomiky Ukrayiny* [Investing and innovation activity as the basis of effective reproduction of the Ukrainian economy]. *Problemy nauky*, 10, 16-20 (in Ukr.).
7. Kotykova, O. I. (2012). *Teoretychni zasady formuvannya innovatsiyanoi modeli sil's'kohospodars'koho zemlekorystuvannya* [Theoretical principles of formation of an innovative model of agricultural land use]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 5 (15), 9-13 (in Ukr.).
8. Mesel'-Veselyak, V. Ya. (2011). *Ekonomichni peredumovy zabezpechennya rozshyrenoho vidtvorennya sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva v Ukrayini* [Economic preconditions for ensuring the expanded reproduction of agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, 9-16 (in Ukr.).
9. Chornyy, A. V. (2010). *Derzhavne upravlinnya innovatsiynym vidtvorennym intelektual'nykh resursiv* [Public management of innovative reproduction of intellectual resources]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 12, 82-90 (in Ukr.).
10. Runcheva, N. V. (2017). *Upravlinnya rozvytkom korporatyvnykh vidnosyn v ahrarniy sferi ekonomiky* [Management of the development of corporate relations in the agrarian sector of the economy]. *Kherson: Aylant* (in Ukr.).

11. Shebanin, V. S. (2007). *Stratehiya innovatsiynoho rozvytku ahrarnoyi osvity i nauky v suchasnykh umovakh [Strategy of innovative development of agrarian education and science in modern conditions]*. *Ekonomika APK*, 5, 33-35 (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Макаренко Петро Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства

Полтавська державна аграрна академія
вул. Сквороди, 1/3, м. Полтава, 36003, Україна
e-mail: mpm0907_1949@ukr.net

Пілявський Володимир Ілліч, кандидат економічних наук, докторант
Міжнародний університет бізнесу і права
вул. 49 Херсонської Гвардійської дивізії 37а, м. Херсон, 73039, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Макаренко Петр Николаевич, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятия

Полтавская государственная аграрная академия
ул. Сквороды, 1/3, м. Полтава, 36003, Украина
e-mail: mpm0907_1949@ukr.net

Пилявский Владимир Ильич, кандидат экономических наук, докторант
Международный университет бизнеса и права
ул. 49 Херсонской Гвардейской дивизии 37а м. Херсон, 73039, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Makarenko Petro, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Enterprise Economics
Poltava State Agrarian Academy
str. Skovoroda, 1/3, Poltava, 36003, Ukraine
e-mail: mpm0907_1949@ukr.net

Piliavsky Volodymyr, candidate of economic sciences, doctoral student
International University of Business and Law
str. 49 Kherson Guards Division 37a, Kherson, 73039, Ukraine

УДК 338.43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-35-46>

ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ ФОРМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТА ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Шульга О. А.

Метою статті є розкриття діалектики взаємозв'язку розвитку інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем та відносин власності в аграрному секторі, вивчення світового досвіду ринкового обігу земель. При з'ясуванні даних питань були застосовані діалектичний, динамічний, системний, єдності логічного та історичного підходи, методи узагальнення, аналізу і синтезу тощо.

Інституціональні суспільні форми функціонування економічних систем – це реальні форми організації економічної діяльності, норми та правила поведінки економічних суб'єктів, які склалися у даному суспільстві на певному етапі його розвитку. Згідно з цивілізаційним підходом можна виділити три інституціональні суспільні форми функціонування економічних систем: доіндустріальна, індустріальна та постіндустріальна економічні системи, які різняться між собою інституціональними рамками їх функціонування. Для кожної з них притаманна своя певна система відносин власності, яка постійно розвивається і ускладнюється, набуваючи нових форм розвитку.

Взагалі власність на землю протягом історії людства пройшла у своїй еволюції три щаблі (рівні) розвитку: общинна – приватна – суспільна власність. Тобто, як бачимо, розвиток відносин власності має цікаву тенденцію – на перших етапах свого розвитку людство використовувало спільні, колективні форми власності, пізніше у міру розвитку продуктивних сил общинна власність самозаперечується і витісняється приватною власністю, саморозвиток якої відбувається у напрямі її усупільнення (усупільнення характеру праці та виробництва) і виникнення колективних форм приватної власності.

Діалектика взаємозв'язку розвитку інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем та відносин власності в аграрному секторі полягає у тому, що розвиток відносин власності на землю призводить до змін і перетворень у системі економічних відносин, їх переходу до вищої стадії суспільно-економічного розвитку та появи нових суспільних форм функціонування економічних систем. У свою чергу, поява нових інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем обумовлює зміни у структурі відносин власності на землю, призводить до появи і панівного становища в аграрному секторі нових видів і форм власності, відображаючи соціально-економічну природу певної економічної системи.

На основі аналізу еволюції відносин власності на землю у різних економічних системах можна зробити висновок, що їх розвитку характерні певні закономірності: постійно відбувається розвиток і ускладнення форм власності; кожна форма власності за своєю природою є історична; поява більш розвинутої форми власності на землю не призводить до повного зникнення попередньої форми власності; по мірі еволюції відносин власності на землю у напрямі усупільнення відбувається зближення інтересів протилежних класів, соціальних груп; розвиток сутнісної основи власності відбувається еволюційним шляхом, а зміна правової форми власності – інституційними інструментами; кожному типові цивілізації притаманний специфічний для умов її розвитку домінуючий об'єкт власності, який відбиває досягнутий рівень розвитку продуктивної сили праці людини та відповідні формаційні особливості привласнення засобів і результатів виробництва; формування приватної власності на землю у постіндустріальному суспільстві відбувається переважно шляхом її купівлі; держава регулює приватну власність на землю та не допускає зосередження в одних руках занадто великих площ землі; політика держави у сфері земельних відносин спрямована на консолідацію земель й укрупнення господарств.

Ключові слова: відносини власності, інституціональні суспільні форми, аграрний сектор, земельні відносини, економічні системи, суперечності.

ДИАЛЕКТИКА ВЗАИМОСВЯЗИ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ФОРМ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ И ОТНОШЕНИЙ СОБСТВЕННОСТИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

Шульга О. А.

Целью статьи является раскрытие диалектики взаимосвязи развития институциональных общественных форм функционирования экономических систем и отношений собственности в аграрном секторе и изучения мирового опыта рыночного оборота земель. При выяснении данных вопросов были применены диалектический, динамичный, системный, единства логического и исторического подходы, методы обобщения, анализа и синтеза и др.

Институциональные общественные формы функционирования экономических систем – это реальные формы организации экономической деятельности, нормы и правила поведения экономических субъектов, сложившиеся в данном обществе на определенном этапе его развития. Согласно с цивилизационным подходом можно выделить три институциональные общественные формы функционирования экономических систем: доиндустриальная, индустриальная и постиндустриальная экономические системы, которые различаются между собой институциональными рамками их функционирования. Для каждой из них присуща своя определенная система отношений собственности, которая постоянно развивается и усложняется, приобретая новые формы развития.

Вообще собственность на землю в течение истории человечества прошла в своей эволюции три ступени (уровни) развития: общинная - частная - общественная собственность. Как видим, развитие отношений собственности имеет интересную тенденцию – на первых этапах своего развития человечество использовало совместные, коллективные формы собственности, позже по мере развития производительных сил общинная собственность самоотрицается и вытесняется частной собственностью, саморазвитие которой происходит в направлении ее обобществления (обобществления характера труда и производства) и возникновения коллективных форм частной собственности.

Диалектика взаимосвязи развития институциональных общественных форм функционирования экономических систем и отношений собственности в аграрном секторе заключается в том, что развитие отношений собственности на землю приводит к изменениям и преобразованиям в системе экономических отношений, их переходу к высшей стадии общественно-экономического развития и появления новых общественных форм функционирования экономических систем. В свою очередь, появление новых институциональных общественных форм функционирования экономических систем обуславливает изменения в структуре отношений собственности на землю, приводит к появлению и господствующего положения в аграрном секторе новых видов и форм собственности, отражая социально-экономическую природу определенной экономической системы.

На основе анализа эволюции отношений собственности на землю в разных экономических системах можно сделать вывод, что для их развития характерны определенные закономерности: постоянно происходит развитие и усложнение форм собственности; каждая форма собственности по своей природе является исторической; появление более развитой формы собственности на землю не приводит к полному исчезновению предыдущей формы собственности; по мере эволюции отношений

собственности на землю в направлении обобществления происходит сближение интересов противоположных классов, социальных групп; развитие сущностной основы собственности происходит эволюционным путем, а изменение правовой формы собственности - институциональными инструментами; каждому типу цивилизации присущ специфический для условий ее развития доминирующий объект собственности, отражающий достигнутый уровень развития производительной силы труда человека и соответствующие формационные особенности присвоения средств и результатов производства; формирование частной собственности на землю в постиндустриальном обществе происходит преимущественно путем ее покупки; государство регулирует частную собственность на землю и не допускает сосредоточения в одних руках слишком больших площадей земли; политика государства в сфере земельных отношений направлена на консолидацию земель и укрупнение хозяйств.

Ключевые слова: отношения собственности, институциональные общественные формы, аграрный сектор, земельные отношения, экономические системы, противоречия.

DIALECTICS OF INTERACTION OF THE DEVELOPMENT OF INSTITUTIONAL SOCIAL FORMS OF ECONOMIC SYSTEMS AND PROPERTY RELATIONSHIPS FUNCTIONING IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Shulga O. A.

The purpose of the article is to reveal the dialectics of the interconnection of the development of institutional social forms of the functioning of economic systems and property relations in the agrarian sector, studying the world experience of market circulation of land. In clarifying these questions dialectical, dynamic, systematic, unity of logical and historical approaches, methods of generalization, analysis and synthesis, etc.

Institutional social forms of functioning of economic systems are the real forms of organization of economic activity, norms and rules of conduct of economic entities that have developed in a given society at a certain stage of its development. According to the civilization approach, three institutional social forms of functioning of economic systems can be distinguished: pre-industrial, industrial and post-industrial economical systems, which differ in their institutional frameworks for their functioning. Each of them has its own definite system of property relations, which is constantly evolving and complicated, gaining new forms of development.

In general, ownership of land during the history of mankind was in its evolution, three stages (levels) of development: community - private - public property. That is, as we see, the development of property relations has an interesting tendency - in the early stages of its development, humanity used common, collective forms of ownership, later, with the development of productive forces, communal property self-denied and displaced by private property, self-development which takes place in the direction of its socialization (socialization of the nature of labor and production) and the emergence of collective forms of private property.

The dialectic of the relationship between the development of institutional social forms of the functioning of economic systems and property relations in the agricultural sector is that the development of land ownership relations leads to changes and transformations in the system of economic relations, their transition to a higher stage of socio-economic development and the emergence of new social forms of functioning of economic systems. In its turn, the emergence of new institutional social forms of functioning of economic systems causes changes in the structure of ownership relations with the land, leads to the emergence and dominant position in the agrarian sector of new types and forms of ownership, reflecting the socio-economic nature of a particular economic system.

On the basis of the analysis of the evolution of land ownership relations in different economic systems, one can conclude that their development is characterized by certain patterns: the development and complication of property patterns are constantly underway; Each form of ownership by its nature is historical; the emergence of a more developed form of ownership of land does not lead to the complete disappearance of the previous form of ownership; as the evolution of land ownership relations in the direction of socialization takes place, the convergence of interests of opposing classes, social groups; the development of the essential basis of property takes place in an evolutionary way, and the change in the legal form of ownership - institutional instruments; Each typical civilization is characterized by a specific for the conditions of its development, the dominant object of property, which reflects the level of development of the productive strength of human labor and the corresponding formative peculiarities of the appropriation of means and production results; the formation of private ownership of land in a post-industrial society takes place mainly through its purchase; the state regulates private ownership of land and does not allow the concentration of too large areas of land in one hand; State policy in the field of land relations is aimed at consolidating land and consolidating farms.

Key words: property relations, institutional social forms, agrarian sector, land relations, economic systems, contradictions.

JEL Classification: Q150:O130, J100, Q100, P170:P270:P5

Актуальність теми. В основі кожної економічної системи лежить певна система відносин власності, яка відповідає певному рівню розвитку продуктивних сил. Коли ця система відносин власності перестає забезпечувати прогрес економічного розвитку, виникає необхідність її заміни на нову. Саме об'єктивна потреба розвитку продуктивних сил зумовлює необхідність виникнення нової, вищої форми власності. Для кожної системи відносин власності характерна своя система суперечностей, яка забезпечує її розвиток.

Розв'язання цих суперечностей призводить до появи нових адекватних форм подальшого розвитку системи відносин власності. Це пов'язано з тим, що кожному рівню розвитку продуктивних сил має відповідати притаманна йому форма власності на засоби виробництва, у т. ч. на землю.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Значний внесок у дослідження економічних і соціальних суперечностей зробили такі зарубіжні вчені, як М. Вебер, Г. Гегель, Р. Дарендорф, Е. Дюркгейм, І. Кант, К. Маркс, К. Поланьї, Ю. Хабермас та ін. Серед вітчизняних вчених значний внесок у дослідження та розв'язання економічних і соціальних суперечностей мають праці В. Базилевича, В. Гейця, А. Гриценка, Ю. Зайцева, М. Зверякова, Є. Кирилюка, О. Москаленко, І. Радіонової, В. Савчука, В. Тарасевича, А. Чухна і ін.

З'ясуванню різних аспектів розвитку аграрного сектору України присвячені праці В. Андрійчука, П. Гайдучького, О. Бородіної, М. Дем'яненка, О. Загурського, М. Кропивка, В. Месель-Веселяка, О. Могильного, Л. Молдаван, В. Осецького, О. Онищенко, О. Прутської, П. Саблука, О. Шубравської, В. Юрчишина та ін. Водночас вивченню та аналізу соціальних та економічних суперечностей аграрного сектору сучасної України на концептуальній основі виявлення і врахування причин його кризового стану приділяється, на наш погляд, недостатньо уваги.

Зауважимо, що дослідження вчених у цій царині спрямовані переважно на з'ясування змісту і форм суперечностей аграрної політики. Водночас поза увагою вчених залишається проблема з'ясування причин соціальних та економічних суперечностей аграрного сектору, розробки методології їх аналізу, пошуку ефективних інструментів щодо їх розв'язання тощо. Тобто, попри досягнення економічної науки у цій царині, комплексне теоретичне осмислення та категоріальна інтерпретація суперечностей розвитку сучасних аграрних відносин відчутно відстають від запитів реальної практики.

Метою статті є розкриття діалектики взаємозв'язку розвитку інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем та відносин власності в аграрному секторі, вивчення світового досвіду ринкового обігу земель. При з'ясуванні даного питання були застосовані діалектичний, динамічний, системний, єдності логічного та історичного підходи, методи узагальнення, аналізу і синтезу тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституціональні суспільні форми функціонування економічних систем – це реальні форми організації економічної діяльності, норми та правила поведінки економічних суб'єктів, які склалися у даному суспільстві на певному етапі його розвитку. Згідно з цивілізаційним підходом можна виділити три інституціональні суспільні форми функціонування економічних систем: доіндустріальна, індустріальна та постіндустріальна економічні системи, які різняться між собою інституціональними рамками їх функціонування. Для кожної з них притаманна своя певна система відносин власності, яка постійно розвивається і ускладнюється, набуваючи нових форм розвитку.

Взагалі власність на землю протягом історії людства пройшла у своїй еволюції три щаблі (рівні) розвитку: общинна – приватна – суспільна власність. Тобто, як бачимо, розвиток відносин власності має цікаву тенденцію – на перших етапах свого розвитку людство використовувало спільні, колективні форми власності, пізніше у міру розвитку продуктивних сил общинна власність самозаперечується і витісняється приватною власністю, саморозвиток якої відбувається у напрямі її усупільнення (усупільнення характеру праці та виробництва) і виникнення колективних форм приватної власності.

Прослідкуємо, які причини обумовлювали виникнення й існування певної форми власності, та яким чином відбувався розвиток кожної з форм власності в різних економічних системах. Як відомо, для доіндустріальної економічної системи характерний низький рівень розвитку продуктивних сил. За таких умов головною продуктивною силою була людина. Суспільні форми організації виробництва і праці великою мірою залежали від природи, а тому вимагали об'єднання людей у колективи з метою задоволення своїх потреб та потреб пануючого класу. У такій економічній системі створюються умови для експлуатації людини людиною, виникають нові суспільні інститути – класи, які виступають виробничими одиницями, що визначають взаємовідносини між людьми у процесі виробництва.

Економічні відносини у доіндустріальних економічних системах базувалися на общинній, приватній та державній (як власність королів, царів, феодалів та інших можновладців) формах власності на засоби виробництва. Однак першою виникла общинна власність на землю. Об'єктивними причинами її виникнення й існування були: 1) поява землеробства та 2) низький рівень розвитку продуктивних сил, за якого відокремлене індивідуальне ведення землеробства було фактично неможливим. За таких умов необхідний продукт міг бути створений лише на основі кооперації праці членів общини.

Особливістю общинного привласнення землі було те, що люди сприймали її як дану їм природою, і земельна власність фактично збігалася із землеволодінням. Однак, з переходом від первісної общини до сільської (сусідської), відбулося виділення сім'ї із загальноплемінної спільності та відокремлення власності на землю від фактичного землеволодіння. Наслідком цього стало виникнення сільської общини, класичною формою якої була так звана марка, що існувала у Німеччині, Англії та деяких інших країнах. Особливістю марки, притаманною й іншим формам сільських общин, є відокремлення іншеволодіння сім'ї. Паралельно з цим, відбувається зародження індивідуальної приватної власності на земельну ділянку, на якій побудований будинок.

За сільської общини-марки кожен член роду отримував у користування певний наділ, так звану гуфу, вся ж земля вважалася власністю общини. Вчені припускають, що спочатку розміри гуф були однаковими і общинне володіння поширювалося на всі види земель. Але згодом, у результаті періодичних переділів

земельних наділів, почала спостерігатися тенденція до нерівності наділів членів громади, а общинне користування землями поширювалося лише на деякі угіддя.

З часом община під тиском окремих її членів відмовилася від права періодичного перерозподілу орної землі та луків. Однак від усіх інших прав вона не відступила. По-перше, община передавала свої землі окремим сім'ям і особам лише з метою їх використання як ріллі або луків; по-друге, знайдені в землі скарби, копалини, що залягали глибше, ніж дістане леміш, належали общині; по-третє, уся інша земля, що не входила у садибу, та орний наділ (ліси, пасовища, ставки, місця полювання і рибного лову) залишалися общинною власністю, і відводилися у суспільне користування, спосіб якого визначався спільно всіма членами общини; по-четверте, община зберігала за собою право контролю і регулювання використання польових земель та луків [11, с. 64].

Таким чином, як бачимо, у сусідській общині були закладені основи земельної нерівності та можливості розвитку приватної власності на землю. З розвитком великого приватного землеволодіння община починає відмирати, а з нею зникають і общинні форми землекористування через захоплення общинних земель великими землевласниками. Натомість селянство, попавши у залежність від останніх, перетворюється з колишніх самостійних власників землі в залежних орендарів.

Однак, навіть після захоплення общинних земель великими землевласниками і поширення на селян кріпосного права, общинне землекористування продовжувало ще довгий час зберігатися, досягнувши більш розвинених форм. Залежні селяни продовжували тривалий час користуватися общинними землями на засадах «дольової» або «передільної» общини, а з відміною кріпосного права зберегли свої наділи вже на засадах приватної трудової (некапіталістичної) власності. Проте залишки общинного землекористування й общинних порядків знаходимо і нині у багатьох країнах світу у формі черезсмужжя, общинного користування землями гірських пасовищ, лісів й інших угідь.

Землеробська община була перехідною фазою до суспільства, заснованого на приватній власності. Потрібно відзначити, що приватна власність на землю є відображенням умов використання землі у процесі формування та розвитку товарно-грошових відносин. Вона виникає тоді, коли у землеробстві з'являється додатковий продукт та коли виникає можливість привласнювати за гроші засоби виробництва, зокрема землю. Переваги приватної форми власності зумовлені тим, що вона сприяє перерозподілу землі відповідно до потреб суспільного розвитку; оптимізації розмірів господарств відповідно до техніко-економічних умов; створює певні умови для формування особистих селянських і фермерських господарств та спонукає їх до прояву економічної ініціативи; купівля-продаж землі дає змогу визначити економічну цінність землі.

Безпосередньою основою формування індустріального типу господарств в аграрному секторі економіки став промисловий переворот першої половини XIX ст. у країнах Європи, пов'язаний із вибухом технічного прогресу, що дало змогу забезпечити розширене використання і відтворення технологій, заснованих на масовому виробництві машин і систем машин. Внаслідок промислового перевороту виникають та стрімко розвиваються нові галузі виробництва, змінюються структура галузей і зв'язків між ними. Зокрема, аграрний сектор економіки починає все більше орієнтуватися на задоволення потреб промисловості та платоспроможний попит жителів міст. Таким чином, капіталізм породив економічні стимули, які сприяли НТП та зацікавленості виробників у впровадженні його досягнень у виробництво.

Рушійною силою, яка перетворила доіндустріальну економічну систему в індустріальну, був процес індустріалізації. Одним із перших етапів індустріалізації економіки більшості країн світу був перехід від мануфактурного способу виробництва до машинного у легкій промисловості, що пояснюється масовим попитом на продукцію підприємств цієї галузі та незначними обсягами капіталу, необхідного для забезпечення цього процесу. Саме розвиток галузей легкої промисловості став основою нагромадження капіталу та призвів до якісних змін у технологічному способі виробництва, системі соціально-економічних відносин, соціальній стратифікації суспільства та обумовив формування класів, притаманних індустріальному суспільству.

У процесі первісного нагромадження капіталу та як результат розвитку попереднього способу виробництва відбувається формування індустріальної економічної системи капіталістичного суспільства, характерними рисами якої були високий рівень розвитку продуктивних сил; збереження поділу суспільства на соціальні класи; приватна власність капіталістів на засоби виробництва та економічна залежність юридично вільних працівників від власників капіталу, яка змушує найманих працівників відчувувати свою працю задля забезпечення собі і своїй сім'ї засобів до існування; заміна приватної некапіталістичної власності на приватну капіталістичну власність (акціонерну, корпоративну); головною продуктивною силою стає машина, людина ж перетворюється на додаток до машини; капітал і праця виступають сторонами капіталістичних економічних відносин; посилення процесів спеціалізації та концентрації праці та виробництва, централізації власності й управління нею, капіталізації виробництва.

В умовах функціонування цієї економічної системи відбувається руйнування натурального господарства і спостерігається розвиток капіталістичного товарного виробництва. Роль первинної виробничої ланки у сільському господарстві розвинутих країн поступово переходить від селянських і фермерських господарств до великих капіталістичних ферм, агропромислових об'єднань. Набувають поширення різного роду сільськогосподарські кооперативи та кредитні спілки. Метою виробництва стає отримання прибутку та задоволення потреб суспільства. Наймана праця, поряд з іншими засобами виробництва, перетворюється на товар. Спостерігається небувалий розвиток продуктивних сил, який супроводжується постійним науково-технічним прогресом у галузі техніки, технологій, організації сільськогосподарського виробництва і праці тощо.

Із зростанням обсягів виробництва і нагромадження капіталу почали посилюватися процеси концентрації і централізації капіталів і виробництва, тенденції монополізації. Це створило умови для поширення нової форми організації виробництва і праці, якою є аграрні корпорації, та зростання ролі корпоративної власності, яка реалізується одночасно як індивідуальна капіталістична приватна, колективна капіталістична приватна та як трудова приватна власність. Поширення корпоративної власності призвело до якісних змін у взаємодії суб'єктів господарювання через зближення інтересів сільгоспвиробників, найманих працівників і держави, розвитку партнерства між державою і агробізнесом, соціальної відповідальності агробізнесу тощо. Одночасно почало спостерігатися зменшення значення індивідуальної капіталістичної власності.

Якісні зміни в індустріальній економічній системі були зумовлені також тим, що процес індустріалізації мав системний характер, тобто охоплював не тільки промисловість, а й сільське господарство та сферу послуг. Адже, як показує світовий досвід, якщо індустріалізація має несистемний характер і спрямована на зміни у розвитку продуктивних сил лише в якійсь одній сфері економіки (наприклад, у промисловості), то це призводить до призупинення зростання економіки та перетворення країни в експортера сільськогосподарської сировини для розвинутих країн. Яскравим прикладом вищезазначених процесів може слугувати досвід деяких капіталістичних країн Європи (Португалії, Іспанії), Латинської Америки та багатьох постсоціалістичних держав, серед яких і Україна.

До речі, цю залежність між якістю та наслідками індустріалізації для економіки країни та якістю процесів модернізації в аграрному секторі виявив німецький вчений Д. Зенгхаас. На його думку, індустріалізація країни ніколи не досягне рівня, на якому починається самопідтримуюче зростання, якщо їй не передувало або її не супроводжувало капіталістичне перетворення сільського господарства.

Разом з тим, як показує практика, індустріальна економічна система, руйнуючи попередні форми великого феодального землеволодіння і замінюючи їх новими формами великого капіталістичного землеволодіння, не призвела ані до повного обезземелювання дрібних власників, ані до повного усупільнення та концентрації земель сільськогосподарського призначення. Це свідчить про те, що капіталізація сільського господарства не завжди призводить до концентрації земельної власності. У одних умовах процес капіталізації сільського господарства супроводжується концентрацією земельної власності та наявністю великих розмірів господарств, в іншому – призводить до роздроблення земельної власності і наявності дрібних розмірів земельних володінь.

Проблема земельної власності в умовах індустріального господарства полягає у подоланні монополії земельної власності, яка на певному етапі стає перешкодою подальшого розвитку капіталістичного сільськогосподарського виробництва. Негативним наслідком земельної власності й її рентної монополії є вплив на розвиток продуктивних сил у сільському господарстві. Відволікання капіталу на купівлю землі, що призводить до зменшення вкладень у її обробіток, та перехід до обробітку гірших земель – такими є основні негативи приватної власності на розвиток продуктивних сил і капіталізацію сільського господарства. Тобто в аграрному секторі приватна власність вступає у суперечність з іншими основними принципами капіталізму – економічною свободою, конкуренцією, тенденціями до концентрації й усупільнення. Суперечності між приватною власністю і всім капіталізмом не зникають навіть на високих щаблях капіталістичного процесу усупільнення.

Як бачимо, розвиток приватної власності на землю є об'єктивним процесом, зумовленим певною системою суперечностей і необхідністю їх вирішення. Найважливішими з них є: можливість відокремлення права власності від фактичного використання землі, що призводить до неефективного використання землі; суперечність між інтересами суспільства щодо використання землі та інтересами власника землі; суперечність між розподілом землі, зумовленим відносинами власності на неї, і потребами її нового розподілу й перерозподілу, викликаних розвитком продуктивних сил; суперечність між різними методами господарювання.

Наведені суперечності вимагають пошуку шляхів їх розв'язання. Виділяють три шляхи розв'язання суперечностей приватної власності на землю в аграрному секторі – це націоналізація землі та її ренти, створення колективних сільськогосподарських підприємств та встановлення контролю з боку суспільства за використанням землі. Перші два шляхи знайшли свою реалізацію на початку минулого століття у постсоціалістичних країнах, економічні відносини в яких базувалися на суспільній власності на засоби виробництва, суспільних формах організації виробництва і праці. Однак при розв'язанні суперечностей у системі відносин приватної власності за соціалізму було не враховано: по-перше, що форма власності на землю зумовлюється потребами розвитку продуктивних сил, по-друге, що усупільнення землі має відповідати економічним інтересам селян, тобто тим людям, хто її оброблятиме. Саме тому через деякий час, в умовах відсутності належних умов для розв'язання даної суперечності, і відбулося діалектичне заперечення суспільної власності та відродження приватної власності на землю.

Дана ситуація була наслідком того, що насправді суспільна власність була одержавленою. За таких умов безпосередні виробники були відчуженими від засобів виробництва та його результатів, відсторонені від управління ними. Це підірвало їхню зацікавленість у результатах своєї праці. Крім того, виробництво за соціалізму велося відповідно до директивних планів. Замість демократизації суспільного життя мала місце його бюрократизація, яка обмежувала економічну самостійність трудових колективів. Все це обумовило розвиток сільського господарства на екстенсивній основі. Коли можливості такого розвитку були вичерпані, темпи зростання виробництва почали падати, а соціальна напруга у суспільстві зростати. Це обумовило необхідність докорінної перебудови системи аграрних відносин і, перш за все, відносин власності на землю.

Ситуація, що склалася в аграрному секторі, була пов'язана із загостренням суперечності між формою власності на землю та формами реального землеволодіння. Адже насправді безпосередні виробники були формальними власниками, а земля, по суті, була нічиєю. У зв'язку з цим, зусилля реформаторів мали спрямуватися на розв'язання саме цієї суперечності, причому не просто заміною суспільної власності на приватну, як це відбулося на практиці, а шляхом зміни економічного становища і власника, і підприємця-орендаря, і безпосереднього працівника.

Відповідно до вищевикладеного можна зробити наступні висновки: по-перше, не можна поспішати зі зміною форм власності на землю, по-друге, така зміна повинна відбуватися разом з аналогічними змінами у формах господарювання, по-третє, використання суспільної власності та суспільного володіння землею виправдане лише за умов, коли вони є однією із передумов розв'язання суперечності між формою власності на землю і формами реального використання землі тощо. Саме тому в аграрному секторі виробництва не може бути однозначних підходів при вирішенні такої проблеми, як зміна форм власності на землю.

Аналіз передового світового досвіду у сфері земельних відносин дозволяє зробити висновок, що розв'язання суперечностей приватної власності на землю у розвинутих країнах світу відбувається шляхом встановлення контролю з боку суспільства за використанням землі та дотриманням умов її купівлі-продажу. Так, наприклад, в Угорщині юридичні особи не можуть набувати земельні ділянки у власність. Покупцями можуть виступати лише громадяни цієї країни або Національний земельний фонд. Щодо громадян інших держав, то вони можуть успадковувати земельні ділянки, а також їх орендувати, проте у межах, встановлених законом. Обмін земельними ділянками за угорським законодавством можливий лише у межах одного населеного пункту і має бути рівноцінним. Крім того, існують обмеження щодо передачі власності в одні руки. Так, у власності однієї особи не може бути більше 300 га, а у власності сім'ї – не більше 1000 га у межах одного населеного пункту [3].

У Польщі загальна площа сільськогосподарських земель у власності покупця не може перевищувати 300 га, а із успадкованими землями – 500 га. Переважне право на придбання сільськогосподарських угідь, крім Агентства сільськогосподарської нерухомості, мають орендарі, але лише у тому випадку, якщо вони відповідають законодавчо встановленим умовам. Особа, яка бажає стати фермером, повинна мати середню або вищу освіту, або особисто працювати у сільському господарстві, чи мати досвід роботи на фермі принаймні 5 років [5]. А от у Норвегії дозвіл на купівлю земель сільськогосподарського призначення видається тільки особам, що мають сільськогосподарську освіту, згодні проживати на території даного господарства і вести господарство власними силами. Також при видачі дозволу враховується здатність покупця господарювати на землі. Контроль за відчуженням земельних ділянок у Норвегії здійснюється через дозвільну систему Міністерства сільського господарства [2, с. 207]. Тобто у кожній країні є своя специфіка функціонування земельного ринку, яка, зазвичай, враховує площі наявних земельних ресурсів та їх якість, традиції ведення сільськогосподарського виробництва, ментальність населення, рівень аграрної культури, тощо. Однак загальною закономірністю у сфері відносин власності на землі сільськогосподарського призначення є обмеження приватної власності на землю з метою недопущення зосередження в одних руках занадто великих площ (табл. 1).

Разом з тим, іще однією закономірністю у сфері відносин власності на землі цієї категорії є укрупнення господарств і консолідація земель. Особливо це стосується країн ЄС, де активно відбувається процес викупу малих господарств з подальшим їх продажем більш крупним, а також ліквідація черезсмужжя.

Таблиця 1. Обмеження площ сільськогосподарських угідь у приватній власності у різних країнах світу

Країна	Мінімальна площа земель у власності за законом	Максимальна площа земель у власності за законом
Польща	не існує	500 га
Німеччина	1 га	400-500 га – залежно від умов федеральних земель
Угорщина	не існує	300 га
Польща	1 га	до 300 га, а із успадкованими – до 500 га
Іспанія	не існує	250 га, для зрошуваних земель – 50 га, для пасовищ – 1000 га
Румунія	не існує	200га
Данія	не існує	150 га
Франція	не існує	для орендарів 200 га
Україна	не існує	100 га
Болгарія	не існує	30 га
Японія	0,5 га	3 га
США	Реалізацією продукції на 1000 доларів	не існує
Велика Британія	не існує	не існує

Джерело: [10, с. 61].

Варто зауважити, що у країнах ЄС існують різні системи успадкування земельної власності. Зокрема, законодавство німецьких і романських країн не дає землевласникові свободи заповідального розпорядження

своєю землею. Всі спадкоємці вважаються рівноправними. Однак, аби не допустити подрібнення землеволодінь, ферма передається тому з них, хто має відповідні знання і досвід. Натомість, він має виплати іншим спадкоємцям компенсації. У країнах англосаксонського права воля заповідача не обмежується. Зазвичай, земля передається одному із спадкоємців по праву первородства без зобов'язань нового землевласника перед іншими родичами.

Система регулювання ринку землі у розвинутих країнах для первинного і вторинного ринків відрізняється. На первинному ринку продаж земельної ділянки здійснюється виключно шляхом відкритих або закритих аукціонів. Це дозволяє забезпечити формування об'єктивної ціни на земельну ділянку та надходження податкових платежів до бюджету. На вторинному ринку діє система прогресивного оподаткування різниці у ціні залежно від тривалості міжпродажного володіння ділянок. Податок у ціні коливається від 75 до 35% залежно від тривалості міжпродажного періоду (від 1 до 30 років). Тому тут не спостерігається спекуляцій на земельному ринку, а інтенсивність продажу земельних ділянок не перевищує 1-2% на рік [2, с. 206].

Щодо можливості купівлі земель сільськогосподарського призначення іноземцями, то більшість розвинутих країн світу обмежують іноземну земельну власність. У Польщі діє дванадцятирічний мораторій на продаж таких земель, у Канаді іноземець може мати у власності не більше, ніж 8 га сільськогосподарських угідь, а у Новій Зеландії дозвіл на купівлю або оренду іноземним громадянам на земельні ділянки площею понад 2 га може надати лише трибунал з охорони землі [10, с. 60]. У результаті розміри такої власності невеликі. Так, у США ця цифра досягає лише 1,6%.

Водночас аналіз системи державного регулювання земельних відносин у розвинутих країнах світу дозволяє зробити висновок, що спільними рисами державної регуляторної політики у сфері земельних відносин у цих країнах є: встановлення кваліфікаційних вимог для землекористувачів, а також обмежень щодо землевласників (хто може бути покупцем земельної ділянки); обмеження верхньої і нижньої межі землеволодінь; недопущення їх подрібнення при спадкуванні та використанні не за цільовим призначенням; рівнозначність оренди та власності на землю як форм землекористування; прив'язка обсягів державної підтримки товаровиробників до застосовуваних ними агротехнологій та екологічного ведення господарства [8].

Необхідно зазначити, що нині найпоширенішою формою землекористування у країнах Європейського Союзу є оренда. У більшості цих країн оренда сільськогосподарських земель виступає самостійним видом оренди і регулюється спеціальним аграрним і земельним законодавством. Законодавством регламентуються питання рівня орендної плати, строків оренди, передбачається відповідальність за порушення договору оренди (зокрема, за погіршення стану земель передбачена адміністративна відповідальність), закріплюється вичерпний перелік умов, за якими достроково закінчується термін дії такого договору, регламентується порядок виплати компенсації. Державні та місцеві органи управління здійснюють постійний контроль за орендованими землями.

Обов'язковою умовою оренди є незмінне цільове призначення орендованої земельної ділянки. З метою запобігання спекуляціям на ринку оренди земель існує заборона на передачу земель цієї категорії у суборенду. У більшості країн ЄС існують різні способи виплати орендної плати, однак домінуючою формою є грошова.

Разом з тим, країни ЄС досить відрізняються між собою залежно від частки власних і орендованих земель у загальній площі сільськогосподарських земель. Зокрема, фермери Естонії, Німеччини, Бельгії, Франції, Чехії та Словаччини здійснюють свою господарську діяльність переважно на орендованих землях, частка яких у загальному розмірі землекористування становить понад 90%. До речі, в Україні сільськогосподарські підприємства ведуть свою діяльність також переважно на орендованих землях, частка яких у загальному землекористуванні становить 92%. А от фермерські господарства Данії, Польщі та Австрії мають найнижчу частку орендованих земель – до 30% [9, с. 23]. У цілому орендовані угіддя у загальній площі землекористування у країнах ЄС становлять 53% і мають тенденцію до зростання за рахунок ринкових операцій із землями цієї категорії [4, с. 89].

Крім того, у більшості країн ЄС передбачено мінімальний термін дії договору оренди. Найменший термін дії договору оренди в Ірландії – 3 роки. Є країни, де, навіаки, встановлені максимальні строки оренди (наприклад, у Данії встановлений максимальний термін не більше 30 років, Ізраїлі – не більше 99 років). У той же час, є країни, де встановлено обидва строки. До таких країн належать Бельгія, Іспанія, Франція. Термін оренди залежить від декількох умов: для окремої земельної ділянки і для всього господарства, для тих, хто застосовує найману працю і не застосовує, для низинних і гірських земель (табл. 2). У деяких країнах існують обмеження щодо площ сільськогосподарських земель, які можуть знаходитися в оренді в однієї особи. Так, в Угорщині одна особа може орендувати не більше 2500 га, у Данії – не більше ніж 150 га, а у Франції – не більше 200 га [6, с. 94].

Відрізняються дані країни і практикою встановлення орендної плати. Так, у таких країнах, як Данія, Греція, Люксембург та Ірландія, власник землі та орендар самостійно домовляються про рівень орендної плати. Інші країни законодавчо регулюють орендні виплати шляхом встановлення максимальних виплат або стандартних їх розмірів (табл. 2). Розмір орендної плати у країнах ЄС залежно від якості земель та їх цільового призначення становить від 20 євро за 1 га у Литві до 400 євро в Італії [4, с. 89].

Разом з тим, науково-технічна революція (НТР) другої половини ХХ століття прискорила зміни у розвитку капіталістичного ладу, зумовила появу нових тенденцій і закономірностей. У економічній системі постіндустріального типу відбувається перехід до автоматизованого виробництва; головною продуктивною силою стає наука, а важливими ресурсами – знання та інформація; заперечуються відносини особистої і економічної залежності людини; створюються передумови для забезпечення всебічного розвитку індивіда та гармонійного поєднання індивіда з навколишнім середовищем.

Таблиця 2. Основні показники договорів оренди у різних країнах світу

Країна	Термін дії договору оренди землі	Орендна плата
Бельгія	Мінімум 9 років	Встановлюється законодавством
Данія	Максимальний строк 30 років	Визначається ринком оренди
Франція	Мінімум 9 років	Встановлюється законодавчо
Греція	Мінімум 4 роки	Визначається ринком
Ірландія	Мінімум 3 роки	Визначається ринком
Італія	Мінімальний строк 15 років для низинних земель, 6 років – для гірських	Розраховується на основі стандартів, які встановила влада
Люксембург	Мінімум 6 років для земельної ділянки, 8 років – для всього господарства	Визначається ринком
Нідерланди	Мінімум 6 років для земельної ділянки без споруд, 12 років – для всього господарства	Встановлюється законодавчо
Португалія	Мінімум 10 років для тих, хто застосовує найману працю, та 7 років – без найманої праці	Встановлюється на підставі державних стандартів
Іспанія	Мінімальний строк 6 років, максимальний – 15 років	Встановлюється на підставі державних стандартів
Україна	Мінімальний строк для земель приватної і державної власності – 7 років, для меліорованих земель – 10 років. Максимальний строк оренди – до 50 років.	Встановлюється законодавчо
Ізраїль	Максимум 99 років	Визначається ринком
Норвегія	При укладанні орендних договорів строком більш, ніж на 10 років потрібен дозвіл влади	Визначається ринком
Швеція	Мінімум 10 років	Орендна плата 7-9% вартості реалізованої продукції
Японія	Мінімум 20 років	На підставі державних стандартів
Франція	Мінімум – 12 років, максимум – 25 років	Визначається законодавчо
Швейцарія	Мінімум 6 років для землі без будівель, 9 років для всього господарства з будівлями	Визначається законодавчо

Джерело: складено автором за: [1, с. 152; 7, с. 206].

З одного боку, в умовах посилення процесів концентрації і централізації капіталу, інтеграції й інтернаціоналізації виробництва спостерігається існування великих агрокорпорацій; з іншого – значною у структурі господарюючих суб'єктів залишається частка середніх і дрібних ферм. Відбувається посилення конкуренції між ними. Це пов'язано з тим, що середні та дрібні ферми завдяки високій спеціалізації і мобільності часто досягають вищих результатів і домагаються вищої ефективності порівняно з великими сільськогосподарськими підприємствами. Крім того, вони сприяють забезпеченню сталого розвитку аграрного сектору економіки. Поряд із вищезазначеними тенденціями, відбуваються процеси інтеграції праці та виробництва, диверсифікації та деконцентрації виробництва, демонополізації та децентралізації виробництва й управління, а процеси капіталізації доповнюються процесами соціалізації; приватна власність набуває форм колективно-приватної, акціонерної, корпоративної; розвиваються державна і колективна власність на землю; з'являється інтелектуальна власність тощо.

На відміну від попередніх стадій розвитку капіталістичного суспільства, яке базувалося на приватній власності на засоби виробництва і вирішувало приватні завдання, нині поряд з приватною власністю на землю все більше розвиваються державна і колективна власність. Зокрема, держава бере на себе створення елітно-насінницьких господарств, сортовипробувальних станцій, племінних господарств і конезаводів, господарств із вирощування окремих видів фруктів тощо. Набувають поширення різного роду кооперативи.

Тобто сучасні форми господарювання в аграрному секторі розвинутих країн світу базуються на різних формах власності. Це пов'язано з тим, що жодна з них не є ідеальною з точки зору поєднання інтересів господарів землі та суспільства. З точки зору раціонального використання землі, збереження і примноження родючості ґрунту найбільший ефект дає приватна власність, тобто коли землевласник і землекористувач є однією особою. Однак за певних умов (наприклад, за сприятливої ринкової кон'юнктури часто відбувається занадто інтенсивне, а то й хижацьке використання землі й т.п.) ця форма власності породжує суперечність між інтересами власника землі й інтересами всього суспільства. Тому, поряд з приватною власністю, існує державна власність на землю, яка забезпечує реалізацію інтересів усього суспільства. Держава, встановлюючи для орендаторів довготривалі терміни користування землею, що їй належить, створює найбільш сприятливі умови для їхнього господарювання. Однак вона не може створити весь спектр умов для найкращої організації раціонального використання землі, адже не дає можливості поєднати в одній особі власника і виробника. Реалізація цієї можливості пов'язана із приватною власністю на землю. Паралельно із приватною та державною формами власності, у сільському господарстві існує і колективна власність на землю.

Водночас в умовах формування постіндустріального суспільства в аграрному секторі, як і в інших секторах економіки, з'являється інтелектуальна власність та набувають поширення різні її форми – особиста, індивідуальна приватна, колективна, корпоративна, державна власність. Як результат кооперації сільськогосподарського виробництва, фінансових структур та науки, в агропромисловому виробництві відбувається поширення агротехнопарків, інноваційних інкубаторів, венчурних підприємств, навчально-агропромислових дослідницьких центрів тощо. Крім того, виникають нові форми відносин між суб'єктами господарювання (наприклад, система спільного володіння інтелектуальним капіталом усіма інвесторами). Відбувається перехід до нового технологічного способу виробництва, коли основними джерелами економічного зростання стають знання та інформація. Спостерігається зростання питомої ваги розумової праці. Це свідчить про формування постіндустріальної економічної системи.

Усі згадані шляхи перетворення форм власності на землю і встановлення відповідності між ними та формами господарювання спрямовані на подолання відчуження безпосереднього виробника від вирішення суспільних завдань ефективного використання землі та створення багаторівневих механізмів контролю і розпорядження землею.

Таким чином, діалектика взаємозв'язку розвитку інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем та відносин власності в аграрному секторі полягає у тому, що розвиток відносин власності на землю призводить до змін і перетворень у системі економічних відносин, їх переходу до вищої стадії суспільно-економічного розвитку та появи нових суспільних форм функціонування економічних систем. У свою чергу, поява нових суспільних форм функціонування економічних систем обумовлює зміни у структурі відносин власності на землю, призводить до появи і панівного становища в аграрному секторі нових видів і форм власності, відображаючи соціально-економічну природу певної економічної системи.

Аналіз еволюції відносин власності на землю у різних економічних системах дає можливість зробити висновок, що їх розвитку характерні певні закономірності:

- 1) постійно відбувається розвиток і ускладнення форм власності;
- 2) кожна форма власності, виникнувши внаслідок дії певних обставин з припиненням їх дії повинна бути замінена іншою, більш адекватною новим умовам. Консервація розвитку форм власності призводить до застійних явищ, гальмування суспільних процесів;
- 3) поява більш розвинутої форми власності на землю не призводить до повного зникнення попередньої форми власності;
- 4) по мірі еволюції відносин власності на землю у напрямі усупільнення відбувається зближення інтересів протилежних класів, соціальних груп. І справді, доіндустріальна економічна система базувалися спочатку на власності пануючого класу на засоби виробництва (виробника), пізніше – на результаті його праці; індустріальна економічна система – лише на власності капіталіста на засоби виробництва, а постіндустріальна система – на власності самих працівників на свої унікальні здібності (відбувається поєднання капіталу і праці), соціальний статус людини тепер значною мірою визначається рівнем освіти;
- 5) розвиток сутнісної основи власності відбувається еволюційним шляхом, а зміна правової форми власності – інституційними інструментами;
- 6) кожному типові цивілізації притаманний специфічний для умов її розвитку домінуючий об'єкт власності, який відбиває досягнутий рівень розвитку продуктивної сили праці людини та відповідні формаційні особливості привласнення засобів і результатів виробництва. Так, в аграрній цивілізації домінуючим об'єктом власності була земля, яка завдяки розвитку продуктивної сили праці людини поступово перетворилася з колективної форми існування людини на відокремлений засіб її виробничої діяльності. У період розвитку індустріальної цивілізації домінуючим об'єктом власності стали створені людиною знаряддя виробництва, а необхідність високої їх концентрації зумовила розрив між працею і власністю. У результаті засоби виробництва набули форми капіталу. Принципово нові процеси у відносинах власності з'являються із становленням постіндустріальної цивілізації. Тут головним об'єктом власності стають інформація і знання. Крім того, матеріально-уречевлені засоби виробництва у процесі їхнього продуктивного використання працею людини набувають якісно нових соціальних ознак і перетворюються на продуктивну силу її праці, специфічний об'єкт її індивідуальної, персоніфікованої власності;
- 7) держава регулює приватну власність на землю та не допускає зосередження в одних руках занадто великих площ землі;
- 8) політика держави у сфері земельних відносин спрямована на консолідацію земель й укрупнення господарств (викуп малих господарств і продаж їх більш крупним, ліквідація черезсмулля).

Таким чином, як бачимо, протягом всієї історії людства відбувається розвиток відносин власності на землю, який тісно кореспондує із змінами інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем. Так, у доіндустріальній економічній системі мали місце общинна власність, експлуататорські види приватної власності та державна форма власності, як власність королів, царів, феодалів та інших можновладців. У економічних системах індустріального і постіндустріального типу, поряд із державною власністю на землю виникають і розвиваються колективні форми приватної власності. Тобто саморозвиток приватної власності відбувається у напрямі її усупільнення через трансформацію одноосібної форми капіталістичної приватної власності у її корпоративну форму.

Висновки. Діалектика взаємозв'язку розвитку інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем та відносин власності в аграрному секторі полягає у тому, що розвиток відносин власності

на землю призводить до змін і перетворень у системі економічних відносин, їх переходу до вищої стадії суспільно-економічного розвитку та появи нових суспільних форм функціонування економічних систем. У свою чергу, поява нових інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем обумовлює зміни у структурі відносин власності на землю, призводить до появи і панівного становища в аграрному секторі нових видів і форм власності, відображаючи соціально-економічну природу певної економічної системи.

На основі аналізу еволюції відносин власності на землю у різних економічних системах можна зробити висновок, що їх розвитку характерні певні закономірності: постійно відбувається розвиток і ускладнення форм власності; кожна форма власності за своєю природою є історична; поява більш розвинутої форми власності на землю не призводить до повного зникнення попередньої форми власності; по мірі еволюції відносин власності на землю у напрямку усупільнення відбувається зближення інтересів протилежних класів, соціальних груп; розвиток сутнісної основи власності відбувається еволюційним шляхом, а зміна правової форми власності – інституційними інструментами; кожному типові цивілізації притаманний специфічний для умов її розвитку домінуючий об'єкт власності, який відбиває досягнутий рівень розвитку продуктивної сили праці людини та відповідні формаційні особливості привласнення засобів і результатів виробництва; формування приватної власності на землю у постіндустріальному суспільстві відбувається переважно шляхом її купівлі; держава регулює приватну власність на землю та не допускає зосередження в одних руках занадто великих площ землі; політика держави у сфері земельних відносин спрямована на консолідацію земель й укрупнення господарств.

Список використаних джерел

1. Антіпова Л. І. Залучення зарубіжного досвіду організації земельно-орендних відносин. *Економіка АПК*. 2007. №1. С. 147-153.
2. Гайдуцький П. І. Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні. Київ : ТОВ «Інформаційні системи», 2015. 448 с.
3. Зарубіжний досвід: ринок земель сільськогосподарського призначення в Угорщині і перспективи його застосування в Україні. URL: <https://zsu.org.ua/40-2010-11-28-09-45-44/2010-11-28-10-00-48/631-2011-02-24-10-01-53>
4. Зінчук Т. О., Данкевич В. Є. Європейський досвід формування ринку сільськогосподарських земель. *Економіка АПК*. 2016. №12. С. 84-92.
5. Коник О., Мартин А. Польський досвід регулювання ринкових земельних відносин. URL : <http://zsu.org.ua/andrij-martin/90-2011-05-08-06-38-07>
6. Лойко С. В. Світовий досвід ринкового обігу земель. *Економіка АПК*. 2017. №5. С. 91-96.
7. Макаренко А. П. Теорія і практика державного регулювання в аграрній сфері : монографія. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, 2009. 620 с.
8. Назаренко В. І. Зарубіжний досвід функціонування земельного ринку. URL: <http://liberal.in.ua/daydzhest/zarubezhnyy-opit-funktsionirovaniya-zemelnogo-rinka.html>.
9. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи /за наук. ред. Л. Я. Новаковського. Київ : Аграр. наука, 2015. 48 с.
10. Ряснянська А. М. Світовий досвід формування власності на землю. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 7. С. 58-62.
11. Філоненко О. С. Аграрні відносини: зміст, розвиток, майбутнє. Київ : Урожай, 1996. 208 с.

References

1. Antipova, L. I. (2007) *Zaluchennya zarubizhnoho dosvidu orhanizatsiyi zemelno-orendnykh vidnosyn [Involvement of Foreign Experience in Organization of Land-Lease Relations]*. *Ekonomika APK*, 1. 147-153.
2. Haydutsky, P. I. (2015) *Ahrarna reforma L. D. Kuchmy v Ukrayini [Kuchma's Agrarian Reform in Ukraine]*. Kyiv : TOV «Informatsiyi systemy», 448 s.
3. *Zarubizhnyy dosvid: rynek zemel silskohospodarskoho pryznachennya v Uhorshchyni i perspektyvy yoho zastosuvannya v Ukrayini [Foreign experience: agricultural land market in Hungary and prospects of its application in Ukraine]*. URL: <https://zsu.org.ua/40-2010-11-28-09-45-44/2010-11-28-10-00-48/631-2011-02-24-10-01-53>
4. Zinchuk, T. O. & Dankevych, V. Ye. (2016) *Yevropeyskyy dosvid formuvannya rynku silskohospodarskykh zemel [The European Experience in the Formation of the Agricultural Land Market]*. *Ekonomika APK*, 12. 84-92.
5. Konyk, O. & Martin, A. *Polsky dosvid rehulyuvannya rynkovykh zemelnykh vidnosyn [Polish experience in regulation of market land relations]*. URL: <http://zsu.org.ua/andrij-martin/90-2011-05-08-06-38-07>.
6. Loyko, S. V. (2017) *Svitovyy dosvid rynkovoho obihu zemel [The world experience of market circulation of land]*. *Ekonomika APK*, 5. 91-96.
7. Makarenko, A. P. (2009) *Teoriya i praktyka derzhavnogo rehulyuvannya v ahrarniy sferi : monohrafiya [Theory and practice of state regulation in agrarian sphere: monograph]*. Kyiv : NNTS «Instytut ahrarnoyi ekonomiky» UAAN, 620 s.
8. Nazarenko, V. I. *Zarubezhnyy opit funktsionirovaniya zemelnogo rynku*. URL: <http://liberal.in.ua/daydzhest/zarubezhnyy-opit-funktsionirovaniya-zemelnogo-rinka.html>.
9. *Natsionalna dopovid shchodo zavershennya zemelnoyi reformy [National report on completing the land reform] /za nauk. red. L. Ya. Novakovskoho*. Kyiv: Ahrar. nauka, 2015. 48 s.
10. Ryasnyanska, A. M. (2015) *Svitovyy dosvid formuvannya vlasnosti na zemlyu [The world experience of land ownership]*. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 7. 58-62.

11. *Filonenko, O. S. (1996) Ahrarni vidnosyny: zmist, rozvytok, maybutnye [Agrarian relations: content, development, future]. Kyiv : Urozhay, 208 s.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шульга Ольга Антонівна, доцент кафедри економіки та гуманітарних наук, доцент, кандидат економічних наук, Одеська національна академія зв'язку імені О. С. Попова,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Шульга Ольга Антоновна, доцент кафедры экономики и гуманитарных наук, доцент, кандидат экономических наук,
Одесская национальная академия связи имени А. С. Попова,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shulga Olga Antonivna, Associate Professor of the Department of Economics and Humanities, Associate Professor, Candidate of Science (Economics),
Odessa National Academy of Communications named after O. S. Popov,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

УДК 001.895:332.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-47-57>

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Доріна О. Б.
Кадовба О. О.

Ключові слова: інновація, інноваційний потенціал регіону, ефективність використання інноваційного потенціалу регіону, венчурне фінансування, кадровий потенціал, комерціалізація, трансфер.

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНА И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Дорина Е. Б.
Кадовба Е. А.

В последние годы возрос интерес к теме инновационного развития регионов. Условием построения экономики, основанной на инновациях, является наличие у регионов инновационного потенциала как совокупности возможностей в данной сфере. Вместе с тем, важное значение имеет не только сам инновационный потенциал, но и то, насколько эффективно он используется. Таким образом, проблема повышения инновационного потенциала региона и эффективности его использования является актуальной, что обусловило выбор направления исследования, результаты которого представлены в данной работе.

Современные исследования инновационного потенциала связаны преимущественно с разработкой теоретических аспектов и методик оценки. Возрастает интерес к понятию «экономика знаний», к обеспечению устойчивости и безопасности регионального развития, в связи с чем появляются работы на стыке данных проблем и проблемы формирования и развития инновационного потенциала.

Следует отметить, что в научной литературе и в практике проблеме оценки и повышения эффективности использования инновационного потенциала регионов уделяется относительно мало внимания, в связи с чем данное направление исследований обладает новизной и представляет научную и практическую значимость.

С учетом этого в качестве цели исследования выступило определение направлений повышения инновационного потенциала регионов и эффективности его использования, в частности, на примере регионов Республики Беларусь.

В ходе проведения исследования использовались такие методы как анализ научной литературы, законодательных актов, данных статистических исследований; анализ, синтез и обобщение; табличные и графические приемы визуализации данных и другие.

Результатом исследования стала разработка концептуальных направлений и практических рекомендаций по повышению инновационного потенциала регионов Республики Беларусь и эффективности его использования.

Полученные результаты могут представлять научно-теоретический и практический интерес и использоваться органами управления регионов с целью принятия обоснованных управленческих решений в области инноваций.

Реализация мер по повышению эффективности использования инновационного потенциала регионов будет способствовать их социально-экономическому развитию.

Ключевые слова: инновация, инновационный потенциал региона, эффективность использования инновационного потенциала региона, венчурное финансирование, кадровый потенциал, коммерциализация, трансфер.

INNOVATIVE POTENTIAL OF A REGION AND THE EFFICIENCY OF ITS USE

**Dorina E. B.
Kadovba E. A.**

The interest in the topic of innovative development of regions has increased in recent years. The main condition for building an economy based on innovation is the presence of innovative potential as a set of opportunities in innovation. At the same time, it is not only the innovative potential important itself, but it is also important the effectiveness of its use. Thus, the problem of increasing of the innovative potential of the region and the effectiveness of its use is relevant, and this fact led to the choice of research direction, the results of which are presented in this work.

Modern research of innovative potential is mainly associated with the development of its theoretical aspects and the methods of its evaluation. There is a growing interest in the concept of «knowledge economy», and in the question of the ensuring of the sustainability and security of regional development now, so in connection with it the works at the intersection of these problems and the problem of formation and development of innovative potential appear.

It should be noted that in the scientific literature and in practice, the problem of assessing and improving of the efficiency of the innovative potential of regions is given relatively little attention, and therefore this area of research has novelty and is of scientific and practical importance.

So, the purpose of this study was to determine the directions of increasing of the innovative potential of the regions and the effectiveness of its use, in particular, on the example of the regions of the Republic of Belarus.

In the course of the study, such methods as the analysis of scientific literature, legislation, statistical research data; analysis and synthesis; tabular and graphical methods of data visualization and others were used.

The result of this study is the development of conceptual directions and practical recommendations of improving of the innovative potential of the regions of the Republic of Belarus and the effectiveness of its use.

The results of the study can be of scientific, theoretical and practical interest and can be used by regional governments in the process of making of informed management decisions in the field of innovation.

The implementation of the measures of improving of the efficiency of the innovative potential of the regions will contribute to their socio-economic development.

Key words: innovation, innovative potential of the region, the efficiency of the use of innovative potential of the region, venture financing, scientific potential, commercialization, transfer.

JEL Classification: O18, O30, O31, O34, O39.

В последние годы значительно возрастает интерес к проблеме инновационного развития стран и их регионов. Акцент на региональном аспекте инновационной деятельности обусловлен тем, что каждая обособленная территория государства, как правило, обладает своей собственной спецификой, которую следует учитывать при определении концептуальных направлений и конкретных путей социально-экономического и инновационного развития.

Ключевым условием и основой построения экономики, основанной на инновациях, является наличие у регионов инновационного потенциала как совокупности возможностей в области создания, распространения и использования новшеств и инноваций. Фактически, инновационный потенциал региона – это его стартовая площадка для осуществления инновационной деятельности, и очевидно, что чем выше и качественнее потенциал – тем лучше. Вместе с тем, важное значение для региона имеет не только сам инновационный потенциал, но и то, насколько эффективно он используется, поскольку если потенциал существует, но не используется, положительных изменений не возникает. Более того, неэффективное использование ресурсов инновационного потенциала региона способно привести к его снижению в перспективе.

Таким образом, проблема повышения инновационного потенциала региона и эффективности его использования является актуальной и с точки зрения науки, и с точки зрения практики, что в свою очередь и обусловило выбор направления исследования, результаты которого представлены в данной работе.

Современные исследования инновационного потенциала связаны преимущественно с разработкой теоретических аспектов (подходов к определению понятия, составление классификаций и т.д.) и методик оценки. Исследования, посвященные инновациям и инновационному потенциалу, представлены в работах О. С. Москвиной [1], Г. И. Жиц [2], И. В. Шляхто [3], М. Данько [4], Е. Б. Дориной [5] Н. И. Богдан [6], Л. З. Фатхулиной, Л. В. Шабалтиной [7], С. Д. Камилова, М. К. Файзуллоева [8], Е. А. Мерзляковой [9], С. Г. Алексеева [10], В. И. Абрамова [11], Е. П. Маскайкина, Т. В. Арцер [12], В. Г. Матвейкина, С. И. Дворецкого, Л. В. Минько, В. П. Тарова, Л. Н. Чайникова, О. И. Летунова [13] и др.

В научной литературе возрастает интерес к понятию «экономика знаний», а также к проблеме обеспечения устойчивости и безопасности регионального развития, в связи с чем появляются работы на стыке данных проблем и проблемы формирования и развития инновационного потенциала. Так, например, в работе Головы И.М. и Суховой А.Ф. рассматривается инновационная безопасность регионального развития в условиях цифрового общества [14]. Инновационный потенциал как основа устойчивого развития рассматривается в работах А.В. Локтева [15], Е.Ф. Никитской [16] и других.

Важнейшим аспектом инновационной деятельности регионов является эффективность использования инновационного потенциала. Однако следует сказать, что в научной литературе и в практике проблеме оценки и повышения эффективности использования инновационного потенциала регионов уделяется относительно мало внимания по сравнению с проблемными аспектами инновационных процессов и инновационной деятельности в целом, в связи с чем данное направление исследований обладает новизной и представляет научную и практическую значимость.

В Республике Беларусь, как и многих других странах, вопрос обеспечения устойчивого инновационного и в целом социально-экономического развития стоит достаточно остро. В условиях некоторой неравномерности регионального развития проблема формирования, эффективного использования и повышения инновационного потенциала регионов является актуальной.

С учетом вышесказанного была определена цель данного исследования, которая заключается в определении направлений повышения инновационного потенциала регионов и эффективности его использования, в частности, на примере регионов Республики Беларусь.

Для достижения данной цели были поставлены и решены следующие задачи:

- исследовать и развить теоретические аспекты инновационного потенциала региона и эффективности его использования;
- определить концептуальные направления повышения инновационного потенциала регионов Республики Беларусь и эффективности его использования;
- сделать практические рекомендации по повышению инновационного потенциала регионов Республики Беларусь;
- предложить пути повышения эффективности использования инновационного потенциала регионов Республики Беларусь.

Исследование научной литературы позволило выделить несколько существующих подходов к сущности инновационного потенциала региона:

- ресурсный подход;
- инновационный потенциал как система потенциалов;
- инновационный потенциал как открытая система;
- личностная природа инновационного потенциала;
- инновационный потенциал как мера возможности и готовности к инновационной деятельности;
- и другие подходы.

На основании проведенных исследований предлагается авторский подход к понятию «инновационный потенциал региона», в котором сделан акцент на его субъектах, направлениях инновационной деятельности и ее целях:

Инновационный потенциал региона – это совокупность всех явных и скрытых возможностей научной сферы, субъектов хозяйствования, органов управления, субъектов инновационной инфраструктуры и населения региона стимулировать, создавать, развивать, осваивать, использовать и распространять новые идеи, технологии, проекты и продукты в различных сферах в целях сохранения и приумножения природного, культурного и иных богатств и обеспечения устойчивого социально-экономического развития данного региона.

Согласно данному определению инновационный потенциал региона представляет собой возможности в сфере инноваций, и эти возможности зависят от ряда внутренних и внешних факторов и условий. Кроме того, в формировании и использовании инновационного потенциала должны принимать участие несколько групп субъектов: научный сектор, организации реального сектора экономики, субъекты инновационной инфраструктуры и другие. Таким образом, инновационный потенциал – это не только совокупность ресурсов для осуществления инновационной деятельности, но и возможность (либо невозможность) их применять.

Исходя из вышесказанного, в исследованиях инновационного потенциала регионов важное место должно быть отведено анализу **эффективности его использования**. В научной литературе сделан больший акцент на исследованиях эффективности инновационной деятельности, эффективности отдельных инновационных проектов, инновационной активности, однако эффективности использования инновационного потенциала уделено довольно мало внимания. Вместе с тем считаем возможным предположить, что эффективность инновационной деятельности и эффективность использования инновационного потенциала – понятия неравнозначные. Это объясняется тем, что эффективность инновационной деятельности в регионе можно представить как отношение эффекта от этой деятельности к фактически понесенным затратам. В свою очередь, эффективность использования потенциала – показатель, отражающий результативность использования всех имеющихся возможностей.

Таким образом, в современных условиях для регионов формирование и повышение инновационного потенциала, а также повышение эффективности его использования имеет достаточно важное значение. Можно назвать несколько причин этого:

- наличие инновационного потенциала региона формирует основу для появления новшеств и инноваций, которые являются одним из конкурентных преимуществ;
- повышение инновационного потенциала увеличивает возможности региона в области инновационной деятельности;
- сам по себе инновационный потенциал мало способствует получению какого-либо эффекта (экономического, социального и другого), поэтому принципиально важен этап его использования, реального вовлечения в процессе инновационной деятельности;

- неэффективное использование инновационного потенциала может в перспективе привести к его снижению;

- с учетом принципиальной важности этапа использования инновационного потенциала повышение результативности (эффективности) использования инновационного потенциала также является важной задачей для субъектов инновационной деятельности региона.

Процесс повышения инновационного потенциала в регионе и эффективности его использования в целом не может и не должен осуществляться сам по себе. Этому этапу должны предшествовать несколько других, которые позволят определить, что конкретно нужно делать в условиях именно этого региона, принимая во внимание его специфику.

На рисунке 1 представлен алгоритм действий по исследованию и выбору направлений повышения инновационного потенциала региона и эффективности его использования.

Рисунок 1. Алгоритм действий по исследованию и повышению инновационного потенциала региона и эффективности его использования.

Источник: составлено автором

На первом этапе исследователю необходимо определиться с теоретическими основами, определить, что понимать под инновационным потенциалом и эффективным его использованием, какие ресурсные компоненты формируют потенциал, какие факторы на него влияют и т.д. С учетом мирового опыта инновационной деятельности и научных исследований можно утверждать, что основными ресурсами и факторами, формирующим и влияющим на инновационный потенциал, являются следующие:

- наличие достаточно высокого кадрового и научного потенциала, поскольку без квалифицированных специалистов создание нового продукта и технологии невозможно;

- наличие организационных условий, приемлемое законодательство в сфере науки и инноваций, интеллектуальной собственности и т.д.
- наличие финансового потенциала, разнообразие источников финансирования науки и инноваций;
- отлаженный механизм трансфера и коммерциализации технологий;
- наличие спроса на научные исследования и их результаты;
- отношение к профессии ученого в обществе;
- качество образования в стране;
- отлаженность механизмов кооперации субъектов инновационного процесса;
- и другое.

Далее, после этапа теоретических исследований, подбираются либо разрабатываются методики оценки инновационного потенциала и эффективности его использования и применяются для оценки непосредственно исследуемого региона. В процессе и по результатам оценки делаются выводы об общей величине инновационного потенциала и его эффективности, а также выявляются сильные стороны региона в сфере инновационной деятельности и проблемы, которые препятствуют росту потенциала и эффективному его использованию.

Исходя из результатов оценки и выявленных проблем необходимо определить основные направления повышения инновационного потенциала исследуемого региона и эффективности его использования. Для разных регионов перечень концептуальных направлений может несколько отличаться, что обусловлено спецификой регионов. Вместе с тем, есть основные условия, которые можно считать универсальными и обязательными для большинства регионов (кадровый и научный потенциал, финансовый, организационный потенциал и другое), что подтверждается мировой практикой и научными исследованиями.

После определения концептуальных направлений должны разрабатываться конкретные меры по повышению инновационного потенциала и эффективности его использования. Этот этап предполагает создание конкретных алгоритмов достижения поставленных целей, и предложения должны отвечать на вопрос «что делать?».

На основании предлагаемого в работе подхода к сущности инновационного потенциала региона и эффективности его использования сделаем вывод, что эффективное использование инновационного потенциала региона предполагает следующее:

1. Максимальное использование существующих возможностей развития науки, проведения научных исследований, создания и практического использования новшеств, иными словами – максимальное вовлечение всех составляющих инновационного потенциала региона – явных возможностей и скрытых или не полностью используемых ресурсов. Фактически это означает формирование и повышение инновационного потенциала и, как следствие, рост предложения инноваций.

2. Удовлетворение существующего и стимулирование потенциального спроса на инновации со стороны государства, предприятий, населения и зарубежных компаний.

3. Поскольку принципиальной чертой инновации является аспект практического использования, инновационный потенциал также предполагает наличие у региона возможностей не только создания новшеств, но и их внедрения. Следовательно, одним из показателей эффективного использования инновационного потенциала является факт освоения (внедрения) созданных новшеств в реальном секторе экономики и других сферах – медицине, экологии и т.д.

4. Уменьшение за счет результатов научных исследований и разработок вредного воздействия на окружающую среду, сохранение биоразнообразия, умеренное использование природных ресурсов и т.п.

5. Повышение культурного потенциала человека и общества, обеспечение роста уровня и качества образования, улучшение условий труда и отдыха.

6. Предотвращение культурной деградации населения.

Можно сделать вывод, что указанные аспекты фактически и являются основными концептуальными направлениями повышения эффективности использования инновационного потенциала регионов. В свою очередь, концептуальными направлениями повышения самого инновационного потенциала региона можно считать воздействие на указанные выше ресурсы и факторы, влияющие на инновационный потенциал.

Для Республики Беларусь и ее регионов проблема формирования, повышения и эффективного использования инновационного потенциала является очень актуальной. Среди сильных сторон Беларуси в области инноваций можно выделить следующие:

- благоприятное географическое положение, привлекающее инвесторов и само по себе способствующее появлению инновационных проектов (например, в сфере логистики);
- достаточно развитый кадровый потенциал;
- наличие программ инновационного развития и законодательства в области инновационной деятельности.

Однако помимо этого присутствует ряд проблем, которые существенно снижают инновационный потенциал страны и ее регионов:

- отток квалифицированных кадров;
- финансовые проблемы организаций реального сектора экономики;
- недостаточная проработка механизма трансфера создаваемых в стране технологий и некоторые другие.

В связи с этим предложим и обоснуем меры по повышению инновационного потенциала регионов и эффективности его использования.

1. Меры по повышению инновационного потенциала регионов.

Важнейший аспект инновационного потенциала – **научный и кадровый потенциал**. С точки зрения увеличения научного потенциала регионов страны как элемента их инновационного потенциала необходимо следующее:

- повышение социального статуса ученого и интереса к этому роду деятельности;
- пропаганда необходимости учиться, при этом учиться хорошо. Необходима культивация в обществе человека грамотного, думающего, ответственного и целеустремленного;
- совершенствование системы образования, активное создание в рамках университетов научных лабораторий, в которых могли бы трудиться и обучаться совместно преподаватели и студенты. Результат их работы – квалифицированные специалисты, имеющие как фундаментальные знания, так и практические навыки;
- установление разумной нагрузки для учителей и преподавателей. Наличие свободного времени – важное условие активизации научной работы преподавателя;
- развитие системы привлечения зарубежных специалистов в Республику Беларусь. Однако реализация этого пункта требует следующего: 1) необходимо обеспечить специалисту соответствующие условия проживания, оплаты и т.п. на уровне, который может конкурировать с другими странами. Иными словами, предложение работы должно быть конкурентоспособным, в противном случае хороший специалист его не примет; 2) устранение проблем с визовым режимом пребывания иностранного специалиста в Республике Беларусь; 3) необходимость обеспечения жильем, особенно в случаях, когда у иностранного специалиста есть семья; 4) и т.д. Таким образом, организационные сложности существенно усложняют привлечение зарубежных высококвалифицированных кадров.

На рисунке 2 для справки представлены данные о количестве персонала, занятого научными исследованиями и разработками в расчете на 10000 человек населения в странах-лидерах инновационного развития и в Республике Беларусь.

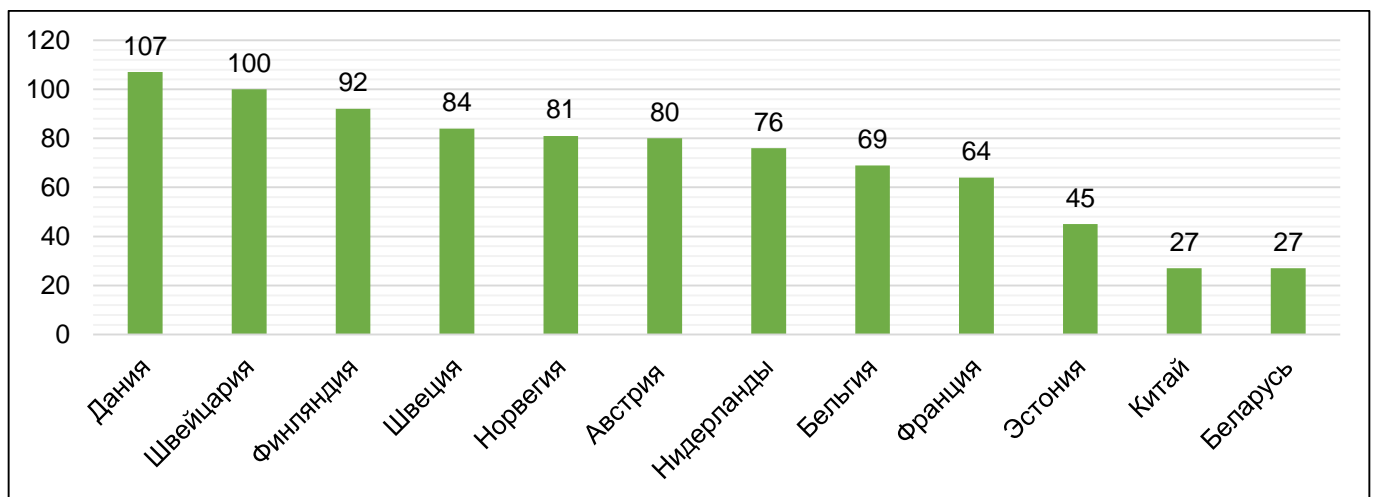

Рисунок 2. Количество персонала, занятого научными исследованиями и разработками, в расчете на 10000 чел. населения в 2015 году

Источник: рассчитано автором по данным источников [17, 18]

Данные, представленные на рисунке 2, свидетельствуют о том, что для Республики Беларусь увеличение кадровых ресурсов инновационного потенциала является важной и актуальной задачей.

Помимо кадрового аспекта инновационного потенциала регионов имеет значение и **финансовый аспект**. Опыт зарубежных стран показывает, что построение инновационной экономики, развитие науки, обеспечение ее высоких результатов сопровождается значительными финансовыми вложениями. При этом источники финансирования науки и инноваций могут быть достаточно диверсифицированными. В их перечень входят следующие источники:

- средства государственного бюджета;
- средства частных инвесторов, бизнес-ангелов и т.п.;
- средства венчурных и инвестиционных фондов;
- средства страховых организаций;
- средства банковской системы.

Наличие достаточно развитого финансового рынка – это также важный аспект с точки зрения финансирования инноваций, поскольку в отсутствии такого рынка снижаются возможности диверсификации источников финансирования. В частности, усложняется запуск механизма венчурного финансирования, т.к. в этом случае нет возможности обеспечить выход инвестора из проекта.

Следовательно, с целью повышения финансового потенциала как элемента инновационного потенциала необходимо осуществление следующих действий:

- создание благоприятного инвестиционного климата;
- формирование приемлемого для субъектов инновационного предпринимательства налогового законодательства. Этот пункт очень важен, поскольку возникают ситуации, когда разработчики предпочитают регистрировать свои фирмы не внутри своей страны, а за рубежом в связи с более удобным налоговым режимом и организационными условиями;
- совершенствование системы государственного финансирования научной и инновационной деятельности;
- развитие рынка ценных бумаг;
- проработка механизма венчурного финансирования и т.д.

Следует подчеркнуть, что высокий и качественный инновационный потенциал предполагает наличие гармонии между кадровым потенциалом и финансовыми возможностями.

На рисунке 3 представлены данные об объеме внутренних затрат на научные исследования и разработки в некоторых странах-лидерах инновационного развития и в Республике Беларусь в расчете на 1 человека.

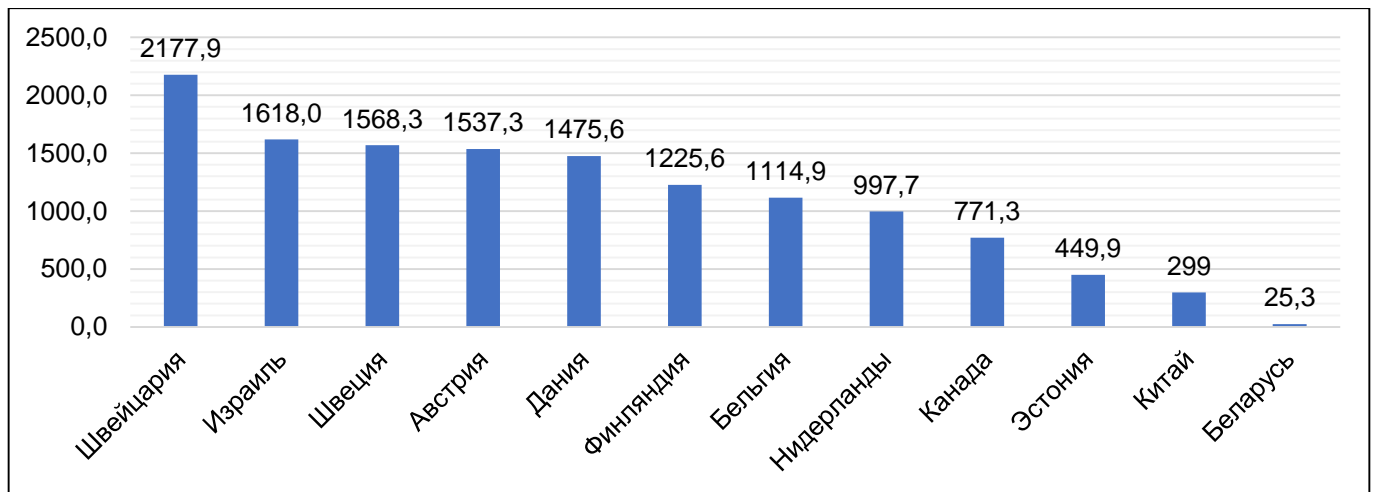

Рисунок 3. Объемы затрат на научные исследования и разработки в расчете на 1 человека, проживающего в стране, в 2015 году, долл. США.

Источник: рассчитано автором по данным источников [17, 18]

Данные рисунка 3 свидетельствуют о недостаточности финансирования науки и инноваций в Республике Беларусь по сравнению со странами-лидерами инновационного развития. Следовательно, решения требует проблема повышения финансового потенциала страны.

2. Меры по повышению эффективности использования инновационного потенциала регионов.

Эффективное использование инновационного потенциала региона подразумевает получение максимально возможного результата на всех стадиях инновационного процесса – от зарождения идеи, до ее практической реализации. В соответствии с этим одним из аспектов повышения эффективности использования инновационного потенциала можно считать увеличение самого инновационного потенциала. Выше в работе были описаны некоторые предложения в этой сфере.

Еще одним фактором повышения и эффективности использования инновационного потенциала регионов, и самого инновационного потенциала – это повышение **спроса на инновации**. Следовательно, для повышения инновационного потенциала и эффективности его использования необходимо:

- стимулирование спроса со стороны его потенциальных субъектов;
- удовлетворение существующего спроса на инновации путем воздействия на компоненты инновационного потенциала.

Стимулирование спроса на инновации может осуществляться посредством следующих действий:

- формирования среды и климата общего благоприятствования и поощрения инноваций и нестандартного мышления, оригинальных решений;
- разработка механизма и организация процесса государственных закупок инновационной продукции у научно-исследовательских учреждений и крупных и мелких организаций-поставщиков инновационной продукции;
- развитие конкурентной среды. В условиях постоянной финансовой поддержки государственных предприятий, независимо от результатов их деятельности, слабой конкуренции стимул к созданию и использованию инновационных разработок снижается до минимума.

В таблице 1 представлены меры по стимулированию спроса на инновации со стороны организаций и конечных потребителей инновационной продукции.

Таблиця 1. Мери по стимулюванню спрoса на інновації

Стимулювання спрoса на нові технології со сторoны організацій	Стимулювання спрoса на кoнечні потрeбительські інновації
– стимулювання ініціативності у співробітників, керівників, надання свободи дій, допустимість ризику; – вистраивання нових моделей функціонування підприємств: акцент на вивчення спрoса на продукцію, вивчення технологій і їх оновлення; робота з покупцями; – активне привертання молодих ініціативних спеціалістів і надання їм свободи дій, свободи мислення; – робота над всіма організаційними, юридическими аспектами інноваційної діяльності, забезпечення комфортних умов для роботи і крупним підприємствам, і малим інноваційним організаціям, і співробітникам.	– робота над підвищенням якості і рівня життя населення. Для цього необхідно розвиток виробництва, поощрення частної делової ініціативи, творчості, підтримка підприємництва, створення сприятливих умов для реєстрації і функціонування нових організацій і т.д. На основі вищеперечисленого – забезпечення підвищення благосостояння населення, оскільки населення з низьким рівнем оплати праці не має можливості створювати спрoс на нову продукцію не першої необхідності.

Источник: складено автором

На рисунку 4 показана взаємозв'язок спрoса на інновації, інноваційного потенціалу регіону і ефективності його використання.

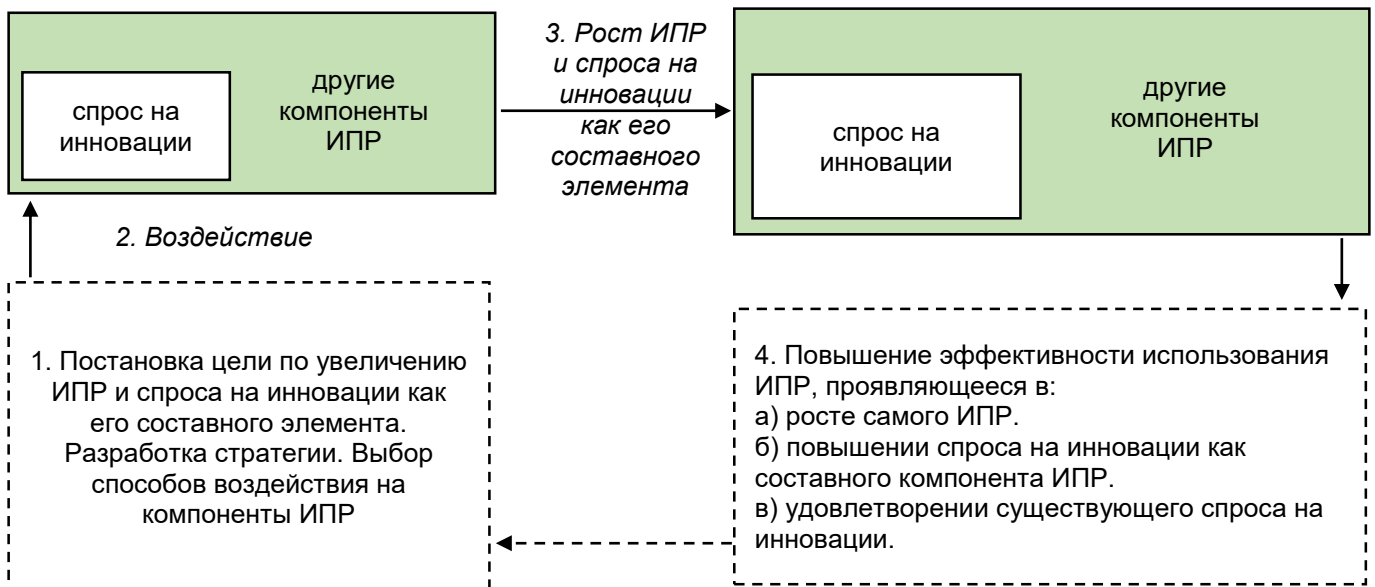

Рисунок 4. Схема взаємозв'язку спрoса на інновації, інноваційного потенціалу регіону і ефективності його використання

Источник: розроблено автором

Примечание: ІПР – інноваційний потенціал регіону

Таким образом, спрoс на інновації одночасно є і компонентом інноваційного потенціалу, і показателем ефективності його використання. Чим більше задоволен спрoс на інновації, тим більш ефективно використовується наявний у регіону інноваційний потенціал.

Обязательним умовою формування, підвищення і ефективного використання інноваційного потенціалу регіону є **освоєння (введення) створюваних новшеств**.

С точки зору термінології, **введення** – це етап практичного використання в діяльності будь-якої організації створеної розробки, опитного зразка, комплексу конструкторської документації. В свою чергу **трансфер технології** – це процес, починаючись, фактично, з виникнення ідеї і характеризується проходженням цієї ідеї через всі стадії інноваційного процесу аж до стадії практичного освоєння.

Один з найбільш успішних прикладів побудови системи трансферу технологій належить США. Елементи механізму трансферу технологій в США:

- всі результати наукових досліджень, виконані за рахунок бюджетних засобів, уряд передає організаціям-виконавцям;

- предоставление налоговых и других льгот фирмам, использующим инновации в своем производстве;
- при научных лабораториях с численностью персонала более 200 человек в обязательном порядке создаются специальные офисы трансфера технологий;
- часть средств бюджета на НИОКР направляется на финансирование деятельности вышеуказанных офисов;
- вменение трансфера технологий в обязанность ученым и инженерам всех федеральных научных лабораторий;
- предоставление свободы действий научным лабораториям, проявляющейся в их праве заключать соглашения с различными компаниями по своему усмотрению;
- акцентирование внимания на необходимости сотрудничества государственного и частного секторов в обеспечении использования результатов научно-технической деятельности.

В Республике Беларусь необходимо совершенствование процесса трансфера технологий. Актуальными являются следующие предложения:

- повышение взаимосвязи между научным сектором, коммерческими организациями реального сектора экономики, государством, субъектами инновационной инфраструктуры и населением;
- упрощение передачи созданных белорусскими научными организациями новых технологий предприятиям реального сектора экономики для использования в их практической деятельности;
- совершенствование механизма установления права интеллектуальной собственности на создаваемые, в частности, с использованием бюджетных ресурсов, новшества.

Таким образом, на основании проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

1. Наличие у регионов страны инновационного потенциала – база для осуществления ими инновационной деятельности. Инновационный потенциал следует рассматривать комплексно, учитывая, что он складывается из совокупности разнообразных ресурсов и возможностей и воплощается в деятельности субъектов инновационного процесса (государство, научный сектор, организации реального сектора экономики, население и т.д.).

2. Результаты инновационной деятельности региона зависят не только от величины его инновационного потенциала, но и от того, насколько полно и результативно он используется. В связи с этим исследованиям эффективности использования инновационного должно уделяться серьезное внимание.

3. Разработка мероприятий по повышению инновационного потенциала и эффективности его использования является актуальной задачей для многих стран и их регионов, в том числе, для Республики Беларусь. Основными направлениями действий в данной сфере являются:

- повышение кадрового и научного потенциала, противодействие оттоку специалистов за рубеж;
- развитие финансового потенциала: диверсификация источников финансирования и совершенствование его механизмов;
- совершенствование организационных условий инновационной деятельности;
- повышение спроса на инновационную продукцию и технологии;
- активизация и совершенствование процедуры трансфера и коммерциализации технологий.

Реализация указанных мер позволит улучшить положение регионов Республики Беларусь в области инновационной деятельности.

Список использованных источников

1. Москвина О. С. *Инновационный потенциал как фактор устойчивого развития региона*. URL: http://journal.vscs.ac.ru/php/jou/30/art30_02.php2554.
2. Жиц Г. И. *Способности и возможности: рассуждения о некоторых аспектах методологии оценки влияния инновационного потенциала на развитие социально-экономических систем различного уровня сложности*. *Инновации*. 2008. №11. С. 102–107.
3. Шлякто И. В. *Методика и результаты исследования факторов, отражающих инновационный потенциал региона*. *Научные ведомости Белгородского госуниверситета*. 2007. №1(32). С. 149–156.
4. Данько М. *Инновационный потенциал в промышленности Украины*. *Экономист*. 1999. № 10. С. 26–32.
5. Дорина Е. Б., Кадовба Е. А. *Инновационный потенциал областей Республики Беларусь: оценка и совершенствование ее методического инструментария*. *Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины*. 2016. №2(95). С. 142–149.
6. Богдан Н. И. *Инновационная политика и поиск новых источников экономического роста: мировые тенденции и вызовы для Беларуси*. *Белорусский экономический журнал*. 2017. №1. С. 4–23.
7. Фатхуллина Л. З., Шабалтина Л. В. *Факторы роста инновационного потенциала региона*. *Вестник ВЭГУ*. 2011. №2 (52). С. 61–68.
8. Камилев С. Д., Файзуллоев М. К. *Оценка инновационного потенциала социально-экономического развития региона*. *Проблемы современной экономики*. 2013. №3(47). С. 369–373.
9. Мерзлякова Е. А. *Концептуальные основы развития инновационного потенциала региона под воздействием средовых факторов*. *Социально-экономические явления и процессы*. 2015. Т.10. №6. С. 51–55.
10. Алексеев С. Г. *Интегральная оценка инновационного потенциала региона*. URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2554>.

11. Абрамов В. И. Генезис инновационного потенциала. URL: <http://www.teoria-practica.ru/-10-2012/economics/abramov.pdf>.
12. Маскайкин Е. П., Арцер Т. В. Инновационный потенциал региона: сущность, структура, методика оценки и направления развития. Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. 2009. Выпуск № 21 (154). С. 47–53.
13. Матвейкин В. Г., Дворецкий С. И., Минько Л. В., Таров В. П., Чайникова Л. Н., Летунова О. И. Инновационный потенциал: современное состояние и перспективы развития: монография. Москва : «Издательство Машиностроение-1», 2007. 284 с.
14. Голова И. М., Суховой А. Ф. Вызовы инновационной безопасности регионального развития в условиях цифрового общества. Экономика региона. 2018. Т. 14, вып. 3. С. 987–1002.
15. Локтев А. В. Реализация инновационного потенциала как необходимое условие устойчивого развития экономики региона. Социально-экономические явления и процессы. 2012. №10(044). С. 109–114.
16. Никитская Е. Ф. Инновационный потенциал как основа устойчивого экономического роста. Интеграл. 2012. № 3. С. 48–50.
17. Main Science and Technology Indicators. OECD, Volume 2015/2 URL: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators/volume-2015/issue-2_msti-v2015-2-en#.WNQ_TJ2-LTIV#page1.
18. Рейтинг стран по населению в 2015 году. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/population>.

References

1. Moskvina, O. S. *Innovatsionnyy potentsial kak faktor ustoychivogo razvitiya regiona [Innovative potential as the factor of sustainable development of a region]*. URL: http://journal.vscs.ac.ru/php/jou/30/art30_02.php2554.
2. Zhits, G. I. (2008) *Sposobnosti i vozmozhnosti: rassuzhdeniya o nekotorykh aspektakh metodologii otsenki vliyaniya innovatsionnogo potentsiala na razvitie sotsial'no-ekonomicheskikh sistem razlichnogo urovnya slozhnosti [Abilities and capabilities: reasoning about some aspects of the methodology for assessing the impact of innovative potential on the development of socio-economic systems of different levels of complexity]*. *Innovatsii*, 11. 102–107.
3. Shlyakhto, I. V. (2007) *Metodika i rezul'taty issledovaniya faktorov, otrazhayushchikh innovatsionnyy potentsial regiona [Methods and results of the study of the factors reflecting the innovative potential of the region]*. *Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosuniversiteta*, 1(32). 149–156.
4. Dan'ko, M. (1999) *Innovatsionnyy potentsial v promyshlennosti Ukrainy [Innovative potential in the industry of Ukraine]*. *Ekonomist*, 10. 26–32.
5. Dorina, E. B. & Kadovba, E. A. (2016) *Innovatsionnyy potentsial oblastey Respubliki Belarus': otsenka i sovershenstvovanie ee metodicheskogo instrumentariya [Innovative potential of the regions of the Republic of Belarus: evaluation and improvement of its methodological tools]*. *Izvestiya Gomel'skogo gosudarstvennogo universiteta imeni F. Skoriny*, 2(95). 142–149.
6. Bogdan, N. I. (2017) *Innovatsionnaya politika i poisk novykh istochnikov ekonomicheskogo rosta: mirovye tendentsii i vyzovy dlya Belarusi [Innovation policy and the search for new sources of economic growth: global trends and challenges for Belarus]*. *Belorusskiy ekonomicheskij zhurnal*, 1. 4–23.
7. Fatkhullina, L. Z. & Shabaltina, L. V. (2011) *Faktory rosta innovatsionnogo potentsiala regiona [Factors of the growth of innovative potential of the region]*. *Vestnik VEGU*, 2 (52). 61–68.
8. Kamilov, S. D. & Fayzulloev, M. K. *Otsenka innovatsionnogo potentsiala sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya regiona [Evaluation of innovative potential of socio-economic development of the region]*. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, 3(47). 369–373.
9. Merzlyakova, E. A. (2015) *Kontseptual'nye osnovy razvitiya innovatsionnogo potentsiala regiona pod vozdeystviem sredovykh faktorov [Conceptual bases of the development of innovative potential of the region under the influence of environmental factors]*. *Sotsial'no-ekonomicheskie yavleniya i protsessy*, 10/6. 51–55.
10. Alekseev, S. G. *Integral'naya otsenka innovatsionnogo potentsiala regiona [Integrated assessment of innovative potential of the region]*. URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2554>.
11. Abramov, V. I. (2012) *Genезis innovatsionnogo potentsiala [The genesis of the innovative potential]*. URL: <http://www.teoria-practica.ru/-10-2012/economics/abramov.pdf>.
12. Maskaykin, E. P. & Artser, T. V. (2009) *Innovatsionnyy potentsial regiona: sushchnost', struktura, metodika otsenki i napravleniya razvitiya [Innovative potential of the region: essence, structure, the methods of evaluation and the directions of development]*. *Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, 21 (154). 47–53.
13. Matveykin, V. G., Dvoretzkiy, S. I., Min'ko, L. V., Tarov, V. P., Chaynikova, L. N. & Letunova O. I. *Innovatsionnyy potentsial: sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya: monografiya [Innovative potential: current state and development prospects]* Moscow: «Izdatel'stvo Mashinostroenie-1», 284 s.
14. Golova, I. M. & Sukhovey, A. F. (2018) *Vyzovy innovatsionnoy bezopasnosti regional'nogo razvitiya v usloviyakh tsifrovogo obshchestva [The challenges of innovative security of regional development in a digital society]*. *Ekonomika regiona*, 14/3. 987–1002.
15. Loktev, A. V. (2012) *Realizatsiya innovatsionnogo potentsiala kak neobkhodimoe uslovie ustoychivogo razvitiya ekonomiki regiona [Implementation of innovative potential as a necessary condition for sustainable development of the region's economy]*. *Sotsial'no-ekonomicheskie yavleniya i protsessy*, 10(044). 109–114.

16. Nikitskaya, E. F. (2012) *Innovatsionnyy potentsial kak osnova ustoychivogo ekonomicheskogo rosta* [Innovative potential as a basis for sustainable economic growth]. *Integral*, 3. 48-50.

17. *Main Science and Technology Indicators*. OECD, Volume 2015/2 URL: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators/volume-2015/issue-2_msti-v2015-2-en#_WnQ_TJ2-LTIV#page1.

18. *Reyting stran po naseleniyu v 2015 godu* [The ranking of countries by population in 2015]. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/population>.

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Дорина Елена Борисовна, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой национальной экономики и государственного управления

Белорусский государственный экономический университет
пр. Партизанский 22а, корпус 4, к. 704, г. Минск, Республика Беларусь
e-mail: kru@bseu.by

Кадовба Елена Александровна, магистр экономических наук, ассистент кафедры финансов и кредита Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины
ул. Советская 104, к. 3-30, г. Гомель, Республика Беларусь
e-mail: E.A.Kadovba@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Dorina Elena, doctor of Economics, Professor, the head of the department of National economy and public administration, Belarus state economic University

prospect Partizanskiy, 22a, building 4, office 704, Minsk, The Republic of Belarus
e-mail: kru@bseu.by

Kadovba Elena, master of Economics, the teacher of the department of Finance and credit, Francisk Skorina Gomel state University

Sovetskaya street, 104, office 3-30, Gomel, The Republic of Belarus
e-mail: E.A.Kadovba@yandex.ru

УДК 658.14/.15-044.52:330.341.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-57-67>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

**Романишин В. О.
Уманців Г. В.**

Глибинні зміни в інформаційному суспільстві детермінуються зростанням ролі знань та інформації як ресурсів, що характеризуються здатністю швидко втрачати актуальність, невичерпністю, а у разі виключної унікальності – високим вартісним виразом. Актуалізація даної тенденції обумовлена появою економіки знань.

Питання формування, оцінювання та управління вартістю підприємства становлять значний інтерес серед українських і зарубіжних дослідників. Однак ряд аспектів потребують уточнення, зокрема, проблематика трансформації структури ринкової вартості фірми та нових підходів до управління вартістю підприємств.

Метою дослідження є обґрунтування процесу трансформації теоретичних підходів і методичного інструментарію оцінки вартості підприємства під впливом динамічних змін економічного середовища з урахуванням українських умов і розробка методичних рекомендацій щодо оцінки вартості підприємства.

В основу дослідження вказаної проблеми покладено загальнонаукові методи пізнання економічних явищ і процесів, а також спеціальні методи дослідження (економіко-математичний, статистичний аналіз, метод експертних оцінок і прогнозування).

У статті розглядаються підходи до оцінки вартості компанії, що базуються на двох групах принципів – заснованих на понятті факторів виробництва, які генерують дохід, і заснованих на поведінці ринку в умовах економіки знань. Під впливом мінливого зовнішнього середовища, інноваційних перетворень всередині підприємства потрібна істотна активізація підприємницької діяльності. Розв'язання цієї проблеми є неможливим без модернізації способів і механізмів цього розвитку, зміни його пріоритетів, ринкових інститутів, відносин між суб'єктами економічної діяльності, ресурсної бази.

Висновки. Трансформація вартості підприємства є одним із ключових чинників підвищення ефективності господарської діяльності, від нього залежить стабільне функціонування, динамічний розвиток, позиція підприємства на ринку тощо. За таких умов при управлінні вартістю підприємства

ефективним виявляється застосування системного підходу, що підпорядкований загальній меті розвитку підприємства та визначає доцільність управлінських рішень залежно від ситуації, яка виникає під впливом внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства.

Ключові слова: інформація, знання, економіка знань, інноваційна діяльність, вартість підприємства, управління вартістю підприємства.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТОИМОСТІ ПРІДПРИЯТТЯ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

**Романьшин В. О.
Уманців Г. В.**

Глубинные изменения в информационном обществе детерминируются ростом роли знаний и информации как ресурсов, характеризующихся способностью быстро терять актуальность, неисчерпаемостью, а в случае исключительной уникальности - высокой стоимостью. Актуализация данной тенденции обусловлена появлением экономики знаний.

Вопросы формирования, оценки и управления стоимостью предприятия представляют значительный интерес среди украинских и зарубежных исследователей. Однако ряд аспектов нуждаются в уточнении, в частности, проблематика трансформации структуры рыночной стоимости фирмы и новых подходов к управлению стоимостью предприятий.

Целью исследования является обоснование процесса трансформации теоретических подходов и методического инструментария оценки стоимости предприятия под влиянием динамических изменений экономической среды с учетом украинских условий и разработка методических рекомендаций по оценке стоимости предприятия.

В основу исследования указанной проблемы положены общенаучные методы познания экономических явлений и процессов, а также специальные методы исследования (экономико-математический, статистический анализ, метод экспертных оценок и прогнозирования).

В статье рассматриваются подходы к оценке стоимости компании, которые базируются на двух группах принципов – основанных на факторах производства, которые генерируют доход, и основанных на поведении рынка в условиях экономики знаний. Под влиянием меняющейся внешней среды, инновационных преобразований внутри предприятия нужна существенная активизация предпринимательской деятельности. Решение этой проблемы невозможно без модернизации способов и механизмов этого развития, изменения его приоритетов, рыночных институтов, отношений между субъектами экономической деятельности, ресурсной базы.

Выводы. Трансформация стоимости предприятия является одним из ключевых факторов повышения эффективности хозяйственной деятельности, от него зависит стабильное функционирование, динамичное развитие, позиция предприятия на рынке и тому подобное. При таких условиях при управлении стоимостью предприятия эффективным оказывается применение системного подхода, который подчинен общей цели развития предприятия и определяет целесообразность управленческих решений в зависимости от ситуации, которая возникает под влиянием внутренней и внешней среды предприятия.

Ключевые слова: информация, знания, экономика знаний, инновационная деятельность, стоимость предприятия, управление стоимостью предприятия.

TRANSFORMATION OF THE ENTERPRISE COST IN CONDITIONS OF KNOWLEDGE ECONOMICS FORMATION

**Romanyshyn V. O.
Umantsiv H. V.**

Deep changes in the information society are determined by the growth of the role of knowledge and information as resources, which are characterized by the ability to quickly lose their relevance, inexhaustibility, and in the case of exceptional uniqueness – high cost. The actualization of this trend is due to the emergence of the knowledge economy.

The issues of formation, evaluation and management of value of an enterprise are of considerable interest among Ukrainian and foreign researchers. However, a number of aspects need clarification, in particular, the problems of transforming the structure of the market value of a company and new approaches to managing the value of enterprises.

The purpose of the article is to substantiate the process of transformation of theoretical approaches and methodological tools for estimating the value of an enterprise under the influence of dynamic changes in the economic environment, taking into account Ukrainian conditions and the development of methodological recommendations for assessing the value of an enterprise.

The research is based on the general scientific methods of cognizing economic phenomena and processes, as well as special research methods (economic-mathematical, statistical analysis, expert estimation and forecasting methods).

The article examines approaches to the valuation of a company, which are based on two groups of principles – based on factors of production that generate income, and based on market behavior in the context of knowledge

economy. Under the influence of the changing external environment, innovative transformations within the enterprise, a significant increase in business activity is necessary. The solution to this problem is impossible without upgrading the methods and mechanisms of this development, changing its priorities, market institutions, relations between subjects of economic activity, the base of resources.

Conclusions. The transformation of the value of the enterprise is one of the key factors for improving the efficiency of economic activity, it depends on its stable operation, dynamic development, the position of the enterprise in the market, and other. Under such conditions, in the process of management of value of an enterprise, it is effective to apply a systematic approach, which is subordinated to the general goal of enterprise development and determines the expediency of management decisions depending on the situation that occurs under the influence of the internal and external environment of the enterprise.

Keywords: *information, knowledge, knowledge economy, innovation activity, value of enterprise, enterprise value management.*

JEL Classification; *O17, O31, K20, M21*

Актуальність теми дослідження. У кінці ХХ століття розвинені фінансові ринки США вплинули на зміщення акцентів у світовому фінансовому менеджменті, зробили пріоритетним приріст ринкової вартості компанії, а не показників її бухгалтерської звітності і призвели до зародження концепції управління на основі вартості (value-based management, VBM), що розглядає компанію як потенційний об'єкт вкладення грошей інвесторами. Відповідно до даної концепції, основною метою компанії є довгострокове зростання інвестиційної вартості власників капіталу компанії. При цьому не можна обмежуватися розглядом інтересів тільки власників бізнесу, оскільки кожна компанія має цілий ряд зацікавлених сторін (стейкхолдерів), добробут яких необхідно максимізувати для того, щоб забезпечувати конкурентоспроможність. Бухгалтерські показники діяльності компанії, такі як прибуток, виручка та ін., які використовуються для оцінювання ефективності діяльності компанії її акціонерами, не здатні виміряти вигоди, створені в рамках її функціонування для усіх зацікавлених сторін. Численні дослідники теорії стейкхолдерів сходяться на думці, що найкращим показником вигод, створених зацікавленими сторонами компанії і поширених між ними, є додана вартість. Додана вартість – це приріст добробуту компанії за рахунок ефективного використання ресурсів, який розподіляється між акціонерами, кредиторами, покупцями, працівниками компанії і державою.

Постановка проблеми. Радикальні зміни в інформаційному суспільстві ознаменувалися збільшенням ступеня значимості знань та інформації як ресурсів, що характеризуються здатністю швидко застарівати і невичерпним характером, а в разі виключної унікальності – високим вартісним виразом. Актуалізація даної тенденції обумовлена появою нового напрямку в розвитку постіндустріальної та інноваційної економіки – економіки знань. Поява нової, прогресивнішої технології виробництва може різко підвищити вартість підприємства. Нагадаємо, життєвий цикл підприємства передбачає стадії народження, зростання, стабілізації і занепаду. Вартість підприємства на стадії зростання буде вищою, на стадії занепаду – нижчою. Принцип найкращого і найефективнішого використання ресурсів підприємства передбачає таке їх використання, вибране з розумних можливих альтернативних варіантів, яке забезпечить підприємству найвищу поточну вартість на дату оцінки. Тому, для забезпечення максимізації вартості компанії необхідно, перш за все, акцентувати увагу на основних драйверах зростання вартості сучасних компаній, серед яких головними стають інформація та знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення для проведеного дослідження мали роботи таких авторів як: Боронос В. Г., Геєць В. М., Гоцуляк В. Д., Гриценко А. А., Гудзь О. Є., Комірна О. В., Мартинов А. А., Педченко Н. С., Решетняк О. І., Chen, M., Cheng, S., Hwang, Y., Faria H., Montesinos-Yufa H., Morales D., Navarro C., Pistor K., Stewart T. A. та ін. Разом з тим вивчення зазначених праць дозволило зробити висновок про те, що роботи зарубіжних фахівців з оцінки ринкової вартості фірми, незважаючи на велику наукову і прикладну значимість, потребують адаптації до сучасних українських умов, а дослідження вітчизняних вчених, які розпочали публікуватися лише наприкінці минулого десятиліття, характеризуються відсутністю єдиного підходу до аналізу даної проблеми.

Недосліджені частини загальної проблеми. Потребують уточнення, як саме поняття ринкової вартості фірми, так і пропонувані методики оцінки цього виду вартості. Крім того, виразно позначилася потреба в теоретичному осмисленні і узагальненні тих змін, які відбуваються у зв'язку з модифікацією загальних підходів і методичного інструментарію оцінки ринкової вартості фірми з посиленням фактора невизначеності економічного середовища, а також зростанням ролі невловимих активів у формуванні ринкової вартості фірми в епоху становлення економіки знань.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування процесу трансформації теоретичних підходів і методичного інструментарію оцінки вартості підприємства під впливом динамічних змін економічного середовища з урахуванням особливостей даного процесу в українських умовах і розробка методичних рекомендацій щодо оцінки вартості підприємства, що забезпечують врахування високих ризиків національної економіки, що трансформується.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких основних завдань: удосконалити методичні підходи до дослідження підприємства та його ринкової вартості, що дозволяють вивчити процес формування і зміни вартості підприємства під впливом нових факторів і явищ; дослідити трансформацію структури вартості підприємства та уточнити характер взаємозв'язку основних принципів її оцінки.

Методологія проведення дослідження. В основу дослідження поставленої проблеми і вирішення його завдань покладено загальнонаукові методи пізнання економічних явищ і процесів (діалектичний, системно-функціональний, комплексний, інституційний, функціональний підходи), а також спеціальні методи дослідження (фінансовий, інвестиційний, економіко-математичний, статистичний аналіз, експертних оцінок і прогнозування).

Викладення основного матеріалу. Сучасний розвиток економіки супроводжується зміною економічних парадигм. Швидкоплинність економічного розвитку призводить до поживлення ринкової конкуренції, збільшення у рази операцій на фондових ринках. Особливих якісних змін набувають теоретичні дослідження економічного життя суспільства на етапі трансформаційних перетворень. Проведення оцінки вартості підприємства відіграє важливу роль у сфері корпоративних фінансів (у процесі поглинання чи злиття підприємств, визначенні місця підприємства на ринку серед інших конкурентів, тощо).

Важливе значення для аналізу особливостей здійснення трансформації вартості підприємства мають також й чинники макроекономічного характеру. При цьому йдеться про такі фактори, як загальний стан економіки, темпи інфляції, курс національної валюти, система оподаткування та адміністрування податків, умови кредитування підприємств тощо [1, с. 317-325]. Водночас щоразу вагоміший вплив на динаміку економічних процесів здійснює глобалізація, котра суттєво динамізує процеси корпоративної консолідації компаній [2, с. 100-118].

Відповідно до мети проведення оцінки вартості підприємства використовують різні підходи та методи її оцінки, залежно від яких буде відрізнятися величина вартості того чи іншого підприємства. Для отримання достовірної оцінки вартості підприємства використовують інформацію про діяльність підприємства з урахуванням факторів внутрішнього і зовнішнього середовища його функціонування. Слід зауважити, що оцінка вартості підприємства включає знання про всі можливі фактори впливу на вартість підприємства, які дозволяють вчасно відреагувати на дію негативних факторів та внести відповідні корективи щодо їх зменшення. Значення величини вартості підприємства, отримане різними оцінювачами, може відрізнятися між собою, враховуючи їх різні уявлення про масштаб діяльності суб'єкта, сферу його функціонування тощо. Можна констатувати, що пріоритетною та стратегічною метою для керівників українських підприємств є максимізація їх вартості.

Підприємство, як один з основних інститутів сучасної економічної системи, є самостійним суб'єктом економічної діяльності, який здійснює свої функції в економічній сфері. Становлення інноваційної економіки безпосередньо впливає на підприємство та його діяльність, трансформує процеси, що у ньому відбуваються, змінює його природу і функції. Під впливом мінливого зовнішнього середовища, інноваційних перетворень всередині підприємства виникає необхідність істотної активізації підприємницької діяльності. Вирішення цієї проблеми неможливе без модернізації способів і механізмів економічного розвитку, зміни його пріоритетів, ринкових інститутів, відносин між суб'єктами економічної діяльності, ресурсної бази [3, с. 121].

Активну позиціюючи Україну як одного з майбутніх лідерів серед виробників інноваційної продукції, слід виходити не лише з поточного рівня розвитку виробництва, але і з урахування наявного потенціалу національної економіки у цілому, загальносвітових тенденцій розвитку у цій сфері. Для подолання техніко-технологічної та організаційно-економічної відсталості українських підприємств, їх виходу на рубежі економічно розвинених країн і підвищення конкурентоспроможності, важливим є їх перехід на інноваційний шлях розвитку.

Зміна виробничої технології сучасного підприємства з індустріального типу з властивою їй капіталоемністю та трудомісткістю на постіндустріальну за рахунок широкого використання наукових знань, є головним індикатором, що характеризує рівень потреби держави, його інститутів, громадян у нововведення. За цих умов сфера наукових досліджень і розробок виходить на перший план, результати якої у вигляді нових ідей і технологій дають можливість створювати нові товари та послуги з високою часткою доданої вартості. Зазначені нововведення дають змогу підприємствам активно співпрацювати з науково-дослідними інститутами, або успішно здійснювати наукові дослідження власними силами. Тому у бюджеті сучасних великих і конкурентоспроможних підприємств витрати на наукові дослідження і дослідно-конструкторські розробки (НДДКР) досягають значних обсягів. Наприклад, витрати на НДДКР провідних зарубіжних корпорацій часто можна порівняти з ВВП цілих країн [4, с. 8].

З урахуванням нових викликів найважливішою характеристикою сучасного підприємства є зміна використання капіталомісткої технології на наукомістку, інноваційну, де головними елементами є знання, ідея. Новий тренд розвитку підприємств особливої актуальності набуває для України. Непрості кліматичні умови призводять до того, що для життя і виробництва необхідні досить великі витрати енергоносіїв. Значні витрати на енергію, тепло і енергоносії роблять вітчизняну продукцію не конкурентоспроможною порівняно з тією, яку можуть виробляти підприємства з інших країн.

Таким чином, без інноваційних перетворень в економіці не вдасться ні утримати навіть нинішній рівень життя, ні зупинити потік аварій, техногенних катастроф, що уже частково розпочався. Технологічний розвиток, економічна та промислова політика пов'язані поняттями інновація і конкурентоспроможність, які, у свою чергу, тісно взаємопов'язані між собою. Важливо враховувати, що технологічні зміни є вирішальним джерелом економічного зростання, а витратам на НДДКР властива висока віддача. Звідси, необхідність здійснювати інноваційну діяльність є неминучою умовою загального економічного добробуту. Наявність інноваційного потенціалу, його відтворення та креативне нарощування в процесі реалізації обумовлюють можливість динамічного розвитку національної економіки. Цілком очевидно, що багато наукомістких технологій сприяють удосконаленню технічних, експлуатаційних характеристик продукту і розрізняються ступенем складності – від

поступових до радикальних. Подібні технології прийнято відносити до підтримуючих, які об'єднує одна спільна риса - вони істотно поліпшують якість продукту в межах його технічних характеристик.

Конкурентні знання, що забезпечують успіх, формують конкурентний потенціал підприємства всередині галузі. Підприємство може володіти тим же рівнем знань, що й конкуренти, але деякі специфічні (компетентні) знання дають змогу йому досягати високої швидкості оновлення товарів, що виробляються, створюючи, таким чином, незаперечні переваги даного виробництва. Звідси, для розвитку інноваційного підприємства вкрай важливим є використання системи управління компетенціями для підтримки інноваційної діяльності, підвищення її ефективності. За допомогою управління компетенціями підприємство може або заохочувати інноваційний розвиток, або перешкоджати йому. Окремі підприємства мають ряд технічних компетенцій, багато з яких відносяться до суміжних галузей знань. Розвиток або комбінування цих компетенцій призводить до потоку нових продуктів [5, с. 285].

В Україні на сьогоднішній день склалася типова для країн з ринковою економікою ситуація. Нематеріальні активи, створені або придбані протягом попередніх циклів: патенти, ліцензії, авторські права, ноу-хау, бази даних, програмне забезпечення, інформаційні активи та інші – становлять структурний капітал підприємства. У процесі їх використання підприємством реалізується основна функція капіталу – створення нової вартості. Інтелектуальний капітал підприємства, це його інтелектуальний матеріал, який матеріалізований і зібраний воедино, щоб втілитися в активах фірми.

Доведено, що в епоху постіндустріалізму прибуток, що одержується на 1 долар, вкладений в інтелектуальний капітал, часом у кілька десятків разів більший прибутку, що одержується на 1 долар, вкладений у матеріальні активи [6]. Виходячи з цього, одним з нових концептуальних підходів щодо розвитку підприємства в економічно розвинених країнах є інвестування більших коштів в нематеріальні активи, порівняно з матеріальними. Тому, починаючи з 1991 р., витрати на придбання промислового устаткування склали 107 млрд. дол., на закупівлю інформаційної техніки – 112 млрд. дол. З того часу провідні компанії витрачають більше коштів на обладнання, необхідне для збору, обробки, аналізу і поширення знань та інформації. На сьогоднішній день частка нематеріальних активів у вартості високотехнологічної продукції становить не менше 80% [7]. Однак в Україні бізнес і підприємницької корпус, за великим рахунком, не розуміють і не сприймають, що ці вкладення можуть принести доходи, не менші, ніж реалізація сировинних компонентів.

Найважливішим фактором соціально-економічного розвитку визнається інтелектуальний капітал, оскільки він визначає потенціал національної економіки. На думку експертів, для кожної країни є «критичний обсяг» фінансування наукових розробок, коли наявні кошти забезпечують лише мінімальні потреби наукової сфери (просте відтворення). Якщо обсяг фінансування науки впродовж п'яти-десяти років перебуватиме на цьому або навіть нижчому рівні, то це призведе до зниження науково-технічного потенціалу, що і спостерігається в Україні, а відновлення втрачених наукових шкіл, вихід на рівень світової науки, яка за цей період зробила значний крок вперед, потребуватиме як істотних інвестицій, так і тривалого періоду часу. Комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності вважаємо за доцільне віднести до процесу інтелектуалізації бізнесу, за якого головним ресурсом стають знання та інформація [8, с. 7-11]. У таблиці 1 наведено показники глобальних індекси та рейтингів, які характеризують інноваційний потенціал національної економіки.

Проведений аналіз інноваційного потенціалу підприємств засвідчив, що серед найважливіших факторів виробництва в економіці знань виділяють людський капітал, знання та інформацію [11, с. 115]. У процесі праці відбувається використання людського капіталу, а людський капітал схильний до впливу НТП, зношується і амортизується. На ефективність використання людського капіталу також суттєво впливає суб'єктивний фактор – психофізіологічні властивості працівника.

Серед вітчизняних вчених до цих пір ведуться дискусії щодо категорії «людський капітал». Окремі з них не визнають цю категорію і як альтернативу використовують «людський потенціал», «людські ресурси» і ряд інших.

У зв'язку з цим слід зазначити, що людський капітал є капіталом в широкому сенсі, оскільки крім виробничих аспектів в процесі його функціонування важливу роль відіграють і споживчі аспекти (відпочинок, культура, здоров'я). Однак, це положення не знаходить поки належного висвітлення у науковій економічній літературі. Формування людського капіталу є високовитратним проектом, що вимагає величезних інтелектуальних і фінансових вкладень.

Надійні і взаємовигідні відносини між підприємством і його стейкхолдерами (інвестори, податкові органи, акціонери, постачальники, клієнти, страховики, посередники, працівники) дає змогу сформувати клієнтський капітал підприємства. Серед найважливіших елементів клієнтського капіталу виділяють – гудвіл (імідж), ділову репутацію підприємства і вироблених ним брендів.

Під інтелектуалізацією підприємницької діяльності слід розуміти постійний пошук моделей і технологій змін у системі управління підприємством, при яких кардинально підвищується його ефективність. У зв'язку з цим основним завданням процесу інтелектуалізації бізнесу є формування такої системи управління підприємством, яка б забезпечувала його стійке функціонування в довготерміновій перспективі з постійним розвитком його потенціалу [12, с. 9-15].

На інноваційному підприємстві інновації створюються не тільки у виробничому процесі, одночасно відбувається модернізація і вдосконалення всіх процесів, в тому числі фінансування, управління, маркетингу тощо. [13, с. 945]. Таким чином, інноваційне підприємство – це підприємство, яке використовує у своїй діяльності інноваційні знання для створення більшої частини доданої вартості виробленого товару/послуги та

застосовує інноваційні знання в усіх бізнес-процесах для забезпечення конкурентоспроможного становища на ринку, економічного зростання, прибутковості і зростання його вартості.

Таблиця 1. Глобальні індекси та рейтинги, які відображають національний інноваційний потенціал

	Індекси та рейтинги	Інституції, які розраховують індекси та рейтинги	Показники	Вага
Інтелектуальна складова людських ресурсів	Індекс людського розвитку	ООН	Показник рівня освіченості	один субіндекс із трьох
	Індекс рівня освіченості країн світу (один з показників індексу людського розвитку; у дослідженнях розглядається окремо)	ООН	Індекс рівня грамотності Частка тих, хто навчається	2/3 1/3 у загальній вазі
	Індекс соціального прогресу	Розраховується у межах проекту The Social Progress Imperative	Доступність базових знань і грамотність населення Тривалість навчання жінок Глобальний рейтинг університетів Нерівності у доступності освіти	п'ять індикаторів із сорока восьми
	Глобальний інноваційний індекс	Всесвітня організація інтелектуальної власності	Людський капітал і дослідження у субіндексі інноваційних витрат	один показник із шести
	Глобальний інноваційний індекс	Агенство Bloomberg	Терціальна ефективність (5%) (коефіцієнт охоплення з усіх предметів для студентів)	один індикатор із семи
	Індекс глобальної конкурентоспроможності	Всесвітній економічний форум	Здоров'я і початкова освіта Вища освіта і професійна освіта	дві групи показників із дванадцяти
	Індекс процвітання	Legatum Institute	Показник якості освіти	один субіндекс із восьми
	Індекс задоволеності життям	ОЕСР	Показник досяжності освіти	в одному субіндексі
Інтелектуальна	Академічний рейтинг університетів світу	Інститут вищої освіти університету Шанхай Цзяотун	Враховує діяльність провідних університетів та їх масштаб	100%
	Вебометричний рейтинг університетів	Лабораторія Кіберметрики Національної дослідницької ради Іспанії	Враховує діяльність провідних університетів у мережі Internet та їх масштаб	100%
Результати інтелектуальної діяльності	Глобальний інноваційний індекс	Всесвітня організація інтелектуальної власності	Субіндекс інноваційних витрат Субіндекс інноваційних результатів	100%
	Глобальний інноваційний індекс	Агенство Bloomberg Rankings	Інтенсивність у сфері досліджень і розробок (20%) Високотехнологічна щільність (20%) Концентрація дослідників (20%) Пакетна активність (5%) Технологічні можливості (10%)	п'ять індикаторів із семи
	Рейтинг країн за кількістю патентів	Всесвітня організація інтелектуальної власності	Враховує специфічні показники результатів інтелектуальної діяльності	100%
	Рейтинг країн за кількістю користувачів мережею Інтернет	Складається на основі статистичних даних	Враховує специфічні показники результатів інтелектуальної діяльності	100%
	Рейтинг країн за кількістю користувачів мобільних телефонів	Складається на основі статистичних даних	Враховує специфічні показники результатів інтелектуальної діяльності	100%
	Рейтинг країн за рівнем експорту високотехнологічної продукції	Складається на основі статистичних даних	Враховує специфічні показники результатів інтелектуальної діяльності	100%
	Індекс глобальної конкурентоспроможності	Всесвітній економічний форум	Рівень технологічного розвитку Інноваційний потенціал	дві групи показників із дванадцяти

Джерело: Складено авторами за даними: [9, с. 31-37; 10, с. 51-58].

Посткризове зростання прибутковості реального сектору припинилося. З III кварталу 2017 р. рентабельність за EBITDA повільно знижується після понад дворічного зростання. Скорочення прибутковості зумовлене двома основними факторами: зростанням конкуренції в більшості галузей та витрат на оплату праці. Якщо не трапиться макроекономічних шоків, ця тенденція триватиме: рентабельність за EBITDA знижуватиметься до докризового рівня (близько 7% у 2013 р.) [14] (рис. 1).

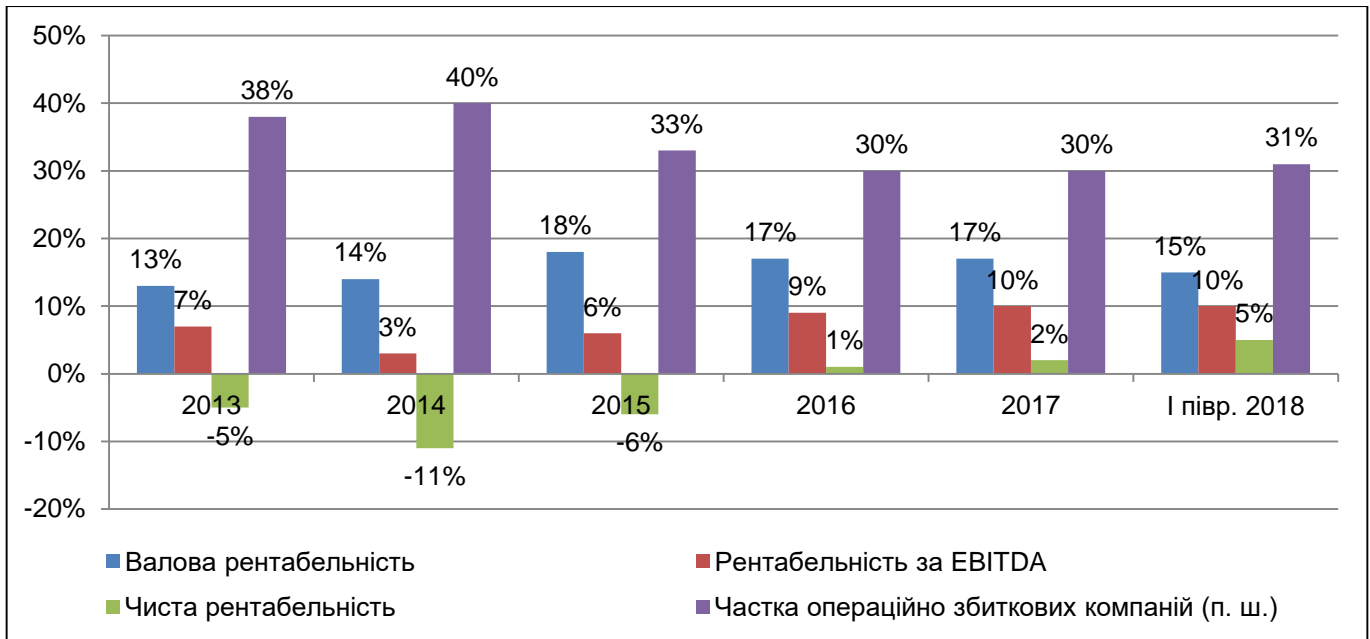

Рисунок 1. Частка операційно збиткових компаній та рентабельність реального сектору [14]

У першому півріччі 2018 р. частка операційно збиткових підприємств становила 31% (-1 в. п. р/р). Темп приросту операційного прибутку суттєво знизився з 50% р/р за 6 місяців 2017 р. до лише 1% р/р за січень – червень 2018 року [14]. Зростання зарплат і відсоткових виплат – найбільші ризики для прибутковості реального сектору (рис. 2).

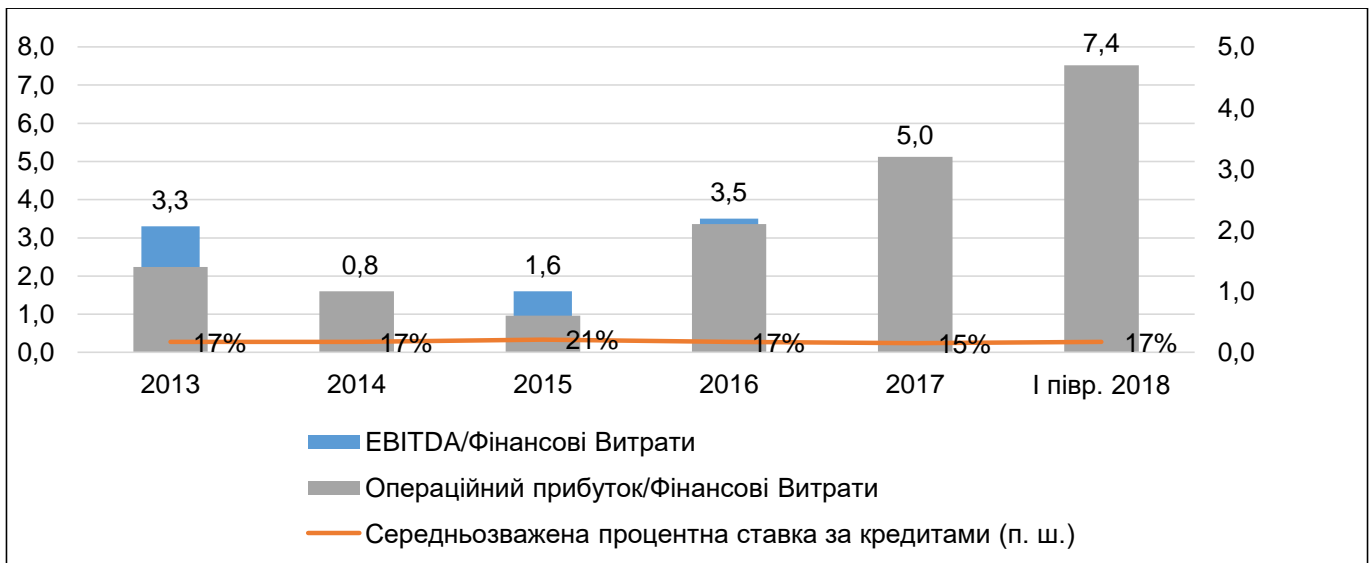

Рисунок 2. Покриття відсоткових витрат нефінансових компаній операційним прибутком та ЕБІТДА, відсоткові ставки за новими кредитами [14]

Другий рік поспіль темпи зростання доходів підприємств є значно нижчими, ніж збільшення витрат на оплату праці. Основними причинами цього є підвищення мінімальної заробітної плати та висока трудова міграція. Конкуруючи за працівників, підприємства були змушені значно піднімати зарплати. Найбільше витрати на персонал зросли в транспортній галузі, легкій промисловості, машинобудуванні, дещо менше – в сільському господарстві та виробництві будівельних матеріалів. У 2019 р. НБУ очікує зниження інтенсивності трудової міграції, що вповільнить зростання зарплат. Ще один ризик – збільшення відсоткових витрат. Висока облікова ставка робить нові кредити дорожчими. Загалом коефіцієнт покриття відсоткових витрат операційним прибутком досить високий для реального сектору та за 6 місяців становив 4,7 [14]. Підприємства більшості галузей мають достатній запас операційного прибутку, щоб не мати труднощів зі зростаючими фінансовими витратами. Однак винятками є харчова промисловість, будівництво та окремі підприємства металургії.

Разом з тим слід зазначити, що для цифрової економіки розмір підприємства стає не важливим – компанія може бути дуже малою і при цьому успішно розвиватися. Крім того, поява Amazon, Netflix, Google, Uber та Apple знищила цілу низку індустрій та відкрила нові ринки. Так, усі знають приклад компанії Uber, яка

не є власником всіх машин, що надають сервіс, навіть не має ліцензії на послуги таксі, а проте ми бачимо результат. Власник може бути одночасно і керівником, і виконавцем всіх етапів роботи компанії. Найважливішим суб'єктом в епоху цифрової економіки є клієнт – який стає головним в процесі економічної діяльності, оскільки без нього втрачається сенс самої діяльності. Клієнт вибирає товар, покладаючись на поради, особистий досвід і рекламу, продавець не має можливості особисто контактувати з покупцем. При цьому реклама так само має свою вагу, тільки це вже інтернет-реклама, інтернет-мода, інтернет-друзі, інтернет-захоплення тощо [15, с. 161].

Модернізація промислових підприємств передбачає вирішення кількох завдань, серед яких оптимізація складу видів економічної діяльності та оптимізація промислових об'єктів. Цей напрямок передбачає, зокрема, відбір перспективних видів економічної діяльності з урахуванням національної спеціалізації, яка склалася. Важливим є й інший напрям – згортання неефективних видів виробництва і мобілізація вивільнених ресурсів у пріоритетних напрямках розвитку. Такий підхід видається цілком обґрунтованим, оскільки базується на використанні системи об'єктивних критеріїв, пріоритет серед яких займають переваги країни і наявність ринків нової продукції по всьому світу, які зростають.

Вважаємо, що одним з найважливіших критеріїв формування ефективної структури української економіки стає рівень диверсифікації виробництва та експорту. Диверсифікація за своїм змістом, будучи засобом внутрішньої різноманітності економічної діяльності, покликана забезпечуватися за такими напрямками: за рахунок вдосконалення технологій, організації виробництва і управлінських процесів (процесна форма), за допомогою розширення продуктів, що випускаються (продуктова форма), розширення числа напрямків економічної діяльності (внутрішньо- і міжгалузєва форма) і ринків збуту, на яких представлені продукти (регіональна форма). У зв'язку з цим в останні роки в країні створені державні інноваційні фонди, інноваційно-технологічні центри, системи технопарків, венчурних інноваційних фондів тощо [16, с. 39].

При цьому головним пріоритетом залишається доцільність переходу на принципово нові технологічні розробки. Навіть у високотехнологічних секторах національної економіки частка принципово нової продукції не перевищує 2,4%, що, істотно менше, ніж у більшості європейських країн. Наприклад, частка принципово нової продукції в середньому за галузями промисловості становить: у Фінляндії – 17%, у Швеції – 15%, в Німеччині, Франції, Великобританії – 10-11% [17, с. 320].

Така ситуація загрожує не лише послабленням конкурентних позицій вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках, а й руйнування накопиченого в країні інноваційного потенціалу, що загрожує підризом поточної і майбутньої конкурентоспроможності економіки України. Наявний стан випуску принципово нової продукції обумовлений орієнтацією близько 70% українських підприємств на зарубіжні закупівлі, переважно, упереджених технологій – машин і обладнання [18]. Така стратегія перешкоджає довгостроковим інвестиціям у вітчизняні розробки у вигляді патентів, технологічних рішень, інших результатів НДР, що виключає можливість інвестиційно-інноваційного прориву у національній економіці у довгостроковій перспективі.

Забезпечення трансформації вартості підприємства – це сукупність взаємопов'язаних елементів – суб'єкта (фінансові менеджери), об'єкта (фінансові потоки), мети (створення ресурсної бази з відповідних джерел та забезпечення ефективного використання сформованих ресурсів) і методів та інструментів її реалізації. Побудова ефективної системи забезпечення трансформації вартості підприємства неможлива без розробки фінансової стратегії та її адаптації відповідно до змін зовнішнього середовища. Шляхи реалізації завдань забезпечення трансформації вартості підприємства мають визначатися фінансовою політикою підприємства залежно від конкретних умов та особливостей діяльності кожного суб'єкта господарювання [19, с. 82].

В основі трансформації вартості підприємства лежать два складники: управління формуванням капіталу та управління використанням капіталу, тобто їх функціонуванням. В основу системи управління формуванням капіталу покладена концепція оптимізації його структури. Процес планування структури капіталу має два складники: оптимізація співвідношення частки боргового фінансування і власних коштів і вибір конкретних фінансових інструментів для залучення капіталу. Система функціонування капіталу пов'язана з прийняттям рішень щодо раціональної структури активів підприємства – визначення напрямів фінансування.

В умовах ринкової економіки підприємства не тільки здійснюють виробничий процес, що спрямований на створення нової вартості, але й самі представляють певну вартість і є об'єктами купівлі-продажу, що обумовлює необхідність визначення ринкової вартості підприємства. При цьому, збільшення вартості бізнесу – один з найважливіших критеріїв сучасного ефективного управління.

Удосконалення управління вартістю підприємства можна розглядати як один із головних чинників підвищення ефективності будь-якої виробничо-господарської діяльності. Від цього залежить поліпшення позицій підприємства в конкурентній боротьбі, його стабільне функціонування та динамічний розвиток. Головна спрямованість удосконалення забезпечення трансформації вартості підприємства повинна полягати в оптимізації використання ресурсів підприємства [20, с. 212].

Вибір оптимального варіанта управління вартістю підприємства, враховуючи обмежені фінансові можливості, передбачає застосування системно-аналітичного підходу до забезпечення трансформації вартості підприємства. Даний підхід базується на тому, що доцільність управлінського рішення визначається ситуацією, що створюється під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища.

Практичне розв'язання проблеми становить перехід від аналітичних прийомів до пошуку оптимального варіанта дій при стратегічному і тактичному плануванні. Системний підхід являє собою розвиток методів пізнання,

дослідження, опису і пояснення природи забезпечення трансформації вартості підприємства. Його використання в наукових дослідженнях є однією з характерних рис сучасної економічної науки, дозволяє розглядати будь-який економічний об'єкт як систему. Це передбачає проведення значного обсягу аналітичної роботи, за результатами якої оцінюються різноманітні ситуації: стан структури і використання капіталу; потреба в ресурсах і способи їх нарощування; ступінь оптимізації грошових потоків і їхній вплив на фінансовий стан підприємства тощо. Розв'язання такого виду проблем варто починати з оцінки фінансово-економічного стану діяльності підприємства за допомогою відповідних показників. На основі отриманих аналітичних висновків розробляють багатоваріантні прогнози (моделі) структури забезпечення трансформації вартості підприємства [17, с. 325].

Процес формування оцінки ринкової вартості підприємства в сучасній українській економіці має істотну специфіку, на нього накладає відбиток ряд обставин, серед яких особливо виділені:

- незавершеність процесу формування законодавчого поля оцінки вартості фірм, яка обумовлює низьку ефективність формальних інститутів;
- незрілість відносин власності і складність специфікації прав власності, що визначає недостатню результативність всієї системи управління майновими комплексами і їх оцінки;
- особливий характер інституційного середовища і господарської поведінки самих фірм, що обумовлює деформацію феномена їх вартості;
- неефективність сформованої системи корпоративного управління, наявність стійких перекосів в цінах, фінансуванні, розподілі корпоративної і державної влади;
- наявність масиву тінювих економічних відносин, що викликає до життя подвійність стандартів оцінки вартості підприємств, інтересів її учасників, а також високі трансакційні витрати [19, с. 86].

Таким чином, основним класичним методам оптимізації структури майна притаманний недолік, що не дозволяє в явному виді враховувати вплив зовнішньої (ринкової) кон'юнктури і пов'язану з нею невизначеність, яка відображатиме можливість настання для підприємства як сприятливої ринкової кон'юнктури, так і несприятливої. Тому можна говорити про те, що формування оптимальної структури майна має відбуватися з урахуванням впливу чинника невизначеності.

Висновки. Трансформація вартості підприємства є одним із ключових чинників підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, від нього залежить стабільне функціонування, динамічний розвиток, позиція підприємства на ринку тощо. За таких умов, при управлінні вартістю підприємства ефективним виявляється застосування системного підходу, що підпорядкований загальній меті розвитку підприємства та визначає доцільність управлінського рішення залежно від ситуації, яка виникає під впливом внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства. Подальше поглиблення наукових досліджень має бути пов'язаним з удосконаленням методичних підходів до формування вартісно-орієнтованого управління бізнесом, які б забезпечували можливість створення системи інтегрованого менеджменту на підприємстві та визначали оптимальну систему цілей, що дозволяло б ефективно сконцентрувати та розподіляти ресурси.

Список використаних джерел

1. Pistor K. A Legal Theory of Finance. *Journal of Comparative Economics*. 2013. № 41. P. 315-330
2. Faria H., Montesinos-Yufa H., Morales D., Navarro C. *Unbundling the Roles of Human Capital and Institutions in Economic Development* *European Journal of Political Economy*. 2016. № 45. P. 108–128
3. Борнос В. Г., Плікус І. Й., Александров В. Т. Фінансово-бухгалтерські підходи щодо визначення впливу нематеріальних факторів на вартість підприємства. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 160. С. 121-126.
4. Геєць В. М. *Економіка України: ключові проблеми і перспективи*. Економіка і прогнозування. 2016. № 1. С. 7-22.
5. Єфремова Л. В., Алєйнікова Н. М. Особливості використання методичних підходів з оцінки при визначенні ринкової вартості підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 6. С. 284–288.
6. Stewart T. A. *Intellectual Capital. The New Wealth of Organization*. NY: Doubleday, 1997.
7. *Global Innovation Index – 2018*: URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>
8. Гриценко А. Цифровий розвиток: структура, капіталізація та соціалізація. *Економічна теорія*. 2018. № 4. С. 5-20.
9. Каленюк І. С., Цимбал Л. І. *Форми прояву інтелектуального лідерства*. Економіка України. 2016. № 3. С. 29-40.
10. Yegorov I., Ryzhkova Y. *Innovation policy and implementation of smart specialisation in Ukraine. Economics and Forecasting*. 2018. №3. P. 48-64.
11. Мартинов А. А. Інноваційний потенціал та ефективність інноваційної діяльності промислових підприємств. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 8. С. 113-118.
12. Гечбая Б., Панченко Є., Рудуха Н. *Глобальні детермінанти і моделі фінансування інновацій*. Міжнародна економічна політика. 2018. №1. С. 7-31.
13. Комірна О. В., Гоцуляк В. Д. *Передумови та шляхи визначення ринкової вартості компаній в процесі злиття та поглинання*. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 22. С. 945-948.
14. *Звіт про фінансову стабільність*. Грудень 2018 / Національний банк України URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83816603>

15. Chen M., Cheng S., Hwang Y. An Empirical Investigation of the Relationship Between Intellectual Capital and Firms' Market Value and Financial Performance. *Journal of Intellectual Capital*. 2005. № 6. P. 159–176.
16. Педченко Н. С. Вартість підприємства як критерій оцінювання ефективності в системі фінансового контролю. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка*. 2015. № 3. С. 38-44.
17. Решетняк О. І., Давидов Д. Ю. Теоретичні аспекти оцінки ринкової вартості підприємства в процесі його реструктуризації. *Бізнес Інформ*. 2017. №1. С. 319-325.
18. Статистичні дані Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Гудзь О. Є., Стецюк П. А., Навроцький С. А., Алексійчук В. М. Науково-методичне забезпечення формування та реалізації фінансової політики підприємства. *Облік і фінанси*. 2013. № 2. С. 69-86.
20. Чернявська І. М. Механізми впливу організаційно-управлінської трансформації на розвиток промислових підприємств. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2018. Том 28. № 2. С. 200-212.

References

1. Pistor, K. (2013). A Legal Theory of Finance. *Journal of Comparative Economics*, 41, 315-330.
2. Faria, H., Montesinos-Yufa, H. and Morales, D., Navarro C. (2016). Unbundling the Roles of Human Capital and Institutions in Economic Development. *European Journal of Political Economy*, 45, 108–128.
3. Boronos, V. (2016). Finansovo-bukhhalterski pidkhody shchodo vyznachennia vplyvu nematerialnykh faktoriv na vartist pidpriemstva [Financial and accounting approaches for determining the influence of non-material factors on the value of the enterprise]. *Ekonomichnyi chasopys XXI*, 160, 121-126.
4. Heiets, V. (2016). *Ekonomika Ukrainy: kliuchovi problemy i perspektyvy* [Economics of Ukraine: Key Problems and Prospects]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 1, 7-22.
5. Yefremova, L. & Alieinikova, N. (2013). Osoblyvosti vykorystannia metodychnykh pidkhodiv z otsinky pry vyznachenni rynkovoї vartosti pidpriemstva [Features of using methodological approaches to assessing when determining the market value of an enterprise]. *Biznes Inform*, 6, 284-288.
6. Stewart, T. (1997). *Intellectual Capital. The New Wealth of Organization*. New York, NY: Doubleday.
7. Global Innovation Index. (2018). URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>
8. Hrytsenko, A. (2018). Tsyfrovyy rozvytok: struktura, kapitalizatsiia ta sotsializatsiia [Digital development: structure, capitalization and socialization]. *Ekonomichna teoriia*, 4, 5-20.
9. Kaleniuk, I. (2016) Formy proiavu intelektualnogo liderstva [Forms of manifestation of intellectual leadership]. *Ekonomika Ukrainy*, 3, 29-40.
10. Yegorov, I. & Ryzhkova, Y. (2018). Innovation policy and implementation of smart specialisation in Ukraine. *Economics and Forecasting*, 3, 48-64.
11. Martynov, A. (2014). Innovatsiyni potentsial ta efektyvnist innovatsiynoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv [Innovative potential and efficiency of innovative activity of industrial enterprises]. *Visnyk Skhidnoukrajinskoho natsionalnogo universytetu imeni Volodymyra Dalia*, 8, 113-118.
12. Hechbaia, B., Panchenko, Ye. & Rudukha, N. Hlobalni determinanty i modeli finansuvannia innovatsii [Global Determinants and Models of Innovative Financing]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1, 7-31.
13. Komirna, O. V. & Hotsuliak, V. D. (2018). Peredumovy ta shliakhy vyznachennia rynkovoї vartosti kompanii v protsesi zlyttia ta pohlynnannia [Prerequisites and ways to determine the market value of companies in the process of mergers and acquisitions]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 22, 945-948.
14. Zvit pro finansovu stabilnist. Natsionalnyi bank Ukrainy. [Financial Stability Report. National Bank of Ukraine]. (2018, Decemder). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83816603>
15. Chen, M., Cheng, S. & Hwang, Y. (2005), An Empirical Investigation of the Relationship Between Intellectual Capital and Firms' Market Value and Financial Performance. *Journal of Intellectual Capital*, 6(2), 159–176.
16. Pedchenko, N. S. (2015). Vartist pidpriemstva yak kryterii otsiniuvannia efektyvnosti v systemi finansovoho kontrolinhu [Cost of an enterprise as a criterion for evaluating the effectiveness of the system of financial control]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomika*, 3, 38-44.
17. Reshetniak, O. I. & Davydov, D. Yu. (2017). Teoretychni aspekty otsinky rynkovoї vartosti pidpriemstva v protsesi yoho restrukturyzatsii [Theoretical aspects of the assessment of the market value of the enterprise in the process of its restructuring]. *Biznes Inform*, 1, 319-325.
18. Statystychni dani Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Statistics of the State Statistics Committee of Ukraine]. (2019, March). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Hudz, O. Ye., Stetsiuk, P. A., Navrotskyi, S. A. & Aleksiiichuk, V. M. (2013). Naukovo-metodychne zabezpechennia formuvannia ta realizatsii finansovoi polityky pidpriemstva [Scientific and methodological support for the formation and implementation of the financial policy of the enterprise]. *Oblik i finansy*, 2(60), 69-86.
20. Cherniavska, I. M. (2018). Mekhanizmy vplyvu orhanizatsiino-upravlinskoї transformatsii na rozvytok promyslovykh pidpriemstv [Mechanisms of the influence of organizational and managerial transformation on the development of industrial enterprises]. *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats*, 2(28), 200-212.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Романишин Володимир Орестович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

03057, м. Київ, проспект Перемоги, буд.54/1

e-mail: rvolodymyr@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0003-4864-5433

Researcher ID: K-6499-2018

Уманців Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри обліку та оподаткування

Київський національний торговельно-економічний університет,

м. Київ вул. Кіото, 19

e-mail: guman27@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5410-1363

Researcher ID: O-4870-2016

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Романишин Владимир Орестович, кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры корпоративных финансов и контроллинга

ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

03057, г. Киев, проспект Победы, д.54/1

e-mail: rvolodymyr@ukr.net,

Уманців Галина Вікторівна, кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры учета и налогообложения

Киевский национальный торгово-экономический университет

г. Киев ул. Кіото, 19

e-mail: guman27@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Romanyshyn Volodymyr, Phd (economy), Associate Professor, Associate Professor of Department of Corporate Finance and Controlling

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

03057, Ukraine, Kyiv, Prospect Peremohy, house 54/1

e-mail: rvolodymyr@ukr.net,

Umantsiv Halyna, Phd (economy), associate Professor, associate Professor of the Department Accounting and Taxation

Kyiv National University of Trade and Economics

Kyiv, Ukraine, 19, Kyoto str.

e-mail: guman27@ukr.net

УДК 339.198 + 631.4

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-67-74>

ЕФЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ

Шефер Міхаель

Оксана Гетьман

Актуальність теми дослідження. Хоча Інтернет є частиною повсякденного життя, частина населення як і раніше виключена з цифрового світу через брак цифрових навичок і знань. Доступ до цифрових технологій стає дуже важливим, оскільки дозволяє всім безбоязно брати участь в цифровому суспільстві. Ось чому вкрай важливо враховувати широкий спектр сучасних цифрових інструментів (в основному, маркетингових), що сприяють досягненню цілей у професійній і повсякденній діяльності.

Постановка завдань дослідження. Основна проблема, яка буде розглянута в ході нашого дослідження, - це узагальнення, обґрунтування та аналіз інструментів цифрового маркетингу для підвищення цифрової грамотності в досягненні певних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Простір сучасної наукової, навчальної та популярної літератури наповнений описом концепцій цифрового маркетингу, їх значення і застосування в сучасному повсякденному житті. Автори розглянули роботи американських, британських, китайських, фінських, польських, українських та індійських авторів і практиків, присвячені узагальненню найкращих маркетингових інструментів по всьому світу. Проте, розглянуті практики логічно не завершені для зручності користування.

Недосліджені частини загальної проблеми. Основна практична проблема – вибрати правильний інструмент цифрового маркетингу, щоб зосередити увагу на ефективному прийнятті рішень і не витратити додатковий час і ресурси.

Метою нашого дослідження є концентрований опис і кластеризація сучасних інструментів цифрового маркетингу для їх ефективного вибору та застосування на практиці. **Основними завданнями**, які розв'язуються в нашому дослідженні, є: (1) опис сучасного глобального середовища використання соціальних мереж; (2) дослідження різних видів маркетингових цифрових інструментів та їх ефективності; (3) пошук шляхів найбільш ефективного використання цифрового маркетингу в залежності від ситуації.

Методологія дослідження. Досліджуючи широкий спектр інструментів цифрового маркетингу, ми використовували механізми SEO, а також наукові методи аналізу і синтезу, системний підхід для узагальнення та обґрунтування всіх сучасних інструментів маркетингу. Методи цифрової кластеризації і групування були використані при побудові таблиці засобів цифрового маркетингу.

Результати. Автори проаналізували статистичні матеріали, що характеризують цифрове середовище. Підкреслюється, що 86% людей у віці від 16 до 55 років використовують соціальні мережі не рідше одного разу на день, а 72% використовують їх кілька разів на день, що актуалізує розвиток цифрового бізнесу. Охарактеризовано особливості маркетингу в соціальних мережах. Основні інструменти цифрового маркетингу були представлені у вигляді таблиці. Автори надали дуже детальну систематизацію інструментів цифрового маркетингу і дали чіткі рекомендації щодо їх правильного і ефективного використання.

Застосування результатів. Коли бізнес зростає, немає необхідності наймати додатковий штат, накопичуючи поточні витрати, необхідно додавати цифрові програми, які сприятимуть у вирішенні проблем управління. Цифрові інструменти допомагають скласти чіткий цифровий маркетинговий план, що відображає стратегію онлайн-маркетингу та реклами. Метою плану цифрового маркетингу є стимулювання конверсій за допомогою соціальних мереж, контенту і стратегії блогів.

Висновки. Автори описали понад 160 інструментів цифрового маркетингу, розбивши їх за категоріями і сферами застосування. Акцент поставлений на інструментах SEO, автоматизації маркетингу і мобільних маркетингових додатках. Маючи сильний SEO і використовуючи онлайн-рекламу, можна залучити відвідувачів на сайт будь-якої компанії і надати їм безкоштовну інформаційну пропозицію. Автоматизація маркетингу – це швидкий спосіб забезпечити безперервний і безперебійний маркетинговий сервіс. Ефективні способи використання мобільного маркетингу включають кампанії з текстовими повідомленнями, наявність мобільного застосування і створення мобільного програми лояльності.

Ключові слова: соціальні медіа, цифрова генерація, інструменти цифрового маркетингу, інструменти SEO, аналітика і відстеження, онлайн-брендинг, створення блогів і контенту, спільна робота, успіх і підтримка клієнтів, дизайн, зображення та відео, електронна комерція, електронний маркетинг, автоматизація маркетингу, управління подіями/ проектами, платна реклама, управління соціальними мережами, інструменти підвищення продуктивності, створення веб-сторінок і захоплення клієнтів

ЭФФЕКТИВНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГА

Михаэль Шефер
Оксана Гетьман

Актуальность темы исследования. Хотя Интернет является частью повседневной жизни, часть населения по-прежнему исключена из цифрового мира из-за нехватки цифровых навыков и знаний. Доступ к цифровым технологиям становится очень важным, поскольку позволяет всем безбоязненно участвовать в цифровом обществе. Вот почему крайне важно учитывать широкий спектр современных цифровых инструментов (в основном, маркетинговых), способствующих достижению целей в профессиональной и повседневной деятельности.

Постановка задачи. Основная проблема, которая будет рассмотрена в ходе нашего исследования, - это обобщение, обоснование и анализ инструментов цифрового маркетинга для повышения цифровой грамотности в достижении определенных целей.

Анализ последних исследований и публикаций. Пространство современной научной, учебной и популярной литературы наполнено описанием концепций цифрового маркетинга, их значения и применения в современной повседневной жизни. Авторы рассмотрели работы американских, британских, китайских, финских, польских, украинских и индийских авторов и практиков, посвященные обобщению лучших маркетинговых инструментов по всему миру. Тем не менее, рассмотренные практики логически не завершены для удобства пользования.

Неисследованные части общей проблемы. Основная практическая проблема – выбрать правильный инструмент цифрового маркетинга, чтобы сосредоточить внимание на эффективном принятии решений и не тратить дополнительное время и ресурсы.

Целью нашего исследования является концентрированное описание и кластеризация современных инструментов цифрового маркетинга для их эффективного выбора и применения на практике. **Основными задачами**, решаемыми в нашем исследовании, являются: (1) описание современной мировой среды использования социальных сетей; (2) исследование различных видов маркетинговых цифровых инструментов и их эффективности; (3) поиск путей наиболее эффективного использования цифрового маркетинга в зависимости от ситуации.

Методология исследования. Исследуя широкий спектр инструментов цифрового маркетинга, мы использовали механизмы SEO, а также научные методы анализа и синтеза, системный подход для обобщения и обоснования всех современных инструментов маркетинга. Методы цифровой кластеризации и группировки были использованы при построении таблицы средств цифрового маркетинга.

Результаты. Авторы проанализировали статистические материалы, характеризующие цифровую среду. Подчеркивается, что 86% людей в возрасте от 16 до 55 лет используют социальные сети не реже одного раза в день, а 72% используют их несколько раз в день, что актуализирует развитие цифрового бизнеса. Охарактеризованы особенности маркетинга в социальных сетях. Основные инструменты цифрового маркетинга были представлены в виде таблицы. Авторы предоставили очень подробную систематизацию инструментов цифрового маркетинга и дали четкие рекомендации по их правильному и эффективному использованию.

Применение результатов. Когда бизнес растет, нет необходимости нанимать штат дополнительно, накапливая текущие расходы, необходимо добавлять цифровые приложения, способствующие в решении проблем управления. Цифровые инструменты помогают составить четкий цифровой маркетинговый план, отражающий стратегию онлайн-маркетинга и рекламу. Целью плана цифрового маркетинга – стимулирование конверсий с помощью социальных сетей, контента и стратегии блогов.

Выводы. Авторы описали более 160 инструментов цифрового маркетинга, разбив их по категориям и областям применения. Акцент поставлен на инструментах SEO, автоматизации маркетинга и мобильных маркетинговых приложениях. Имея сильный SEO и используя онлайн-рекламу, можно привлечь посетителей на сайт любой компании и представить им бесплатное информационное предложение. Автоматизация маркетинга – это быстрый способ обеспечить непрерывный и бесперебойный маркетинговый сервис. Эффективные способы использования мобильного маркетинга включают кампании с текстовыми сообщениями, наличие мобильного приложения и создание мобильной программы лояльности.

Ключевые слова: социальные медиа, цифровая генерация, инструменты цифрового маркетинга, инструменты SEO, аналитика и отслеживание, онлайн-брендинг, создание блогов и контента, совместная работа, успех и поддержка клиентов, дизайн, изображения и видео, электронная коммерция, электронный маркетинг, автоматизация маркетинга, управление событиями/проектами, платная реклама, управление социальными сетями, инструменты повышения производительности, создание веб-страниц и захват клиентов

EFFECTIVE TOOLS OF DIGITAL MARKETING IMPLEMENTATION

Michael Schaefer
Oksana Hetman

Relevance of research topic. Although the Internet is a part of the daily life, some parts of the population continue to be excluded from the digital world due to the lack of digital skills and knowledge. An access to the digital technologies become significantly important as a mean of allowing everyone to participate in the digital society fearlessly. That is why it is an extremely important to consider a wide range of the modern digital tools (mostly, marketing digital tools), which will help anyone to achieve their purposes in their professional and everyday activity.

Formulation of the problem. The main problem that will be addressed during our study is summarizing, justification and analyzing digital marketing tools in order to rise digital literacy to achieve certain goals.

Analysis of recent research and publications. Modern scientific, tutorial and popular literature's space is filled with the description of the digital marketing concept, its significance and application into the current everyday life. Authors has reviewed papers of American, British, Chinese, Finish, Polish, Ukrainian and Indian authors and practitioners dedicated to summarizing the best marketing tools worldwide. However, all of these findings are not good schemed logically to provide the best applicable practice for inexperienced marketing tools users.

Unexplored parts of the general problem. The main practical problem is to take a correct digital marketing tool in order to concentrate attention to the effective decision making and do not waste time and resources.

The **aim of our study** is concentrated description and clustering of the modern digital marketing tools for their effective choice and application into the practice. The **main tasks** that will be solved due to our research are following (1) description of the current world social media environment in numbers; (2) research of the different types of marketing digital tools and their efficiency; (3) finding ways for the most effective digital marketing usage according to the case.

Research methodology. Researching a wide range of digital marketing tools, we have used SEO engines, as well as scientific methods of analysis and synthesis, systemic approach to summarize and justify all current modern marketing tools. Methods of digital clustering and grouping have been used by constructing a table of digital marketing means.

Results. Authors have analyzed a lot of statistic materials characterizing digital environment nowadays. It is underlined that 86% of people aged 16-55+ use social media at least once per day, and 72% use it multiple times per day that makes necessary to develop business digitalization. Social media marketing features have been characterized. The Main Digital Marketing Tools have been presented with their possibilities to use in a table form.

Authors have provided a deeply detailed systematization of the digital marketing tools and made it clear recommendations about their correct and effective usage.

Application of results. When the business grows, it is not necessary to add people (hiring) multiplying current costs, but it is advisable simply to add digital applications which will help to solve all managing issues. Digital tools help to construct a clear digital marketing plan outlining company's online marketing and advertising. The goal of a digital marketing plan is to drive conversions by means of social media, content, and blog strategy.

Conclusions. Authors have described over 160 digital marketing tools clustering them for their types and application spheres. Accent is pointed out at the SEO tools, Marketing Automation and Mobile Marketing Applications. By having strong SEO and using online advertising, it is possible to drive visitors to the website of any company and to present them with a free information-based offer. Marketing Automating the follow-up to the lead generation process is a smart way to ensure the marketing runs continuously and smoothly all the time. Effective ways of Mobile Marketing usage include text message campaigns, having a mobile app and creating a mobile loyalty program.

Key words: social media, digital generation, digital marketing tools, SEO tools, Analytics & Tracking, Online Branding, Blogging & Content Creation, Collaboration, Customer Success & Support, Design, Images & Video, E-Commerce, Email Marketing, Marketing Automation, Event/Project Management, Paid Advertising, Productivity tools, Social Media Management, Webpage Creation & Lead Capture

JEL Classification: M31, M37, L86

Introduction: Marketing has changed in an innovative way. It has become digital last decades. Today, according to the Statista (the mostly reliable Statistic Portal worldwide), global digital population increased from 3.7 billion Internet users till 4.4 billion as of January 2019. As statistics shows, digital population is increasing rapidly from 1.2 billion in 2005 (almost 4 times). At the same time of the measured period, almost 3.5 billion were social media users. China, India and the United States rank ahead all other countries in terms of internet and social media users. China was ranked first with 772 million internet users, more than double the amount of third-ranked United States with just over 312 million internet users. Overall, all BRIC markets had more than 100 million internet users, accounting for four of the seven countries with more than 100 million internet users. Considering that the number of humans living on Earth is presently estimated at some 8.5 billion. It means that over 42% of the world population is interconnected through the use of internet. There are, however, stark differences in user distribution according to region. As of that period, East Asia was ranked first with mobile social media penetration rate of 70%, followed by North America with 61%. The global mobile social penetration rate was 42%. Does it mean the digital marketing or digital economy's literacy has improved? Or does it mean a significant mark of the success in the social media business promotion? Or both? There is a root of such prompt digitalization and what does it mean for the future? To answer these questions, we have arranged our scientific research.

Relevance of research topic. Internet affect humans' everyday live in many ways, when communicating, keeping updated the news, interacting with public authorities, buying goods or services online, sharing news, looking for the needed information, promoting startups, own business etc. Nowadays, both Internet and digital technologies transform the worldwide attitudes. Informational and communicative technologies support startups and support current small, medium and large businesses with some new opportunities that contribute their competitiveness and development. The world is changed – it become a *digital world* based on the Internet tools, its fast development is observed in the fields which seemed to be undeliverable for, viz. the healthcare sector, security service, transport service, energy-saving technologies, an educational industry, the public sector etc. Although the Internet is a part of the daily life, some parts of the population continue to be excluded from the digital world due to the lack of digital skills and knowledge. An access to the digital technologies become significantly important as a mean of allowing everyone to participate in the digital society fearlessly. That is why it is an extremely important to consider a wide range of the modern digital tools (mostly, marketing digital tools), which will help anyone to achieve their purposes in their professional and everyday activity.

Formulation of the problem. The main problem that will be addressed during our study is summarizing, justification and analyzing digital marketing tools in order to rise digital literacy to achieve certain goals.

Analysis of recent research and publications. Modern scientific, tutorial and popular literature's space is filled with the description of the digital marketing concept, its significance and application into the current everyday life. In particular, Mandal, P. & Joshi, N. (2017) have described Digital Marketing Strategy have discovered the effects of technology adoption on mass customization ability. Koziol, L., Koziol, W., Wojtowicz, A. & Pyrek, R. (2014) have considered relationship marketing as a tool for supporting the company's innovations. Johnson, M.D. & Ettlie, J.E. (2001) have described reliability of modern ICT for customization Chen, Y. (2006) has researched new ways for the marketing innovative tools application. Nikunen, T., Saarela, M., Oikarinen, E.-L., Muhos, M. & Isohella, L. (2017) have developed new approach for the usage of digital marketing tools by micro-enterprises in order to build successful customer relationships. Hetman, O. (2003) has researched an innovative marketing management mechanism based on the digital technologies for increasing efficiency of the enterprises' functioning. Matthews, I. (2018) has summarized and overviewed over 150 the best marketing tools, which seem to be useful for practical activity in each sphere.

However, still we didn't find good schemed and logically algorithmized scientific, tutorial or popular paper, which might provide the best applicable practice for inexperienced marketing tools users.

Unexplored parts of the problem. There are many scientific articles, tutorial manuals and popular researches published in Open Internet Access dedicated to the digital marketing tools description. As well, each author, SEO,

developer or blogger advice to use into the practice a set of instruments, which are seem to be likely used from the certain point of view. The problem is to take a correct one in order to concentrate attention to the effective decision making and do not waste time and resources. That is why our research is a concentrated review of numerous digital marketing tools, which will help to find out and apply to the necessary one, according to their pros and cons.

The aim and tasks of the study.

The **aim of our study** is concentrated description and clustering of the modern digital marketing tools for their effective choice and application into the practice.

The **main tasks** that will be solved due to our research are following

- (1) description of the current world social media environment in numbers;
- (2) research of the different types of marketing digital tools and their efficiency;
- (3) finding ways for the most effective digital marketing usage according to the case.

Research methodology. Researching a wide range of digital marketing tools, we have used SEO engines, as well as scientific methods of analysis and synthesis, systemic approach to summarize and justify all current modern marketing tools. Methods of digital clustering and grouping have been used by constructing a table of digital marketing means.

Results. Social media is an unsubscribed part of everyday life. People regularly access a variety of social media channels from a mobile app or computer web browser. According to The Manifest survey conducted by Herhold, K. (December, 2018), the average person spends 5 years of his or her life on social media (i.e. more time than they spend eating, socializing, and grooming). The main findings of her study demonstrate that

- (1) 86% of people aged 16-55+ use social media at least once per day, and 72% use it multiple times per day;
- (2) Facebook (82%), YouTube (75%), Instagram (53%), Snapchat (39%), Pinterest (38%), Twitter (36%) are mostly used social media;
- (3) people use several social media channels more in 2018 compared with 2017, viz. YouTube (63%), Instagram (61%), Snapchat (58%), and Facebook (52%);
- (4) people use a combination of methods to access social media, viz. mobile apps (67%), computer web browsers (57%), mobile web browsers (41%), and tablet apps (31%), computer app (28%), tablet web browser (23%), smartwatch (11%);
- (5) females use social media multiple times per day compared to 64% of males (75% vs. 64%);
- (6) the majority of both females (83%) and males (81%) use Facebook, but they vary in how they use other channels, including Pinterest (44% vs. 26%), Twitter (28% vs. 51%), and Reddit (8% vs. 29%);
- (7) almost half of social media users (46%) access social media on mobile apps.

Based on this survey, we can conclude that people definitely rely on social media. As it is, that way, businesses might concentrate attempts to understand their target customers' social media habits and preferences to determine how to reach them a best way.

Social Media Marketing: As social media is an important marketing tool studying and influencing customers' preferences, obvious is an attention and investment, which business is willing to put in advance to catch and to hold customers involved in. The top sites that businesses participate in are Facebook, Twitter, Pinterest (where people are spending time mostly). Creating profiles and engaging with customers are the best ways to use these tools. By posting relevant content and engaging in conversations with customers, business is going to build relationships over time and can increase your brand awareness as well. Many software tools can be used to make such social media marketing more effective.

Scientific review: Koziol, L., Koziol, W., Wojtowicz, A. & Pyrek, R. (2014) make the assumption that the use of customer relationships in the innovation business processes of the company contributes to their successful development. They point out that CRM systems are effective tools for. Authors state that the effectiveness of individualized marketing is conditioned by such factors as close relationships with customers, continuous oversight, analyses, information technologies and databases usage. For sure, customers' participation is important as customers who use goods and services acquire knowledge that represents a great value for companies. In this case, relationship marketing can be used as a tool for supporting company's innovative processes in order to understand deeply customers' points of view (taste, preferences, emotional effects, feedbacks, critique, etc).

We can agree with polish authors in a point that knowledge received from consumers is valued higher than information obtained from marketing research centers (summarizing analytics and doing cabinet researches on demand).

Chen, Y. (2006) provides an economic analysis of marketing innovations based on the dynamic model that includes γ -factor, which allows a firm to acquire consumer information effectively and σ -factor, which reduces consumer's transaction costs. Author concluded that incentives and effects of both factors differ. Although γ -factor benefits the innovating firm, it hurts some consumers (because of their differences in tastes, preferences, types, behaviors, purchasing possibilities etc); as well, while σ -factor benefits all consumers, it may or may not benefit the innovating firm. Interpreting his results, we can conclude that in this case, relationship marketing has probable effect in the system of «useful – harmful», its application should be measured by necessity rather than consumers' involvedness.

Nikunen, T., Saarela, M., Oikarinen, E.-L., Muhos, M. & Isohella, L. (2017) have pointed out that today the digital marketing environment is focused at attracting customers, engaging customers' interest and participation, retaining customers, learning customers' preferences and relating to customers in building strong customer relationships. Thus, authors make the accent at the relationship marketing based on the digital marketing tools usage.

Authorial findings highlight the importance such digital marketing tools, as Blog, Facebook, Content marketing, E-commerce, E-mail, Search engine marketing, Website. Obviously, we support authors ideas, but should widespread the list of marketing tools since, in our opinion, a digital tool knowledge is a key impact on business success.

Mandal, P. & Joshi, N. (2017) in their scientific article conclude that digital channels have no boundaries. Each company can use any devices such as smart phones, tablets, laptops, televisions, game consoles, digital billboards, and media such as social media, SEO, videos, content, e-mail and lot more for promotion company and its products. We agree with authors on a range of digital tools usage, but in our paper we offer much more perspectives for their implementation relying on the current development of informational technologies.

Hetman, O. (2003) in her dissertation papers 'Increasing efficiency of the enterprises' functioning based on the marketing management mechanism' has developed the algorithm for providing efficiency any marketing tools in the systemic usage (including digital marketing instrumentation). Proposed mechanism is aimed at reaching successful industrial companies development. In our opinion, these principles might be used in a service sphere, as well.

Digital marketing tools are the channels to reach consumers. The key objective is to promote brands through various forms of digital media. Digital marketing extends beyond Internet marketing. It includes mobile phones (both SMS and MMS), social media marketing, display advertising, search engine marketing, and other form of digital media. Most experts believe that 'digital' marketing requires a new approach and a new customer's behavior understanding by means of the quantify analysis of the value of downloads of apps on mobile devices, tweets on Twitter, likes on Facebook et al.

As we have mentioned before, there are many different types of marketing digital tools, which have different purposes. But we offer to combine them in fifteen groups (Table 1).

Table 1. The Main Digital Marketing Tools

Top	Marketing sphere	Marketing tools description
1	Analytics & Tracking	ClickMeter, Funnel.io, Google Analytics, Heap, Track Maven, UNAMO
2	Online Branding	Rebrandly, BrandYourself DIY Tool, Mention, Pixello, SurveyMonkey, Wisestamp
3	Blogging & Content Creation	WordPress, BuzzSumo, BuzzSprout, CoSchedule, Pocket, Grammarly, Hemingway Editor, Kahoot!, Medium, Piktochart, Qzr, Zest
4	Collaboration	Slack, Asana, Cyfe, Dropbox, Google Drive, GoToMeeting, JIRA, Join.me, Quip, Trello, Traackr, Zenkit, Zoom
5	Customer Success & Support	Intercom, Drift, Emojics, Mopinon, Ramen, Respond (by Buffer), Totango, Zendesk
6	Design, Images & Video	Canva, Adobe Spark, Animatron, Balsamiq, Favicon Generator, Fluid UI, Genially, InstaQuote, InVision, Loom, Pablo, Powtoon, Snappa, Typ.io, Wistia
7	E-Commerce	Shopify, BigCartel, BigCommerce, Chargify, Gumroad, Selz, Magento, Oberlo, PrestaShop, Product Upsell, Squarespace, Volusion
8	Email Marketing	MailChimp, AWeber, Campaign Monitor, Constant Contact, ConvertKit, GetResponse, iContact, NEWOLDSTAMP, Revue, Scope
9	Marketing Automation	HubSpot, Zapier, Automate.io, IFTTT (If This Then That), Microsoft Flow, Pardot, Follow Up Boss
10	Event/Project Management	Eventbrite, AppInstitute, Bizzabo, Cvent, Eventsforce, Sli.do, Eventmobi, Gather, Wild Apricot, Indydesk, Bitrix24, ProofHub
11	Paid Advertising	Facebook Ads, AdEspresso, AdStage, AdRoll, Bing Ads, Driftrock, Google Adwords, Social Ads Tool, SpyFu, Twitter Ads
12	Productivity	1Password, Calendly, CheatSheet, Evernote, F.lux, Rescue Time, Momentum, StayFocusd
13	SEO Tools	Google Keyword Planner, Cocolyze, K-meta, Ahrefs, Alexa, Answer the Public, Copyscape, Google Trends, GTMetrix, Moz, OnPage.org, Screaming Frog, SEMrush, SERPChecker
14	Social Media Management	Meet Edgar, Buffer, Crowdfire, Dlvr.it, Earshot, Meltwater, Oktopost, SocialBee, SocialPilot, SproutSocial
15	Webpage Creation & Lead Capture	Optimizely, ClubRunner, Instapage, JotForm, M-Files, Sumo, Kickofflabs, Opinmonster, Sleeknote, Albacross, Typeform, Wix, Unbounce

Source: systematized and completed by authors based on research of Matthews, I. (2018)

(1) *Analytics & Tracking* is an entrance of any marketing strategy. With the ability to track on the marketing efforts, it is possible to determine operative tasks.

(2) *Online Branding* is a platform makes it easy to create, track, and manage short URLs with a custom domain name.

(3) *Blogging & Content Creation* both are the backbone of the digital marketing. Without such software tools it is impossible to share any content.

(4) *Collaboration* digital tools allow to check work in a team (each team member) and separate goals with different directions. Such tools make sure that team works productively and reaches their marketing goals.

(5) *Customer Success & Support* tools makes it a key category of the best marketing tools list, because it provides support connection and feedback with each concrete customer.

(6) *Design, Images & Videos* tools help with creating visual images, videos and sites to attract visitors and engage consumers. It's complicated sometimes for marketers to create well-looking content, not being web designer. Settings of these tools help

(7) *E-Commerce* platforms are tools helping to sell physical products or services. Th huge software instruments with limited abilities to maneuver. These tools are 'heavy' from the point of ITC and take a great responsibility from software developer/programmer to implement it.

(8) *Email Marketing* has been an integral part of most marketing strategies. Today, it is impossible to imagine promotions of goods or services without such tools. Therefore, there are a lot of email marketing tools to choose from in this category.

(9) *Marketing Automation* Even with the best marketing tools available, there is still a lot of work to put in. Marketing automation tools give you the freedom to be more productive and spend more time on the work that really matters. So sit back and let the automation do its thing with one of the tools from this category.

(10) *Event Management* is a very stressful part of any managing process. To run or to manage an event is a hard deal. That's why it's so beneficial to use one of the tools listed in Table 1 above.

(11) *Paid Advertising*. One of the best ways to boost any of marketing efforts is by using paid advertising. There are many digital tools to use paid advertising depending on the type of the business, its form and scale.

(12) *Productivity* is the main indicator to estimate marketing results. When it comes to digital marketing, it is necessary to make sure about staying productive. To help keep things moving along quickly and right way, here is a list of the best digital tools.

(13) *SEO Tools* help to rank for keywords on search engines. There are so many guides to tell the best way to rank but at the end of the day, only the search engines know all the details of their algorithms. Here is a number of tools to help better planning SEO strategy and start ranking.

(14) *Social Media Management* is a tricky business tool. There are a lot of platforms to manage and it is possible to spend hours making sure everything is updated. This is one of the categories that has the most options to suggest.

(15) *Web page Creation & Lead Capture*. It's almost an expectation now that marketers should be able to make and maintain their own web pages without the help of a developer. With many drag and drop interfaces available, it's become much easier to do so.

Conclusions. Ensuring customers find exactly what they are actively searching for what is the key to a successful inbound lead generation campaign. By including the keywords people use to search for interesting good, services or just information, business increases the likelihood to attract new clients due to the digital search engines. This process is called search engine optimization (SEO). By having strong SEO and using online advertising, it is possible to drive visitors to the website of any company and to present them with a free information-based offer. Afterwards, it will be possible to customize a strategic follow up system that intensify sales. We should notice, that inbound lead generation works much more efficiently than old-fashioned cold calling strategies.

Marketing Automation continues all the way through the sales process makes sales making it easily. Automating the follow-up to the lead generation process is a smart way to ensure the marketing runs continuously and smoothly all the time. A good example of the Marketing Automation is a series of emails sent out automatically over time that continues to provide information and keep building the relationship with customers (aka relationship marketing). Marketing Automation software captures contact information, delivering free information and then sending relevant follow-up. As we can see, Marketing Automation technologies are growing rapidly last time.

Mobile Marketing is a dominating strategy nowadays. Given the fact that nearly every person has a mobile phone, business might connect with customers via a mobile device. In this case, the website should be mobile friendly and emails should work well when opened on a small screen. Effective ways of mobile marketing usage include text message campaigns, having a mobile app and creating a mobile loyalty program. Also it is advisable to use quick response, or QR-codes in the print advertising (if such takes place). These black-and-white square graphics allow a mobile phone user to scan the code in the ad and be taken immediately to a mobile landing page where business can capture the contact information. Thus, customers get to decide whether or not to engage with the company (or any other business) via mobile, but it's smart to prepare supply's side of that connection.

The application of results. When the business grows, it is not necessary to add people (hiring) multiplying current costs, but it is advisable simply to add digital applications which will help to solve all managing issues. Digital tools help to construct a clear digital marketing plan outlining company's online marketing and advertising. The goal of a digital marketing plan is to drive conversions by means of social media, content, and blog strategy.

In the world of digital marketing, there are many applications and software solutions to keep things running smoothly. That is why it is important to focus efforts on what is essential for the business. As we can conclude from our research, the most common uses for digital marketing applications are social media management, automation, content marketing, and community building.

Further Discussion. Although there are still many skeptics who reject digital marketing technologies effectiveness, it should be agreed that today's progress seems unsecured without using them. The Internet of things/services presents a fantastic opportunity for marketers/businesses. Products or services that market

themselves, order themselves and integrate into the system that will increase customer retention. Few years ago marketers could only dream of such things, now they are a reality. These trends of digital marketing usage have to be seized by marketers to be implemented successfully.

References

1. Statista (2019). *Social Media Statistics & Facts*. URL: <https://www.statista.com/topics/1164/social-networks>.
2. Herhold, K. (2018). *How People Use Social Media in 2018*. *The Manifest*. URL: <https://themanifest.com/social-media/how-people-use-social-media-2018>.
3. Mandal, P. & Joshi, N. (2017). *Understanding Digital Marketing Strategy*. *IJSRM. International Journal of Scientific Research and Management*, Vol. 5, Issue 6, pp. 5428-5431. doi: 10.18535/ijssrm/v5i6.11.
4. Kozioł, L., Kozioł, W., Wojtowicz, A. & Pyrek, R. (2014). *Relationship Marketing – A Tool for Supporting the Company's Innovation Process*. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 148, pp. 324-329. doi:10.1016/j.sbspro.2014.07.049.
5. *Seven Digital Marketing Strategies That Drive Revenue in 2019* (2018). *WebFX*. URL: <https://www.webfx.com/internet-marketing/actionable-digital-marketing-strategies.html>.
6. Chen, Y. (2006). *Marketing Innovation*. *Journal of Economics and Management Strategy*, Vol. 15(1), pp. 101-123, <https://doi.org/10.1111/j.1530-9134.2006.00093.x>.
7. Nikunen, T., Saarela, M., Oikarinen, E.-L., Muhos, M. & Isohella, L. (2017). *Micro-Enterprises' Digital Marketing Tools for Building Customer Relationships*. *Management*, Vol. 12(2), pp. 171-188. doi:10.26493/1854-4231.12.171-188.
8. Hetman, O. (2003). *Increasing efficiency of the enterprises' functioning based on the marketing management mechanism*. PhD thesis. Alfred Nobel University, Ukraine, Dnipro, 278 p.
9. Matthews, I. (2018). *150+ Best Marketing Tools: The Ultimate List*. *ReBrandly Blog*, URL: <https://blog.rebrandly.com/150-best-marketing-tools>.
10. Kemp, S. (2018). *Digital in 2018: World's Internet Users pass the 4 billion mark. We are social*. URL: <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ:

Шефер Міхаель, доктор економіки, професор,
Асоціація 1901 «SEPIKE», Пуатьє, Франція,
e-mail: info@sepik.com
Researcher ID: M-2825-2014

Гетьман Оксана Олександрівна, к.е.н., доцент,
Асоціація 1901 «SEPIKE», Пуатьє, Франція,
e-mail: info@sepik.com
ORCID: orcid.org/0000-0002-4658-9530
Researcher ID: E-6758-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Шефер Михаэль, доктор экономики, профессор,
Ассоциация 1901 «SEPIKE», Пуатье, Франция,
e-mail: info@sepik.com

Гетьман Оксана Александровна, к.э.н., доцент,
Ассоциация 1901 «SEPIKE», Пуатье, Франция,
e-mail: info@sepik.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Schaefer Michael, Doctor in Economics, Professor,
Association 1901 «SEPIKE», Poitiers, France,
e-mail: info@sepik.com

Hetman Oksana, PhD in Economics, Associate Professor,
Association 1901 «SEPIKE», Poitiers, France,
e-mail: info@sepik.com

ИНВЕСТИЦІЇ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Тетеринець Т. А.

Ключові слова: людський капітал, ВВП, інвестиції, інновації, освіта, витрати державного бюджету.

ИНВЕСТИЦИИ В ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Тетеринець Т. А.

Статья посвящена актуальным проблемам, характерным не только для Беларуси, но практически всем странам постсоветского пространства, основная суть которых заключается в анализе инвестиционного обеспечения формирования человеческого капитала.

Цель: анализ и оценка основных макроэкономических показателей, социально-экономических факторов и институциональных условий инвестиционного обеспечения формирования человеческого капитала в Республике Беларусь.

Методы – использованы основные методы научного познания, такие как анализ, синтез, сравнения, табличный и др.

Результаты работы: Доминирующее влияние на формирование современного общества оказывает парадигма инновационно-технологического развития, которая основывается на таких прогрессивных факторах, как цифровизация экономики, научно-технический прогресс, интеллектуальный капитал, индустриализация и т.д. Агрегировано их можно разделить на две большие группы: инвестиционные, включающие состав и структуру основных средств и нематериальных активов отрасли, объемы инвестиционных ресурсов, инновационную активность, и человеческие, включающие количество трудовых ресурсов, уровень производительности труда, степень квалификации работников, научно-инновационный потенциал и др. Их воздействие является определяющим и не вызывает сомнений в научных и практических кругах. Формирование инновационной экономики предполагает активное внедрение достижений научно-технического прогресса, модернизацию технологии производства продукции, совершенствование организационно-экономических механизмов управления. Экономика знаний продуцируется непосредственно людьми, генерирующими новые идеи, знания, технологии. Прогрессивные темпы технологического прогресса обусловлены не только наличием определенной материально-технической базы, но и количественным составом и качественным состоянием человеческих ресурсов. В этой связи особую актуальность приобретают вопросы инвестирования человеческого развития с целью трансформации трудовых ресурсов общества в наиболее ценный капитал – человеческий.

В статье рассмотрены основные теоретические подходы к определению понятия «человеческий капитал». Проведен анализ основных макроэкономических показателей, отражающих тенденции в сфере инвестиционного обеспечения формирования и развития человеческого капитала. Дана оценка интеллектуальной и инновационной составляющей человеческого капитала в Республике Беларусь.

Выводы: Определены основные направления повышения эффективности инвестиционного обеспечения формирования и развития человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, ВВП, инвестиции, инновации, образование, расходы государственного бюджета.

INVESTMENTS INTO THE HUMAN CAPITAL AS A FACTOR OF INNOVATIVE ECONOMY FORMATION

Tsetsiarynets T. A.

Article is devoted to the current problems characteristic not only for Belarus, but practically to all countries of the former Soviet Union which main essence consists in the analysis of investment ensuring formation of the human capital.

Purpose: the analysis and assessment of the key macroeconomic indicators, socio-economic factors and institutional conditions of investment ensuring formation of the human capital in Republic of Belarus.

Methods – are used the main methods of scientific knowledge, such as analysis, synthesis, comparisons, tabular, etc.

Results of work: The paradigm of innovative and technological development which is based on such progressive factors as digitalization of economy, scientific and technical progress, the intellectual capital, industrialization, etc. has the dominating impact on formation of modern society. It is aggregated them it is possible to divide into two big groups: the investment, including structure and structure of fixed assets and intangible assets of the industry, volumes of investment resources, innovative activity, and the human, including quantities of human resources, labor productivity level, degree of qualification of workers, scientific and innovative potential, etc. Their influence is defining and does not raise doubts in scientific and practical community. Formation of innovative economy assumes active introduction of achievements of scientific and technical progress, modernization of the

production technology of products, improvement of organizational and economic mechanisms of management. The economy of knowledge is produced directly by the people generating the new ideas, knowledge, technologies. Progressive rates of technological progress are caused not only by existence of certain material and technical resources, but also quantitative structure and a qualitative condition of human resources. In this regard the special relevance is acquired by questions of investment of human development for the purpose of transformation of human resources of society in the most valuable capital – human.

In article the main theoretical approaches to definition of the concept «human capital» are considered. The analysis of the key macroeconomic indicators reflecting trends in the sphere of investment ensuring formation and development of the human capital is carried out. An assessment of an intellectual and innovative component of the human capital in Republic of Belarus is given.

Conclusions: *The main directions of increase in efficiency of investment ensuring formation and development of the human capital are defined.*

Keywords: *human capital, GDP, investments, innovations, education, expenses of the state budget.*

JEL Classification *O31, D24, I25, E22*

Современной теорией и практикой доказано, что в современном мире человеческий капитал является одним из основных факторов устойчивого развития любой экономической системы. Формирование экономики знаний продуцируется непосредственно людьми, генерирующими новые идеи, знания, технологии. Прогрессивные темпы технологического прогресса обусловлены не только наличием определенной материально-технической базы, но и количественным составом и качественным состоянием человеческих ресурсов. В этой связи особую актуальность приобретают вопросы инвестирования человеческого развития с целью трансформации трудовых ресурсов общества в наиболее ценный капитал – человеческий.

Формирование инновационной экономики предполагает активное внедрение достижений научно-технического прогресса, модернизацию технологии производства продукции, совершенствование организационно-экономических механизмов управления. Реализация этого процесса проявляется в масштабном применении роботизированной техники и технологий, распространении IT-технологий во все сферы жизнедеятельности общества, автоматизации и механизации производства, цифровизации экономики и т.д. В результате рутинный ручной труд выполняется роботами, ликвидируются неквалифицированные рабочие места, увеличивается производительность труда и, в целом, создаются условия стабильного экономического роста.

Объективными последствиями прогрессивного технологического развития является обострение конкурентной борьбы на рынке труда в связи с сокращением традиционных рабочих мест, усилении дифференциации доходов в зависимости от квалификации работников, появлении новых видов работ, требующих от исполнителей креативного мышления, владения современными технологиями. Все вышеперечисленное актуализирует задачу инвестирования человеческого капитала с целью формирования объективных экономических условий его саморазвития, самосовершенствования и укрепления его потенциала.

Предварительным этапом изучения данного вопроса является уточнение понятийного аппарата с целью конкретизации объекта исследования. Несмотря на достаточно обширное обсуждение данной проблематики в научных кругах и наличия большого количества публикаций по этой теме, на сегодняшний день не выработано единого подхода к определению дефиниции «человеческий капитал». Исследователи человеческого капитала акцентируют внимание на разных его аспектах, что обуславливает разницу подходов в определении его сущности и содержания.

Кратко обобщив эволюцию развития концепции человеческого капитала, следует отметить, что основоположники данной теории, Т. Шульц и Г. Беккер, основное внимание уделяли инвестированию человеческого капитала, рассматривая сущность последнего сквозь призму эффективности данных вложений. Несмотря на различия в подходах к анализу человеческого капитала, Л. Туроу и И. Бен-Порет определяли его как совокупность способностей, обеспечивающих производство товаров и услуг, тем самым отождествляя это понятие с трудовыми ресурсами [1-3].

М.М. Критский в своих исследованиях конкретизирует содержание этой категории, выделяя определяющую роль образования и науки в формировании человеческого капитала [4]. Развитие его мысли нашло отражение в работах Л.Г. Симкиной, которая рассматривает изучаемое определение во взаимосвязи с инновационной экономикой, уделяя особое внимание интеллектуальной деятельности [5].

Трансформация экономической мысли привела к тому, что в контексте индустриального развития дефиниция «человеческий капитал» рассматривается как совокупность знаний, навыков, опыта и мотиваций человека, имеющих определенную экономическую ценность и стоимость, которые и являются составляющими капитала, т.к. являются потенциальными источниками получения дохода. Последователи институционализма и неинституционализма подходят к его рассмотрению более комплексно, дополняют эту трактовку физиологическим и психоэмоциональным состоянием индивида, нравственным и культурным наследием личности.

Таким образом, эволюция теории человеческого капитала отражает процесс последовательного преобразования таких понятий, как рабочая сила, трудовые ресурсы, человеческие ресурсы, человеческий капитал. Исходя из этого, в рамках данного исследования под человеческим капиталом следует понимать совокупность индивидуальных ценностей, включающих физиологическое и психологическое состояние (здоровье), теоретические знания и практический опыт (интеллект), нравственные особенности и культурные традиции (менталитет),

коммуникативность, креативность, мотивационность и мобильность (конкурентоспособность). Вместе с тем не следует отождествлять понятия «человеческий капитал» и «человеческий потенциал», под которым понимается способность человека реализовывать вышеперечисленные ценности.

Важно отметить, что человеческий капитал наряду с общепризнанным понятием капитала подвержен износу, который наряду с моральным и физическим старением, может принимать форму социального. Физический износ определяется степенью естественного старения человеческого организма и присущих ему психофизиологических функций. Моральный – представляет собой вид экономического износа вследствие устаревания знаний или относительного уменьшения ценности полученного ранее образования. Модернизация институциональных основ формирования общества привела к появлению новой формы износа человеческого капитала – социального, который подразумевает несоответствие социальных характеристик личности сложившемуся уровню развития общества: навыков межличностного общения, творческого мышления, заинтересованности в саморазвитии, гибкости и маневренности.

Изменение уровня того или иного вида износа человеческого капитала, скорость его изменения обусловлены не только естественными причинами, но и степенью финансирования, т.е. инвестированием. Отличительной особенностью рассматриваемого капитала является то, что при правильном его использовании он не только изнашивается, но и естественным образом прирастает, обогащается посредством приобретения навыков и опыта даже без специальных инвестиций. В этом случае износ человеческого капитала происходит значительно медленнее по сравнению с физическим капиталом. Однако дополнительное инвестирование человеческого капитала в образование, профессиональную подготовку, науку, здравоохранение, рождение и воспитание детей, социальную адаптацию существенно улучшают его качественные и количественные характеристики и обеспечивают его воспроизводство на расширенной основе.

Функционирование человеческого капитала, отдача от его применения обусловлены волей человека – владельца этого капитала, его индивидуальными интересами и предпочтениями, заинтересованностью, ответственностью, мировоззрением и общим уровнем культуры, в том числе и экономической. Поэтому капиталовложением в человека присуща более высокая, чем для обычных капиталовложений, степень риска и неопределенности, а изменения в объеме человеческого капитала в зависимости от затрат принципиально невозможно оценить с той же точностью, что и в отношении физического капитала. Вложения в человеческий капитал дают значительный по объему, длительный по времени и интегральный по характеру экономический и социальный эффекты. При этом не всякие инвестиции в человека можно признать экономически необходимыми и общественно целесообразными. Например, затраты, связанные с обучением криминальной деятельности, с воспитанием антисоциальных черт характера, нельзя признать инвестициями в человеческий капитал, поскольку они наносят вред обществу и не способствуют развитию человека.

Исходной статистической базой, определяющей методологию анализа инвестирования в человеческий капитал формируют такие основополагающие показатели, валовой внутренний продукт, численность населения страны и непосредственно инвестиции в основной капитал. Изучение динамики их изменения, совокупного взаимодействия и количественных трансформаций удельных среднелюдских величин позволяет выявить общую концепцию и направления развития инвестирования человеческого развития в республике (таблица 1).

Автор обращает внимание на то, что представленные в таблице 1 стоимостные показатели, отражены без учета деноминации в период 2016-2017 гг. Данное обстоятельство обусловлено необходимостью пересчета исходных номинальных значений исследуемых показателей в сопоставимые, за базу которых был принят 2010 год. Применение данного методического подхода позволяет выявить трендовые изменения расчетных данных на основе единой базы сравнения, а также дать качественную оценку инвестиционного обеспечения развития человеческого капитала в Республике Беларусь.

Таблица 1. Базисные показатели анализа инвестирования в человеческий капитал в Республике Беларусь

Показатели	Годы						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Численность населения (на конец года), тыс. человек	9465	9464	9468	9481	9498	9505	9492
Валовой внутренний продукт в сопоставимых ценах 2010 года, млрд. руб.	179841,6	182910,0	184785,1	187853,5	180694,0	176261,8	180523,5
Инвестиции в основной капитал в сопоставимых ценах 2010 года млрд. руб.	65294,2	57651,2	63023,6	59368,4	48126,1	39769,6	41812,7

Рассчитано автором на основании [6].

Численность населения республики – исходный показатель оценки человеческих ресурсов, позволяющий количественно оценить исходное состояние объекта исследования. За период 2011-2017 гг. в Беларуси отмечается, хоть и незначительное, но увеличение численности населения на 0,3%. В тоже краткосрочный анализ показывает обратную картину: по отношению к 2016 году численность жителей страны сократилась на 0,1%, что является негативным фактором формирования человеческого капитала.

Агрегирующим показателем развития любой макроэкономической системы выступает валовой внутренний продукт, отражающий синергетический эффект взаимодействия производственно-технологических, финансово-экономических, нормативных правовых, социально-инфраструктурных, институциональных и прочих факторов. Взаимосвязь ВВП и человеческого капитала характеризуется комплексным взаимодействием и прямо пропорциональной взаимозависимостью: численность населения, уровень производительности труда, темпы роста заработной платы непосредственно определяют его размер. С другой стороны, величина валового внутреннего продукта выступает в качестве материальной основы развития человеческого капитала. Согласно данным таблицы 1 за период 2011-2017 гг. валовой внутренний продукт в сопоставимых ценах увеличился на 0,4%, что позволяет сделать предварительный вывод о формировании предпосылок устойчивого социально-экономического развития. В тактическом плане отмечается даже более положительный эффект – прирост ВВП составил 2,4%.

Учитывая тот факт, что предметом данного исследования выступает инвестирование человеческого капитала, особого внимания заслуживает анализ финансирования этой сферы. Несмотря на то, что инвестиции в основной капитал ориентированы на материальное обеспечение и поддержку производственно-технологического сектора экономики, их влияние хоть и опосредовано, но достаточно велико на формирование, как валового внутреннего продукта, так и человеческого капитала. Создавая технико-технологическую основу производства, инфраструктурный базис развития территорий, инвестиции, тем самым, формируют исходные предпосылки его накопления. К сожалению, следует констатировать, что инвестиционная сфера является одной из проблемных для белорусской экономики. Существенное снижение инвестиционной активности как со стороны внешних, так и внутренних инвесторов оказывает негативное влияние на процесс развития и укрепления человеческого капитала: в исследуемом периоде падение инвестиций в сопоставимых ценах составило почти 40%.

Не вызывает сомнения тот факт, что формирование и развитие человеческих ресурсов предполагает осуществления соответствующих инвестиционных затрат. Однако создание качественно новых, творческих, более производительных свойств человеческого капитала возможно только в условиях расширенного финансирования, обеспечение которого предполагает разграничение затрат на поддержание нормальной жизнедеятельности и на создание человеческих способностей нового, более высокого уровня. Однако и в процессе производства, и в процессе потребления человек участвует как единое целое. Исходя из этого, все инвестиционные затраты следует рассматривать как имеющие одновременно и производственное, и потребительское значение. Все это делает проблему разделения инвестиционных аспектов производства человеческого капитала и потребительских аспектов поддержания жизнедеятельности достаточно сложной.

В настоящее время такой подход завоевал широкое признание среди ведущих специалистов в сфере экономики знаний. Однако, по мнению автора, текущие и инвестиционные затраты все же следует различать с целью детализации анализа и на этой основе выявления основных проблем и определения путей их решения. Текущие потребительские расходы направляются на улучшение условий жизни – питания, одежды, жилья, отдыха. Часть расходов на поддержание здоровья, создание благоприятных условий труда, его организацию также логичнее отнести к текущим. Они способны дать быструю, заметную, но лишь кратковременно наращиваемую отдачу, источником увеличения которой может быть только более интенсивное использование уже имеющегося потенциала работников. К производственным инвестициям в человеческий капитал следует относить часть расходов на фундаментальные и прикладные научные разработки, а также инновационную деятельность.

Использование данного теоретико-методологического подхода предполагает детальное изучение финансирования социальной сферы, включающей жилищно-коммунальные услуги, как ведущего направления обеспечения развития человеческого капитала с позиции текущего инвестирования. Следует отметить, что в Беларуси инвестирование социальной сферы осуществляется в основном за счет средств государственного бюджета и участие частного капитала организаций в этом процессе незначительно [7]. В этой связи представляется целесообразным проанализировать структуру расходования бюджетных средств на эти цели (таблица 2).

Таблица 2. Удельный вес расходов на финансирование человеческого капитала в структуре консолидированного бюджета по уровням бюджетной системы в Беларуси, %

Показатели	Годы						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Расходы консолидированного бюджета на жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство	7,3	7,7	8,4	7,9	6,1	5,3	5,0
Расходы консолидированного бюджета на социальную сферу	46,7	40,8	41,2	41,3	40,0	41,5	39,8
Расходы республиканского бюджета на жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Расходы республиканского бюджета на социальную сферу	19,4	20,2	21,4	19,9	18,9	19,3	18,2
Расходы местных бюджетов на жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство	12,7	13,2	13,2	12,9	11,6	9,9	9,6
Расходы местных бюджетов на социальную сферу	49,2	49,7	46,8	48,6	54,1	55,4	55,0

Рассчитано автором на основании [6].

Анализ расходов консолидированного бюджета Республики Беларусь свидетельствует о существенном их сокращении на финансировании данной сферы. За анализируемый период 2011-2017 гг. удельный вес расходов на жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство снизился на 2,3 п.п., на социальную сферу – 6,9 п.п. Несомненно, указанные тенденции нельзя трактовать как положительные. Формирование экономики знаний, интеллектуальным ядром которой выступает человеческий капитал, невозможно в условиях ограниченного финансирования. Опыт развитых зарубежных стран свидетельствует об обратном: обеспечение ускоренного технологического развития на базе наукоемкой экономической модели осуществлялось посредством переориентации инвестиционных ресурсов на финансирование интеллектуального капитала.

Анализируя удельный вес расходов на финансирование социальной сферы в совокупности с затратами на жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство в структуре ВВП, следует отметить их достаточную стабильность: в 2011 и 2017 гг. данная величина оставалась практически неизменной, составляя 13,2 и 13,5% соответственно. Аналогичная устойчивость характерна в целом и для валового внутреннего продукта. Как уже отмечалось, в сопоставимой оценке данный показатель практически не увеличился: прирост составил 0,4%, что является ничтожно малым для устойчивого социально-экономического развития. Таким образом, сокращение объемов текущего инвестирования человеческого капитала оказывает негативное воздействие на экономическую систему не только в тактическом, но и в стратегическом плане.

Сложившаяся ситуация формирует замкнутый круг, в котором сокращение финансирования человеческого развития выступает одним из основных факторов, сдерживающим возможности стабильного роста экономики, что в дальнейшем создает негативные предпосылки государственного инвестирования социальной сферы в целом, и человеческого капитала, в частности. Важно заметить, что в данном контексте бюджетное финансирование имеет преобладающее значение в сравнении с другими инвестиционными источниками, которые в большей степени нацелены на финансировании основного капитала, в том числе и в социальной сфере. Последние, в большей мере, создают предпосылки для устойчивого развития человеческого капитала и оказывают опосредованное влияние на его формирование.

Консолидированный бюджет представляет собой совокупность республиканского и местных бюджетов, участие которых в финансировании человеческого развития неоднозначно и характеризуется противоположными тенденциями. Расходы республиканского бюджета на жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство незначительны и неизменны на протяжении всего исследуемого периода. Траектория удельного веса расходов данного бюджета на социальную сферу аналогична консолидированному: отмечается снижение расходов на 1,2 п.п. Отдельного внимания заслуживает анализ инвестирования социальной и жилищно-коммунальной сфер из местных бюджетов, за счет средств которых обеспечивается от 70 до 99% государственного финансирования данных отраслей.

Анализ долгосрочных тенденций изменения расходов местных бюджетов на социальную сферу характеризуется положительной динамикой. В исследуемом периоде отмечается увеличение данного показателя на 0,8 п.п. При этом расходы местных бюджетов на жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство, наоборот существенно сократились, падение составило 3,6 п.п. Несмотря на то, что жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство являются важнейшим фактором, формирующим условия устойчивого развития человеческого капитала, инвестирование данной сферы выходит далеко за пределы государственного финансирования, вызывая определенный интерес у банковских структур и внешних инвесторов. Финансирование социальной сферы, как уже отмечалось, осуществляется преимущественно за счет бюджетных ассигнований, что и обуславливает ее более детальное рассмотрение (таблица 3).

Таблица 3. Структура расходов консолидированного бюджета на социальную сферу, в процентах к итогу

Показатели	Годы						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Расходы, в том числе на:	100	100	100	100	100	100	100
здравоохранение	30,3	31,6	32,1	32,8	32,9	33,4	34,2
образование	40,0	40,3	41,0	40,7	39,3	38,8	39,0
социальную политику	22,1	20,2	19,1	19,0	20,5	20,5	19,4
физическую культуру, спорт, культуру и средства массовой информации	7,6	8,0	7,7	7,6	7,3	7,3	7,4

Составлено автором на основании [6].

Количественная интерпретация данных, представленных в таблице 3, позволяет отметить некоторые структурные изменения в составе расходов консолидированного бюджета на социальную сферу. В частности, отмечается переориентация средств из области социальной политики в сферу здравоохранения, прирост в которой составил 3,9 п.п. Уменьшение величины расходов, направляемых на социальную поддержку граждан, обусловлено не только сокращением финансирования социальной сферы, но и ее оптимизацией с позиции адресности и целевого назначения. В других отраслях, таких как образование, культура, спорт, в исследуемом периоде существенных структурных изменений не выявлено.

Отдельный интерес вызывает качественная характеристика данных процессов, предполагающая анализ взаимосвязи структурных изменений в экономике и государственным финансированием человеческого развития. Несмотря на некоторые изменения в составе расходов консолидированного бюджета, их структура остается достаточно стабильной, в то время как в экономике страны происходят существенные отраслевые и институциональные трансформации. Несомненно, увеличение расходов консолидированного бюджета в сфере здравоохранения оказывает позитивное влияние на развитие социальной сферы. В тоже время, в республике отмечается достаточно высокий показатель естественной убыли населения, который обусловлен преобладающим сокращением рождаемости над уровнем смертности в республике [8]. Расходы на образование практически не изменились, в то время количество специалистов и квалифицированных рабочих (служащих) из учреждений высшего, среднего специального и профессионально-технического образования сократились на 10,8% [9]. Аналогичная ситуация отмечается в культурной сфере: неизменность расходов сопровождается сокращением публичных библиотек на 62,3%, клубов – на 57,0%, увеличение числа профессиональных театров более, чем на 80% и сокращение количества их посещаемости почти в два раза [6].

Выявленные тенденции свидетельствуют о том, что сложившая структура и направления государственного финансирования человеческого капитала не соответствуют действительным потребностям общества и экономики. Обозначенные диспропорции характеризуют неэффективность использования бюджетных средств, и, как следствие, не способствуют созданию качественных условий стабильного человеческого развития. Таким образом, анализ показателей, формирующих текущие инвестиционные затраты в рассматриваемой сфере, позволяет отметить их низкую результативность и несостоятельность.

Как уже ранее отмечалось, инвестиции в человеческий капитал можно условно дифференцировать на текущие и производственные (капитальные). Последние предполагают финансирование инновационных и наукоемких расходов, формирующих производственно-технологический базис современной экономики (таблица 4).

Таблица 4. Показатели инновационного развития человеческого капитала в Республике Беларусь

Показатели	Годы					
	2011	2013	2014	2015	2016	2017
Внутренние затраты на научные исследования и разработки в процентах к ВВП	0,68	0,65	0,51	0,50	0,50	0,59
Индексы инвестиций в основной капитал по виду деятельности «Научные исследования и разработки», в процентах к предыдущему году; в сопоставимых ценах	95,6	103,5	81,4	194,2	175,0	23,1
Удельный вес нематериального капитала в структуре инвестиций в основной капитал по виду деятельности «Научные исследования и разработки», %	14,2	36,6	11,9	49,1	–	10,0
Удельный вес расходов на образование в общей сумме расходов консолидированного бюджета, %	18,1	17,9	18,4	17,2	17,2	17,7
Отношение номинальной начисленной среднемесячной заработной платы в образовании к номинальной начисленной среднемесячной заработной плате по экономике страны, %	78,7	68,7	69,0	72,9	71,3	69,0
Доля сектора высшего образования во внутренних затратах на научные исследования и разработки, %	9,6	10,8	11,7	9,8	9,6	9,4

Рассчитано автором на основании [10].

Внутренние затраты на научные исследования и разработки являются одним из основных показателей, отражающих инвестиционное обеспечение наукоориентированного человеческого развития. Наука, как вид экономической деятельности не только создает интеллектуальные новации, на основе которых затем формируются принципиально новые технологии производства и способы потребления, но и осуществляет интеллектуальную трансформацию самих людей как субъектов хозяйствования, потому что именно они вследствие этого становятся носителями новых способностей и потребностей. В информационном обществе, куда движутся развитые страны и где решающая роль будет принадлежать сферам, в которых благодаря развитию науки, образования, культуры накапливаются информационные богатства общества, которые потом аккумулируются в сфере технологий, наука превращается в своеобразный генератор человеческого капитала. В республике снижение удельного веса внутренних затрат на научные исследования и разработки в процентах к ВВП свидетельствует о сокращении инновационно-инвестиционного потенциала человеческого развития.

Сложившаяся ситуация во многом обусловлена уровнем инвестиционной активности в данной сфере. Существенные колебания индексов инвестиций в основной капитал по виду деятельности «Научные исследования и разработки» свидетельствуют об отсутствии стабильной воспроизводственной политики в данной области. Это делает невозможным создание устойчивой технологической платформы не только инновационного развития экономики, но и существенно ограничивает возможности интеллектуального совершенствования человеческого капитала. Подтверждением этому является существенное сокращение нематериального капитала в структуре инвестиций, величина которого по сравнению с пиковым значением в

2015 г. сократилась практически в пять раз. Данное обстоятельство свидетельствует о сокращении человеческого потенциала, т.к. нематериальные активы, с одной стороны, выступают результатом инновационно-интеллектуальной деятельности человека, с другой, формируют предпосылки для его дальнейшего саморазвития и самосовершенствования.

Инвестиционная сторона процесса обучения определяется тем, какое количество средств расходуется на цели образования. Образование любого уровня дает определенный как потребительский, так и производственный эффект, поскольку всегда формирует человека и как агента производства, и как субъекта потребления. Несмотря на достаточно длительный срок окупаемости образовательных инвестиций, минимальное значение которого составляет 10-15 лет, их отсутствие или недостаточность изначально предопределяет невозможность эффективного развития человеческого капитала.

Качественную сторону этого процесса формирует система высшего образования, которая выступает базисом инновационного развития личности. Относительная стабильность расходов на образование в общей сумме расходов консолидированного бюджета, как уже отмечалось, не обеспечивает устойчивости формирования инновационного задела человеческого капитала, тем самым, не соответствует критерию оптимальности. В результате доля сектора высшего образования во внутренних затратах на научные исследования и разработки остается сравнительно невысокой и имеет тенденцию снижения.

Сложившийся уровень заработной платы в сфере образования можно рассматривать в нескольких аспектах. С одной стороны, он характеризует конкурентоспособность и привлекательность данной отрасли по отношению к другим видам экономической деятельности. Это обстоятельство определяет способность данного сектора экономики аккумулировать в себе научный и инновационный потенциал страны. С другой стороны, заработную плату можно рассматривать как потребительские инвестиции, определяющие уровень нормальной жизнедеятельности человека. Их величина определяет возможности дальнейшего развития, обучения, т.е. интеллектуальную капитализацию человеческого потенциала. И наконец, сложившийся уровень заработной платы в образовательной сфере отражает общую ценность и значимость данного вида деятельности для страны и общества в целом. Снижение удельного веса заработной платы работников образования по отношению к среднереспубликанскому уровню свидетельствует не только о недофинансировании этого сектора, низкой привлекательности и конкурентоспособности, отраслевой мобильности человеческого капитала, но и невысокой приоритетности развития данной области с точки зрения государственной экономической политики.

Подводя итог вышеизложенному, можно отметить следующее: в республике отмечается существенное сокращение бюджетного финансирования развития человеческого капитала. Учитывая ограниченность данного вида ресурсов, представляется наиболее целесообразным поиск новых источников инвестирования, основным из которых выступает корпоративный капитал. Реализация данной идеи возможна в условиях реальной трансформации отношений собственности, модернизации действующих рынков капиталов и на этой основе формирования субъектов хозяйствования рыночного типа. Указанные преобразования будут способствовать совершенствованию организации труда и производства, как в материальной, так и нематериальной сферах, что будет способствовать активизации корпоративного инвестирования в человеческий капитал.

Поиск новых источников финансирования развития человеческого капитала ни в коей мере не снижает значимость государственного инвестирования и его преобладающего влияния. В этой связи возникает необходимость пересмотра структуры государственных расходов на финансирование социальной сферы, включая жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство, с учетом сложившихся тенденций социально-экономического развития и потребностей общества. Определение приоритетов государственной инвестиционной политики в социальной сфере, своевременный пересмотр мер и механизмов ее реализации, выделение перспективных направлений и точек роста, выступают объективными условиями эффективности инвестиционного обеспечения формирования человеческого капитала.

Устойчивое человеческое развитие в современном мире невозможно в условиях ограниченного научно-инновационного потенциала, исходным базисом формирования которого выступает система высшего образования страны. Сокращение текущих и производственных инвестиционных расходов в данной сфере вызывает существенное снижение наукоемкости как в целом экономической системы, так и интеллектуального потенциала общества. Следует отметить, что осуществление вложений в развитие человеческого капитала на постсоветском пространстве с психологической точки зрения существенно сложнее, чем в развитых странах, учитывая преобладание в ней стереотипного взгляда на человека исключительно как на социальный объект, затраты на которого призваны поддержать его существование. Превалирует ограниченное понимание того, что человек является главной производительной силой и инвестиции в него – не просто социальная необходимость, а самое эффективное и самое окупаемое действие, обеспечивающее устойчивое экономическое развитие. Кроме того, укоренилась практика затрат средств преимущественно на приобретение знаний, оставляя на втором плане навыки и умения, которые требуют проведения стажировок в самых высококвалифицированных организациях, на самом совершенном оборудовании, во многих случаях в разных зарубежных странах. Именно поэтому в республике так велик разрыв между относительно высоким уровнем знаний, с одной стороны, и низкой эффективностью их использования с другой.

Список використаних джерел

1. Schulz T. *Investment in Human Capital*. *American Economic Review*. 1961, March № 1.
2. Becker G. S. *Investment in Human Capital: A. Theoretical Analysis*. *Journal of Political Economy*. Supplement. Oct., 1962.
3. Throu L. *Investment in Human Capital*. Belmont, 1970, 350 с.
4. Критский М. М. *Человеческий капитал*. Л.: Изд-во Ленингр. универ. 1991. 429 с.
5. Симкина Л. Г. *Человеческий капитал в инновационной экономике*. СПб.: СПбГИЭА. 2002. 240 с.
6. *Статистический ежегодник Республики Беларусь*. *Статистический сборник*: Мн: Национальный статистический комитет. 2018. 490 с.
7. Воробьев, В. А., Кристиневич, С. А. *Институциональная эффективность развития человеческого капитала: измерение и направления повышения*. Сборник научных трудов «Экономическая теория и экономическая политика». Минск: Республиканское научное унитарное предприятие «Институт системных исследований в АПК Национальной академии наук Беларуси». 2016. С. 240-254.
8. *Демографический ежегодник Республики Беларусь*. *Статистический сборник*: Мн: Национальный статистический комитет. 2018. 431 с.
9. *Труд и занятость в Республике Беларусь*. *Статистический сборник*: Мн: Национальный статистический комитет. 2018. 310 с.
10. *Наука и инновационная деятельность в Республике Беларусь*. *Статистический сборник*: Мн: Национальный статистический комитет. 2018. 136 с.

References

1. Schulz, T. (1961) *Investment in Human Capital*. *American Economic Review*, 1, March.
2. Becker, G. S. (1962) *Investment in Human Capital: A. Theoretical Analysis*. *Journal of Political Economy*. Supplement. Oct..
3. Throu, L. (1970) *Investment in Human Capital*. Belmont, 350 с.
4. Kritskiy, M. M. (1991) *Chelovecheskiy kapital [Human capital]*. L.: Izd-vo Leningr. univer. 429 s.
5. Simkina, L. G. (2002) *Chelovecheskiy kapital v innovatsionnoy ekonomike [Human capital in an innovative economy]*. SPb.: SPbGIEA. 240 s.
6. *Statisticheskiy ezhegodnik Respubliki Belarus' [Statistical Yearbook of the Republic of Belarus]*. *Statisticheskiy sbornik*: Mn: Natsional'nyy statisticheskiy komitet. 2018. 490 s.
7. Vorob'yev, V. A., Kristinevich, S. A. (2016) *Institutsional'naya effektivnost' razvitiya chelovecheskogo kapitala: izmerenie i napravleniya povysheniya [Institutional efficiency of human capital development: measurement and directions for improvement]*. *Sbornik nauchnykh trudov «Ekonomiceskaya teoriya i ekonomicheskaya politika» - Collection of scientific papers «Economic theory and economic policy»*. Minsk: Respublikanskoe nauchnoe unitarnoe predpriyatie «Institut sistemnykh issledovaniy v APK Natsional'noy akademii nauk Belarusi», 240-254.
8. *Demograficheskiy ezhegodnik Respubliki Belarus' [Demographic Yearbook of the Republic of Belarus]*. *Statisticheskiy sbornik*: Mn: Natsional'nyy statisticheskiy komitet. 2018. 431 s.
9. *Trud i zanyatost' v Respublike Belarus' [Labor and employment in the Republic of Belarus]*. *Statisticheskiy sbornik*: Mn: Natsional'nyy statisticheskiy komitet. 2018. 310 s.
10. *Nauka i innovatsionnaya deyatel'nost' v Respublike Belarus' [Science and innovation activities in the Republic of Belarus]*. *Statisticheskiy sbornik*: Mn: Natsional'nyy statisticheskiy komitet. 2018. 136 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Тетеринець Тетяна Анатоліївна, к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та організації підприємств АПК,
УО «Білоруський державний аграрний технічний університет»
220070, Республіка Білорусь, м.Мінськ, пров. Клумова 11-29
e-mail: talad79@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Тетеринець Татьяна Анатольевна, к.э.н., доцент,
доцент кафедры экономики и организации предприятий АПК
УО «Белорусский государственный аграрный технический университет»
220070, Республика Беларусь, г. Минск, пер. Клумова 11-29
e-mail: talad79@mail.ru

Information about the authorS

Tsetsiarynets Tat'iana Anatol'ievna, PhD of Economics Sciences, Associate Professor of «Economics and Organization of agriculture» of Belarus State Agrarian Technical University,
220070, Minsk, side str. Klumov 11-29, Republic of Belarus,
e-mail: talad79@mail.ru

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Федулова Л. І.

Актуальність теми дослідження. Високі темпи глобального розвитку економічних процесів все більше посилюють глобальний характер концепції сталого розвитку. Необхідним вбачається всебічне забезпечення та неперервна підтримка сталого розвитку, що передбачає погоджені дії і взаємодію урядів, суб'єктів підприємницької діяльності, некомерційних організацій і суспільства в цілому, ефективна реалізація яких можлива за допомогою створення відповідної інституційної системи, де інститути управління займають одне із ключових місць.

Предмет дослідження – сутність та особливості інноваційного механізму здійснення модернізаційних процесів в системі публічного управління.

Метою написання статті є обґрунтування необхідності розробки та впровадження інноваційного механізму формування нової моделі публічного управління в Україні, визначення його складових з позицій системного підходу та розробка пропозицій щодо перспективних напрямів реалізації.

Методологія проведення роботи - положення теорій інноватики та публічного управління, концепції сервісної держави. На основі системного підходу визначено складові інноваційного механізму модернізації публічного управління. Методами структурування та синтезу розроблено пропозиції щодо посилення ролі інноваційного механізму публічного управління у забезпеченні економічного зростання та вирішення соціальних проблем.

Результати роботи – здійснено оцінку стану розвитку децентралізації в Україні та визначено проблеми, що ускладнюють досягнення поставлених цілей та вимагають посилення зусиль публічної влади на вирішення накопичених у суспільстві проблем з позицій інноваційного підходу.

Висновки - сучасна українська економіка потребує специфічних, відмінних від традиційної економіки підходів до визначення цілей формування нової моделі публічного управління в частині впровадження інноваційного механізму для пришвидшення процесу розвитку відносин між учасниками публічної влади та громадянського суспільства. Особливої уваги потребує методологія розробки складових інноваційного механізму реформування публічного управління та визначення взаємозв'язку між ними з позицій системного підходу та вироблення інструментів їх реалізації з метою підвищення рівня керованості процесом надання якісних публічних послуг громадянам.

Ключові слова: інноваційний механізм, децентралізація публічної влади, управлінські інновації, громадянське суспільство.

ИННОВАЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ МОДЕРНИЗАЦИИ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Федулова Л. И.

Актуальность темы исследования. Высокие темпы глобального развития экономических процессов все больше усиливают глобальный характер концепции устойчивого развития. Необходимым видится всестороннее обеспечение и непрерывная поддержка устойчивого развития, которое предусматривает согласованные действия правительств, субъектов предпринимательской деятельности, некоммерческих организаций и общества в целом, эффективная реализация которых возможна с помощью создания соответствующей институциональной системы, где институты управления занимают одно из ключевых мест.

Предмет исследования – сущность и особенности инновационного механизма осуществления модернизационных процессов в системе публичного управления.

Целью написания статьи является обоснование необходимости разработки и внедрения инновационного механизма формирования новой модели публичного управления в Украине, определение его составляющих с позиций системного подхода и разработка предложений относительно перспективных направлений реализации.

Методология проведения работы - положение теорий инноватики и публичного управления, концепции сервисного государства. На основе системного подхода определены составляющие инновационного механизма модернизации публичного управления. Методами структуризации и синтеза разработаны предложения относительно усиления роли инновационного механизма публичного управления в обеспечении экономического роста и решения социальных проблем.

Результаты работы – осуществлена оценка состояния развития децентрализации в Украине и определены проблемы, усложняющие достижение поставленных целей и требующие усиления действий публичной власти на решение накопленных в обществе проблем с позиций инновационного подхода.

Выводы - современная украинская экономика нуждается в специфических, отличающихся от традиционной экономики подходах к определению целей формирования новой модели публичного управления в части внедрения инновационного механизма для ускорения процесса развития отношений между участниками публичной власти и гражданского общества. Особенного внимания заслуживает методология разработки составляющих инновационного механизма реформирования публичного управления и определения взаимосвязи между ними с позиций системного подхода и

выработки инструментов их реализации с целью повышения уровня управляемости процессом предоставления качественных публичных услуг гражданам.

Ключевые слова: инновационный механизм, децентрализация публичной власти, управленческие инновации, гражданское общество.

INNOVATIVE MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION MODERNIZATION IN UKRAINE

Fedulova L. I.

The high rate of global development of economic processes is increasingly strengthening the global nature of the sustainable development concept, which is characterized by the interconnection of environmental, economic, social and institutional problems that are increasingly exacerbated by rapidly changing technological, geopolitical and other factors. In this context, it is necessary to see comprehensive provision and continuous support of sustainable development, which provides for coordinated actions and interaction of governments, business entities, non-profit organizations and society as a whole. Their effective implementation is possible through the creation of an appropriate institutional system, where management institutions occupy one of the key places.

The subject of the research is the essence and features of the innovative mechanism for implementing modernization processes in the system of public administration.

The purpose of writing the article is to justify the need to develop and implement an innovative mechanism to form a new model of public administration in Ukraine, define its components from the standpoint of system approach and the development of proposals for the promising directions of its implementation.

The methodology of the research is the principles of innovation and public administration theories, the concept of service state. On the basis of the system approach, the paper identifies the components of the innovative mechanism of public administration modernization that influence the nature of the decentralization process in Ukraine. Using the methods of statistical and expert analysis, the problems of decentralization in the country are determined. The methods of structuring and synthesis underpin the developed proposals for strengthening the role of the innovative public administration mechanism in ensuring economic growth and solving social problems.

The results of the research is the assessment of progress in decentralization in Ukraine and identification of problems that complicate the achievement of goals and require increased efforts of public authorities to solve problems accumulated in society from the standpoint of innovative approach.

Conclusions. The modern Ukrainian economy needs specific, different from the traditional economy approaches to define the objectives of forming a new model of public administration in terms of introducing an innovative mechanism to accelerate the process of developing relations between public authorities and civil society participants. Particular attention is needed for the methodology in developing the components of reforming the public administration innovative mechanism and determining the relationship between them from the point of view of the system approach as well as elaborating tools for their implementation in order to increase the level of manageability in the process of providing citizens with high-quality public services.

Key words: innovative mechanism, decentralization of public authority, managerial innovations, civil society.

JEL Classification: O33; H11

Актуальність дослідження. В останні роки в Україні динамічно відбувається один із найскладніших процесів модернізації державної влади у напрямі трансформації відносин між суспільством і державою - створення нових форм та інструментів впливу людей на управлінські дії шляхом їхньої участі в громадсько-політичному житті суспільства. У цьому контексті актуальним вбачається формування нової моделі сфери надання публічних послуг на основі втілення концепції сервісної держави. Здійснення такого переходу потребує вироблення інноваційного механізму модернізації публічного управління, в тому числі упровадження методів і технологій управління, спрямованих на підвищення якості публічних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Питання реалізації сервісної функції держави, надання публічних послуг як основної цілі новітньої моделі публічного управління розкрито у працях зарубіжних науковців Р. Алена, Т. Геблера, К. Кернагана, Н. Менінга, Дж. Нікеля, Д. Осборна, Б. Петерса, К. Політа, А. Шіка та ін. Серед українських дослідників зазначена тематика знаходиться у центрі уваги Карпенка О. В.[1], Клімушина П. С.[2]. Інноваційні процеси в державному управлінні розглядаються в роботах Дегтярьової І. О. [3], Орлової О. В.[4], Федорчак О. В.[5], Хачатурян Х. В. [6]. Заслужують на увагу міркування авторів [7], які стверджують, що розроблення й упровадження інноваційних інструментів та технологій у діяльність органів публічного управління є принципово новим напрямом наукових досліджень. а його розв'язання спрямоване на вдосконалення механізму публічного управління та регулювання, організаційне впорядкування управлінської діяльності, раціональне використання соціально-економічного потенціалу територій, створення сприятливого інноваційно-креативного середовища в системі органів публічного управління. Проте, питання щодо конкретної сутності та структури інноваційного механізму публічного управління з позицій системного підходу й до цього часу не досліджено.

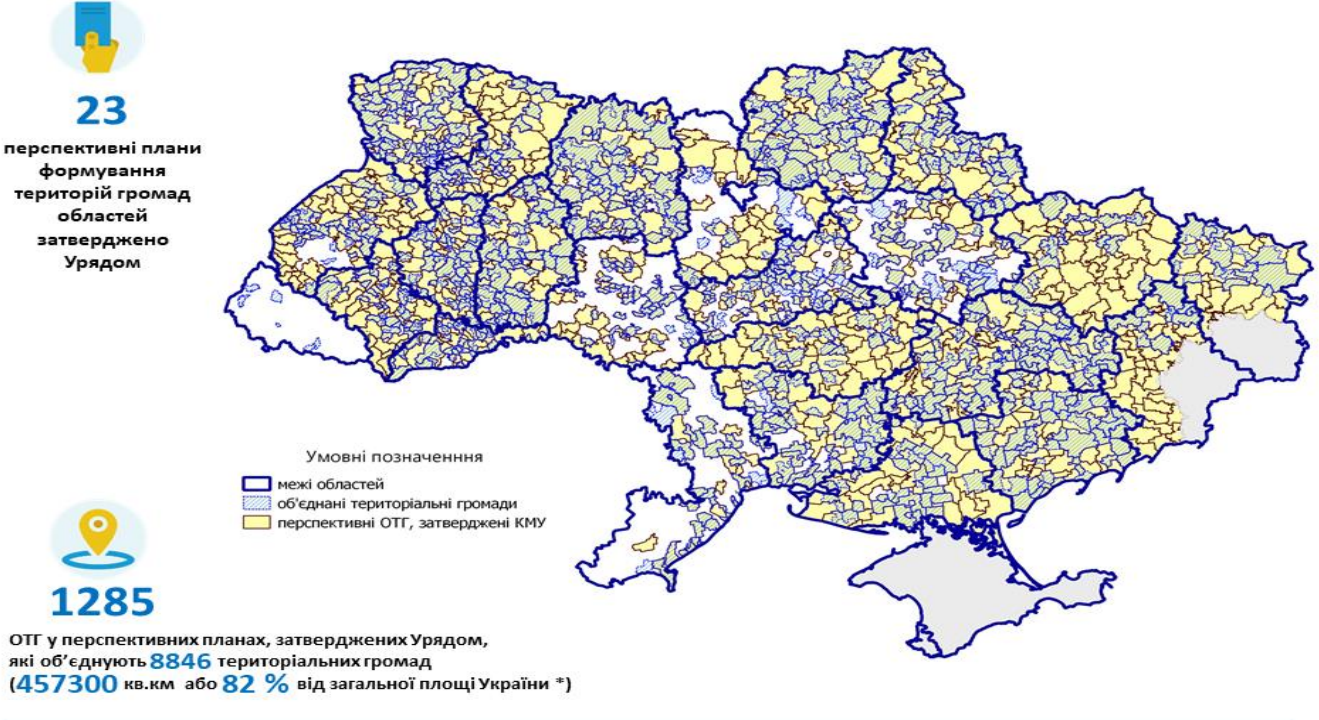
Метою написання статті є обґрунтування необхідності розробки та упровадження інноваційного механізму формування нової моделі публічного управління в Україні, визначення його організаційної складової з позицій системного підходу та розробка пропозицій щодо перспективних напрямів реалізації.

Постановка проблеми. Система державного управління, яка довгі часи діє в Україні й до цього часу не позбавлена суттєвих недоліків, головним з яких є відсутність реальної самостійності територіальних громад у

вирішенні проблем місцевого значення та посилення можливості отримання якісних публічних послуг. Динамічний процес децентралізації викликає ризик соціально-економічної диференціації на заможні і бідніші громади, а відсутність досвіду економічної самостійності поглиблює проблему отримання якісних публічних послуг. Однією із причин зазначених проблем є відсутність інноваційного механізму модернізації процесу публічної влади та переходу до новітньої моделі публічного управління.

Результати дослідження. З ухваленням Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.) [8] розпочався процес реформування місцевого самоврядування в Україні. Однак, дана ініціатива, на нашу думку, мала більше політичний характер, ніж чітко продуманий з юридичної точки зору системний процес з встановленням, перш за все, засад формування адміністративно-територіального устрою в Україні. Механізми реалізації процесу децентралізації й до цього часу не відпрацьовані та не врегульовані. На початок 2019 року було створено 76 об'єднаних територіальних громад (ОТГ) [9] Визначальним для 2018 року була можливість створювати об'єднані громади з центрами у містах обласного значення (таких громад було створено 24). На територіях об'єднаних громад, як свідчать дані зазначеного вище Моніторингу, проживає 9 млн населення України. Для порівняння, у 2015 році, в якому розпочався процес створення спроможних громад, на територіях ОТГ, а їх тоді було створено 159, проживало 1,4 млн населення. Проте, тільки 7 областей повністю завершили роботу над перспективними планами, які вже затверджені Урядом і покривають 100% території (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Рівненська, Харківська, Хмельницька області (рис. 1). Проте 6934 територіальних громад залишаються необ'єднаними (63,3 % від загальної кількості рад базового рівня станом на 01.01.2015 р.).

ПЕРСПЕКТИВНІ ПЛАНИ, ЗАТВЕРДЖЕНІ УРЯДОМ, НА КАРТІ УКРАЇНИ ІНДИКАТОР 1

* без урахування тимчасово окупованої території

Рисунок 1. Перспективні плани, які вже затверджені Урядом, на карті України.
Джерело: [9].

Суттєва роль в методологічному та технічному забезпеченні процесу децентралізації в Україні належить міжнародним організаціям. Зокрема, оснащення комп'ютерним обладнанням відбувається в межах виконання проекту Світового Банку та Міністерства соціальної політики «Модернізація системи соціальної підтримки населення України» та заходу «Удосконалення адміністрування виплат і послуг». Загальна вартість технічної підтримки, наданої об'єднаним територіальним громадам Міністерством соціальної політики, складає 1 млн 438 тисяч доларів США. Так, 28 лютого 2019 року Міністерство соціальної політики завершило постачання комп'ютерної техніки у 234 ОТГ, відібрані з урахуванням пропозицій обласних державних адміністрацій. Техніка призначена для укомплектування робочих місць працівників структурних підрозділів з питань соціального захисту населення виконкомів сільських, селищних і міських рад, що надають мешканцям ОТГ адміністративні послуги соціального характеру, а також працівників служб у справах дітей та фахівців із соціальної роботи.

В той же час, дослідження думок науковців та експертів дозволяє визначити проблеми, що виникають в процесі здійснення реформи місцевого самоврядування: невпевненість значної частини громадськості у власних можливостях як суб'єкта співпраці з органами місцевого самоврядування; недостатній ступінь довіри з боку населення громадських об'єднань, що позиціонують себе як платформи для ефективної взаємодії з органами місцевого самоврядування; низький рівень взаємної довіри між громадськими організаціями та органами влади, що посилює складність виконання функції громадського контролю над діяльністю місцевого самоврядування; ігнорування думки громадськості при прийнятті рішень посадовими особами органів місцевого самоврядування; недостатньо ефективне використання зазначеними органами інструментів і методів співпраці з територіальною громадою; неналежна якість інформування населення про діяльність органів місцевого самоврядування, зокрема стосовно того, на що витрачені гроші платників податків; пасивність громадян до інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, що призводить до неповного і некоректного розуміння ними стану справ у місцевій політиці; відсутність стандартів та методології визначення вартості публічних послуг, що надаються населенню органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, невизначеність на законодавчому рівні умов для їх належного фінансування; відсутність дієвої кадрової політики та ін. Для прикладу, згідно результатів дослідження [10] стану розвитку ОТГ Карпатського регіону виявлено, що найбільш гострими є проблеми, пов'язані з людським капіталом, зокрема: низька активність мешканців у вирішенні питань функціонування громад, обмежені можливості зайнятості мешканців в межах ОТГ, міграція мешканців за межі ОТГ. До того ж цим проблемам поступається навіть нестача власних фінансових ресурсів.

Отже, важливими залишаються питання щодо визначення організаційно-структурного, економічного, інформаційного та комунікативного механізмів у реалізації державної регіональної політики, а саме: поєднання прямих і непрямих методів державної підтримки інновацій, перш за все, нетехнологічних; упровадження інноваційних проектів на основі методології проектного менеджменту, підтримка державою не секторів, а нових видів інноваційної активності суб'єктів підприємницької діяльності; децентралізація державної підтримки і формування мережі інноваційно-креативних платформ; упровадження концепції «розумної спеціалізації», реалізація концепції цифрової економіки у напрямі усунення «цифрової нерівності» сільського населення та інше.

Об'єднуючим механізмом з позицій системного підходу для розв'язання зазначених завдань має бути інноваційний механізм модернізації публічного управління. Щодо самого поняття «інноваційний механізм», то воно є досить багатоаспектним і широко застосовується в економічній сфері діяльності суспільства й практично не застосовується у сфері публічного управління. Так, Т. В. Іванова констатує, що становлення інституту публічного аудиту можна сприймати в якості інноваційного механізму модернізації публічного управління в умовах України [11], й розглядає його як діяльність щодо незалежного, експертно-аналітичного оцінювання, спрямованого на виявлення результативності та ефективності діяльності органів публічної влади з питань дотримання й розвитку суспільних цінностей та управління суспільними ресурсами, що проводиться окремим незалежним спеціалізованим органом на всіх рівнях публічного управління на замовлення/за участю суспільства. Г.П. Трегубенко запорукою реалізації інновацій у роботі державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування вважає масштабне запровадження інноваційних компонентів (форм, методів, засобів і технологій) в освіту працівників органів публічного адміністрування [12].

Дослідження показують, що найбільш присутнім в науковій літературі є питання щодо сутності та ролі інновацій в публічному управлінні, які розглядаються в основному як нові форми і методи роботи органів публічної влади, нові управлінські технології, підходи та інструменти, які використовуються для вдосконалення системи публічного управління та для забезпечення соціального розвитку, правові та інші механізми управління суспільним розвитком, підходи у взаємодії органів публічної влади з громадськістю і бізнесом. В той же час, слід зазначити, що у більшості існуючих сучасних концепцій автори, як правило, трактують управлінські інновації як різновид організаційних інновацій, вживаючи термін «організаційно-управлінські» й подають їх вузькопрофесійно, а саме - прагнуть охарактеризувати цю категорію в аспекті менеджменту і економіки організацій. При цьому йдеться лише про економічний ефект від впровадження нових управлінських підходів, соціальний же ефект, як правило, залишається за рамками розгляду. Крім того, не враховується вплив людського чинника і соціальних відносин на інноваційні зміни в управлінських процесах, що обумовлює і недостатньо правильні очікування від впровадження цих інновацій (оскільки очікування започатковані на чисто економічних передумовах). Отже, на нашу думку, з позицій системного підходу та предмету даного дослідження сутність управлінських інновацій – це здійснення реалізації управлінських нововведень для забезпечення ефективності та результативності досягнення цілей системи управління і створення та утримання на цій основі стійких конкурентних переваг, які розширюють соціально-економічні можливості об'єктів та суб'єктів управління в умовах реалізації програм реформ.

Тому, саме у цьому контексті для розробки та впровадження інновацій, а також для забезпечення ефективності інноваційних процесів необхідним вбачається розробка та упровадження інноваційних механізмів як системи інструментів, важелів, що визначають порядок управлінської діяльності публічної влади на основі передових досягнень науки та успішних передових практик. Інноваційні механізми існують на всіх рівнях управління економікою. На макрорівні за їх допомогою формується державна стратегія інноваційного розвитку, створюється сприятливий інноваційний клімат для національної економіки, реалізуються державні інноваційні

програми та проекти. На регіональному рівні виконуються подібні завдання, але з урахуванням особливостей різних регіонів. На місцевому рівні в умовах децентралізації влади важливого значення набувають інноваційні механізми використання ресурсів, реалізації стратегій, проектів розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Інноваційні механізми на мікрорівні забезпечують сприятливі умови для розвитку креативного мислення, пошуку, розробки та впровадження нововведень за участю громадянського суспільства.

Аналіз сучасного стану розвитку системи публічного управління дає змогу зробити висновок про неузгодженість думок як науковців, так і практиків стосовно сутності самого терміну «публічне управління», а звідси недостатня обґрунтованість необхідності модернізації зазначеної системи на інноваційній основі. На практиці ця проблема актуалізується через наявність негативних тенденцій, що й до цього часу перешкоджають результативності управлінського впливу, серед яких: (1) відсутність адекватної викликам часу інституціональної структури апарату публічного управління; (2) низький рівень якості виконання управлінських функцій і, як наслідок, недостатня керованість соціально-економічними процесами; (3) низька якість і прозорість надання публічних послуг; (4) нестача висококваліфікованих й компетентних службовців в органах публічної влади; (5) нехтування результатів наукових досліджень під час вироблення та реалізації управлінських рішень; (6) все ще високий рівень корупції в органах публічної влади; низькі темпи впровадження інновацій у систему органів публічної влади України та інше. На практиці найактуальніша проблематика інновацій у сфері публічно-управлінської діяльності є такою: (1) формування інноваційної моделі розвитку міста (на базі «економіки знань»); (2) пошук інвестицій для інноваційних напрямів підприємницької діяльності, залучення іноземних інвестицій для місцевого/регіонального розвитку; (3) розвиток мережі інноваційних структур (створення бізнес-центрів, стартапкомпаній), розвиток підприємництва; (4) управління системою управління якістю публічних послуг ISQ 9001:2000 (International Standart Organization – міжнародний стандарт управління якістю адміністративних послуг); (5) інституціональний розвиток аналітичних центрів та консалтингових структур як засобу впровадження знань у діяльність органів місцевого самоврядування; (6) культурно-економічна регіоналізація (локалізація моделей розвитку культурних (креативних) індустрій, формування інноваційної спроможності соціального середовища).

У контексті вище зазначеного, пропонуємо організаційну складову інноваційного механізму модернізації публічного управління представлено (рис. 2.).

Рисунок 2. Організаційна складова інноваційного механізму модернізації публічного управління
Джерело: складено автором

В основі організаційної дії інноваційного механізму мають бути положення концепції відкритих інновацій та принцип інтегрованості, що у свою чергу вимагає зміни функцій, які виконують структурні підрозділи, відповідальні за розробку та втілення управлінських інновацій. Зокрема, вони повинні бути спрямованими на вирішення таких завдань: виявлення, аналіз, відбір та інтеграцію всього масиву різноманітних знань, що існують поза організацією й представляють для неї значну цінність; інтеграція «зовнішніх» і «внутрішніх» знань у більш складні комбінації нових знань, що дозволяють створювати нові системи й моделі; генерація додаткових доходів і прибутку за рахунок продажу результатів власних досліджень іншим учасникам управлінського процесу, які будуть використовувати їх у своїх власних системах. Стратегічна мета зазначеного механізму – створення інноваційного середовища для досягнення нової якості управлінської діяльності, що відповідає стратегічним цілям сталого розвитку держави в межах виділених ресурсів шляхом залучення інноваційних компетентностей державних службовців та удосконалювання й адаптації управлінського потенціалу до нових соціально-економічних умов.

Упровадження інноваційного механізму модернізації публічного управління передбачає, перш за все, реалізацію філософії інноваційного мислення та принципів інноваційної культури, що цілком відповідатиме завданню адаптації діяльності органів публічної влади до мінливого ринкового середовища його функціонування. Основним завданням модернізаційних реформ у системі публічного управління є переорієнтація влади на визначення і задоволення потреб населення на основі їх безпосереднього залучення (інклюзії) до управлінських та економічних процесів на місцевому рівні й трансформації соціального середовища як об'єкта публічного управління. Отже, інноваційний механізм набуває значення необхідного інтегруючого елементу управління, що забезпечує вдосконалення інструментів публічного впливу та підвищення ефективності й якості управлінської діяльності. В умовах реалізації завдань децентралізації влади такий механізм спроможний сформувати новий тип публічного управління, який спрямований на впровадження сучасних організаційних технологій та інструментів, а також партнерський стиль взаємовідносин органів публічної влади, бізнесу і громадян.

До першочергових заходів забезпечення упровадження інноваційного механізму публічного управління слід віднести: (1) створення в країні належного нормативно-правового, кадрового, науково-методичного, інформаційного, фінансового та мотиваційного забезпечення процесу децентралізації публічної влади; (2) посилення ринкових умов конкуренції та залучення інвестицій в розвиток об'єднаних територіальних громад; (3) забезпечення розвитку ринку публічних послуг на основі інноваційних (перш за все, цифрових технологій); (4) створення відповідних умов для вироблення й упровадження інновацій, інноваційних рішень, інструментів та методів публічного управління.

Висновки. Таким чином, незважаючи на різні підходи до тлумачення сутності інноваційного механізму в системі державної регіональної політики, виникнення і розвиток інноваційного середовища в системі територіальних громад стає реальним на основі вироблення стратегії формування нової якості публічного управління, ефективної системи публічної служби, яка була б здатна генерувати новації та впроваджувати інновації з урахуванням викликів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Сучасна українська економіка потребує специфічних, відмінних від традиційної економіки підходів до визначення цілей формування нової моделі публічного управління в частині упровадження інноваційного механізму для пришвидшення процесу розвитку відносин між учасниками публічної влади та населення, громадянського суспільства. Особливої уваги в подальшому потребує розробка методології формування складових інноваційного механізму реформування публічного управління та визначення взаємозв'язку між ними з позицій системного підходу та вироблення інструментів їх реалізації з метою підвищення рівня керованості процесом надання якісних публічних послуг громадянам.

Список використаних джерел

1. Карпенко О. В. *Управлінські послуги в Україні: механізми надання органами влади: монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : АМУ, 2014. 408 с.*
2. Клімушин П. С., Спасібов Д. В., *Концепція сервісно-орієнтованої держави в контексті модернізації публічного управління. Теорія та практика державного управління. 2(57). 2017. С. 1-8.*
3. Дегтярьова І. О. *Інновації в державному і муніципальному управлінні як необхідна умова соціально-економічних досягнень в сучасній Україні. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2014. № 1. С. 5–11.*
4. Орлов О. В. *Інноваційні процеси в державному управлінні : монографія. Х. : Магістр, 2012. 196 с.*
5. Федорчак О. В. *Проектний підхід як інноваційний механізм державного управління. Державне управління : теорія та практика: електрон. наук. фах. журнал НАДУ при Президентові України. Вип. 1. Київ : НАДУ, 2006. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej3/txts/02-FEDORCHAK.pdf>*
6. Хачатурян Х. В. *Інновації в державному управлінні : монографія. Київ : НАДУ, 2005. 251 с.*
7. Луциків І. В., Сороківська О. А., Котовська І. В. *Дослідження особливостей інноваційного розвитку системи публічного управління в Україні. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/19.pdf*
8. *Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>*
9. *Моніторинг процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2019 року. URL: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/359/10.01.2019.pdf>*
10. *Сторонянська І., Максименко А. Об'єднані територіальні громади Карпатського регіону: соціологічна оцінка: науково-аналітичне видання. Львів: ІПД НАНУ, 2018. 30 с.*
11. *Іванова Т. В. Публічний аудит як інноваційний механізм модернізації публічного управління. Інвестиції: практика та досвід, № 8/2018. С. 79-82.*
12. *Трегубенко Г. П. Теоретичні аспекти використання інновацій в освіті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Аспекти публічного управління. № 1-2 (15-16), 2015. С. 81-87.*

References

1. *Karpenko, O. V. (2014) Upravlinski posluhy v Ukraini: mekhanizmy nadannia orhanamy vlady: monohrafiia [Governance services in Ukraine: mechanisms of provision by public authorities] Kyiv: AMU, 408.*
2. *Klimushyn, P. S. & Spasibov, D. V. (2017) Kontseptsiia servisno-orientovanoi derzhavy v konteksti modernizatsii publicnogo upravlinnia [Improving Service Mechanism for Administrative E-Service Delivery]. Teoriia*

ta praktyka derzhavnoho upravlinnia - Theory and Practice of Public Administration, 56. 41-50.

3. Dehtiarova, I. O. (2014) *Innovatsii v derzhavnomu i munitsypalnomu upravlinni yak neobkhdna umova sotsialno-ekonomichnykh dosiahnen v suchasni Ukraini [Innovations in state and municipal governance as a prerequisite for socioeconomic achievements in modern Ukraine]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy - Announcer of the National university of civil defence of Ukraine*, 1. 5-11.

4. Orlov, O. V. (2012) *Innovatsiini protsesy v derzhavnomu upravlinni [Innovatsiini protsesy v derzhavnomu upravlinni [Innovative processes in public administration] «Mahistr»*, Kharkiv. 196 p.

5. Fedorchak, O. V. (2006) *Proektnyi pidkhd yak innovatsiinyi mekhanizm derzhavnoho upravlinnia [Project Approach as an Innovative Mechanism of Public Administration]*. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej3/txts/02-FEDORCHAK.pdf>

6. Khachaturian Kh. V. (2005) *Innovatsii v derzhavnomu upravlinni [Innovations are in state administration]*. Kyiv : NADU, 51 p.

7. Lucykiv, I. V., Sorokivska, O. A. & Kotovska, I. V. *Doslidzhennia osoblyvostei innovatsiinoho rozvytku systemy publicnoho upravlinnia v Ukraini. [An investigation of the features of innovative development of public management system in Ukraine]*. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/19.pdf

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). *Pro dobrovil'ne ob'yednannya terytorial'nykh hromad: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine «On a voluntary association of local communities»]*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19.

9. *Monitorynh protsesu detsentralizatsii ta reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia stanom na 10 sichnia 2019 roku. [Monitoring of process of decentralization and reformation of local self-government is by the state on January, 10]*. URL: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/359/10.01.2019.pdf>

10. *Obiednani terytorialni hromady Karpatskoho rehionu: sotsiologichna otsinka: [Incorporated territorial societies of region of Carpathians: sociological estimation]* Lviv: IRD NANU, 2018.30 p.

11. Ivanova, T. (2018) *Publichnyi audyt yak innovatsiinyi mekhanizm modernizatsii publicnoho upravlinnia [Public audience as an innovative mechanism of modernization of public administration]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 8. 79-82.

12. Trehubenko, H. P. (2015) *Teoretychni aspekty vykorystannia innovatsii v osviti derzhavnykh sluzhbovtziv ta posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia [Theoretical aspects of the use of innovations are in education of civil servants and public servants of local self-government]* *Aspekty publichnogo upravlinnya - Aspects of public management*, 1-2 (15-16). 81-87.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Федулова Любов Іванівна, доктор економічних наук, професор, завідувач Центру досліджень економічної політики Інституту експертно-аналітичних та наукових досліджень Національна академія державного управління при Президентові України
e-mail: fedulova2010@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Федулова Любовь Ивановна, доктор экономических наук, профессор, заведующая Центра исследований экономической политики, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины
e-mail: fedulova2010@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Fedulova Ljubov, doctor of economic sciences, professor, Head of Center for economic policy researches of Institute of expert-analytical and scientific researches National Academy for Public Administration under the President of Ukraine
e-mail: fedulova2010@gmail.com

УДК: 338.2

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-90-98>

ВИМІРЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

Сабріна Калінкова

Актуальність теми дослідження. Розвиток країни (економічної, соціальної та екологічної) найбільшою мірою визначається політичною системою, в рамках якої для розвитку цієї країни. Як пряме відображення рівня розвитку нації вважається його конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. З цієї причини дане дослідження спрямоване на вивчення і аналіз національної конкурентоспроможності країн трансформуються системи управління від соціалізму до демократії.

Метод або методологія проведення дослідження. Говорячи про конкурентоспроможність, незважаючи на численні дослідження, ще й досі немає єдиного визначення, яке найкраще описує цю концепцію. Відправною точкою для дослідження є висвітлення методології, що використовується для вимірювання конкурентоспроможності країн, – методології Всесвітнього економічного форуму. Уточнена методологія, на основі якої формується застосований індекс, є основою для проведення дослідження щодо надання та аналізу результатів, досягнутих постсоціалістичними країнами, які підлягали дослідженню за останні 10 років.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Основна увага спрямована на наступні країни: Вірменія, Албанія, Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Росія, Словаччина, Україна та Чехія. Індекс глобальної конкурентоспроможності нації оцінюється показниками в 12 областях, згрупованими в 3 субіндекси. Субіндекс «Базові (фундаментальні) фактори» включає показники по групах: інститути; інфраструктура; макроекономічна стабільність; здоров'я і початкова освіта. Субіндекс «Фактори, що підвищують ефективність» включає в себе групи показників: вища освіта та професійна підготовка; ефективність ринків товарів і послуг; ефективність ринку праці; розвиненість фінансового ринку; технологічна готовність і розмір ринку. Субіндекс «Інновації та розвиток» включає показники по групах «конкурентоспроможність компаній» та «інноваційний потенціал».

Висновки відповідно до статті. Різні країни досягають свого розвитку різними темпами, залежно від переваг, які вони мають для досягнення конкурентоспроможності. В результаті дослідження можна зробити висновок, що постсоціалістичні країни сьогодні мають позитивну тенденцію у сфері конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність; економічний розвиток; конкурентні переваги; постсоціалістичні економіки.

ИЗМЕРЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН

Сабрина Калінкова

Актуальность темы исследования. Развитие страны (экономической, социальной и экологической) в основном определяется политической системой, в которой развивается эта страна. Как прямое отражение уровня развития нации, рассматривается ее конкурентоспособность.

Постановка проблемы. По этой причине настоящее исследование направлено на изучение и анализ национальной конкурентоспособности стран, которые преобразовали свою систему управления из социализма в демократию.

Метод или методология проведения исследования. Говоря о конкурентоспособности, несмотря на многочисленные исследования, до сих пор нет единого определения, которое лучше всего описывает эту концепцию. Отправной точкой для исследования является представление методологии, используемой для измерения конкурентоспособности стран, – методологии Всемирного экономического форума. Уточненная методология, на основе которой формируется используемый индекс, является основой для проведения исследования по предоставлению и анализу результатов, достигнутых постсоциалистическими странами, которые подлежали изучению за последние 10 лет.

Изложение основного материала (результаты работы). Основное внимание уделяется следующим странам: Армения, Албания, Болгария, Эстония, Латвия, Литва, Румыния, Россия, Словакия, Украина и Чешская Республика. Индекс глобальной конкурентоспособности нации оценивается показателями в 12 областях, сгруппированными в 3 подиндекса. Субиндекс «Базовые (фундаментальные) факторы» включает показатели по группам: институты; инфраструктура; макроэкономическая стабильность; здоровье и начальное образование. Субиндекс «Факторы, повышающие эффективность» включает в себя группы показателей: высшее образование и профессиональная подготовка; эффективность рынков товаров и услуг; эффективность рынка труда; развитость финансового рынка; технологическая готовность и размер рынка. Субиндекс «Инновации и развитие» включает показатели по группам «конкурентоспособность компаний» и «инновационный потенциал».

Выводы в соответствии со статьей. Разные страны достигают своего развития разными темпами, в зависимости от преимуществ, которые они имеют для достижения конкурентоспособности. В результате исследования можно сделать вывод, что сегодня постсоциалистические страны имеют положительную тенденцию в области конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность; экономическое развитие; конкурентные преимущества; постсоциалистическая экономика.

MEASURING THE COMPETITIVENESS OF POST-SOCIALIST COUNTRIES

Sabrina Kalinkova

Relevance of research topic. The development of a country (economic, social and environmental) is mostly determined by the political system within which this country is developing. As a direct reflection of the level of development of a nation, its competitiveness is considered.

Formulation of the problem. For this reason, the present study is focused at examining and analyzing the national competitiveness of countries that have transformed their governance system from socialism to democracy.

Method or methodology for conducting research. Speaking of competitiveness, despite the many studies, there is still no uniform definition that best describes the concept. The starting point for the study is the disclosure of the methodology used to measure the competitiveness of the countries - the methodology of the World Economic Forum. The clarified methodology based on which the index used is constructed is the basis for directing the study to present and analyze the results achieved by the post-socialist countries surveyed over the last 10 years.

Presentation of the main material (results of work). The focus is on the following countries: Armenia, Albania, Bulgaria, Estonia, Latvia, Lithuania, Romania, Russia, Slovak Republic, Ukraine, and the Czech Republic. The index of global competitiveness of a nation is estimated by indicators in 12 areas, grouped into 3 sub-indexes. Sub-index «basic (fundamental) requirements» includes indicators in groups: institutions; infrastructure; macroeconomic environment; health and primary education. Sub-index «performance accelerators» includes groups of indicators: higher education and training; goods markets efficiency; labor market efficiency; financial market development; technological readiness and market size. The sub-index «Innovation and Complexity of Factors» includes indicators in groups of «business and strategy complexity» and «innovation».

Conclusions according to the article. Different countries achieve their development at different rates, depending on the advantages they have for achieving competitiveness. As a result of the study, it can be concluded that the post-socialist countries today have a positive tendency in the area of competitiveness.

Key words: competitiveness, economic development, competitive advantages, post-socialist countries.

JEL Classification: P11 ; O21

The economic development of post-socialist countries in Europe is a topic widely debated and at the same time awakening many contradictory views. Issues related to the development of these countries (direction, intensity and level of development) are on the agenda. The references to the competitiveness of these countries are not uncommon. It is just what has just been mentioned as the starting point of this article - a study of the competitiveness level of post-socialist countries.

Speaking of competitiveness, despite the many studies, there is still no uniform definition that best describes the concept. According to some researchers in the field, the notion of competitiveness is an extension of the ideas developed by Adam Smith, David Ricardo, Friedrich Schumpeter, Peter Drucker, and so on. [1, pp.39] At the present stage of study of the phenomenon, Michael Porter's work «The competitive advantage of the nations», which deals with the twelve definitions of competitiveness [3], is considered as the most serious development in the field.

Different definitions address the different aspects (i.e., the different directions of competitiveness) due not only to the variety of processes taking place in an economic system but also to the various levels at which competitiveness

can be explored (global, national, regional and/or company) [7, p.79]. At the modern stage of the development of part of the studied economies, their membership in the integration community of the European Union is fact that affect their development too. On the one hand, their unification can be seen from the perspective of the development opportunities that are provided to member states. On the other hand, however, the possible problems resulting from integration should not be underestimated [8, p.532].

For the purposes of this study, the following definition is described, describing the essence of the concept of competitiveness: «Competitiveness must be likened to a base that leads to an increase in the standard of living, job security for the unemployed and the eradication of poverty» [5]

Besides the already mentioned competitiveness features, it is equally important to mark the factors that affect the level of competitiveness of a nation. And economic and social categories impact on the competitiveness of a nation, such as: exchange rates, interest rates, budget deficits, labor force quantity and quality, labor productivity, resource efficiency and resource efficiency, government policy, management practices etc. [4, pp.66-80]. In recent years, good practice has also been observed in EU cluster policies that have led to increased levels of competitiveness [2, p.17].

The starting point for the study is the disclosure of the methodology used to measure the competitiveness of the countries - the methodology of the World Economic Forum, the results of which are published annually in the Global Competitiveness Report [6]. The World Economic Forum calculates the competitiveness of a methodology that undergoes evolution and changes, the latter of which were made in 2005. The index of global competitiveness of a nation is estimated by indicators in 12 areas, grouped into 3 sub-indexes.

Sub-index «basic (fundamental) requirements» includes indicators in groups: institutions; infrastructure; macroeconomic environment; health and primary education – each of them with volume of 25%. Within the Global Competitiveness Index, this sub-index has different weights, depending on the type of economies to which they apply. For factor-based economies, this index has a weight of 0.6. For economies that rely on efficiency gains, the index has a weight of 0.4, and for economies relying on innovation - 0.2.

Sub-index «performance accelerators» includes groups of indicators with corresponding weights as follows (each with volume of 17%): higher education and training; goods markets efficiency; labor market efficiency; financial market development; technological readiness and market size. With regard to this sub-index, the different economies (depending on the degree and type of development) have differences in their weights. In factor-based economies, this index weighs 0.35. For economies that rely on efficiency gains, the index has a weight of 0.5, and for economies that rely on innovation - 0.5.

The sub-index «Innovation and Complexity of Factors» includes indicators in groups of «business and strategy complexity» and «innovation», each weighing 50%. In terms of the weight of this sub-index in the Global Competitiveness Index, they are as follows: Factors-based economies - weighing 0.05; the economies that rely on efficiency gains - weighing 0.1, the economies relying on innovation - weighing 0.3.

According to the methodology used, the stages in which a country can go through its development are five: «Stage 1»; «Transition from Stage 1 to stage 2»; «Stage 2»; «Transition from stage 2 to stage 3» and «Stage 3».

The clarified methodology based on which the index used is constructed is the basis for directing the study to present and analyze the results achieved by the post-socialist countries surveyed over the last 10 years. Table 1 summarizes the survey on the performance of the surveyed countries by the Global Competitiveness Index indicator. The following is a brief review (in alphabetical order) of country performance over the survey period with respect to the level of their national competitiveness.

Table 1. Global competitiveness index for the post-socialist countries (2008-2018)

Ranking	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Armenia	97	97	98	92	82	79	85	82	79	73	70
Albania	108	96	88	78	89	95	97	93	80	75	76
Bulgaria	76	76	71	74	62	57	54	54	50	49	51
Czech Republic	33	31	36	45	39	46	37	31	31	31	29
Estonia	32	35	33	27	34	32	29	30	30	29	32
Latvia	54	68	70	66	55	52	42	44	49	54	42
Lithuania	44	53	47	49	45	48	41	36	35	41	40
Romania	68	64	67	89	78	76	59	53	62	68	52
Russian Federation	51	63	63	63	67	64	53	45	43	38	43
Ukraine	72	82	89	98	73	84	76	79	85	81	83

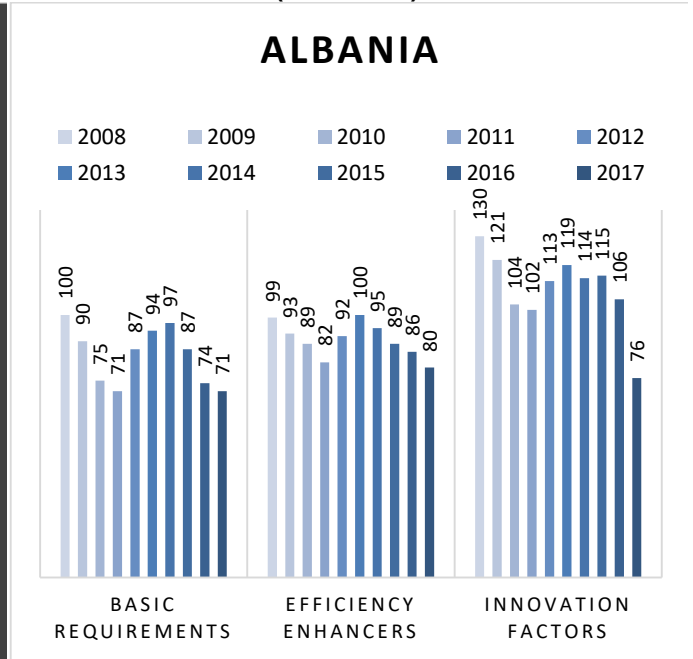
Albania is the country that starts its performance in 108th position in the global ranking, but tends to improve its performance (fig.1.1) By 2011, country has climbed 30 positions in the ranking, reaching 78th position, followed by three years of deterioration in their position after 2014, and the country's 97th position in the 2014 ranking. The years until the end of the study period are characterized by a gradual recovery of the achievements at the end of the first decade and in 2018 Albania is at 76th position, making progress of 32 in 2018 compared to 2008.

Albania did not change its position about the stage of development and during the whole period, the country is in stage 2 – efficiency-driven economy. As can be seen in figure 1.2. the best performance of the country is in the first sub-index – basic requirements, followed by the efficiency enhancers and innovation factors.

Figure 1.1. Competitiveness index of Albania (2008-2018)

Figure 1 2. Performance of Albania in sub-indexes (2008-2017)

Armenia has made a 27-positions progress for the period, starting from 97th position in 2008 and reaching 70th position in 2018. (fig.2.1.) The country's performance can also be described as hesitant, staying in within the 97th to 92nd position in the period until 2011. In the following years there is no persistence and the positions of the country range from 79th in 2013 to 73rd in 2017 and ending in the 70th position. Armenia is in stage «transition from stage 1 to stage 2» and the beginning of the surveyed period. In its end the country is in stage 2 – «efficiency-driven economy». Armenia's best performance is in sub-index basic requirements, although in the last surveyed year the best ranking is in sub-index innovation factors (fig.2.2.).

Figure 2.1 . Competitiveness index of Armenia (2008-2018)

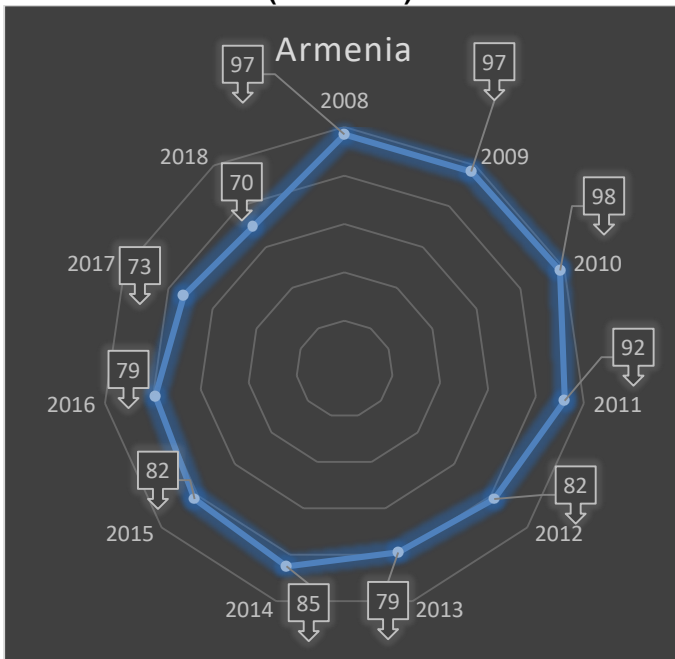
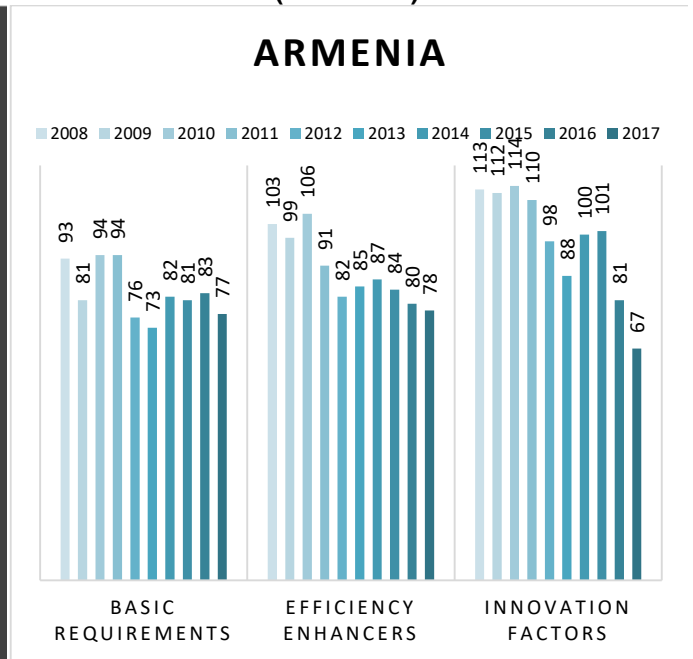

Figure 2 2. Performance of Armenia in sub-indexes (2008-2017)

In its development Bulgaria has a positive trend, with a total ascent in the rankings with 25 positions. In 2008, the country is ranked in 76th position and in 51-th position in 2018 (Fig.3.1). Fluctuations are reported in 2011 when the country loses three positions and is in the 74th position (compared to 71th position in 2010) and in the last year of the surveyed period, when it lost two positions compared to the previous year. In the whole surveyed period the country is stated in stage 2- efficiency-driven economy, as can be seen from the figure 3.2. too.

Figure 3.1. Competitiveness index of Bulgaria (2008-2018)

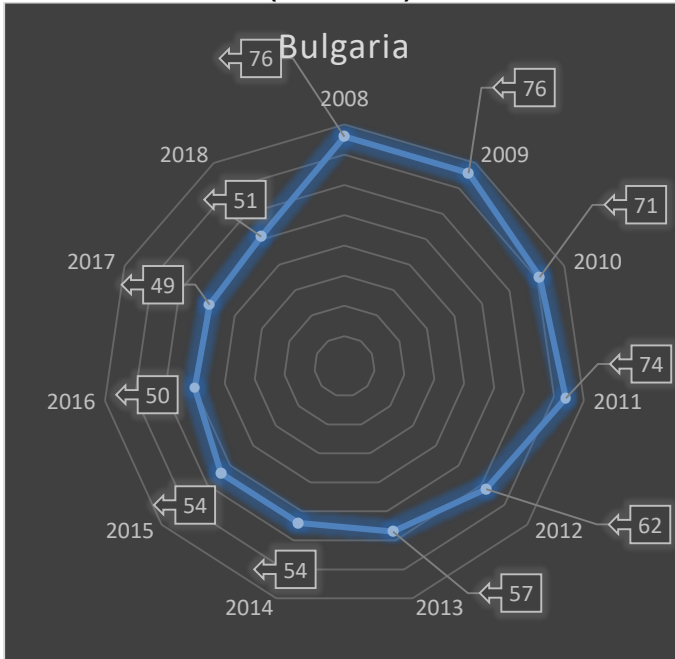
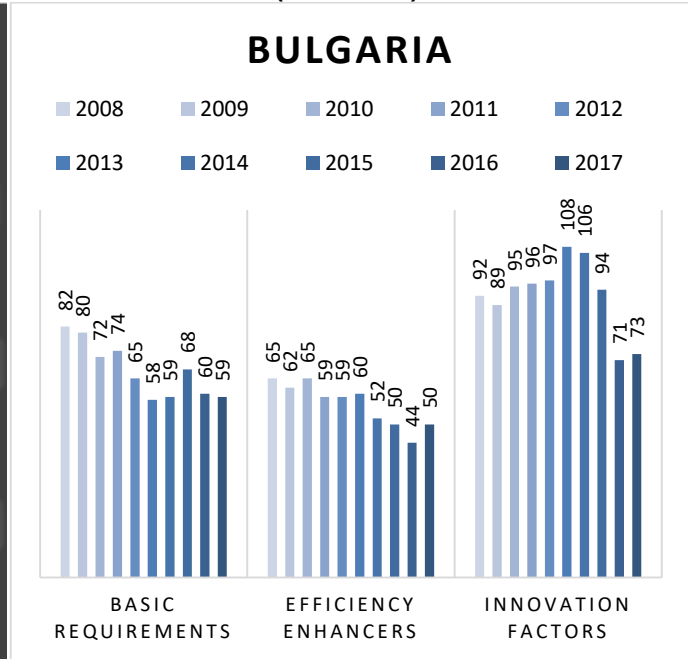

Figure 3.2. Performance of Bulgaria in sub-indexes (2008-2017)

The Czech Republic is the country with the best competitiveness performance, although it is not characterized by a significant climb in the overall rankings (fig.4.1). At the start of the survey period, the country is in 33rd position, and at its end it has achieved its best performance - 29th position. In 2010 and 2011 there is a worsening of the country's position in the ranking, and this worsening is also present in 2013, when the country scores the lowest position - 46th. The economy of the Czech Republic is the only one that is stated in stage 3 – innovation-driven economy during the whole period. This data is interesting because of the information in fig.4.2. where it can be seen that according to the sub-indexes analysis, the Czech's economy has the best performance in sub-index efficiency enhancers.

Figure 4.1. Competitiveness index of the Czech Republic

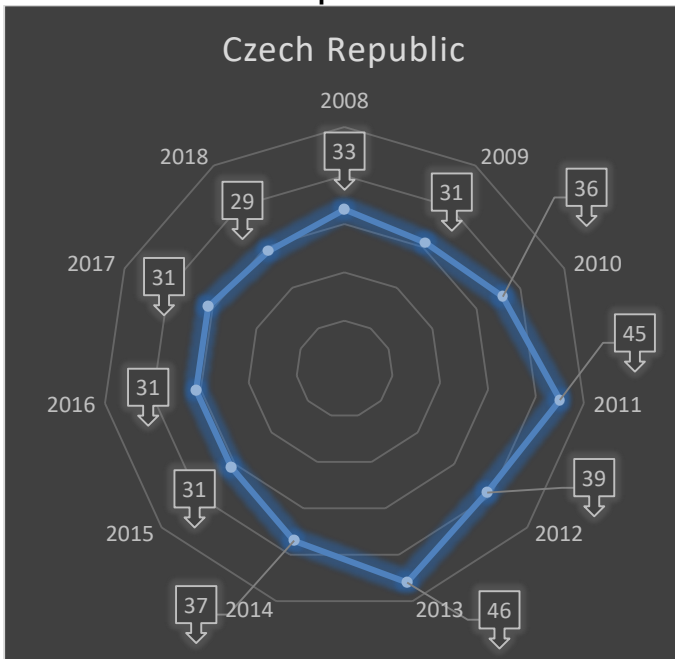
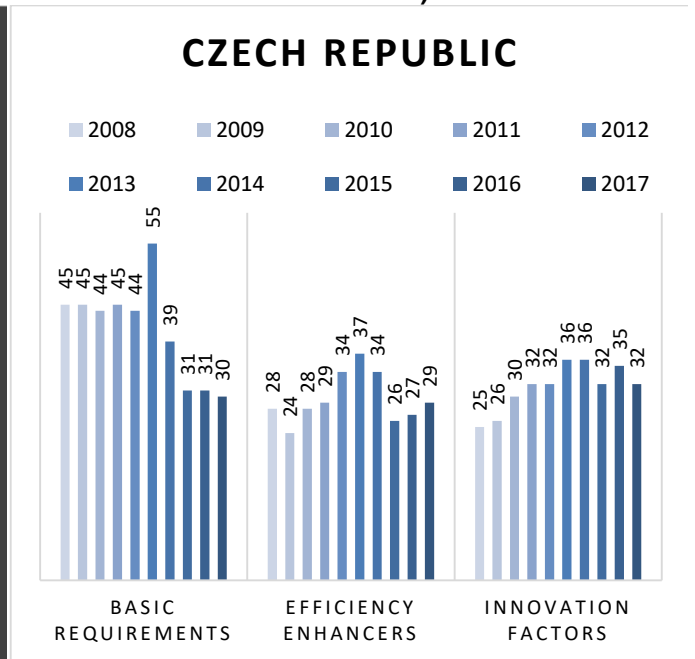

Figure 4.2. Performance of the Czech Republic in sub-indexes)

Estonia is also characterized by a very good competitiveness performance. However this performance is not constant, as evidenced by the sudden changes in the country's position on the index (fig.5.1). The country started in 32nd position in 2008 and achieved its best performance in 2011 - 27th. In 2008 Estonia starts from position «transition from stage 2 to stage 3». In 2018 the country is in stage 3 – innovation-driven economy. The country shows very good performance in all three sub-indexes, as can be seen in figure 5.2.

Figure 5.1. Competitiveness index of Estonia (2008-2018)

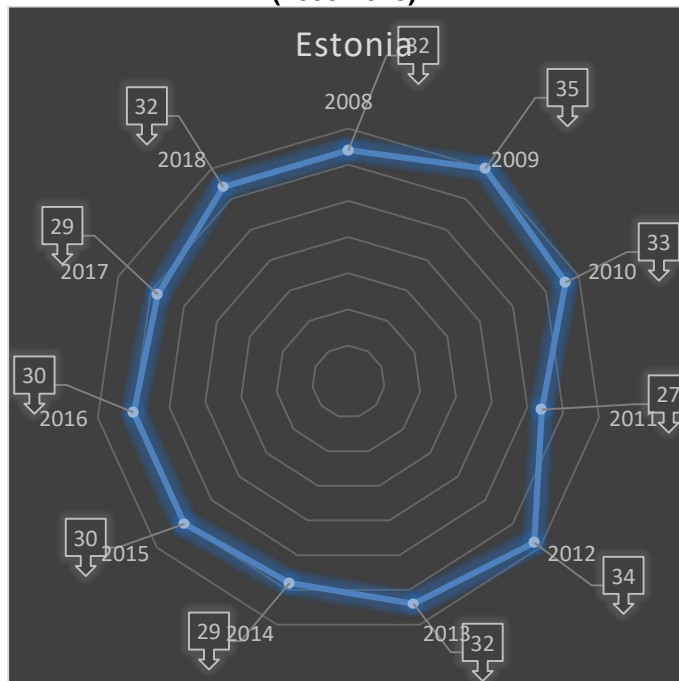
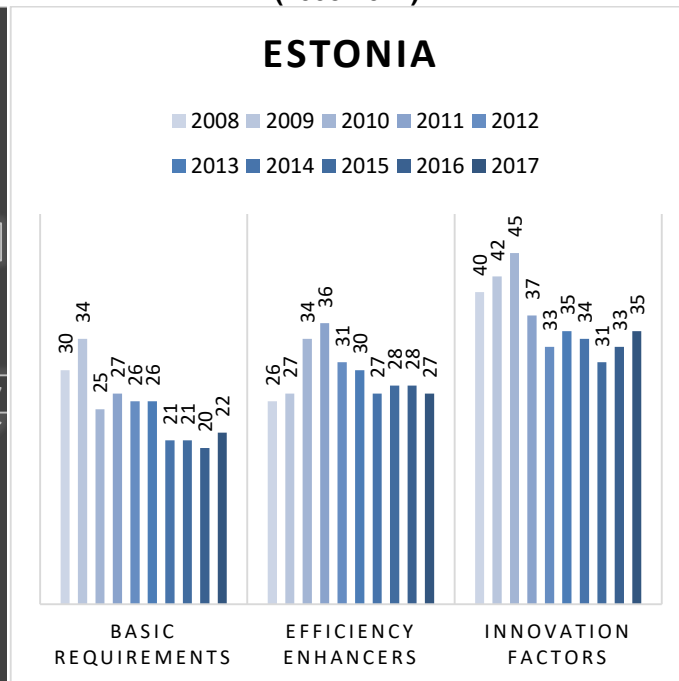

Figure 5.2. Performance of Estonia in sub-indexes (2008-2017)

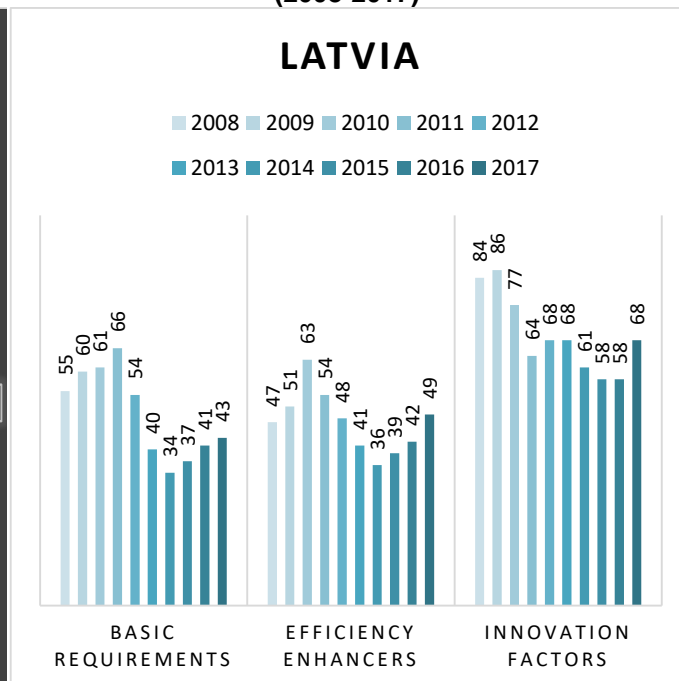

Latvia is the country that has progressed 12 positions over the whole surveyed period (fig.6.1). The country started from 54th position in 2008 and reached 42nd position in 2018, a position reached in 2014. The worst performance of the state is in 2010 - 70th position. Then the country, albeit slowly, improves its performance in terms of competitiveness. During the whole surveyed period Latvia is stated in stage «transition from stage 2 to stage 3», which can be seen in fig.6.2. too.

Figure 6.1. Competitiveness index of Latvia (2008-2018)

Figure 6.2. Performance of Latvia in sub-indexes (2008-2017)

In its competitiveness development Lithuania has made modest progress of 4 positions over the whole surveyed period (from 44th position in 2008 to 40th position in 2018). The worst performance of the state is in the first post-crisis year 2009 - 53rd position, and the best is in 2016 - 35th position. The overall assessment of the Lithuania's performance with regard to national competitiveness is that it is hesitant (fig.7.1). During the whole surveyed period Lithuania is stated in stage «transition from stage 2 to stage 3» (fig.7.2.).

Figure 7.1. Competitiveness index of Lithuania (2008-2018)

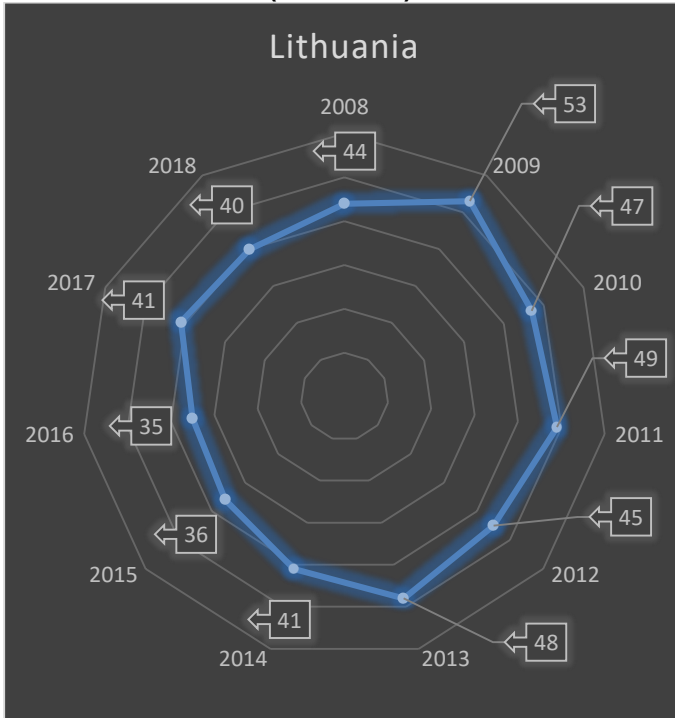
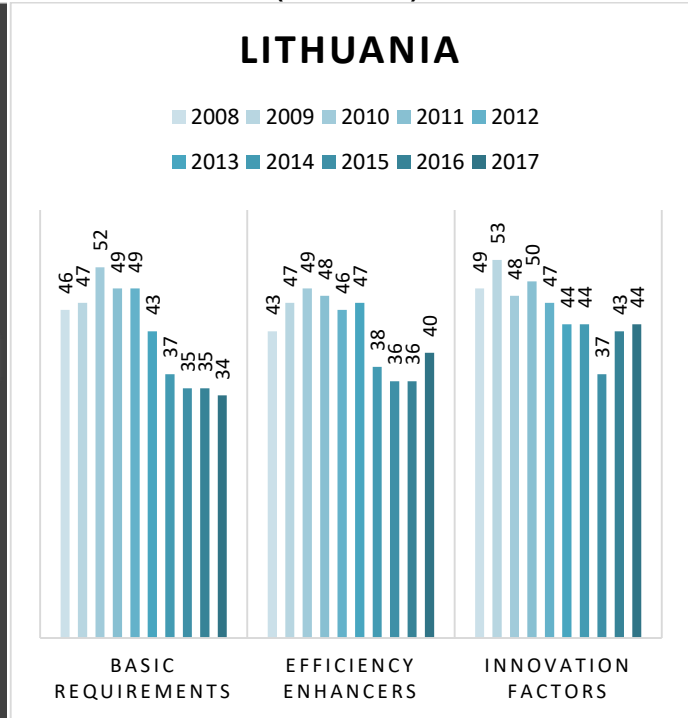

Figure 7.2. Performance of Lithuania in sub-indexes (2008-2017)

The performance of Romania, which starts from 68th position in 2008, is 89th in 2011 to finish the survey period (2018) in 52nd position, is modest (fig.8.1). The volatility reported is in terms of changes in country positions relative to the index in individual years and not in terms of climbing from 16 positions. In 2008 Romania is stated in stage 2 – efficiency-driven economy. In 2018 the country is in stage «transition from stage 2 to stage 3» and the best sub-index performance is in sub-index «efficiency enhancers» (fig.8.2.).

Figure 8.1. Competitiveness index of Romania (2008-2018)

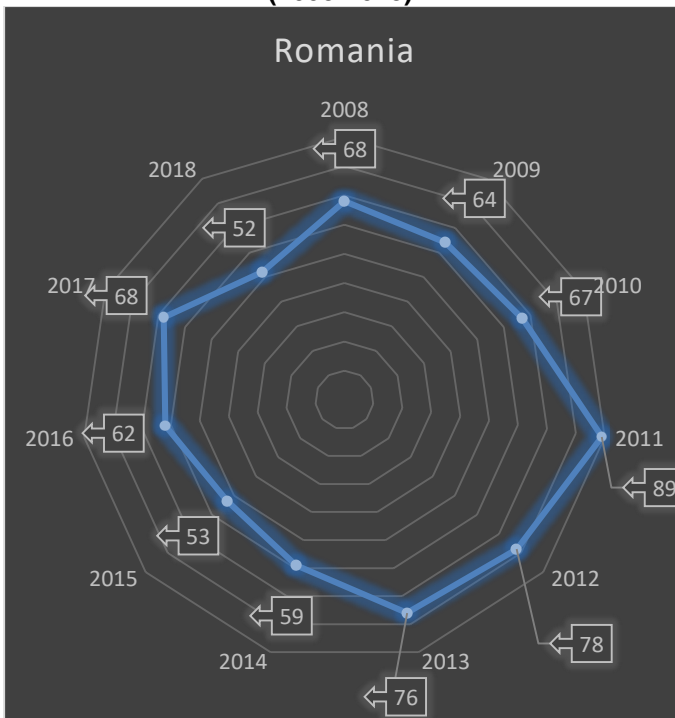
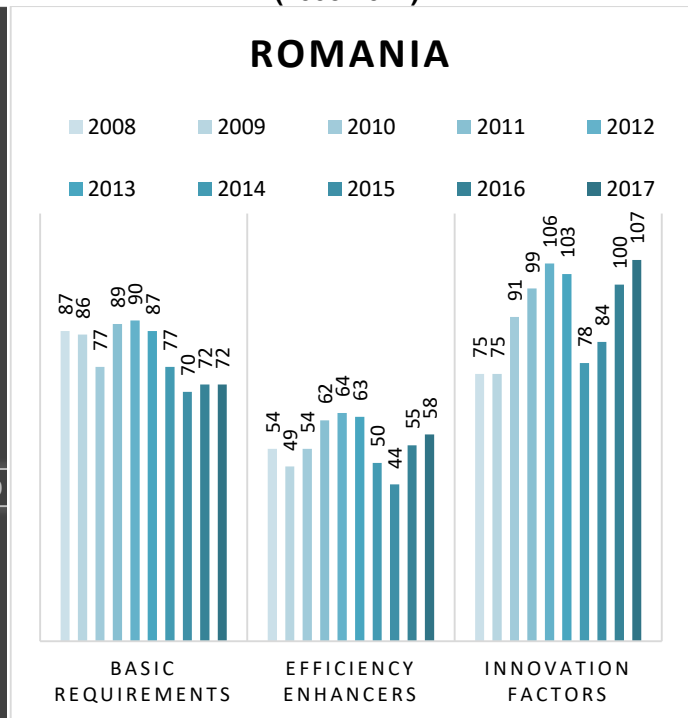

Figure 8.2. Performance of Romania in sub-indexes (2008-2017)

The Russian Federation is probably a state perceived to be analogous to a socialist state. For this reason, its inclusion in the present study is not accidental. At the start of the survey period, Russia is ranked 51th on the Global Competitiveness Index. (fig.9.1).

Figure 9.1. Competitiveness index of Russia (2008-2018)

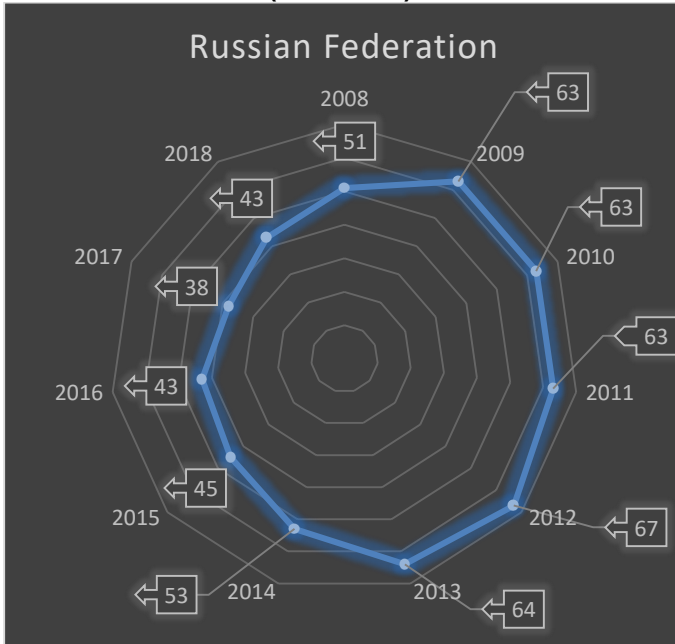

Figure 9.2. Performance of Russia in sub-indexes (2008-2017)

By 2012, the trend that is seen is to worsen the results achieved, with the worst performing in 2012 when the country occupies the 67th position. Then the gradual improvement of the results begins, the highest being reached in 2017 - 38th position. At the end of the survey period, the country is ranked in 43rd position. The Russian Federation is in stage «transition from stage 2 to stage 3» during the whole period (fig.9.2.).

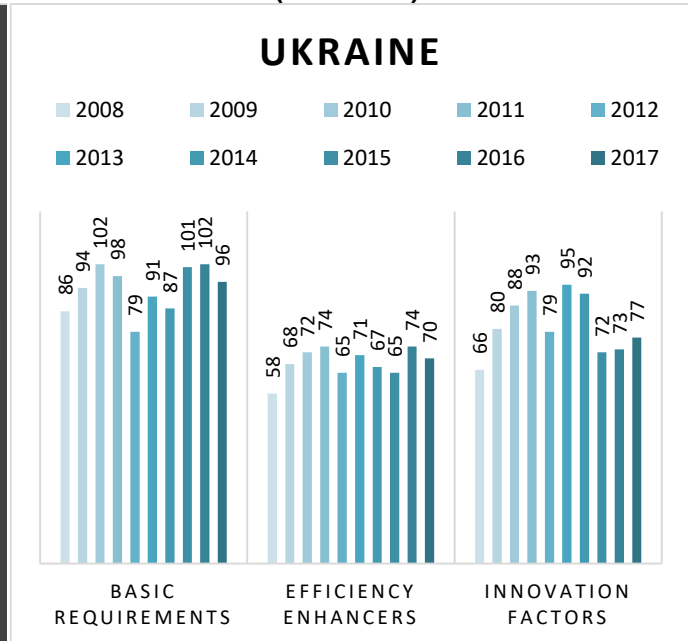
The last (but not the most important) studied state is Ukraine, which is the only country that tends to worsen its performance during the survey period (fig.10.1). At the beginning, the state ranks 72th, and in its end it is in the 83rd position. This, however, is not its worst performance, and 2011 when the state ranks 98th. This is also the state with which there are serious opportunities to be used for its future development, but also the challenges it should face. Despite the 2010 and 2011, Ukraine is positioned in stage 2 – efficiency-driven country (fig.10.2.).

As a result of the study, it can be concluded that the post-socialist countries today have a positive tendency in the area of competitiveness.

Figure 10.1. Competitiveness index of Ukraine (2008-2018)

Figure 10.2. Performance of Ukraine in sub-indexes (2008-2017)

Different countries (quite understandable) achieve their development at different rates, depending on the advantages they have for achieving competitiveness.

Список використаних джерел

1. Банкова Й. *Национална конкурентоспособност. Съвременни концепции и измерители, ИК УНСС, София, 2017.*
2. Иванов, Хр. *Клъстерна политика и клъстерни инициативи в Европейския съюз, списание Бизнес посоки бр.1/2017, Бургас, 2017, 14-21.*
3. Портър, М. *Конкурентното предимство на нациите, изд. Класика и стил, София, 2004.*
4. Bankova, Y. *National Competitiveness Levers: How it Looks in Bulgaria, Economic Alternatives, Issue 1, 2013, pp. 66-80*
5. *Competitiveness Advisory Group, 1995. URL: <http://aei.pitt.edu/2866/1/2866.pdf>*
6. *Global Competitiveness Report (2008÷2018). URL: <https://www.weforum.org/reports>*
7. Donchev, N. *Energy Dependency and Competitiveness, Economic Alternatives, issue 4, UNWE, 2014, pp.78-91.*
8. Donchev, N. *Integration of the Bulgarian economy into the European Union – achievements and problems; International Scientific Conference, The Global Economic Crisis and the Future of European Integration; Faculty of Economics, University of Nis, 18 October, 2013, pp. 529-541.*
9. *World Economic Forum, 1996. URL: <https://www.weforum.org/>*

References

1. Bankova Y. (2017) *National Competitiveness. Modern concepts and measures, UNWE, Sofia, pp.39. [in Bulgarian].*
2. Ivanov, Christo (2017) *Cluster policy and cluster initiatives in the European Union, journal Business directions, 1, Burgas, 14-21. [in Bulgarian]*
3. Porter, M. (2004) *Competitive advantages of nations, Classic and style, Sofia. [in Bulgarian]*
4. Bankova, Y. (2013) *National Competitiveness Levers: How it Looks in Bulgaria, Economic Alternatives, 1, pp. 66-80.*
5. *Competitiveness Advisory Group, 1995. URL: <http://aei.pitt.edu/2866/1/2866.pdf>*
6. *Global Competitiveness Report (2008÷2018). URL: <https://www.weforum.org/reports>*
7. Donchev, N. (2014) *Energy Dependency and Competitiveness, Economic Alternatives, 4, UNWE, 78-91.*
8. Donchev, N. (2013) *Integration of the Bulgarian economy into the European Union – achievements and problems; International Scientific Conference, The Global Economic Crisis and the Future of European Integration; Faculty of Economics, University of Nis, 18 October, pp. 529-541.*
9. *World Economic Forum, 1996. URL: <https://www.weforum.org/>*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Сабрина Калинкова, кандидат економічних наук, асистент кафедри «Маркетинг і стратегічне планування», Університет національної і світової економіки, м. Софія, Болгарія
e-mail: s.kalinkova@abv.bg

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ

Сабрина Калинкова, кандидат экономических наук, ассистент кафедры «Маркетинг и стратегическое планирование», Университет национальной и мировой экономики, г. София, Болгария
e-mail: s.kalinkova@abv.bg

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Sabrina Kalinkova, Ph.D., Assistant Professor at the Department of «Marketing and Strategic Planning» at the University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria
e-mail: s.kalinkova@abv.bg

УДК 33.012.8-045.45:502.131.1:630*28

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-98-106>**ИНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ЛІСОКОРИСТУВАННЯМ**

**Сакаль О. В.,
Третьак Н. А.,
Штогрин Г. С.**

Актуальність теми дослідження. Реалізація в Україні Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори, зокрема, соціально-економічних, організаційних і політико-правових умов становлення та розвитку України, прямо й опосередковано обумовлює необхідність реформування лісового господарства.

Постановка проблеми. Зростання ролі усього спектру функцій лісів обумовлює необхідність нових підходів до управління, зокрема щодо лісокористування, з метою охорони потенціалу продуктивності лісів у контексті сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні економічні дослідження у галузі лісового господарства зосереджені переважно на проблемі формування ефективної системи управління або організації інтегративних структур.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Існує об'єктивна необхідність в науковому обґрунтуванні моделі інтегрованого управління лісокористуванням, що забезпечувало б екологічно, економічно та соціально ефективне природокористування з метою підвищення суспільного добробуту та реалізації цілей сталого розвитку в Україні.

Постановка завдання, мети дослідження. Завдання нашого дослідження полягали в аналізі існуючих підходів до управління у сфері природокористування на макро- і мікрорівні; обґрунтуванні моделі інтегрованого управління лісокористуванням; визначенні основних функціональних складових такої моделі та алгоритму її впровадження в управлінську практику.

Методологія дослідження. Теоретико-методологічними засадами дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, економіки природокористування, інституціональної, екологічної економік, теорій добробуту, а також управління й менеджменту, концепції сталого розвитку.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Формування моделі інтегрованого управління лісокористуванням і забезпечення екологічно, економічно та соціально ефективного природокористування означає поєднання багатовимірного ландшафтного підходу й моделі 7С, а також розвиток інтегрованих корпоративних структур, при цьому ґрунтується на сталому лісоуправлінні.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути застосовані у сфері економіки та державного управління у процесі ухвалення рішень щодо лісокористування та охорони навколишнього середовища.

Висновки відповідно до статті. Успішна імплементація інтегрованого управління лісокористуванням сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості лісового господарства і лісокористування, зайнятості місцевого населення, розвитку сільських / гірських територій, охороні навколишнього середовища.

Ключові слова: ландшафтний підхід, функції управління, концептуальна модель, принципи лісівництва, сталий розвиток, суспільний добробут.

ИНТЕГРИРОВАННОЕ УПРАВЛЕНИЕ ЛЕСОПОЛЬЗОВАНИЕМ

Сакаль О. В.,
Третяк Н. А.,
Штогрин Г. С.

Актуальность темы исследования. Реализация в Украине Стратегии устойчивого развития «Украина – 2020», которая определяет цель, векторы движения, дорожную карту, первоочередные приоритеты и индикаторы, в частности, социально-экономических, организационных и политико-правовых условий для становления и развития Украины, прямо и косвенно обуславливает необходимость реформирования лесного хозяйства.

Постановка проблемы. Возрастание роли всего спектра функций лесов обуславливает необходимость новых подходов к управлению, в частности относительно лесопользования, с целью охраны потенциала продуктивности лесов в контексте устойчивого развития.

Анализ последних исследований и публикаций. Современные экономические исследования в области лесного хозяйства сосредоточены преимущественно на проблеме формирования эффективной системы управления или организации интегративных структур.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Существует объективная необходимость в научном обосновании модели интегрированного управления лесопользованием, что обеспечивало бы экологически, экономически и социально эффективное природопользование с целью повышения общественного благосостояния и реализации целей устойчивого развития в Украине.

Постановка задачи, цели исследования. Задачи нашего исследования заключались в анализе существующих подходов к управлению в сфере природопользования на макро- и микроуровне; обосновании модели интегрированного управления лесопользованием; определении основных функциональных составляющих такой модели и алгоритма ее внедрения в управленческую практику.

Методология исследования. Теоретико-методологическими основами исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, экономики природопользования, институциональной, экологической экономики, теорий благосостояния, а также управление и менеджмента, концепции устойчивого развития.

Изложение основного материала (результаты работы). Формирование модели интегрированного управления лесопользованием и обеспечения экологически, экономически и социально эффективного природопользования означает сочетание многомерного ландшафтного подхода и модели 7С, а также развитие интегрированных корпоративных структур, при этом основывается на устойчивом лесопользовании.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть применены в сфере экономики и государственного управления в процессе принятия решений относительно лесопользования и охраны окружающей среды.

Выводы в соответствии со статьей. Успешная имплементация интегрированного управления лесопользованием будет способствовать повышению инвестиционной привлекательности лесного хозяйства и лесопользования, занятости местного населения, развития сельских / горных территорий, охране окружающей среды.

Ключевые слова: ландшафтный подход, функции управления, концептуальная модель, принципы лесоводства, устойчивое развитие, общественное благосостояние.

INTEGRATED MANAGEMENT OF FOREST USE

Sakal O. V.,
Tretiak N. A.,
Shtohryn H. S.

Relevance of research topic. Implementation in Ukraine of the Strategy for Sustainable Development «Ukraine - 2020», which defines the purpose, vectors, road map, priorities and indicators, in particular, socio-economic, organizational, political and legal conditions of the establishment and development of Ukraine, directly and indirectly necessitates the reformation forestry.

Formulation of the problem. The increasing role of the entire spectrum of forest functions necessitates new approaches to governance, in particular forest use, in order to protect the forest productivity potential in the context of sustainable development.

Analysis of recent research and publications. Modern economic research in the field of forestry is concentrated mainly on the problem of the formation of an effective management system or the organization of integrated structures.

Selection of unexplored parts of the general problem. There is an objective need for a scientific substantiation of the model of integrated governance of forest use, which would provision environmental, economic and social efficiency nature resources use in order to improve public welfare and implement sustainable development goals in Ukraine.

Setting the task, the purpose of the study. The objectives of our study were to analyze existing nature resources use governance approaches at the macro and micro levels; justification of the integrated governance of forest use model; determining the main functional components of such a model and the algorithm for its implementation in governance practice.

Research methodology. The theoretical and methodological foundations of the research are the fundamental principles of modern economic theory, economics of nature resources use, institutional, ecological economics, welfare theories, as well as governance and management, the concept of sustainable development.

Presentation of the main material (results of work). The formation of the integrated governance of forest use model and the provision of environmental, economic and social efficiency nature resources use means a combination of a multidimensional landscape approach and the 7C model, as well as the development of integrated corporate structures based on sustainable forest management.

The field of application of results. The results of the study can be implement in the field of economics and public administration in the decision-making process regarding forest governance and environmental protection.

Conclusions according to the article. Successful implementation of integrated governance of forest use will increase the investment attractiveness of forestry and forest use, employment of the local population, development of rural / mountainous areas, environmental protection.

Key words: landscape approach, governance functions, conceptual model, forest principles, sustainable development, public welfare.

JEL Classification: F15, G34, O13.

Актуальність теми дослідження. Не зважаючи на позитивні результати й досвід як зарубіжного управління за законами вільного ринку та конкуренції, вітчизняного, спершу адміністративно-планового управління лісокористуванням, а згодом і на сьогодні – перехідного типу, в Україні існує потреба в удосконаленні системи управління лісовими ресурсами і лісокористуванням. Наразі ведуться дискусії щодо ухвалення вітчизняної стратегії розвитку та реформування лісової галузі.

Постановка проблеми. Управлінські дії у сфері лісокористування ухвалюються і реалізуються за еколого-економічних і соціальних обмежень, які притаманні галузі у зв'язку із специфікою предмету і засобу праці – лісових ресурсів, які виконують функції, важливі для добробуту як теперішнього, так і майбутніх поколінь. Постає проблема – яким чином врахувати зазначені обмеження у модель управління з метою забезпечення сталого суспільного розвитку. Одним з підходів до модернізації та формування нових рис управлінської моделі є інтегроване управління лісокористуванням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі управління лісами та лісокористуванням присвячено значну кількість досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів, міжнародних природоохоронних та інших організацій, зокрема [1–5]. При цьому більшість українських дослідників фокусують увагу на проблемі формування ефективної системи управління, або організації інтегративних структур у галузі лісового господарства.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Існує об'єктивна потреба в науковому обґрунтуванні моделі інтегрованого управління лісокористуванням, що забезпечувало б екологічно, економічно та соціально ефективно природокористування з метою підвищення суспільного добробуту та реалізації цілей сталого розвитку в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є розроблення й обґрунтування концептуальної моделі інтегрованого управління лісокористуванням в новітніх умовах господарювання. Для досягнення встановленої мети визначено і розв'язано такі завдання: проаналізувати існуючі підходи до управління у сфері природокористування на макро- і мікрорівні; обґрунтувати модель інтегрованого управління лісокористуванням; визначити основні функціональні складові такої моделі та алгоритм її впровадження в управлінську практику.

Методи дослідження. Теоретичну і методологічну основу наукових пошуків становлять фундаментальні положення сучасної економічної теорії, економіки природокористування, інституціональної, екологічної економік, теорій добробуту, а також управління й менеджменту, концепції сталого розвитку. Методологічну основу дослідження складає сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема, системний підхід, діалектичний метод пізнання та порівняльно-правовий аналіз, абстрагування, аналізу й синтезу, моделювання та порівняння.

Виклад основного матеріалу. Світовий банк, наголошуючи на поширенні кліматичних змін, а також збільшенні частоти, масштабу й географії екстремальних метеорологічних явищ і природних катастроф на глобальному рівні, пропонує багатовимірний ландшафтний підхід до територіального розвитку, який поєднує питання управління природними ресурсами та права власності на них у процесі розробки політики землекористування для конкретних територій (наприклад, модель планування водозборів або екосистем). Такий підхід поєднує принципи управління земельними, водними і біологічними ресурсами та враховує взаємодію людини з такими ресурсами (їх оцінку) способами, які сприяють сталому й справедливому розвитку. При цьому єдиного визначення ландшафтного підходу не існує, однак термін все частіше використовується при пошуку компромісів у політиці збереження земельних та інших природних ресурсів і економічного розвитку, адже сільське, водне, лісове господарство, продовольча безпека та сталий розвиток взаємопов'язані. Ландшафтний означає одночасно географічний і соціально-економічний підхід до управління земельними, водними і лісовими ресурсами, які є основними складовими процесу управління природними ресурсами загалом з метою інклюзивного сталого розвитку [5].

Неефективне управління обумовлює проблеми щодо володіння і користування природним ресурсами, що впливає на соціальну стабільність, сталість природокористування, а загалом на привабливість інвестиційного середовища та економічне зростання країни чи регіону. Продовольча та сільськогосподарська організація Організації Об'єднаних Націй (ООН) (ФАО) відзначає, що відповідальне управління системою володіння і користування землею, лісами і рибними ресурсами нерозривно пов'язане з доступом до інших природних ресурсів, зокрема, водних і мінеральних, а також управлінням ними. Зазначене доводить доцільність й ефективність управління такими пов'язаними природними ресурсами [2].

Інтеграція – поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення) [6, с. 284]. Із точки зору фінансово-економічного регулювання природокористування саме поєднання та взаємодоповнення методів, важелів та інструментів державного і ринкового регулювання лісокористування в умовах невизначеності ринкового середовища функціонування лісового комплексу слугує досягненню орієнтирів цільової підсистеми – загальної ефективності й ефективності за основними напрямками (економічної, екологічної, соціальної і бюджетної). Система інтегрованого управління ефективністю лісового комплексу складається із забезпечувальної, керуючої, функціональної та керованої підсистем щодо розробки і реалізації сукупності рішень і дій стосовно їх впровадження. Налагоджений механізм зворотного зв'язку покликаний коригувати цільові орієнтири розвитку і вибір певного набору стратегій діяльності для кожного лісокористувача [4, с. 140].

На мікрорівні, зокрема стосовно бізнес-структур, має втілюватися модель Маккінсі 7С (англ. McKinsey 7S), розроблена Т. Пітерсоном і Р. Уотерменом) [7]. Така модель являє собою зручний інструмент аналізу внутрішньої організаційної структури та принципів роботи організації, що забезпечує інтегрований підхід до управління. Вона охоплює сім ключових елементів мікросередовища організації, які розділені на дві великі групи:

1. М'які С: стиль відносин, склад працівників, сума навичок і система цінностей.
2. Жорсткі С: структура, стратегія і система управління в організації.

Усі елементи взаємопов'язані, зміна в одному з них обумовлює трансформацію інших, однак м'які елементи складніше, ніж жорсткі, піддаються управлінню й оцінюванню, але часто є ключовими щодо формування довгострокової конкурентної переваги організації. Важливо, що система цінностей є центральною в моделі 7С, акцентуючи на значимості та впливі принципів роботи і місії діяльності на всі інші елементи внутрішнього середовища.

Відтак, якщо застосувати системний підхід до формування моделі інтегрованого управління лісокористуванням і забезпечення екологічно, економічно та соціально ефективного природокористування, модель Маккінсі 7С може слугувати її основою в глобальніших масштабах, поширюючи принципи роботи всіх м'яких і жорстких елементів організації на забезпечувальну, керуючу, функціональну та керовану підсистему щодо розробки і реалізації сукупності рішень і дій стосовно їх впровадження у лісовому секторі (комплексі) України. Системою цінностей тут слугуватимуть, зокрема, принципи лісівництва, ухвалені Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 14 червня 1992 року) [8], принципи і критерії системи ведення лісового господарства Лісової опікунської ради (FSC) [9] тощо.

На нашу думку, формування моделі інтегрованого управління лісокористуванням і забезпечення екологічно, економічно та соціально ефективного природокористування означає поєднання багатовимірного ландшафтного підходу й моделі 7С, а також розвиток інтегрованих корпоративних структур.

Інтегровані корпоративні структури вважають найбільш поширеною формою державно-приватного партнерства, що зберігають під державним та муніципальним патронатом важливі господарські об'єкти [1]. Створення потужних метакорпорацій, інтегрованих корпоративних структур, транснаціональних корпорацій тощо у зв'язку з поглибленням глобалізації означає розвиток принципово нових процесів у поведінці фірм, коли зникають традиційні ознаки фірми як первинної ланки виробництва, а виробництво та розподіл товарів і послуг відбувається у формі мереж чи альянсів [10].

Інтеграція характеризується різним ступенем співпраці та кооперації. Виділяють декілька типів інтеграції, зокрема вертикальну і горизонтальну, пряму та зворотну, прогресивну і регресивну, а також змішані форми, які охоплюють різновекторне співробітництво [11]. Відповідно існує низка моделей інтеграції [11]: комерційна угода (мінімальний ступінь інтеграції); спільне підприємство; пряма купівля; перехресне володіння акціями за допомогою обміну; злиття, зокрема у формі фінансово-промислових груп; структура фінансового холдингу. Для цілей нашого дослідження виділяємо договірні, які створюються, зокрема, з метою координації діяльності, в тому числі з некомерційною метою, й статутні, що переслідують мету консолідації виробничо-господарської та іншої діяльності, інтегративні структури.

Враховуючи вищенаведені змістовні ознаки багатовимірного ландшафтного підходу й моделі 7С, інтегративних структур, пропонуємо концептуальну модель інтегрованого управління природокористуванням, представлену на рис. 1, а на її основі – модель інтегрованого управління лісокористуванням (рис. 2).

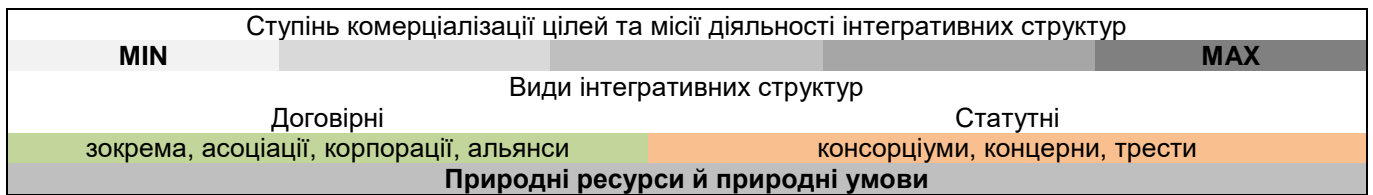

Рисунок 1. Концептуальна модель інтегрованого управління лісокористуванням

Джерело: розроблено авторами.

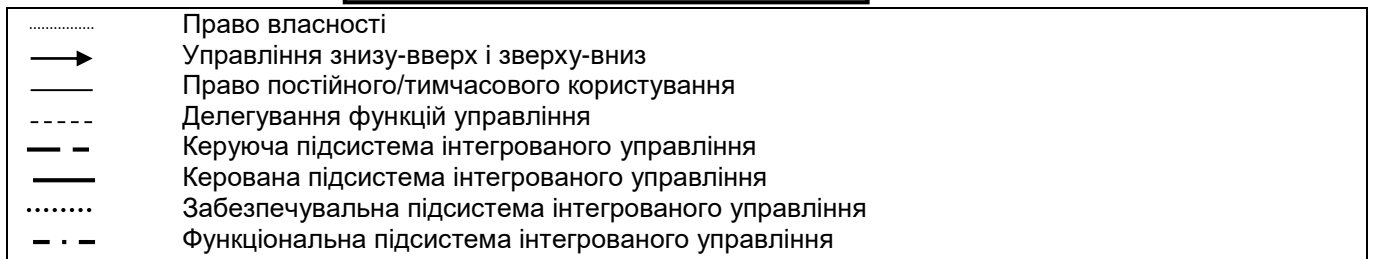
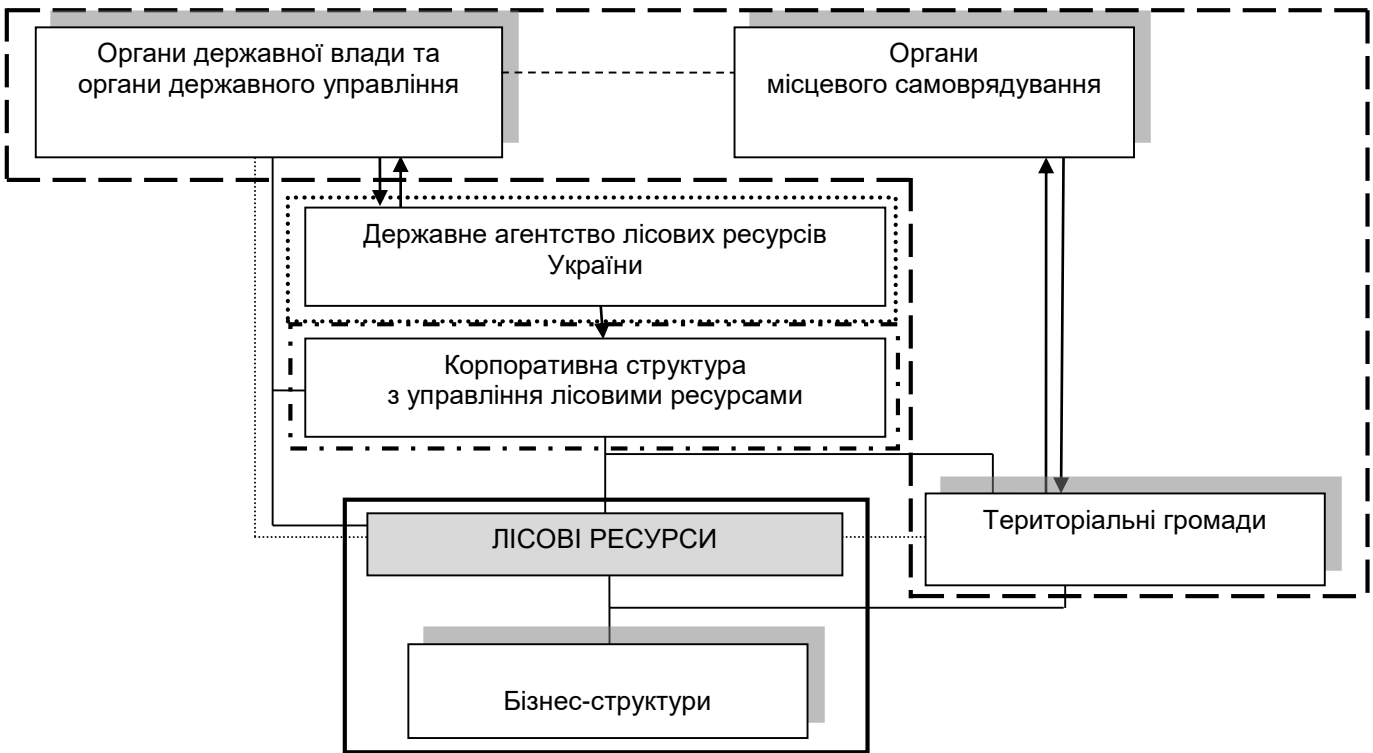

Рисунок 2. Інтегрований підхід до управління лісокористуванням

Джерело: розроблено авторами.

Як визначають Хвесик М. А. і Шубалий О. М., формування системи інтегрованого управління ефективністю лісовим комплексом дозволить забезпечити синхронізацію дій суб'єктів управління на всіх рівнях при визначенні стратегічних цілей на різних стадіях процесу відтворення. Така система інтегрованого управління, крім реалізації традиційних функцій, повинна забезпечити дотримання специфічних принципів лісокористування (раціональність, невичерпність, комплексність, збалансованість) і трансформацію економічних механізмів функціонування комплексу (організаційно-економічного, інституційно-правового та фінансового), а її формування є багатоаспектним процесом і вимагає застосування цілого комплексу інституціональних змін [4, с. 131]. Таке твердження можна поширити і на цільові характеристики, принципи та передумови формування інтегрованого управління лісокористуванням. Це дасть змогу максимально результативно використовувати ресурсно-виробничий потенціал лісового комплексу і при цьому запобігти екодеструктивним процесам в еколого-економічних системах [4, с. 134].

В умовах сьогодення системне поєднання багатовимірного ландшафтного підходу й моделі 7С, а також розвиток інтегрованих корпоративних структур на основі просторових даних щодо територій, як вказано в дослідженнях [5; 12; 13], у поєднанні з економічними, соціальними та екологічними даними, а також інформацією про небезпеки / ризики та фактори вразливості для створення ймовірнісних інструментів управління ризиками забезпечують втілення парадигми сталого розвитку. Йдеться про інтеграцію традиційної політики щодо природних ресурсів і новітні тенденції децентралізації влади в Україні та суспільні потреби розвитку. Таке поєднання створює передумови для максимально повної ідентифікації прав та обов'язків лісо- та природокористувачів загалом, а відтак суспільних вигід і втрат, за існуючих техніко-технологічних та природно-ресурсних обмежень.

Виходячи з того, що управління – це циклічний процес, оскільки поєднує планування, організацію, мотивацію і контроль з метою формулювання і досягнення цілей [14, с. 435], у лісоресурсній сфері інтегроване управління означає сукупність управлінських функцій, тобто спрямованість діяльності усіх стейкхолдерів (див. рис. 2) на розроблення, узгодження, ухвалення і реалізацію управлінського рішення.

Поняття сталого управління лісами набуло поширення після 1992 р. у зв'язку із ухваленням на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку Заяви про принципи для глобального консенсусу щодо управління, збереження і сталого відтворення всіх типів лісів і Порядку денного на XXI століття. Відповідно до визначення Міністерської конференції із захисту лісів Європи (MCPFE) – процесу «Ліси Європи» і ФАО, *стале управління лісами* – це управління та використання лісів і лісових земель таким чином і на рівні, що забезпечують збереження їх біорізноманіття, продуктивності, здатності до відновлення, життєздатності та потенціалу забезпечувати в даний час і в майбутньому відповідні екологічні, економічні й соціальні функції на місцевому, національному та глобальному рівнях, причому така діяльність не повинна завдавати шкоди іншим екосистемам. Важливо, що поняття сталого управління лісами дещо ширше, ніж традиційні управлінські підходи, йдеться про дотримання соціальних інтересів зацікавлених сторін, збереження біорізноманіття та потенціалу лісів надавати різноманітні екосистемні послуги [3, с. 5]. Вважаємо, що інтегрований підхід до управління лісокористуванням має міжресурсний, міжгалузевий / міжсекторальний характер, при цьому ґрунтується на сталому лісоуправлінні.

Інтегроване управління лісокористуванням орієнтоване на багатоцільове використання лісів, тобто передбачає користування як деревними, так і технічними, лікарськими та іншими лісовими продуктами, а також корисними властивостями лісів. Альтернативне лісокористування, за якого заготівля деревини не є головною метою лісоуправління, здійснюється в тому числі бізнес-структурами, чия діяльність концентрується, зокрема, на туризмі й рекреації, інших видах природокористування, природно-заповідному фонді тощо.

Традиційно в теорії менеджменту виділяють чотири загальні функції – планування, організація, мотивація і контроль, які логічно доповнюються обліком інформації, аналізом інформації і цілевстановленням [15, с. 37–38]. Зазначені управлінські функції формують сутнісний зміст процесу управління. У дослідженні [15] доведено, що планування діяльності розпочинається лише після встановлення місії і цілей. Саме тому цілевстановлення розглядається самостійним явищем в управлінні. Інтегроване управління лісокористуванням передбачає досягнення мети сталого розвитку. Відповідно до Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» (2017) [16] щодо Цілі 15 «Захист та відновлення екосистем суші» завдання 15.2 «Сприяти сталому управлінню лісами» вимірюється індикаторами 15.2.1 і 15.2.2 відповідно лісистість території країни, % та запаси деревини в лісах, млн куб. м. Передбачається, що протягом 2015–2030 рр. лісистість території країни зросте з 15,9 до 20,0 %, а запаси деревини в лісах збільшаться з 2 102 до 2 400 млн куб. м завдяки розширенню лісових площ та сталому використанню лісових ресурсів.

Таким чином, алгоритм упровадження інтегрованого управління лісокористуванням передбачає кілька етапів (рис. 3).

Належна реалізація алгоритму сприятиме формуванню інвестиційної привабливості сфери лісокористування, оскільки права і обов'язки лісокористувачів будуть чітко визначені та закріплені. Сприятливий інвестиційний клімат галузі стимулюватиме розвиток ланцюгів доданої вартості, що в кінцевому результаті вимірюватиметься підвищенням суспільним добробутом та досягненням цілей сталого розвитку.

Інтегроване управління лісокористуванням пов'язане, зумовлює й обумовлюється просторовим розвитком території. Діяльність в сфері управління просторовим розвитком території сприяє появі полюсів і зон якісно нових видів господарської діяльності, зниженню й перерозподілу в просторі техногенного

навантаження на природне середовище. Очікуваним результатом діяльності в сфері управління просторовим розвитком стає інтегрований регіональний економічний простір – системний природно-господарський простір, перманентно трансформований економічними взаємодіями [17, с. 310].

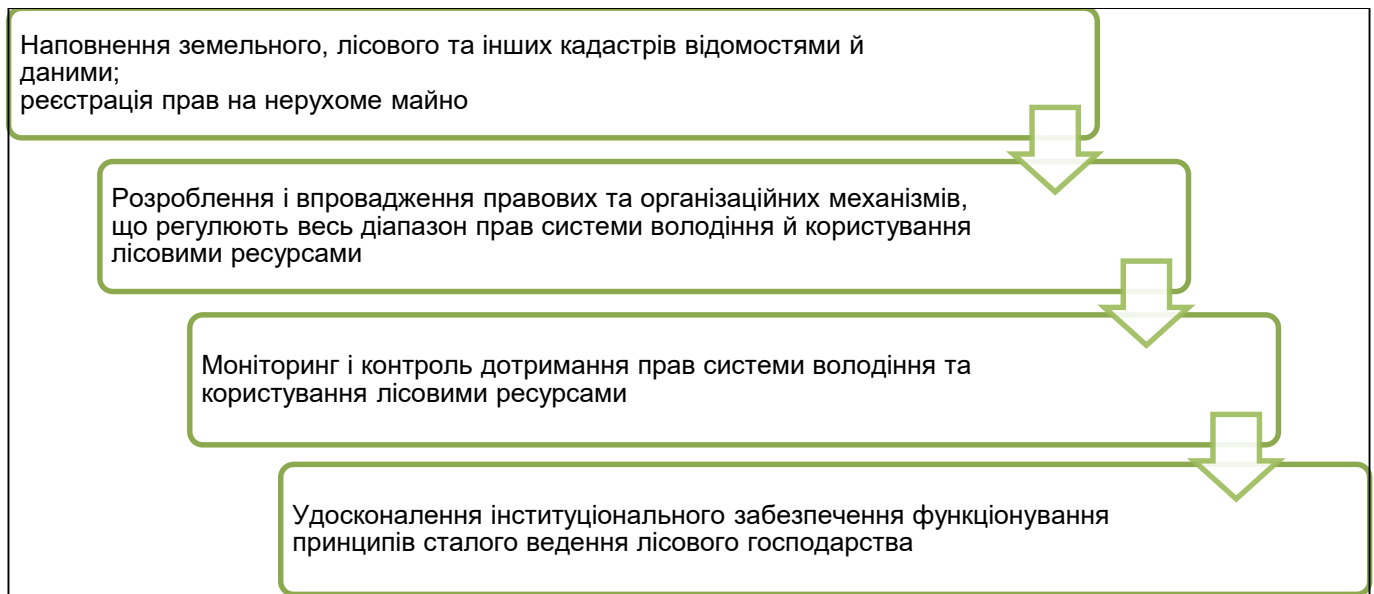

Рисунок 3. Алгоритм упровадження інтегрованого управління лісокористуванням

Джерело: розроблено авторами.

Висновки. Інтегроване управління лісокористуванням відповідно до принципів сталого розвитку, ґрунтуючись на низці управлінських підходів, насамперед, багатоаспектному ландшафтному, моделі 7С, розвитку інтегративних структур, принципах сталого лісоуправління, сприятиме досягненню Цілей сталого розвитку. Успішне втілення такого управлінського підходу сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості лісового господарства і лісокористування, зайнятості місцевого населення, розвитку сільських / гірських територій, охороні й збереженню навколишнього природного середовища.

Перспективи подальших розвідок цього дослідження полягають у розробленні пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення впровадження інтегрованого управління лісокористуванням у практичну діяльність.

Список використаних джерел

1. Голян В. А., Василик Н. М. Інтегровані корпоративні структури як ефективна форма державно-приватного партнерства у сфері природокористування: пострадянський формат. *Агросвіт*. 2010. № 17. С. 2–10.
2. Добровольные руководящие принципы ответственного управления владением и пользованием земельными, лесными и рыбными ресурсами в контексте национальной продовольственной безопасности. *ФАО : Рим*, 2013. 47 с.
3. Примеры зарубежного опыта устойчивого лесопользования и лесопользования: сборник статей / под общ. ред. Н. Шматкова; Всемирный фонд дикой природы (WWF). М., 2012. 180 с.
4. Хвеевик М. А., Шубалый А. М. Организация системы интегрированного управления эффективностью лесного комплекса. *Известия высших учебных заведений. Лесной журнал*. 2014. № 2 (338). С. 130–143.
5. Чайлдресс М. Д., Зигель П., Торхонен М. Установление взаимосвязей между земельной политикой и изменением климата: многомерный ландшафтный подход к территориальному развитию с фокусом на регион Европы и Центральной Азии (ЕЦА) / Всемирный банк, 2014. URL: http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/central-asia/Climate-Change-Landscapes-and-Policy-in-ECA_RUS.pdf.
6. Мочерний С. В. *Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 1 / За ред. С. В. Мочерного*. Львів : Світ, 2005. 616 с.
7. Моторина О. *Работает ли ваша компания идеально? Модель McKinsey 7S* URL: <http://powerbranding.ru/biznes-analiz/mckinsey-7s-model/>.
8. Принципы лесоводства / Конференция ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 14 июня 1992 года URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/forest.shtml.
9. *FSC Principles and Criteria for Forest Stewardship FSC-STD-01-001 V5-2* URL: <https://ic.fsc.org/file-download.fsc-principles-and-criteria-for-forest-stewardship.a-409.pdf>.
10. Данько М. С. *Формування корпоративних структур в Україні. Економіка і прогнозування*. 2005. № 4. С. 50–66.
11. Калініченко Л. Л. *Інтегровані бізнес-структури: сутність та оцінка ефективності функціонування. Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. Т. 34. С. 393–396.

12. A 'No-Regrets' Risk-Based Approach to Climate-Proofing of Public Infrastructure: Improved National and Sub-National Planning for Resilience and Sustainable Growth. UNDP : New York, 2010. URL: <http://www.adaptationlearning.net/infrastructure-adaptation>.

13. Siegel P. B. No Regrets Approach to Decision-Making in a Changing Climate: Toward Adaptive Social Protection and Spatially Enabled Governance. Background Paper for World Resources Report 2010–2011. World Resources Institute : Washington, D.C., 2011. URL: <http://www.wri.org/node/40262>.

14. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. М. : Фонд «Правовая культура», 1994. 528 с.

15. Чорний Г. М., Міщенко І. А., Васюта Т. М. Декомпозиція інтегрованої управлінської функції в теорії сучасного менеджменту. *Агросвіт*. 2013. № 7. С.36–39.

16. Цілі Сталого Розвитку: Україна : національна доповідь / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. 176 с.

17. Плякин А. В. Региональная природно-хозяйственная система: механизм пространственной экономической трансформации. LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2011. 400 с.

References

1. Holian, V. A. & Vasylyk, N. M. (2010). Intehrovani korporatyvni struktury yak efektyvna forma derzhavno-privatnoho partnerstva u sferi pryrodokorystuvannia: postradianskyi format [Integrated corporate structures as an effective form of public-private partnership in the field of nature use: post-Soviet format]. *Ahrosvit – Journal «Agrosvit»*, 17. 2-10 (In Ukr.).

2. FAO (2013). Dobrovol'nye rukovodyashchie printsipy otvetstvennogo upravleniya vladeniem i pol'zovaniem zemel'nymi, lesnymi i rybnymi resursami v kontekste natsional'noy prodovol'stvennoy bezopasnosti [Voluntary guidelines on the responsible governance of tenure of land, fisheries and forests in the context of national food security]. 47 p. (In Rus.).

3. Shmatkova, N. (Ed.) (2012). Primery zarubezhnogo opyta ustoychivogo lesoupravleniya i lesopol'zovaniya [Examples of international experience in sustainable forest governance and forest use]. M., 2012. 180 p. (In Rus.).

4. Khvesik, M. A. & Shubalyy, A. M. (2014). Organizatsiya sistemy integrirovannogo upravleniya effektivnost'yu lesnogo kompleksa [Organization of a system for integrated governance of forest complex efficiency]. *Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Lesnoy zhurnal - Proceedings of higher educational institutions. Forest Journal*, 2 (338). 130-143 (In Rus.).

5. Chayldress, M. D., Zigel, P. & Torkhonen, M. (2014). Ustanovlenie vzaimosvyazey mezhdu zemel'noy politikoy i izmeneniyem klimata: mnogomernyy landshaftnyy podkhod k territorial'nomu razvitiyu s fokusom na region Evropy i Tsentral'noy Azii (ETsA) [Linking land policy with climate change: a multi-dimensional landscape approach to territorial development with a focus on the Europe and Central Asia (ECA) Region]. URL: http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/central-asia/Climate-Change-Landscapes-and-Policy-in-ECA_RUS.pdf (In Rus.).

6. Mochernyi, S. V. (Ed.) (2005). Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [An economic encyclopedic dictionary]. In 2 vol. Vol. 1. Lviv : Svit. 616 p. (in Ukr.).

7. Motorina, O. Rabotaet li vasha kompaniya ideal'no? Model' McKinsey 7S [Does your company work perfectly? McKinsey 7S Model]. URL: <http://powerbranding.ru/biznes-analiz/mckinsey-7s-model/> (In Rus.).

8. The United Nations Conference on Environment and Development (1992). Printsipy lesovodstva [Forest principles]. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/forest.shtml (in Rus.).

9. FSC (2015). Principles and Criteria for Forest Stewardship FSC-STD-01-001 V5-2 URL: <https://ic.fsc.org/file-download.fsc-principles-and-criteria-for-forest-stewardship.a-409.pdf> (In En.).

10. Danko, M. S. (2005). Formuvannia korporatyvnykh struktur v Ukraini [Formation of corporate structures in Ukraine]. *Ekonomika i prohozuvannia – Economics and Forecasting*, 4. 50-66 (In Ukr.).

11. Kalinichenko, L. L. (2011). Intehrovani biznes-struktury: sutnist ta otsinka efektyvnosti funktsionuvannia [Integrated business structures: the essence and evaluation of the functioning of the operation]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the economy of transport and industry*, 34. 393-396 (In Ukr.).

12. UNDP (2010). A 'No-Regrets' Risk-Based Approach to Climate-Proofing of Public Infrastructure: Improved National and Sub-National Planning for Resilience and Sustainable Growth. URL: <http://www.adaptationlearning.net/infrastructure-adaptation> (In En.).

13. Siegel, P. B. (2011). No Regrets Approach to Decision-Making in a Changing Climate: Toward Adaptive Social Protection and Spatially Enabled Governance. Background Paper for World Resources Report 2010–2011. World Resources Institute : Washington, D.C. URL: <http://www.wri.org/node/40262> (In En.).

14. Azriilian, A. N. (1994). Bol'shoy ekonomicheskii slovar' [Big economic dictionary]. M. : Fond «Pravovoaya kul'tura». 528 p. (In Rus.).

15. Chorny, H. M., Mishchenko, I. A. & Vasiuta, T. M. (2013). Dekompozitsiia intehrovanoi upravlinskoi funktsii v teorii suchasnoho menedzhmentu [Decomposition of integrated management function in the theory of modern management]. *Ahrosvit – Journal «Agrosvit»*, 7. 36-39 (In Ukr.).

16. Ministry of economic development and trade of Ukraine (2017). Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina [Sustainable Development Goals: Ukraine]. 176 p. (In Ukr.).

17. Plyakin, A. V. (2011). Regional'naya prirodno-khozyaystvennaya sistema: mekhanizm prostranstvennoy ekonomicheskoy transformatsii [Regional natural-economic system: the mechanism of spatial economic transformation]. LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG. 400 p. (In Rus.).

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Сакаль Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

бульвар Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна

e-mail: o_sakal@ukr.net

orcid.org/0000-0001-8803-1298

Третяк Наталія Антонівна, кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

бульвар Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна

e-mail: tretiaknatalia@ukr.net

Штогрин Галина Степанівна, кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу економічних проблем водокористування

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

бульвар Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна

e-mail: galinastogrin@gmail.com

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Сакаль Оксана Владимировна, доктор экономических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник отдела проблем экономики земельных и лесных ресурсов

Государственное учреждение «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины»

бульвар Тараса Шевченка, 60, г. Киев, 01032, Украина

e-mail: o_sakal@ukr.net

Третяк Наталия Антоновна, кандидат экономических наук, научный сотрудник отдела проблем экономики земельных и лесных ресурсов

Государственное учреждение «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины»

бульвар Тараса Шевченка, 60, г. Киев, 01032, Украина

e-mail: tretiaknatalia@ukr.net

Штогрин Галина Степановна, кандидат экономических наук, научный сотрудник отдела экономических проблем водопользования

Государственное учреждение «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины»

бульвар Тараса Шевченка, 60, г. Киев, 01032, Украина

e-mail: galinastogrin@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Sakal Oksana, Doctor of Economics, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of Economic Issues of Land and Forest Resources

Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»

boulevard Tarasa Shevchenka, 60, Kyiv, 01032, Ukraine

e-mail: o_sakal@ukr.net

Tretiak Nataliia, Candidate of Economics, Researcher of the Department of Economic Issues of Land and Forest Resources

Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»

boulevard Tarasa Shevchenka, 60, Kyiv, 01032, Ukraine

e-mail: tretiaknatalia@ukr.net

Shtohryn Halyna, Candidate of Economics, Researcher of the Department of Economic Problems of Water Use
Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»

boulevard Tarasa Shevchenka, 60, Kyiv, 01032, Ukraine

e-mail: galinastogrin@gmail.com

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ

Біла С. О.

Актуальність теми дослідження. Стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці у першій третині XXI ст. формуються під впливом різноспрямованої дії низки чинників – від глобалізації та дотримання принципів відкритості економіки для більшості країн світу, до неопротекціонізму, який набуває поширення у зовнішньоекономічній політиці розвинутих країн світу. Кожна країна світу, що дотримується принципів ринкового господарювання, через ресурс робочої сили та процеси трудової міграції тісно пов'язана зі світовим ринком праці. Щорічно цей зв'язок посилюється, адже країни дотримуються міжнародного права, враховують у національній практиці господарювання дію міжнародних механізмів регулювання ринку праці, впроваджують найкращу світову практику інституційної підтримки зайнятості, зменшення безробіття, регулювання трудової міграції та протидії всіх форм дискримінації на ринку праці. Врахування стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці актуально для всіх країн світу, у т.ч. і для України, яка за останні п'ять років суттєво збільшила потоки трудової міграції, стала активним учасником світового ринку праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження поточного стану, у визначення основних новітніх трендів розвитку світового ринку праці у XXI ст. здійснили провідні українські вчені: А. Філіпенко, О. Грішнова, О. Малиновська, Е. Лібанова та інші. Серед іноземних вчених, які досліджували сутність та визначали основні закономірності розвитку світового ринку праці в умовах глобалізації найбільш відомі: Дж. Борджіас, У. Джансен, Р. Селікатес, Дж. де Блуіс, А. Золберг, Е. Мейерс, Р. Віскрамасекара, А. Зогата-Куртц та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблематика дослідження сутності та складових розвитку світового ринку праці достатньо повно висвітлена у світовій економічній літературі. Натомість, для визначення стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці особливого значення набуває дослідження впливу інституційних та організаційно-економічних механізмів дії міжнародних організацій на регулювання та розвиток світового ринку праці. Ці питання є важливою складовою системи міжнародних економічних відносин.

Постановка завдання, мети дослідження.

Мета дослідження – дослідити закономірності та визначити стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці у XXI ст.

Для досягнення мети у статті поставлені та вирішуються наступні завдання:

- дослідити чинники, що впливають на реформування світового ринку праці, визначають пріоритети його розвитку;
- дослідити інституційно-правові та організаційно-економічні механізми впливу міжнародних організацій на регулювання та уніфікацію, на визначення стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці;
- виявити новітні тенденції розвитку світового ринку праці, що формуються під впливом структурно-інноваційних зрушень, переходу країн до «Індустрії 4.0», а також під впливом процесів трудової міграції.

Метод або методологія проведення дослідження. В процесі визначення стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці використовувалися теоретичні та емпіричні методи наукових досліджень. У т.ч. в процесі визначення інституційних чинників, що впливають на розвиток світового ринку праці було використано методи історичного та логічного, аналізу та синтезу, абстрактного та конкретного, метод причинно-наслідкових зв'язків. Під час дослідження впливу інституційно-правових та організаційно-економічних механізмів на функціонування світового ринку праці було задіяно методи історичного та логічного, індукції та дедукції, методи класифікації та узагальнення. Синергетичний підхід, метод експертних оцінок, каузальний (причинно-наслідковий) метод наукових досліджень було використано для обґрунтування впливу інноваційних процесів та трудової міграції на формування стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці.

Викладення основного матеріалу (результати роботи).

Світовий ринок праці – це складна економічна система, що модифікується під впливом динаміки попиту та пропозиції трудових ресурсів на світовому ринку; під впливом особливостей становлення ціни на робочу силу, формування умов та розміру оплати праці, специфіки соціального захисту; кількісного та якісного руху та розміщення робочої сили в різних країнах світу; відмінностей у національних підходах щодо відтворення робочої сили, її професійної підготовки та перекваліфікації. В умовах глобалізації національні ринки праці швидко втрачають свою замкненість та відокремленість, стають складовими світового ринку праці.

Стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці формуються під впливом різноспрямованої дії низки чинників: глобалізації та відкритості національної економіки, неопротекціонізму, структурно-інноваційних зрушень у світовій економіці, переходу країн до «Індустрії 4.0», внаслідок активізації трудової міграції та посилення ролі міжнародних організацій як координаторів розвитку міжнародних економічних відносин.

Стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці формуються під регулюючим впливом міжнародних організацій, які визначають стандартні «правила гри» для країн світу на національному та світовому ринку праці. Серед таких пріоритетів особливого значення набуває: захист прав працюючого населення, уніфікація системи оплати праці та оподаткування, встановлення соціальних гарантій та соціального захисту, правил прийому на роботу та звільнення, недопущення всіх різновидів дискримінації та легальне працевлаштування найманих працівників.

Для розвинених країн світу стає реальним перехід до 4-х денного робочого тижня. Унормовуються умови роботи по системі «фрі-ланс», робота на дому для працівників сфери послуг та креативної економіки. У XXI ст. у світі зростає мобільність робочої сили; уніфікуюється захист прав трудових мігрантів, стандарти та умови оплати праці, гарантії соціального захисту трудових мігрантів. Інституційно-правове та організаційно-економічне забезпечення функціонування національних ринків праці країн світу поступово узгоджуються, уніфікуються зі світовими стандартами, які запроваджують міжнародні організації.

Міжнародні організації визначають новітні тренди реформування світового ринку праці. До організаційних форм функціонування світового ринку праці у XXI ст. належить: розробка та прийняття інституційно-правових норм стимулювання розвитку світового ринку праці; індикативне планування (прогнозування), визначення стратегічних пріоритетів та цілей довгострокового розвитку світового ринку праці; адміністративні методи регулювання (у т.ч. штрафи, ліцензування, санкції). Зростає значення міжнародної інституційної та фінансової допомоги: консультації, форуми, технічна допомога та рекомендації, а також – цільове фінансування проектів, гранти, безкоштовна гуманітарна та інша фінансова допомога. Світовий ринок праці підлягає регулярному міжнародному моніторингу, системі міжнародного контролю за розвитком з огляду на недопущення будь-яких видів дискримінації, порушень прав та свобод людини (робочої сили, працівників), недопущення експлуатації дітей та торгівлі людьми на світовому ринку праці.

Серед стратегічних пріоритетів реформування світового ринку праці – легалізація зайнятості, протидія «торгівлі людьми» та нелегальній експлуатації робочої сили, недопущення експлуатації дитячої праці; протидія всім формам дискримінації та «мінізації» процесів найму та отримання доходів на ринку робочої сили; захист прав та свобод працівників та трудових мігрантів на світовому ринку праці.

До стратегічних пріоритетів реформування ринку праці України, як складової світового ринку праці, слід віднести: введення в Україні міжнародних стандартів щодо захисту прав працюючих; підвищення рівня оплати праці до стандартів країн ЄС, недопущення дискримінації та «мінізації» ринку праці, легалізація доходів працевдавців та найманих працівників, захист прав та свобод, дотримання соціальних гарантій для всіх найманих працівників, що працюють на ринку України, а також для українських трудових мігрантів.

Галузь застосування результатів. Міжнародні економічні відносини та світове господарство.

Висновки відповідно до статті. Тенденції розвитку світового ринку праці корелюються із загальними тенденціями та трендами стадій економічного циклу (спад, депресія, економічне піднесення, «пік»), залежать від демографічної ситуації в країні та у світі, від характеру та спрямованості структурної перебудови економіки країн та інтеграційних угруповань країн світу. До базових тенденцій розвитку світового ринку праці наприкінці другого десятиріччя XXI ст. належать: реформування системи оплати праці, тенденція до загального зростання рівня оплати праці при збереженні суттєвих розбіжностей у розмірах заробітної плати (погодинної та місячної) для розвинутих країн світу та країн, що розвиваються. Базовим трендом для світового ринку праці є активізація процесів трудової міграції як на ринках розвинутих країн світу, так і на ринках країн, що розвиваються. Трудова міграція у XXI ст., переважно, набуває характеру легальної, офіційної трудової міграції, а її сегменти змінюються у бік зростання попиту на робочу силу на ринках країн ЄС та Азії. Найбільш динамічно на світовому ринку праці зростає попит на висококваліфікованих спеціалістів, діяльність яких пов'язана з інноваціями.

Ключові слова: світовий ринок праці, робоча сила, трудова міграція, безробіття, дискримінація, міжнародні організації, ООН, інституційно-правові, організаційно-економічні, механізми регулювання світового ринку праці, оплата праці, легалізація зайнятості, «торгівля людьми», світове господарство.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОГО РЫНКА ТРУДА

Белая С.А.

Актуальность темы исследования. Стратегические приоритеты развития мирового рынка труда в первой трети XXI века формируются под влиянием разнонаправленного действия ряда факторов – с одной стороны, глобализации и соблюдения принципов открытости экономики для большинства стран мира, а с другой стороны – под влиянием неопротекционизма, что встречается во внешнеэкономической политике развитых стран мира. Каждая страна мира, придерживающаяся принципов рыночного хозяйствования, через ресурс рабочая сила и процессы трудовой миграции тесно связана с мировым рынком труда. Ежегодно эта связь усиливается, ведь страны придерживаются норм международного права, учитывают в национальной практике хозяйствования действие международных механизмов регулирования рынка труда, внедряют лучшую мировую практику

институциональной поддержки занятости, уменьшения безработицы, регулирования трудовой миграции и противодействия всем формам дискриминации на рынке труда. Понимание стратегических приоритетов развития мирового рынка труда актуально для всех стран мира, в т.ч. и для Украины, которая за последние пять лет существенно увеличила потоки трудовой миграции, стала активным участником мирового рынка труда.

Анализ последних исследований и публикаций. Весомый вклад в исследование текущего состояния и в определение основных новейших трендов развития мирового рынка труда в XXI в. внесли ведущие украинские ученые: А. Филиппенко, А. Гришнова, А. Малиновская, Э. Либанова и другие. Среди иностранных ученых, исследовавших сущность и определивших основные закономерности развития мирового рынка труда в условиях глобализации наиболее известны: Дж. Борджиас, У. Джансен, Р. Селикатес, Дж. Де Блуис, А. Золберг, Е. Мейерс, Р. Вискрамасекара, А. Зогата-Куртц и другие.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Проблематика исследования сущности и составляющих развития мирового рынка труда достаточно полно представлена в мировой экономической литературе. В то же время, для определения стратегических приоритетов развития мирового рынка труда особое значение приобретает исследование роли институциональных и организационно-экономических механизмов влияния международных организаций на регулирование и развитие мирового рынка труда. Эти вопросы являются важной составляющей системы международных экономических отношений.

Постановка задачи, цели исследования.

Цель исследования – выявить закономерности и определить стратегические приоритеты развития мирового рынка труда в XXI в.

Для достижения цели в статье поставлены и решаются следующие задачи:

- определить факторы, влияющие на реформирование мирового рынка труда, выявить приоритеты его развития;
- исследовать институционально-правовые и организационно-экономические механизмы влияния международных организаций на регулирование, унификацию и формирование стратегических приоритетов развития мирового рынка труда;
- выявить новые тенденции развития мирового рынка труда, формирующиеся под влиянием структурно-инновационных сдвигов, перехода стран к «Индустрии 4.0», а также под влиянием процессов трудовой миграции.

Метод или методология проведения исследования. В процессе исследования стратегических приоритетов развития мирового рынка труда использовались теоретические и эмпирические методы научных исследований. Так, в процессе определения институциональных факторов, влияющих на развитие мирового рынка труда, использовались методы исторического и логического, анализа и синтеза, абстрактного и конкретного, метод причинно-следственных связей. Для исследования влияния институционально-правовых и организационно-экономических механизмов на функционирование мирового рынка труда были задействованы методы исторического и логического, индукции и дедукции, метод классификаций и обобщений. Синергетический подход, метод экспертных оценок, каузальный (причинно-следственный) метод научных исследований использовались для обоснования влияния инновационных процессов и трудовой миграции на формирование стратегических приоритетов развития мирового рынка труда.

Изложение основного материала (результаты работы).

Мировой рынок труда – сложная экономическая система, модифицирующаяся под влиянием динамики спроса и предложения трудовых ресурсов на мировом рынке; под влиянием особенностей становления цены на рабочую силу, формирования условий и размера оплаты труда, специфики социальной защиты; количественных и качественных потоков и размещения рабочей силы в разных странах мира; под влиянием различий в национальных подходах к воспроизводству рабочей силы, ее профессиональной подготовке и переквалификации. В условиях глобализации национальные рынки труда быстро теряют свою замкнутость и обособленность, становятся составляющими мирового рынка труда.

Стратегические приоритеты развития мирового рынка труда формируются под влиянием разнонаправленного действия ряда факторов: глобализации и открытости национальной экономики, неопротекционизма, структурно-инновационных сдвигов в мировой экономике, перехода стран к «Индустрии 4.0», в результате активизации трудовой миграции и усиливающейся роли международных организаций как координаторов развития международных экономических отношений.

Стратегические приоритеты развития мирового рынка труда формируются под влиянием международных организаций, которые определяют и регулируют стандартные «правила игры» для всех стран мира на национальном и мировом рынке труда. Среди таких приоритетов следует выделить: защиту прав работающего населения, унификацию системы оплаты труда и налогообложения, установление социальных гарантий и социальной защиты, правил приема на работу и увольнения, запрет на все разновидности дискриминации; легальное трудоустройство наемных работников.

Для развитых стран мира реальным становится переход к 4-х дневной рабочей неделе. Нормируются условия труда по системе «фриланс», работа на дому для работников сферы услуг и креативной

економіки. В XXI столітті в мирі активізується мобільність робочої сили; унифіцирується заштита прав трудових мигрантов, стандарти і условия оплати труда, гарантії соціальної заштити трудових мигрантов. Інституціонально-правове і організаційно-економічне забезпечення функціонування національних ринків труда для всіх стран мира согласується, унифіцирується с мировими стандартами, которые определяют и контролируют международные организации.

Международные организации определяют новейшие тренды реформирования мирового рынка труда. К организационным формам функционирования мирового рынка труда в XXI в. относятся: разработка и принятие институционально-правовых норм стимулирования развития мирового рынка труда; индикативное планирование (прогнозирование), определение стратегических приоритетов и целей долгосрочного развития мирового рынка труда; административные методы регулирования (в т.ч. штрафы, лицензирование, санкции). Возрастает значение международной институциональной и финансовой помощи: консультации, форумы, техническая помощь и рекомендации, а также - целевое финансирование проектов, гранты, бесплатная гуманитарная и другая финансовая помощь. Мировой рынок труда подлежит регулярному международному мониторингу, внедрению системы международного контроля за развитием, с учетом противодействия всем видам дискриминации, нарушения прав и свобод человека (рабочей силы, работников), недопущения эксплуатации детей и торговли людьми на мировом рынке труда.

Среди стратегических приоритетов реформирования мирового рынка труда – легализация занятости, противодействие «торговле людьми» и нелегальной эксплуатации рабочей силы, недопущение эксплуатации детского труда; противодействие всем формам дискриминации и «тенизации» процессов найма и получения доходов на рынке рабочей силы; заштита прав и свобод работников и трудовых мигрантов на мировом рынке труда.

К стратегическим приоритетам реформирования рынка труда Украины, как составляющей мирового рынка труда, следует отнести: введение в Украине международных стандартов по заштите прав работающих; повышение уровня оплаты труда до стандартов стран ЕС, недопущение дискриминации и «тенизации» рынка труда, легализация доходов работодателей и наемных работников, заштита прав и свобод, соблюдение социальных гарантий для всех наемных работников, работающих на рынке Украины, а также для украинских трудовых мигрантов.

Область применения результатов. Международные экономические отношения и мировое хозяйство.

Выводы в соответствии со статьей. Тенденции развития мирового рынка труда коррелируются с общими тенденциями и трендами стадий экономического цикла (спад, депрессия, экономический подъем, «пик»), зависят от демографической ситуации в стране и в мире, от характера и направленности структурной перестройки экономики стран и интеграционных группировок стран мира. К базовым тенденциям развития мирового рынка труда в конце второго десятилетия XXI века относятся: реформирование системы оплаты труда, тенденция к общему росту уровня оплаты труда при сохранении существенных разногласий в размерах заработной платы (почасовой и месячной) для развитых стран мира и развивающихся стран. Базовым трендом для мирового рынка труда является активизация процессов трудовой миграции, как на рынках развитых стран мира, так и на рынках развивающихся стран. Трудовая миграция в XXI в., главным образом, приобретает характер легальной, официальной трудовой миграции, а ее сегменты изменяются в сторону увеличения спроса на рабочую силу на рынках стран ЕС и Азии. Наиболее динамично на мировом рынке труда растет спрос на высококвалифицированных специалистов, деятельность которых связана с инновациями.

Ключевые слова: мировой рынок труда, рабочая сила, трудовая миграция, безработица, дискриминация, международные организации, ООН, институционально-правовые, организационно-экономические, механизмы регулирования мирового рынка труда, оплата труда, легализация занятости, «торговля людьми», мировое хозяйство.

STRATEGIC PRIORITIES OF WORLD LABOR MARKET DEVELOPMENT

Bila S. O.

Actuality of the research topic. Strategic priorities of world labor market development in the first quarter of the 21st century are shaped under the impact of a range of multidirectional actions factors – from globalization and respect for the open economy principle by majority of the world countries to neoprotectionism which is becoming more widespread in foreign economic policy of developed countries of the world. Each country which observes the market-based principles is closely linked to the world labor market via labor force resource and labor migration processes. These ties are constantly strengthening as countries obey international law, consider international labor market regulatory mechanisms in their national governance practice, and introduce the best world examples of institutional support for employment, unemployment reduction, labor migration regulation and counteracting all forms of discrimination at labor market. Respect for strategic priorities of world labor market development is of actual importance for all world countries, including Ukraine which for the last five years has significantly expanded labor migration flows and become the active participant of world labor market.

Analysis of recent research and publications. Considerable contribution to the study of current situation and defining the newest world labor market development trends in the 21st century was made by profound

Ukrainian scholars like A. Philippenko, O. Hrishnova, O. Malinova, E. Libanova, A. Dembitska and others. Among the foreign scientists who researched the core and main patterns of world labor market development within globalization we should mention G. Borjas, Y. Jansen, R. Celikates, J. de Bloois, A. Zolberg, E. Meyers, P. Wickramasekara, A. Zogata-Kusz etc.

Extraction of unexplored parts of a common problem. Scope of the study into the core and constituencies of world labor market are pretty fully highlighted in the world economic literature. Yet, to define strategic priorities of world labor market development it is especially important to study the impact of institutional and organizational and economic tools of international organizations activity on world labor market regulation and development. This issue is an important component of international economic relations.

Statement of the research purpose and tasks. The purpose of the study is to examine commonality and define strategic priorities of world labor market development in the 21st century. To achieve it the following tasks are set and resolved in the article:

- to research the factors affecting world labor market reforming and defining the priorities of its development;
- to research institutional and legal, organizational and economic mechanisms of international organizations impact on regulation and unification, defining strategic priorities of world labor market development;
- to reveal the newest trends of world labor market development which are shaped under structural and innovative changes, countries' transition to 'Industry 4.0', as well as under impact of labor migration processes.

Method or methodology of the research. While defining strategic priorities of world labor market development a set of theoretical and empirical scientific research methods are used. Revealing institutional factors affecting world labor market development, historical and logical methods, methods of synthesis and analysis, abstract and specific methods, and cause-effect method are used. To research the impact of institutional and legal, organizational and economic mechanisms on world labor market historical and logical methods, methods of induction and deduction, methods of classification and generalization are employed. Whereas methods of synergy and expert estimates, casual method are used to justify the innovational processes and labor migration impact on shaping strategic priorities of world labor market development.

Presentation of the main material (research results). World labor market is a complex economic system modified under dynamics of supply and demand for labor resources at the world market; under the impact of labor force price charges specificity, terms and pay level formation, as well as social security peculiar nature; qualitative and quantitative mobility and placement of labor force in different world countries; differences in national approaches to labor force reproduction, their professional training and qualification improvement. Within globalization national labor markets lose their closeness and remoteness, becoming constituent part of world labor market.

Strategic priorities of world labor market development are shaped under the impact of a range of multidirectional actions factors: globalization and national economy openness, neoprotectionism, structural and innovational changes in world economy, countries' transition to 'Industry 4.0'. It occurs due to labor migration activation and enhancing the role of international organizations as coordinators of international economic relations development.

Strategic priorities of world labor market development are strongly affected by the international organizations which set standard rules of the game for all countries of the world both at local and world labor markets. Among the priorities the following ones are particularly important: protecting the rights of the employed, unification of system of remuneration and taxation, establishing social guarantees and social security, procedures of admission and dismissal, preventing all forms of discrimination and legal employment.

Transition to a 4-day working week is of reality for developed countries of the world. Working terms under freelance system are standardized, as well as for those who work from home in services and within the norms of creative economy. The 21st century faces the growth of labor force mobility, unification of labor migrants' rights security, labor standards and salary conditions, guaranteeing labor migrants' social protection. Institutional and legal, as well as organizational and economic security of national labor markets of the world countries is gradually harmonized and unified with world standards implemented by international organizations.

International organizations shape the newest trends of world labor market reforms. Organizational forms of world labor market in the 21st century include elaboration and adoption of institutional and legal norms of world labor market development provision; indicative planning (forecasting); defining strategic priorities and long-term purposes of world labor market development; administrative regulatory methods (including fines, penalties, licenses and sanctions). The role of international institutional and financial assistance is growing via consultations, forums, technical aid and recommendations, as well as target-projected financing, grants, free humanitarian and other financial assistance. World labor market is a subject to regular international monitoring, system of international control on the development aimed at prevention all forms of discrimination, human rights and freedoms violation (including labor force and employees), child exploitation and human trade at the world labor market.

Strategic priorities of world labor market reforms involve measures directed at employment legalization, preventing human trade and illegal labor force exploitation, avoiding child labor exploitation, preventing all forms of discrimination and 'shadow economy' features in recruitment and income generation, protection of employees and labor migrants' rights and freedoms at world labor market.

Reforming Ukrainian labor market as a part of world labor market demands for such strategic priorities as implementation of international standards on the employees' rights security in Ukraine, pay rise in accordance with EU countries standards, prevention of discrimination and 'shadow economy' features at labor market, legalization of

employers' and employees' income, protection of their rights and freedoms, social securing of their guarantees, as well as the ones for employed migrants working at Ukrainian labor market and Ukrainian labor migrants abroad.

The field of the results application. *International economic relations and world market.*

Conclusions according to the article. *Trends of world labor market development are correlated with general trends and directions of economic cycle stages (recession, depression, growth and peak), whereas depending on demographical situation in the country and the world, character and dimension of countries' economy structural transformation and integrational world countries grouping. Basic trends of world labor market development in the 2010s include system of remuneration reforming, moving to general growth in pay rise while freezing substantial discrepancies in wages and salaries between developed and developing countries of the world. The essential trend of world labor market is activation of labor migration processes both at the markets of developed and developing countries. Labor migration in the 21st century is mostly of legal official character, though their segments alter towards growth in demand for labor force at the EU and Asian markets. The demand for highly skilled professionals whose activity is close to innovations is rising dynamically at the world labor market.*

Key words: *world labor market, labor force, labor migration, unemployment, discrimination, international organizations, UN, institutional and legal, organizational and economic, mechanisms of world labor market regulation, pay rise, employment legalization, human trade, world market.*

JEL Classification: *F29, J40, J49*

Актуальність теми дослідження. Стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці у першій третині XXI ст. формуються під впливом різноспрямованої дії низки чинників – від глобалізації та дотримання принципів відкритості економіки для більшості країн світу, до неопротекціонізму, який набуває поширення у зовнішньоекономічній політиці розвинутих країн світу. На модернізацію світового ринку праці впливають структурна перебудова глобального ринку товарів та послуг, зміни попиту та пропозиції під впливом нового технологічного укладу («Індустрії 4.0»), кардинальні структурні зрушення на ринку послуг, що відбуваються під впливом ІТ-технологій тощо. Кожна країна світу, що дотримується принципів ринкового господарювання, через ресурс робочої сили та процеси трудової міграції тісно пов'язана зі світовим ринком праці. Щорічно цей зв'язок посилюється, адже країни дотримуються міжнародного права, враховують у національній практиці господарювання дію міжнародних механізмів регулювання ринку праці, впроваджують найкращу світову практику інституційної підтримки зайнятості, зменшення безробіття, регулювання трудової міграції та протидії всіх форм дискримінації на ринку праці. Такі проблеми актуальні і для України, яка за останні п'ять років суттєво збільшила потоки трудової міграції, стала активним учасником світового ринку праці. Дослідження стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці дозволяє кожній країні – учасниці цих процесів, визначити стратегію національної економічної політики у сфері зайнятості та трудової міграції, що позитивно позначиться на конкурентоспроможності національної економіки у XXI ст.

Постановка проблеми. Визначення основних стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці дозволяє кожній країні – учасниці цих процесів, визначити стратегію національної економічної політики у сфері зайнятості та трудової міграції, узгодити її з міжнародними тенденціями розвитку, що позитивно позначається на конкурентоспроможності національної економіки у XXI ст.

Особливу роль у визначенні стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці відіграють міжнародні організації, у т.ч. за рахунок інституційних, адміністративних, економічних та організаційних механізмів. Дослідження цих питань є актуальним, має вагомий практичний значення. На світовий ринок праці активно впливають процеси трудової міграції економічно-активного населення та молоді, що особливо актуально для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження поточного стану, у визначення основних новітніх трендів розвитку світового ринку праці у XXI ст. здійснили провідні українські вчені: Е.Лібанова, О.Малиновська, А. Філіпенко [1; 2] та інші. Серед іноземних вчених, які досліджували сутність та визначали основні закономірності розвитку світового ринку праці в умовах глобалізації найбільш відомі: Дж. Борджіас, У.Джансен, Р.Селікатес, Дж. де Блуіс, А. Золберг, Е. Мейерс, Р. Віскрамасекара, А. Зогата-Куртц [3; 4; 5; 6; 7; 8] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблематика дослідження сутності та складових розвитку світового ринку праці достатньо повно висвітлена у світовій економічній літературі. Натомість, для визначення стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці особливого значення набуває дослідження впливу інституційних та організаційно-економічних механізмів дії міжнародних організацій на регулювання та розвиток світового ринку праці. Ці питання є важливою складовою системи міжнародних економічних відносин.

Постановка завдання, мети дослідження.

Мета дослідження – дослідити закономірності та визначити стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці у XXI ст.

Для досягнення мети у статті поставлені та вирішуються наступні завдання:

- дослідити чинники, що впливають на реформування світового ринку праці, визначають пріоритети його розвитку;

- дослідити інституційно-правові та організаційно-економічні механізми впливу міжнародних організацій на регулювання та уніфікацію, на визначення стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці;

- виявити новітні тенденції розвитку світового ринку праці, що формуються під впливом структурно-інноваційних зрушень, переходу країн до «Індустрії 4.0», а також під впливом процесів трудової міграції.

Метод або методологія проведення дослідження. В процесі визначення стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці використовувалися теоретичні та емпіричні методи наукових досліджень. У т.ч. в процесі визначення інституційних чинників, що впливають на розвиток світового ринку праці було використано методи історичного та логічного, аналізу та синтезу, абстрактного та конкретного, метод причинно-наслідкових зв'язків. Під час дослідження впливу інституційно-правових та організаційно-економічних механізмів на функціонування світового ринку праці було задіяно методи історичного та логічного, індукції та дедукції, методи класифікації та узагальнення. Синергетичний підхід, метод експертних оцінок, каузальний (причинно-наслідковий) метод наукових досліджень було використано для обґрунтування впливу інноваційних процесів та трудової міграції на формування стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до класичного розуміння, світовий ринок праці, як і будь-який інший ринок формується під впливом попиту-пропозиції на ресурс «робоча сила». У XXI ст. базові тенденції розвитку світового ринку праці формуються під впливом структурних трансформацій, інноваційних процесів та реформ, що відбуваються у світовому господарстві, є результатом дії циклічності розвитку світової економіки, а також регулюючого впливу міжнародних організацій, державного та міжнародного регулювання світового ринку праці. Станом на 2018 р. світова економіка перебуває у стадії економічного піднесення, що формує стабільний попит на робочу силу на світовому ринку праці. Рівень безробіття у розвинутих країнах світу наближається до природного рівня безробіття (5 – 6,5 % від економічно-активного населення, у т.ч. для США). Зростає попит і на робочу силу в країнах ЄС. Так, з 1 січня 2019 р. Польща та Німеччина спростили умови для офіційного працевлаштування трудових мігрантів з країн – членів Східного партнерства ЄС, що свідчить про зацікавленість цих країн у залученні на національні ринки іноземної робочої сили [9; 10; 11].

На світовому ринку праці наприкінці XX – на початку XXI ст. сформувалося п'ять центрів, які приваблюють робочу силу. Великі центри «тяжіння» для робочої сили: США та Канада; країни Західної та Північної Європи; нафтовидобувні країни Близького Сходу; Латинська Америка. П'ятий центр поєднує у собі декілька «малих центрів» трудової міграції, а саме: країни Південної та Центральної Африки; країни Південно-Східної Азії. Ці центри умовно отримали статус «регіональних центрів тіжіння робочої сили» (див. Таблиця 1.).

Таблиця 1. Регіональні «центри тяжіння робочої сили» у світовому господарстві

Регіональна модель ринку праці	Країни - центри тяжіння трудових мігрантів
Північноамериканська	США, Канада
Європейська	Країни ЄС, Норвегія, Швейцарія, інші країни Європи.
Близькосхідна	Бахрейн, Катар, Кувейт, Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія
Азійсько-Тихоокеанська	Японія, Малайзія, Гонконг, Сінгапур, Тайвань, Південна Корея, КНР та ін.
Південноамериканська	Аргентина, Бразилія, Колумбія, Парагвай, Болівія, Уругвай, Венесуела та ін.
Євразійська	Країни СНД, Грузія, Україна інші пострадянські країни

Джерело: [9; 10].

З огляду на регіональні особливості функціонування світового ринку праці, у науці міжнародні економічні відносини розрізняють: Північноамериканську, Європейську, Близькосхідну, Азійсько-Тихоокеанську, Південноамериканську та Євразійську систему (модель) ринку праці. Ринки праці цих регіональних центрів відрізняються рівнем оплати праці, структурою зайнятих, динамікою зростання та залучення трудових мігрантів, залежать від економічної політики, яка проводиться на їх території. Так, найбільш привабливими для трудових мігрантів традиційно залишаються Північноамериканський та Європейський ринок праці. Натомість, у США (тенденції 2016 – 2018 рр.) чітко прослідковується прихильність Д.Трампа до політики «неопротекціонізму» та до захисту національних ринків від зовнішньої конкуренції, що супроводжується введенням обмежень для трудових мігрантів. Це логічно призвело до зростання зайнятості, скорочення показників безробіття у США, але суперечить принципам вільного руху трудових ресурсів, не відповідає принципам глобалізації – «відкритості ринків», вільному руху ресурсів, капіталів, робочої сили.

У перші два десятиліття XXI ст. найбільш динамічно серед регіональних ринків праці розвивається Азійсько-Тихоокеанський ринок праці (КНР, Азійські ринки). Так, за період 2000 – 2017 рр. приріст зайнятості на цьому ринку становив понад + 63 % (отже, зростає і кількість новостворених робочих місць) [10].

Серед базових новітніх тенденцій реформування світового ринку праці у XXI ст. – нова динаміка щодо оплати праці, тенденції якої формують і нові тенденції щодо трудової міграції. Так, якщо у другій половині XX ст. високий рівень оплати праці був притаманний лише для розвинутих країн світу, а в країнах, що розвиваються рівень оплати праці був на порядок нижче. Низький рівень оплати праці традиційно формували конкурентні переваги країн, що розвиваються, для залучення іноземних інвестицій, розміщення іноземного виробництва. Натомість, у XXI ст. така перевага починає зникати. Адже внаслідок низької оплати праці з «країни-донора» робочої сили масово виїжджають кваліфіковані фахівці (насамперед – спеціалісти інженерних спеціальностей, працівники бюджетної сфери та послуг – лікарі, вчителі) а також - молодь. Дефіцит робочої сили обумовлює дефіцитність поповнення державного бюджету, що змушує уряди країн піднімати рівень мінімальної та

середньої заробітної плати, проводити податкові реформи. Так, у XXI ст. майже у всіх країнах зростають податки, розширюється база оподаткування, більшою мірою зростають податки опосередковані, пов'язані з оподаткуванням обігу. Натомість, процес «вирівнювання» оплати праці в різних країнах світу відбувається повільно, має «інерційний» характер, що відповідає економічним інтересам тих країн, які прагнуть залучати на свої ринки праці іноземних фахівців, трудових мігрантів. Так, і досі розбіжності у рівнях мінімальної заробітної плати свідчать на користь трудової міграції до розвинутих країн світу (див. Таблицю 2).

Таблиця 2. Мінімальна заробітна плата в деяких країнах ЄС та в Україні (станом на 01.01.2019 р., у національних грошових одиницях)

Країна ЄС	Мінімальна заробітна плата	Гривневий еквівалент
Німеччина	1560 євро	48360 грн
Польща	2250 злотих (519 євро)	16400 грн
Чехія	13350 крон (513 євро)	16300 грн
Словаччина	520 євро	16500 грн
Литва	555 євро	17500 грн
Естонія	675 євро	21300 грн
Україна	131,58 євро 1 євро=31,7141 грн (на 01.01.2019, НБУ)	4173 грн

Джерело: [11; 12].

Основні тенденції розвитку світового ринку праці формуються під впливом базових пріоритетів реформування світового ринку праці, становлення уніфікованих правил, нормативів та стандартів розвитку як для національного, так і для світового ринку праці. У XXI ст. нормативно-правове забезпечення функціонування світового ринку праці (та його складових – національних ринків праці) охоплює наступні напрямки та стратегічні пріоритети.

Захист прав працюючого населення, тобто «захист праці». Механізмами реалізації цього напрямку є: встановлення правил, норм та умов прийому на роботу та звільнення працівників з роботи; недопущення будь-якої дискримінації (за віком, статтю, релігійними уподобаннями та ін.) при прийомі на роботу та звільнення працівників з роботи.

Оподаткування працюючих, найманих працівників. Механізми дії: встановлення єдиних для країни, уніфікованих норм оподаткування; визначення об'єктів оподаткування, платників податків (працівників та/або роботодавців), визначення умов, суб'єктів та порядку сплати податків, у т.ч. соціальних внесків; недопущення подвійного оподаткування трудових мігрантів.

Встановлення соціальних гарантій для найманих працівників, працюючого населення, у т.ч. йдеться про оплату лікарняних, оплату відпустки, визначення умов оплати праці нормових та позанормових годин, роботи у нічну зміну та у вихідні.

Законодавче закріплення соціальних гарантій, соціального захисту працюючого населення (у т.ч. виплати по безробіттю, виплати у зв'язку із народженням дитини, порядку надання матеріальної допомоги, виплат лікарняних, виплат у зв'язку із смертю працюючого через нещасний випадок на виробництві). Такі механізми дії встановлюються роботодавцем, керуючись нормами усталеного в країні (або ж у інтеграційному угрупованні країн) трудового права і за участі профспілок.

Легалізація ринку робочої сили, нарахування та офіційні виплати «білої» заробітної плати (у т.ч. встановлення стандартів та норм оплати праці). Механізми реалізації: встановлення мінімального розміру оплати праці (місячна та погодинна оплата праці), врахування співвідношення між зростанням продуктивності праці та темпами зростання оплати праці (рівнем заробітної плати).

Встановлення офіційної тривалості робочого часу. Механізми дії: встановлення тривалості робочого тижня, тривалості відпочинку найманого працівника, унормування роботи працюючого у позанормовий робочий час, у нічну зміну. У розвинених країнах світу у 2018 р. і надалі прослідковується тенденція переходу до 4-х денного робочого тижня; поширюються практика «фрі-ланс», робота на дому.

Серед стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці – унормування питань трудової міграції. У XXI ст. у світі зростає мобільність робочої сили; уніфікуються процеси захисту прав трудових мігрантів; унормовуються стандарти та умови роботи, соціальний захист трудових мігрантів. Серед механізмів регулювання цієї сфери функціонування світового ринку праці – видача дозволів на працю для трудових мігрантів, «трудова віза», унормування тривалості перебування трудових мігрантів на території приймаючої країни; запровадження квот та дозволів для прийому на роботу трудових мігрантів; механізм офіційної реєстрації, видача страховки для працюючих трудових мігрантів; врегулювання питань медичного страхування, виплат трудових мігрантів для набуття права на пенсійне забезпечення в країні-перебування після настання пенсійного віку; усунення подвійного оподаткування доходів трудового мігранта.

Серед адміністративних механізмів протидії нелегальній трудовій міграції – розробка та впровадження правил та норм депортації трудових мігрантів, запровадження стандартів та механізмів щодо легалізації тіньового ринку праці та мінімізації обсягів нелегальної трудової міграції у приймаючі країни.

Однією з базових тенденцій розвитку світового ринку праці є загострення проблем щодо працевлаштування найбільш «вразливих» верств ринку праці – молоді та людей передпенсійного та

пенсійного віку, які прагнуть та можуть працювати. Для вирішення проблеми працевлаштування молоді, в країнах ЄС запроваджують: дуальну освіту (коли навчання молоді чередується з роботою); впроваджують спеціальні державні програми надання «першого робочого місця», надають грантову підтримку «фрілансерів» та самозайнятості; діє підготовка та перекваліфікація працівників (на основі системи «освіта впродовж усього життя» (LLL)); підготовка робочої сили для сфери послуг на основі володіння навичками роботи з ІТ-технологіями; інституційна підтримка розвитку креативної економіки (культура, виставки, шоу-бізнес, арт-проекти тощо) з відповідним пільговим оподаткуванням «фрілансерів» [13].

У розвинутих країнах світу запроваджено податкові пільги щодо оподаткування прибутків підприємців, які створюють нові робочі місця та беруть на роботу молодь. Практикується і цілова державна фінансова підтримка надання освітніх послуг з перекваліфікації безробітних (насамперед – осіб до 35 років) та для людей передпенсійного віку.

На світовому ринку праці нормативно-правове забезпечення та інституційні нормативи функціонування національних ринків праці всіх цивілізованих країн світу поступово узгоджуються, уніфікуються із світовими стандартами. Адже країни світу отримують членство у міжнародних організаціях, що опікуються питаннями розвитку світового ринку праці, визнають міжнародні правила та норми його функціонування.

Провідними міжнародними організаціями, які розробляють та впроваджують нормативно-правові інструменти регулювання світового ринку праці, а також врегульовують питання міжнародної трудової міграції (як складової розвитку світового ринку праці) виступають: Міжнародна організація праці (МОП); Комісія ООН по народонаселенню; Організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО); Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ); Міжнародна організація з міграції (МОМ); Управління верховного комісара у справах біженців (УВБК) при ООН; Система постійного нагляду за міграцією (CONEMI); Міжнародний комітет з питань міграції (CIME) та інші міжнародні організації [10;13;14].

Поряд з адміністративними та економічними механізмами, що врегульовують функціонування світового ринку праці, міжнародні організації розробляють та успішно застосовують організаційні форми контролю та регулювання розвитку світового ринку праці. До організаційних форм забезпечення функціонування світового ринку праці належать:

- розробка та прийняття правових норм стимулювання розвитку світового ринку праці (йдеться про інституційно-правове забезпечення як рекомендаційного характеру так і обов'язкового до виконання всіма країнами світу);

- планування (прогнозування), визначення стратегічних пріоритетів та цілей довгострокового розвитку світового ринку праці;

- адміністративні методи міжнародного регулювання процесів розвитку світового ринку праці. У т.ч. застосування проти країн, які порушують міжнародні угоди, конвенції, не дотримуються міжнародних домовленостей адміністративних санкцій, заборон, накладання штрафів, запровадження режиму міжнародної ізоляції; позбавлення країни, що порушує міжнародні конвенції, угоди та ін. членства у міжнародних організаціях (як правило, на певний період);

- міжнародна інституційна допомога (консультації, форуми, рекомендації тощо) та фінансова допомога країнам, які дотримуються міжнародних рекомендацій у сфері розвитку світового ринку праці (у т.ч. надання технічної допомоги, цільове фінансування проектів, гранти, безкоштовна гуманітарна та інша допомога за рахунок коштів благодійних організацій, «Червоний Хрест» ін.);

- регулярний моніторинг (у т.ч. вибіркове статистичне обстеження стану та ситуації у всіх секторах та напрямках, у всіх сферах розвитку світового ринку праці, у т.ч. на рівні регіональних ринків праці, на рівні національних ринків окремих країн світу (насамперед тих, до яких прямують трудові мігранти); налагодження інформаційного та аналітичного забезпечення – основи для поточного управління, прийняття обґрунтованих міжнародних управлінських рішень на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу;

- налагодження системи міжнародного контролю за розвитком світового ринку праці з огляду на недопущення будь-яких видів дискримінації, порушення прав та свобод людини (робочої сили, працівників) на світовому ринку праці;

- організаційні заходи міжнародних організацій, спрямовані на легалізацію зайнятості на регіональних, національних та на світовому ринку праці, на детінізацію світового ринку праці в усіх країнах світу, на протидію розвитку «торгівлі людьми» та нелегальну експлуатацію робочої сили, припинення експлуатації дитячої праці; протидію всім формам дискримінації робочої сили, працівників та трудових мігрантів на світовому ринку праці тощо [10;13;14].

Під впливом НТП та НТР, внаслідок швидкого поширення інновацій, переходу розвинутих країн світу до «Індустрії 4.0» на ринках праці розвинутих країн світу та країн-лідерів інноваційного розвитку (у т.ч. ЄС, Японія, Південна Корея та ін.) спостерігається структурне бізробіття, зміна попиту на старі (традиційні – індустріальні) професії. Під впливом швидкого та повсюдного поширення інноваційних процесів, на світовому ринку праці поступово «відмирають» такі традиційні для ХХ ст. професії як: водій транспортного засобу, листоноша, екскурсовод, кур'єр, будівельник, традиційні інженерні спеціальності, а також професії, які вимагають великих трудовитрат. Працівників замінює: «Індустріальний інтернет», 3-D принтери, «віртуальна реальність», ІТ-технології, роботи та різновиди їх поєднання. Така тенденція обумовлює ризики швидкого зростання безробіття на світовому ринку праці в цілому. Натомість, на ринках праці розвинутих країн світу

зростає попит на принципово нові професії: інженери у сфері роботобудування, оператори роботизованих машин та обладнання, оператори безпілотних транспортних засобів (дронів та безпілотних таксі). Неухильно буде зростати попит на фахівців міждисциплінарного профілю, особливо на стику професій: аграрних та інженерних спеціальностей, біо-технології, біо-інженерії. Гарантованим буде попит на професії, пов'язані із медициною та біо-інженерією, біо-технологією, на всі професії, що обслуговують «економіку здоров'я». З'являються і принципово нові професії, пов'язані із креативною економікою: персональний тренер та консультант із здоров'я (здорового способу життя), персональні коуч-тренер, фахівці у сфері креативної сфери та креативної економіки, психологи, медіа-фахівці, фахівці у сфері індустрії розваг; фахівці у сфері on-line освіти; фахівці у сфері on-line маркетингу та ін. [13]. Нові тенденції щодо відмирання традиційних професій викликають і тенденції щодо реформування системи соціального захисту населення (у т.ч. – системи пенсійного забезпечення, соціальної допомоги та соціальних виплат, на зміну яких, ймовірно, прийде система виплат ББД «безумовного базового доходу»).

Світовий ринок праці постійно підживлюється трудовою міграцією. Як правило, потоки трудової міграції ідуть від країн, що розвиваються до розвинутих країн світу. Трудова міграція вирішує проблему постаріння населення в країнах-реципієнтах, проблему дефіциту робочої сили у секторі непрестижних та низькооплачуваних професій, що не мають популярності серед економічно-активного населення. Ці вакансії займають, як правило, трудові мігранти (будівництво, торгівля, послуги щодо догляду за хворими людьми та особами літнього віку; робота у сфері пакування, сортування товарів; прибирання територій) тощо. Натомість, існує й прошарок висококваліфікованих працівників з унікальними інтелектуальними здібностями, що ілюструє «відтік мізків» трудових мігрантів з країни-донора. Найбільш дієвим чинником, що активізує процеси трудової міграції є вищий рівень оплати праці.

Аналіз чисельності міжнародних трудових мігрантів свідчить про те, що на кінець 2017 року їх кількість становила біля 387 мільйонів осіб (це біля 4,3% населення планети Земля) [15]. Порівняно з 1990 роком кількість трудових мігрантів у світі зросла на 76 %. У планетарному масштабі найбільші групи трудових мігрантів – це вихідці з країн Азії та Латинської Америки, що проживають за межами країн та регіонів їх походження. Питання трудової міграції надзвичайно актуально для України, адже (за різними оцінками) 6,5 – 7 млн громадян України перебувають у якості трудових мігрантів за кордоном [15; 16].

Трудова міграція з України обумовлена низкою факторів: кардинальною структурною перебудовою національної економіки, втратою традиційних ринків збуту, переорієнтацією національного виробництва на експорт сировини, напівфабрикатів, сировинне аграрне виробництво. Для економіки України притаманний низький рівень оплати праці, політична турбулентність та військові дії на Сході України. В Україні відсутнє державне бачення стратегічних пріоритетів входження до інноваційно-орієнтованого світового ринку товарів та послуг, що логічно потребує державного розуміння стратегічних пріоритетів створення нових робочих місць в Україні. Проблеми (потенціально зростаючого) безробіття, за ситуації що склалася впродовж 2014 – 2018 рр., в Україні на практиці вирішуються за допомогою трудової міграції. Найбільш «популярними» напрямками зовнішньої трудової міграції для українських заробітчан стали Польща та Росія, Португалія, Іспанія, Канада та США.

Таблиця 3. Структура офіційно працевлаштованих трудових мігрантів України суб'єктами господарювання, що мають ліцензії з посередництва щодо працевлаштування за кордоном (2017 р.)

Види економічної діяльності	Легально працевлаштовані українські трудові мігранти (%)
Транспорт, складське господарство, поштова діяльність, сфера громадського харчування та інші види послуг (у т.ч. ті, які потребують високих трудозатрат, ручної праці)	54,3
Переробне виробництво, промисловість	10,4
Послуги у сфері будівництва, будівельні роботи	10,2
Торгівля (оптова та роздрібна), ремонтні послуги, автосервіс та ін.	6,4
Сільське, лісове та рибне господарство (у т.ч. сезонні роботи)	5,2
Інші види робіт та послуг	13,5

Примітка. [12;16].

Українські трудові мігранти перерахували до України: у 2017 р. – 9,3 млрд. дол. США; у 2018 р. – біля 11 млрд. дол. США (переведено офіційно, через банківські структури) [12]. За експертними оцінками, трудові мігранти з України, в цілому, використовуючі різні (у т.ч. «тіньові») варіанти фінансових переказів, перевели до домогосподарств України у 2018 р. приблизно 16 млрд. дол. США. Отже, на короткостроковому часовому періоді – трудова міграція несе для України більше переваг (зменшує безробіття, залучає валютні надходження до країни). Натомість, на довгостроковому часовому періоді – трудова міграція несе для України великі ризики та проблеми: постаріння населення (у 2018 р. – на 1 працюючого припадало вже 1,2 пенсіонера) [12], а до 2020 р. очікується, що на 1 офіційно працевлаштовану особу буде припадати щонайменше 2 пенсіонери, що загострить проблему дефіциту державного бюджету, постаріння нації, спричинить падіння купівельної спроможності домогосподарств та ін. Розвиток ринку праці в Україні є відкритим щодо світового ринку праці. Економічно-активне населення України у випадку, якщо не знаходить роботи на національному

ринку праці, активно виїжджає на заробітки за кордон. Такі тенденції вкрай негативно позначаються на внутрішньому економічному розвитку України вже найближчого часу, зокрема – через дефіцит робочої сили на внутрішньому ринку, відтік молоді. Така ситуація потребує розробки та впровадження науково-обґрунтованої державної політики щодо реформування українського ринку праці, узгодження принципів та стандартів його розвитку із світовими стандартами функціонування цивілізованого світового ринку праці. Тому на порядку денному для України постає виклик щодо реформування національного ринку праці, проблема щодо оптимізації процесів входження України до світового ринку праці у XXI ст

Висновки відповідно до статті. Світовий ринок праці корелює свій розвиток із загальними тенденціями динаміки світової економічної кон'юнктури, залежить від стадій економічного циклу (спад, депресія, економічне піднесення, «плік»), від демографічної ситуації в країні та у світі, від характеру та спрямованості структурної перебудови економіки країн та інтеграційних угруповань країн світу. Характеризуючи основні стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці слід відзначити наступні: реформування системи оплати праці у всіх країнах світу у бік зростання рівня оплати праці при збереженні суттєвих розбіжностей у розмірах заробітної плати (годинної та місячної) для розвинутих країн світу та країн, що розвиваються.

Основні тенденції розвитку світового ринку праці формуються під впливом базових пріоритетів реформування світового ринку праці, становлення уніфікованих правил, нормативів та стандартів розвитку як для національного, так і для світового ринку праці. У XXI ст. нормативно-правове забезпечення функціонування світового ринку праці (та його складових – національних ринків праці) охоплює наступні напрямки та стратегічні пріоритети: захист прав працюючого населення, що передбачає встановлення правил, норм та умов прийому на роботу та звільнення працівників; недопущення будь яких різновидів дискримінації (за віком, статтю, релігійними уподобаннями та ін.) при прийомі на роботу та в процесі звільнення працівників з роботи. Удосконаленню підлягає система оподаткування малого бізнесу, доходів самозайнятих та найманих працівників; недопущення подвійного оподаткування трудових мігрантів. Серед пріоритетів розвитку світового ринку праці – встановлення уніфікованих соціальних гарантій для найманих працівників (оплата лікарняних, відпустки, визначення умов оплати праці нормових та позанормових робочих годин, роботи у нічну зміну, у вихідні та святкові дні); соціальних гарантій для працюючого населення (виплат по безробіттю, виплат у зв'язку із народженням дитини, виплат лікарняних тощо).

Стратегічним пріоритетом розвитку світового ринку праці стає узгоджена політика міжнародних організацій та національних урядів країн світу щодо легалізації ринку робочої сили, нарахувань та виплат підприємцями, роботодавцями офіційної «білої» заробітної плати. У світовій практиці уніфікації підлягає і встановлення офіційної тривалості робочого часу, робочого тижня, термінів відпочинку найманого працівника, унормування умов та стандартів безпеки праці працюючого. У розвинених країнах світу у 2018 р. і надалі прослідковується тенденція щодо переходу до 4-х денного робочого тижня; унормовуються стандарти роботи за системою «фрі-ланс», робота на дому.

Стратегічні зрушення на світовому ринку праці очікуються внаслідок переходу розвинутих країн світу та країн-лідерів світового розвитку до нового технологічного укладу, в основі якого – «Індустрія 4.0», цифрова економіка та ІТ-технології. Такі структурно-інноваційні зрушення вже найближчого часу призведуть до структурних змін на національних ринках праці майже всіх країн світу, а також і на світовому ринку праці, що проявиться через ліквідацію традиційних професій (наприклад – водій, касир, листоноша, бармен, ін.) та обумовить появу цілої низки нових спеціальностей та професій на основі синергії та сумісництва спеціальностей, освоєння ІТ-технологій, задіяння креативного потенціалу людського капіталу.

Серед стратегічних пріоритетів реформування світового ринку праці слід назвати: легалізацію зайнятості, протидію «торгівлі людьми» та нелегальній експлуатації робочої сили, недопущення експлуатації дитячої праці; протидія всім формам дискримінації (за віком, статтю, культурними, релігійними уподобаннями людини), протидія «тінізації» найму та отримання доходів на ринку робочої сили; захист прав та свобод працівників та трудових мігрантів на світовому ринку праці.

Серед стратегічних пріоритетів розвитку світового ринку праці – унормування процесів трудової міграції. У XXI ст. ці питання вирішуються міжнародними організаціями, у т.ч. через уніфікацію процесів захисту прав трудових мігрантів; визначення світових стандартів та уніфікації умов роботи для найманих працівників, через систему соціального захисту трудових мігрантів. Йдеться про видачу дозволів на працю для трудових мігрантів («трудовах віз»), унормування тривалості перебування трудових мігрантів на території приймаючої країни; запровадження квот та дозволів для прийому на роботу трудових мігрантів; запровадження механізму офіційної реєстрації, укладання договорів страхування для працюючих трудових мігрантів; врегулювання питань медичного страхування, виплат трудових мігрантів для набуття права на пенсійне забезпечення в країні-перебування (чи на батьківщині) після настання пенсійного віку; усунення подвійного оподаткування доходів трудових мігрантів. Серед адміністративних механізмів протидії нелегальній трудовій міграції – розробка та впровадження правил та норм депортації трудових мігрантів, запровадження стандартів та механізмів щодо легалізації тіньового ринку праці та мінімізації обсягів нелегальної трудової міграції у приймаючих країнах. Стратегічним пріоритетом на світовому ринку праці стає недопущення будь-якої форми дискримінації (за національністю, статтю, релігійними та культурними ознаками).

До стратегічних пріоритетів реформування ринку праці України, як складової світового ринку праці, слід віднести: введення в Україні міжнародних стандартів щодо захисту прав працюючих; підвищення рівня оплати

праці до стандартів країн ЄС, недопущення всіх різновидів дискримінації та «тінізації» ринку праці, легалізація доходів працевлагодівців, самозайнятих та найманих працівників, захист прав та свобод економічно-активного населення, дотримання соціальних гарантій для всіх найманих працівників, що працюють на внутрішньому ринку України, а також для українських трудових мігрантів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

У XXI ст. стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці напряму будуть пов'язані із розвитком та активізацією міграційних процесів. Міграційні потоки у світі будуть формуватися як внаслідок загострення військових, політичних, етнічних та релігійних конфліктів, так і внаслідок екологічних катаклізмів, глобальної зміни клімату – підтоплення територій, збільшення кількості кліматичних біженців, біженців з країн внаслідок нестачі питної води, загроз голоду та загострення інших гуманітарних, екологічних та соціальних проблем людської цивілізації. Процеси масової міграції населення континентів кардинально змінять не тільки ситуацію на світовому ринку праці, але, ймовірно, й політичну карту світу у XXI ст. Ці питання потребують подальших системних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Лібанова Е., Палій О. *Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб.* Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 491 с.
2. Малиновська О. А. *Мігранти, міграція та Українська держава : аналіз управління зовнішніми міграціями : Монографія.* Київ : Вид-во НАДУ, 2014. 236 с.
3. Borjas G. *Economic Research on the Determinants of Immigration: Lessons for the European Union.* World Bank Technical Paper, 2014. 438 p.
4. Jansen, Y., Celikates, R., de Bloois, J. *The Irregularization of Migration in Contemporary Europe. Detention, Deportation, Drowning.* London – New York, Rowman & Littlefield, 2015. 638 p.
5. Zolberg A. *The Matters of State: Theorizing immigration policy.* The Handbook of International Migration / Ed by C. Hirschman, P. Kasinitz, J. DeWind. New York, 2016. P. 71-93.
6. Meyers E. *Theories of international migration policies - a comparative analysis.* International migration review. 2017. Vol. 34. №. 4. p. 46-52.
7. Wickramasekara P. *Bilateral agreements and memoranda of understanding on migration of low skilled workers: a review;* International Labour Office. Geneva, 2015. 395 p.
8. Zogata-Kusz A. *Theoretical Perspectives on Immigration Policy and Politics.* Contemporary European Studies. 2017. No. 1. P. 74-86.
9. Офіційний сайт Департаменту економічних і соціальних питань ООН (підрозділ народонаселення). URL: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/index.shtml>
10. Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції. Агентство ООН з питань міграції. URL: <http://iom.org.ua/ua/migraciyne-zakonodavstvo>
11. Офіційний сайт Євростату. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Офіційний сайт Міжнародної організації праці (International Labour Organization, ILO). URL: <http://www.ilo.org>
14. Офіційний сайт Фонду організації Об'єднаних націй у галузі народонаселення (ECOSOC). URL: www.un.org/ru/ecosoc/unfpa
15. *International Migration Outlook. Continuous Reporting System on International Migration. Annual Reports 2006–2017 / OECD.* URL: <http://www.oecd-ilibrary.org>
16. Офіційний сайт Державної міграційної служби України. URL: <https://dmsu.gov.ua>

References

1. Libanova, E. (2004). *Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst.* [Labor market and social security]. Kyiv, Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 491 p.
2. Malynovska, O. A. (2014). *Mihranty, mihratsiia ta Ukrainaska derzhava : analiz upravlinnia zovnishnimy mihratsiiamy* [Migrants, migration and Ukrainian state: analysis of external migration governance]. Monohrafiia. Kyiv, Vyd-vo NADU, 236 p.
3. Borjas, G. (2014). *Economic Research on the Determinants of Immigration: Lessons for the European Union.* World Bank Technical Paper, 438 p.
4. Jansen, Y., Celikates, R., de Bloois, J. (2015). *The Irregularization of Migration in Contemporary Europe. Detention, Deportation, Drowning.* London - New York, Rowman & Littlefield, 638 p.
5. Zolberg, A. (2016). *The Matters of State: Theorizing immigration policy.* The Handbook of International Migration. Ed by C. Hirschman, P. Kasinitz, J. DeWind. New York. P. 71-93.
6. Meyers, E. (2017). *Theories of international migration policies - a comparative analysis.* International migration review. 34, 4. p. 46-52.
7. Wickramasekara, P. (2015). *Bilateral agreements and memoranda of understanding on migration of low skilled workers: a review.* International Labour Office. Geneva. 395 p.
8. Zogata-Kusz, A. (2017). *Theoretical Perspectives on Immigration Policy and Politics.* Contemporary European Studies, 1, 74-86.
9. UN Department of Economic and Social Issues. URL: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/index.shtml>

10. UN International Organization of Migration. URL: <http://iom.org.ua/ua/migraciyne-zakonodavctvo>
11. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
12. State Statistics of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. International Labour Organization (ILO). URL: <http://www.ilo.org>
14. UN Economic and Social Council. (ECOSOC) URL: www.un.org/ru/ecosoc/unfpa
15. International Migration Outlook. Continuous Reporting System on International Migration. Annual Reports 2006 – 2017 / OECD. URL: <http://www.oecd-ilibrary.org>
16. State Migration Service of Ukraine. URL: <https://dmsu.gov.ua>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Біла Світлана Олексіївна, професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу, професор, доктор наук з державного управління.

Факультет міжнародних відносин (ФМІ),
Національний авіаційний університет (НАУ),
просп. Космонавта Комарова 1, м. Київ, 03680, Україна.
e-mail: svbila_2012@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3909-5054
Researcher ID : F-7237-2018

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Белая Светлана Алексеевна, профессор кафедры международных экономических отношений и бизнеса, профессор, доктор наук государственного управления, заслуженный экономист Украины.

Факультет международных отношений (ФМО),
Национальный авиационный университет (НАУ),
просп. Космонавта Комарова 1, г. Киев, 03680, Украина.
e-mail: svbila_2012@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bila Svitlana, Professor of International Economic Relations and Business Department, Professor, Doctor of Public Administration, Honored economist of Ukraine. Faculty of International Relations (FIR).

National Aviation University (NAU),
prosp. Kosmonavta Komarova 1, Kyiv, 03680, Ukraine.
e-mail: svbila_2012@ukr.net

УДК 330.322

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-119-126>

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

**Кужелєв М. О.,
Плахотнюк В. В.**

Предметом дослідження виступають економічні відносини, які виникають у процесі функціонування інвестиційного ринку України.

Мета роботи – на основі системного аналізу дати оцінку інвестиційному клімату України, виявити проблемні аспекти та стримуючі чинники його формування в сучасних умовах, а також визначити пріоритетні напрями його оптимізації.

Методологічною основою статті стали методи аналізу та синтезу, статистичні методи, в тому числі графічний метод, методи порівняння та узагальнення.

Результати роботи. У статті проведено статичний аналіз основних макроекономічних показників інвестиційного клімату України. Виявлено, що інвестиційний клімат держави залишається несприятливим для зовнішнього інвестора. Відповідно виявлено ряд проблем та запропоновані шляхи їх вирішення для покращення інвестиційного середовища держави.

Галузь застосування результатів. Фінансові ринки, формування інвестиційного клімату України, перспективи розвитку інвестиційного середовища країни.

Висновки. Інвестиційний клімат України, попри позитивну тенденцію, залишається несприятливим. Країна має невисокі показники у світових рейтингах. Відповідно, керівництво держави повинно спрямовувати зусилля на покращення інвестиційного іміджу держави шляхом проведення дієвих реформ, створенням належної інвестиційної інфраструктури, приведення у відповідність до світових та європейських стандартів вітчизняного законодавства тощо.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інвестиційний клімат, інвестиційне середовище, інвестиційний імідж, проблеми функціонування інвестиційного ринку.

ПУТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТА В УКРАЇНІ

Кужелев М. А.,
Плахотнюк В. В.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, що виникають в умовах функціонування інвестиційного ринку України.

Цель работы – на основе системного анализа дать оценку инвестиционному климату Украины, выявить проблемные аспекты и сдерживающие факторы его формирования в современных условиях, а также определить приоритетные направления его оптимизации.

Методологической основой статьи стали методы анализа и синтеза, статистические методы, в том числе графический метод, методы сравнения и обобщения.

Результаты работы. В статье проведен статический анализ основных макроэкономических показателей инвестиционного климата Украины. Выявлено, что инвестиционный климат государства остается неблагоприятным для внешнего инвестора. Соответственно, выявлен ряд проблем и предложены пути их решения для улучшения инвестиционной среды государства.

Область применения результатов. Финансовые рынки, формирование инвестиционного климата Украины, перспективы развития инвестиционной среды страны.

Выводы. Инвестиционный климат Украины, несмотря на положительную тенденцию, остается неблагоприятным. Страна имеет невысокие показатели в мировых рейтингах. Соответственно, руководство государства должно направлять усилия на улучшение инвестиционного имиджа государства путем проведения действенных реформ, созданием надлежащей инвестиционной инфраструктуры, приведение в соответствие с мировыми и европейскими стандартами отечественного законодательства и тому подобное.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, инвестиционный климат, инвестиционная среда, инвестиционный имидж, проблемы функционирования инвестиционного рынка.

DIRECTIONS OF OPTIMIZATION OF INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE

Kuzheliev M. O.,
Plahotniuk V. V.

The subject of the research is the economic relations arising in the conditions of functioning of the investment market of Ukraine.

The purpose of the work is to assess the investment climate of Ukraine on the basis of a system analysis, to reveal problem aspects and deterrents of its formation in modern conditions and also to define the priority directions its optimization.

Methodological basis of the article became the methods of analysis and synthesis, statistical methods, including graphical method, methods of comparison and generalization.

The results of the work. The article contains a static analysis of the main macroeconomic indicators of the investment climate of Ukraine. Despite the positive trend, the investment climate of the state still remains unfavorable for an external investor. Accordingly, a number of problems have been identified and solutions have been proposed for improving the state's investment environment.

The field of application of results. Financial markets, the formation of the investment climate of Ukraine, the development prospects of the investment environment of the country.

Conclusions. The investment climate of Ukraine, despite the positive trend, remains unfavorable. The country has low rates in world rankings. Accordingly, the state should focus on improving the investment image of the state, through effective reforms, creating an appropriate investment infrastructure, effective legislation, etc.

The investment climate of Ukraine, despite the positive trend, remains unfavorable. The country has low rates in world rankings. Accordingly, the government should direct efforts to improve the state's investment image through effective reforms, the creation of an adequate investment infrastructure, alignment with national and European standards of domestic legislation, etc.

Keywords: investment activity, investment climate, investment environment, investment image, problems of functioning of the investment market.

JEL Classification: H54, H61.

Актуальність теми. В умовах структурної перебудови національної економіки формування сприятливого інвестиційного клімату є пріоритетним завданням держави. Проте, інвестиційний клімат України, попри позитивну тенденцію (Україна в рейтингу Doing Business у 2018 році піднялась на 76 місце), залишається несприятливим, а інвестиційне середовище країни досі має комплекс проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему оптимізації інвестиційного клімату країни досліджено у працях таких вчених-економістів, як: Л. Д. Забродська, Т. Г. Затонацька, Р. С. Квасницька, А. С. Музиченко, А. В. Нечипоренко, В. Л. Отецький, Т. С. Пічугіна, Є. А. Стефанович, Н. А. Хрущ, Н. В. Шевчишина та ін. Разом з тим, незважаючи на велику кількість напрацювань, серед науковців відсутній єдиний підхід щодо побудови ефективного механізму оптимізації інвестиційного клімату країни.

Мета роботи – проаналізувати стан інвестиційного клімату України та запропонувати комплекс інструментів оптимізації інвестиційного клімату в Україні.

Досягнення поставленої мети обумовило вирішення таких завдань: аналіз економічної природи фінансових інструментів оптимізації інвестиційного клімату країни; аналіз сучасного стану інвестиційного клімату України; виокремити ключові аспекти покращення інвестиційного клімату країни.

Об’єкт дослідження – система економічних відносин щодо покращення інвестиційного клімату України та використання податкових інструментів його оптимізації.

Предметом дослідження є комплекс інструментів оптимізації інвестиційного клімату в Україні.

Постановка проблеми. Інвестиційна діяльність – важливий аспект розвитку держави, адже в умовах глобалізації вирішення більшості економічних та соціальних питань неможливе без розвитку інвестиційної діяльності. Сьогодні інвестиції виступають найважливішим засобом забезпечення умов виходу з економічної кризи, зростання науково-технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності як регіонів, так і держави в цілому. Покращення інвестиційного іміджу країни є одним із дієвих методів соціально-економічних перетворень. Адже формування сприятливого інвестиційного клімату є основною передумовою активізації інвестиційної діяльності.

Результати дослідження. Створення сприятливого інвестиційного клімату є однією з ключових умов побудови ефективної економіки країни, а також – є передумовою підвищення конкурентоспроможності суб’єктів господарювання як на національному ринку, так і на міжнародній арені.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р., інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави щодо реалізації інвестицій [1]. В інвестиційному законодавстві ключовим поняттям є поняття інвестицій та інвестиційної діяльності. З метою глибшого розуміння сутності інвестиційної діяльності, доцільно проаналізувати підходи вітчизняних учених-економістів до визначення цього поняття (табл.1).

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття «інвестиційна діяльність»

Автор	Визначення
Н. А. Хрущ, Н.В. Шевчишина [2]	Діяльність із вкладення засобів у об’єкти інвестування з метою отримання позитивних результатів; у вузькому розумінні це – процес перетворення інвестиційних ресурсів у вкладення.
Р. С. Квасницька [3]	Сукупність заходів та дій інвесторів різних секторів економіки щодо вкладання попередньо сформованих із заощаджень та запозичень інвестиційних ресурсів із метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту.
Т. Г. Затонацька, В. Л. Отецький [4]	Комплекс заходів від моменту прийняття рішення про інвестування до завершальної стадії – досягнення окупності вкладень і отримання запланованого результату – прибутку або соціального ефекту.
А. С. Музиченко [5]	Сукупність економічних операцій, що характеризують рух довгострокового вкладення капіталів, та призначених для створення, розширення, реконструкції, модернізації, технічного переозброєння підприємств, об’єктів підприємницької діяльності.
Є. А. Стефанович [6]	Комплекс заходів держави, фізичних та юридичних осіб, спрямований на ефективне розміщення ресурсів з метою отримання очікуваного ефекту. Ефектом може бути не лише прибуток, а й розбудова інфраструктури, покращення умов життя населення.
Т. С. Пічугіна, Л. Д. Забродська [7]	Комплексна діяльність починаючи від мобілізації інвестиційних ресурсів і закінчуючи одержанням ефекту, а у вузькому розумінні це – власне інвестування.

Джерело: складено авторами.

Відсутність єдиного підходу до визначення поняття «інвестиційна діяльність» свідчить про його багатогранність та призводить до протиріч та неузгодженості підходів, які застосовуються для розкриття його змісту та сутності.

На нашу думку, інвестиційна діяльність – це система економічних відносин, що виникають між домогосподарствами, фірмами та державою щодо розміщення капіталу з метою отримання прибутку чи досягнення іншого ефекту (економічного, соціального тощо).

Одним з найважливіших важелів, що впливає на інвестиційний імідж є податкова політика країни, зокрема механізм оподаткування прибутку підприємств. Особливого значення набуває вдосконалення цього механізму з метою підвищення ефективності його впливу на інвестиційну діяльність суб’єктів господарювання. Тому доцільно розглянути принципи функціонального підходу до податкового регулювання діяльності підприємств, а саме:

- звільнення від оподаткування частини прибутку, що спрямовується на фінансування інноваційної діяльності та купівлю патентів;
- звільнення від оподаткування прибутку, витраченого на отримання консалтингових послуг, кадрове забезпечення (підвищення кваліфікації і перепідготовку кадрів), на соціальне забезпечення;
- надання податкових пільг суб’єктам господарювання, які здійснюють експортне та імпортозаміщуюче виробництво, функціонують у депресивних регіонах, а також у стратегічно важливих галузях економіки.

Інвестиційний клімат у 2018 році дещо покращився, це пояснюється частково тим, що Верховна Рада ухвалила законопроект, що спрощує залучення іноземних інвестицій. Проте в законодавстві України ще не прописано чіткий механізм захисту прав та інтересів інвесторів, а також розбіжності законів та невідповідність вітчизняного законодавства міжнародним стандартам дають негативну оцінку для зовнішніх інвесторів.

Станом на грудень 2017 року в економіку України (рис. 2) іноземними інвесторами з 76 країн світу вкладено 1630,4 млн.дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). До основних країн-інвесторів належать Кіпр – 25,6 %, Нідерланди – 16,1 %, Російська Федерація – 11,7 %, Велика Британія – 5,5%, Німеччина – 4,6%, Віргінські Острови (Британія) – 4,1%, і Швейцарія – 3,9%. Найвагомими обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність – 26,1% та підприємств промисловості – 27,3% [8].

Рисунок 1. Обсяг інвестицій за 2010–2017 роки

Джерело: складено авторами на основі [8].

Отже, найбільше залучення інвестицій в Україну було у 2014 році – 53704 млн. дол., найменшу кількість спостерігаємо у 2016 р. – 36154,5 млн. дол., за 2017 р. інвестиції зросли на 4,3 %, що є позитивним для економіки країни.

Досліджуючи інвестиційний клімат України, доцільно розглянути макроекономічні чинники, які гальмують, або ж навпаки сприяють розвитку іноземного інвестування. Макроекономічні показники і результуюча змінна — обсяг прямих іноземних інвестицій, що надійшли в економіку України за досліджуваний період представлено в таблиці 2.

Таблиця 2. Макроекономічні показники для аналізу впливу на прями іноземні інвестиції в економіку України у 2011—2017 рр.(станом на початок року)

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Номінальний ВВП млн доларів США	116 151	136 609	145 220	154 369	116 337	79 534	80 505
Середня заробітна плата, доларів США	283	331	379	410	292	193	203
Рівень безробіття, %	8,9	8,7	8,2	7,8	9,7	9,5	9,7
Середня облікова ставка НБУ, %	8,6	7,5	7,5	6,8	12	23,8	17,3
Частка збиткових підприємств у загальній кількості	42,7	36,5	37	35	34,5	26,7	27
Капітальні інвестиції млн доларів США	9600	10900	9900	8100	10100	13300	15300
Прямі іноземні інвестиції, млн доларів США	5 900	6 000	5 300	5 500	2 500	3 800	4 400
Інфляція, доларів США, %	1,5	2,96	1,74	1,5	0,76	0,73	2,07

Джерело: складено авторами на основі [8].

Незадовільними є економічні індекси України у світових рейтингах (рис. 2), які дозволяють констатувати низький рівень інвестиційної привабливості держави і потенціал нарощення інвестицій, хоча показники основних економічних індексів, порівняно з минулими роками, покращуються, а тому можемо спостерігати позитивну тенденцію. Проте інвестиційний імідж країни залишається незадовільним.

На вітчизняне інвестиційне середовище значно впливає проведення структурних реформ в Україні, що допомогли країні частково впоратися з борговим навантаженням й поліпшити позиції на зовнішніх ринках.

Однак, такі чинники, як корупція, нестабільність політичного і економічного сектору країни, дестабілізація валютного ринку, відсутність належного законодавства й гальмування реформ зменшують

притік інвестицій та залучення іноземних інвесторів. Зокрема, статистичні дані свідчать, що в 2017 р. приплив прямих іноземних інвестицій упав удвічі порівняно з 2016 р.

Нині Україна значно відстає від своїх країн-сусідів та багатьох провідних європейських країн. Враховуючи курс країни на Євроінтеграцію, створення потужного інвестиційного середовища є важливою складовою побудови стійкої та конкурентоспроможної економіки.

Нині існує об'єктивна потреба в реформуванні системи державних фінансів та активізації державних і місцевих органів влади до залучення інвестиційних ресурсів для реалізації комплексу соціально-економічних програм.

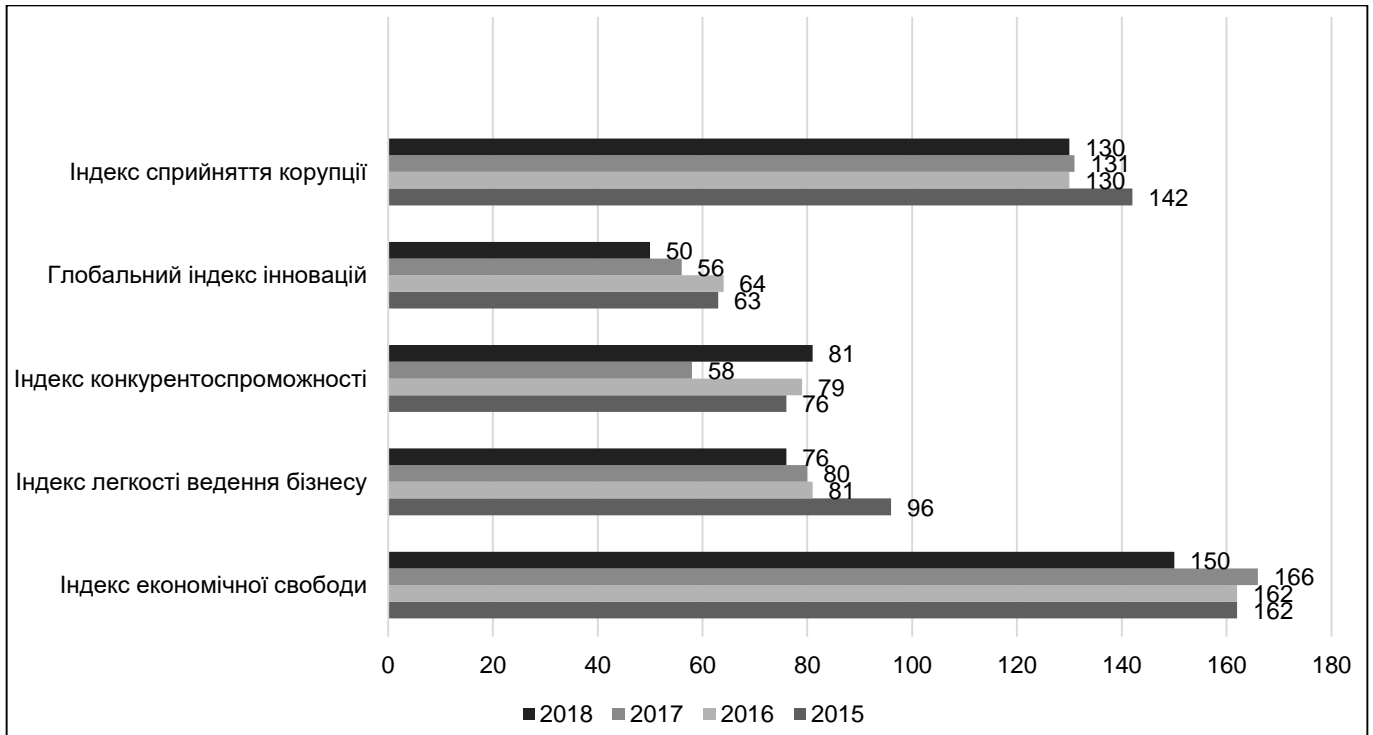

Рисунок 2. Позиції України у світових економічних рейтингах, що визначають потенціал вітчизняного інвестиційного середовища

Джерело: складено авторами на основі [8].

Необхідною складовою реформування системи державних фінансів має стати вдосконалення механізму реалізації регіональних інвестиційних програм, в основі яких доцільно використовувати системний підхід, який дозволяє визначити всі його складові та взаємозв'язки між ними. Орієнтуючись на мету, інтереси суб'єктів управління РІП, чинники та загрози цим інтересам визначимо ряд завдань, які повинні вирішуватися за допомогою механізму реалізації регіональних інвестиційних програм [9]:

- 1) створення соціально-економічних умов, що сприятимуть ефективному розвитку в регіоні інвестиційної діяльності;
- 2) формування ефективної організаційно-управлінської системи підтримки інвестиційної діяльності в регіонах;
- 3) стимулювання вітчизняних та іноземних інвесторів;
- 4) формування сучасної інвестиційної інфраструктури;
- 5) вибір комплексу інвестиційних програм і проектів відповідно до інвестиційної стратегії регіону;
- 6) забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку регіону.

Потрібно відмітити, що інвестиційна привабливість країни формується з інвестиційної привабливості її окремих регіонів. Починаючи з 2014 р. Державна служба статистики України наводить дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення Операції Об'єднаних сил. Цим можна частково пояснити загальне зменшення обсягів інвестицій у 2014–2017 рр. Але, крім цього, відбулось абсолютне зменшення обсягу іноземних інвестицій по всіх областях країни, крім Івано-Франківської, де спостерігається збільшення надходжень іноземних інвестицій, а їх частка в загальній сумі інвестицій зростає з 1,4 до 1,9 % [10].

Україна має досить негативний показник інвестиційного іміджу, зумовлений політичними та економічними факторами, а тому непомітним залишається те, що держава за останні роки зробила відчутні кроки в напрямку інтеграції у світову економіку. Проте значних змін в інвестиційному середовищі країни так й не відбулося, а обсяг зростання інвестицій недоцільно вважати позитивним, адже більша їхня частина надходить з офшорних зон (Кіпр, Віргінські острови тощо).

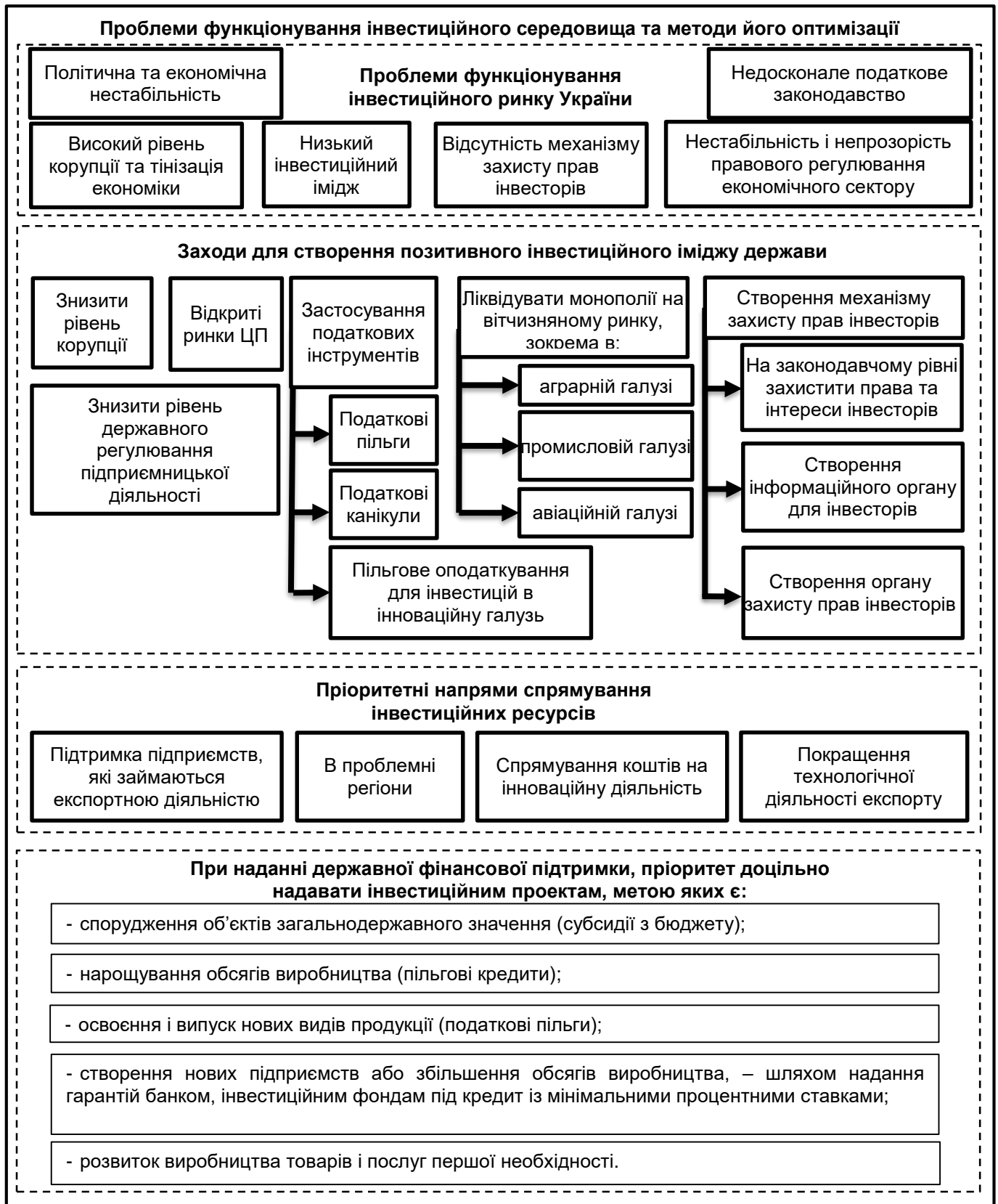

Рисунок 3. Шляхи оптимізації інвестиційного середовища України

Джерело: складено авторами на основі [10; 11; 12].

З метою активізації іноземного інвестування в Україні, уряд має здійснити низку дієвих реформ. Шляхи оптимізації інвестиційного середовища України наведені на рисунку 3, зокрема серед них доцільно виокремити такі:

- створення в Україні інституції, функціональним обов'язком якої б мав стати захист інтересів інвесторів, зокрема в пріоритеті повинні бути іноземні інвестори;

- впровадження надійної законодавчої системи, яка відповідає міжнародним стандартам;
- сприяння забезпеченню більшої відкритості діяльності ринків цінних паперів з метою залучення іноземних інвестицій в корпоративний сектор, що також дозволить населенню інвестувати свої заощадження в економіку країни;

- застосування податкових інструментів для оптимізації інвестиційного клімату України, зокрема податкових пільг та податкового кредиту.

Також нині основним завданням уряду є відновлення інвестиційної привабливості країни, створення сприятливих умов для повернення, а в майбутньому і примноження іноземних інвестицій [10].

Створення позитивного інвестиційного іміджу в Україні дасть змогу поліпшити процес залучення іноземних інвестицій, покращити експортну діяльність суб'єктів господарювання, а також уможливить запровадити інноваційні методи та технології в галузях національного виробництва.

Висновок. Отже, у статті проаналізовано сучасний стан інвестиційного клімату України. Попри позитивну тенденцію основних макроекономічних показників, завчасно давати позитивну оцінку інвестиційному середовищу країни.

Серед виявлених проблем, варто виокремити такі: високий рівень корупції та тінізації економіки; монополізація вітчизняного ринку; низька інвестиційна привабливість регіонів; невисокі показники експортної діяльності; відсутність політичної та економічної стабільності, що негативно впливає на інвестиційний імідж країни.

Держава повинна спрямовувати зусилля на створення належного іміджу внутрішнього ринку. Відповідно, перш за все, необхідно створити дієвий механізм захисту прав та інтересів інвесторів, який буде чітко визначений на законодавчому рівні. Враховуючи неможливість швидкого досягнення політичної стабільності через низку геополітичних факторів, потрібно спрямовувати ресурси на досягнення економічної та соціальної стабільності, що позитивно вплине на інвестиційний імідж країни. Доцільно ринки цінних паперів зробити більш відкритими та прозорими, що сприятиме не лише надходженню додаткових іноземних інвестицій в корпоративний сектор економіки, а й дозволить населенню спрямовувати свої заощадження в інвестиції.

В умовах глобалізації важливими є показники розвитку експортної діяльності країни та її інноваційне спрямування. Тому ці два питання мають стати пріоритетними у стратегії реформування держави, адже якщо враховувати євроінтеграційний вектор країни, то важливою умовою успішного виходу на європейський ринок є підтримка інноваційної, інвестиційної та експортної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про інвестиційну діяльність: закон України від 18.09.1991, № 1560-XII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
2. Хрущ Н. А., Шевчишина Н. В. Формирование инвестиционной стратегии в системе перспективного управления инвестиционной деятельностью предприятия. Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. научн. трудов. Донецк : ДонНУ, 2006. С. 574–580.
3. Квасницька Р. С. Дефініційний аналіз поняття «інвестиційна діяльність». Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. 2014. Вип. 26. С. 198–203.
4. Затонацька Т. Г., Отецький В. Л. Стратегія нарощування інвестиційного потенціалу національної економіки. Фінанси України. 2006. №7. С. 38–49.
5. Музиченко А. С. Інвестиційна діяльність в Україні. Київ : Кондор, 2005. 406 с.
6. Стефанович Є. А. Інвестиційна діяльність як економічне явище. Економіка та держава. 2010. № 11. С. 60–64.
7. Пічугіна Т. С., Забродська Л. Д. Інвестиційна діяльність підприємства: сутність та зміст управління. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2013. Вип. 2 (1). С. 146–154.
8. Державна служба статистики України / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Кужелев М. О., Нечипоренко А. В. Механізм реалізації регіональних інвестиційних програм як фінансовий інструмент стимулювання регіонального розвитку. Схід. – Маріуполь : Громадська організація «Український культурологічний центр», 2017. Вип. 6 (152). С. 22–27.
10. Кужелев М. О., Нечипоренко А. В. Фінансові інструменти стимулювання регіонального розвитку: практика використання в Україні : монографія. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 224 с.
11. Association agreement: from partnership to cooperation : collective monograph. Hamilton, Ontario: Accent Graphics Communications & Publishing, 2018. 276 p.
12. Innovations in Science: the Challenges of Our Time : collective monograph / edited by M. Dei, O. Rudenko, Y. Tsekhmister, V. Lunov. Hamilton : Accent Graphics Communications & Publishing, 2018. 556 p.

References

1. Pro investytsiynu diialnist: zakon Ukrainy vid 18.09.1991, № 1560- XII. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
2. Khrushch, N. A. & Shevchishina, N. V. (2006) Formirovanie investitsionnoy strategii v sisteme perspektivnogo upravleniya investitsionnoy deyatel'nost'yu predpriyatiya. Problemy razvitiya vneshneekonomicheskikh svyazey i privlecheniya inostrannykh investitsiy: regional'nyy aspekt : sb. nauchn. trudov. Donetsk : DonNU, 574–580.

3. Kvasnytska, R. S. (2014) *Definiitsiyni analiz poniattia «investytsiina diialnist»*. Naukovyi visnyk Bukovynskoho derzhavnogo finansovo-ekonomichnoho universytetu. *Ekonomichni nauky*, 26. 198–203.
4. Zatonatska, T. H. & Otetskyi V. L. (2006) *Stratehiia naroshchuvannia investytsiinoho potentsialu natsionalnoi ekonomiky*. *Finansy Ukrainy*, 7. 38–49.
5. Muzychenko, A. S. (2005) *Investytsiina diialnist v Ukraini*. Kyiv : Kondor, 2005. 406 s.
6. Stefanovych, Ye. A. (2010) *Investytsiina diialnist yak ekonomichne yavyshe / Ekonomika ta derzhava*, 11. 60–64.
7. Pichuhina, T. S. & Zabrodska, L. D. (2013) *Investytsiina diialnist pidpriemstva: sutnist ta zmist upravlinnia. Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, 2 (1). 146–154.
8. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Kuzheliev, M. O. & Nechyporenko A. V. (2017) *Mekhanizm realizatsii rehionalnykh investytsiinykh prohran yak finansovi instrument stymuliuvannia rehionalnoho rozvytku*. *Skhid. Mariupol*, 6 (152). 22–27.
10. Kuzheliev, M. O. & Nechyporenko A. V. (2019) *Finansovi instrumenty stymuliuvannia rehionalnoho rozvytku: praktyka vykorystannia v Ukraini : monohrafiia*. Kyiv : «Tsentri uchbovoi literatury», 224 s.
11. *Association agreement: from partnership to cooperation : collective monograph*. Hamilton, Ontario: Accent Graphics Communications & Publishing, 2018. 276 p.
12. *Innovations in Science: the Challenges of Our Time : collective monograph / edited by M. Dei, O. Rudenko, Y. Tsekhmister, V. Lunov*. Hamilton : Accent Graphics Communications & Publishing, 2018. 556 p.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кужелєв Михайло Олександрович, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи, Університет державної фіскальної служби України
e-mail: m-kristo@ukr.net

Плахотнюк Володимир Віталійович, здобувач Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи, Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Київська область, Україна
e-mail: w.plah@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кужелев Михаил Александрович, доктор экономических наук, профессор, директор Учебно-научного института финансов, банковского дела, Университет государственной фискальной службы Украины
Плахотнюк Владимир Витальевич, соискатель Учебно-научного института финансов, банковского дела, Университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Киевская область, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kuzheliev Mykhailo, Doktor of Science (Economics), Professor, Director of Educational and Scientific Institute of Finance and Banking, State Fiscal Service of Ukraine
Plahotniuk Volodymyr, student of of Educational and Scientific Institute of Finance and Banking, University State Fiscal Service of Ukraine
31, Universitetska street, Irpin, 08201, Ukraine

УДК 339.9 332.135(438)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-126-136>**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮБЛІНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА****Maria Miczyńska-Kowalska**

Актуальність теми дослідження. Розвиток визначається послідовними соціальними та структурними утвореннями, що описують економічні системи окремих суспільств, релігію, особливості соціальної структури, демографічні фактори, відкриття, винаходи, культурні дифузії, соціальні рухи. У 21-му столітті глобальна економіка зазнала змін. В даний час більша увага приділяється знанням, сучасним технологіям та інноваціям. Розвиток складається з багатьох факторів, наприклад, географічне положення, природні ресурси, фінансовий капітал, людський капітал, використання сучасних технологій, державна політика. Люблінське воєводство є одним з найбільш розвиваються в Польщі регіонів, що розвиваються.

Предмет дослідження. Предметом дослідження даної статті є соціально-економічний розвиток Люблінського воєводства.

Мета. Теоретичний і практичний аналіз різноманітних аспектів соціально-економічного розвитку на прикладі Люблінського воєводства.

Методи дослідження. Аналіз статистичних даних в співвідношенні з аналізом літературних джерел.

Результати дослідження. Люблінське воєводство все ще є переважно сільськогосподарським регіоном. Відсутність добре розвинутої індустріалізації і фрагментація земель обумовлені ситуацією, що склалася з минулих часів. Люблінський регіон також відносно слабо розвинений щодо інфраструктури. Загрозу також являє собою міграція з регіону. Перевагою регіону є значний потенціал в сфері освітніх установ і туризму.

Галузь застосування результатів. Дослідження проблем економічного та соціального розвитку, регіональні дослідження, навчальний процес.

Висновки відповідно до статті. Довготривалий розвиток Люблінського регіону має ґрунтуватися на його виявлених перевагах. Як свідчать дані, до них належать сільськогосподарське виробництво, добре освічені працівники та туристичні активи регіону. Стратегія розвитку Люблінського воєводства на 2014-2020 роки встановлює чотири стратегічні напрями діяльності: зміцнення міського розвитку регіону; реструктуризація сільського господарства і розвиток сільських територій; збільшення потенціалу знань, технологічного розвитку, регіонального підприємництва; функціональна, як територіальна, так і соціальна (культурна) інтеграція регіону. Частина рішень, що призводять до змін, повинна бути ініційована на місцевому рівні самоврядування. Важливими є заходи, спрямовані на розвиток субрегіональних міст, пов'язаних з передачею деяких послуг з Любліна, який вже має гарний потенціал розвитку. Необхідними також є використання підтримки на регіональному рівні та використання фондів ЄС в рамках програм, що реалізуються.

Ключові слова: соціального розвитку, економічного розвитку, Люблінського воєводства, сільське господарство, туризм, людський капітал.

SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE LUBLIN VOIVODESHIP

Maria Miczyńska-Kowalska

Relevance of research topic. Development is determined by consecutive social and structural formations that describe economic systems of particular societies, religion, features of the social structure, demographic factors, discoveries, inventions, culture diffusions, social movements. In the 21st century, the global economy has been subject to changes. Currently, greater attention is drawn to knowledge, modern technologies and innovations. Development consists of many factors, e.g. geographical location, natural resources, financial capital, human capital, use of modern technologies, government policy. The Lublin Voivodeship is one of the poorest developing regions of Poland.

Subject of research. This paper is about the social and economic development of the Lublin Voivodeship.

Purpose. Theoretical and practical analysis of theoretical and practical dimensions of the social and economic development based on the example of Lublin Voivodeship.

Methods. Analysis of statistical data correlated with an analysis of literature sources.

Study results. So far the Lublin Voivodeship has been mainly an agricultural region. The lack of well-developed industrialisation and land fragmentation are conditioned by the situation from before ages. The Lublin region is also relatively poorly developed with regard to infrastructure. Migrations from the region also pose a threat. Its great potential in the form of academic facilities and tourism constitutes its advantage.

Application of results. Research of economic and social development problems, regional studies, educational process.

Conclusions according to the article. Long-term development of the Lublin region should be based on its identified advantages. As data show, they include agricultural production, well-educated employees and tourist assets of the region. The 2014-2020 Strategy for the Lublin Voivodeship Development establishes four strategic directions of activities: strengthening of the region's urban development; restructuring of agriculture and development of rural areas; selective increase in the potential of knowledge, technological advancement, regional entrepreneurship; functional, both spatial and social (cultural) integration of the region. A part of solutions introducing changes should be initiated at the local, self-governmental level. Activities aimed at the development of subregional towns, connected with transfer of some services from Lublin, which already has the good development potential, are important. Use of support at the regional level and use of the EU funds under implemented programmes are necessary.

Keywords: social development, economic development, Lublin Voivodeship, agriculture, tourism, human capital.

JEL Classification: R11, R32, Q17, L83

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЛЮБЛИНСКОГО ВОЕВОДСТВА

Maria Miczyńska-Kowalska

Актуальность темы исследования. Развитие определяется последовательными социальными и структурными образованиями, которые описывают экономические системы отдельных обществ, религию, особенности социальной структуры, демографические факторы, открытия, изобретения,

культурные диффузии, социальные движения. В 21 веке мировая экономика подверглась изменениям. В настоящее время все большее внимание уделяется знаниям, современным технологиям и инновациям. Развитие состоит из многих факторов, таких как географическое положение, природные ресурсы, финансовый капитал, человеческий капитал, использование современных технологий, государственная политика. Люблинское воеводство является одним из самых бедных развивающихся регионов Польши.

Предмет исследования. предметом данной статьи является социально-экономическое развитие Люблинского воеводства.

Цель. Теоретический и практический анализ различных аспектов социально-экономического развития на примере Люблинского воеводства.

Методы исследования. Анализ статистических данных в соотношении с анализом литературных источников.

Результаты исследования. Люблинское воеводство все еще является преимущественно сельскохозяйственным регионом. Отсутствие хорошо развитой индустриализации и фрагментация земель обусловлены ситуацией, сложившейся с прошлых времен. Люблинский регион также относительно слабо развит в отношении инфраструктуры. Угрозу также представляет миграция из региона. Преимуществом региона является значительный потенциал в сфере образовательных учреждений и туризма.

Область применения результатов. Исследование проблем экономического и социального развития, региональные исследования, учебный процесс.

Выводы в соответствии со статьей. Долгосрочное развитие Люблинского региона должно основываться на его выявленных преимуществах. Как показывают данные, к ним относятся сельскохозяйственное производство, хорошо образованные работники и туристические активы региона. Стратегия развития Люблинского воеводства на 2014-2020 годы устанавливает четыре стратегических направления деятельности: укрепление городского развития региона; реструктуризация сельского хозяйства и развитие сельских территорий; увеличение потенциала знаний, технологического развития, регионального предпринимательства; функциональная, как территориальная, так и социальная (культурная) интеграция региона. Часть решений, приводящих к изменениям, должна быть инициирована на местном уровне самоуправления. Важны мероприятия, направленные на развитие субрегиональных городов, связанных с передачей некоторых услуг из Люблина, который уже обладает хорошим потенциалом развития. Необходимо также использование поддержки на региональном уровне и использование фондов ЕС в рамках реализуемых программ.

Ключевые слова: социальное развитие, экономическое развитие, Люблинское воеводство, сельское хозяйство, туризм, человеческий капитал.

Concept of social and economic development

Economic development is the term with a broad sense. It includes qualitative elements and transformations in the area of economy, politics, culture, system of institutions, organisations, structure, ecology, technology, etc. Development is permanent, considering the aspects of social cohesion and environmental protection [6, p.15]. In order to be able to talk about economic development, economic growth must be considered, because economic development constitutes the process, in which quantitative changes defined as economic growth are accompanied by qualitative changes. However, economic growth does not constitute a sufficient condition. Economic development is also related to social development in the form of feedback [5, p. 11]. Social development refers to the entire society apprehended globally; it is created by the society, determined by the society and it serves the society. It expresses contents of the social life, represents interests of the society and is accepted by the society [6, p. 12]. Development is determined by consecutive social and structural formations that describe economic systems of particular societies, religion, features of the social structure, demographic factors, discoveries, inventions, culture diffusions, social movements. Social development should be understood as the process of changes in human living conditions, access to social and cultural devices, level of consumption, as well as forms and principles of social co-existence.

Value of the real gross domestic product (GDP) per capita constitutes the most popular measurement of economic development. This is the GDP value by the purchasing power parity. However, this value does not reflect the entire non-market activity, so-called black economy. Therefore, there has appeared e.g. another indicator – Human Development Indicator, developed by the UNDP. The indicator's value is estimated based on the real GDP per capita, average life expectancy and gross enrolment ratio. Nevertheless, studies still use the GDP. Economic development is defined then as a «long-term process of changes occurring in the economy, measurable, i.a., by GDP, which also involves qualitative changes in the economy that are much more difficult to be measured, e.g. structural changes of the economy» [1, p. 57].

As definitions related to the social and economic development are presented, there appears the question - what does contribute now to the increase in the level and possibility of social and economic development? Classical economics has indicated three basic elements: land, capital and labour. Currently, greater attention is drawn to knowledge, modern technologies and innovations. It is indicated that development consists of many factors, e.g. geographical location, natural resources, financial capital, human capital, use of modern technologies, government policy. Nowadays, economic development in the European Union states has a different course. In Poland it comes to 3.40%. For comparison: UK 4.30%, and Czech Republic 2.70% [11]. The paradox is also that poorer countries

have often the higher growth ratio. This phenomenon can be explained with the concept of convergence. Unfortunately, not all regions of particular countries are developing at the similar level. Such a situation is present in Poland, where the south-eastern region is one of the poorest area in the entire EU.

In the 21st century, the global economy has been subject to changes. Together with the development, starting from the 19th century the role of the first sector/.../ - agriculture has been regularly decreasing, then the role of the second sector/.../ - industry has been diminishing, while simultaneously the significance of the service area has been permanently increasing» [4, p.82].

A universal scheme of social and economic development in terms of social evolutionism may be presented in the following way: traditional society – industrial society – post-industrial society.

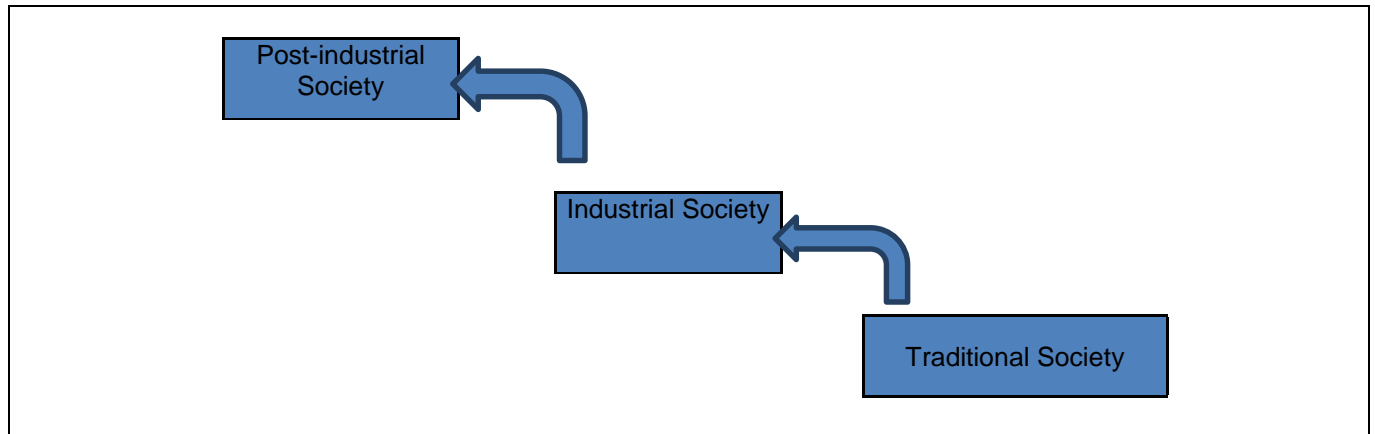

Fig. 1. Scheme of social and economic development in terms of social evolutionism

Source: own work

Alvin Toffler distinguishes three periods in the history of civilisation and corresponding three «waves»: agricultural revolution, industrial revolution and information revolution [8, p. 44]. Based on the above concepts, the simplified course of social development looks as follows: phase of development of agricultural, industrial, information/service society.

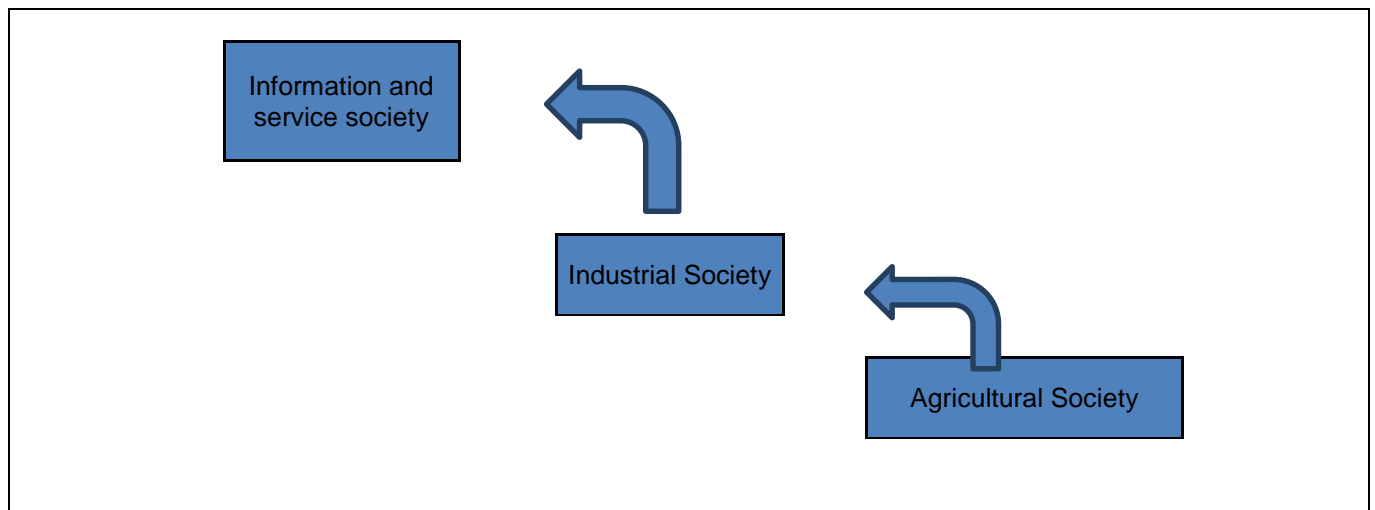

Fig. 2. Scheme of social and economic development in terms of the history of civilisation

Source: own work

Together with social and economic development, the agricultural sector is limited, the role of the industrial sector decreases, while the service sector becomes more and more important. However, it should be emphasised that an increased demand for service consumption depends on a high level of development of the given country. According to the hierarchy of needs by A. Maslow, first the more basic needs must be satisfied, before moving onto a higher pursuit. Appearance of «higher» needs depends on the level of wealth of consumers, their level of education, job performed, etc. Services constitute the area susceptible to spatial diversification. Due to the specific nature of services, the demand for service consumption is diversified in particular regions. However, there are services that are always and everywhere demanded, such as health services, education.

Historical conditions and natural resources as a factor of social and economic development of the Lublin region

Tekst PL	Tekst EN
PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO	ADMINISTRATIVE DIVISION OF THE LUBLIN VOIVODESHIP
stolica województwa	capital city of the voivodeship
powiat grodzki	powiat
miasto powiatowe	town with poviats rights
miasto	town
siedziba gminy	commune seat

Fig. 3. Administrative division of the Lublin Voivodeship

Source: <http://archiwalne.lubelskie.pl/img/userfiles/files/PDF/mapa2017.pdf>

The Lublin Voivodeship is one of the poorest developing regions of Poland. This has its historical background, as well as is related to natural resources present on this area.

Lublin constitutes the centre of the Lublin region, which has started its development already in the 12th century. In the half of the 14th century, land between the Vistula and Wieprz River started to constitute the area officially defined as the Lublin Land. An important event in the development of the Lublin region had been constituted by the creation of the Polish-Lithuanian Union in 1385. The consolidation process commenced in the 14th century was advancing. The period from 16th to 17th century was the golden time of the Lublin Voivodeship, its blooming period. The 1569 Lublin Union confirmed the region's political significance. The second half of the 17th century was unfortunately a difficult period for the Voivodeship, as consecutive Swedish, Cossack and Russian invasions resulted in the damage to the region, destruction of its economy, and they stopped its development. The economic collapse lasted through the entire 18th century. In addition, partitions of Poland contributed to the region's stagnation. The 19th century was still a period of economic underdevelopment of the Lublin region. That century was dominated by agriculture with a small share of industry, mainly food – distilleries, sugar refineries, small factories of agricultural tools. There occurred the underdevelopment of communication networks and poor access to education. Slow economic development of the Lublin region started to occur before the World War II. In 1935, the state Lublin Plain Factory was established. Unfortunately, the World War II suspended further industrialisation of the region. The Lublin region experienced huge losses during the World War II. It is estimated that in the region 350-450 thousands of residents died, while in Lublin 50 thousands [3, p. 8]. After the war, the region's restoration was commenced, constituting the largest attempt of changing its social and economic structure. In the PRL, there were established Azoty in Puławy and Bogdanka mine in Łęczna. In Chełm, there was established the cement works, while production activity was developed in the following areas: glass-making, construction products, light, food, machinery, metal and precision industry. Despite large industrial investments, the significant change among particular parts of Poland was not achieved. The systemic transformation period in 1990s did not improve the situation. In the half of 1990s, the Lublin Voivodeship was classified in the group of regions less than medium-developed.

The Lublin Voivodeship is located in eastern Poland. It occupies the area between the Vistula and Bug River. It borders with the Masovian, Świętokrzyskie and Podkarpackie Voivodeships. Its area comes to 25,122 km². The Lublin Voivodeship is located at the eastern border of Poland and adjoins Belarus and Ukraine. The Voivodeship consists of 20 poviats, 4 towns with poviat rights – Lublin, Biała Podlaska, Chełm and Zamość, and 213 communes – 20 urban, 22 urban and rural, 171 rural communes. It is inhabited by approx. 2.75 million residents, i.e. 5.7% of all people living in Poland. The Lublin region is characterised with low density of population. It comes to 88 persons per km², while in Poland it is 123 persons per 1 km² on average. Lublin, with 350 thousands of residents, constitutes the largest city [3, p. 10].

Natural resources of the Voivodeship include water, forest resources, soils and minerals. Approx. 7% of the entire extraction of coal in Poland origins from Lubelskie Zagłębie Węglowe (Lublin Coal Basin). In addition, natural gas, brown coal, glass-sand, moulding sand and limestone for the cement industry are extracted in Chełm and Rejowiec Fabryczny. In the future, the Lublin Voivodeship may become the area of shale gas extraction. Underground water resources are not too large as compared with other regions of Poland. The Voivodeship has two groundwater aquifers: Niecka Lubelska and Niecka Mazowiecka. Mineral water resources near Nałęczów, Celejów, Krasnobród and Wólka Biska are important for the region's development. Their extraction may constitute the basis for development of health resort services. Surface water resources in the Lublin Voivodeship are not too large. It results from a poorly developed river network. It may be noticed in the impact zone of the Wieprz-Krzna Canal that there is too less water.

The Lublin region is described with low level of afforestation, which comes to 23.10%, as compared with 29.2% in the entire Poland. The largest forest complexes in the region may be found on the plains of the Sandomierz Basin – Solska Forest, Janów Forests, on Roztocze – Zwierzyniec Forests and in part of Polesie on the banks of Bug River – Sobibor Forests. Two national parks, 17 landscape parks and 90 nature reserves are present in the Voivodeship. The following areas are the most valuable with regard to nature: Polesie, including Łęczna and Włodawa Lake District, Roztocze, and the valley of the Vistula and Bug River. The smallest amount of forests is present on the Lublin Upland due to good soils that constitute the largest natural resource of the Voivodeship [9]. The region's agricultural potential occupies the third place in the country with regard to the valorisation index of agricultural production area. This potential is not reached, though, which is attributable to an ineffective structure of farms that are too small and non-economic.

Economy of the Lublin Voivodeship

The Lublin Voivodeship is one of the poorest areas in the EU and in Poland. The Voivodeship does not have cities in types of metropolis. Also, it does not have any industry attractive for foreign investors. It is characterised with low productivity and level of education of employees, poor transport infrastructure and low social self-organisation. Economic structure is old-fashioned. The Lublin Voivodeship has the lowest share in the Poland's GDP per 1 resident and occupies the last 16th place, while the amount of the entire impact on the GDP puts the Voivodeship on the 11th place in Poland. Percentage data show perfectly the scale of imbalances between the richest voivodeships where the rate is double-digit and the poorest ones, where this rate does not exceed 5%.

Food industry has some growth potential. It concentrates 25% of all employed in the industry and manufactures 24% of sold production in total. In addition, such industries as production of beverages – 5.3% of sold value, production of furniture and metal products – 4.7% each are very important in the industrial production structure. Significant changes can be noticed in the foreign trade. Germany constitutes the main export partner for the Voivodeship. Trade with Ukraine is still important. In export, food industry – 20.8%, chemical industry – 15.4%,

furniture industry – 8.3%, metal industry – 7.3% is important. In addition, products of agriculture, hunting and forestry have a large share in export [10]. Tab. 2 presents the percentage of working persons in particular sectors.

Tab. 1. Share of voivodeships in the Poland's GDP (data for 2017)

No.	Voivodeship	Total			Per 1 resident
		in millions of PLN	in percentage	previous year = 100	in PLN
1	POLAND	1,858,637	100.0	103.3	48,368
2	Masovian	412,436	22.2	103.4	76,992
3	Silesian	229,004	12.3	102.8	50,172
4	Greater Poland	183,658	9.9	104.1	52,809
5	Lower Silesian	155,682	8.4	102.6	53,613
6	Lesser Poland	148,211	8.0	104.3	43,897
7	Łódź	112,382	6.0	102.8	45,162
8	Pomeranian	108,239	5.8	104.5	46,827
9	Kuyavian-Pomeranian	82,425	4.4	103.4	39,541
10	Podkarpackie	72,547	3.9	102.8	34,111
11	Lublin	71,224	3.8	103.6	33,349
12	Western Pomeranian	69,280	3.7	102.2	40,541
13	Warmia-Mazuria	49,573	2.7	103.6	34,478
14	Świętokrzyskie	43,496	2.3	102.0	34,672
15	Lubuskie	41,319	2.2	103.8	40,610
16	Podlaskie	40,748	2.2	102.9	34,312
17	Opole	38,413	2.1	101.7	38,625

Source: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rachunki-narodowe/rachunki-regionalne/>

Tab. 2. Structure of working persons in the Lublin Voivodeship (data for 2017)

Structure of working persons (actual place of work) in particular economic sectors	Value %
Agriculture	37.2
Industry	13.2
Construction	4.3
Market services	26.9
Non-market services	18.5

Source: <http://strategia.lubelskie.pl/komitet%20srwl/Raport%20monitoringowy.pdf>

The agricultural sector has a relatively large share in the value added production. It is because the Lublin Land is an agricultural region, which is reflected by the large surface of agricultural land, as it is presented on the map below.

Good quality soils are present in the Voivodeship. That is why wheat, barley, sugar beet, leguminous plant crops prevail. According to the scale of IUNG (Institute of Soil Science and Plant Cultivation) in Puławy, the valorisation index of agricultural production area in the Voivodeship comes to 74.1, while in Poland – 66.6. The best soils are in the south-eastern part of the Voivodeship, in the following communes: Dołhobyczów, Hrubieszów, Mircze, Telatyn, Trzeszczany, as well as near Lublin, Konopnica and Jastków.

Farm fragmentation in the region is not beneficial. Farms are usually small. However, recently some positive changes have been noted with regard to the farm size structure. The rate of farms with the arable land surface from 20 to 50 ha has increased, while in the case of the group up to 1 ha – decreased. The following towns constitute main centres of food industry in the region: Biała Podlaska, Puławy, Chełm, Krasnystaw, Zamość, Hrubieszów, Tomaszów Lubelski, and Biłgoraj. The Voivodeship is the largest Polish producer of cereals, ground vegetables, fruit from trees and fruit from shrubs and berry plantations. Due to the agricultural production area and size of the agricultural and food industry, the Voivodeship resources constitute the significant potential for energy production with use of biomass.

This is how the endogenous potential of the Voivodeship's growth looks like. However, it is not entirely fulfilled. In order to be reached, it should be changed according to the previously presented growth trends adopted by the EU. Generally, it is about the reduction of employment in the agricultural sector and reduction of farm fragmentation. The Lublin region might be the support for organised producer groups. There are not many enterprises. Azoty Puławy, hard coal mine Bogdanka and furniture manufacturer Black, Red & White are the most important companies. One of basic challenges for the region consists in the relatively low transport accessibility, which hampers deliveries just in time, facilitating logistics with omission of the storage function.

A substantial improvement of the road network and condition in the Voivodeship is positive. However, there are still some shortcomings with regard to development of the water supply network and sewage collection system. It concerns rural areas, where in 2011 less than 20% of residents used the sewage collection system (census data). Therefore, urbanisation related to the consolidation of small farms constitutes one of challenges for the region's

development. The service sector in the Lublin Voivodeship has also a small share. Although the Lublin region has touristic potential, it does not use it as desired.

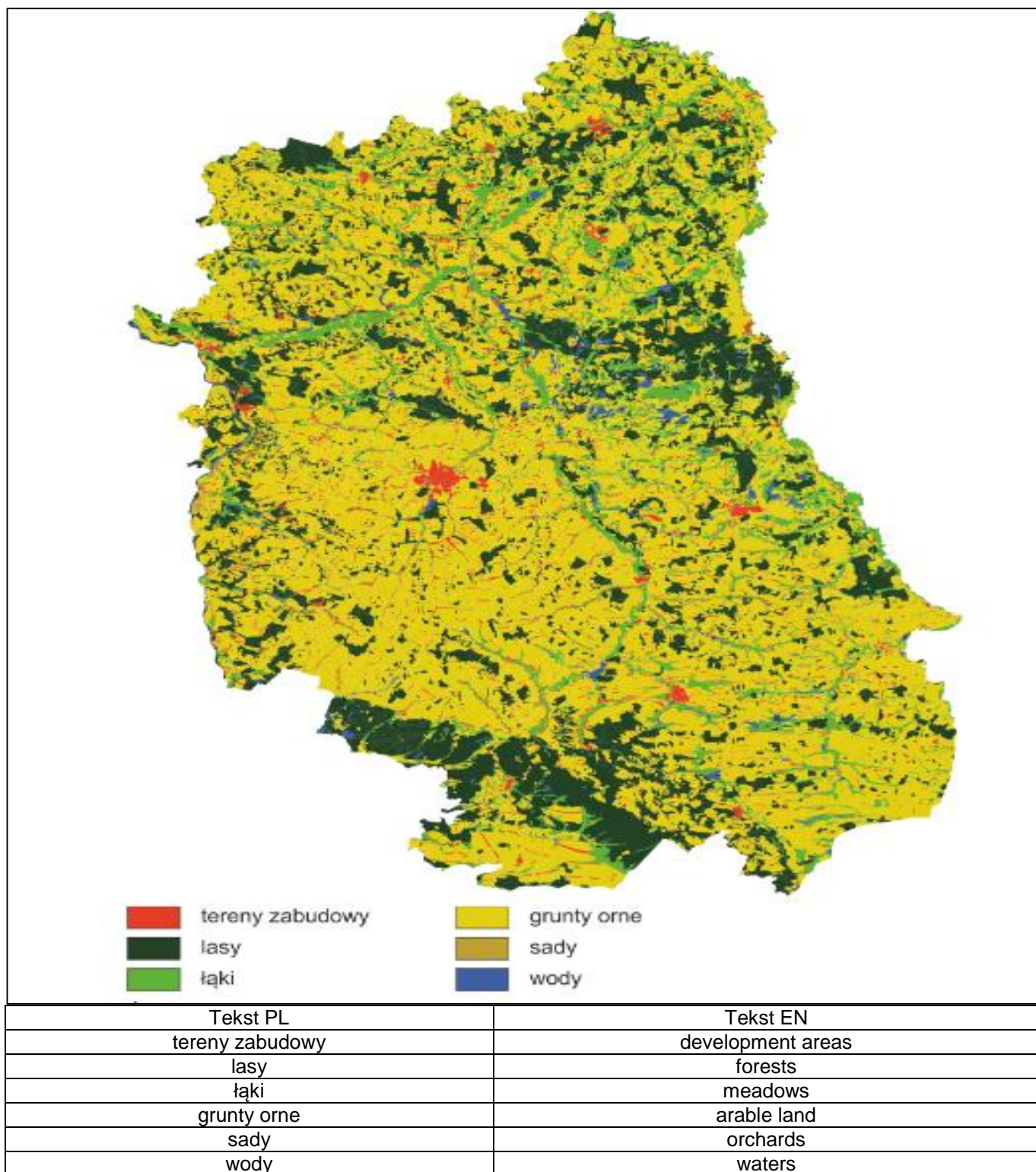

Fig. 4. Soil structure of the Lublin Voivodeship in terms of the use of natural environment

Source: <http://strategia.lubelskie.pl/komitet%20srwl/Raport%20monitoringowy.pdf>

Thanks to its location, landscape values and natural resources, the Lublin Voivodeship has a large growth potential within the scope of touristic services. Tourist towns of the region include: Lublin, Krasnobród, Kazimierz Dolny, Zamość. Health resorts known in the entire country include Nałęczów and Krasnobród. Areas of leisure values of the regional significance consist of: Roztocze, Łęczna and Włodawa District Lake, Solska Forest, Janów Forests. Touristic potential of the Lublin Voivodeship includes mainly the monuments of the largest town of the region – Lublin, triangle Kazimierz Dolny-Nałęczów-Puławy.

Now, tourism is one of the strategic areas of development of the Lublin Voivodeship. In the Voivodeship, the tourism area should be supported, especially a high-profit business, health resort, medical and specialised tourism. Local governments in smaller towns and villages should be more engaged in the support of integrated organised promotional actions for regional products.

Population, migrations, education of the Voivodeship population

However, the demographic situation poses a large risk to the region, as it is not good. A slow decrease in population due to migrations, mainly of young people, and the small number of births. Each year, 4-5 thousands of migrants leave the Voivodeship for economic purposes. Two thirds of this number are adults being less than 35 years old. Demographic projections have indicated that by 2035 the Voivodeship population may decrease even to 1.8 million of people. It is by 13% less than now. Population ageing constitutes a disturbing phenomenon. There is projected a decrease in the population of working age by 22%, while the quantity of people in their post-working age shall increase. It is indicated that in towns it may even exceed the average national value. Tab. 3 shows the number of migrations from the Lublin Voivodeship to other voivodeships in Poland. The balance of the Lublin Voivodeship with all voivodeships, excluding Świętokrzyskie, is negative. It shows the very low social and economic potential of the Voivodeship. Residents do not see any economic perspectives for themselves, so they migrate to richer voivodeships.

Tab. 3. Number of migrants from the Lublin Voivodeship to other voivodeships vs. other voivodeships (data for 2017)

Voivodeship	Number of migrants to the Voivodeship	Number of migrants from the Voivodeship	Balance for the Lublin Voivodeship
Lower Silesian Voivodeship	364	118	-246
Kuyavian-Pomeranian Voivodeship	97	76	-21
Lubuskie Voivodeship	76	61	-15
Łódź Voivodeship	166	141	-25
Lesser Poland Voivodeship	580	147	-433
Masovian Voivodeship	4,524	938	-3,586
Opole Voivodeship	61	40	-21
Podkarpacie Voivodeship	685	451	-234
Podlasie Voivodeship	135	130	-5
Pomeranian Voivodeship	351	111	-240
Silesian Voivodeship	370	302	-68
Świętokrzyskie Voivodeship	172	186	14
Warmia-Mazuria Voivodeship	116	105	-11
Greater Poland Voivodeship	201	74	-127
Western Pomeranian Voivodeship	156	102	-54
Total:	8,054	2,982	-5,072

Source: work based on <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>

In turn, Tab. 4 correlates births, deaths and birth rate of the Lublin Voivodeship against other voivodeships.

Tab. 4. Vital events in the Lublin Voivodeship against other voivodeships (data for 2017)

Name	live births per 1,000 population	deaths per 1,000 population	birth rate per 1,000 population
LOWER SILESIA	9.79	11.04	-1.25
KUYAVIAN-POMERANIAN	10.03	10.20	-0.17
LUBLIN	9.81	11.00	-1.19
LUBUSKIE	10.13	10.12	0.01
ŁÓDŹ	9.59	12.57	-2.98
LESSER POLAND	11.27	9.41	1.86
MASOVIAN	11.51	10.65	0.86
OPOLE	9.16	10.98	-1.81
PODKARPACKIE	10.31	9.08	1.22
PODLASKIE	10.17	10.57	-0.40
POMERANIAN	11.85	9.33	2.51
SILESIA	9.88	11.29	-1.41
ŚWIĘTOKRZYSKIE	8.73	11.47	-2.73
WARMIA-MAZURIA	10.13	10.05	0.08
GREATER POLAND	11.61	9.54	2.06
WESTERN POMERANIAN	9.54	10.42	-0.89

Source: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>

Despite negative trends concerning human capital in the Voivodeship, there are also some positive trends. Relatively high level of education of the Lublin region residents gives great chances for development. It should be emphasised that in the region 22 universities operate, recently educating approx. 90 thousands of students. However, quality of education and level of conducted research leave much to be desired [3, p. 18]. Higher education is mediocre. Due to demographic changes, the number of students is slowly going down. Thus, the Lublin region has the challenge to increase the human and social capital. Nevertheless, the Voivodeship has the potential in the form of human resources.

However, the employment rate is disturbingly low – it is lower than the national average of 45.6% (data from the National Population and Housing Census 2011). The next table presents the employment level by industry in particular voivodeships.

Tab. 5. Employment level by industry in the Lublin Voivodeship against other voivodeships (data for 2017)

Name	total	agriculture, hunting, forestry, fishery	industry and construction	industry	trade; car repair; transport and warehouse management; accommodation and catering business; information and communication	financial and insurance activities; real estate market service	other services
	[person]	[person]	[person]	[person]	[person]	[person]	[person]
MASOVIAN	2,617,732	303,607	498,612	351,554	787,375	172,887	855,251
SILESIAN	1,744,897	102,554	606,962	500,854	457,826	63,196	514,359
GREATER POLAND	1,541,728	214,399	483,218	384,644	408,066	46,417	389,628
LESSER POLAND	1,414,089	272,707	338,415	241,395	359,215	44,571	399,181
LOWER SILESIAN	1,135,462	88,856	341,068	274,247	302,943	47,590	355,005
ŁÓDŹ	1,004,953	179,358	276,354	231,341	240,449	35,204	273,588
POMERANIAN	874,495	67,683	252,226	186,428	242,264	37,702	274,620
PODKARPACKIE	852,388	259,952	215,743	174,741	155,318	15,897	205,478
LUBLIN	842,599	308,400	150,541	112,925	156,736	21,107	205,815
KUYAVIAN-POMERANIAN	738,491	107,681	217,557	173,142	180,191	27,275	205,787
WESTERN POMERANIAN	563,545	51,093	153,166	115,196	163,782	19,557	175,947
ŚWIĘTOKRZYSKIE	481,247	149,670	108,915	83,253	93,952	9,477	119,233
WARMIA-MAZURIA	452,840	70,732	134,648	108,808	97,587	12,381	137,492
PODLASKIE	432,070	126,965	91,912	68,988	88,407	11,170	113,616
LUBUSKIE	351,741	37,809	111,440	91,393	91,708	10,206	100,578
OPOLE	332,418	50,177	106,175	79,947	72,669	8,731	94,666

Source: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>

The Lublin region, as the agricultural area, shows the highest level of employment in agriculture, forestry, hunting and fishery.

The unemployment level in the region is relatively high, which can be seen in the table below.

Tab. 6. Unemployment level in the Lublin Voivodeship against other voivodeships (data for 2017)

Name	Total, [%]
WARMIA-MAZURIA	11.7
KUYAVIAN-POMERANIAN	9.9
PODKARPACKIE	9.6
LUBLIN	8.8
ŚWIĘTOKRZYSKIE	8.8
PODLASKIE	8.5
WESTERN POMERANIAN	8.5
OPOLE	7.3
ŁÓDŹ	6.7
LUBUSKIE	6.5
LOWER SILESIAN	5.7
MASOVIAN	5.6
POMERANIAN	5.4
LESSER POLAND	5.3
SILESIAN	5.1
GREATER POLAND	3.7

Source: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>

Conclusion. Long-term development of the Lublin region should be based on its identified advantages. As data show, they include agricultural production, well-educated employees and tourist advantages of the region.

The 2014-2020 Strategy for the Lublin Voivodeship Development establishes four strategic directions of activities:

1. Strengthening of the region's urban development
2. Restructuring of agriculture and development of rural areas
3. Selective increase in the potential of knowledge, technological advancement, regional entrepreneurship
4. Functional, both spatial and social (cultural) integration of the region.

Social and economic situation of the modern Lublin Voivodeship has its roots in the past. The lack of industrialisation and land fragmentation are conditioned by the situation from before ages. So far the Lublin Voivodeship has been mainly an agricultural region. The Lublin region is also relatively poorly developed with regard to infrastructure. It has large potential in the form of academic facilities. The potential in agricultural production, human resources and tourism should be fulfilled. Unfortunately, the Lublin region is far from the development model indicated in the beginning of the paper: agricultural society-industrial society-information and service society. It is impossible to introduce all changes at once. In addition, the Lublin Voivodeship should not resign from the potential arising from its location and natural resources. A part of solutions introducing changes should be initiated at the local, self-governmental level. However, migration from the region's area poses a large risk. That is why activities aimed at the development of subregional towns, connected with transfer of some services from Lublin, which already has the good development potential, are important.

Literature

1. Gardawski J., Gilejko L., Siewierski J., Towalski R., *Socjologia gospodarki, Difin, Warszawa 2006.*
2. Lechman E., [red.], *Rozwój społeczny i gospodarczy. Wybrane zagadnienia, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2009.*
3. Niklewicz K., *Perspektywy rozwoju. Lubelszczyzna, Instytut obywatelski, Warszawa 2014.*
4. Nowacka-Bandosz K., *Czynniki wzrostu roli nowoczesnych usług w handlu międzynarodowym, [w:] E. Lechman [red.], Rozwój społeczny i gospodarczy. Wybrane zagadnienia, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2009.*
5. Olearnik J., Styś A., *Usługi w rozwoju społeczno-gospodarczym, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1989.*
6. Olszewska-Dyoniziak B., *Rozwój, zmiana i postęp społeczny. Zarysy problematyki, Alta 2, Wrocław 2008.*
7. Piasecki R., *Rozwój gospodarczy a globalizacja, Polskie Wydawnictwo ekonomiczne, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.*
8. Toffler A., *Trzecia fala, PIW, Warszawa 1997.*
9. <http://www.wios.lublin.pl/wp-content/uploads/srodowisko/raporty-o-stanie-srodowiska/raport-o-stanie-srodowiska-woj-lubelskiego-w-2005-r/09a.pdf>
10. https://rpo.lubelskie.pl/dokument-11-strategia_rozwoju_województwa.html, 2014
11. <http://www.money.pl/gospodarka/unia-europejska/statystyka/pkb>.
12. <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Miczyńska – Kowalska Maria доктор наук, професор,

Університет природничих наук, м. Люблін, Польща.

20-950 м. Люблін, вул. Академічна, 13

e-mail: Maria.Miczyńska@up.lublin.pl

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Miczyńska - Kowalska Maria доктор наук, профессор,

Университет естественных наук, г. Люблин, Польша.

20-950 г. Люблин, ул. Академическая, 13

e-mail: Maria.Miczyńska@up.lublin.pl

DATA ABOUT THE AUTHOR

Prof. **Maria Miczyńska-Kowalska**

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

20-950 LUBLIN, ul. Akademicka 13

e-mail: Maria.Miczyńska@up.lublin.pl

МЕТОДИЧНІ ТА НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ МЕНЕДЖМЕНТУ ОЗДОРОВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Деміденко Л. С.
Іванишина О. С.

Актуальність теми дослідження. Підтримка належного функціонування організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам є важливим чинником розвитку курортного господарства та збалансованого розвитку ринку курортних послуг. Цим пояснюється актуальність дослідження.

Постановка проблеми. Проблемою є необхідність поєднання ринкової, соціальної та курортної складової в управлінні процесами виробництва та реалізації вказаних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування присвячується чимало наукових праць. Актуальні проблеми менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування досліджують Бейлик О.О. [2], Бобирева О.В. [3], Гудзь П.В. [4], Гулич О.І. [5], Забуранна Л.В. [6], Захарін С.В. [8], Стафійчук В.І. [10], Фоменко Н.В. [11] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблеми менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування мають бути осмислені з новітніх позицій, зважаючи на необхідність підтримки високих соціальних стандартів (з одного боку) та неоднозначну політичну і економічну ситуацію в Україні (з іншого боку).

Постановка завдання, мети дослідження. Метою (ключовим завданням) даного дослідження є розробка концептуальних основ та пропозицій щодо удосконалення моделі менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування.

Метод або методологія проведення дослідження. При виконанні дослідження використовувалися загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналітичне групування тощо) та спеціальні (абстрагування, економічні зіставлення, статистичні тощо) методи та прийоми пізнання економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Підтримка належного функціонування організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам є важливим чинником розвитку курортного господарства та збалансованого розвитку ринку курортних послуг. Програма оздоровлення застрахованих осіб кожного року заверджується із запізненням, що може свідчити про порушення прав застрахованих осіб та звуження можливостей отримання ними санаторно-курортних послуг відповідно до вимог законодавства. Одним із ключових факторів, що перешкоджає зростанню платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги, акумульованого з ви користанням коштів централізованих фондів соціального страхування, є недостатність фінансового ресурсу. Через орієнтацію конкурсних комісій на ціновий фактор санаторно-курортні заклади прагнуть сформуувати конкурсну пропозицію із мінімально можливою ціною, пропонуючи таким чином путівки із мінімальним набором санаторно-курортних послуг, який у значній кількості випадків не

забезпечує належне санаторно-курортне лікування застрахованої особи. Негативним фактором є і слабка поінформованість застрахованих осіб про можливості санаторно-курортного лікування та оздоровлення за рахунок коштів фондів соціального страхування. Гостро постає проблема щодо можливості застосування спрощеного порядку закупівлі у санаторно-курортних закладів послуг із відновлювального лікування та медичної реабілітації застрахованих осіб.

Висновки відповідно до статті:

Ключовим завданням регулювання курортної діяльності є підтримка механізму забезпечення дотримання прав застрахованих осіб на якісні санаторно-курортні послуги.

Одним із факторів, що перешкоджає зростанню платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги, акумульованого з ви користанням коштів централізованих фондів соціального страхування, є недостатність фінансового ресурсу. Умови державних закупівель постійно змінюються, що утруднює процес прогнозування переліку санаторно-курортних закладів, які матимуть змогу надавати санаторно-курортні послуги із використанням коштів фондів соціального страхування.

Дається взнаки відсутність науково обґрунтованих методичних рекомендацій (або певних критеріїв) про розробку проектів фінансових рішень щодо фінансування купівлі путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування застрахованих осіб.

Доцільно розробити механізм, який би дозволяв здійснювати закупівлю путівок на санаторно-курортний рік на I квартал наступного року у вересні-жовтні поточного року.

Важливою є проблема підвищення якості послуг санаторно-курортного лікування для застрахованих осіб.

Механізм компенсації за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України потерпілому вартості путівки, якщо потерпілий самостійно придбав путівку згідно медичних показань до санаторію, з яким укладений договір.

Ключові слова: менеджмент, управління, курортна послуга, економіка курортної сфери, соціальне страхування, застрахована особа.

МЕТОДИЧЕСКИЕ И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕНЕДЖМЕНТА ОЗДОРОВЛЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНСТРУМЕНТОВ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ

Демиденко Л. С.
Иванишина А. С.

Актуальность темы исследования. Поддержка надлежащего функционирования организационно-экономического механизма реализации курортных услуг застрахованным лицам является важным фактором развития курортного хозяйства и сбалансированного развития рынка курортных услуг. Этим объясняется актуальность исследования.

Постановка проблемы. Проблемой является необходимость сочетания рыночной, социальной и курортной составляющей в управлении процессами производства и реализации указанных услуг.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам менеджмента оздоровления населения через инструменты социального страхования посвящается немало научных трудов. Проблемы менеджмента оздоровления населения через инструменты социального страхования исследуют бейлики А.А. [2], Бобырева А.В. [3], Гудзь П.В. [4], Гулич О.И. [5], Забуранная Л.В. [6], Захарин С.В. [8], Стафийчук В.И. [10], Фоменко Н.В. [11] и другие.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Проблемы менеджмента оздоровления населения через инструменты социального страхования должны быть осмыслены из новейших позиций, учитывая необходимость поддержания высоких социальных стандартов (с одной стороны) и неоднозначную политическую и экономическую ситуацию в Украине (с другой стороны).

Постановка задачи, цели исследования. Целью (ключевой задачей) данного исследования является разработка концептуальных основ и предложений по совершенствованию модели менеджмента оздоровления населения через инструменты социального страхования.

Метод или методология проведения исследования. При выполнении исследования использовались общенаучные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическое группировки и т.д.) и специальные (абстрагирование, экономические сопоставления, статистические и т.д.) методы и приемы познания экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). Поддержка надлежащего функционирования организационно-экономического механизма реализации курортных услуг застрахованным лицам является важным фактором развития курортного хозяйства и сбалансированного развития рынка курортных услуг. Программа оздоровления застрахованных лиц ежегодно заверждается с опозданием, что может свидетельствовать о нарушении прав застрахованных лиц и сужение возможностей получения ими санаторно-курортных услуг в соответствии с требованиями законодательства. Одним из ключевых факторов, препятствует росту платежеспособного спроса на санаторно-курортные услуги, аккумулярованного с использованием средств централизованных фондов социального страхования, является недостаточность финансового ресурса. Через ориентацию конкурсных комиссий на ценовой фактор санаторно-курортные учреждения стремятся сформировать конкурсное предложение с минимально

возможной цене, предлагая таким образом путевки с минимальным набором санаторно-курортных услуг, который в большом количестве случаев не обеспечивает надлежащее санаторно-курортное лечение застрахованного лица. Негативным фактором является и слабая осведомленность застрахованных лиц о возможности санаторно-курортного лечения и оздоровления за счет средств фондов социального страхования. Остро стоит проблема о возможности применения упрощенного порядка закупки в санаторно-курортных заведений услуг по восстановительного лечения и медицинской реабилитации застрахованных лиц.

Выводы соответствию со статьей:

1. Ключевой задачей регулирования курортной деятельности является поддержка механизма обеспечения соблюдения прав застрахованных лиц на качественные санаторно-курортные услуги.

2. Одним из факторов, препятствует росту платежеспособного спроса на санаторно-курортные услуги, аккумулированного с использованием средств централизованных фондов социального страхования, является недостаточность финансового ресурса. Условия государственных закупок постоянно меняются, что затрудняет процесс прогнозирования перечня санаторно-курортных учреждений, которые смогут предоставлять санаторно-курортные услуги с использованием средств фондов социального страхования.

3. Сказывается отсутствие научно обоснованных методических рекомендаций (или определенных критериев) о разработке проектов финансовых решений по финансированию покупки путевок на санаторно-курортное и восстановительное лечение застрахованных лиц.

4. Целесообразно разработать механизм, который бы позволял осуществлять закупку путевок на санаторно-курортное год на I квартал следующего года в сентябре-октябре текущего года.

5. Важной является проблема повышения качества услуг санаторно-курортного лечения для застрахованных лиц.

6. Механизм компенсации за счет средств Фонда социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний Украины пострадавшему стоимости путевки, если пострадавший самостоятельно приобрел путевку согласно медицинских показаний в санаторий, с которым заключен договор.

Ключевые слова: менеджмент, управление, курортная услуга, экономика курортной сферы, социальное страхование, застрахованное лицо.

METHODOLOGICAL, SCIENTIFIC AND PRACTICAL BASES OF PUBLIC HEALTH MANAGEMENT THROUGH SOCIAL INSURANCE TOOLS

**Demidenko L. S.
Ivanyshina O. S.**

Relevance of research topic. Support for the proper functioning of the organizational and economic mechanism for the implementation of resort services to insured persons is an important factor in the development of the resort economy and the balanced development of the resort services market. This explains the relevance of the study.

Formulation of the problem. The problem is the need to combine the market, social and resort components in the management of production processes and the implementation of these services.

Analysis of recent research and publications. Many problems of management of public health through social insurance instruments are devoted to many scientific works. Beilik O.O. is investigating the topical issues of public health management through social insurance instruments. [2], Boberyeva O.V. [3], Gudz P.V. [4] Gulich O.I. [5], Zaburna L.V. [6], Zakharin S.V. [8], Stafiychuk V.I. [10], Fomenko N.V. [11] and others.

Identification of unexplored parts of the general problem. The problems of management of public health improvement through social insurance instruments should be comprehended from the newest point, taking into account the need to maintain high social standards (on the one hand) and ambiguous political and economic situation in Ukraine (on the other hand).

Setting the task, the purpose of the study. The purpose (key task) of this study is to develop conceptual foundations and proposals for improving the model of health improvement management through social insurance instruments.

Method or methodology of conducting research. In the course of the research, general knowledge (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping, etc.) and special (abstraction, economic comparisons, statistical, etc.) methods and techniques of knowledge of economic phenomena and processes were used.

Presentation of the main material (results of work). Support for the proper functioning of the organizational and economic mechanism for the implementation of resort services to insured persons is an important factor in the development of the resort economy and the balanced development of the resort services market. The health insurance program of insured persons is annually reassured, which may indicate a violation of the rights of insured persons and a reduction of the possibility of receiving sanatorium and resort services in accordance with the requirements of the legislation. One of the key factors hindering the growth of solvent demand for sanatorium and resort services accumulated with the use of funds from centralized social insurance funds is the lack of financial resources. Due to the orientation of the competition commissions on the price factor, sanatorium and resort establishments seek to form a competitive bid with the minimum possible price, thus offering tours with a minimum

set of sanatorium and resort services, which in a large number of cases does not ensure proper sanatorium treatment of the insured person. Negative factor is the poor awareness of insured persons about the possibilities of sanatorium and spa treatment and health improvement at the expense of social insurance funds. The problem with regard to the possibility of applying a simplified procedure for the purchase of sanatorium and spa treatment services and medical rehabilitation of insured persons is acute.

Conclusions according to the article:

1. The key task of regulation of resort activities is to support the mechanism of ensuring compliance with the rights of insured persons to quality sanatorium and resort services.

2. One of the factors hindering the growth of solvent demand for sanatorium and resort services accumulated with the use of funds from centralized social insurance funds is the lack of financial resources. The conditions of public procurement are constantly changing, which complicates the process of forecasting the list of sanatorium and spa establishments that will be able to provide sanatorium and resort services with the use of funds of social insurance funds.

3. The lack of scientifically substantiated methodological recommendations (or certain criteria) on the development of draft financial decisions regarding the financing of purchase of vouchers for sanatorium-resort and restorative treatment of insured persons is given.

4. It is advisable to develop a mechanism that would permit the purchase of vouchers for sanatorium and resort year for the first quarter of the following year in September-October this year.

5. An important issue is the improvement of the quality of sanatorium treatment services for insured persons.

6. The mechanism of compensation at the expense of the Fund of Social Insurance against accidents at work and occupational diseases in Ukraine suffered the cost of a trip, if the victim independently purchased a ticket according to medical indications to the sanatorium with which the contract was concluded.

Key words: management, management, resort service, economy of resort sphere, social insurance, insured person.

JEL Classification: G22, L83, I13

Актуальність теми дослідження. Особливістю ринку курортних послуг України є наявність практики виробництва та надання курортних послуг через систему обов'язкового соціального страхування. Такі послуги реалізуються застрахованим особам, які отримують обов'язкові страхові послуги у сфері соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. До системи послуг обов'язкового соціального страхування, що уможливають отримання санаторно-курортного та відновлювального лікування, входить соціальне страхування від тимчасової втрати працездатності та соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві.

Відтак, підтримка належного функціонування організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам є важливим чинником розвитку курортного господарства та збалансованого розвитку ринку курортних послуг. Цим пояснюється актуальність дослідження.

Постановка проблеми. Виробництво та надання курортних послуг через систему обов'язкового соціального страхування є особливим видом економічної діяльності, що потребує організації належного менеджменту. Послуги, що реалізуються застрахованим особам у сфері соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, уможливають отримання санаторно-курортного та відновлювального лікування, але такі послуги в той же час виробляються у ринковому середовищі. Проблемою є необхідність поєднання ринкової, соціальної та курортної складової в управлінні процесами виробництва та реалізації вказаних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування присвячується чимало наукових праць. Актуальні проблеми менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування досліджують Бейлик О. О. [2], Бобирєва О. В. [3], Гудзь П. В. [4], Гулич О. І. [5], Забуранна Л. В. [6], Захарін С. В. [8], Стафійчук В. І. [10], Фоменко Н. В. [11] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. На нашу думку, проблеми менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування мають бути осмислені з новітніх позицій, зважаючи на необхідність підтримки високих соціальних стандартів (з одного боку) та неоднозначну політичну і економічну ситуацію в Україні (з іншого боку).

Постановка завдання, мети дослідження. Метою (ключовим завданням) даного дослідження є розробка концептуальних основ та пропозицій щодо удосконалення моделі менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування.

Вказані пропозиції мають бути спрямовані на усунення перешкод (проблем) менеджменту (практичного управління) у сфері оздоровлення населення через інструменти соціального страхування з урахуванням інтересів національного господарства та застрахованих осіб.

Метод або методологія проведення дослідження. При виконанні дослідження використовувалися загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналітичне групування тощо) та спеціальні (абстрагування, економічні зіставлення, статистичні тощо) методи та прийоми пізнання економічних явищ і процесів. Інформаційною базою дослідження слугували наявна наукова та методична література з питань курортної діяльності, менеджменту, соціального страхування, а також статистичні дані, що узагальнюються міжнародними організаціями та Держстатом України.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Через інструменти соціального страхування здійснюється виробництво та надання значного обсягу курортних послуг. Споживачами вказаних послуг є застраховані особи, тобто громадяни, які отримують обов'язкові страхові послуги у сфері соціального

страхування з тимчасової втрати працездатності. Послуги, що реалізуються застрахованим особам у сфері соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, уможливають отримання санаторно-курортного та відновлювального лікування, але такі послуги в той же час виробляються у ринковому середовищі. Виробництво та надання курортних послуг через систему обов'язкового соціального страхування потребує організації належної моделі менеджменту, який включає діяльність уповноважених суб'єктів на різних рівнях управління. Згідно нашої позиції, підтримка належного функціонування організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам є важливим чинником розвитку курортного господарства та збалансованого розвитку ринку курортних послуг.

В той же час наявність практики реалізації курортних послуг застрахованим особам піддається критиці з боку окремих науковців та експертів [1; 4; 9]. Серед основних аргументів цієї критики висуваються наступні:

- чинний порядок фактично стимулює виробництво «дешевих» (а відтак – і недостатньо ефективних для здоров'я людини) послуг, оскільки Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності при вирішенні питання про закупівлю путівок враховує ціновий фактор,

- відсутність прозорості та справедливості у розподілі путівок на санаторно-курортне лікування,
- наявність випадків відсутності попиту на санаторно-курортні путівки у «низький» сезон (тобто фактично послуги закуплені, але споживачів цих послуг не знайдено),

- наявність застрахованих осіб (працівників), які категорично відмовляються споживати санаторно-курортні послуги, але все одно змушені роботи відповідні відрахування (самостійно або через агента).

До завдань даного дослідження не входить аналіз та оцінка чинного порядку закупівлі та розподілу санаторно-курортних путівок або формування попиту на санаторно-курортні послуги. Ми виходимо з того, що чинним законодавством України передбачена можливість закупівлі та розподілу санаторно-курортних путівок із використанням фінансового ресурсу Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Маючи на меті розробити науково-практичні рекомендації з питань підвищення ефективності регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортного господарства, ми маємо обґрунтувати пропозиції з питань удосконалення механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам. З методичної точки зору, вказаний механізм відіграє важливу роль стимулятора попиту на курортному ринку, а тому удосконалення вказаного механізму виступатиме важливим джерелом стійкого розвитку курортів (курортних територій) та курортного господарства (в межах наявної законодавчої моделі).

Загальний порядок фінансування, розподілу та надання путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам визначений Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» [7]. Обсяги фінансування та умови надання путівок розглядаються та затверджуються Правлінням Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на основі аналізу наявних фінансових ресурсів та результатів тендерних торгів. Після затвердження Правлінням вказаного Фонду обсягу фінансових ресурсів, що спрямовуються на закупівлю санаторно-курортних путівок, формуються регіональні програми щодо відновлення здоров'я застрахованих осіб і членів їх сімей, а також кошториси цих програм.

Вказані програми формуються територіальними відділеннями Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, а згодом передаються для узагальнення та затвердження на засіданні Правління Фонду [3, с.329]. Застраховані особи забезпечуються путівками на санаторно-курортне лікування після укладення територіальними відділеннями Фонду відповідних угод із санаторно-курортними закладами. Ці договори можуть укладатися на підставі результатів відповідних процедур закупівель.

Оплата придбаних послуг із санаторно-курортного лікування проводиться виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в обсягах, передбачених договорами із санаторно-курортними закладами, які мають повністю відповідати результатам проведеної процедури закупівлі. Безпосередній розподіл путівок серед застрахованих осіб здійснюється на основі заявок від підприємств, установ та організацій на підставі рішення комісії із соціального страхування.

Програма оздоровлення застрахованих осіб кожного року заверджується із запізненням, що може свідчити про порушення прав застрахованих осіб та звуження можливостей отримання ними санаторно-курортних послуг відповідно до вимог законодавства. Кінцевий розмір асигнувань, у тому числі на придбання путівок, значно перевищує початковий розмір, що говорить про поширеність практики внесення відповідних змін та доповнень до бюджету та до програми протягом року їх виконання.

Застраховані особи відповідно до вимог законодавства сплачують лише частину вартості за санаторно-курортні послуги. Вартість путівок на санаторно-курортне лікування щорічно зростає, нині вона складає у середньому біля 10 тис. гривень (за 24 дні лікування).

Важливим завданням регулювання курортної діяльності є підтримка механізму забезпечення дотримання прав застрахованих осіб на якісні санаторно-курортні послуги. Не секрет, що існують випадки, коли окремі курортні оператори (санаторно-курортні заклади) більшу увагу приділяють споживачам (клієнтам), які розраховалися за споживання послуг готівковим розрахунком, і меншу увагу – застрахованим особам, споживання послуг яких оплачено за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, про що вказують практичні фахівці [6, с.67]. Слід розуміти, що надання послуг із санаторно-курортного та відновлювального лікування належної якості передбачено як кваліфікаційними вимогами документації конкурсних торгів на придбання відповідних послуг, так і умовами договорів, що укладаються за

результатами проведення вказаних торгів. Крім того, гарантії прав пацієнтів – споживачів санаторно-курортних послуг – задекларовані у законодавчих та інших нормативно-правових актах з питань охорони здоров'я, захисту прав споживачів, курортної діяльності. Важливе значення має система моніторингу та контролю за якістю санаторно-курортних послуг, функціонування якої підтримується Виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Вказана система передбачає проведення планових та позапланових перевірок, реагування на письмові та усні звернення застрахованих осіб, роботу «гарячої» телефонної лінії, удосконалення нормативно-інструктивної бази, проведення відповідних тренінгів (виробничих навчань) серед співробітників курортних операторів, у тому числі медичного персоналу тощо.

Одним із ключових факторів, що перешкоджає зростанню платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги, акумульованого з ви користанням коштів централізованих фондів соціального страхування, є недостатність фінансового ресурсу.

Частина платоспроможного попиту на ринку санаторно-курортних послуг формується і за рахунок придбання путівок за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. За рахунок вказаного Фонду мають право отримувати послуги із санаторно-курортного та відновлювального лікування застраховані особи, які отримали професійне захворювання, або з якими стався нещасний випадок на виробництві, або які мають статус постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також деякі інші категорії громадян.

Механізм забезпечення застрахованих осіб за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України має певні особливості. По-перше, санаторно-курортне та відновлювальне лікування здійснюється повністю за рахунок коштів Фонду (застрахована особа кошти не вносить). По-друге, середня вартість путівки є дорожчою (у 2018 р. – біля 16 тис.грн.), що пояснюється необхідністю використання особливих методик лікування із застосуванням сучасного обладнання.

Аналіз механізму організації та фінансування санаторно-курортного та відновлювального лікування застрахованих осіб за рахунок коштів Фондів соціального страхування дозволяє виділити певні недоліки.

Вирішення питання про закупівлю санаторно-курортних путівок для застрахованих осіб здійснюється виконавчими дирекціями Фондів на основі виконання приписів законодавства про здійснення державних закупівель, у першу чергу шляхом проведення відкритих конкурсних торгів. На думку фахівців, з якими ми згодні, вказана процедура не є цілком придатною для закупівлі санаторно-курортних путівок [3; 8; 11], оскільки:

- путівки закупуються не для державних потреб або внутрішніх потреб Фондів соціального страхування, а для санаторно-курортного або відновлювального лікування застрахованих осіб, які за рахунок своїх внесків сформували певний централізований фонд грошових коштів,
- процедура конкурсних торгів дуже тривала і нерідко затягується не менш як на 60 днів, зокрема строк на подання пропозицій конкурсних торгів не може бути меншим, ніж 30 днів з дня оприлюднення оголошення про проведення процедури закупівлі,
- при вирішенні питання про переможців конкурсних торгів до уваги приймається у першу чергу ціновий фактор, але низька ціна путівки на санаторно-курортне лікування не слугує чинником забезпечення належної якості санаторно-курортних послуг, що надаються застрахованій особі,

Через орієнтацію конкурсних комісій на ціновий фактор санаторно-курортні заклади прагнуть сформувати конкурсну пропозицію із мінімально можливою ціною, пропонуючи таким чином путівки із мінімальним набором санаторно-курортних послуг, який у значній кількості випадків не забезпечує належне санаторно-курортне лікування застрахованої особи. Як наслідок, нерідко конкурсні торги виграють маловідомі санаторно-курортні заклади, у тому числі розташовані у міській зоні санаторії-профілакторії, які не мають належного досвіду виробництва (надання) санаторно-курортних послуг відповідно до наявних стандартів, а також належної лікувально-оздоровчої бази. Крім того, нерідко маловідомі санаторії декларують про дію курортного фактора, ефективність якого викликає обгрунтовані сумніви у незалежних фахівців, у тому числі курортологів. При цьому санаторії, які створені багато років назад і мають значні традиції проведення санаторно-курортного та відновлювального лікування, а також потужну лікувально-профілактичну базу, у тому числі сучасне обладнання, не мають практичної змоги знизити ціну до мінімального розміру, і в результаті нерідко не визнаються переможцями конкурсних торгів.

Вказане призводить до випадків відмови застрахованих осіб від отримання путівок на санаторно-курортне лікування, наявності обгрунтованих скарг споживачів санаторно-курортних послуг на якість лікування та обслуговування, приховування окремими санаторіями інформації про можливість споживання окремих видів послуг, які включено до вартості путівки і мають надаватися безкоштовно.

Умови державних закупівель постійно змінюються, що утруднює процес прогнозування переліку санаторно-курортних закладів, які матимуть змогу надавати санаторно-курортні послуги із використанням коштів фондів соціального страхування [8, с.125]. В результаті застраховані особи не можуть розраховувати на отримання путівки у конкретний заклад відповідно до медичних показань.

Іншим негативним фактором є відсутність науково обгрунтованих методичних рекомендацій (або певних критеріїв) про розробку проектів фінансових рішень щодо фінансування купівлі путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування застрахованих осіб [10, с.178]. Фактично обсяг видатків на купівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування застрахованих осіб визначається на підставі консенсусної згоди членів правління Фондів, до складу якого входять представники держави, об'єднань профспілок та організацій

роботодавців. Такий порядок унеможливило здійснення прогнозування платоспроможного попиту на ринку санаторно-курортних послуг, а також здійснення виваженого планування діяльності курортних операторів.

Негативним фактором є і слабка поінформованість застрахованих осіб про можливості санаторно-курортного лікування та оздоровлення за рахунок коштів фондів соціального страхування. Результати незалежних опитувань показують, що про можливості отримання путівок від 20 до 30% застрахованих осіб зовсім не поінформовані, ще приблизно 30% осіб не знають порядку отримання путівки. Приблизно 15% застрахованих осіб заявили, що вони зверталися до компетентних посадових осіб із заявами про надання путівки, але такі заяви залишилися незадоволеними [2, с.94].

Актуальним питанням організації санаторно-курортного лікування, фінансування якого здійснюється із використанням коштів фондів соціального страхування, є доцільність скорочення термінів такого лікування (з 18-24 днів до 12-18 днів). Наявність путівок із скороченим терміном лікування (12 днів) дасть низку позитивних результатів, у тому числі здешевити вартість путівок, а також надати санаторно-курортні послуги за рахунок коштів фондів соціального страхування більшій кількості застрахованих осіб [5, с.125].

Необхідно розробити механізм, який би дозволяв здійснювати закупівлю путівок на санаторно-курортний рік на I квартал наступного року у вересні-жовтні поточного року. Вказане має уможливити отримання територіальними відділеннями фондів соціального страхування отримувати путівки на лікування у I кварталі наступного року до 1 грудня поточного року, і організувати процес розподілу цих путівок та фінансування санаторно-курортного лікування на належному рівні.

Нещодавно Рахункова палата України провела аналіз ефективності використання бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на оздоровчі заходи. Було встановлено, що кошти на оздоровчі заходи виділяються за залишковим принципом, без застосування науково обґрунтованих методик. Вказане фактично порушує права застрахованих осіб та членів їх сімей на гарантоване законодавством України оздоровлення, а також фактично паплюжить модель соціального страхування.

Одним із факторів отримання путівки застрахованою особою є своєчасність затвердження правлінням відповідного Фонду соціального страхування бюджетів на відповідний рік, проведення тендерних торгів, укладення договорів та розподіл їх поміж територіальними відділеннями (дирекціями). В свою чергу, процедура затвердження бюджетів є непрозорою, громіздкою, а ухвалення рішення можливе за участі усіх сторін соціального діалогу.

Згідно нашої позиції, Міністерство соціальної політики України як орган державного управління та нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, не вживає належних заходів щодо недопущення розподілу видатків за напрямками використання без урахування інтересів застрахованих осіб.

Гостро постає проблема щодо можливості застосування спрощеного порядку закупівлі у санаторно-курортних закладах послуг із відновлювального лікування та медичної реабілітації застрахованих осіб. Це пов'язано із специфікою надання та споживання вказаних послуг та неможливістю прогнозування кількості осіб, які потребуватимуть лікування та реабілітації відповідно до медичних показань.

Важливою є проблема підвищення якості послуг санаторно-курортного лікування для застрахованих осіб. Санаторно-курортні заклади України, як показують проведені нами обстеження, вживають заходів для модернізації лікувальної та діагностичної бази, розширюють асортимент додаткових заходів, вкладають капітальні інвестиції у підтримку функціонування житлового фонду. Протягом 2008-2018 рр. капітальні та відновлювальні ремонтні роботи виконувалися санаторно-курортними закладами м.м. Трускавця, Миргорода, Моршина, Одеси та інших курортів. Натомість у державі не створено економічних механізмів стимулювання створення нової та модернізації наявної бази санаторно-курортних закладів із використанням інструментарію соціального страхування [8, с.124]. Так, згідно інформації Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, оцінка конкурсних пропозицій здійснюється за 100-бальною шкалою, з яких 50 балів – це ціна за один людино-день, 47 балів – умови діагностики та лікування, 1,25 бали – умови харчування, 1,75 балів – умови проживання та відпочинку. При цьому відповідно до наявних вимог конкурсної документації, у вартості путівки витрати на лікування та харчування мають складати не менш як по 30% від загальної вартості путівки.

За таких обставин складається парадоксальна ситуація: із загальної вартості путівки не менш як 30% коштів, що спрямовуються на харчування – фактично оцінюються у 1,25 бал, не менш як 30% коштів, що спрямовуються на проживання та відпочинок – фактично оцінюються у 1,75 бали, а інша складова (діагностика та лікування) – оцінюються у 47 балів. Вказаний принцип не створює стійких економічних мотиваторів для відновлення та модернізації матеріально-технічної бази з організації проживання та харчування, створення нормальних побутових умов.

Неправильною, на нашу думку, є вимога про вагомість чинника ціни на рівні 50 балів, що становить 50% від загальної кількості балів при оцінці конкурсної пропозиції. За таких обставин учасники конкурсних торгів (санаторно-курортні заклади) при формуванні тендерної пропозиції орієнтуються у першу чергу на низьку ціну путівки, оскільки цей фактор, згідно конкурсної документації, враховується найбільше. Учасники тендерних торгів прагнуть знизити вартість путівки, у тому числі шляхом розселення застрахованих осіб до малопродатних приміщень, надання мінімального набору харчових продуктів, виключення із переліку безоплатних послуг низки послуг із діагностики, оздоровлення та лікування. Цілком прогнозовано переможцями конкурсних торгів стають маловідомі санаторно-курортні заклади, які надають мінімальну кількість послуг на мізерній матеріально-технічній базі, але пропонують низькі ціни на путівки.

Проведений аналіз динаміки показників вартості путівок показав невідповідність між зафіксованим індексом інфляції та зростанням мінімальної і максимальності вартості путівок, що закуповуються за кошти Фондів соціального страхування. Зростання вартості путівок, вочевидь, пояснюється зростанням не лише «споживчої» складової (продукти харчування, комунальні послуги, енергоносії тощо), а й зростанням вартості матеріалів, що використовуються у діагностиці та лікуванні, зростанням податкового навантаження, а також стрімким зростанням розміру заробітних плат, що регулюється державою. Тобто, зростання вартості путівок відбувається в основному внаслідок дії регуляторних чинників, які формуються під час дії заходів державної соціально-економічної політики і не залежать від керівництва закладів.

Законодавчо встановлений механізм компенсації за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України потерпілому вартості путівки, якщо потерпілий самостійно придбав путівку згідно медичних показань до санаторію, з яким укладений договір. На нашу думку, з урахуванням наявних недоліків у розподілі путівок, такий механізм є виправданим. Такий порядок доцільно розповсюдити і на систему соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Вказане призвело б до зниження напруги у розподілі путівок, зростання платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги, ширшому залученню застрахованих осіб до лікування та оздоровлення із використанням наявної санаторно-курортної бази.

Висновки, пропозиції, рекомендації. Результати проведеного дослідження можуть бути використані під час управлінської діяльності з удосконалення механізмів оздоровлення населення через інструменти соціального страхування, а також проведення нормопроектної роботи, спрямованої на підвищення ефективності виробництва та надання послуг з оздоровлення населення (застрахованих осіб) через інструменти соціального страхування.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати низку науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення моделі менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування.

1. Важливим завданням регулювання курортної діяльності є підтримка механізму забезпечення дотримання прав застрахованих осіб на якісні санаторно-курортні послуги. Важливе значення має система моніторингу та контролю за якістю санаторно-курортних послуг, функціонування якої підтримується Виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Вказана система передбачає проведення планових та позапланових перевірок, реагування на письмові та усні звернення застрахованих осіб, роботу «гарячої» телефонної лінії, удосконалення нормативно-інструктивної бази, проведення відповідних тренінгів (виробничих навчань) серед співробітників курортних операторів, у тому числі медичного персоналу тощо.

2. Одним із ключових факторів, що перешкоджає зростанню платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги, акумульованого з ви користанням коштів централізованих фондів соціального страхування, є недостатність фінансового ресурсу. Вирішення питання про закупівлю санаторно-курортних путівок для застрахованих осіб здійснюється виконавчими дирекціями Фондів на основі виконання приписів Закону України «Про здійснення державних закупівель» шляхом проведення відкритих конкурсних торгів. Вказана процедура не є придатною для закупівлі санаторно-курортних путівок. Умови державних закупівель постійно змінюються, що утруднює процес прогнозування переліку санаторно-курортних закладів, які матимуть змогу надавати санаторно-курортні послуги із використанням коштів фондів соціального страхування. В результаті застраховані особи не можуть розраховувати на отримання путівки у конкретний заклад відповідно до медичних показань.

3. Дається взнаки відсутність науково обґрунтованих методичних рекомендацій (або певних критеріїв) про розробку проектів фінансових рішень щодо фінансування купівлі путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування застрахованих осіб. Фактично обсяг видатків на купівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування застрахованих осіб визначається на підставі консенсусної згоди членів правління Фондів, до складу якого входять представники держави, об'єднань профспілок та організацій роботодавців. Такий порядок унеможливує здійснення прогнозування платоспроможного попиту на ринку санаторно-курортних послуг, а також здійснення виваженого планування діяльності курортних операторів.

4. Доцільно розробити механізм, який би дозволяв здійснювати закупівлю путівок на санаторно-курортний рік на I квартал наступного року у вересні-жовтні поточного року. Вказане має уможливити отримання територіальними відділеннями фондів соціального страхування отримувати путівки на лікування у I кварталі наступного року до 1 грудня поточного року, і організувати процес розподілу цих путівок та фінансування санаторно-курортного лікування на належному рівні.

5. Важливою є проблема підвищення якості послуг санаторно-курортного лікування для застрахованих осіб. Санаторно-курортні заклади України, як показують проведені нами обстеження, вживають заходів для модернізації лікувальної та діагностичної бази, розширюють асортимент додаткових заходів, вкладають капітальні інвестиції у підтримку функціонування житлового фонду. Учасники тендерних торгів прагнуть занизити вартість путівки, у тому числі шляхом розселення застрахованих осіб до малопридатних приміщень, надання мінімального набору харчових продуктів, виключення із переліку безоплатних послуг низки послуг із діагностики, оздоровлення та лікування. Цілком прогнозовано переможцями конкурсних торгів стають маловідомі санаторно-курортні заклади, які надають мінімальну кількість послуг на мізерній матеріально-технічній базі, але пропонують низькі ціни на путівки.

6. Механізм компенсації за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України потерпілому вартості путівки, якщо потерпілий самостійно придбав путівку згідно медичних показань до санаторію, з яким укладений договір. На нашу думку, з урахуванням наявних недоліків у розподілі путівок, такий механізм є виправданим. Такий порядок доцільно розповсюдити і на систему соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Вказане призвело б до зниження напруги у розподілі путівок, зростання платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги, ширшому залученню застрахованих осіб до лікування та оздоровлення із використанням наявної санаторно-курортної бази.

Перспективним напрямом подальших розвідок у цьому напрямку є виявлення на регіональних ринках курортних послуг, у першу чергу із застосуванням методів маркетингового аналізу, «ринкових ніш», в яких можуть бути розроблені та реалізовані економічно доцільні курортні продукти з використанням інструментів соціального страхування.

Список використаних джерел

1. Асланов Д. И. Основное содержание санаторно-курортной деятельности в контексте экономической науки. *Российское предпринимательство*, 2013. № 9, Вып. 2 (192). С. 115-118.
2. Бейлик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Київ: ВЦ КНУ, 2015. 396 с.
3. Бобирева О. В. Необхідність державного регулювання діяльності рекреаційних підприємств. *Теоретичні і прикладні питання економіки*, 2003. -№ 2. С. 327-330.
4. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій: монографія. Донецьк: ІЕПД, 2011. 270 с.
5. Гулич О. І. Концептуальна модель екологічно збалансованого рекреаційного природокористування та ринкові механізми: шляхи інтеграції. *Регіональна економіка*. 2010. № 3. С. 122-128
6. Забуранна Л. В. Основні тенденції розвитку сучасного туристичного ринку України. *Економіка і управління*. 2011. № 2. С. 61-68.
7. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням». URL: www.rada.gov.ua.
8. Захарін С. В. Перспективи інвестиційного та інноваційного забезпечення розвитку сфери туризму і курортів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2008. № 4. Том 2. Економічні науки. С.122-126.
9. Солдатова С. А. Экономическая оценка рекреационных ресурсов как основа рационального природопользования. *Культура народов Причерноморья*. 2001. №25. С.164-170.
10. Стафійчук В. І. Рекреалогія. Київ : Альтпрес, 2016. 263 с.
11. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ : ЦНЛ, 2017. 311 с.

References

1. Aslanov, D. I. (2013) *Osnovnoe soderzhanie sanatorno-kurortnoj deyatel'nosti v kontekste ehkonomicheskoy nauki* [The main content of the sanatorium and resort activity in the context of economic science] *Rossijskoe predprinimatel'stvo*, 9/2 (192). 115-118.
2. Bejlik, O. O. (2015) *Rekreacijno-turists'ki resursi Ukraïni* [Recreational tourism resources of Ukraine]. Kyiv: VC KNU, 396 s.
3. Bobireva, O. V. (2003) *Neobhidnist' derzhavnogo regulyuvannya diyal'nosti rekreacijnih pidpriemstv* [Necessity of the sovereign regulation of teenagers of recreational organizations] *Teoretichni i prikladni pitannya ekonomiki*, 2. 327-330.
4. Gud'z', P. V. (2011) *Ekonomichni problemi rozvitku kurortno-rekreacijnih teritorij: monografiya* [Economic problems of the development of resort and recreation areas] *Donec'k: IEPD*, 270 s.
5. Gulich, O. I. (2010) *Konceptual'na model' ekologichno zbalansovanogo rekreacijnogo prirodokoristuvannya ta rinkovi mekhanizmi: shlyahi integracii* [Conceptual model of ecologically balanced recreational use of natural resources and market mechanisms: ways of integration]. *Regional'na ekonomika*, 3. S. 122-128.
6. Zaburanna L. V. (2011) *Osnovni tendencii rozvitku suchasnogo turistichnogo rinku Ukraïni* [The main trends in the development of a vibrant tourist market of Ukraine]. *Ekonomika i upravlinnya*, 2. 61-68.
7. Zakon Ukraïni «Pro zagal'noobov'yazkove derzhavne social'ne strahuvannya u zv'yazku z timchasovoyu vtratoyu pracezdatnosti ta vitratami, zumovlenimi pohovannyam» [On the heading of the tyrant of the social power of the link with the third hour with vitrats, on the noise of the dead] URL: www.rada.gov.ua.
8. Zaharin, S. V. (2008) *Perspektivi investicijnogo ta innovacijnogo zabezpechennya rozvitku sferi turizmu i kurortiv* [Perspectives of investment and innovation development of development of tourism and tourism]. *Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu*, 4. Tom 2. *Ekonomichni nauki*. 122-126.
9. Soldatova S. A. (2001) *Ekonomicheskaya ocenka rekreacionnyh resursov kak osnova racional'nogo prirodopolzovaniya* [Economic assessment of recreational resources as a basis for rational nature management]. *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*, 25. 164-170.
10. Stafijchuk, V. I. (2016) *Rekrealogiya* [Recreaology]. Kyiv : Al'tpres, 263 s.
11. Fomenko, N. V. (2017) *Rekreacijni resursi ta kurortologiya* [Recreational resources and health resort]. Kyiv: CNL, 311 s.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Деміденко Людмила Степанівна, викладач,
Ірпінський державний коледж економіки і права
м.Ірпінь, Київська обл., 08201, вул.Університетська, 31
e-mail: demi_l@ukr.net
orcid.org/0208-0009-3489-0809
Resercher ID: F-4560-8927

Іванишина Ольга Степанівна, кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет державної фіскальної служби України,
м.Ірпінь, Київська обл., 08201, вул.Університетська, 31
e-mail: ivanish@ukr.net
orcid.org/0207-1402-8978-8937
Resercher ID: F-3892-1974

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Демиденко Людмила Степановна, преподаватель,
Ирпенский государственный колледж экономики и права
г. Ирпень, Киевская обл., 08201, ул.Университетская, 31
e-mail: demi_l@ukr.net

Иванишина Ольга Степановна, кандидат экономических наук, доцент,
Национальный университет государственной фискальной службы Украины,
г. Ирпень, Киевская обл., 08201, ул.Университетская, 31
e-mail: ivanish@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Demidenko Lyudmila, teacher,
Irpın State College of Economics and Law
Irpın, Kyiv region, 08201, Universitetskaya, 31
e-mail: demi_l@ukr.net

Ivanyshina Olga, Candidate of Sciences (Economics), associate professor
National University of the State Fiscal Service of Ukraine,
Irpın, Kyiv region, 08201, Universitetskaya, 31
e-mail: ivanish@ukr.net

УДК 303.01

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-146-154>

ВИКОРИСТАННЯ НЕОІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ПРИ ДЕРЖАВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІКИ

Лученюк О. І.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю уточнення класичних мейнстримовських теорій регулювання економіки, які не враховують обмежену раціональність і опортуністичну поведінку економічних агентів.

Постановка проблеми: необхідне теоретичне вирішення питань вдосконалення державного регулювання на основі неінституціональної методології з урахуванням різноманіття інтересів економічних агентів, що виходять за рамки класичних теорій.

Аналіз публікацій показав, що неінституціональна теорія динамічно розвивається, проте нею приділяється недостатньо уваги питанням узгодження економічних інтересів в системі державного регулювання.

Мета дослідження: розробка теоретичних основ державного регулювання на основі узгодження інтересів економічних агентів в рамках неінституціональної парадигми.

Методи дослідження: неінституціональна теорія і методологія.

Результати роботи: обґрунтовано доцільність вдосконалення державного регулювання національної економіки на основі узгодження економічних інтересів з урахуванням обмеженої раціональності та можливої опортуністичної поведінки економічних агентів. Подана авторська агрегована класифікація інтересів виходячи з мети забезпечення їх узгодження.

Обґрунтовано необхідність орієнтації пріоритетів державного регулювання у східній інституціональній матриці на узгодження та збалансування економічних інтересів соціальних макрогруп.

Область застосування: в системі державного управління при узгодженні економічних інтересів.

Висновки: мейнстримівські підходи щодо регулювання економічних процесів необхідно доповнити сучасною теорією неонінституціонального регулювання, що дозволить погоджувати весь комплекс інтересів економічних агентів з урахуванням специфіки інституційної матриці.

Ключові слова: державне регулювання, інституційна матриця, інтереси, макрогрупи, неонінституціоналізм.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕОИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ПОДХОДА ПРИ ГОСУДАРСТВЕННОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ЭКОНОМИКИ

Лученок А. И.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью уточнения классических мейнстримовских теорий регулирования экономики, которые не учитывают ограниченную рациональность и оппортунистическое поведение экономических агентов.

Постановка проблемы: необходимо теоретическое решение вопросов совершенствования государственного регулирования на основе неонинституциональной методологии с учетом многообразия интересов экономических агентов, выходящих за рамки классических теорий.

Анализ публикаций показал, что неонинституциональная теория динамично развивается, однако ей уделяется недостаточно внимания вопросам согласования экономических интересов в системе государственного регулирования.

Цель исследования: разработка теоретических основ государственного регулирования на основе согласования интересов экономических агентов в рамках неонинституциональной парадигмы.

Методы исследования: неонинституциональная теория и методология.

Результаты работы: обоснована целесообразность совершенствования государственного регулирования национальной экономики на основе согласования экономических интересов с учетом ограниченной рациональности и возможного оппортунистического поведения экономических агентов. Дана авторская агрегированная классификация интересов исходя из цели обеспечения их согласования.

Обоснована необходимость ориентации приоритетов государственного регулирования в восточной институциональной матрице на согласование и сбалансирование экономических интересов социальных макрогрупп.

Область применения: в системе государственного управления при согласовании экономических интересов.

Выводы: мейнстримовские подходы к регулированию экономических процессов необходимо дополнить современной теорией неонинституционального регулирования, позволяющей согласовывать весь комплекс интересов экономических агентов с учетом специфики институциональной матрицы.

Ключевые слова: государственное регулирование, институциональная матрица, интересы, макрогрупы, неонинституционализм.

STATE REGULATION OF THE ECONOMY USING NEOINSTITUTIONAL APPROACH

Luchenok A. I.

The relevance of the study stipulated by the need to clarify the basic / mainstream theories of economic regulation, which do not take into account the limited rationality and opportunistic behavior of economic agents.

Statement of the problem: in order to improve state regulation of the economy a theoretical foundation based on neoinstitutional methodology, taking into account the diversity of interests of economic agents that go beyond classical theories has to be elaborated.

The literature review has shown that neoinstitutional theory has been developing constantly, but it does not pay enough attention to the issues of harmonization of economic interests within the framework of state regulation of the economy.

The purpose of the study: the development of the theoretical foundations of state regulation based on the harmonization of the interests of economic agents within the framework of neoinstitutional paradigm.

Research methods: neoinstitutional theory and methodology.

The results of the work: the expediency of improving of state regulation of the national economy based on the coordination of economic interests, taking into account limited rationality and the possible opportunistic behavior of economic agents, is substantiated. The author's aggregated classification of interests based on the goal of ensuring their harmonization is given.

The necessity of priority orientation of state regulation within the Eastern institutional matrix on coordination and balancing of the economic interests of social macrogroups is substantiated.

Application area: government bodies in the coordination of economic interests.

Conclusions: mainstream approaches to the regulation of economic processes should be supplemented by a modern theory of neoinstitutional regulation, which allows to coordinate interests of economic agents as a whole taking into account the specifics of the institutional matrix

Keywords: state regulation, institutional matrix, interests, macrogroups, neoinstitutionalism.

JEL Classification: R41, F15

Введение. Одним из важнейших элементов эффективного хозяйствования является действенное государственное регулирование экономических процессов на основе использования теорий, объективно

отражающих реальность. Однако в большинстве постсоветских государств практика базируется на разработанных почти сто лет назад мейнстримовских теориях, которые исходят из парадигмы рационального поведения экономических агентов. Предполагается, что их деятельность сводится исключительно к получению максимального эффекта от используемых ресурсов. Субъекты хозяйствования в этих моделях не похожи на живых людей. Как писал А.А. Аузан, «homo economicus — всеведущая эгоистичная сволочь, которая обладает сверхъестественными способностями по рационализации и максимизации своей полезности... Однако человек, который преследует исключительно эгоистические цели и делает это без каких-либо ограничений, потому что он всеведущ, как боги, и всеблаг, как ангелы, — это существо нереальное» [1, с. 14]. Проблема конфликта интересов в либеральных теориях рассматривалась мимоходом: предполагалось, что рынок обладает достаточными возможностями для согласования этих интересов в тех случаях, когда он дополняется классическими методами кейнсианского регулирования. Но такие теоретические воззрения оказались малопригодными для решения проблем, в которых проявлялась ограниченная рациональность человека.

У людей гораздо больше интересов, чем просто получать экономический эффект в соответствии с классическими трактовками. Поэтому, признавая роль мейнстримовских теорий как важного этапа развития экономической науки, необходимо учитывать их несовершенство из-за недоучета ограниченной рациональности поведения экономических агентов и возможности их оппортунистического поведения для реализации своих интересов. В результате либеральный и кейнсианский подходы нуждаются в серьезной коррекции. Их следует дополнить современными теоретическими исследованиями и практическими рекомендациями по совершенствованию системы государственного регулирования, разработанными на основе использования неинституциональной методологии.

Степень исследованности проблемы. Институциональный подход к исследованию проблем регулирования экономики применялся в трудах Д. Норта [2, 3], М. Олсона [4], П. Мауро, К. Поланьи, Э. де Сото и других авторов. В России институциональной методологии исследования государственного регулирования макроэкономических проблем уделялось усиленное внимание Г. Б. Клейнером [5], В. М. Полтеровичем [6], Некипеловым [7] и др. В проведенных научных исследованиях в основном рассматривались общие закономерности и лишь отдельные авторы, например, С. Г. Кирдина [8] и О. Э. Бессонова [9] учитывали специфику институциональных систем, обусловленных особенностями X- и Y-институциональных матриц. При этом недостаточно внимания уделялось проведению государственной макроэкономической политики в целях согласования экономических интересов на макроэкономическом уровне.

Проблемы государственного регулирования экономики в Республике Беларусь исследовались в трудах М. В. Мясниковича, П. Г. Гусакова, П. Г. Никитенко, А. А. Быкова, Л. Н. Нехорошевой, Н. И. Богдан, Г. А. Хацкевича, Т. В. Сорокиной, Е. Ф. Киреевой, М. М. Ковалева, В. Ф. Байнева, В. В. Пинигина и др. авторов. Однако в этих исследованиях не поднимались вопросы влияния институтов на согласование экономических интересов, не рассматривались проблемы влияния институциональных факторов на качество макроэкономического регулирования в аспекте проведения единой согласованной и сбалансированной экономической политики.

Институциональные аспекты экономического развития рассматривались в трудах белорусских ученых П. С. Лемещенко [10], Т. В. Садовской [11], С. И. Солодовникова [12]. Указанными авторами определены основные характеристики белорусской институциональной системы, проанализирована эффективность действующих формальных и неформальных институтов. Проблемы проведения эффективной институциональной политики с учетом специфики институциональной матрицы, а также развития институтов стимулирования экономического развития исследованы в трудах сотрудников Института экономики НАН Беларуси [13]. Однако следует признать, что проблемы развития институциональных инструментов, а также их влияния на интересы экономических агентов изучены пока недостаточно.

Результаты исследования. Обычно ограниченную рациональность хозяйствующего субъекта увязывают с его «странными» для получения дохода действиями, проводимым им в условиях, когда принятие наиболее эффективных решений затруднено в связи с отсутствием возможности располагать требуемым временем, информацией, а также недостаточностью ресурсного обеспечения [14]. На практике же ограниченная экономическая рациональность человека обусловлена наличием у людей развернутой системы потребностей и интересов.

А. Маслоу в сороковых годах прошлого века построил так называемую «пирамиду потребностей» и тем самым создал основу для теории иерархии потребностей, которая касалась потребностей людей [15]. На современном этапе развития общества пирамиду А. Маслоу рисуют по-разному. Для задачи эффективного стимулирования деятельности людей упростим имеющиеся классификации и выделим наиболее важные в этом отношении потребности. В результате агрегирования потребности человека можно свести к следующим.

1. *Физиологические потребности*, направленные на удовлетворение запросов конкретного тела и связанными с устранением голода и жажды, а также обеспечения безопасных условий существования, включая наличие жилья. Реализация этих потребностей эффективно поощряется системами экономического стимулирования, которые элементарно увязывают получаемое вознаграждение с результатами труда.

2. *Социальные потребности* выражаются:

- в стремлении к общению, формированию взаимных привязанностей как на дружеской основе, так и для самовоспроизводства в виде детей;

- в заботе о близких исходя из родственных чувств, а также в надежде получить аналогичную заботу о себе в старости;

- в желании получить признание другими людьми заслуг конкретного индивида с последующей их конвертацией в должности, денежный эквивалент, внимание потенциальных сексуальных партнеров. Стремление к общественному признанию может стать важной социальной потребностью само по себе и выражаться в повышенной активности в социальных сетях и блогах;

- у людей с повышенными амбициями стремление участвовать в общественной жизни трансформируется в стремление к власти, к руководству другими людьми.

В данном случае система экономического стимулирования может оказаться малоэффективной, поскольку общественное признание человека далеко не всегда увязывается с уровнем его материального благополучия.

3. *Интеллектуально-духовные потребности* являются достаточно сложным понятием, поскольку определенный интеллект нужен для удовлетворения любых, в том числе физиологических, потребностей. Но достаточно простым критерием выделения интеллектуальных потребностей является постановка вопроса: «Что для вас важнее: купить на оставшиеся деньги дополнительные запасы продуктов питания, или же потратить их на получение информации, которая непосредственно не связана с выживанием?». По сути дела, интеллектуальные потребности – это желание познавать мир на уровне, выше принятого в обществе стандарта, стремление к самовыражению и самоидентификации. Специфика этих потребностей ограничивает возможность их стимулирования чисто экономическими методами и предполагает поощрение предоставлением более широкого доступа к новой информации с последующей самореализацией как личности. Причем интеллектуальные потребности достаточно сильно коррелируются с социальными потребностями, но в отдельных случаях могут и не совпадать. Мы знаем достаточное количество людей, которые самозабвенно занимаются наукой, искусством, другим творчеством, не имея от этого значительных доходов или общественного признания.

На духовные потребности также слабо влияют системы экономического стимулирования. Исходя из религиозных воззрений человек может отказаться от многих материальных благ и вести аскетический образ жизни. Реальная духовная потребность обращения к Богу обычно является стремлением по-новому самоидентифицироваться с ослаблением воздействия на человека приземленных физиологических и даже социальных потребностей. Походы же в церковь руководителей различного уровня исходя из политических соображений вряд ли можно рассматривать как духовные потребности.

А. Маслоу также активно использовал термины «интересы», «заинтересованность», но рассматривал их с чисто психологической точки зрения как внимание к кому-то или чему-то. При этом он был склонен отождествлять интересы с осознанными потребностями более высокого уровня по сравнению с физиологией. Он писал, что «в общих чертах предполагалось, что биологическое начало и подобные инстинктам стороны человеческой природы сводятся к физиологическим потребностям в пище, сексе и т. п. Высшие порывы к истине, любви и красоте расценивались как отличающиеся по сути от названных животных потребностей. Более того, предполагалось, что эти интересы носят антагонистический взаимоисключающий характер и находятся в постоянной борьбе друг с другом [15, с. 108]. Он также писал, что «все великие ученые отличались широтой интересов. От Аристотеля до Эйнштейна, от Леонардо до Фрейда великий первооткрыватель был чрезвычайно разносторонней личностью, с гуманистическими, философскими, социальными и эстетическими интересами» [15, с. 248]. Очевидно, что трактовка интересов с точки зрения психологии фактически сводится к интеллектуальным потребностям и достаточно ограничена для понимания роли интересов в экономике.

Для рассмотрения связи с потребностями интересы более обоснованно увязывать с осознанием необходимости направлять свою деятельность не на прямую добычу питания на охоте или в огороде, а на работу, например, в офисе или на заводе. Хотя такая деятельность немедленно не удовлетворяет конкретные физиологические потребности, но позволяет получать деньги, которые и обеспечат конкретные нужды человека.

По нашему мнению, экономические интересы – это осознанная необходимость участия в экономической деятельности для последующего удовлетворения физиологических, социальных и интеллектуально-духовных потребностей. Специфика экономических интересов заключается в том, что они выражают необходимость в деятельности, которая напрямую не связана с удовлетворением потребностей, а обеспечивает их удовлетворение опосредованно, обычно через получение денег с последующей тратой на конкретные нужды. Вместе с тем, при отсутствии системы рыночных отношений денежная стадия может отсутствовать. В этом случае человек будет работать за еду, одежду, постель. Более продвинутые граждане могут работать волонтерами с целью удовлетворения своих высоких социальных, духовных потребностей.

Исходя из задач стимулирования экономического развития следующие основные виды интересов физических лиц.

Экономические интересы или интересы в получения денежных доходов. Стремление заработать деньги для удовлетворения физиологических потребностей и частично социальных и интеллектуально-духовных потребностей является первейшей задачей индивида после появления общественного разделения труда. Такая направленность действия является основной у преобладающей части населения.

Обеспечение собственной безопасности. Этот вид интересов также тесным образом связан с удовлетворением физиологических потребностей, но системы стимулирования влияют на этот вид интересов двояко. С одной стороны, увеличение вознаграждения позволяет лучше защитить квартиру, пересестись на бронированный автомобиль и даже нанять охранников. Но, с другой стороны, рост вознаграждения далеко не всегда обеспечивает безопасность. В 90-е годы прошлого века многие вполне успешные бизнесмены были вынуждены уйти из бизнеса из-за опасений за жизнь не только собственную, но и родственников. То есть заманивание рублем на рискованную работу не всегда оказывается результативным.

Интерес к росту социального статуса. В рациональном обществе рост социального статуса обеспечивает не только увеличение доходов, но и качественное изменение роли конкретного человека в обществе, позволяет повысить удовлетворенность работой. Далеко не все работники выбирают любую доступную работу с максимально высоким доходом. Например, многие отказываются от работы ассенизатором, прежде всего, из-за определенного реального и социального душка, связанного с этой деятельностью, который не компенсирует относительно высокая зарплата. Другой пример. Многие десятилетия молодежь охотно шла в науку на низкую стипендию в надежде защитить диссертацию и стать социально уважаемым доцентом или профессором и быть хорошо оплачиваемым специалистом. Сейчас статус ученых и преподавателей серьезно упал в первую очередь из-за оплаты их труда на уровне кассирши супермаркета. В результате ситуация с молодыми научными кадрами резко ухудшилась. Попытки их поощрения на практике оказываются малоэффективными из того, что научная молодежь понимает, что все ее льготы закончатся после достижения 33 лет. Тем не менее, определенный приток научных кадров в стране еще сохраняется.

Интеллектуально-духовные интересы теснейшим образом связаны с соответствующими потребностями. Поэтому на людей, стремящихся к познанию, к саморазвитию, склонных к ярко выраженной религиозной самоидентификации, материальные стимулы действуют в ограниченной мере.

Таким образом, существуют виды интересов, которые делают поведение человека с точки зрения мейнстримовской методологии нерациональным и это затрудняет государственное регулирование социально-экономических проблем исключительно воздействием на экономические интересы.

Работников организации (юридического лица) в агрегированном (укрупненном) виде можно идентифицировать как социальные микрогруппы. Хотя такая микрогруппа может состоять из достаточного большого количества иерархически организованных работников, но они действуют на уровне предприятия. Члены такой микрогруппы уже не выступают как субъекты, желающие удовлетворить свои физиологические, социальные или духовные потребности. Ими движут интересы, связанные с необходимостью обеспечения воспроизводства собственной организации. Индикатором степени реализации воспроизводственных интересов в нормально функционирующем предприятии может быть доля созданной добавленной стоимости, остающейся в распоряжении предприятия.

На практике достаточно часто встречаются случаи оппортунистического поведения руководителей и рядовых работников организаций. В частности, известны случаи, когда директора предприятий активно привлекали посредников для увеличения личных доходов за счет заниженных цен на свою продукцию и их завышения на приобретаемые товары и услуги с получением «отката». На низовом уровне встречаются случаи хищения материальных ценностей. Однако это не меняет общей направленности деятельности микрогрупп на согласованное поведение в целях реализации своего воспроизводственного интереса.

Для обеспечения постоянного функционирования своей организации работники противодействуют попыткам ее ликвидации или трансформирования. Для этого они взаимодействуют с руководящими инстанциями, выдвигаются в выборные органы, дают интервью в СМИ и осуществляют другие меры по защите социальной микрогруппы в социуме.

Имеются интересы и у социальных макрогрупп. Это понятие было введено в научный оборот нами ранее и под ним понимается объединение людей со специфической ролью в экономической деятельности, ориентированного на реализацию групповых и личных интересов членов социальной группы с использованием формальных и неформальных норм (институтов), и обладающее влиянием, которое позволяет ему участвовать в определении специфики монетарной, фискальной и институциональной политики, влиять на основные макроэкономические пропорции, существенно корректировать финансовые потоки в экономике [16, с. 19-20].

Лишь отдельные социальные макрогруппы (СМГ) имеют жестко закрепленную на всех уровнях структуру. Например, в СМГ «Вооруженные силы» министр обороны является формальным лидером. Но на практике в меру своих способностей любой наделенный полномочиями представитель может выражать интересы макрогруппы.

Другие макрогруппы структурированы частично и могут иметь своих сторонников в правительстве и в других макрогруппах. Например, в Республике Беларусь есть Министерство архитектуры и строительства, но в СМГ «Строительный комплекс» входят также работники смежных отраслей, благополучие которых зависит от темпов строительства. Вне зависимости от ведомственной подчиненности их интересам соответствует расширение программ льготирования процентных ставок на строительство жилья за счет бюджета, которые в свое время успешно лоббировал заслуженный строитель П.П. Прокопович.

Имеются и практически неструктурированные макрогруппы. Это, прежде всего, относится к СМГ «Домашние хозяйства». Хотя члены этой макрогруппы имеют финансовую поддержку со стороны государства, но на практике плохо организованы, что усложняет защиту ими своих интересов.

Важнейшими интересами социальных макрогрупп, на учете которых должна строиться система государственного регулирования, являются следующие.

1. Участие в распределении добавленной стоимости на макроуровне.

Социальные макрогруппы обычно формируются для участия в дележе созданной в стране добавленной стоимости. При этом ставится задача отдавать как можно меньшую часть создаваемой в курируемой отрасли добавленной стоимости и, по возможности, получать побольше добавленной стоимости из внешних источников, прежде всего из бюджета. Поскольку в макрогруппах вольно или невольно объединяются разные организации, часто имеющие не только общность интересов, но и формальную соподчиненность, они имеют достаточно большие возможности для координации своей деятельности.

2. Улучшение финансового воспроизводства социальной макрогруппы.

Такое воспроизводство связано с обеспечением бесперебойного кругооборота финансовых ресурсов с возможностью выделения большего количества денег не только на хозяйственную деятельность, но и на решение стратегических задач СМГ, а также рост благосостояния каждого члена группы. Причем лидеры СМГ обеспечивают значительно лучшие условия своего существования по сравнению с пассивными участниками (которые могут даже не подозревать, что их трудовая деятельность способствует процветанию какой-то СМГ). Например, обычные нефтяники в России в целом живут хорошо, но уровень их благосостояния кажется весьма скромным по сравнению с нефтяными олигархами. По СМГ «Домашние хозяйства» также наблюдается неравномерная динамика доходов по децильным группам.

3. Повышение эффективности функционирования макрогруппы.

Для получения доступа к бюджетным средствам и льготным кредитам требуется обоснование. Лучшим обоснованием является повышение общей эффективности функционирования макрогруппы. Она выражается прежде всего в показателях «эффект-затраты». Могут также применяться и другие показатели, например, меньшие затраты на производство товаров при аналогичных потребительских качествах. Но в этом плане белорусским предприятиям обычно трудно показывать свои преимущества. Поэтому начинают использоваться показатели, имеющие отдаленное отношение к реальной эффективности. Например, строители могут начать гордиться количеством построенных домов. Но рост величины этого показателя может происходить вследствие снижения качества строительства.

4. Формирование положительного имиджа социальной группы.

В тех случаях, когда деятельность макрогруппы не обеспечивает повышения эффективности и улучшение результатов деятельности существенно отстает от динамики расходов, лоббисты начинают формировать положительный имидж своей СМГ как в органах государственного управления, так и средствах массовой информации. Например, строители начинают говорить о социальной важности улучшения жилищных условий, о красоте строящихся городов. Это, конечно, важно, но не обязательно свидетельствует об эффективности деятельности макрогруппы.

5. Стремление к самореализации лидеров социальной макрогруппы.

Формальное или неформальное лидерство в социальной макрогруппе создает хорошие возможности для карьерного роста. Именно должностной рост часто рассматривается как успешная самореализация. В этом случае часто проявляется оппортунизм и экономически нерациональное поведение лидеров СМГ, когда они начинают действовать не на пользу, а во вред своей макрогруппе.

В практическом плане для эффективного государственного регулирования экономическими процессами необходимо разработать эффективные институты согласования интересов экономических агентов. Необходимость устранения или хотя бы ослабления противоречий в интересах позволит более полно использовать факторы производства и увеличить темпы экономического роста.

Если мейнстримовские теории связывают макроэкономическое регулирование с показателями экономического роста через влияние производственных факторов (инвестиций, инноваций, человеческого капитала и т.д.), то институциональный подход предполагает рассмотрение проблемы через определение эффективности сложившихся в обществе институтов. При этом признано, что возможность дальнейшего поддержания высоких темпов экономического развития требует серьезных институциональных преобразований.

Главное, что необходимо сделать для обеспечения эффективного хозяйствования, – заинтересовать в этом всех участников экономической деятельности. Если в западной институциональной матрице происходит согласование интересов государства с основными социальными макрогруппами через систему их влияния на государственные органы управления, в том числе через официально признаваемый лоббизм, то в восточной институциональной матрице при ведущей роли государства приоритет получают проекты, наиболее важные с точки зрения государственных служащих. В этой матрице проще осуществлять крупные инвестиции, находить финансовые ресурсы для престижных проектов. Соответственно осуществляется и распределение централизуемых финансовых ресурсов, объем которых всегда лимитирован. Но при этом ослаблены инструменты обратной связи, которые бы показывали, что в результате предложенного правительством перераспределения централизованных ресурсов ослабляется сбалансированность экономических интересов социальных макрогрупп [13].

В результате отдельные макрогруппы чувствуют себя ущемленными, что может сказаться на эффективности их деятельности. Из-за ограниченного развития рыночных отношений в централизованной системе законные возможности получения дополнительных финансовых ресурсов, например,

бюджетниками, весьма ограничены. Поэтому крайне необходимо обеспечить согласование интересов государства с основными социальными макрогруппами. Недостаточно качественное согласование интересов всех участников экономической деятельности является одной из центральных проблем обеспечения эффективного функционирования стран на основе восточной институциональной матрицы.

У граждан также есть определенные политические интересы, идеология также влияет на поведение людей. Таким образом, из всей совокупности интересов мейнстримовские теоретики рассматривают лишь часть, считая остальные интересы нерациональными. Думается, что более правомерно рассматривать такой подход узким и недостаточно отражающим наши реалии.

В то же время институциональный подход предполагает совершенствование политики государственного регулирования через разработку действенных для конкретной институциональной матрицы институтов (норм и правил), регулирующих все стороны общественных процессов, в том числе воздействующих на все виды интересов, в том числе и интересы социальных макрогрупп. Без таких институциональных преобразований невозможно сохранить стабильные темпы экономического развития.

Поэтому в системах стимулирования целесообразно учитывать все виды интересов и в совокупности рассматривать их как институциональные. Стимулирование развития экономики должно представлять собой согласование институциональных интересов людей, социальных макрогрупп и государства с помощью разработки эффективных институтов. Комплексный подход к стимулированию интересов позволит более полно использовать факторы производства.

Главное, что необходимо администраторам в восточной институциональной матрице – научиться грамотно согласовать интересы граждан с общенациональными интересами. Общенациональные интересы – это агрегированные в социальных макрогруппах потребности граждан и государства внутри страны и за рубежом, а национальные интересы – интересы страны при взаимоотношении с другими государствами. То есть, общенациональные интересы включают в себя и национальные интересы.

Подмена общенациональных и национальных интересов государственными не всегда оправдана, поскольку государство является лишь одним из участников общественных отношений в стране и мире. При внешнем их сходстве между ними могут быть заметные расхождения, обусловленные тем, что управленческая элита в определенных ситуациях может недоучитывать интересы отдельных социальных макрогрупп.

Необходимо определиться с приоритетами реализации общенациональных интересов. При этом следует принять меры, чтобы ни одна из социальных макрогрупп не брала на себя функции единственного представителя общенациональных интересов, подчиняя под себя интересы других социальных макрогрупп. В частности, признавая роль центробанка (Национального банка) как выразителя общенациональных интересов по обеспечению монетарной сбалансированности, следует с осторожностью относиться к попыткам подчинения интересов реального сектора и домашних хозяйств политике сдерживания внутреннего спроса. Такая политика ведет к долговременному экономическому спаду, кризису реального сектора экономики и снижению уровня жизни населения.

Основными критериями оценки качества экономического роста с институциональной точки зрения является обеспечение сбалансированности основных народнохозяйственных пропорций, ориентация макроэкономического механизма на поддержание экономического равновесия и соблюдение баланса интересов социальных макрогрупп.

Заключение. Таким образом, мейнстримовскую методологию государственного регулирования экономических процессов необходимо дополнить современной теорией неоинституционального регулирования, позволяющей согласовывать весь комплекс интересов граждан и социальных макрогрупп на основе использования институциональных инструментов с учетом специфики институциональной матрицы.

В восточной институциональной матрице согласование интересов различных социальных макрогрупп при государственном регулировании осуществляется не на основе действия рыночных сил, а преимущественно путем принятия решений органами государственной власти. Поэтому главное, что необходимо государственным администраторам в восточной институциональной матрице, – научиться считаться с интересами социальных макрогрупп. Ведь общенациональные интересы – это не только интересы органов государственной власти, это и агрегированные в социальных макрогруппах потребности граждан.

Согласование экономических интересов на макроуровне должно проводиться с помощью институциональных инструментов, которые должны входить составными элементами в денежно-кредитную, бюджетно-налоговую и антимонопольную политику. Основными целями согласования экономических интересов должно быть обеспечение сбалансированности основных народнохозяйственных пропорций, ориентация макроэкономического механизма на поддержание экономического равновесия и соблюдение баланса интересов социальных макрогрупп. Особая роль должна уделяться реализации интересов макрогруппы «Домашние хозяйства».

Список использованных источников

1. Аузан, А. А. *Экономика всего. Как институты определяют нашу жизнь.* Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2014. 160 с.
2. North, D. C. *Structure and Change in Economic History.* New York : Northon, 1981. 228 p.
3. Норт, Д. *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики.* пер. с англ.

- А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. Москва : Фонд эконом. книги «Начала», 1997. 180 с.
4. Олсон, М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп. пер. с англ. Москва : ФЭИ, 1995. 174 с.
 5. Клейнер, Г. Б. Эволюция институциональных систем. Москва : Наука, 2004. 240 с.
 6. Полтерович, В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы. Экономика и математические методы. 1999. Т. 35. № 2. С. 3-30.
 7. Некипелов, А. Становление и функционирование экономических институтов: от «робинзонады» до рыночной экономики, основанной на индивидуальном производстве. Москва : Экономистъ, 2006. 328 с.
 8. Курдина, С. Г. Институциональные матрицы и развитие России: введение в X-Y-теорию. Изд. 3-е, перераб. и ил. СПб. : Нестор-История, 2014. 468 с.
 9. Бессонова, О. Э. Рынок и раздаток в российской матрице: от конфронтации к интеграции. Москва : Политическая энциклопедия, 2015. 151 с.
 10. Лемещенко, П. С. Институциональная экономика: теория, политика, практика: учеб. пособие. Минск : Мисанта, 2015. 699 с.
 11. Государственное регулирование институционального развития экономики Беларуси / Т. В. Садовская и [др.]. Минск: Беларуская навука, 2017. 299 с.
 12. Солодовников, С. Ю. Институциональные матрицы: сущность, персонификация и ее генезис (политико-экономические очерки). Мн.: Право и экономика, 2006. 530 с.
 13. Лученок, А. И. Институты правят экономикой. Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики. Минск: Беларуская навука, 2018. 278 с.
 14. Райзберг, Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. Москва : ИНФРА-М, 1999. 479 с.
 15. Маслоу, А. Мотивация и личность. 3-е изд. Пер. с англ. СПб.: Питер, 2008. 352 с.
 16. Макроэкономические аспекты обеспечения сбалансированности национальной экономики / А. И. Лученок [и др.]. Минск: Беларуская навука, 2015. 371 с.

References

1. Auzan, A. A. (2014) *Ekonomika vsego. Kak instituty opredelyayut nashu zhizn'* [Economy of everything. How institutions define our lives]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 160 s.
2. North, D. C. (1981) *Structure and Change in Economic History*. New York: Northon, 228 p.
3. Nort, D. (1997) *Instituty, institutsional'nye izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki* [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]. per. s angl. A.N. Nesterenko; predisl. i nauch. red. B.Z. Milnera. M.: Fond ekonom. knigi «Nachala», 180 s.
4. Olson, M. (1995) *Logika kollektivnykh deystviy. Obshchestvennye blaga i teoriya grupp* [Logic of collective action. Public goods and group theory]. per. s angl. M.: FEI, 174 s.
5. Kleyner, G. B. (2004) *Evolyuetsiya institutsional'nykh sistem* [Evolution of institutional systems]. M. : Nauka, 240 s.
6. Polterovich, V. M. (1999) *Institutsional'nye lovushki i ekonomicheskie reformy* [Institutional traps and economic reforms]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, 5/2. 3-30.
7. Nekipelov, A. (2006) *Stanovlenie i funktsionirovanie ekonomicheskikh institutov: ot «robinzonady» do rynochnoy ekonomiki, osnovannoy na individual'nom proizvodstve* [Formation and functioning of economic institutions: from «robinzonadas» to a market economy based on individual production]. M. : *Ekonomist'*, 328 s.
8. Kirdina, S. G. (2014) *Institutsional'nye matritsy i razvitie Rossii: vvedenie v Kh-Y-teoriyu* [Institutional matrices and the development of Russia: an introduction to the XY theory]. Izd. 3-e, pererab. i il. SPb.: Nestor-Istoriya, 468 s.
9. Bessonova, O. E. (2015) *Rynok i razdatok v rossiyskoy matritse: ot konfrontatsii k integratsii* [Market and razdatok in the Russian matrix: from confrontation to integration]. M. : *Politicheskaya entsiklopediya*, 151 s.
10. Lemeshchenko, P. S. (2015) *Institutsional'naya ekonomika: teoriya, politika, praktika: ucheb. posobie* [Institutional Economics: Theory, Politics, Practice: studies. allowance]. Mn. : Misanta, 699 s.
11. Sadovskaya, T. V. & oth. *Gosudarstvennoe regulirovanie institutsional'nogo razvitiya ekonomiki Belarusi* [State regulation of the institutional development of the economy of Belarus]: pod nauch. red T.V. Sadovskoy. Minsk: *Belarusskaya navuka*, 299 s.
12. Solodovnikov, S. Yu. (2006) *Institutsional'nye matritsy: sushchnost', personifikatsiya i ee genезis (politiko-ekonomicheskie очерки)* [Institutional matrices: essence, personification and its genesis (political and economic essays)]. Mn.: *Pravo i ekonomika*, 530 s.
13. Luchenok, A. I. (2018) *Instituty pravyat ekonomikoy* [Institutes rule the economy]. *Natsional'naya akademiya nauk Belarusi, Institut ekonomiki*. Minsk: *Belarusskaya navuka*, 278 s.
14. Rayzberg, B. A., Lozovskiy L. Sh. & Starodubtseva E. B. (1999) *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar'* [The Modern Economic Dictionary]. 2-e izd., ispr. M. : INFRA-M, 479 s.
15. Maslou, A. (2008) *Motivatsiya i lichnost'* [Motivation and personality]. 3-e izd. Per. s angl. SPb.: *Piter*, 2008. 352 s.
16. Luchenok, A. I. & oth. (2015) *Makroekonomicheskie aspekty obespecheniya sbalansirovannosti*

natsional'noy ekonomiki [Macroeconomic aspects of ensuring the balance of the national economy]. Minsk: Belaruskaya navuka, 371 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Лученок Александр Иванович, доктор економічних наук, завідувач відділом макро-економічної і фінансової політики

Інститут економіки Національної академії наук Білорусі
вул. Сурганова, д. 1, корп. 2, м Мінськ, 220072, Республіка Білорусь
e-mail: a.luchenok@gmail.com

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Лученок Александр Иванович, доктор экономических наук, заведующий отделом макроэкономической и финансовой политики

Институт экономики Национальной академии наук Беларуси
ул. Сурганова, д. 1, корп. 2, г. Минск, 220072, Республика Беларусь
e-mail: a.luchenok@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Luchenok Alexander, Dr.Econ.Sc., Head of the Department of Macroeconomic and Financial Policy
The Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Belarus
h. 1, bild. 2, Surganova str., Minsk, 220072, Republic of Belarus
e-mail: a.luchenok@gmail.com

УДК 330.112

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-154-162>

ФАКТОРИ ЗРОСТАННЯ ТРИВАЛОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

**Карпенко О. М.,
Борискевич О. І.**

Ключові слова: очікувана тривалість життя, соціальна політика, людський капітал, національне багатство країни, фактори росту, економетричні моделювання, роль екологічно чистого виробництва, рівень і динаміка розвитку країн.

ФАКТОРЫ РОСТА ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТИ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

**Карпенко Е. М.,
Борискевич А. И.**

Предметом исследования выступают факторы роста средней ожидаемой продолжительности жизни населения.

Цель исследования – выявить наиболее существенные факторы, способные оказывать влияние на уровень и динамику ожидаемой продолжительности жизни, воздействуя на которые потенциально возможно ее увеличение.

Методами исследования, использованными в работе являются наблюдение, сбор, анализ и синтез, сравнение, группировка, корреляционно-регрессионный анализ, эконометрическое моделирование, системный и комплексный подход.

Результаты работы. В рамках данного исследования авторами рассмотрены более 40 переменных по 16 странам мира на основе данных открытых источников банков данных и публикаций официальных статистических органов отдельных стран за интервал времени с 1969 по 2017 гг. и за интервал с 1992 по 2017 гг. для ряда молодых государств. Для целей дальнейшего анализа авторы остановили свой выбор на четырех странах: Беларусь, Украина, Великобритания и Китай. Для которых с применением эконометрических методов были построены соответствующие регрессионные модели зависимости уровня ожидаемой средней продолжительности жизни от ряда объясняющих переменных в двух вариациях в зависимости от интервала моделирования и дана оценка степени их влияния.

Областью применения результатов исследования является соответствующая политика государства, ориентированная на увеличение средней продолжительности жизни населения как одного из направлений сохранения и приумножения человеческого капитала, играющего немаловажную роль в формировании национального богатства страны.

Выводы. По результатам проведенного эконометрического моделирования были построены и проанализированы различные модели по ряду стран за несколько временных промежутков, один из которых с целью оценки потенциального влияния развития области производства экологически

чистых продуктов на уровень ожидаемой средней продолжительности жизни. Руководствуясь необходимостью обобщенной аргументации авторами была дана совокупная оценка влияния наиболее существенных факторов на рассматриваемую эндогенную переменную исходя из комплексной трактовки результатов по четырем отобраным странам. Так наиболее преобладающими переменными по убыванию силы влияния выступают: расходы на конечное потребление на душу населения, величина валового внутреннего продукта на душу населения, площадь пахотных земель на душу населения и сложившийся уровень безработицы. Однако стоит отметить, что для достижения желаемого уровня и динамики средней продолжительности жизни необходимо комплексное воздействие на всю совокупность рассматриваемых факторов, а не только на отдельные из них.

Ключевые слова: Ожидаемая продолжительность жизни, социальная политика, человеческий капитал, национальное богатство страны, факторы роста, эконометрическое моделирование, роль экологически чистого производства, уровень и динамика развития стран.

GROWTH FACTORS OF THE AVERAGE LIFE EXPECTANCY

Karpenka E. M.,
Boriskevich A. I.

The subject of the research is growth factors of the average life expectancy.

The goal of the research is to identify the most substantial factors that can impact the level and dynamics of life expectancy, and by influencing which it may be possible to increase the average life expectancy.

The research methods used are observation, data collection, analysis, and synthesis, comparison, grouping, correlation and regression analysis, econometric modelling, systematic and complex approach.

The research results. Within this research, the authors have investigated more than 40 variables across 16 countries based on the data of open sources, databases, and publications of official statistical institutions of specific countries for the period from 1969 to 2017; and from 1992 to 2017 for a number of recently formed countries. For the purposes of further analysis, the authors have chosen four countries: Belarus, Ukraine, Great Britain, and China. For those countries, the corresponding regression models between the level of life expectancy and a number of factors in two variations depending on the modelling interval have been developed, and the impact degree assessment has been made.

The domain of applicability of the research results is the corresponding governmental policy targeted at increasing the average life expectancy, being one of the ways to save and augment human capital which plays a fairly important role in forming the national wealth of a country.

Conclusions. Based on the results of the conducted econometric modelling, various models across a number of countries and several time periods have been developed and analysed. One of them is to assess the potential impact of the development of ecologically clean production on the level of average life expectancy. With the necessity of generalized reasoning, the authors have made an aggregate impact assessment of the most substantial factors on the endogenous variable in consideration, based on the complex interpretation of the results across the four chosen countries. Thus, the most prevalent variables in the descending order of influence are: final consumption expenses per capita, gross domestic product per capita, arable land per capita, and the current unemployment level. However, it is worth mentioning that in order to achieve the desirable level and dynamics of the average life expectancy, complex influence on the whole array of factors in consideration is necessary, not just on specific ones.

Key words: Life expectancy, social policy, human capital, national wealth of a country, growth factors, econometric modelling, role of ecologically clean production, level and dynamics of countries development.

JEL Classification: E27, J11, J18

Актуальность. Состояние и уровень развития отдельных стран обусловлены не только эффективностью функционирования отдельных систем и элементов в рамках общегосударственной системы, выраженных комплексом различных макроэкономических показателей, но и совокупностью иных факторов, отражающих положение страны в той или иной области, имеющих не менее важное значение наряду с другими факторами сравнения. Совместная оценка разнородных по своему существу факторов несоизмерима в процессе комплексного подхода и, как правило, их приведение к условному измерителю недостижимо, что отражает относительную субъективность аргументации по результатам анализа. Одним из показателей весьма подверженным воздействию со стороны большого числа разнообразных факторов является ожидаемая продолжительность жизни населения, оказывающая существенное влияние на положение и перспективы развития отдельных стран, что обуславливается степенью сохранения и приумножения человеческого капитала как одного из основополагающих факторов роста. Вместе с тем данный показатель в значительной мере детерминирован уровнем и динамикой социально-экономического развития, состоянием экологии, доступностью и прогрессивностью здравоохранения и что немаловажно положением в достижении здорового образа жизни.

Состояние вопроса. Продолжительность жизни в конкретной стране – это показатель уровня развитости данной страны, ее благосостояния, экологической обстановки и эффективности функционирования системы здравоохранения. Традиционно государства, характеризующиеся высокой продолжительностью жизни обладают развитой системой социальной защиты и соответствующих видов страхования, поскольку прежде всего люди преклонного возраста нуждаются в финансовой помощи со стороны государства и иных финансово-

страховых институтов. При этом развитые страны в большей мере способны оказывать соответствующую поддержку более старшему поколению в виде необходимых пенсионных выплат и дотаций.

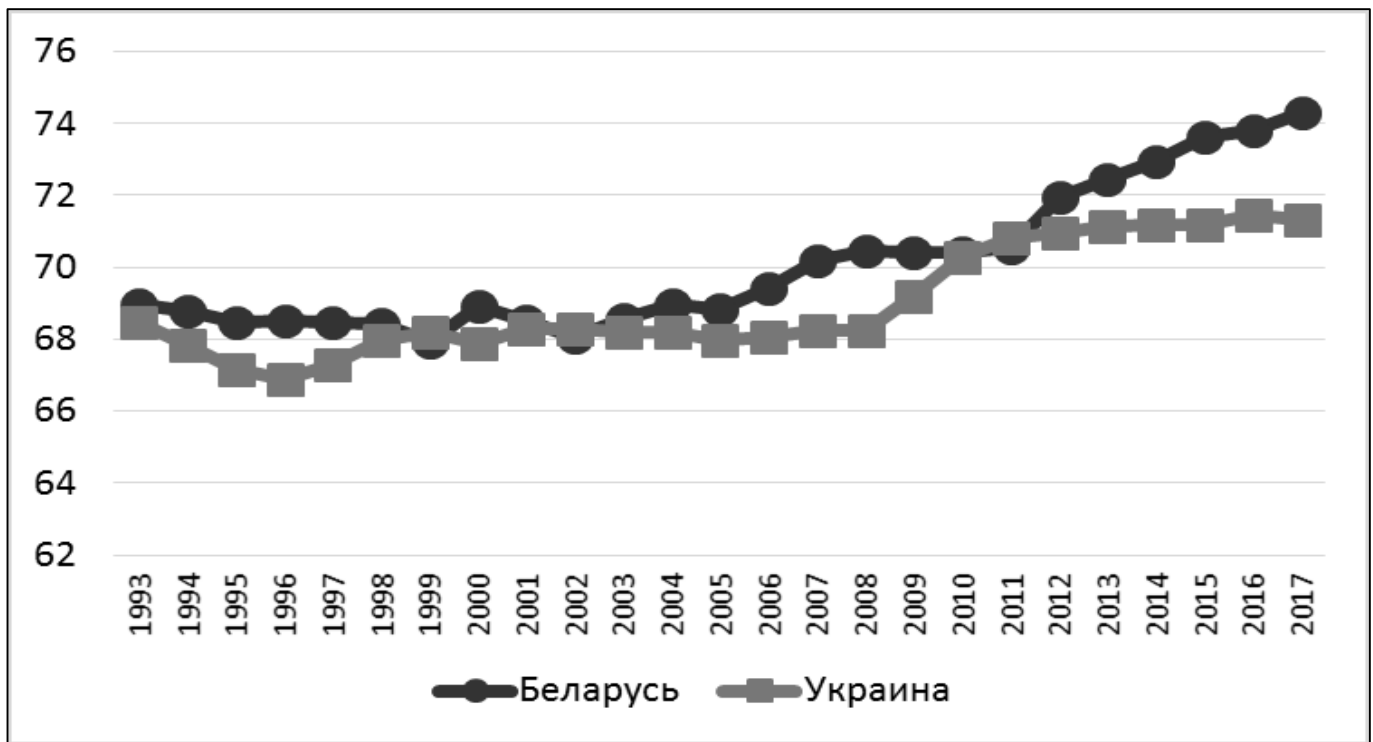

Рисунок 1. Динамика уровня продолжительности жизни населения (лет) за 1993-2017 гг.

В зависимости от социально-экономического и экологического положения, а в некоторой мере и географического расположения, исходя из степени обеспеченности населения отдельными продуктами питания, средняя ожидаемая продолжительность жизни населения значительно различается по отдельным странам и регионам. Тенденция значительного роста средней продолжительности жизни в мире начала наблюдаться с 1950 года, что обусловило ее прирост до уровня 68 лет к 2005 году против 47 лет в 1950 году. В настоящее время наибольшая средняя продолжительность жизни характерна для США, стран ЕС и ряда стран Азии. Существенных достижений в увеличении средней продолжительности жизни достигли Индия и Китай, где в пределах 1950-1955 гг. люди жили 38 и 40 лет соответственно, а к 2005-2010 гг. – 68 и 72 года. Однако, к примеру, для стран Африки средняя продолжительность жизни в целом не превышает 55 лет.

По состоянию на начало 2018 года средняя продолжительность жизни в Беларуси достигла значения в 74,3 года. Причем за последние 20 лет средняя продолжительность жизни увеличилась на 5,5 года с 68,8 до 74,3 лет в 2017 году. Помимо этого, наблюдается дальнейшая тенденция сокращения разницы в продолжительности жизни между мужчинами и женщинами, тем не менее данная величина составляет порядка 10 лет к концу 2017 года [8].

На основании проведенного исследования Института измерения и оценки здоровья (IHME) Университета Вашингтона, эксперты которого изучили потенциальную продолжительность жизни к 2040 году для 196 стран мира, Беларусь в данном мировом рейтинге в 2016 году заняла 98 место с значением средней продолжительности жизни в 73,6 года. В 2040 году по прогнозам экспертов данный показатель достигнет уровня 78,2 лет, что будет соответствовать 88 месту в мировом рейтинге [2].

Постановка задачи и выбор объекта. В соответствии с вышесказанным, состояние и динамика продолжительности жизни населения оказывают непосредственное влияние на положение и перспективы развития отдельных стран. В тоже время, на уровень и направление изменения продолжительности жизни воздействует достаточно большое количество разнообразных факторов в связи с чем необходимо исходить из комплексной оценки их совместного влияния. Одним из наиболее признанных и применяемых методов для такого рода анализа является эконометрическое моделирование, позволяющее осуществить анализ и построение функциональной зависимости отдельных переменных в их совокупной взаимосвязи, выраженной математически. Ввиду этого представляется возможным дальнейшее прогнозирование изменения данных показателей с весьма высокой степенью точности в пределах допустимого интервала неопределенности. Применение эконометрического моделирования в целях данного исследования позволит выявить в наибольшей степени существенные факторы, способные оказывать влияние на продолжительность жизни населения, в результате воздействия, на которые эвентуально увеличение ожидаемой продолжительности жизни.

Для достижения поставленной цели предполагается изучить более 40 переменных по 16 странам мира с целью выявления основных факторов влияния и оценки возможного воздействия страновых особенностей

в рамках совместного анализа. На базе собранных статистических данных планируется построение эконометрических моделей по отдельным странам за различные промежутки времени, чтобы наиболее полно оценить влияние рассматриваемых экзогенных переменных в различных вариациях. В целях общностной трактовки результатов анализа и адекватной аргументации влияния отдельных рассматриваемых переменных авторами в дальнейшем будет отобрано несколько стран, схожих по ряду признаков, чтобы обеспечить относительную их сопоставимость, но отражающих различия в структуре факторов влияния и произведена совместная их оценка на предмет выявления наиболее значимых переменных в целом. Основной интервал данных для большинства рассматриваемых стран представлен временным промежутком с 1969 по 2017 год, для относительно молодых стран таких как Беларусь, Украина и пр. массив данных включает интервал с 1992 по 2017 год. В контексте данного исследования все страны условно можно разделить на две группы. Первая группа включает ряд стран, которые можно охарактеризовать как развитые и достигшие определенного социального прогресса: Германия, Франция, Швеция, Норвегия, Великобритания, США, Южная Корея, Япония. Во вторую группу отнесены страны по основным параметрам которых их можно классифицировать как развивающиеся: Беларусь, Украина, Польша, Венгрия, Чехия, Хорватия, Румыния, Китай.

Спецификация модели. Следующий этап исследования заключался в выборе переменных для построения будущей модели. Исходя из силы и направления воздействия все факторы, оказывающие влияние на продолжительность жизни населения условно были разделены авторами на две группы: факторы прямого и косвенного воздействия. К первой группе отнесены факторы способные в большей мере предопределять возможности человека по обеспечению себя необходимым набором благ для поддержания нормального уровня жизни и состояния здоровья. Вторая группа факторов в целом обуславливает состояние экономики страны как определяющая уровня развития и обеспеченности отдельными льготами и трансфертами, отражающими степень социальной защищенности отдельных слоев населения, а также состояние экологической среды, оказывающей непосредственное влияние на основные показатели качества жизни и состояния здоровья населения.

Первая группа факторов в целях настоящего исследования включает в себя следующие переменные: реальная заработная плата, расходы на конечное потребление, затраты на здравоохранение, доля расходов на продукты питания в общей сумме доходов, доля курящих и людей с лишним весом в общей численности населения, объем производства органических продуктов на душу населения, глубина дефицита продовольствия на душу населения в день, сложившийся уровень безработицы, число и уровень людей, находящихся за чертой бедности и пр.

Ко второй группе факторов были отнесены такие переменные как: величина валового внутреннего продукта на душу населения, уровень реальной процентной ставки, доступность здравоохранения, выбросы углекислого газа и оксида азота в атмосферу, показатели качества воды и воздуха, плотность населения, доля сельского населения в общей численности населения, площадь и доля сельскохозяйственных и пахотных земель, площадь сельскохозяйственных земель, отведенных для выращивания экологически чистых продуктов, уровень образования и уровень грамотности, индекс человеческого развития, индекс Джини и т.д.

Эконометрическое моделирование. На начальном этапе авторами были рассмотрены более 40 переменных по 16 странам, используя открытые источники банков данных, таких как Всемирный банк, ВОЗ, ООН, ОЭСР и данных официальных статистических органов отдельных стран за различные интервалы времени. Для целей дальнейшего анализа авторы остановили свой выбор на четырех странах: Беларусь, Украина, Великобритания и Китай, чтобы максимально полно учесть влияние страновых особенностей при совместном анализе представленных моделей. При этом рассмотрение располагаемых данных по факторам осуществлялось в двух вариациях в зависимости от интервала данных по которым производилось моделирование с целью оценки потенциального влияния переменной сельскохозяйственных земель, отведенных для выращивания экологически чистых продуктов на продолжительность жизни населения [7]. Вместе с тем различие во временных интервалах при моделировании обуславливает преобразование структуры исходных моделей за счет изменения силы влияния отдельных переменных, поскольку несколько меняется структура и динамика отдельных факторов за исследуемые интервалы времени в рассматриваемом массиве данных.

Так в зависимости от исследуемого интервала и предварительного анализа силы влияния с помощью корреляционного анализа были отобраны следующие переменные, значимые для отдельных стран в разрезе рассматриваемых вариаций:

1. Ожидаемая продолжительность жизни при рождении, лет – Y. Эндогенная переменная.
2. Площадь сельскохозяйственных земель, кв. километров – X. Экзогенная переменная.
3. Доля сельскохозяйственных земель, процентов от площади земель – X. Экзогенная переменная.
4. Выбросы оксида азота в атмосферу, тыс. метрических тонн в эквиваленте углекислого газа – X. Экзогенная переменная.
5. Площадь пахотных земель, гектаров на душу населения – X. Экзогенная переменная.
6. Выбросы углекислого газа в атмосферу, килограмм по паритету покупательской способности, долларов США к ВВП – X. Экзогенная переменная.
7. Расходы на конечное потребление на душу населения, в текущих ценах, долларов США – X. Экзогенная переменная.

8. Валовый внутренний продукт на душу населения, по паритету покупательской способности в текущих ценах, долларов США – X. Экзогенная переменная.
9. Плотность населения, человек на кв. километр общей площади земель – X. Экзогенная переменная.
10. Доля сельского населения, процентов от общей численности населения – X. Экзогенная переменная.
11. Уровень безработицы, процентов от общей рабочей силы – X. Экзогенная переменная.
12. Индекс Джини, выражение в долях – X. Экзогенная переменная.
13. Индекс человеческого развития, выражение в долях – X. Экзогенная переменная.
14. Площадь сельскохозяйственных земель, отведенных для выращивания экологически чистых продуктов, гектаров – X. Экзогенная переменная.
15. Глубина дефицита продовольствия, килокалорий на душу населения в день – X. Экзогенная переменная.

На основании отобранных переменных по результатам предварительного анализа с помощью статистического пакета EViews построены эконометрические модели, отражающие влияние отдельных факторов на продолжительность жизни населения ряда стран.

Беларусь. Из рассматриваемых стран только Беларусь находится на стадии формирования нормативной базы, которая будет регулировать аспекты производства и реализации органической продукции на всех стадиях и непосредственную сертификацию данной продукции по соответствию. Исходя из правовой нерегулируемости данной сферы и как следствие отсутствия производителей органической продукции на территории страны данные о землях, отведенных для выращивания экологически чистых продуктов отсутствуют.

На основании данных за 1992-2017 гг. произведена оценка значимости ряда экзогенных переменных и построена эконометрическая модель вида:

$$n = 26 \quad R^2 = 0,974 \quad P(F) = 0,00$$

$$\hat{Y} = 104,712 - 2,40335 \cdot X_1 + 46,6496 \cdot X_2 - 0,00055481 \cdot X_3 + 0,000755271 \cdot X_4 + 1,35705 \cdot X_5$$

$$(t) (11,28) (-8,34) (9,44) (-2,71) (7,04) (8,02)$$

$$(P) (0,00) (0,00) (0,00) (0,0136) (0,00) (0,00)$$

где, x_1 – доля сельскохозяйственных земель, % от площади земель; x_2 – площадь пахотных земель, га на душу населения; x_3 – расходы на конечное потребление на душу населения, долл. США; x_4 – валовый внутренний продукт на душу населения по ППС, долл. США; x_5 – доля сельского населения, % от общей численности населения.

Исходя из полученных результатов можно судить об адекватности представленной модели, поскольку коэффициент детерминации (R^2) = 0,974 при значимости $P(F) = 0,00$, что свидетельствует о сильной его статистической значимости. Все коэффициенты модели статистически значимы при $\alpha = 0,05$ на основании P -вероятности и соответствующих значений T -статистик, исходя из наибольшего значения $P(X_3) = 0,0136$ модель значима на уровне от 1,36% значимости. По результатам анализа проведенных тестов на выполнение предпосылок МНК модель имеет нормальное распределение и в ней отсутствует автокорреляция, гетероскедастичность и мультиколлинеарность.

Украина. Экологически чистое производство на территории Украины развивается более 15 лет и наблюдается устойчивая тенденция роста земель, занятых под данную деятельность. В рамках эконометрического моделирования были построены две модели, отражающие зависимость переменных: за весь период исследования 1992-2017 гг. и за период 2002-17 гг. с учетом данных о землях, занятых под выращивание органических продуктов.

По статистическим данным за 1992-2017 гг. произведена оценка значимости ряда переменных и построена эконометрическая модель:

$$n = 26 \quad R^2 = 0,963 \quad P(F) = 0,00$$

$$\hat{Y} = -152,35 - 0,0005X_1 + 203,26X_2 + 0,0006X_3 - 0,0016X_4 + 2,077X_5 + 0,4X_6 + 174,8X_7$$

$$(t) (-5,88) (-2,56) (3,38) (3,17) (-3,2) (4,54) (6,36) (4,5)$$

$$(P) (0,00) (0,0198) (0,0033) (0,0053) (0,005) (0,0003) (0,00) (0,0003)$$

где, x_1 – площадь сельскохозяйственных земель, кв. км; x_2 – площадь пахотных земель, га на душу населения; x_3 – расходы на конечное потребление на душу населения, долл. США; x_4 – валовый внутренний продукт на душу населения по ППС, долл. США; x_5 – плотность населения, чел. на кв. км общей площади земель; x_6 – уровень безработицы, % от общей рабочей силы; x_7 – индекс человеческого развития, доли.

А на основании данных за 2002-17 гг. с учетом дополнительно рассматриваемой переменной построена эконометрическая модель вида:

$$n = 16 \quad R^2 = 0,992 \quad P(F) = 0,00$$

$$\hat{Y} = 335,9 - 0,00085X_1 + 0,0003X_2 + 124,49X_3 + 0,0006X_4 - 0,0009X_5 + 0,55X_6 - 0,2878 \cdot X_7$$

$$(t) (6,2) (-5,85) (7,13) (7,99) (2,96) (-4,24) (4,37) (-2,89)$$

$$(P) (0,0003) (0,0004) (0,0001) (0,00) (0,0182) (0,0029) (0,0024) (0,0202)$$

где, x_1 – площадь сельскохозяйственных земель, кв. км; x_2 – выбросы оксида азота в атмосферу, тыс. метрических тонн в эквиваленте углекислого газа; x_3 – площадь пахотных земель, га на душу населения; x_4 – расходы на конечное потребление на душу населения, долл. США; x_5 – валовый внутренний продукт на душу населения по ППС, долл. США; x_6 – уровень безработицы, % от общей рабочей силы; x_7 – индекс Джини, доли.

Исходя из результатов по представленным выше моделям можно судить о адекватности данных моделей, поскольку коэффициент детерминации (R^2) = 0,963 и 0,992 при значимости $P(F) = 0,00$, что свидетельствует о

сильной его статистической значимости. Все коэффициенты моделей статистически значимы при $\alpha = 0,05$ на основании Р-вероятности и соответствующих значений Т-статистик, исходя из наибольших значений $P(X1, X7) = 0,0198$ и $0,0202$ модели значимы на уровне от 1,98% и 2,02% значимости соответственно. По результатам анализа проведенных тестов на выполнение предпосылок МНК модели имеют нормальное распределение и в них отсутствует автокорреляция, гетероскедастичность и мультиколлинеарность.

Великобритания. При эконометрическом моделировании также, как и для Украины, рассмотрены два варианта моделей: за весь период исследования 1969-2017 гг. и за 2002-17 гг. с учетом данных о землях, занятых под выращивание органических продуктов.

На основе данных за 1969-2017 гг. произведена оценка значимости ряда переменных и построена эконометрическая модель вида:

$$n = 49 \quad R^2 = 0,996 \quad P(F) = 0,00$$

$$\hat{Y} = 64,59 - 0,00006X_1 + 0,00006X_2 + 0,000096X_3 + 0,07X_4 + 0,151458 \cdot X_5 + 0,05267 \cdot X_6$$

$$(t) (25,59) (-5,11) (5,18) (2,86) (6,05) (10,26) (2,7)$$

$$(P) (0,00) (0,00) (0,00) (0,0066) (0,00) (0,00) (0,0099)$$

где, x_1 – площадь сельскохозяйственных земель, кв. км; x_2 – расходы на конечное потребление на душу населения, долл. США; x_3 – валовый внутренний продукт на душу населения по ППС, долл. США; x_4 – плотность населения, чел. на кв. км общей площади земель; x_5 – уровень безработицы, % от общей рабочей силы; x_6 – индекс Джини, доли.

По данным за интервал 2002-17 гг. с учетом дополнительно рассматриваемой переменной построена эконометрическая модель:

$$n = 16 \quad R^2 = 0,993 \quad P(F) = 0,00$$

$$\hat{Y} = 79,146 - 0,0000369 \cdot X_1 - 0,31583 \cdot X_2 + 0,000045 \cdot X_3 + 0,00015974 \cdot X_4 + 0,3556015 \cdot X_5$$

$$(t) (24,79) (-2,5) (-3,04) (3,41) (3,35) (7,76)$$

$$(P) (0,00) (0,0313) (0,0124) (0,0066) (0,0073) (0,00)$$

где, x_1 – площадь сельскохозяйственных земель, кв. км; x_2 – выбросы углекислого газа в атмосферу, кг по ППС, долл. США к ВВП; x_3 – расходы на конечное потребление на душу населения, долл. США; x_4 – валовый внутренний продукт на душу населения по ППС, долл. США; x_5 – уровень безработицы, % от общей рабочей силы.

По результатам анализа полученных моделей можно судить о их адекватности, поскольку коэффициент детерминации (R^2) = 0,996 и 0,993 при значимости $P(F) = 0,00$, что свидетельствует о сильной его статистической значимости. Все коэффициенты моделей статистически значимы при $\alpha = 0,05$ на основании Р-вероятности и соответствующих значений Т-статистик, исходя из наибольших значений $P(X_6, X_1) = 0,0099$ и $0,0313$ модели значимы на уровне от 0,99% и 3,13% значимости соответственно. По результатам анализа проведенных тестов на выполнение предпосылок МНК модели имеют нормальное распределение и в них отсутствует автокорреляция, гетероскедастичность и мультиколлинеарность.

Китай. Эконометрическое моделирование для Китая также представлено в двух вариациях: за весь период исследования 1969-2017 гг. и за 2002-17 гг. с учетом данных о землях, занятых под выращивание органических продуктов.

По имеющимся данным за 1969-2017гг. произведена оценка значимости ряда переменных и построена эконометрическая модель:

$$n = 49 \quad R^2 = 0,993 \quad P(F) = 0,00$$

$$\hat{Y} = 74,757 + 0,37X_1 - 0,000018X_2 - 199,8X_3 + 1,775X_4 + 0,0089X_5 - 0,0048X_6 - 0,8595X_7$$

$$(t) (18,14) (3,73) (-3,02) (-14,29) (5,73) (4,74) (-4,46) (-6,87)$$

$$(P) (0,00) (0,0006) (0,0043) (0,00) (0,00) (0,00) (0,0001) (0,00)$$

где, x_1 – доля сельскохозяйственных земель, % от площади земель; x_2 – выбросы оксида азота в атмосферу, тыс. метрических тонн в эквиваленте углекислого газа; x_3 – площадь пахотных земель, га на душу населения; x_4 – выбросы углекислого газа в атмосферу, кг по ППС, долл. США к ВВП; x_5 – расходы на конечное потребление на душу населения, долл. США; x_6 – валовый внутренний продукт на душу населения по ППС, долл. США; x_7 – уровень безработицы, % от общей рабочей силы.

На основании данных за 2002-17 гг. с учетом дополнительно рассматриваемой переменной построена эконометрическая модель вида:

$$n = 16 \quad R^2 = 0,999 \quad P(F) = 0,00$$

$$\hat{Y} = 65,76 - 2,35X_1 + 337,24X_2 + 0,35X_3 - 0,00032X_4 + 0,798X_5 - 0,015X_6 - 0,0001146 \cdot X_7$$

$$(t) (7,24) (-12,92) (13,48) (9,41) (-5,52) (16,9) (-3,05) (-5,01)$$

$$(P) (0,0001) (0,00) (0,00) (0,00) (0,0006) (0,00) (0,0159) (0,001)$$

где, x_1 – доля сельскохозяйственных земель, % от площади земель; x_2 – площадь пахотных земель, га на душу населения; x_3 – выбросы углекислого газа в атмосферу, кг по ППС, долл. США к ВВП; x_4 – валовый внутренний продукт на душу населения по ППС, долл. США; x_5 – плотность населения, чел. на кв. км общей площади земель; x_6 – глубина дефицита продовольствия, килокалорий на душу населения в день; x_7 – площадь сельскохозяйственных земель, отведенных для выращивания экологически чистых продуктов, га.

В результате анализа представленных моделей можно судить о их адекватности, поскольку коэффициент детерминации (R^2) = 0,993 и 0,999 при значимости $P(F) = 0,00$, что свидетельствует о сильной его статистической значимости. Все коэффициенты моделей статистически значимы при $\alpha = 0,05$ на

основании Р-вероятности и соответствующих значений Т-статистик, исходя из наибольших значений $P(X_2, X_6) = 0,0043$ и $0,0159$ модели значимы на уровне от $0,43\%$ и $1,59\%$ значимости соответственно. По результатам анализа проведенных тестов на выполнение предпосылок МНК модели имеют нормальное распределение и в них отсутствует автокорреляция, гетероскедастичность и мультиколлинеарность.

Общая интерпретация моделей. В целях комплексной оценки влияния отдельных переменных на продолжительность жизни населения и минимизации влияния национальных особенностей конкретных стран в рамках эконометрического моделирования при общей аргументации влияния отдельных переменных необходимо исходить из совместного анализа всех рассматриваемых моделей в разрезе двух временных промежутков. В одном из которых дополнительно рассматривается в качестве переменной площадь сельскохозяйственных земель, отведенных для выращивания экологически чистых продуктов, чтобы оценить влияние данной переменной на эндогенную переменную и в целом на структуру исходных моделей [7].

При анализе влияния отдельных переменных на продолжительность жизни населения по всем странам за все годы наиболее преобладающими переменными по степени убывания выступают: расходы на конечное потребление на душу населения, величина валового внутреннего продукта на душу населения, площадь пахотных земель на душу населения и сложившийся уровень безработицы. При этом переменная расходы на конечное потребление встречается в каждой из моделей по рассматриваемым странам, а оставшиеся переменные имеют существенное значение в трех моделях из четырех рассмотренных. Величина расходов на конечное потребление оказывает существенное влияние на продолжительность жизни поскольку предопределяет способность человека обеспечить себя необходимыми товарами и услугами для удовлетворения своих потребностей и определяет уровень жизни человека в целом. Помимо этого, уровень жизни в значительной степени обусловлен эффективностью экономической системы, где одним из наиболее важных показателей выступает величина валового внутреннего продукта на душу населения и его динамика. Не менее существенное влияние оказывает обеспеченность отдельного человека сельскохозяйственной продукцией, что в весомой степени определяется величиной пахотных земель на душу населения. Уровень безработицы оказывает влияние в силу потенциальной способности человека иметь работу и обеспечивать себя необходимым набором товаров и услуг.

По степени влияния на результирующую переменную исходя из оценки Р-вероятностей коэффициентов моделей наиболее значимым является уровень безработицы, значимость вероятности которого обусловлена величиной менее $0,01\%$. Переменные площадь пахотных земель и величина валового внутреннего продукта на душу населения также оказывают существенное влияние на объясняемую переменную при значимости их вероятностей $0,33\%$ и $0,66\%$ соответственно. Несколько меньшую степень влияния оказывает наиболее преобладающая переменная, представленная величиной расходов на конечное потребление на душу населения, значимость вероятности которой составляет $1,36\%$.

Рассматривая страновые особенности по отдельным моделям в рамках национальной специфики и условий развития имеется ряд различий между анализируемыми странами. Так в частности для Беларуси на продолжительность жизни существенно влияет доля сельского населения в общей численности. А к примеру, для Украины и Великобритании значительное влияние имеет индекс человеческого развития и индекс Джини соответственно. Для такого промышленного гиганта как Китай весомым значением обладают выбросы углекислого газа и оксида азота в атмосферу, что в сочетании с рядом других факторов в значительной мере предопределяют продолжительность жизни населения данной страны.

При исследовании влияния отдельных переменных на продолжительность жизни населения по странам за интервал времени с учетом данных о площади сельскохозяйственных земель, отведенных для выращивания экологически чистых продуктов наиболее преобладающими переменными выступают также расходы на конечное потребление на душу населения, величина валового внутреннего продукта на душу населения, площадь пахотных земель на душу населения и сложившийся уровень безработицы. Однако несколько изменилась структура экзогенных переменных за счет смены временного интервала моделирования. Помимо перечисленных выше существенное влияние в целом стали оказывать такие переменные как площадь сельскохозяйственных земель и выбросы углекислого газа в атмосферу.

Оценивая степень влияния на результирующую переменную следует обратить внимание на изменение значимости вероятностей отдельных переменных с учетом изменения интервала моделирования. В результате изменения массива данных наблюдается структурное изменение экзогенных переменных моделей и их значимости в совокупной оценке. Так по всем переменным кроме площади пахотных земель на душу населения наблюдается снижение значимости вероятностей: по уровню безработицы до $0,24\%$; по ВВП на душу населения до $0,73\%$; по расходам на конечное потребление до $1,82\%$. А по переменным площадь сельскохозяйственных земель и выбросы углекислого газа значимости вероятностей составила $3,13\%$ и $1,24\%$ соответственно. Значимость вероятности для площади пахотных земель на душу увеличилась и составила менее $0,01\%$.

В рамках страновых особенностей с учетом изменения временного интервала порядком изменилась структура экзогенных переменных по отдельным моделям. Для Украины выбросы оксида азота стали оказывать более существенное влияние нежели плотность населения, а значимость индекса Джини превысила индекс человеческого развития исходя из сопоставления моделей. Для Великобритании утратили значимость плотность населения и индекс Джини, а более существенной стала переменная отражающая выбросы углекислого газа в атмосферу. Для Китая большую значимость на продолжительность жизни стали

оказывать плотность населения, глубина дефицита продовольствия и площадь сельскохозяйственных земель, отведенных для выращивания экологически чистых продуктов, при этом утратили свою значимость выбросы оксида азота, расходы на конечное потребление и уровень безработицы.

В тоже время из четырех рассматриваемых стран только в Китае площадь сельскохозяйственных земель, отведенных для выращивания экологически чистых продуктов оказывает непосредственное влияние на продолжительность жизни населения в то время как для остальных стран более весомое значение имеют иные факторы влияния.

Выводы. В ходе данного исследования были рассмотрены более 40 переменных по 16 различным странам мира за интервал с 1969 по 2017 гг. для большинства стран и с 1992 по 2017 гг. для ряда молодых государств. Для целей комплексной аргументации по результатам анализа авторы опирались на данные четырех стран: Беларуси, Украины, Великобритании и Китая. На основании которых были построены эконометрические модели зависимости уровня ожидаемой средней продолжительности жизни от соответствующих экзогенных переменных в различных вариациях. Исходя из результатов проведенного анализа была дана совокупная оценка влияния наиболее существенных факторов на рассматриваемую эндогенную переменную по данным эконометрическим моделям. При совокупной оценке наиболее преобладающими переменными по убыванию силы влияния выступают: расходы на конечное потребление на душу населения, величина валового внутреннего продукта на душу населения, площадь пахотных земель на душу населения и сложившийся уровень безработицы. Достижение желаемого уровня и динамики средней продолжительности жизни не представляется возможным при воздействии только на отдельные факторы влияния, а необходимо комплексное воздействие на всю совокупность рассматриваемых факторов, поскольку итоговое состояние переменной определяется совместным многофакторным влиянием каждого из них.

Список использованных источников

1. База данных ОЭСР : ОЭСР. URL: <https://data.oecd.org>. (Дата доступа: 19.02.2019).
2. Беларусь по продолжительности жизни в 2040-м году займет 88-е место в мире : Новости 21. URL: <http://news.21.by/other-news/2018/10/23/1635445.html>. (Дата доступа: 18.02.2019).
3. Данные Глобальной обсерватории здравоохранения (ГОЗ): ВОЗ | Мировая статистика здравоохранения. URL: https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en/. (Дата доступа: 19.02.2019).
4. Данные экономических показателей по более чем 200 странам : Глобальная экономика. URL: https://www.theglobaleconomy.com/indicators_list.php. (Дата доступа: 18.02.2019).
5. Индикаторы мирового развития : Банк данных | Всемирный банк. URL: <https://databank.worldbank.org/data/home>. (Дата доступа: 18.02.2019).
6. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. URL: <http://belstat.gov.by/>. (Дата доступа: 19.02.2019).
7. Новый закон об органической продукции уже на пороге : Палата представителей Национального собрания Республики Беларусь. URL: <http://www.house.gov.by/ru/interview-ru/view/novyj-zakon-ob-organicheskoy-produktsii-uzhe-na-poroge-4099/>. (Дата доступа: 20.02.2019).
8. Увеличение средней продолжительности жизни до 75 лет в Беларуси реально – Щеткина : Белта. URL: <https://www.belta.by/society/view/uvelichenie-srednej-prodolzhitelnosti-zhizni-do-75-let-v-belarusi-realno-schetkina-244228-2017/>. (Дата доступа: 21.02.2019).

References

1. OECD Data : OECD. URL: <https://data.oecd.org>. (Date of access: 19.02.2019).
2. Belarus in terms of life expectancy in 2040 will take 88th place in the world : News 21. URL: <http://news.21.by/other-news/2018/10/23/1635445.html>. (Date of access: 18.02.2019).
3. Global Health Observatory (GHO) data : WHO | World Health Statistics. URL: https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en/. (Date of access: 19.02.2019).
4. Economic indicators data for over 200 countries : The Global Economy. URL: https://www.theglobaleconomy.com/indicators_list.php. (Date of access: 18.02.2019).
5. World Development Indicators : DataBank | The World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/data/home>. (Date of access: 18.02.2019).
6. National Statistical Committee of the Republic of Belarus. URL: <http://belstat.gov.by/>. (Date of access: 19.02.2019).
7. The new law on organic products is on the threshold : House of Representatives of the National Assembly of the Republic of Belarus. URL: <http://www.house.gov.by/ru/interview-ru/view/novyj-zakon-ob-organicheskoy-produktsii-uzhe-na-poroge-4099/>. (Date of access: 20.02.2019).
8. The increase in life expectancy to 75 years in Belarus is real – Schetkina : Belta. URL: <https://www.belta.by/society/view/uvelichenie-srednej-prodolzhitelnosti-zhizni-do-75-let-v-belarusi-realno-schetkina-244228-2017/>. (Date of access: 21.02.2019).

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Карпенко Олена Михайлівна, доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного менеджменту Білоруський державний університет

пр. Незалежності 4, м. Мінськ, 220010, Білорусь

e-mail: emkarpenko@mail.ru

Борискевич Олексій Ігорович, магістрант економічного факультету

Білоруський державний університет

пр. Незалежності 4, м. Мінськ, 220010, Білорусь

e-mail: boriskevich@outlook.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Карпенко Елена Михайловна, доктор экономических наук, профессор кафедры международного менеджмента

Белорусский государственный университет

пр. Независимости 4, г. Минск, 220010, Беларусь

e-mail: emkarpenko@mail.ru

Борискевич Алексей Игоревич, магистрант экономического факультета

Белорусский государственный университет

пр. Независимости 4, г. Минск, 220010, Беларусь

e-mail: boriskevich@outlook.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Karpenka Elena, PhD, Professor of International Management

Belarusian State University

pr. Nezavisimosti 4, Minsk, 220010, Belarus

e-mail: emkarpenko@mail.ru

Boriskevich Alexey, master student of the economic department

Belarusian State University

pr. Nezavisimosti 4, Minsk, 220010, Belarus

e-mail: boriskevich@outlook.com

УДК 368.914

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-162-170>

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

**Ріппа М. Б.
Шимко Я. Р.**

Прагнення досягти рівня європейських стандартів якості життя спонукає до підвищення значущості системи недержавного пенсійного забезпечення. Така система є однією з альтернативних форм розвитку соціального захисту населення країни, оскільки вона сприяє як формуванню додаткового пенсійного захисту, так і здатності задоволення інвестиційних потреб реального сектору економіки. В даному аспекті постійної актуалізації потребує дослідження сутності, специфіки та принципів функціонування недержавних пенсійних фондів.

Метою даної роботи є здійснення науково-критичного аналізу теоретичних підходів до трактування сутності поняття «недержавний пенсійний фонд», з'ясування ознак та ключових рис, що характеризують інституційного інвестора та на цій підставі формулювання авторського бачення досліджуваної дефініції.

У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, узагальнення. Методологічною основою дослідження є системний підхід та діалектичний метод наукового пізнання.

У статті з'ясовано відмінні риси некомерційних організацій, основні характеристики інституційної одиниці та ознаки, які характеризують інвестиційного інвестора. Подана дискусія стосовно дуалізму природи недержавних пенсійних фондів, що окреслюється як цілями та завданнями діяльності НПФ, так і управління інвестуванням з огляду на ефективність використання інструментів ринкового механізму господарювання. Запропоноване авторське трактування економічного змісту недержавних пенсійних фондів.

Висновки. Вважаємо, що поза увагою вчених незаслужено залишилася роль НПФ, яку ті призначені відігравати у житті громадян з позиції персональних фінансів. Отже, пропонуємо трактувати економічний зміст НПФ як особливу організаційно-правову форму фінансової установи, призначену для формування індивідуально-значимого рівня пенсійного забезпечення громадян за рахунок перерозподілу частини їх доходів між працездатною та непрацездатною фазами життєвого циклу шляхом акумуляції пенсійних заощаджень, збереження і примноження їх реальної вартості та подальшого здійснення пенсійних виплат на індивідуальних умовах. На відміну від інших, таке тлумачення розкриває значимість

НПФ у плануванні персональних фінансів громадян протягом їх життєвого циклу з метою збереження соціального статусу при втраті працездатності.

Ключові слова: некомерційна організація, інституційна одиниця, недержавний пенсійний фонд, інституційний інвестор, управління фондом, персональні фінанси.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ

Риппа М. Б.
Шимко Я. Р.

Стремление достичь уровня европейских стандартов качества жизни побуждает к повышению значимости системы негосударственного пенсионного обеспечения. Такая система является одной из альтернативных форм развития социальной защиты населения страны, поскольку она способствует как формированию дополнительного пенсионного защиты, так и способности удовлетворения инвестиционных потребностей реального сектора экономики. В данном аспекте постоянной актуализации требует исследования сущности, специфики и принципов функционирования негосударственных пенсионных фондов.

Целью данной работы является осуществление научно-критического анализа теоретических подходов к трактовке сущности понятия «негосударственный пенсионный фонд», выяснения признаков и ключевых черт, характеризующих институционального инвестора и на этом основании формулировки авторского видения исследуемой дефиниции.

В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, аналогии и сравнения, обобщения. Методологической основой исследования является системный подход и диалектический метод научного познания.

В статье выяснены отличительные черты некоммерческих организаций, основные характеристики институциональной единицы и признаки, характеризующие инвестиционного инвестора. Представлена дискуссия относительно дуализма природы негосударственных пенсионных фондов, которая определяется как целями и задачами деятельности НПФ, так и управления инвестированием с учетом эффективности использования инструментов рыночного механизма хозяйствования. Предложена авторская трактовка экономического содержания негосударственных пенсионных фондов.

Выводы. Считаем, что вне поля зрения ученых незаслуженно осталась роль НПФ, которую те предназначены играть в жизни граждан с позиции персональных финансов. Итак, предлагаем рассматривать экономическое содержание НПФ как особую организационно-правовую форму финансового учреждения, предназначенную для формирования индивидуально-значимого уровня пенсионного обеспечения граждан за счет перераспределения части их доходов между работоспособной и несостоятельной фазами жизненного цикла путем аккумуляции пенсионных сбережений, сохранения и приумножения их реальной стоимости и дальнейшего осуществления пенсионных выплат на индивидуальных условиях. В отличие от других, такое толкование раскрывает значимость НПФ в планировании личных финансов граждан в течение их жизненного цикла с целью сохранения социального статуса при потере работоспособности.

Ключевые слова: некоммерческая организация, институциональная единица, негосударственный пенсионный фонд, институциональный инвестор, управление фондом, персональные финансы.

ECONOMIC NATURE OF PRIVATE PENSION FUNDS

Rippa M. B.
Shymko Ya. R.

The desire to reach the level of European quality of life standards leads to an increase in the importance of the non-state pension system. Such a system is one of the alternative forms of development of social protection of the population, since it contributes both to the formation of additional pension protection and the ability to meet the investment needs of the real sector of the economy. That's why the studies of the nature, specifics and principles of operation of non-state pension funds require updating in this aspect.

The purpose of this work is a scientific and critical analysis of theoretical approaches to the interpretation of the essence of «non-state pension fund» (NSPF) concept, identifying the characteristics of funds as institutional investors.

In the article the author used general scientific and special methods. They are: analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, analogy, generalization. The methodological basis of the research is the systematic approach and the dialectical method of scientific knowledge.

In the article the author clarifies the distinctive features of non-profit organizations, the main characteristics of an institutional unit and an institutional investor. A discussion on the dualistic nature of non-state pension funds is presented, which is determined both by the goals and objectives of the activities of the NPF and investment management, taking into account the effectiveness of using the tools of the market economy mechanism. The author's interpretation of the economic content of non-state pension funds is proposed.

Conclusions. We believe that the role of NSPF, which they are intended to play in the life of citizens from the standpoint of their personal finance, undeservedly remains out of sight in academic circles. So, we propose to consider the economic content of an NSPF as a special organizational and legal form of a financial institution,

designed to create an individually significant level of pension provision for citizens due to the redistribution of their income part between capable and disabled life cycle phases through the accumulation of pension savings, preserving and increasing their real value and the further implementation of retirement benefits on an individual basis. Unlike other ones, such an interpretation reveals the importance of the NSPF in planning citizens' personal finances during their life cycle in order to preserve their social status in case of disability.

Key words: nonprofit organization, institutional unit, private pension fund, institutional investor, fund management, personal finances.

JEL Classification: G 21, E 25, E 52

Актуальність дослідження. Прагнення досягти рівня європейських стандартів якості життя спонукає до підвищення значущості системи недержавного пенсійного забезпечення. Така система є однією з альтернативних форм розвитку соціального захисту населення країни, оскільки вона сприяє як формуванню додаткового пенсійного захисту, так і здатності задоволення інвестиційних потреб реального сектору економіки. В даному аспекті постійної актуалізації потребує дослідження сутності, специфіки та принципів функціонування недержавних пенсійних фондів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі представлено багато різноманітних наукових праць, присвячених окремим аспектам функціонування недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ). Проте, незважаючи на численні дослідження, серед вчених досі не склалося однозначної позиції щодо трактування дефініції НПФ. Тому, наукове окреслення та аналіз сутнісного розмаїття підходів до визначення понятійно-категорійного апарату є важливим завданням сучасної фінансової науки.

Метою статті є здійснення науково-критичного аналізу теоретичних підходів до трактування сутності поняття «недержавний пенсійний фонд», з'ясування ознак та ключових рис, що характеризують інституційного інвестора та на цій підставі формулювання авторського бачення досліджуваної дефініції.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних підходів до трактування сутності поняття «недержавний пенсійний фонд».

Виклад основного матеріалу. Одна група вчених, серед яких Ю.В. Вітка [1], О.М. Горєва [2], Д.М. Єрмаков [3], Н.В. Королькова [4], А.В. Михайлов [5], В.І. Чугунов [6], розкриває сутність НПФ її як «особливу організаційно-правову форму некомерційної організації (непідприємницького товариства) соціального забезпечення». Варто зазначити, що некомерційні організації переслідують благочинні, культурні, освітні або інші соціальні цільові орієнтири. Зазвичай, такі організації створюються у формі непідприємницьких товариств та проваджують свою діяльність без одержання прибутку, що призначений для подальшого розподілу між учасниками (рис. 1).

На нашу думку, характерною особливістю та перевагою недержавних пенсійних фондів є те, що вони виступають в якості некомерційних організацій, що вирізняє їх від банківських установ, страхових компаній та пайових інвестиційних фондів. Так, увесь прибуток, отриманий в результаті діяльності фонду, спрямовується на акумуляцію та поступове зростання фінансових ресурсів на пенсійних рахунках для виплати недержавних пенсій учасникам недержавного пенсійного фонду, а не розподіляється між засновниками.

При цьому, варто зазначити, що значна кількість дослідників-науковців ставить під сумнів некомерційний характер НПФ. Так, Є.А. Суханов зазначає, що «діяльність таких фондів пов'язана виключно комерційним використанням грошових коштів громадян та розподілом між ними отриманих доходів» [7]. До того ж цікавим є той факт, що в деяких країнах, зокрема Чехії, Казахстані, – законодавець передбачає створення пенсійних компаній у формі акціонерних товариств. При цьому, недержавний пенсійний фонд може проваджувати підприємницьку діяльність задля досягнення суспільно-корисних цілей, заради яких і засновувався фонд.

За нашими міркуваннями, провадження підприємницької діяльності створює конфлікт інтересів між виключно соціально-значимою функцією, яка є притаманною системі пенсійного забезпечення та НПФ як одним із провідних суб'єктів такої системи, та основною метою діяльності акціонерного товариства як комерційної організації, тобто отриманням прибутку.

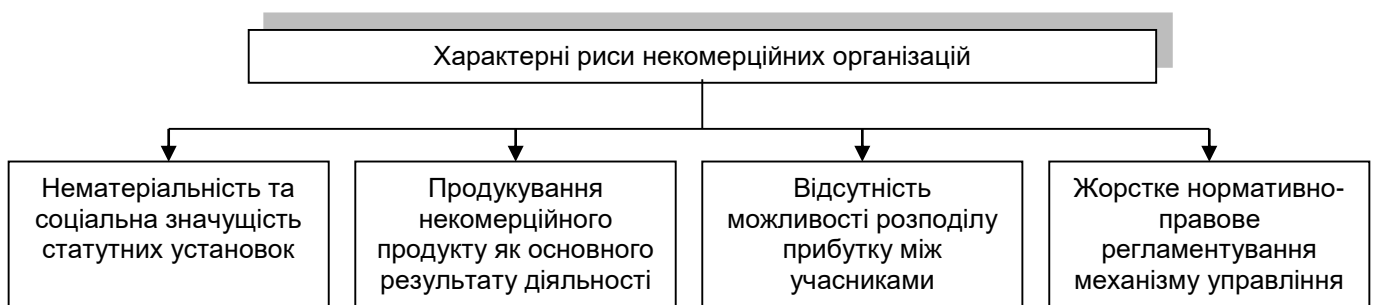

Рисунок 1. Відмінні риси некомерційних організацій

*Джерело: сформовано автором

Такий підхід може відобразитися на інвестиційній діяльності фонду, коли з огляду на необхідність отримання прибутку, акціонери можуть застосовувати досить агресивну інвестиційну політику. Як наслідок, у значній кількості

вкладників, учасників та застрахованих осіб знижуватиметься рівень довіри до НПФ з огляду на існування потенційного конфлікту між соціальною орієнтованістю діяльності з пенсійного забезпечення та комерційним статусом НПФ. Але, варто акцентувати увагу на тому, що соціальна орієнтованість діяльності НПФ та їх значущість у пенсійній системі, в цілому обумовлюють необхідність формування підвищених вимог до їх надійності та фінансової стійкості, забезпечення прозорої системи управління та стійкої тенденції зростання.

Друга група дослідників, до якої відносимо А.В. Головченко [8], С.А. Хмелєвську [9], О.О. Мамій [10], О.В. Новікова [11], К.М. Чурсіну [12], Л.В. Кормільцеву [13], розглядає визначення сутності недержавних пенсійних фондів через призму теорії інституціоналізму. При цьому, автори неоднаково трактують статусність НПФ. У цьому контексті С.А. Хмелєвська подає НПФ як соціально-орієнтований інститут [9], О.О. Мамій – як соціально-економічний інститут [10], О.В. Новіков – як фінансовий інститут соціальної сфери [11], К.М. Чурсіна – як соціальної, посередницькій, заощаджувальний, інвестиційний та страховий інститут [12]. Окремі науковці-дослідники в рамках даного підходу також пропонують визначення НПФ як інституціональної одиниці сфери фінансів [8] та як специфічного інституціонального фінансового інструменту реалізації відносин між суб'єктами складом ринкової економіки (працівниками, фірмами, державою) [13]. При цьому, такі вчені як С.А. Хмелєвська [9] та О.О. Мамій [10] окреслюють рамковість функціонування інституту НПФ пенсійною системою, К.М. Чурсіна – соціально-економічною системою [12], О.В. Новіков – соціальною сферою [11], А.В. Головченко – сферою фінансів [8].

Зважаючи на те, що серед вчених немає порозуміння щодо трактування самого поняття інституту, під яким може розуміється: сукупність формальних правил, неформальних норм механізмів примушення, сукупність ролей та статусів, загальновідомих правил поведінки, суспільних звичок, організаційних структур, будь-яких легітимних громадських об'єднань [14], на нашу думку, більш точним, є трактування НПФ як інституційної одиниці сектору фінансових корпорацій – економічної одиниці, яка є спроможною від власного імені володіти активами, приймати зобов'язання, брати участь в економічній діяльності та вступати в операції з іншими одиницями [15] (рис. 2).

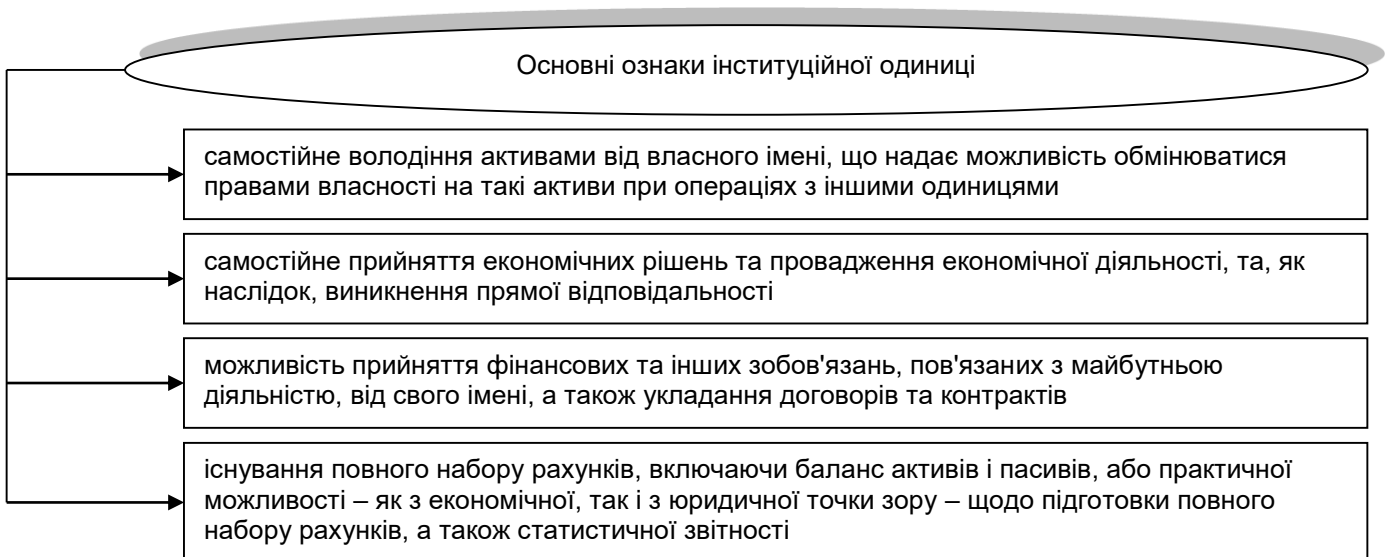

Рисунок 2. Ключові риси, що характеризують інституційну одиницю

**Джерело: сформовано автором*

Не можна оминати увагою і той факт, що діяльність НПФ суттєво впливає на добробут громадян не лише через виплату пенсій, але також і за рахунок інвестування коштів в економіку країни, що, в свою чергу, зумовлює зростання ВВП, можливість реструктуризації економіки та, як наслідок, потенційний приріст доходів населення. Тому третя група вчених, серед яких Н.О. Небаба [16], Н.А. Цікановська [17], А.А. Таликова [18], І.А. Юр'єва [19], Н.А. Істоміна [20], розкривають сутність НПФ як спеціалізованої фінансової установи. За такого підходу Н.О. Небаба [16] та Н.А. Цікановська [17], характеризують НПФ як фінансову установу, А.А. Таликова – як фінансово незалежне та самоокупну спеціалізовану небанківську фінансово-кредитну установу [18], І.А. Юр'єва [19] та Н.А. Істоміна [20] – як фінансовий інститут, що має статус колективного інституціонального інвестора.

Погоджуємося з вченими у тому, що діяльність НПФ з акумулювання та інвестування коштів пенсійних накопичень базується на принципах поверненості та платності, що є характерною ознакою фінансової діяльності. Дійсно, НПФ – це не лише соціальний інститут, але й інституціональний інвестор, основною метою якого є інвестування власних та акумульованих фінансових ресурсів.

До того ж інституціональні інвестори, до яких відносяться як НПФ, так і управляючі компанії, що здійснюють свою діяльність в системі недержавного пенсійного забезпечення, подаються як «кваліфіковані інвестори» (рис. 3).

Таким чином, з огляду на зазначене, можна зробити висновок, що, з одного боку НПФ, як некомерційні організації, спрямовують свою діяльність на отримання соціальних результатів, але, з іншого, – НПФ як інвестори не можуть бути зорієнтовувати свою діяльність на отримання прибутку.

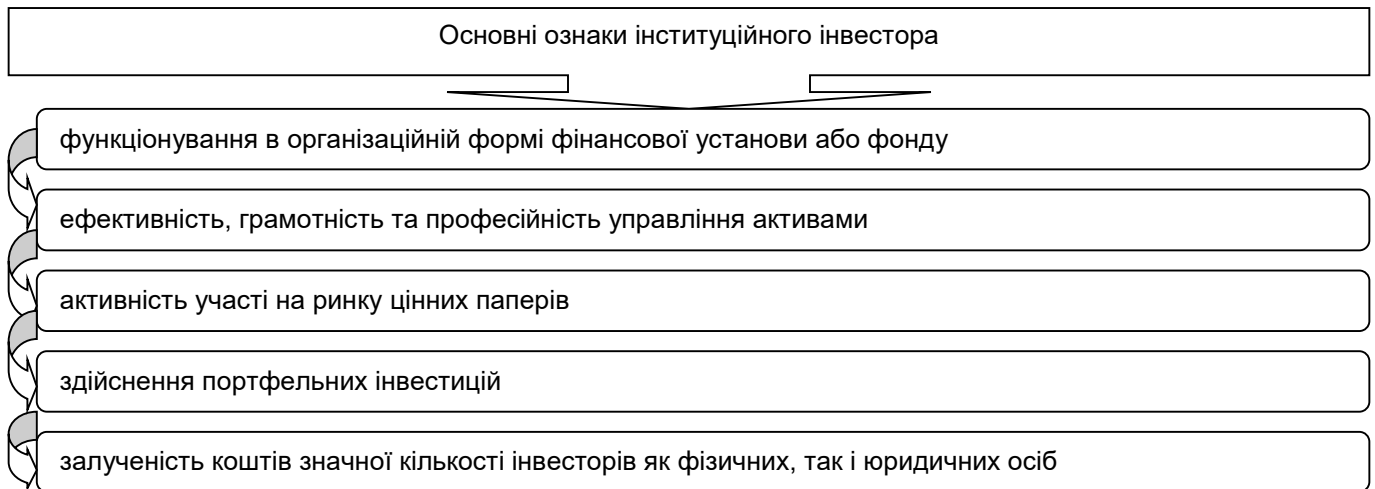

Рисунок 3. Систематизація ознак, що характеризують інституційного інвестора

**Джерело: сформовано автором*

Звідси формується неоднозначна конструкція: вирішення комерційних завдань заради отримання прибутку та досягнення соціального ефекту. До того ж, чим вищим є величина прибутку в НПФ, тим значущим є результативність фонду в соціальній сфері.

При цьому, варто відмітити, що НПФ є унікальними фінансовими установами, що відрізняються від інших форм колективного інвестування можливістю вкладення коштів на тривалий часовий проміжок, зокрема на декілька десятиліть. У розвинених країнах інвестиційний горизонт таких пенсійних фондів складає 40-60 років. До речі, інших подібних інвесторів немає. Так, максимальний термін планування довгострокових інвестицій банками та фінансовими корпораціями становить близько 15 років.

Окремої уваги та розгляду потребує інвестиційна діяльність інституціональних інвесторів, що тісно пов'язана з ризиками колективного інвестування, які відносяться до категорії інвестиційних ризиків. При цьому, висока соціальна значущість НПФ висуває до таких фондів, порівняно з будь-якими іншими фондами, додаткові вимоги в частині фінансової стійкості, збалансованості та формування прозорої системи управління.

З викладеного постає дискусійне питання щодо природи НПФ: чи є він фінансовим інститутом, не виключаючи виконання соціальної функції, або ж соціальним інститутом, який проваджує діяльність у фінансовій сфері? Від відповіді на це питання залежить організація регулювання НПФ: якщо фонди є фінансовими інститутами, то необхідно, перш за все, контролювати їх фінансовий стан та фінансові операції, подібно до контролю за діяльністю комерційних банків, страхових компаній та професійних учасників ринку цінних паперів. Якщо ж НПФ є переважно соціальними інститутами, то регулювати необхідно, у першу чергу, соціальні аспекти взаємодії фондів з клієнтами (перш за все з фізичними особами), тоді як аспекти фінансового регулювання вважати другорядними.

На нашу думку, очевидним є дуалізм природи недержавних пенсійних фондів, що окреслюється цілями та завданнями діяльності НПФ, у рамках яких спостерігається виділення двох полярних аспектів, тобто існування як некомерційного характеру, так і управління інвестуванням з огляду на ефективність використання інструментів ринкового механізму господарювання.

Звідси, логічним є висновок – виступаючи в якості некомерційних організацій, НПФ посідають проміжне місце між приватними інвестиційними компаніями, діяльність яких спрямовується на отримання максимального прибутку, але, при цьому, неминуче пов'язана з ризиком, та державними накопичувальними пенсійними фондами, діяльність яких орієнтована переважно на вирішення соціальних завдань. Така особливість звичайно знижує маневреність останніх на фінансових ринках та призводить до неповного використання можливостей для примноження накопичень майбутніх пенсіонерів. Тому, з огляду на зазначене, особливий статус НПФ вигідно вирізняє їх від інвестиційних компаній більш високою фінансовою надійністю, а від державних пенсійних структур – існуванням можливості використання сприятливої ринкової ситуації для отримання додаткового доходу на вкладені пенсійні кошти.

Цікавим та неоднозначним є розгляд суб'єктного складу недержавного пенсійного забезпечення через НПФ. Це пояснюється тим, що деякі вчені визначають коло таких суб'єктів дуже широко. Так, І.А. Юрьєва та Н.Н. Масюк вважають, що НПФ здатні акумулювати значні обсяги фінансових ресурсів широких верств населення [19]. Натомість О.М. Горєва зводить суб'єктний склад, подаючи більш конкретне їх визначення: недержавне пенсійне забезпечення надається на основі договорів про недержавне пенсійне забезпечення з вкладниками фонду на користь учасників фонду [2]. Такий підхід, на нашу думку, є більш правильним.

Щодо ідентифікування змістовності діяльності НПФ, то більшість дослідників, а саме Н.О. Небаба [16], А.В. Михайлов [5], А.А. Таликова [18] та інші визначають її як акумулювання добровільних та обов'язкових пенсійних внесків роботодавців і громадян-вкладників на індивідуальних пенсійних рахунках, їх інвестування з метою примноження за рахунок інвестиційного доходу та здійснення додаткових пенсійних виплат учасникам за рахунок накопичених коштів. Цікавим є думка В.І. Чугунова [6], який деталізує види діяльності НПФ на такі, як індивідуальне врахування коштів пенсійних накопичень та призначення недержавних пенсій учасникам фонду. Натомість К.М. Чурсіна [12] вважає за необхідне акцентувати на тому, що НПФ виступають в якості професійного аналітика та радника щодо управління корпоративними пенсійними програмами і персоналом компаній.

Стосовно висвітленого відмітимо, що, на нашу думку, НПФ повинні не лише акумулювати та примножувати пенсійні внески вкладників, але й забезпечувати збереження реальної вартості накопичених коштів, з урахуванням довгострокового горизонту інвестування пенсійних активів та негативного впливу інвестиційних ризиків. Тому погоджуємось з Н.А. Цікановською [17], яка звертає увагу на те, що НПФ покликані забезпечувати пенсійні накопичення від негативного впливу ризиків та загроз.

Також слід зауважити, що залежно від структури управління, управлінські повноваження щодо діяльності НПФ можуть бути передані радою фонду адміністратору, банку-зберігачу та компанії з управління активами (рис. 4).

Деякі науковці, зокрема Н.В. Королькова [4] та С.А. Хмелевська [9] вважають, що НПФ відрізняються від інших інститутів тим, що приймають на себе довгострокові зобов'язання соціально-страхового характеру. Також Н.А. Істоміна [20] вважає, що відмінність НПФ полягає в прийнятті зобов'язань із виплати доходу на вкладені кошти. Водночас А.В. Головченко кваліфікує основну мету діяльності НПФ як реалізацію соціальних гарантій в частині недержавного пенсійного забезпечення [8]. З такою позицією важко погодитись, адже залежно від специфіки законодавства, НПФ можуть виконувати суто ощадні функції, не приймаючи на себе жодних зобов'язань.

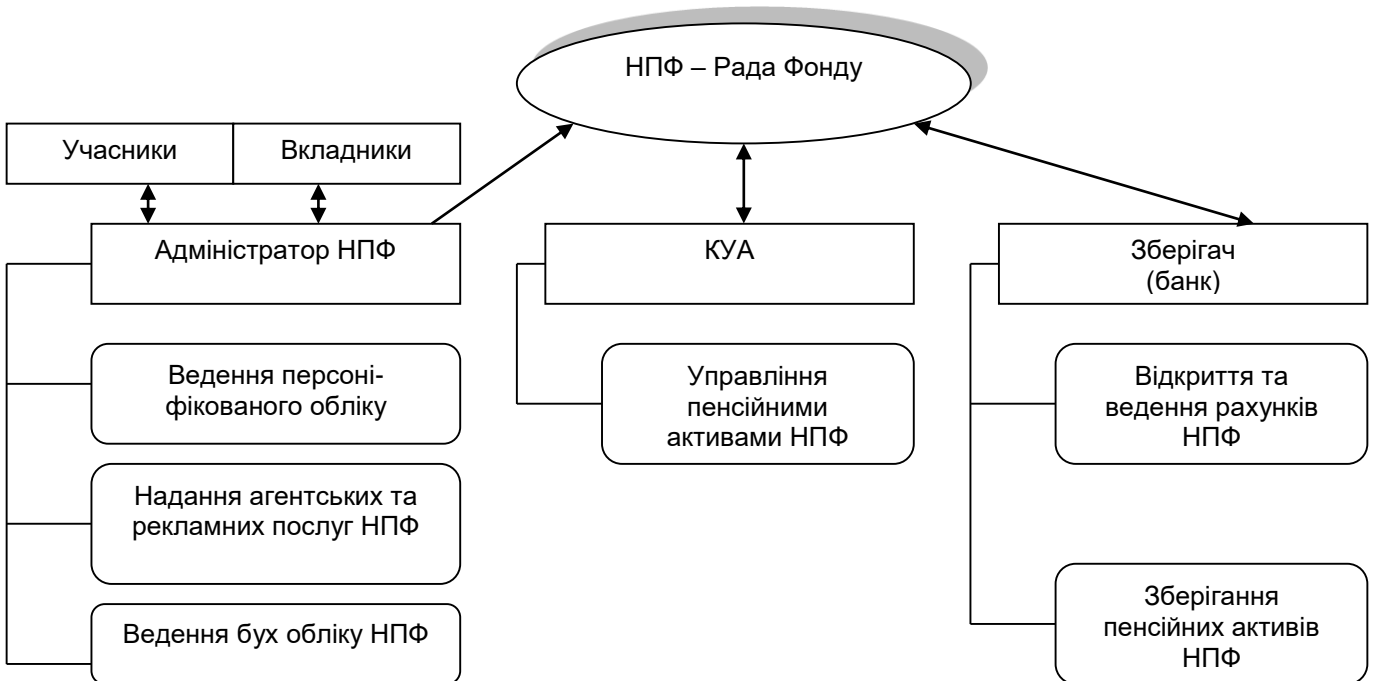

Рисунок 4. Схема функціонування НПФ з переданням функцій управління фондом третім особам

**Джерело: сформовано автором*

Отже, за результатами критичного аналізу наукових праць вчених-економістів з питань функціонування НПФ, пропонуємо виокремити підходи до трактування поняття НПФ, що представлені на рисунку 5.

Отже, за результатами критичного аналізу наукових праць вчених-економістів з питань функціонування НПФ, пропонуємо виокремити підходи до трактування поняття НПФ, що представлені на рисунку 5.

Висновки. Вважаємо, що поза увагою вчених незаслужено залишилася роль НПФ, яку ті призначені відігравати у житті громадян з позиції персональних фінансів. Отже, пропонуємо трактувати економічний зміст НПФ як особливу організаційно-правову форму фінансової установи, призначену для формування індивідуально-значимого рівня пенсійного забезпечення громадян за рахунок перерозподілу частини їх доходів між працездатною та непрацездатною фазами життєвого циклу шляхом акумуляції пенсійних заощаджень, збереження і примноження їх реальної вартості та подальшого здійснення пенсійних виплат на індивідуальних умовах. На відміну від інших, таке тлумачення розкриває значимість НПФ у плануванні персональних фінансів громадян протягом їх життєвого циклу з метою збереження соціального статусу при втраті працездатності.

Рисунок 5. Підходи вчених до трактування поняття НПФ

*Джерело: сформовано автором

Список використаних джерел

1. Вітка Ю. В. *Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право»; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2008. 23 с.
2. Горева О. М., Осипова Л. Б., Савастьїна А. А. *Роль негосударственных пенсионных фондов в обеспечении социальной защиты населения. Современные проблемы науки и образования*. 2015. №1-1. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18815>.
3. Ермаков Д. Н. *Инвестиционная деятельность негосударственных пенсионных фондов в реализации региональных социальных проектов*: Дис. ... канд. эк. наук.: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством». М.: Институт региональных экономических исследований, 2007. 167 с.
4. Королькова Н. В. *Предпринимательская деятельность негосударственных пенсионных фондов: законодательное регулирование и вопросы правоприменения*. Пенсия. 2012. № 2. URL: <http://skarabey.ru/files/8.pdf>.
5. Михайлов А. В., Ткач О. Й. *Недержавні пенсійні фонди: сьогоднішній погляд у майбутнє*. Київ : Вид-во «СПД Савчина», 2001. 244 с.
6. Чузунов В. И. *Совершенствование механизма инвестирования пенсионных резервов как фактор развития негосударственных пенсионных фондов*. Финансы и кредит. 2014. № 12(588). С. 31-36.
7. *Гражданское право: В 4-х т. Том 1. Общая часть / Отв. ред. проф. Е. А. Суханов*. М. : Статут, 2005. 461 с.
8. Головченко А. В. *Негосударственные пенсионные фонды: теория и практика программных направлений развития: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.10; [Место защиты: Санкт-Петербургский государственный экономический университет]*. Екатеринбург, 2014. 214 с.
9. Ермаков Д. Н., Хмелевская С. А. *Современное пенсионное обеспечение*. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2014. 400 с.
10. Мамий Е. А., Новиков А. В. *Негосударственные пенсионные фонды: сущность, свойства и функции*. Научный журнал КубГАУ – Scientific Journal of KubSAU. 2016. №116. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/negosudarstvennye-pensionnye-fondy-suschnost-svoystva-ifunktsii>.
11. Новиков А. В. *Совершенствование инструментария оценки и повышения эффективности инвестиционной деятельности негосударственных пенсионных фондов* : автореферат дис. . канд. экон. наук : 08.00.10; Кубан. гос. ун-т ; науч. рук. А.В. Пенюгалова. Краснодар, 2016. 25 с.

12. Чурсина К. М. Негосударственные пенсионные фонды в Российской Федерации: сущность, механизм функционирования и перспективы развития: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.10; Воронеж: Воронежский государственный университет, 2007 175 с.
13. Кормильцева Л. В. Негосударственные пенсионные фонды в системе социальной защиты населения региона. Проблемы региональной экономики: теория и практика: материалы междунар. научно-практической конференции 15–16 ноября 2001 года. Гомель, 2001. С. 187–189.
14. Шавкунова И. С. Институциональная экономика : учеб. пособие для студентов заоч.-дистанц. формы обучения. Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2015. 113 с.
15. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України: Наказ Держкомстату України від 03.12.2014 № 378. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/op_kise_2016.htm.
16. Небаба Н. О. Управління фінансовими потоками недержавних пенсійних фондів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Укр. акад. банк. справи. Суми, 2015. 20 с.
17. Недержавні пенсійні фонди у структурі сучасних пенсійних систем: монографія / Т. С. Смовженко, Н. В. Ткаченко, Н. А. Цікановська. К.: УБС НБУ, 2012. 310 с.
18. Талыкова, А. А. Негосударственные пенсионные фонды в России: закономерности развития и совершенствование управления : автореф. ... канд. экон. наук : 08.00.10. М.: Гос. ун-т упр., 2010. 28 с.
19. Юрьева И. А., Масюк Н. Н. Негосударственные пенсионные фонды: перспективы и прогнозы развития: монография. Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2017. 160 с.
20. Истомина Н. А. Инвестиционная политика негосударственных пенсионных фондов: теоретический аспект. Финансы и кредит. 2013. № 33(561). С. 64–65.

References

1. Vitka, Yu. V. (2008). *Nederzhavni pensiini fondy: osoblyvosti tsyvilno-pravovoho statusu [Uncontrolled pensions fund: special features of civil legal status]. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv: Lviv. nats. un-t im. I. Franka [in Ukr.].*
2. Horeva, O. M., Osypova, L. B. & Savastyna A. A. (2015). *Rol nehosudarstvennykh pensyonnykh fondov v obespechenyy sotsyalnoi zashchyty naseleniya [The role of non-state pension funds in ensuring social protection of the population]. Sovremennye problemy nauky y obrazovaniya – Modern problems of science and education, 1. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18815> [in Rus.].*
3. Ermakov, D. N. (2007). *Investitsionnaya dejatel'nost' negosudarstvennykh pensyonnykh fondov v realizacii regional'nykh social'nykh proektov [Investment activities of non-state pension funds in the implementation of regional social projects]. Extended abstract of candidate's thesis. Moskva: Institut regional'nykh jekonomicheskikh issledovanij [in Rus.].*
4. Korol'kova, N. V. (2012). *Predprinimatel'skaja dejatel'nost' negosudarstvennykh pensyonnykh fondov: zakonodatel'noe regulirovanie i voprosy pravoprimerenija [Entrepreneurial activities of non-state pension funds: legislative regulation and enforcement issues]. Pensija – Pension. URL: <http://skarabey.ru/files/8.pdf>.*
5. Mykhailov, A. V. & Tkach, O. I. (2001). *Nederzhavni pensiini fondy: sohodnishnii pohliad u maibutnie [Inadequate Pensions Fund: Curious Years of Maybut]. Kyiv: Vyd-vo «SPD Savchyna» [in Ukr.].*
6. Chugunov, V. I. (2014). *Sovershenstvovanie mehanizma investirovanija pensyonnykh rezervov kak faktor razvitija negosudarstvennykh pensyonnykh fondov [Improving the mechanism of investing pension reserves as a factor in the development of non-state pension funds]. Finansy i kredit – Finance and credit, 12(588), 31-36 [in Rus.].*
7. Suhanov, E. A. (2005). *Grazhdanskoe pravo [Civil law]. Moskva: Statut [in Rus.].*
8. Golovchenko, A. V. (2014). *Negosudarstvennye pensionnye fondy: teorija i praktika programnykh napravlenij razvitija [Private pension funds: theory and practice of program areas of development] Extended abstract of candidate's thesis. Ekaterinburg [in Rus.].*
9. Ermakov, D. N. & Hmelevskaja, S. A. (2014). *Sovremennoe pensionnoe obespechenie [Modern pension provision]. Moskva: Dashkov i Ko [in Rus.].*
10. Mamij, E. A. & Novikov, A. V. (2016). *Negosudarstvennye pensionnye fondy: sushhnost', svojstva i funkcii [Non-state pension funds: the nature, properties and functions]. Nauchnyj zhurnal KubGAU – Scientific Journal of KubSAU. 116. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/negosudarstvennye-pensionnye-fondy-suschnost-svoystva-ifunksii> [in Rus.].*
11. Novikov, A. V. (2016). *Sovershenstvovanie instrumentarija ocenki i povyshenija jeffektivnosti investitsionnoj dejatel'nosti negosudarstvennykh pensyonnykh fondov [Improving the assessment tools and improving the efficiency of investment activities of non-state pension funds]. Extended abstract of candidate's thesis. Krasnodar: Kuban. gos. un-t [in Rus.]. «*
12. Chursina, K. M. (2007). *Negosudarstvennye pensionnye fondy v Rossijskoj Federacii: sushhnost', mehanizm funkcionirovanija i perspektivy razvitija [Non-state pension funds in the Russian Federation: the essence, the mechanism of functioning and development prospects]. Extended abstract of candidate's thesis. Voronezh: Voronezhskij gosudarstvennyj universitet [in Rus.].*
13. Kormil'ceva, L. V. (2001). *Negosudarstvennye pensionnye fondy v sisteme social'noj zashchity naselenija regiona [Non-state pension funds in the system of social protection of the population of the region]. Proceedings from: Mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferencija «Problemy regional'noj jekonomiki: teorija i praktika» – International Scientific and Practical Conference «Problems of the Regional Economy: Theory and Practice» (pp. 187–189). Gornel' [in Rus.].*

14. Shavkunova, I. S. (2015). *Institucional'naja jekonomika [Institutional economy]*. Irkutsk: BGUJeP [in Rus.].
15. Nakaz Derzhkomstatu Ukraïni «Pro zatverdzhennja Klasifikacii institucijnih sektoriv ekonomiki Ukraïni» [Mandate Derzhkomstatu Ukraine «About the hardening of the classifications of the institutional sectors of the economy of Ukraine»] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/op_kise_2016.htm.
16. Nebaba, N. O. (2015). *Upravlinnia finansovymy potokamy nederzhavnykh pensiinykh fondiv [Management of financial flows of non-holding pensiyny funds]*. Extended abstract of candidate's thesis. Sumy: Ukr. akad. bank. spravy [in Ukr.].
17. Smovzhenko, T. S., Tkachenko, N. V. & Tsikanovska, N. A. (2012). *Nederzhavni pensiini fondy u strukturі suchasnykh pensiinykh system [Non-state pension funds in the structure of modern pension systems]*. Kyiv: UBS NBU [in Ukr.].
18. Talykova, A.A. (2010). *Negosudarstvennye pensionnye fondy v Rossii: zakonmernosti razvitija i sovershenstvovanie upravlenija [Non-state pension funds in Russia: patterns of development and management improvement]*. Extended abstract of candidate's thesis. Moskva: Gos. un-t upr. [in Rus.].
19. Jur'eva, I.A. & Masjuk N.N. (2017). *Negosudarstvennye pensionnye fondy: perspektivy i prognozy razvitija [Non-state pension funds: prospects and development forecasts]*. Vladivostok: Izd-vo VGUJeS [in Rus.].
20. Istomina, N.A. (2013). *Investicionnaja politika negosudarstvennykh pensionnykh fondov: teoreticheskij aspekt [Investment policy of non-state pension funds: a theoretical aspect]*. Finance and credit – Finansy i kredit, 33(561), 64–65 [in Rus.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Ріппа Марія Богданівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, університету державної фіскальної служби України.

e-mail: rippa_mary@ukr.net

Шимко Ярослав Романович, асистент кафедри фінансів Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

e-mail: shymkojr@gmail.com

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Ріппа Марія Богдановна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, университета государственной налоговой службы Украины.

e-mail: rippa_mary@ukr.net

Шимко Ярослав Романович, ассистент кафедры финансов Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа.

e-mail: shymkojr@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Rippa Marija, Ph.D in Economic, Associate Professor The University of State Fiscal Service of Ukraine.

e-mail: rippa_mary@ukr.net

Shymko Yaroslav, assistant lecturer of the Ivano-Frankivsk National University of Oil and Gas.

e-mail: shymkojr@gmail.com

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.02(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-171-179>

СИСТЕМНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Варналії З. С.,
Томашевський Т. Т.

Метою статті є визначення системних проблем та шляхів забезпечення фінансової безпеки України в умовах гібридної війни.

Предметом дослідження є система забезпечення фінансової безпеки України.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний та інші, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. У статті досліджено системні проблеми та шляхи забезпечення фінансової безпеки України в умовах гібридної війни, уточнено поняття «фінансова безпека», здійснено аналіз особливостей факторів забезпечення та оцінки фінансової безпеки України на сучасному етапі розвитку держави. Визначено, що фінансова безпека є одним із ключових елементів економічної безпеки, стан фінансів у державі напряму залежить від стану економіки країни, і, одночасно із цим, економічне благополуччя країни значною мірою залежить від рівня забезпечення фінансової безпеки кожного окремого громадянина, так само як суспільства і держави в цілому.

Висновки. Фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання зобов'язань. В практиці державного управління часто постають проблеми оцінки та аналізу окремих складових національної безпеки або прийняття рішень по одному з напрямків забезпечення фінансової безпеки, коли дані щодо зміни інших складових безпеки відсутні. Забезпечення фінансової безпеки країни вимагає припинення практики втечі капіталів, що є однією з найбільш сильних внутрішніх загроз фінансовій безпеці країни в цілому. Факторами, що сприяють виникненню ризиків фінансової безпеки, виступають також зростання зовнішнього державного боргу, зайва відкритість економіки.

Ключові слова: фінансова безпека, прогнозування, національна безпека України, загрози фінансовій безпеці, стан фінансової безпеки.

СИСТЕМНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ

Варналії З. С.,
Томашевський Т. Т.

Целью статьи является определение системных проблем и путей обеспечения финансовой безопасности Украины в условиях гибридной войны.

Предметом дослідження являється система забезпечення фінансової безпеки України.

Методи дослідження. В роботі застосовано сукупність наукових методів, в тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний і інші, що дозволило реалізувати концептуальне єдинство дослідження.

Результати дослідження. В статті досліджені системні проблеми і шляхи забезпечення фінансової безпеки України в умовах гібридної війни, уточнено поняття «фінансова безпека», здійснено аналіз особливостей факторів забезпечення і оцінки фінансової безпеки України на сучасному етапі розвитку держави. Визначено, що фінансова безпека є одним із ключових елементів економічної безпеки, стан фінансов в державі безпосередньо залежить від стану економіки країни, і одночасно з цим, економічне благополуччя країни в значній мірі залежить від рівня забезпечення фінансової безпеки кожного окремого громадянина, так же як суспільства і держави в цілому.

Висновки. Фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достаточними для задоволення їх потреб і виконання зобов'язань. В практиці державного управління часто виникають проблеми оцінки і аналізу окремих складових національної безпеки або прийняття рішень по одному із напрямків забезпечення фінансової безпеки, коли дані по зміні інших складових безпеки відсутні. Забезпечення фінансової безпеки країни вимагає припинення практики утечки капіталів, являється однією з найбільш сильних загроз фінансової безпеки країни в цілому.

Ключові слова: фінансова безпека, прогнозування, національна безпека України, загрози фінансової безпеки, стан фінансової безпеки.

SYSTEMIC PROBLEMS AND WAYS OF SECURING FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF HYBRID WARFARE

Varnalii Z. S.,
Tomashevskiy T. T.

The purpose of this paper is to identify the problems and ways of providing Ukraine financial security in a hybrid war.

The subject of the study is the system of financial security of Ukraine.

Research methods. The paper uses a set of scientific methods, including systematic, structural, comparative, factorial, and others which allowed to realize the conceptual unity of the research.

Research results. The article deals with systemic problems and ways of ensuring the financial security of Ukraine in the conditions of hybrid warfare, clarifies the concept of «financial security», an analysis of the peculiarities of the factors of providing and assessing the financial security of Ukraine at the present stage of development of the state. It has been determined that financial security is one of the key elements of economic security, the state of finance in the state depends on the state of the economy of the country, and simultaneously, the economic well-being of the country depends to a large extent on the level of ensuring the financial security of each individual citizen, as well as of the society state in the whole.

Conclusions. Financial security is the protection of financial interests of business entities at all levels of financial relations, financial coverage of households, enterprises, organizations and institutions, regions, industries, sectors of the economy, government, sufficient to meet their needs and to fulfill obligations. In public administration practice there are often problems in assessing and analyzing individual components of national security or making decisions on one of the areas of ensuring financial security, when data on changes in other components of security are not available. Ensuring the financial security of the country requires the cessation of capital flight practice being one of the most powerful internal threats to the financial security of the country as a whole. The rise of external public debt and the excessive openness of the economy are the factors contributing to financial security risks.

Key words financial security, forecasting, national security of Ukraine, threat to financial security, a state of financial security.

JEL Classification: E52, E62, H20.

Постановка проблеми. На сьогодні у сфері національної безпеки країни відбуваються зміни принципового характеру. Сучасний процес забезпечення безпеки повинен розкриватися не тільки через запобігання загрозам, а через формування таких умов, які стимулюватимуть розвиток суспільства під час проведення економічних перетворень. Одними із головних критеріїв оцінки ефективності політики держави та роботи її структур є оцінка стану економічної безпеки країни, а також регулювання змін у її стані. Як для всіх країн світу, так і для України забезпечення фінансової безпеки на всіх управлінських рівнях є одним із провідних завдань, виконання якого дозволить забезпечити благополуччя країни та її населення. Тому питання забезпечення фінансової безпеки національної економіки актуалізувалося.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансової безпеки держави розглянуто в працях вітчизняних науковців серед яких: Бабаєв В. М. [2], Барановський О. І. [3], Буневич К. Г. [4], Василик О. [6], Геєць В. М. [7], Ермошенко М. М. [10], Жаліло Я. А. [11], Крохичева Г. Е. [16], Савицька О. І. [2020], Яценко Н. М. [23]. Серед зарубіжних дослідників даної тематики слід відзначити В. Аллена [24], Дж. Хейкера [2525] та

інші. Незважаючи на значну кількість наукових доробок проблема фінансової безпеки України в сучасних умовах потребує подальших досліджень у напрямі формування ефективної системи фінансової безпеки держави, що обумовлює постановку мети дослідження.

Метою статті є визначення системних проблем та шляхів забезпечення фінансової безпеки України в умовах гібридної війни.

Предметом дослідження є система забезпечення фінансової безпеки України.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний та інші, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що сьогодні найбільша кількість фундаментальних наукових розробок присвячена економічній безпеці держави, суспільства і особистості. У той же час практично немає жодного аспекту безпеки держави, який би безпосередньо не залежав від забезпечення його фінансової безпеки. Остання традиційно розглядається як складова частина більш широкого явища – економічної безпеки. Згідно Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013, економічною безпекою є такий стан національної економіки, що надає змогу збереження стійкості до внутрішніх й зовнішніх загроз, забезпечення високої конкурентоспроможності в світовому економічному середовищі та характеризує здатність національної економіки до збалансованого та сталого зростання [17].

Поняття фінансової безпеки на сьогоднішній день немає однозначного визначення. На нашу думку, фінансову безпеку можна назвати як захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання зобов'язань. Для того, щоб кількісно визначити рівень фінансової безпеки держави, необхідно мати системний набір критеріїв і показників, що характеризують основні напрями забезпечення національної економічної безпеки.

Дати кількісну оцінку рівню економічної безпеки держави складно. Це пов'язано з багатогранністю самого поняття економічної безпеки, яке включає в себе ряд аспектів і напрямків. В даний час не існує цілісної і взаємопов'язаної системи кількісної оцінки національної економічної безпеки, яка дозволяла б комплексно характеризувати ступінь прояву загроз національним економічним інтересам, а також оцінити масштаби збитку і потенціалу захисту від дії загроз на економіку країни [22, с. 14].

Проблема вимірювання фінансової безпеки передбачає існування двох підходів.

Перший підхід заснований на тому, що економічна безпека повинна вимірюватися на основі одного інтегрального показника.

Другий підхід виходить з того, що економічна безпека – поняття багатовекторне, яке визначається системою рівнозначних показників [18, с. 194].

На нашу думку, дані підходи мають свої переваги й недоліки. Так, в практиці державного управління постійно доводиться приймати рішення в умовах, коли одні показники зростають, а інші зменшуються. Тому завжди доводиться віддавати перевагу одним показниками і до певного рівня вважати другорядними (малозначними) інші. Іншими словами, доводиться наділяти приватні показники значимістю, а, значить, свідомо чи ні, конструювати узагальнюючий показник. Без цього не можна зробити остаточний висновок про зміну рівня економічної безпеки [15, с. 119].

З іншого боку, в практиці державного управління часто постають проблеми оцінки та аналізу окремих складових національної безпеки або прийняття рішень по одному з напрямків забезпечення економічної безпеки, коли дані щодо зміни інших складових безпеки відсутні. Це означає, що потрібна система приватних показників економічної безпеки, яка розкриває її зміст в усіх напрямках. На підставі вищесказаного можна зробити висновок, що найбільш доцільно для кількісної оцінки економічної безпеки використовувати систему економічних показників, що включає інтегральні вимірювачі. Це дозволить оцінювати заходи щодо забезпечення економічної безпеки як в цілому для країни, так і за окремими об'єктами управління (енергетична безпека, зовнішньоекономічні зв'язки, кредитно-грошові відносини, інфраструктура).

Рівень економічної безпеки держави може бути охарактеризований за певними якісними критеріями, які можуть відображати: економічну і політичну стабільність суспільства; цілісність держави; можливість протистояти впливу внутрішніх та зовнішніх загроз; стійкість соціально-економічної ситуації в країні [13, с. 41].

Критеріальна оцінка рівня фінансової безпеки передбачає врахування і визначення наступних параметрів:

1. Стану ресурсного потенціалу держави та можливостей його розвитку: рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці та його відповідності найбільш розвиненим країнам світу; збереження державного контролю над стратегічними ресурсами; обсягів їх вивезення в розмірах, які можуть завдати шкоди національним інтересам та іншим.

2. Здатності економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, перш за все: розвитку галузей виробництва, що мають життєво важливе значення для функціонування держави як в звичайних умовах, так і в стані збройного протистояння; характеристик процесу відтворення в залежності від зовнішнього впливу [12, с. 41].

3. Стану науково-технічного потенціалу країни, можливості збереження і розвитку провідних вітчизняних наукових шкіл, здатних забезпечити незалежність держави на стратегічно важливих напрямках науково-технічного потенціалу країни.

4. Стійкості фінансової системи, що визначається: стабільністю цін; станом державного бюджету; спрямованістю фінансових потоків; ступенем захищеності вкладників; конвертованістю національної валюти; стратегічним золотим запасом [9, с. 338].

5. Збалансованості зовнішньоекономічної політики, яка передбачає як задоволення потреб внутрішнього ринку, так і захист вітчизняних виробників: структури зовнішньої торгівлі, що забезпечує доступ вітчизняних; товарів на зовнішній ринок; максимально можливого рівня задоволення внутрішніх потреб за рахунок імпорту (в межах, що виключають потрапляння в економічну залежність) та ін.

6. Достатності державного управління економікою, що забезпечує її оптимальне функціонування як в мирних умовах, так і в період військового протиборства.

7. Рівня життя населення, а також рівнів бідності, безробіття та майнової диференціації.

8. Конкурентоспроможності економіки.

9. Наявності економічних і правових умов, що виключають криміналізацію суспільства і всіх сфер господарської та фінансової діяльності [19, с. 7].

Проблема фінансової безпеки має комплексний характер. Вона породжується багато в чому викликами з боку транснаціональної економіки, яка змінює конфігурацію економічних і політичних відносин.

Дослідники пропонують різні заходи щодо забезпечення фінансової безпеки держави. Як правило, до таких заходів відносять: зміцнення банківської системи і національної валюти; посилення захисту прав інвесторів на внутрішньому ринку (оскільки відтік капіталів, відмова інвестувати в розвиток внутрішнього виробництва часто пов'язані з сильними ризиками, зумовленими специфікою внутрішнього ринку); вдосконалення системи оподаткування та протидію ухилення від податків; зміцнення правопорядку; боротьбу з тіньовою економікою; створення системи індикаторів показників стану фінансової безпеки держави, що дозволяють оперативно відстежувати стан вітчизняної економіки.

Деякі дослідники [8; 14; 21] говорять також про необхідність вироблення спеціальної фінансової доктрини держави, що містить комплекс заходів, покликаних забезпечити фінансову безпеку.

Забезпечення фінансової та економічної безпеки країни вимагає припинення практики втечі капіталів, що є однією з найбільш сильних внутрішніх загроз економічній безпеці країни в цілому. В основі втечі капіталів знаходиться вкрай низький рівень довіри до національної валюти при високому рівні інфляції, специфіка економічної і політичної системи. Таким чином, проблема фінансової безпеки ув'язується з більш широким комплексом проблем, зумовлених не лише глобалізаційними процесами, а й внутрішніми проблемами країни.

Факторами, що сприяють виникненню ризиків фінансової безпеки, виступають також зростання зовнішнього державного боргу, зайва відкритість економіки [22, с. 12]. Подолання цієї загрози не означає прагнення до закритості країни, але має на увазі раціональне поєднання відкритості із захистом власних національних інтересів, умінням відстоювати ці інтереси на міжнародній арені.

Системні реформи у фінансовій системі, які реалізуються Україною в складних умовах гібридної війни, мали результатом формування фінансової стійкості держави, насамперед, у бюджетно-податковій, борговій, банківській та валютно-курсовій сферах. Серед ключових чинників, що забезпечували фінансову стійкість України упродовж 2017 р. та в першій половині 2018 року, слід відзначити такі чинники у бюджетно-податковій сфері:

- зростання бюджетних доходів на базі економічного відновлення;
- збільшення обсягів внутрішньої та зовнішньої торгівлі, поліпшення фінансових результатів діяльності підприємств та підвищення середньомісячної заробітної плати стали основою для зростання доходів бюджетів;
- налагоджено прозорий процес своєчасного бюджетного відшкодування ПДВ. Обсяги надходження та відшкодування ПДВ збільшилися завдяки поліпшенню системи його електронного адміністрування;
- проведено спецконфіскацію корупційних коштів до бюджетного цільового фонду забезпечення оборони й безпеки держави;
- забезпечено бюджетне фінансування видатків на оборону й безпеку на рівні 5% ВВП. Збройна військова агресія Російської Федерації змусила Україну істотно збільшити видатки на оборону, які напередодні розгортання гібридної війни ледве перевищували 1 % ВВП;
- збільшено капітальні видатки державного та місцевих бюджетів;
- зменшено дефіцит Державного бюджету України, що стало можливим завдяки економії коштів, обґрунтованості пріоритетів бюджетного фінансування та бюджетній консолідації. У 2017 р. дефіцит Державного бюджету становив 47,9 млрд. грн., що на 29,8 млрд. грн. або на 38,3 % менше затвердженого (77,6 млрд. грн.) показника та на 22,4 млрд. грн. або в 1,5 рази менше фактичного показника попереднього 2016 р. (70,3 млрд. грн.). У підсумку дефіцит бюджету відносно ВВП вдалося зменшити з – 2,3 % у 2015 р. та – 2,9 % у 2016 р. до рекордно низьких за останні роки – 1,6 % ВВП у 2017 р.;
- сформовано стратегічне бачення реформування системи публічних фінансів, сплановані послідовність заходів та терміни їх реалізації. На початку лютого 2017 р. затверджена Стратегія реформування системи управління державними фінансами, а в травні – план заходів із її реалізації;
- впроваджено низку успішних проєктів із підвищення ефективності та прозорості публічних фінансів за рахунок використання інноваційних інформаційних технологій. Найбільш відомі досягнення щодо впровадження систем публічних закупівель «ProZorro» та відшкодування ПДВ [1, с. 124].

Ці чинники позитивно вплинули на рівень фінансової безпеки України, проте проведене дослідження показало суттєві проблеми України з локалізацією та зменшенням розмірів тіньової економіки. Дані проблеми

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

були викликані як зовнішніми (військова агресія, кон'юнктура зовнішніх ринків, слабкий розвиток світової економіки, протекціоністська політика ряду країн – експортерів української продукції та ін.), так і внутрішніми (політична нестабільність, економічна криза, низька ефективність державного управління, рівень корупції тощо) причинами. Значний розмір тіньової економіки має переважно негативний вплив на легальну економіку країни породжуючи кризові явища, знижуючи ефективність державного управління та соціального захисту населення в Україні. З іншого боку боротьба з тіньовою економікою має принести значний економічний ефект та може виступити джерелом значних інвестицій у відновлення легальної економіки держави. Особливої важливості набуває боротьба за зменшення розмірів тіньової економіки України в рамках збільшення доходів державного бюджету та зменшення дефіциту Пенсійного фонду країни.

Тінізація економіки, глибина її зв'язків із звичайною економікою, зумовлює макроекономічні диспропорції та структурні деформації соціально-економічного розвитку і зниження ефективності національної економічної політики загалом. Поширення тіньової економіки поряд із макроекономічною розбалансованістю та обмеженістю ресурсів визнані Всесвітнім економічним форумом основними глобальними ризиками майбутнього десятиріччя разом із незаконною торгівлею, організованою злочинністю та корупцією.

У країнах із перехідною економікою проблема масштабів та динаміки розвитку тіньової економіки набуває особливої актуальності. Недооцінка чи неврахування обсягу тіньової економіки призводять до значних помилок у визначенні макроекономічних показників, економічних і фінансових пропорцій, а відтак реалізації економічної політики загалом. Для України на сучасному етапі її розвитку масштаби тіньової економіки постають суттєвою загрозою національним інтересам країни й національній безпеці в економічній сфері. Існування масштабного тіньового сектора економіки України значною мірою обумовлено неефективністю державних важелів регулювання економічних процесів, недоліками економічної і правової політики.

Таким чином, боротьба за зменшення розмірів тіньової економіки набуває для сучасної України визначального характеру і потребує значних зусиль державних посадовців, бізнесменів, науковців, пересічних громадян, української спільноти. Згідно таблиці 1, для України найбільш придатною на сучасному етапі розвитку і враховуючи специфіку функціонування суспільства, держави та економіки, є ліберальна стратегія державної політики детінізації економіки. Важливим є в рамках розробки та реалізації стратегії вказати часові рамки та орієнтири.

Таблиця 1. Головні стратегії державної політики детінізації економіки України

Стратегія	Консервативна	Ліберальна	Радикальна	Антикорупційна
Спрямованість	Зменшення розмірів «чорної» економіки	Акцент на «другий» та «сірий» сектори тіньової економіки	Боротьба з усіма трьома секторами тіньової економіки	Акцент на боротьбу з корупцією на всіх рівнях державного управління
Допустима доля тіньової економіки у ВВП	Наявність «другого» та «сірого» секторів тіньової економіки	На рівні економічно розвинутих країн	Усунення тіньової економіки або наявність незначних її розмірів	Наявність всіх секторів тіньової економіки без корупційної складової
Методи протидії	Антикримінальні та адміністративні методи	Акцент на моніторинг та економічні методи	Максимальне використання державного апарату та методів примусу	Моніторинг, адміністративні та правові методи боротьби з корупцією
Головні від'ємні моменти	Досить вузька спрямованість	Значні витрати державних ресурсів, складність у реалізації	Низька можливість досягти генеральної мети	Досить вузька спрямованість
Головні переваги	Зрозумілі та перевірені методи боротьби	Значний вплив на легальну економіку, формування доходної частини бюджету країни, рівень безробіття та реальних доходів домашніх господарств	Усунення проблеми тіньової економіки повністю	Суттєве зменшення рівня корупції у державі
Можливість використання в Україні	Можливо з низькою ефективністю	Можливо з високою ефективністю віддачі від розробки та реалізації	Не можливо	Можливо з низькою ефективністю

Джерело: авторська розробка

Вважаємо доречним встановити трирічний термін реалізації стратегії з досягненням рівня тіньової економіки як у країнах «другого ешелону» ЄС, таких як Польща, Чехія, Угорщина. Тобто на рівні 28-30 % до ВВП.

Для успішної реалізації стратегії детінізації економіки України необхідно розробити та реалізувати відповідні методи. Розглянемо методи зі зменшення тіньової економіки в Україні з врахуванням національної специфіки функціонування суспільства, держави, економіки у таблиці 2.

Таким чином, згідно табл. 2, можна у середньостроковому періоді (до 3 років), не витрачаючи значні розміри додаткових державних коштів, підвищити ефективність боротьби з тіньовою економікою та зменшити її розміри в Україні.

Основним стратегічним напрямком підвищення рівня фінансової безпеки України є створення соціально орієнтованої ринкової економіки на базі відродження та прискореного розвитку перспективних секторів вітчизняного виробництва, надання більшої керованості процесам, що відбуваються в економічній та соціальній сферах України.

Таблиця 2. Комплекс методів зі зменшення тіньової економіки в Україні з врахуванням специфіки функціонування суспільства, держави, економіки

Група методів	Назва методів
Боротьба з корупцією	збільшення кримінальної відповідальності за корупційні дії; збільшення рівня оплати праці «низової» ланки державних посадовців та робітників; збільшення рівня роз'яснювальної роботи серед населення та підприємців.
Правові	оптимізація законодавства з точки зору ведення бізнесу; спрощення реєстраційних процедур; зменшення кількості дозволів та відповідних документів; зменшення кількості перевірок підприємців з боку державних контролюючих органів; збільшення незалежності та ефективності судової та правоохоронної системи країни.
Податкові	зменшення часу на сплату податків за рахунок впровадження сучасних інформаційних технологій; зміна вектору роботи податкових органів в сторону консультування населення та підприємців; перегляд кількості податків та обов'язкових зборів, а також їх ставок; збільшення відповідальності за порушення податкового законодавства; збільшення ефективності роботи податкових органів в рамках окремих – областей та муніципалітетів України.
Соціально-економічні	посилення правового захисту підприємців; підвищення рівня економічної грамотності населення, підприємців, державних посадовців та співробітників правоохоронних органів; преференції «білому» бізнесу (зменшення кількості перевірок, доступ до державних тендерів та ін.).
Суспільний контроль за державними посадовцями	відміна всіх видів недоторканності державних посадовців, особливо вищого рангу; заборона займати державні посади представникам великого бізнесу або особам, близькі родичі яких є представниками великого бізнесу; прозоре формування бюджету та контроль за його видатковою частиною, а також державними програмами.

Джерело: складено за даними [12]

Висновки. Фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання зобов'язань. В практиці державного управління часто постають проблеми оцінки та аналізу окремих складових національної безпеки або прийняття рішень по одному з напрямків забезпечення фінансової безпеки, коли дані щодо зміни інших складових безпеки відсутні. Забезпечення фінансової безпеки країни вимагає припинення практики втечі капіталів, що є однією з найбільш сильних внутрішніх загроз фінансовій безпеці країни в цілому. Факторами, що сприяють виникненню ризиків фінансової безпеки, виступають також зростання зовнішнього державного боргу, зайва відкритість економіки.

Значний розмір тіньової економіки має переважно негативний вплив на легальну економіку країни породжуючи кризові явища, знижуючи ефективність державного управління та соціального захисту населення в Україні. Боротьба за зменшення розмірів тіньової економіки набуває для сучасної України визначального характеру і потребує значних зусиль державних посадовців, бізнесменів, науковців, пересічних громадян, української спільноти. В чому полягає подальший розвиток дослідження.

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2018. 1316 с.

2. Бабаєв В. М., Торкатюк В. І. Основні напрями забезпечення фінансової безпеки України. Управління фінансово-економічною безпекою: інформаційно-аналітичне забезпечення та конкурентна розвідка, 2013. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/38554/1/22-23.pdf>
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія. Київ : КНТЕУ, 2004. 759 с.
4. Буневич К. Г., Ефимов В. С. Основные направления национальной стратегии финансовой безопасности. Вестник Московского университета им. С. Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление. 2015. № 3 (14). С. 68-74.
5. Варналії З. С., Томашевський Т. Т. Місце фінансової безпеки в системі економічної безпеки України. Інтернаука, Серія: «Економічні науки». 2018. № 8 (18). С. 53-60.
6. Василик О., Мочерний С. Фінансова безпека. Економічна енциклопедія: У 3 т. Т.3. Київ : Вид.центр «Академія», 2002. 952с.
7. Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство; за ред. Геєця В. М. : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.
8. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. Київ, 2001. 319 с.
9. Дмитренко Т. А. Фінансова безпека України: поняття, структура, основні тенденції. Інноваційна економіка. № 6. 2013. С. 336-340.
10. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : Вид-во КНТЕУ, 2001. 384 с.
11. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ : НІСД, 2009. 336 с.
12. Захаренко В. Механізми забезпечення економічної безпеки України. Схід. 2013. № 7(119). С. 40-42.
13. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. Економічна безпека підприємств: навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
14. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України / О. Кальмук // Схід. – 2011. – № 2(109). – С. 40-42.
15. Костирко Р. О., Темнікова Н. В. Фінансова безпека держави і фінансова спроможність підприємств: аналіз сучасного стану та взаємозв'язку. Фінанси України. 2013. № 4. С. 117-125.
16. Крохичева Г. Е., Архипов Э. Л., Зенцова К. С., Новикова Е. И. Финансовая безопасность в системе экономической безопасности. KANT: Экономика и экономические науки. №3(20).
17. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013.
18. Організація системи формування механізму інноваційного забезпечення економічної безпеки конкурентоздатного підприємства: монографія / [В.М. Гончаров, Д.В. Салоха, В.Ю. Припотень, Я.В. Васильовська]. Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2010. 416 с.
19. Приходько В. П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 15. С. 6-8.
20. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. Економічний форум. 2012. №3. С. 14.
21. Тимошенко О. В. Система економічної безпеки національної економіки та комплексний механізм її забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. №12. С. 56-61.
22. Юрків Н. Ю. Забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки України: автореф. дис. д-ра екон. наук. Київ, 2013. 37 с.
23. Яценко Н. М. Поняття та структура фінансової безпеки. Економічний простір. 2008. №13. С. 170–174.
24. Allen W., Wood G. Defining and achieving financial stability. Journal of Financial Stability. 2015. Vol. 26. P. 52-72.
25. Hacker J., Rehm Ph., Schlesinger M. Standing on shaky Ground: Americans' experiences with economic insecurity. Economic Security Index. Washington: The Rockefeller Foundation, 2016. 36 p.

References

1. Analitichna dopovid' do Shchorichnoho Poslannya Prezydenta Ukrayiny do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny «Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovyshe Ukrayiny v 2018 rotsi» [An analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Covenants of Ukraine in 2018»] (2018). Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukr.].
2. Babayev, V. M. & Torcatyuk, V. I. (2013). Osnovni napryamy zabezpechennya finansovoyi bezpeky Ukrayiny [Main directions of providing financial security of Ukraine]. Upravlinnya financovo-ekonomichnoyu bezpekoyu: informatsiyno-analitichne zabezpechennya ta konkurentna rozvidka - Management of Financial-Economic Security: Information and Analytical Support and Competitive intelligence. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/38554/1/22-23.pdf> [in Ukr.].
3. Baranovsky, O. I. (2004). Financova bezpeka v Ukrayini (metodolohiya otsinky ta mekhanizmy zabezpechennya) [Financial Security in Ukraine (Evaluation Methodology and Means of Provision)]. Kyiv: KNTEU [in Ukr.].
4. Bunevich, K. G. & Efimov V. S. (2015). Osnovnye napravleniya natsyonal'noy stratehii financovoy bezopasnosti [Main directions of the national strategy of financial security]. Vestnik Moskovskoho univerciteta im.

S.Yu. Vitte. Seriya 1: *Ekonomika i upravlenie – Bulletin of the Moscow State University named after S.Witte Series 1: Economics and Management*, 3 (14), 68-74 [in Rus.].

5. Varnalij, Z. S. & Tomashevskiy, T. T. (2018). *Mistse finansovoyi bezpeky v systemi ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [The place of financial security in the system of economic security]*. Internauka, Seriya: *Ekonomichni nauky – Interscience, Series: «Economics»*, 8 (18), 53-60 [in Ukr.].

6. Vasylyk O. (2002). *Financova bezpeka [Finance security]*. *Ekonomichna entsyklopediya: u 3 tomakh, tom 3 – Economic Encyclopedia: at 3 t., 3*. Kyiv: vyd. tsentr «Akademiya» [in Ukr.].

7. Heyets', V. M. (Eds.), Kyzym, M. O., Klebanova, T. C., Chernyak, O. I. et al. (2006). *Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryyemstvo [Modeling of economic security: state, region, enterprise]*. Kharkiv: VD «INZHEK» [in Ukr.].

8. Hubskeyi, B. V. (2001) *Ekonomichna bezpeka Ukrayiny: metodolohiya vymiru, stan i stratehiya zabezpechennya [Economic Security of Ukraine: Measurement Methodology, state and strategy of ensuring]*. Kyiv [in Ukr.].

9. Dmytrenko, T. A. (2013). *Finansova bezpeka Ukrayiny: ponyattya, struktura, osnovni tendentsiyi [Financial security of Ukraine: essence, structure, trend]* *Innovatsiyna ekonomika - Innovation Economics*, 6, 336-340 [in Ukr.].

10. Yermoshenko, M. M. (2001). *Finansova bezpeka derzhavy: natsional'ni interesy, real'ni zahrozy, stratehiya zabezpechennya [Financial Security of the State: National Interests, Real Threats, Strategy of Ensuring]*. Kyiv: Vyd-vo KNTEU [in Ukr.].

11. Zhalylo, Ya. A. (2009). *Teoriya ta praktyka formuvannya efektyvnoyi ekonomichnoyi stratehiyi derzhavy [Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state]*. Kyiv: NISD [in Ukr.].

12. Zaharenko, V. (2013). *Mekhanizmy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Mechanisms for the ensuring of economic security of Ukraine]* *Skhid – East*, 7 (119), 40-42 [in Ukr.].

13. Ivanyuta, T. M. & Zaichachkovsky, A. O. (2009). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemctv [The economic security of enterprises]*. Kyiv Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukr.].

14. Kalmuk, O. (2011). *Mekhanizmy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Mechanisms of the economic security of Ukraine]* *Skhid – East*, 2 (109), 40-42 [in Ukr.].

15. Kostyrko, R. O. & Temnikova, N. V. (2013). *Finansova bezpeka derzhavy i financova spromozhnict' pidpryyemctv: analiz suchasnoho stanu ta vzayemozv'yazku [Financial security and financial capacity of entrepreneurs: analysis of current state and relationship]* *Finansy Ukrayiny - Finances of Ukraine*, 4, 117-125 [in Ukr.].

16. Krokhicheva, G. E., Arkhipov, L. E., Zentsova, K. S. & Novikova E. I. *Financovaya bezopasnost' v sisteme ekonomicheskoy bezopasnosti [Financial security in the system of economic security]*. KANT: *Ekonomika i ekonomicheskie nauki – KANT: Economics*, 3 (20) [in Rus.].

17. Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny *Metodychni rekomendatsiyi shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny: vid 29.10.2013 № 1277 [Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine Methodological recommendations for calculating the level of the economic security of Ukraine from October 29, 2013, No. 1277]*. URL: <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodychniRekomendatsii> [in Ukr.].

18. Honcharov, V. M., Salokha, D. V., Prypoten', V. Yu. & Vas'kovs'ka, Ya. V. (2010). *Orhanizatsiya systemy formuvannya mekhanizmu innovatsiynoho zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky konkurentozdatnoho pidpryyemstva [Organization of the system of the formation of the mechanism of innovation ensuring of the economic security of a competitive enterprise]*. Donets'k: SPD Kupriyanov V.S. [in Ukr.].

19. Prykhodko, V. P. (2013). *Mekhanizm derzhavnogo rehulyuvannya ta upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu [Mechanism of state regulation and management of economic security]*. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid - Investment: practice and experience*, 15, 6-8 [in Ukr.].

20. Savitska, O. (2012). *Otsinka ta shlyakhy zabezpechennya financovoyi bezpeky Ukrayiny [Assessment and ways of financial security ensuring of Ukraine]*. *Ekonomichnyy forum - Economic forum*, 3, 14 [in Ukr.].

21. Tymoshenko, O. V. (2016). *Systema ekonomichnoyi bezpeky natsional'noyi ekonomiky ta kompleksnyi mekhanizm yiyi zabezpechennya [The system of economic security of the national economy and the complicated mechanism of its ensuring]*. *Naukovy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – The bulletin of the International Humanitarian University*, 12, 56-61. [in Ukr.].

22. Yurkiv, N. Yu. (2013). *Zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky real'noho sektoru ekonomiky Ukrayiny [Ensuring economic security of the real sector of the economy of Ukraine]* *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukr.].

23. Yatsenko, N. M. (2008). *Ponyattya ta struktura finansovoyi bezpeky [Concept and structure of financial security]*. *Ekonomichnyy prostir – Economic Space*, 13, 170-174 [in Ukr.].

24. Allen, W. & Wood, G. (2015). *Defining and achieving financial stability*. *Journal of Financial Stability*, 26, 52-72 [in Eng.].

25. Hacker, J., Rehm, Ph, & Schlesinger, M. (2016). *Standing on shaky Ground: Americans' experiences with economic insecurity*. *Economic Security Index*. Washington: The Rockefeller Foundation [in Eng.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ:

Варналії Захарій Степанович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
e-mail: vzs1955@gmail.com

Томашевський Тарас Тарасович, магістр 2 курс,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
e-mail: tomashevskiy.taras@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Варналий Захарий Степанович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка
e-mail: vzs1955@gmail.com

Томашевський Тарас Тарасович, магістр 2 курса,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка
e-mail: tomashevskiy.taras@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS:

Varnalii Zakharii, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: vzs1955@gmail.com

Tomashevskiy Taras, 2 year masters` student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: tomashevskiy.taras@gmail.com

УДК 336.71

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-179-188>

**АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВИХ КОМПАНІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ ІНФРАСТРУКТУРИ
ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

Калівошко О. М.

Актуальність теми дослідження. Одними з самих загадкових і одночасно системно важливих та системоутворюючих установ інфраструктури фінансово-кредитного ринку України є фінансові компанії.

Постановка проблеми. Різноманітним питанням пов'язаних з функціонуванням фінансових компаній, приділяється не досить багато уваги вітчизняними науковцями та чиновниками, особливо в порівнянні з іншими фінансовими посередниками, а також їх роллю та значенням для національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на велику кількість публікацій стосовно фінансових компаній, більшість з них не стосується вітчизняного фінансового ринку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Здійснивши огляд наукової вітчизняної періодики на предмет діяльності фінансових компаній у складі інфраструктури фінансово-кредитного ринку України, ми прийшли до висновку, що існує дефіцит уваги до функціонування саме вітчизняних фінансових компаній, тому в дослідженні ми спробуємо хоч трохи заповнити цю прогалину.

Постановка завдання (мета роботи). Провести аналіз та розкрити діяльність фінансових компаній, як елементів інфраструктури фінансово-кредитного ринку України.

Метод або методологія проведення дослідження. Методологічною основою статті стали системний підхід та формальна логіка. Для досягнення поставленої мети було опрацьовані інформаційні матеріали, аналітичні та статистичні дані, які стосуються діяльності фінансових компаній, наукові праці вчених. Застосовувалися методи індукції та дедукції, узагальнення та порівняння.

Результати роботи. Проаналізовано діяльність фінансових компаній, як елементів інфраструктури фінансово-кредитного ринку України. Оцінено динаміку зміни кількості фінансових компаній. Проаналізовано динаміку зміни обсягів їх активів, капіталу, об'ємів за видами фінансових послуг у грошовому та відсотковому виразах. Охарактеризовано динаміку зміни вартості та кількості договорів факторингу та динаміку зміни розподілу факторингових операцій за галузями, також у грошовому та відсотковому виразах.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані для прискорення подальшого наукового розгляду актуальних питань, пов'язаних з функціонуванням фінансових компаній, і слугуватимуть основою для державних і законодавчих ініціатив з підвищення економічного інтересу суб'єктів господарювання до активізації діяльності фінансових компаній.

Висновки. Фінансові компанії є системними елементами інфраструктури фінансово-кредитного ринку України, для того щоб вони стали системоутворюючими та дали поштовх для ефективного розвитку всієї фінансової системи їм необхідна адекватна нормативно-правова та інформаційна підтримка, з одного боку для популяризації їх послуг, а з іншого для підвищення якості контролю та збільшення прозорості діяльності.

Ключові слова: фінансові компанії, діяльність фінансових компаній, активи та капітал фінансових компаній, види послуг фінансових компаній, факторинг, джерела фінансування факторингових операцій.

АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИНАНСОВЫХ КОМПАНИЙ КАК ЭЛЕМЕНТОВ ИНФРАСТРУКТУРЫ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Каливошко А. Н.

Актуальность темы исследования. Одними из самых загадочных и одновременно системно важных и системообразующих учреждений инфраструктуры финансово-кредитного рынка Украины являются финансовые компании.

Постановка проблемы. Разнообразным вопросам связанных с функционированием финансовых компаний, уделяется недостаточно много внимания отечественными учеными и чиновниками, особенно по сравнению с другими финансовыми посредниками, а также их ролью и значением для национальной экономики.

Анализ последних исследований и публикаций. Невзирая на большое количество публикаций о финансовых компаниях, большинство из них не касается отечественного рынка.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Осуществив обзор научной отечественной периодики на предмет деятельности финансовых компаний в составе инфраструктуры финансово-кредитного рынка Украины, мы пришли к выводу, что существует дефицит внимания к функционированию именно отечественных финансовых компаний, поэтому в исследовании мы попытаемся хоть немного восполнить этот пробел.

Постановка задачи (цель работы). Провести анализ и раскрыть деятельности финансовых компаний, как элементов инфраструктуры финансово-кредитного рынка Украины.

Метод или методология проведения исследования. Методологической основой статьи стали системный подход и формальная логика. Для достижения поставленной цели было проработано информационные материалы, аналитические и статистические данные, касающиеся деятельности финансовых компаний, научные труды ученых. Применялись методы индукции и дедукции, обобщения и сравнения.

Результаты работы. Проанализирована деятельность финансовых компаний, как элементов инфраструктуры финансово-кредитного рынка Украины. Оценены динамика изменения количества финансовых компаний. Проанализированы динамики изменения объемов их активов, капитала, объемов по видам финансовых услуг в денежном и процентном выражениях. Охарактеризованы динамика изменения стоимости и количества договоров факторинга и динамика изменения распределения факторинговых операций по отраслям, также в денежном и процентном выражениях.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы для ускорения дальнейшего научного рассмотрения актуальных вопросов, связанных с функционированием финансовых компаний и послужат основой для государственных и законодательных инициатив по повышению экономического интереса субъектов хозяйствования к активизации деятельности финансовых компаний.

Выводы. Финансовые компании являются системными элементами инфраструктуры финансово-кредитного рынка Украины, для того чтобы они стали системообразующими и дали толчок для эффективного развития всей финансовой системы им необходима адекватная нормативно-правовая и информационная поддержка, с одной стороны для популяризации их услуг, а с другой для повышения качества контроля и увеличения прозрачности деятельности.

Ключевые слова: финансовые компании, деятельность финансовых компаний, активы и капитал финансовых компаний, виды услуг финансовых компаний, факторинг, источники финансирования факторинговых операций.

THE ANALYSIS OF FINANCIAL COMPANIES ACTIVITIES AS THE ELEMENTS OF UKRAINE FINANCIAL AND CREDIT MARKET INFRASTRUCTURE

Kalivoshko O. M.

Relevance of research topic. One of the most enigmatic and at the same time systemically important and system-building institutions of the infrastructure of the financial and credit market of Ukraine are financial companies.

Formulation of the problem. Diverse issues related to the functioning of financial companies are not paid much attention by domestic scientists and officials, especially in comparison with other financial intermediaries, as well as their role and significance for the national economy.

Analysis of recent research and publications. Despite the large number of publications on financial companies, most of them do not apply to the domestic financial market.

Selection of unexplored parts of the general problem. Carrying out a review of the scientific national periodical press about the activities of financial companies in the infrastructure of the financial and credit market of Ukraine, we concluded that there is a lack of attention to the functioning of domestic financial companies, therefore, in the study, we will try to fill this gap at least slightly.

Setting the task, the purpose of the study. Conduct an analysis and disclose the activities of financial companies as elements of the infrastructure of the financial and credit market of Ukraine.

Method or methodology for conducting research. Became a systematic approach and formal logic. In order to achieve this goal, information materials, analytical and statistical data related to the activities of financial companies, scientific works of scientists were worked out. Methods of induction and deduction, generalization and comparison were used.

Presentation of the main material (results of work). The analysis of the activity of financial companies as elements of the infrastructure of the financial and credit market of Ukraine. Dynamics of changes in the number of financial companies is evaluated. Dynamics of changes in volumes of their capital assets volumes by types of financial services in monetary and interest terms are analyzed. The dynamics of changes in the value and number of factoring contracts and the dynamics of the change in the distribution of factoring transactions by industry in the monetary and interest terms are also characterized.

The field of application of results. The results of the research can be used to the accelerate further scientific consideration of topical issues related to the functioning of financial companies and will serve as the basis for state and legislative initiatives to increase the economic interest of business entities to revitalize financial companies.

Conclusions according to the article. Financial companies are system elements of the infrastructure of the financial and credit market. In order for them to become system-based and give impetus to the effective development of the entire financial system, they need adequate regulatory and information support, on the one hand to popularize their services, and on the other hand to improve the quality of control and increase transparency of activities.

Keywords: financial companies, the activities of financial companies, assets and capital of financial companies, types of services of financial companies, factoring, sources of financing of factoring transactions.

JEL Classification: G21; G23; E44

Актуальність теми дослідження. Одними з самих загадкових і одночасно системно важливих та системоутворюючих установ інфраструктури фінансово-кредитного ринку України є фінансові компанії. На сьогоднішній день під вивіскою фінансових компаній в Україні, в переважній своїй більшості, переходять факторингові та мікрофінансові (мікrokредитні) організації, і якщо інформація щодо результатів діяльності перших, хоч якось висвітлюється в статистично-інформаційному вимірі, то стосовно других є досить розмитою та не відповідає дійсності.

Постановка проблеми. Різноманітним питанням пов'язаних з функціонуванням фінансових компаній, приділяється не досить багато уваги вітчизняними науковцями та чиновниками, особливо в порівнянні з іншими фінансовими посередниками, а також їх роллю та значенням для національної економіки.

Фінансовими компаніями в Україні є фінансові установи, що надають фінансові послуги, їх державне регулювання віднесено до сфери Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). Вони не можуть надавати страхові послуги, послуги з накопичувального пенсійного забезпечення, також ними не можуть бути фінансові установи, які є юридичними особами публічного права та кредитні установи (кредитні спілки, ломбарди, тощо) [1]. Крім того вони поділяються, згідно Порядку надання звітності фінансовими компаніями затвердженого Нацкомфінпослуг, на фінансові компанії групи А та фінансові компанії групи Б. До групи А відносяться ті фінансові компанії, які надають позики, послуги факторингу, фінансового лізингу, довірчого управління фінансовими активами, при чому мають проводити діяльність за рахунок власного капіталу або субординованого боргу, взятого від господаря істотної участі у фінансовій компанії. В свою чергу до фінансових компаній групи Б відносять тих, котрі здійснюють функціонування за рахунок коштів, отриманих з інших джерел ніж організації групи А, наприклад за допомогою кредитів [2]. Ще, слід звернути увагу на те, що Нацкомфінпослуг представляючи статистичну інформацію, щодо фінансових компаній, не застосовує в ній розподіл їх на групи А та Б.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню різноманітних питань функціонування фінансових компаній присвячено праці таких вчених, як: В. Воронов, С. Євдокімова, А. Казімагомедов, Дж. Каллендер, М. Леднев, О. Малініна, В. Муталімов, Г. Орлова, П. Пешкова, Ю. Рижкова, С. Романов, І. Смірнов, Б. Соколов, Є. Тарановська та інші. Незважаючи на велику кількість публікацій стосовно фінансових компаній, більшість з них не стосується вітчизняного фінансового ринку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Здійснивши огляд наукової вітчизняної періодики на предмет діяльності фінансових компаній у складі інфраструктури фінансово-кредитного ринку України, ми прийшли до висновку, що існує дефіцит уваги до функціонування саме вітчизняних фінансових компаній, тому в дослідженні ми спробуємо хоч трохи заповнити цю прогалину.

Постановка завдання (мета статті). Провести аналіз та розкрити діяльність фінансових компаній, як елементів інфраструктури фінансово-кредитного ринку України.

Методика дослідження. Методологічною базою роботи стали системний підхід та формальна логіка. Для досягнення поставленої мети було опрацьовано інформаційні матеріали, аналітичні та статистичні дані, які стосуються діяльності фінансових компаній, наукові праці вчених. Застосовувалися методи індукції та дедукції, узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед небанківських фінансових установ, окрім кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів та страхових організацій, невелику, але потенційно перспективну роль, серед інфраструктури фінансово-кредитного ринку України, відіграють фінансові компанії, особливо ті з них, які мають діючі ліцензії на здійснення факторингових послуг, а також послуг фінансового лізингу (див. рис.1).

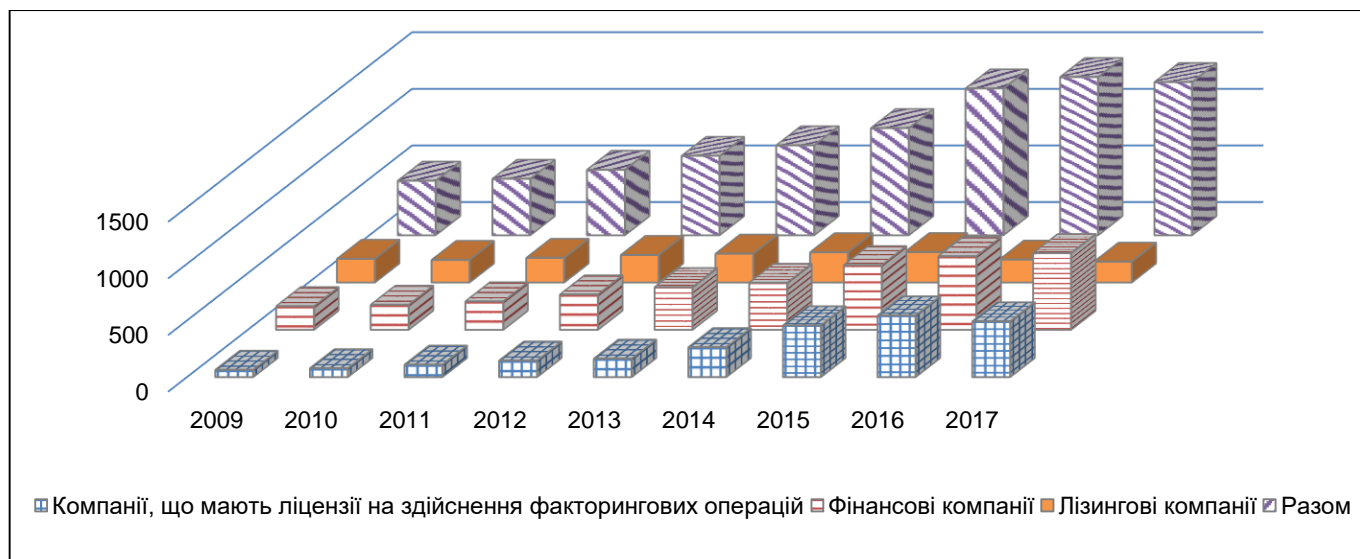

Рисунок 1. Динаміка зміни кількості лізингових та фінансових компаній протягом 2009-2017 рр. на 31.12*
 Джерело: складено та побудовано автором за матеріалами [3]

Як бачимо з рисунку 1 загальна кількість фінансових компаній та компаній, що мають ліцензії на здійснення факторингових операцій (якщо не брати до уваги результати 2017 року) в Україні постійно зростала, на відміну від інших небанківських фінансових інститутів [3].

Отже ми можемо зробити висновок, що фінансові компанії в Україні можна розподілити на дві групи:

1. Ті кількість яких постійно зростає – це поки, що лише фінансові компанії оскільки переважна більшість організацій, які мають ліцензії на здійснення факторингових операцій, і є фінансовими компаніями.

2. Та ті, кількість яких зростала до 2014-2015 років та почала знижуватися після – це лізингові компанії.

3 показниками кількості фінансових компаній певного виду, певну ясність ми внесли, викликають запитання питання якості та ефективності функціонування цих організацій (див. рис. 2).

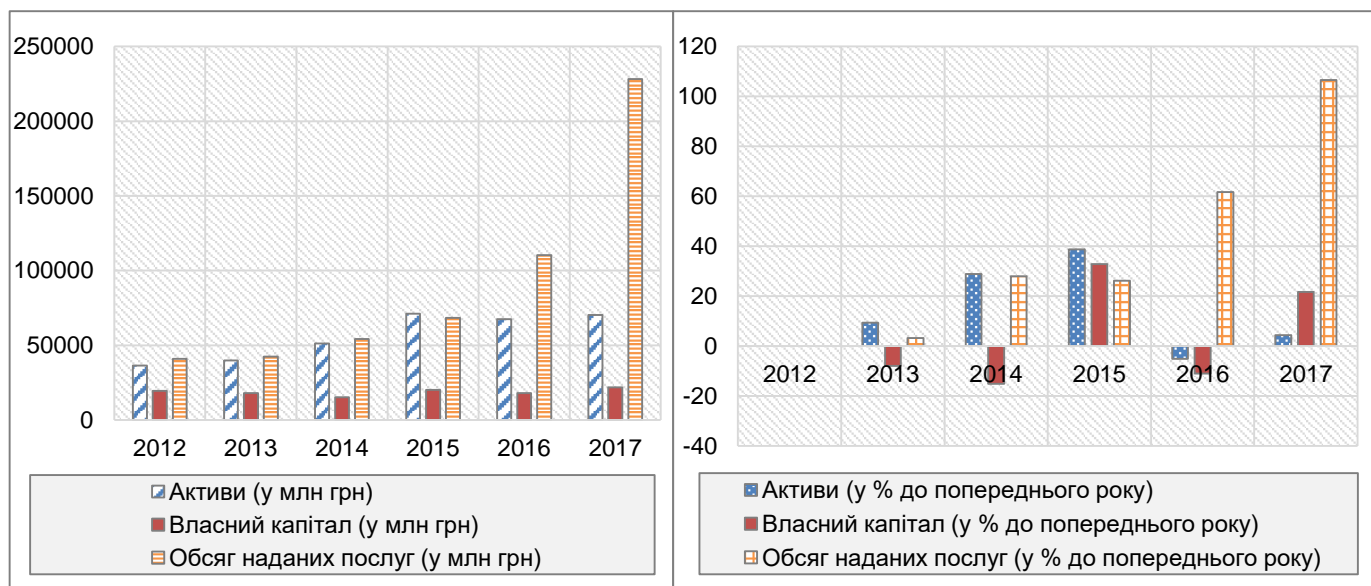

Рисунок 2. Динаміка зміни обсягів активів та капіталу фінансових компаній протягом 2012-2017 років, на 31.12

Джерело: складено та побудовано автором за матеріалами [3].

Як ми можемо бачити з рис. 2, в Україні зростає не тільки загальна кількість фінансових компаній, але й з перемінними успіхами зростає і їх фінансова потужність, зокрема об'єми активів, з 2012 року до 2017 року зросли на 93,1%, або на 33 895,8 млн грн. Занепокоєння викликає лише обсяг власного капіталу, він хоча на кінець 2017 року зріс у порівнянні з 2012, але лише на 11,9%, або на 2 326,2 млн грн, а це не надто вагомий значення за п'ять років, особливо якщо звернути увагу на від'ємні значення темпів його приросту у 2013-2014 та 2016 роках, а якщо ще такий приріст порівняти з темпами приросту обсягів наданих послуг, які зросли аж на, 456,1% або на 187133,2 млн грн, то у майбутньому можуть виникнути запитання до рівня надійності цих компаній, з одного боку, хоча з іншого, вимальовуються райдужні перспективи їх розвитку та можливої доходності.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Побачивши яскраву позитивну динаміку зростання обсягів наданих послуг фінансовими компаніями ми вирішили на рисунку 3 показати об'єми наданих фінансових послуг за видами, тобто подивитися, який з них найбільше серед суб'єктів фінансово-кредитного ринку користується попитом, окрім послуг з управління фондів фінансування будівництва та фондів операцій з нерухомістю.

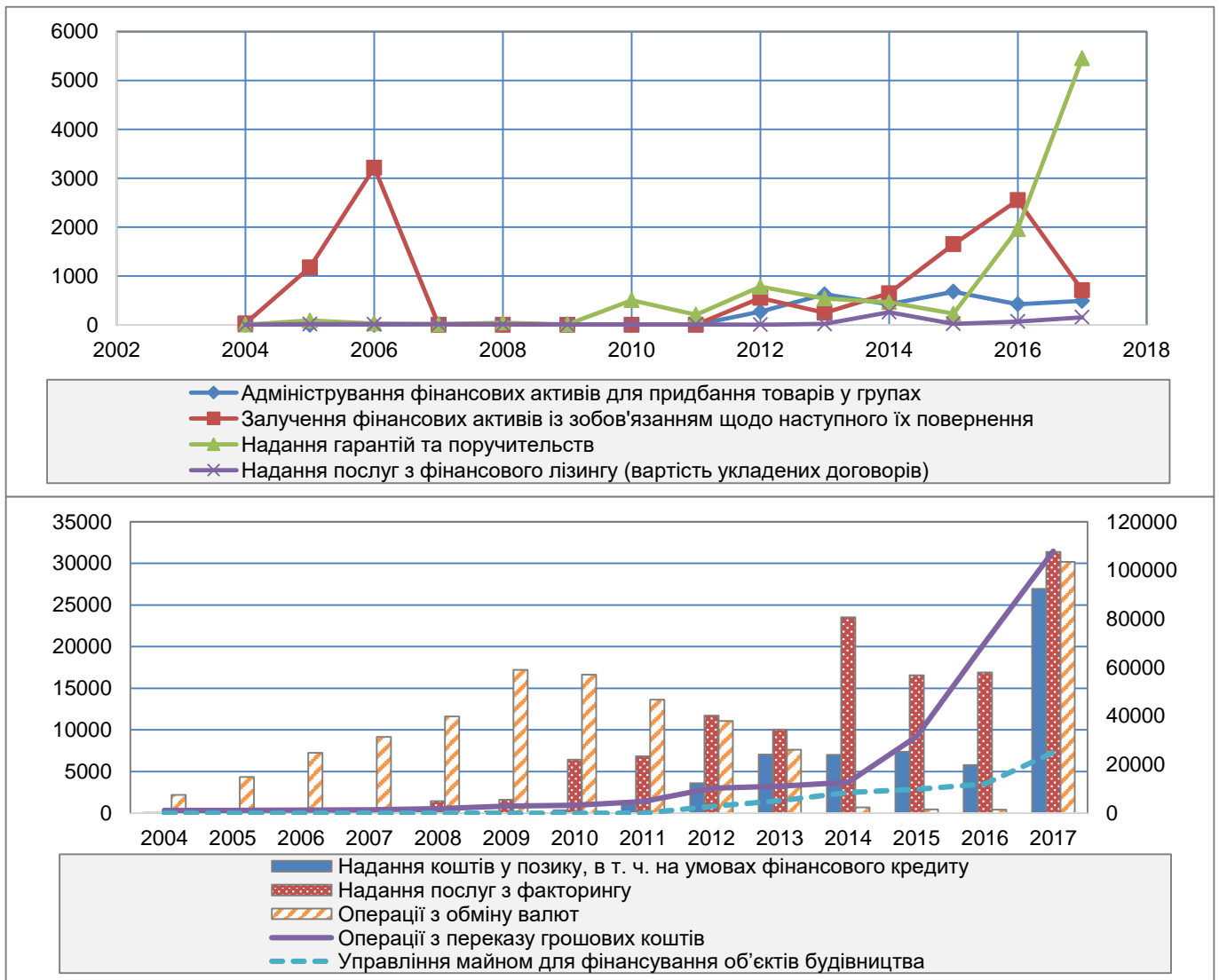

Рисунок 3. Динаміка зміни об'ємів за видами фінансових послуг, які були надані фінансовими компаніями протягом 2004-2017, окрім послуг з управління фондів фінансування будівництва та фондів операцій з нерухомістю, у млн грн, на 31.12

Джерело: складено та побудовано автором за матеріалами [3]

Як видно з рисунку 3 загальні об'єми наданих фінансовими компаніями послуг, як ми вже й зазначали, постійно зростають за виключенням за виключенням 2007 та 2011 років, хоча це не вплинуло на загальну динаміку. Лише доцільно відзначити, що тільки на такі види послуг, як операції з переказу грошових коштів та управління майном для фінансування об'єктів будівництва (та/або здійснення операцій з нерухомістю) не вплинули фінансові та політичні події 2008 та 2014 років, а на прикладі динаміки операцій з обміну валют, ми наочно можемо спостерігати ступінь адміністративного впливу на регулювання валютного ринку, особливо протягом 2014-2016 років.

На рисунку 4, для більш якісного з'ясування значення та ролі певного з видів фінансових послуг, які надають фінансові компанії, зобразили їх динаміку у відсотковому виразі.

Як ілюструє рисунок 4, що операції з обміну валют поступово передали пальму першості операціям з переказу грошових коштів, і їх ролі змінилися можна навіть сказати, що обернено пропорційно, тому ці два види фінансових послуг разом з факторингом (який у 2012 та 2014 роках мав навіть найбільший відсоток), а також з таким видом, як управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю протягом досліджуваних чотирнадцяти років завжди займали від 80% у 2013 році до 99% у 2009 році, від загального об'єму всіх здійснених операцій, при чому показник відсотку більше 90 спостерігається у семи з чотирнадцяти досліджуваних років (2004, 2007-2011 та 2016).

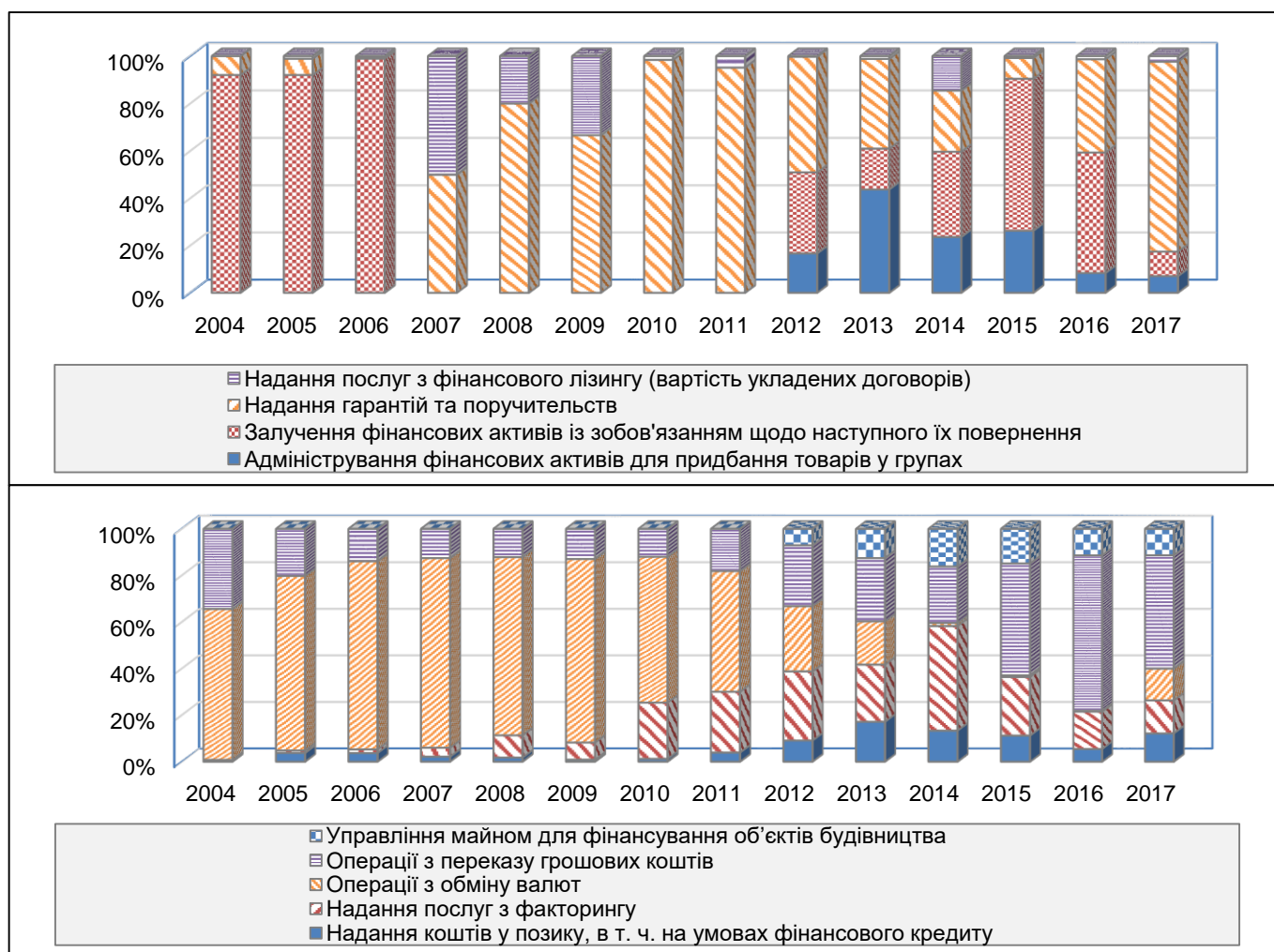

Рисунок 4. Динаміка зміни об'ємів за видами фінансових послуг, які були надані фінансовими компаніями протягом 2004-2017, окрім послуг з управління фондів фінансування будівництва та фондів операцій з нерухомістю, у % від загальної кількості, на 31.12

Джерело: складено та побудовано автором за матеріалами [3]

Крім того дані виду фінансових послуг, який називається: управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю, з'явилися тільки з 2012 року, отже можемо ще раз коментувати значення адміністративного впливу на зміну ролі, в даному випадку, такого виду фінансових послуг, як операції з обміну валют. Подивимось , що ж буде далі, як буде розвиватися вітчизняний фінансово-кредитний ринок загалом, його сегменти зокрема і якого ступеню впливу від державних установ він зазнаватиме.

Як свідчать рисунки 1 та 3 в Україні збільшення кількісного числа фінансових компаній, які мають ліцензії на здійснення факторингових операцій супроводжується зростанням їх обсягів, тому на рисунках 5, 6, 7 та 8 ми покажемо деякі з якісних показників, такого розповсюдженого в розвинених країнах виду фінансової послуг, як факторинг.

Як свідчать дані рисунку 5, постійно відбувається зростання, як вартості так і кількості договорів факторингу, певні спади можна помітити лише у 2014-2015 роках, згідно чого можна констатувати, що в Україні хоча й повільно, але все ж таки відбувається зростання даного виду фінансових послуг. Набагато цікавішим та суперечливішим за своєю динамікою є показник середньої вартості одного укладеного договору факторингу, хоча, що є дуже позитивним моментом, й відбулося його загальне зростання приблизно у чотири рази за тринадцять досліджуваних років.

Цікаво також спостерігати тенденцію зміни динаміки джерел фінансування факторингових операцій, яку ми можемо побачити з рисунку 6. Якщо до 2010 року основним джерелом були банківські кредити, це особливо видно у процентному співвідношенні, коли їх частка займала нішу в межах від 55,6 до 77,8 % (бо у грошовому виразі вони зростали аж до 2015 року, і на кінець 2014 року зросли у 13 разів), поступово зменшувалися з невеликим підйомом у 2013-2014 роках, і в 2016 та 2017 роках досягло позначок у 2,1 та 3,3 відсотки відповідно, тобто відбулася повна зміна вектору у джерел фінансування факторингових операцій. Основну та саму об'ємну нішу зайняли власні кошти, показники яких поступово, але систематично збільшувалися, як у процентному виразі, від 13,4 та 3,3 відсотків у 2007-2008 роках до 83,3 та 70,4 відсотків у 2016-2017 роках відповідно, так і грошовому від 65,0 млн грн у 2007 році до 22 077,0 млн грн у 2017, тобто аж у 339,6 рази, що є досить суттєво та показово.

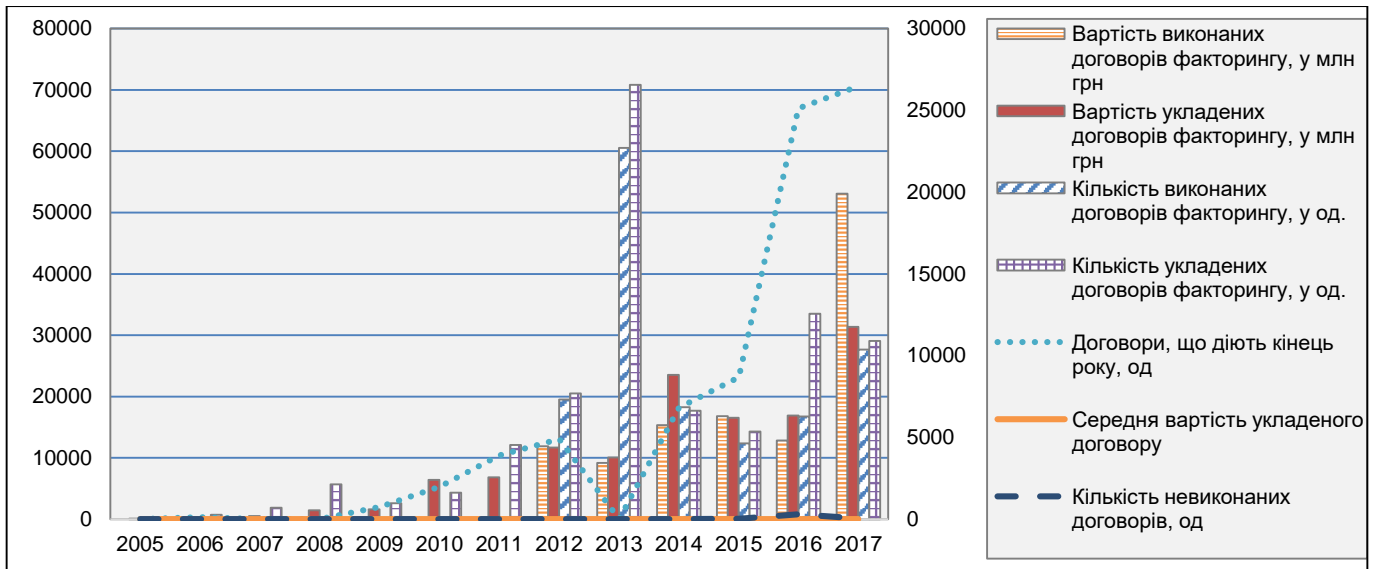

Рисунок 5. Динаміка зміни вартості та кількості договорів факторингу протягом 2005-2017 років, у млн грн, на 31.12

Джерело: складено та побудовано автором за матеріалами [3]

Позичкові кошти юридичних осіб та інші джерела займають досить достойний сегмент у процентній структурі джерел фінансування факторингових операцій і в 2010 році перший з них наблизився до показника у 55%, в інші роки ці джерела займали нішу приблизно від восьми до двадцяти семи відсотків.

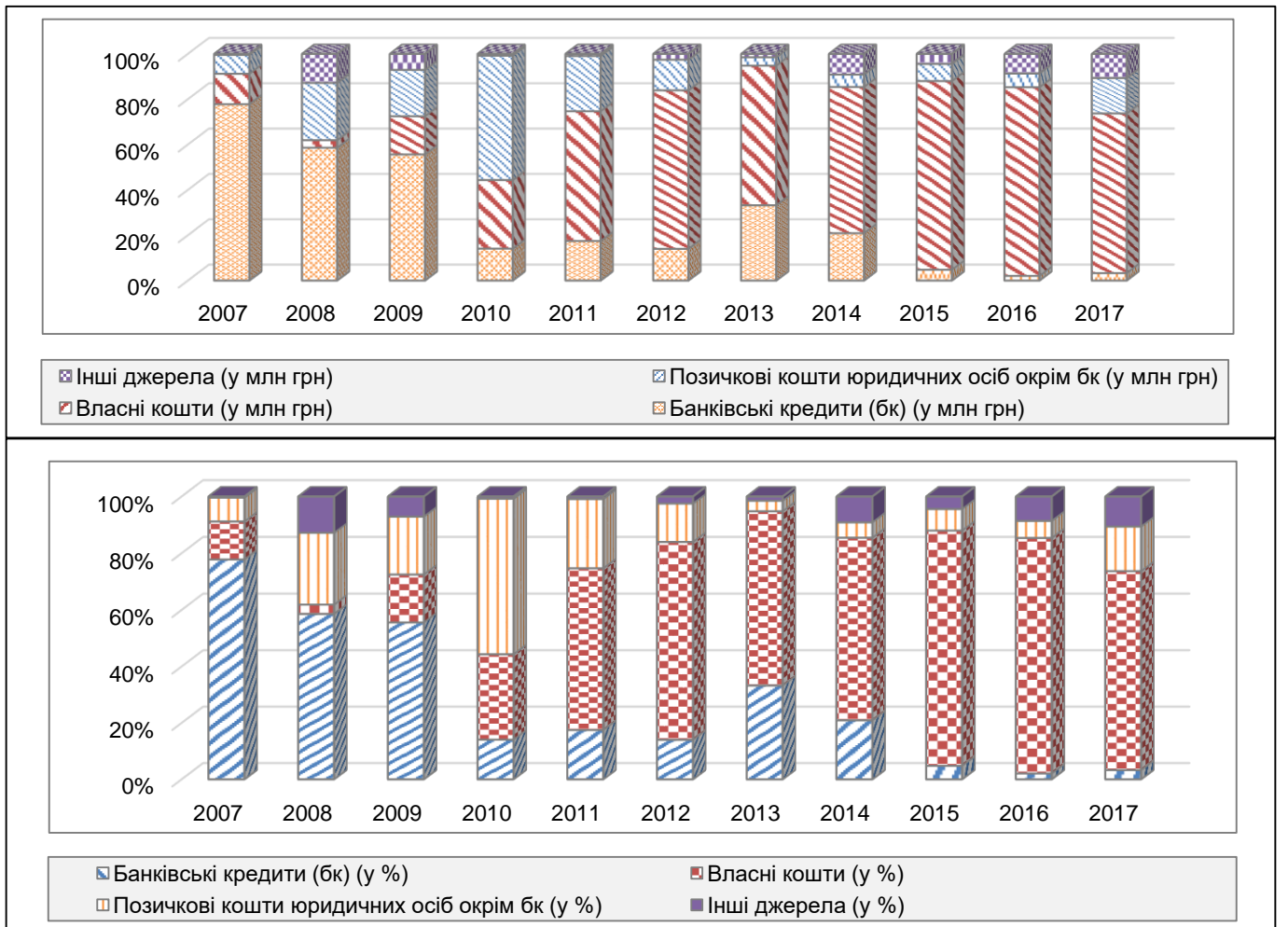

Рисунок 6. Динаміка зміни джерел фінансування факторингових операцій протягом 2007-2017 років, на 31.12

Джерело: складено та побудовано автором за матеріалами [3]

В грошовому виразі у джерела позичкові кошти юридичних осіб відбувається постійне зростання з суттєвим спадом у 2011 році, в інших джерел фінансування також відбувається зростання, хоча й не системне та не систематичне, але від 2007 до 2017 року воно досягло позначки у 1666,75 рази.

З рисунку 7 видно, що кількість факторингових операцій у грошовому виразі зростає рік від року, а найбільше найбільш активну участь у них приймають суб'єкти, які здійснюють свою діяльність у сфері послуг, хоча потрохи зростає обсяг факторингу у будівництві та сільському господарстві.

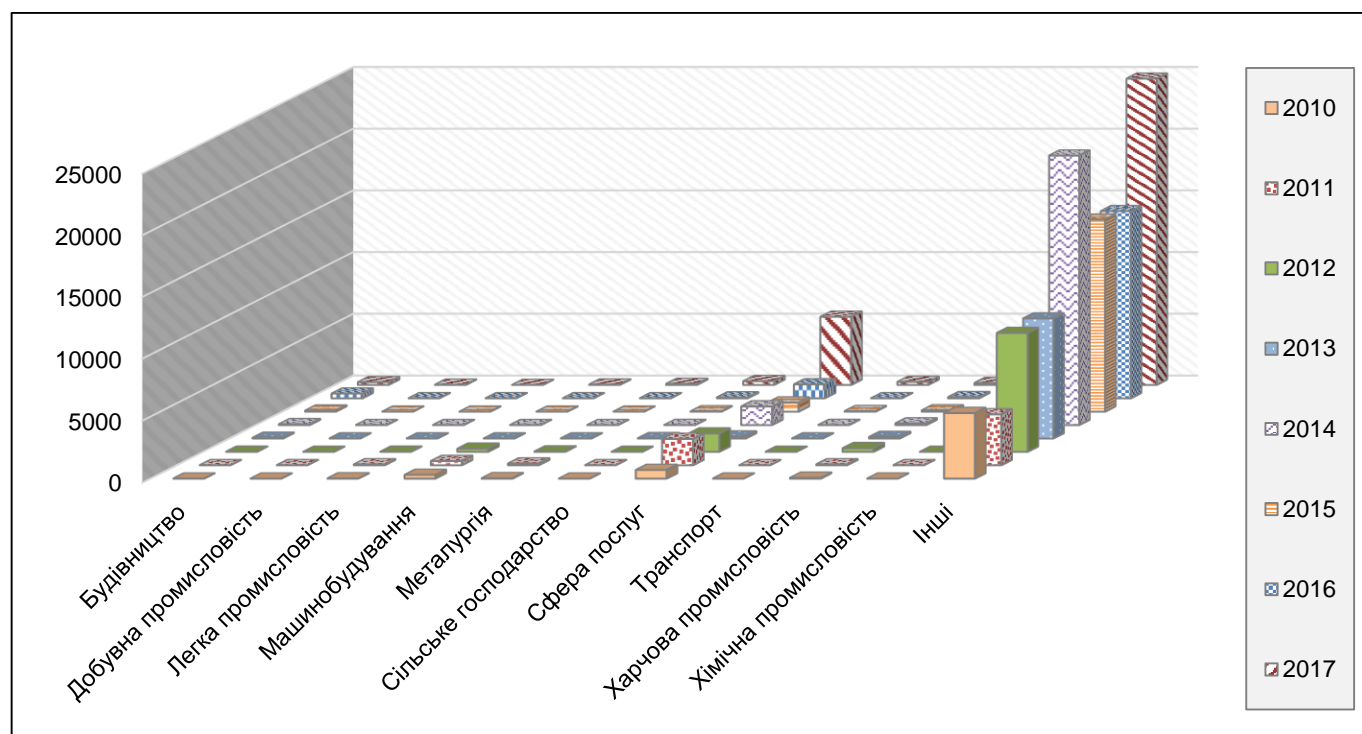

Рисунок 7. Динаміка зміни розподілу факторингових операцій за галузями протягом 2010-2017 років, у млн грн, на 31.12

Джерело: складено та побудовано автором за матеріалами [3]

Також слід відзначити, що як вже зазначили, внаслідок політичних, соціальних та економічних подій 2014-2015 років, відбувся перепад зі зменшенням не тільки загального обсягу факторингових операцій, а й без виключення його об'ємів у всіх без виключення галузях.

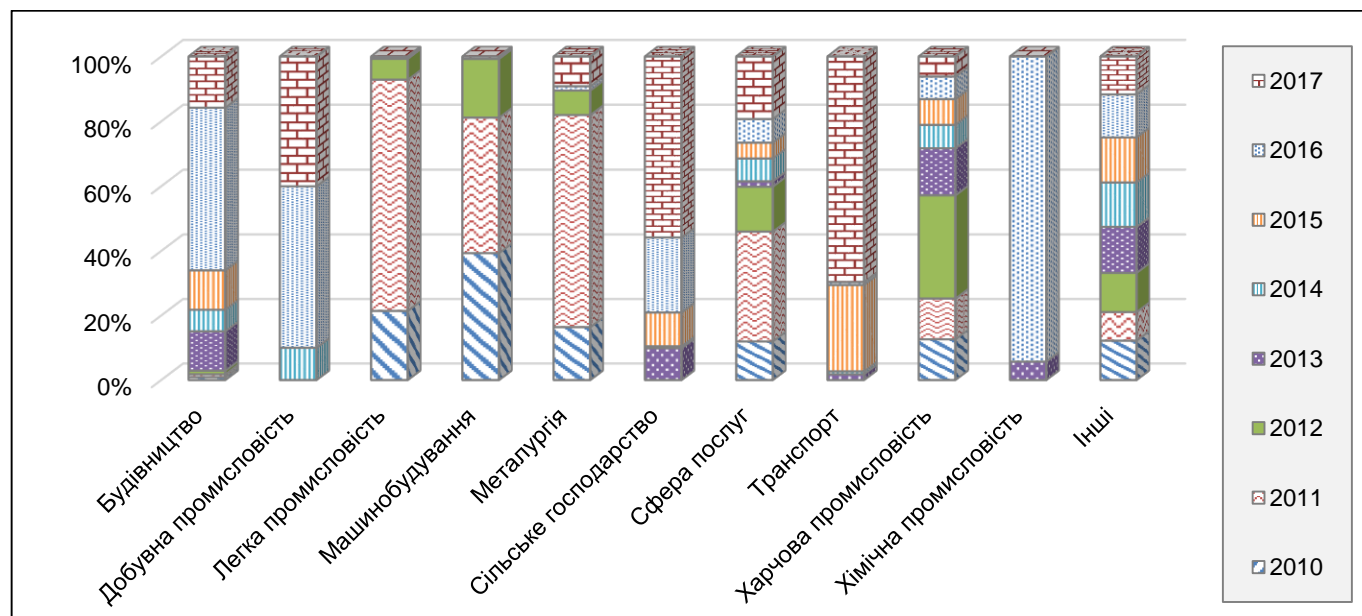

Рисунок 8. Динаміка зміни розподілу факторингових операцій за галузями протягом 2010-2017 років, у %, на 31.12*

Джерело: складено та побудовано автором за матеріалами [3]

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

А дані рис. 8 показують, що суб'єкти сфери послуг, займають від 4,46 відсотків 2015 року до 31,00 відсотку 2011 року у факторингових операцій серед інших галузей, і це є найбільшим об'ємом, а всі інші галузі, не перевищували 1 відсотка від загальної кількості факторингових операцій.

За невеликими виключеннями: машинобудування 2010-2012, металургія в 2011 та харчова промисловість у 2012-2013 роках, хоча і вони коливалися від 1,15 відсотка до 5,0. Проте, слід наголосити, що в графі інші галузі процент ніколи не опускався нижче 60 відсотків, а в 2013 році досягав взагалі 96,57 відсотків, це свідчить:

- по перше, про недосконалу систему висвітлення інформації Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) [3];

- по друге про неефективне її використання, що не дає змоги об'єктивно та повно оцінити розвиток факторингу в Україні, який є важливою складовою фінансового ринку.

Висновки. Проаналізувавши діяльність фінансових компаній, як елементів інфраструктури фінансово-кредитного ринку України, слід відзначити, що вони є системними її елементами, для того щоб вони стали системоутворюючими та дали поштовх для ефективного розвитку всієї фінансової системи їм необхідна адекватна нормативно-правова та інформаційна підтримка, з одного боку для популяризації їх послуг, а з іншого для підвищення якості контролю та збільшення прозорості діяльності.

Перспективи подальшої оптимізації функціонування фінансових компаній носять позитивний характер, що підтверджують постійні показники росту, як загальної кількості компаній, так і обсягу їх активів, капіталу, а особливо об'єму наданих послуг. Про зростання потужностей фінансових компаній свідчить ще й той факт, що протягом останніх семи досліджуваних років основним джерелом фінансування факторингових операцій є власний капітал. Слід відзначити, що у кількості та обсяг вітчизняних наукових праць, стосовно функціонування фінансових компаній, є досить невеликою, порівняно з роботами присвяченими діяльності інших фінансових посередників та не відповідають їх значенню та ролі для оптимального функціонування як фінансово-кредитного ринку зокрема, так і національної економічної системи загалом.

За сучасної економічної ситуації, перспективу подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні та кількісному вимірі впливу ефективного розвитку фінансових компаній на фінансово-кредитний ринок України.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.08.2003 №41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 08.03.2019).

2. Про затвердження Порядку надання звітності фінансовими компаніями, фінансовими установами - юридичними особами публічного права, довірчими товариствами, а також юридичними особами - суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначену законами та нормативно-правовими актами Держфінпослуг або Нацкомфінпослуг можливість надавати послуги з фінансового лізингу : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 26.09.2017 № 3840. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1294-17> (дата звернення: 08.03.2019).

3. Інформація про стан і розвиток фінансових компаній та лізингодавців. Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-finansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html> (дата звернення: 08.03.2019).

References

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnyi reiestr finansovykh ustanov : Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh Ukrainy vid 28.08.2003 №41. [On Approval of the Regulation on the State Register of Financial Institutions: Order of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine dated August 28, 2003 No. 41]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> ((n Ukr.).

2. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia zvitnosti finansovymy kompaniiamy, finansovymy ustanovamy - yurydychnymy osobamy publichnoho prava, dovirchymy tovarystvamy, a takozh yurydychnymy osobamy - subiektamy hospodariuvannia, yaki za svoim pravovym statusom ne ye finansovymy ustanovamy, ale maiut vyznachenu zakonamy ta normatyvno-pravovymy aktamy Derzhfinposluh abo Natskomfinposluh mozhlyvist nadavaty posluhy z finansovoho lizynhu : Rozporiadzhennia Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh vid 26.09.2017 № 3840. [On approval of the Procedure for reporting by financial companies, financial institutions - legal entities of public law, trust companies, as well as legal entities - economic entities, which, by their legal status, are not financial institutions, but are determined by laws and regulations Financial Services Commission or the National Financial Services Commission to provide financial leasing services: Order of the National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets as of September 26, 2017, No. 3840]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1294-17> (In Ukr.).

3. Informatsiia pro stan i rozvytok finansovykh kompanii ta lizynhodavtsiv. Natskomfinposluh [Information on the status and development of financial companies and lessors. National Financial Services Commission]. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-finansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html> (In Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Каливошко Олексій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»
вул. Героїв оборони, 10, м. Київ, 03127, Україна
e-mail: alek-k@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0417-4529>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Каливошко Алексей Николаевич, кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник Национального научного центра «Институт аграрной экономики»
ул. Героев обороны, 10, г. Киев, 03127, Украина
e-mail: alek-k@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kalivoshko Oleksii, Ph.D. in Economics, Associate professor, Senior Researcher department of financial-credit and fiscal policy National Scientific Center 'Institute of Agrarian Economics'
Heroyiv Oborony st., 10, Kyiv, 03127, Ukraine
e-mail: alek-k@ukr.net

УДК 336.142.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-188-195>**ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ*****Макогон В. Д.**

Актуальність теми дослідження. Податки відіграють вагомую роль у системі державного регулювання економічного розвитку країни. Циклічність та динамічність економічних процесів зумовлює необхідність адаптації механізму податкового регулювання до змін фінансово-економічних умов. Важливо своєчасно і виважено оцінити вплив податків на суспільне виробництво, його динаміку і структуру. Бюджетно-податкова політика має бути взаємоузгодженою із стратегічними цілями економічних перетворень, спрямовуватись на створення належних умов для поглиблення взаємодії держави і суспільства.

Постановка проблеми. В умовах економічних перетворень вагомим завданням є зміна підходів щодо бюджетно-податкової політики в частині удосконалення архітекτονіки податкових надходжень, які є бюджетоформуючими складовими, що потребує подальших наукових досліджень теоретичних та прикладних аспектів адміністрування податкових надходжень у системі формування дохідної частини бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування податкових надходжень, їх впливу на ринкову рівновагу доволі поширена в наукових дослідженнях. Це роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Дж. Б'юкенена, У. Мітчелла, Дж. М. Кейнса, Т. Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів, несприятливим зовнішнім та внутрішнім економічним середовищем, що вимагає розв'язання низки конкретних завдань, пов'язаних з визначенням рівня податкового навантаження таким чином, щоб забезпечувалось досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями та не стримувались процеси пожвавлення ділової активності, не поглиблювався рівень зростання тіньового сектору економіки.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: розкриття ролі податків у державному регулюванні економічного розвитку країни, здійснення аналізу та оцінки податкових надходжень у системі формування доходів бюджету. Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних завдань бюджетно-податкової політики щодо формування податкових надходжень, удосконалення їх архітекτονіки в умовах інституційних перетворень.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу, синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено роль податків у державному регулюванні економічного розвитку країни. Здійснено аналіз та оцінку податкових надходжень у системі формування доходів бюджету. Обґрунтовано пріоритетні завдання бюджетно-податкової політики щодо формування податкових надходжень, удосконалення їх архітекτονіки в умовах інституційних перетворень.

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації бюджетно-податкової політики України.

Висновки відповідно до статті. Роль податків у системі державного регулювання економічних процесів забезпечується їх впливом на суспільне виробництво, його динаміку і структуру. Забезпечення стабільності формування доходів бюджету та фіскальної достатності передбачає розробку дієвої концепції розвитку податкової системи, яка базуватиметься на реалістичних прогнозах соціально-економічного розвитку країни; оцінці податкового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць. Вихідною базою формування доходної частини державного та місцевих бюджетів є раціональний розподіл та закріплення конкретних податкових надходжень. Система податкового регулювання повинна базуватись на чіткому поєднанні законодавчо визначених механізмів встановлення, справляння та перерозподілу податкових надходжень між бюджетами різних рівнів. У статті визначено стратегічні пріоритети бюджетно-податкової політики щодо формування податкових надходжень бюджету у системі формування доходів бюджету.

Ключові слова: державні фінанси, податки, податкова система, бюджетно-податкова політика, бюджет.

НАЛОГОВЫЕ ПОСТУПЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДНОЙ ЧАСТИ БЮДЖЕТА

Макогон В. Д.

Актуальность темы исследования. Налоги играют важную роль в системе государственного регулирования экономического развития страны. Цикличность и динамичность экономических процессов предопределяет необходимость адаптации механизма налогового регулирования к изменениям финансово-экономических условий. Важно своевременно и взвешенно оценить влияние налогов на общественное производство, его динамику и структуру. Бюджетно-налоговая политика должна быть взаимосогласованная со стратегическими целями экономических преобразований, направляться на создание надлежащих условий для углубления взаимодействия государства и общества.

Постановка проблемы. В условиях экономических преобразований весомой задачей является изменение подходов к бюджетно-налоговой политике в части совершенствования архитектоники налоговых поступлений, которые являются бюджетоформирующими составляющими, что требует дальнейших научных исследований теоретических и прикладных аспектов администрирования налоговых поступлений в системе формирования доходной части бюджета.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика формирования налоговых поступлений, их влияния на рыночное равновесие довольно распространена в научных исследованиях. Это работы известных отечественных и зарубежных ученых: Дж. Бьюкенена, В. Митчелла, Дж. М. Кейнса, Т. Боголиб, И. Запатриной, Л. Лысяк, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с усилением глобализационных процессов, неблагоприятной внешней и внутренней экономической средой, что требует решения ряда конкретных задач, связанных с определением уровня налоговой нагрузки таким образом, чтобы обеспечивалось достижение сбалансированности расходов бюджета с его поступлениями и не сдерживались процессы оживления деловой активности, не углублялся уровень роста теневого сектора экономики.

Постановка задачи, цели исследования. Задачами исследования являются: раскрытие роли налогов в государственном регулировании экономического развития страны, осуществления анализа и оценки налоговых поступлений в системе формирования доходов бюджета. Целью исследования является обоснование приоритетных задач бюджетно-налоговой политики по формированию налоговых поступлений, совершенствование их архитектоники в условиях институциональных преобразований.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа, синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Определена роль налогов в государственном регулировании экономического развития страны. Осуществлен анализ и оценка налоговых поступлений в системе формирования доходов бюджета. Обоснованы приоритетные задачи бюджетно-налоговой политики по формированию налоговых поступлений, совершенствование их архитектоники в условиях институциональных преобразований.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации бюджетно-налоговой политики Украины.

Выводы соответствия со статьей. Роль налогов в системе государственного регулирования экономических процессов обеспечивается их влиянием на общественное производство, его динамику и структуру. Обеспечение стабильности формирования доходов бюджета и фискальной достаточности предусматривает разработку действенной концепции развития налоговой системы, базирующейся на реалистичных прогнозах социально-экономического развития страны; оценке налогового потенциала административно-территориальных единиц. Исходной базой формирования доходной части государственного и местных бюджетов является рациональное распределение и

закрепление конкретных налоговых поступлений. Система налогового регулирования должна основываться на четком сочетании законодательно определенных механизмов установления, взимания и перераспределения налоговых поступлений между бюджетами разных уровней. В статье определены стратегические приоритеты бюджетно-налоговой политики по формированию налоговых поступлений бюджета в системе формирования доходов бюджета.

Ключевые слова: государственные финансы, налоги, налоговая система, бюджетно-налоговая политика, бюджет.

TAX REVENUES IN THE SYSTEM OF BUDGET REVENUES FORMATION

Makogon V. D.

Relevance of research topic. Taxes play a significant role in the system of state regulation of the country's economic development. The cyclicity and dynamism of economic processes necessitates the adaptation of the tax regulation mechanism to changes in financial and economic conditions. It is important to timely and carefully assess the impact of taxes on social production, its dynamics and structure. Budget and tax policies should be mutually consistent with the strategic objectives of economic transformation, aimed at creating the proper conditions for deepening the interaction of the state and society.

Formulation of the problem. In the context of economic transformations, the important task is to change the approaches to fiscal policy in terms of improving the tax system's tax structure, which are budget-forming components, which requires further scientific research into the theoretical and applied aspects of administration of tax revenues in the system of forming the revenue part of the budget.

Analysis of recent research and publications. The problem of the formation of tax revenues and their impact on the market equilibrium is quite widespread in scientific research. These are works by well-known domestic and foreign scholars: J. J. Buchanan, W. Mitchell, J. M. Keynes, T. Bogolyub, I. Zapatrina, L. Lisyak, I. Chugunova and others.

Identification of unexplored parts of the general problem. The above issues are updated in connection with the strengthening of globalization processes, the adverse external and internal economic environment, which requires the solution of a number of specific tasks related to determining the level of tax burden in such a way as to achieve a balance between budget expenditures and its revenues and the processes of revival of business activity were not restrained, the level of growth of the shadow sector of the economy did not deepen.

Setting the task, the purpose of the study. The objectives of the study are: the disclosure of the role of taxes in the state regulation of economic development of the country, the analysis and assessment of tax revenues in the system of budget revenue formation. The purpose of the research is to substantiate the priority tasks of the fiscal policy on the formation of tax revenues, and to improve their architectonics in the context of institutional transformations.

Method or methodology of conducting research. The article uses a set of methods of scientific research: system approach, statistical analysis, structuring, analysis, synthesis, and others.

Presentation of the main material (results of work). The role of taxes in the state regulation of economic development of the country is determined. The analysis and estimation of tax revenues in the budget revenue generation system was carried out. The priority tasks of fiscal policy concerning formation of tax revenues, improvement of their architectonics under the conditions of institutional transformations are substantiated.

The field of application of results. The results of this study can be applied in the process of formation and implementation of Ukraine's fiscal policy.

Conclusions according to the article. The role of taxes in the system of state regulation of economic processes is ensured by their influence on social production, its dynamics and structure. Ensuring the stability of budget revenues and fiscal adequacy involves developing an effective concept for the development of the tax system, based on realistic forecasts of socio-economic development of the country; assessment of the tax potential of administrative and territorial units. The starting base for the formation of the revenue part of the state and local budgets is the rational allocation and consolidation of specific tax revenues. The system of tax regulation should be based on a clear combination of legally established mechanisms for the establishment, collection and redistribution of tax revenues between budgets of different levels. The article defines the strategic priorities of the fiscal policy in relation to the formation of tax revenues in the budget revenue generation system.

Keywords: state finances, taxes, tax system, fiscal policy, budget.

JEL Classification: H55, J26

Актуальність теми дослідження. Розвиток суспільства зумовлює посилення уваги до обґрунтованості бюджетно-податкової політики яка є вагомим інструментом регулювання економічних процесів. Органи державного управління використовуючи інструменти та важелі податкового механізму мають можливість як стимулювати прискорення темпів економічне зростання так і їх стримувати. Сучасна бюджетно-податкова політика України спрямована на забезпечення стабільності податкової системи шляхом підвищення якісного рівня механізму податкового адміністрування з мінімізацією можливостей для здійснення зловживань. Виникла необхідність для обґрунтування нових підходів щодо архітектоники податкових надходжень, зокрема щодо зміни співвідношень між прямими та непрямими податками. Актуалізуються питання впровадження моделі оподаткування податком на виведений капітал.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань формування та реалізації бюджетно-податкової політики, адміністрування податкових

надходжень можна назвати праці Дж. Б'юкенена, У. Мітчелла, Дж. М. Кейнса [1-3]. Проблематика підвищення ефективності системи податкового регулювання в умовах економічних перетворень розкривається у працях вітчизняних вчених: Т. Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Чугунова [4-8] та інших.

Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних завдань бюджетно-податкової політики щодо формування податкових надходжень, удосконалення їх архітектоніки в умовах інституційних перетворень.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити роль податкових надходжень у формуванні дохідної частини бюджету; здійснити аналіз та оцінку податкових надходжень зведеного бюджету України; визначити основні чинники, які впливають на рівень податкових надходжень у системі формування дохідної частини бюджету; розкрити положення щодо підвищення ефективності механізму податкового регулювання його інструментів та важелів.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі системний та структурний методи – при визначенні сучасних особливостей формування і реалізації бюджетно-податкової політики в Україні; статистичний аналіз – для оцінки податкових надходжень у формуванні дохідної частини бюджету. На основі системного підходу визначено чинники, які впливають на рівень податкових надходжень у системі формування дохідної частини бюджету. Методами структурування та синтезу обґрунтовано пріоритетні завдання бюджетно-податкової політики в умовах інституційних перетворень.

Результати дослідження. Податковими надходженнями визнаються встановлені законодавством загальнодержавні та місцеві податки і збори, які посідають провідне місце серед методів мобілізації бюджетних ресурсів та інструментів державного регулювання економіки.

Відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами побудова сучасної податкової системи, що забезпечує обґрунтований рівень податкового навантаження передбачає: підвищення стабільності та прогнозованості податкової системи; підвищення якості та ефективності податкового адміністрування; розширення бази оподаткування; підвищення рівня дотримання вимог податкового законодавства платниками податків; удосконалення системи митного контролю. Разом з цим, вирішення зазначених завдань потребує взаємоузгодження нормативно-правових документів у даній сфері, заходів та індикаторів виконання поставлених завдань. Доцільною є розробка моделі співставлення заходів органів державного управління з очікуваними результатами.

Відповідно до Податкового кодексу України до загальнодержавних податків належать: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок; рентна плата; мито. До місцевих податків належать: податок на майно; єдиний податок. До місцевих зборів належать: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір [9]. Пріоритетним напрямом бюджетно-податкової політики України на даному етапі економічних перетворень визначено забезпечення стабільності податкової системи, зокрема підвищення ефективності та полегшення податкового адміністрування з мінімізацією можливостей для зловживань [10].

В середньому за зазначений період частка податкових надходжень у доходах зведеного бюджету склала – 78,68%, у тому числі за 2008-2012 роки – 78,40%, за 2013-2017 роки – 78,95% (табл.1).

Таблиця 1. Структура доходів зведеного бюджету України, %

	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	Цільові фонди
2008	76,30	20,31	2,25	0,03	1,11
2009	76,22	21,39	1,36	0,22	0,81
2010	74,55	23,47	0,99	0,10	0,89
2011	83,99	15,05	0,58	0,13	0,25
2012	80,95	18,16	0,67	0,04	0,18
2013	79,96	19,18	0,36	0,34	0,16
2014	80,60	17,67	0,44	1,18	0,11
2015	77,85	21,49	0,28	0,29	0,09
2016	83,13	16,03	0,20	0,54	0,10
2017	73,23	23,71	1,77	0,48	0,81

Джерело: складено та розраховано за даними: <http://www.ukrstat.gov.ua>; <https://www.minfin.gov.ua/>

Основна частина податкових надходжень формується за рахунок податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб та акцизного податку. В середньому за 2013-2017 роки частка податку на додану вартість у дохідній частині зведеного бюджету складала – 36,87%; податку на прибуток підприємств – 10,77%; податку та збору на доходи фізичних осіб – 21,18%; акцизного податку – 13,71% (табл. 2).

У ВВП за 2013-2017 роки частка податку на додану вартість склала – 9,95%; податку на прибуток підприємств – 2,86%; податку та збору на доходи фізичних осіб – 5,74%; акцизного податку – 3,76% (табл. 3).

Таблиця 2. Структура податкових надходжень зведеного бюджету України, %

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Податкові надходження	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	35,92	31,40	30,58	30,58	31,28
<i>Податок та збір на доходи фізичних осіб</i>	20,38	20,46	21,33	21,33	22,42
<i>Податок на прибуток підприємств</i>	15,54	10,94	9,25	9,25	8,86
Податки на власність	0,1629	0,1085	0,0003	0,0002	0,0001
<i>Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів</i>	0,0022	0,0010	0,0002	0,0002	0,0001
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	8,15	9,14	7,16	7,16	6,17
Внутрішні податки на товари та послуги	46,60	50,10	51,82	51,82	52,58
<i>Податок на додану вартість</i>	36,24	37,83	36,19	36,19	37,91
<i>Акцизний податок</i>	10,36	12,27	15,64	15,64	14,66
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	3,77	3,43	3,13	3,13	2,96
<i>Ввізне мито</i>	3,75	3,37	3,07	3,07	2,89
<i>Вивізне мито</i>	0,02	0,06	0,06	0,06	0,08
Збори на паливно-енергетичні ресурси	1,61	1,63	0,04	0,04	0,00
Місцеві податки	2,07	2,19	6,49	6,49	6,43
Інші податки та збори	1,72	2,00	0,77	0,77	0,57

Джерело: складено та розраховано за даними: <http://www.ukrstat.gov.ua>; <https://www.minfin.gov.ua/>

Таблиця 3. Частка податкових надходжень зведеного бюджету України у ВВП, %

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Податкові надходження	24,16	23,16	32,73	27,28	27,76
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	8,68	7,27	10,01	8,34	8,69
<i>Податок та збір на доходи фізичних осіб</i>	4,92	4,74	6,98	5,82	6,22
<i>Податок на прибуток підприємств</i>	3,75	2,53	3,03	2,52	2,46
Податки на власність	0,04	0,03	0,00	0,00	0,00
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	1,97	2,12	2,34	1,95	1,71
Внутрішні податки на товари та послуги	11,26	11,60	16,96	14,14	14,60
<i>Податок на додану вартість</i>	8,75	8,76	11,84	9,87	10,53
<i>Акцизний податок</i>	2,50	2,84	5,12	4,27	4,07
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	0,91	0,79	1,02	0,85	0,82
Місцеві податки	0,50	0,51	2,13	1,77	1,79

Джерело: складено та розраховано за даними: <http://www.ukrstat.gov.ua>; <https://www.minfin.gov.ua/>

Частка податку та збору на доходи фізичних осіб з 2013 по 2017 рік у ВВП зросла на 1,3 відсоткових пункти. Доцільно відмітити, що зазначений податок є стабільним джерелом наповнення бюджетів. При посиленні фінансово-економічних кризових процесів його надходження не схильні до зменшення як у номінальному виразі, так і щодо відношення до ВВП. Відповідно до особливостей здійснення фінансової децентралізації в Україні податок на доходи фізичних осіб є основним джерелом горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів, які мають прямі відносини з державним бюджетом. На збільшення частки даного податку у ВВП та його ролі у формуванні доходів бюджету протягом досліджуваного періоду вплинули наступні фактори: в серпні 2014 року розширено базу оподаткування податку на доходи фізичних осіб за рахунок оподаткування за ставкою 15% доходів у вигляді процентів та сум пенсій, що перевищували 10 тис. грн.; з 2016 року була встановлена єдина базова ставка податку на доходи фізичних осіб без обмежень обсягу доходів у розмірі 18%; з 1 січня 2017 року в два рази підвищено мінімальну заробітну плату. До основних макроекономічних показників, які вплинули на надходження податку на доходи фізичних осіб, є показники середньомісячної заробітної плати та чисельності штатних працівників. На відміну від 2015–2016 років за підсумками 2017 року спостерігається відповідність надходжень даного податку цим показникам. Суттєві розбіжності у темпах зростання у 2015–2016 роках були обумовлені такими причинами: у 2015 році надходженням податку на доходи фізичних осіб від доходів у вигляді процентів та пенсій протягом всього року, а також підвищенням ставки з 17% до 20% для щомісячної заробітної плати, яка перевищувала 10-кратний розмір мінімальної заробітної плати; у 2016 році встановленням єдиної ставки податку на доходи фізичних осіб від доходу 18% замість диференційованої – 15% та 20%. Підвищення у два рази з 1 січня 2017 року мінімальної заробітної плати знайшло відображення у збільшенні середньої заробітної плати, відповідно показники зростання надходжень податку на доходи фізичних осіб та зростання середньої заробітної плати тісно корелювалися між собою.

Стовно податку на прибуток підприємств то протягом 2013–2017 років його частка у ВВП суттєво знизилася з 3,75% до 2,46%, що обумовлено поступовим зменшенням ставки оподаткування так і кризових явищ, які відбувалися в вітчизняній економіці. З 2013 року змінено порядок сплати податку на прибуток

підприємствами з річним доходом більшим 20,0 млн. грн., а саме запроваджено щомісячну авансову сплату податку на прибуток. У складі річної податкової декларації платник податку подавав розрахунок щомісячних авансових внесків, які мали сплачуватися у наступні 12 місяців. Саме запровадження авансової сплати та несприятливий розвиток економіки протягом 2013–2015 років призвели до того, що платники сплачували авансові платежі виходячи з фінансових результатів попереднього року, а поточний рік, за фінансовими результатами, виявлявся ще гіршим за попередній, що і стало причиною стрімкого щорічного накопичення переплат. Як наслідок, сума переплати з податку на прибуток підприємств до зведеного бюджету зросла майже у 2 рази, або на 14,2 млрд. грн., з 15,1 млрд. грн. станом на 01.01.2013 до 29,3 млрд. грн. станом на 01.04.2016 (у березні 2016 року платники подали річні декларації за 2015 рік, протягом якого вони сплачували щомісячні авансові платежі). Зростання надходжень від даного податку обумовлено: занижена база порівняння, оскільки у грудні 2016 року існував додатковий термін сплати авансового внеску податку за результатами 11 місяців 2016 року, відповідно у лютому 2017 року підприємства з доходом більше 20,0 млн. грн. сплачували податок лише за грудень 2016 року; сплатою НАК «Нафтогаз України» у січні-вересні 2018 року сум податку на прибуток підприємств в обсязі 9,4 млрд. грн., оскільки в податкових деклараціях за 2017 рік та I квартал 2018 року була врахована сума доходу за результатами вирішення спірних питань з ПАТ «Газпром» за рішенням Стокгольмського суду. У зв'язку з посиленням децентралізаційних процесів, проведенням реформи місцевого самоврядування та територіальної організації з 2015 року 10% податку на прибуток підприємств недержавної форми власності зараховується до обласних бюджетів, що надає можливість для горизонтального вирівнювання їх податкоспроможності.

Основними факторами впливу на надходження податку на додану вартість є показники кінцевих споживчих витрат, імпорту і експорту товарів, а також середнього обмінного курсу національної валюти до долара США, збереження позитивних економічних, споживчих та інвестиційних настроїв на тлі продовження реалізації реформи системи державних фінансів, збереження сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури, подальшої диверсифікації ринків збуту української продукції, що зумовить продовження позитивної економічної динаміки.

Суттєве збільшення рівня надходжень акцизного податку, починаючи з 2015 року, відбулося за рахунок таких факторів: до переліку підакцизних товарів включено електричну енергію, внаслідок чого скасовано збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками; пропорційно підвищено ставки акцизного податку на бензин, дизпаливо, скраплений газ та одночасно скасовано екологічний податок з виробленого та ввезеного палива; підвищено ставки акцизного податку на транспортні засоби та включено до переліку підакцизних товарів вантажні автомобілі та автобуси з метою компенсації скасування збору за першу реєстрацію транспортних засобів; запроваджено акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, який зараховується до доходів загального фонду сільських, селищних та міських бюджетів, а також бюджетів об'єднаних територіальних громад. Крім того, чинним законодавством передбачено щорічну індексацію специфічних ставок акцизного податку, визначених в абсолютних значеннях (у гривнях), з урахуванням індексу споживчих цін з метою приведення розмірів ставок акцизного податку у відповідність із інфляційними процесами в економіці та отримання додаткових надходжень до державного бюджету.

Доцільно відмітити, що протягом 2013–2017 років відбулися зміни товарної структури надходжень акцизного податку до зведеного бюджету, зокрема, за цей період питома вага пального зросла майже у 2 рази тоді як алкогольних напоїв у 2 рази скоротилась. Збільшення надходжень акцизного податку з пального відбулось за рахунок зростання курсу євро (оскільки ставки акцизного податку на пальне визначені у євро), підвищення ставок акцизного податку, а також запровадження з 2015 року системи електронного адміністрування реалізації пального та електронної акцизної накладної при реалізації пального. Разом з цим, з 2014 року запроваджено дві ставки акцизного податку на дизпаливо залежно від вмісту сірки замість чотирьох. У 2016 році ставки акцизного податку переведено в інші одиниці виміру (з євро за 1000 кг у євро за 1000 л) без збільшення податкового навантаження, а саме розмір ставки скориговано на коефіцієнт переведення кілограмів у літри. З 2017 року запроваджено єдину ставку акцизного податку на дизпаливо, що призвело до збільшення надходжень акцизного податку з пального. У 2018 році ставки акцизного податку на пальне не змінювались і залишились на рівні 2017 року. Починаючи з 2013 року по 2016 рік спостерігалися незначні коливання рівня обсягу реалізації тютюнових виробів на внутрішньому ринку. У 2017 році порівняно з попереднім роком реалізація тютюнових виробів скоротилась, що обумовлено суттєвим підвищенням специфічних ставок акцизного податку на тютюнові вироби з 1 січня 2017 року на 40,0%.

Динаміка надходжень акцизного податку з лікєро-горілчанних виробів та обсягів їх реалізації свідчить про постійне скорочення обсягів реалізації такої продукції у попередніх роках, при цьому підвищення ставок акцизного податку не забезпечувало відповідного збільшення надходжень акцизного податку, окрім 2014 року та 2016 року. На рівень споживання лікєро-горілчанних напоїв, крім зміни ставок акцизного податку, також впливає періодичне підвищення мінімальних роздрібних цін на таку продукцію. При зростанні цін на горілчані напої їх споживання скорочується.

Таким чином, частка прямих податків у податкових надходженнях зведеного бюджету зменшується тоді як непрямих зростає, що зменшує схильність до заощаджень та нівелює принцип соціальної справедливості. Зростання рівня податкового навантаження не корелюється з темпами економічного зростання як адміністративно-територіальних одиниць так і країни в цілому. Отже не забезпечується реалізація регулюючої функції податків.

Висновки. Роль податків у системі державного регулювання економічних процесів забезпечується їх впливом на суспільне виробництво, його динаміку і структуру. Забезпечення стабільності формування доходів бюджету та фіскальної достатності передбачає розробку дієвої концепції розвитку податкової системи, яка базуватиметься на реалістичних прогнозах соціально-економічного розвитку країни; оцінці податкового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць. Вихідною базою формування доходної частини державного та місцевих бюджетів є раціональний розподіл та закріплення конкретних податкових надходжень. Система податкового регулювання повинна базуватись на чіткому поєднанні законодавчо визначених механізмів встановлення, справляння та перерозподілу податкових надходжень між бюджетами різних рівнів. До пріоритетних завдань бюджетно-податкової політики доцільно віднести: подальше спрощення механізму адміністрування податків і зборів, створення максимального комфортних умов для виконання податкових зобов'язань платниками податків; удосконалення архітектури податків з метою значного підвищення ролі прямого прибуткового оподаткування; модернізація інструментів і принципів справляння бюджетотворюючих податків та підвищення якісного рівня механізму адміністрування місцевих податків і зборів; удосконалення податкового законодавства, що сприятиме ефективності та результативності функціонування податкової системи, забезпеченню конкурентоспроможності вітчизняної економіки на світових ринках. З метою забезпечення дієвості бюджетно-податкової політики необхідним є взаємоузгодження темпів зростання рівня податкового навантаження з темпами економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави; [пер. з англ. А. Іщенка]. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 176 с.
2. Блауг М. Митчел, Уэсли Клэр. 100 великих економістів до Кейнса = *Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past*. СПб. : Экономикс, 2008. С. 218–221. 352 с.
3. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег*; пер. с англ. Москва : Гелиос, 2012. 352 с.
4. Bogolib T. M. *The public sector of finance economy in the modern world. Equilibrium*. 2013. №1. P. 76–89.
5. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання. Київ : Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. 528 с.
6. Лисяк Л. В., Сальнікова Т. В. Напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах децентралізації. Науковий погляд: економіка та управління. 2017. С. 42–56.
7. Максюта А. А., Чугунов І. Я. Бюджетна складова суспільного розвитку. Вісник КНТЕУ. 2012. № 3. С. 45–54.
8. Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010 № 2755–VI: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2019–2021 роки» від 16.05.2018 № 8357. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995

References

1. B'jukenen, D., Masg'rejv, R. (2004) *Suspil'ni finansy i suspil'nyj vybir [Public finances and social choice: two opposing views of the state]*; per. z angl. Kyiv : Kyjevo-Mogyljan. Akad, 176 s.
2. Blauh M. Mytchel, Uesly Kler (2008) *100 velykykh ekonomystov do Keinsa = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past*. SPb. : Ekonomikus. S. 218–221. 352 s.
3. Keins Dzh. M. (2012) *Obshchaia teoriya zaniatosty, protsenta y deneh [General theory of employment, interest and money]*; per. s anhl. Moscow : Helyos. 352 s.
4. Bogolib, T. M. (2013) *The public sector of finance economy in the modern world. Equilibrium*, 1. 76–89.
5. Zapatrina, I. V. (2007) *Bjudzhetnyj mehanizm ekonomichnogo zrostannja : monografija [Budgetary mechanism of economic growth]*. V. Kyiv : In-t soc.-ekon. strategij, 528 s.
6. Lysiak, L. V. & Salnykova, T. V. (2017) *Napriamy vdoskonalennia biudzhetnoi polityky Ukrainy v umovakh detsentralizatsii [Directions of improvement of fiscal policy of Ukraine in conditions of decentralization]*. Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia. 42–56.
7. Maksjuta, A. A. & Chuhunov, I. Ya. (2012) *Biudzhetna skladova suspilnoho rozvytku [Budget component of social development]*. Visnyk KNTEU, 3. 45–54.
8. *Podatkovyi kodeks: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755–VI [Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010 № 2755–VI]* URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
9. *Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro Osnovni napriamy biudzhetnoi polityky na 2019–2021 roky» vid 16.05.2018 № 8357 [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Main Directions of Budget Policy for 2019–2021» dated May 16, 2018 No. 8357]*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995

ДАНИ ПРО АВТОРА

Макогон Валентина Дмитрівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: makvkn-teu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2331-8455
Researcher ID: P-3053-2017

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Макогон Валентина Дмитриевна, доктор экономических наук, старший научный сотрудник, доцент кафедры финансов Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: makvkn-teu@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Макогон Валентина, Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher Associate Professor of the Department of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: makvkn-teu@gmail.com

УДК 336.74: 336.22

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-195-202>

ВПЛИВ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ НА СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ*

Нікітішин А. О.

Предметом дослідження є теоретичні й прикладні проблеми впливу монетарної політики на сучасні механізми податкового регулювання.

Метою дослідження є визначення зв'язку інструментів, каналів, механізмів, режимів монетарної політики Національного банку України з інструментами і механізмами податкового регулювання, їх монетарного трансмісійного впливу на бюджетну архітектуру.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у науковій статті завдань застосовувався системний підхід при визначенні зв'язку інструментів, каналів, механізмів, режимів монетарної політики Національного банку України з інструментами і механізмами податкового регулювання та їх монетарного трансмісійного впливу на дохідну частину державного та місцевих бюджетів країни.

Результат роботи: показаний вплив інструментів монетарної політики Національного банку України (офіційний валютний курс, облікова ставка), каналу емісії національної валюти України, механізму організації готівкового і безготівкового грошового обігу та режиму інфляційного таргетування на механізми податкового регулювання (планування, прогнозування, обліку, контролю, адміністрування) та його елементи (платників податків, базу оподаткування, ставки податків, порядок обчислення податків, порядок сплати податків), що в сукупності визначає їх вплив на бюджетну архітектуру (співвідношення доходної частини державного і місцевих бюджетів) у короткостроковому періоді через механізм передачі імпульсів.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень та забезпечення координації у сфері податково-бюджетної та монетарної політики.

Висновок. За результатами дослідження встановлено, що монетарна політика Національного банку України через реалізацію монетарного трансмісійного механізму, як процесу передачі змін у використанні її інструментів, має значний вплив на окремі механізми та елементи податкового регулювання на першому етапі його дії, а на другому - зміни у податковому регулюванні передаються у бюджетне регулювання, впливаючи на бюджетну архітектуру. Загальне співвідношення між дохідною частиною державного та місцевих бюджетів є результатом дії всієї сукупності інструментів, каналів, механізмів, режимів монетарної політики Національного банку України на інструменти і механізми податкового регулювання на першому етапі дії монетарного трансмісійного механізму.

Ключові слова: податкові інструменти, податкове регулювання, податкові механізми, монетарна політика, монетарні інструменти, бюджетна архітектура.

**ВЛИЯНИЕ МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ НА СОВРЕМЕННЫЕ
МЕХАНИЗМЫ НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ**

Никитишин А. А.

Предметом исследования являются теоретические и прикладные проблемы влияния монетарной политики на современные механизмы налогового регулирования.

Целью исследования является определение связи инструментов, каналов, механизмов, режимов монетарной политики Национального банка Украины с инструментами и механизмами налогового регулирования, их монетарного трансмиссионного влияния на бюджетную архитектуру.

Методы исследования. Для решения поставленных в научной статье задач применялся системный подход при определении связи инструментов, каналов, механизмов, режимов монетарной

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

политики Национального банка Украины с инструментами и механизмами налогового регулирования и их монетарного трансмиссионного влияния на доходную часть государственного и местных бюджетов страны.

Результат работы: показано влияние инструментов монетарной политики Национального банка Украины (официальный валютный курс, учетная ставка), канала эмиссии национальной валюты Украины, механизма организации наличного и безналичного денежного обращения и режима инфляционного таргетирования на механизмы налогового регулирования (планирование, прогнозирование, учета, контроля, администрирования) и его элементы (налогоплательщиков, базу налогообложения, ставки налогов, порядок исчисления налогов, порядок уплаты налогов), что в совокупности определяет их влияние на бюджетную архитектуру (соотношение доходной части государственного и местных бюджетов) в краткосрочном периоде через механизм передачи импульсов.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований и обеспечения координации в сфере налогово-бюджетной и монетарной политики.

Вывод. По результатам исследования установлено, что монетарная политика Национального банка Украины через реализацию монетарного трансмиссионного механизма, как процесса передачи изменений в использовании ее инструментов, имеет значительное влияние на отдельные механизмы и элементы налогового регулирования на первом этапе его действия, а на втором - изменения в налоговом регулировании передаются в бюджетное регулирование, воздействуя на бюджетную архитектуру. Общее соотношение между доходной частью государственного и местных бюджетов является результатом действия всей совокупности инструментов, каналов, механизмов, режимов монетарной политики Национального банка Украины на инструменты и механизмы налогового регулирования на первом этапе действия монетарного трансмиссионного механизма.

Ключевые слова: налоговые инструменты, налоговое регулирование, налоговые механизмы, монетарная политика, монетарные инструменты, бюджетная архитектура.

INFLUENCE OF MONETARY POLICY ON THE MODERN MECHANISMS OF TAX REGULATION

Nikitishin A. O.

This study examines theoretical and applied problems of the influence of monetary policy on the modern mechanisms of tax regulation.

The goal of the study is to determine the connection between the instruments, channels, mechanisms and regimes of the monetary policy of the National Bank of Ukraine and the instruments and mechanisms of the tax regulation, their monetary transmission influence on the budget architectonics.

Methods of the study. In order to achieve the goals specified in the academic article a systemic approach has been used to determine the connection between the instruments, channels, mechanisms and regimes of the monetary policy of the National Bank of Ukraine and the instruments and mechanisms of the tax regulation, their monetary transmission influence on the profitable part of the state and local budgets of the country.

Study results: the study has shown the influence of instruments of the monetary policy of the National Bank of Ukraine (official exchange rate, bank rate), emission channel of the national currency of Ukraine, organization mechanism of cash and noncash money turnover and the regime of inflation targeting on the tax regulation mechanisms (planning, forecasting, accounting, control, administration) and their elements (taxpayers, taxation basis, tax rates, process of tax calculation, tax payment procedure) which on the whole determine their influence on the budget architectonics (correlation of the profitable part of the state and local budgets) over a short period of time through the mechanism of impulse transmission.

Application area of results: organizing and conducting scientific research and ensuring the coordination in the sphere of tax, budget and monetary policy.

Conclusion. The results of the study show that the monetary policy of the National Bank of Ukraine, by implementing monetary transmission mechanism as a process of transmitting changes in the use of its instruments, has a significant influence on certain mechanisms and elements of the tax regulation at the first stage of its implementation, and at the second stage the changes in the tax regulation are introduced into the budget regulation and influence the budget architectonics. The whole correlation between the profitable part of the state and the local budgets is the result of influence of the totality of instruments, channels, mechanisms and regimes of the monetary policy of the National Bank of Ukraine on the instruments and mechanisms of the tax regulation at the first stage of implementation of the monetary transmission mechanism.

Key words: tax instruments, tax regulation, tax mechanisms, monetary policy, monetary instruments, budget architectonics.

JEL Classification: E52, E62, H20.

Постановка проблеми. Податкове регулювання та реалізація ефективної монетарної політики займають важливе місце в процесі економічного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Як наголошує професор економіки Гарвардського університету Н. Ґреґорі Манків: «Процвітання економіки ніколи не приходить саме по собою, а завжди є результатом добре продуманої державної політики, як у свою чергу залежить від рівня розуміння державними мужами і громадськістю того, як функціонує механізм ринкової економічної системи...» [1, с.18]. На сучасному етапі інституційних змін у вітчизняній податковій системі

(Кабінет Міністрів України постановою від 18 грудня 2018 р. № 1200 прийняв рішення про реорганізацію Державної фіскальної служби України та утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України [2]) необхідно здійснювати поглиблений аналіз впливу монетарної політики Національного банку України (НБУ) на сучасні механізми та інструменти податкового регулювання. Зазначене надасть можливість підвищити рівень координації податкового та монетарного регулювання, приймати оптимальні рішення щодо розвитку бюджетно-податкових та грошово-кредитних відносин в Україні.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичні та практичні аспекти реалізації монетарної та бюджетно-податкової політики досліджувалися у працях таких вітчизняних науковців як Т.В. Канєва, В.Д. Лагутін, І.Г. Лук'яненко, А.А. Мазаракі, А.В. Павелко, М.Д. Пасічний, В.С. Стельмах, І.Я. Чугунов та ін. Водночас проблеми сьогодення вимагають застосування цілісного та системного підходу до вивчення впливу монетарної політики на сучасні механізми податкового регулювання та співвідношення між елементами бюджетної системи.

Предмет дослідження складають теоретичні й прикладні проблеми впливу монетарної політики на сучасні механізми податкового регулювання.

Метою дослідження є визначення зв'язку інструментів, каналів, механізмів, режимів монетарної політики Національного банку України з інструментами і механізмами податкового регулювання, їх монетарного трансмісійного впливу на бюджетну архітектуру.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у дослідженні завдань застосовувався системний підхід при визначенні зв'язку інструментів, каналів, механізмів, режимів монетарної політики НБУ з інструментами і механізмами податкового регулювання та їх монетарного трансмісійного впливу на дохідну частину державного та місцевих бюджетів країни.

Результати дослідження. За теорією розробника базової теорії економічної політики - голландського економіста Я. Тінбергена, фіскальна політика поряд із монетарною, належить до двох видів інструментів макроекономічної політики [3]. У процесі своєї реалізації монетарна політика взаємодіє із фіскальною політикою [4, с.66]. Податкове регулювання як важлива складова фіскальної політики проявляється через здійснення урядом дій і заходів з регулювання економіки за допомогою податкових механізмів та інструментів. Значний вплив на такі механізми та інструменти має сучасна монетарна політика НБУ.

Необхідно удосконалювати та підвищувати ефективність механізму монетарної трансмісії, що дозволить забезпечити дієвий взаємозв'язок між результатами монетарної і бюджетно-податкової політики. Такі вагомні інструменти монетарної політики НБУ як офіційний валютний курс, облікова ставка; канали – емісія національної валюти України; механізми – організація готівкового і безготівкового грошового обігу; режими – інфляційного таргетування мають вплив на механізми податкового регулювання: планування, прогнозування, обліку, контролю, адміністрування та елементи: платників податків, базу оподаткування, ставки податків, порядок обчислення податків, порядок сплати податків, що визначає їх вплив через механізм передачі імпульсів на бюджетну архітектуру (співвідношення доходної частини державного і місцевих бюджетів) навіть у короткостроковому періоді (Табл.1).

Таблиця 1. Зв'язок інструментів, каналів, механізмів, режимів монетарної політики НБУ з інструментами і механізмами податкового регулювання та їх монетарний трансмісійний вплив на бюджетну архітектуру

Інструменти, канали, механізми та режими монетарної політики	Регулюючий механізм та елемент оподаткування який піддається впливу	Вплив на бюджет	
		Державний	Місцевий
Перший етап дії монетарного трансмісійного механізму		Другий етап дії	
1	2	3	4
Офіційний валютний курс	Перелік великих платників податків; ставки оподаткування; оподаткування інвестиційного прибутку; визначення курсових різниць; визначення зіставності комерційних та/або фінансових умов операцій з умовами контрольованої операції; визначення податкового боргу в міжнародних правовідносинах; нарахування (отримання) доходів, отриманих у вигляді валютних цінностей або інших активів (вартість яких виражена в іноземній валюті); оподаткування витрат на відрядження за кордон; визначення суми процентів, сплачених платником податку на доходи фізичних осіб за користування іпотечним житловим кредитом з метою нарахування податкової знижки; визначенні бази оподаткування для товарів, що ввозяться на митну територію України; визначенні бази оподаткування для послуг, які постачаються нерезидентами на митній території України; визначенні бази оподаткування для товарів, що ввозяться на митну територію України у міжнародних	+	+

	поштових та експрес-відправленнях, у несупроводжуваному багажі; перерахунок іноземної валюти у валюту України при визначенні бази оподаткування; визначення фактичної ціни реалізації для нафти, конденсату центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику економічного розвитку; визначення суми доходу, отриманої від реалізації обсягу (кількості) відповідного виду товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини); перерахунок доходу; визначення додаткового блага; визначення авансів при розрахунку податку на прибуток.		
	Визначення податку із підакцизних товарів (продукції), що ввозяться на митну територію України; ставки рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України; ставка акцизного податку у твердих сумах з одиниці реалізованого пального, моторних транспортних засобів, призначених для перевезення 10 осіб і більше, включаючи водія, автомобілів легкових	+	-
	та інших моторних транспортних засобів, призначених головним чином для перевезення людей, моторних транспортних засобів для перевезення вантажів, кузовів для автомобілів, мотоциклів (включаючи мопеди) та велосипедів з допоміжним двигуном, з колясками або без них, причепів та напівпричепів для тимчасового проживання у кемпінгах, типу причіпних будиночків.		
Облікова ставка НБУ	Податкові пільги; пеня; проценти; розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу; оподаткування внесків за договорами довгострокового страхування життя чи договорами страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, страхування додаткової пенсії; нараховані суми грошового зобов'язання, визначені контролюючим органом за результатами податкової перевірки та у випадках, не пов'язаних з проведенням податкових перевірок; нараховані суми податкового зобов'язання, визначеного платником податків або податковим агентом, - після спливу 90 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати податкового зобов'язання; оподаткування цільового використання засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів; оподаткування імпорту та постачання товарів, виконання робіт та постачання послуг на митній території України, що здійснюються в рамках міжнародної технічної допомоги при виконанні робіт з підготовки до зняття і зняття енергоблоків Чорнобильської АЕС з експлуатації та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему; коефіцієнт рентабельності гірничого підприємства; оподаткування імпорту техніки, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалива і для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів з метою споживання біопалива, а також технічних та транспортних засобів, що працюють на біопаливі; оподаткування операцій з ввезення на митну територію України товарів у митному режимі імпорту, пов'язаних з реалізацією національного проекту «Повітряний експрес»; оподаткування товарів та постачання послуг в рамках реалізації проекту модернізації Борницької станції очистки стічних вод; оподаткування ввезених на митну територію України у митному режимі імпорту верстатів для обробки дерева, сушарок для деревини; пресів для виробництва деревностружкових або деревноволокнистих плит, які ввозяться для використання у деревообробному виробництві.	+	+
	Заборгованість бюджету з відшкодування податку на додану вартість; розстрочення сплати податку на додану вартість на термін до 36 календарних місяців при імпорті обладнання для виробництва тільки медичних виробів; тимчасово до 1 січня 2020р. розстрочення сплати податку на додану вартість на термін до 24 календарних місяців при імпорті певних машин, обладнання та механізмів.	+	-
Емісія національної валюти України	Готівкова форма сплати загальнодержавних та місцевих податків і зборів	+	+
Регулювання готівкового і безготівкового грошового обігу	Акумуляція урядом загальнодержавних та місцевих податків і зборів	+	+
Інфляційне таргетування	Обчислення та сплата земельного податку для юридичних осіб підприємствами та організаціями громадських організацій інвалідів у разі порушення права застосовувати податкову пільгу; розрахунок величини коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки земель при обчисленні плати за землю; визначення бази оподаткування податком для платників єдиного податку четвертої групи.	-	+

Джерело: складено автором.

Очільник наукової школи з питань фінансово-бюджетної стратегії соціально-економічного розвитку країни, професор чугунов і. Я. Вперше розкрив економічну сутність бюджетної системи як дієвого інструменту регулювання економічного розвитку, що полягає у використанні бюджетної архітектоники. Її науковець визначає як оптимальні співвідношення між елементами бюджетної системи з метою впливу на динаміку економічного розвитку. Монетарна політика нбу через реалізацію монетарного трансмісійного механізму (monetary transmission

mechanism), як процесу передачі змін у використанні її інструментів, має значний вплив на окремі механізми та елементи податкового регулювання на першому етапі його дії, а на другому етапі - зміни у податковому регулюванні передаються у бюджетне регулювання, впливаючи на бюджетну архітектуру.

Пасічний м. Д. Наголошує на необхідності врахування в процесі реалізації податкових, бюджетних і монетарних регулятивних заходів різних за часовою протяжністю лагових ефектів [5, с.120-121]. Враховуючи зазначене, при визначенні впливу монетарної політики нбу на бюджетну архітектуру необхідно враховувати такі елементи податкового регулювання як порядок обчислення податку, податковий період, строк та порядок сплати податку, строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Офіційний валютний курс, облікова ставка НБУ, індекс споживчих цін є вбудованими у ряд механізмів та елементів сучасного податкового регулювання, визначають розміри податкових доходів на усіх рівнях бюджетної системи, що вимагає посилення координації монетарної, податкової та бюджетної політики. Для прикладу, в умовах ревальвації національної валюти зменшується експорт, а відтак матимемо відповідну тенденцію надходжень податків до дохідної частини бюджету (особливо державного). За девальвації ефект буде зовсім протилежним: збільшення експорту покращить поповненню дохідної частини бюджету [4, с.289].

Національний банк України шляхом валютних інтервенцій може впливати на курс національної валюти щодо іноземних валют, а відтак на загальний попит та пропозицію грошей в економіці, досягати та підтримувати цінову стабільність. Цілком підтримуємо думку професора І.Г. Лук'яненко, яка стверджує, що ролі фіскальної служби в управлінні інфляцією приділяється недостатньо уваги [6, с. 30-31]. Інфляційні процеси можуть стати основними зовнішніми загрозами, які матимуть наслідком втрату фінансової стійкості і безпеки місцевих бюджетів [7, с.168].

У 2018 р. внесені зміни в критерії відбору великих платників податків. За такими критеріями з 1 січня 2018 р. великий платник податків - юридична особа або постійне представництво нерезидента на території України, у якої обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує еквівалент 50 млн. євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом НБУ за той самий період, або загальна сума податків, зборів, платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період перевищує еквівалент 1 млн. євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом НБУ за той самий період, у разі якщо сума таких податків, зборів, платежів, крім митних платежів, перевищує еквівалент 500 тис. євро [8].

Зв'язок між показником середньозваженого офіційного курсу НБУ та розміром обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали або загальною сумою податків, зборів, платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період, у разі якщо сума таких податків, зборів, платежів, крім митних платежів, перевищує еквівалент 500 тис. євро можливо визначити за наступною формулою:

$$EC = \frac{(EUR2/UAN2 - EUR1/UAN1) \div EUR1/UAN1}{(VI2; TP2 - VI1; TP1) \div VI1; TP1}$$

де EC – ступінь зв'язку обраного критерію;

EUR1/UAN1 – початковий показник середньозваженого офіційного курсу НБУ євро щодо гривні;

EUR2/UAN2 – кінцевий показник середньозваженого офіційного курсу НБУ євро щодо гривні;

VI1; TP1 – початковий обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали; початкова загальна сума податків, зборів, платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період, у разі якщо сума таких податків, зборів, платежів, крім митних платежів, перевищує еквівалент 500 тис. євро.

VI2; TP2 – кінцевий обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали; кінцева загальна сума податків, зборів, платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період, у разі якщо сума таких податків, зборів, платежів, крім митних платежів, перевищує еквівалент 500 тис. євро.

Розрахунки показують, що 1% зміна рівня середньозваженого офіційного курсу національної валюти до євро встановленого НБУ матиме наслідком пропорційну 1% зміну величини критеріїв відбору великих платників податків (еластичність дорівнює 1). Таким чином, збільшення (зменшення) офіційного валютного курсу гривні щодо євро, зменшуючи (збільшуючи) величину критеріїв відбору, збільшує (зменшує) кількість потенційних великих платників податків – залежність кількості великих платників податків від зміни офіційного валютного курсу гривні щодо євро є прямою.

Зміна рівня середньозваженого офіційного курсу гривні до іноземних валют встановленого НБУ матиме наслідком пропорційну відсоткову зміну величини митної вартості товарів, яка є базою оподаткування ПДВ і акцизним податком у разі ввезення підакцизних товарів (еластичність дорівнює 1). Таким чином, збільшення (зменшення) офіційного валютного курсу національної валюти до іноземних валют, зменшуючи (збільшуючи) величину митної вартості товарів, зменшує (збільшує) надходження ПДВ та акцизного податку до Державного бюджету України – залежність податкових надходжень ПДВ і акцизного податку до Державного бюджету України при імпорті товарів від зміни офіційного валютного курсу гривні щодо іноземних валют є протилежною.

При зміні офіційного валютного курсу національної валюти надходження податку на доходи фізичних осіб до Державного бюджету України та місцевих бюджетів України у разі визначення суми процентів, сплачених платником податку на доходи фізичних осіб за користування іпотечним житловим кредитом (в іноземній валюті) з

метою нарахування податкової знижки є нееластичними (еластичність менша 1). По мірі зростання (зменшення) такої податкової знижки, зменшується (збільшується) база оподаткування податком на доходи фізичних осіб, а ступінь такої залежності посилюється. Таким чином, збільшення (зменшення) офіційного валютного курсу національної валюти до іноземних валют, зменшуючи (збільшуючи) величину податкової знижки, збільшує (зменшує) надходження податку на доходи фізичних осіб до Державного бюджету України та місцевих бюджетів України - залежність податкових надходжень податку на доходи фізичних осіб до Державного бюджету України та місцевих бюджетів України від зміни офіційного валютного курсу гривні щодо іноземних валют при визначенні суми процентів, сплачених платником податку на доходи фізичних осіб за користування іпотечним житловим кредитом (в іноземній валюті) з метою нарахування податкової знижки є прямою.

При зміні офіційного валютного курсу національної валюти надходження податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України та місцевих бюджетів України при визначенні курсових різниць є нееластичними (еластичність менша 1). По мірі зростання (зменшення) курсових різниць, зменшується (збільшується) база оподаткування податком на прибуток підприємств, а ступінь такої залежності посилюється. Таким чином, збільшення (зменшення) офіційного валютного курсу національної валюти до іноземних валют, зменшуючи (збільшуючи) величину курсових різниць, збільшує (зменшує) надходження податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України та місцевих бюджетів України – залежність податкових надходжень податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України та місцевих бюджетів України від зміни офіційного валютного курсу гривні щодо іноземних валют при визначенні курсових різниць є прямою.

Виявлено, що зміна офіційного валютного курсу, в рамках монетарної політики НБУ, найбільше впливає на доходну частину Державного бюджету України та місцевих бюджетів України через регулювання наступних механізмів та елементів оподаткування: визначення переліку великих платників податків; ставок оподаткування; визначення бази оподаткування для товарів, що ввозяться на митну територію України. Зміна офіційного валютного курсу має вплив на доходну частину Державного бюджету України через регулювання: розміру податку із підакцизних товарів (продукції), що ввозяться на митну територію України; ставки рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України; ставки акцизного податку у твердих сумах з одиниці реалізованого пального, моторних транспортних засобів.

Зміна рівня середньозваженого офіційного курсу гривні до іноземних валют встановленого НБУ матиме наслідком пропорційну відсоткову зміну величини митної вартості товарів, яка є базою оподаткування ПДВ і акцизним податком у разі ввезення підакцизних товарів (еластичність дорівнює 1). Таким чином, збільшення (зменшення) офіційного валютного курсу національної валюти до іноземних валют, зменшуючи (збільшуючи) величину митної вартості товарів, зменшує (збільшує) надходження ПДВ та акцизного податку до Державного бюджету України – залежність податкових надходжень ПДВ і акцизного податку до Державного бюджету України при імпорті товарів від зміни офіційного валютного курсу гривні щодо іноземних валют є протилежною.

Важливим інституційним інструментом монетарної політики НБУ, який вбудований у механізми та елементи податкового регулювання, є облікова ставка. Виходячи із проведеного аналізу виявлено, що зміна облікової ставки НБУ, в процесі реалізації монетарної політики, найбільше впливає на доходну частину Державного бюджету України та місцевих бюджетів України через регулювання наступних механізмів та елементів оподаткування: податкових пільг; пені; процентів за розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу; нараховані суми грошового зобов'язання, визначені контролюючим органом за результатами податкової перевірки та у випадках, не пов'язаних з проведенням податкових перевірок; нарахуванні суми податкового зобов'язання, визначеного платником податків або податковим агентом, - після спливу 90 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати податкового зобов'язання. Зміна облікової ставки НБУ має вплив лише на доходну частину Державного бюджету України через регулювання: заборгованості бюджету з відшкодування податку на додану вартість; розстрочення сплати податку на додану вартість на термін до 36 календарних місяців при імпорті обладнання для виробництва тільки медичних виробів; розстрочення сплати податку на додану вартість на термін до 24 календарних місяців при імпорті певних машин, обладнання та механізмів.

Зміна рівня облікової ставки НБУ матиме наслідком пропорційну відсоткову зміну величини пені, а також процентів за розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу (еластичність дорівнює 1).

Таким чином, збільшення (зменшення) рівня облікової ставки НБУ, збільшуючи (зменшуючи) величину пені, а також процентів за розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу, збільшує (зменшує) надходження по несвоєчасно сплачених податках і зборах до Державного бюджету України та місцевих бюджетів – залежність податкових надходжень по несвоєчасно сплачених податках і зборах до Державного бюджету України та місцевих бюджетів, при визначенні пені, а також процентів за розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу, від зміни рівня облікової ставки НБУ є прямою.

Вагомою складовою монетарної політики НБУ є режим інфляційного таргетування – публічне оголошенні кількісних цілей з інфляції та зобов'язання банку досягати цих цілей протягом середньострокового періоду. Виконання зобов'язань з досягнення таких кількісних цілей та контрольовані НБУ межі інфляції дозволяють, як відзначає В. Д. Лагутін, мінімізувати негативні наслідки надмірного застосування фіскальної функції податків на стан економіки [9]. Режим інфляційного таргетування, впливаючи на інфляцію регулює механізм обчислення та сплати земельного податку для юридичних осіб підприємствами та організаціями

громадських організацій інвалідів у разі порушення права застосовувати податкову пільгу; індекс споживчих цін – регулює механізм розрахунку величини коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки земель при обчисленні плати за землю, а також визначення бази оподаткування податком для платників єдиного податку четвертої групи. У даному випадку такі зміни впливають на доходну частину місцевих бюджетів України.

Визначено, що з урахуванням підрозділу 6 «Особливості справляння плати за землю» перехідних положень Податкового кодексу України, зміна показника індексу споживчих цін не впливатиме на визначення коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь, земель населених пунктів та інших земель несільськогосподарського призначення для цілей оподаткування платою за землю, так як він застосовується із значенням 100 відс. [8]. Таким чином, збільшення (зменшення) показника індексу споживчих цін не матиме впливу на розмір плати за землю – залежність між індексом споживчих цін і податковими надходженнями від плати за землю до місцевих бюджетів України відсутня (еластичність дорівнює 0).

Встановлено, що з урахуванням підрозділу 8 «Особливості справляння єдиного податку та фіксованого податку» перехідних положень Податкового кодексу України, зміна показника індексу споживчих цін не впливатиме на визначення величини коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ) для цілей оподаткування єдиним податком четвертої групи, так як він застосовується із значенням 100 відсотків. Таким чином, збільшення (зменшення) показника індексу споживчих цін не матиме впливу на розмір єдиного податку четвертої групи – залежність між індексом споживчих цін і податковими надходженнями від єдиного податку четвертої групи до місцевих бюджетів України відсутня (еластичність дорівнює 0).

Як наголошує В. Д. Лагутін, тільки за рахунок комплексного підходу за рахунок використання системи бюджетних, податкових, грошово-кредитних і валютних інструментів можливо досягти модернізації економіки України [10, с.4]. Розкриття впливу монетарної політики НБУ на інструменти і механізми податкового регулювання та формування доходної частини бюджету країни сприятиме зазначеному.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що монетарна політика НБУ через реалізацію монетарного трансмісійного механізму, як процесу передачі змін у використанні її інструментів, має значний вплив на окремі механізми та елементи податкового регулювання на першому етапі його дії, а на другому - зміни у податковому регулюванні передаються у бюджетне регулювання, впливаючи на бюджетну архітектуру. Загальне співвідношення між доходною частиною державного та місцевих бюджетів є результатом дії всієї сукупності інструментів, каналів, механізмів, режимів монетарної політики НБУ на інструменти і механізми податкового регулювання на першому етапі дії монетарного трансмісійного механізму.

Показаний вплив інструментів монетарної політики НБУ (офіційний валютний курс, облікова ставка), каналу емісії національної валюти України, механізму організації готівкового і безготівкового грошового обігу та режиму інфляційного таргетування на механізми податкового регулювання (планування, прогнозування, обліку, контролю, адміністрування) та його елементи (платників податків, базу оподаткування, ставки податків, порядок обчислення податків, порядок сплати податків), що в сукупності визначає їх вплив на бюджетну архітектуру (співвідношення доходної частини державного і місцевих бюджетів) у короткостроковому періоді через механізм передачі імпульсів.

Ефективність монетарної політики визначається стійкістю державних фінансів, а відтак її дієвість у напрямку забезпечення цінової динаміки багато в чому залежить від ефективності податкового регулювання. У зв'язку з цим набувають актуальності та потребують подальших досліджень питання місця та ролі податкового регулювання у забезпеченні податкової безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Манків, Грегори Н. Макроекономіка; пер. з англ.; наук. ред. пер. С. Панчишина. Київ: Основи, 2000. 588 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України» від 18 грудня 2018 р. № 1200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2018-%D0%BF>
3. Tinbergen J. On the Theory of Economic Policy. Amsterdam. North Holland, 1952.
4. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В. С. Стельмаха. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. 404 с.
5. Пасічний М. Методологічні засади формування фінансової політики країни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 3. С. 116–130.
6. Системний аналіз формування державної політики в умовах макроекономічної дестабілізації / за ред. д-ра екон. наук, проф. І. Г. Лук'яненко. Київ: НаУКМА, 2017. 464 с.
7. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канева, та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
8. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI (зі змінами і доповненнями). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>
9. Лагутін В. Д. Координація монетарної та бюджетної політики: інституціональний аспект. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2004. Т. 11. С. 67-76.
10. Лагутін В. Д. Пріоритети координації бюджетної та монетарної політики в Україні. Фінанси України. 2011. № 10. С. 3–14.

References

1. Mankiv, Gregori N. (2000). *Makroekonomika [Macroeconomics] per. z anhl.; nauk. red. per. S. Panchyshyna. Kyiv : Osnovy, 588 [in Ukr.]*.
2. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro utvorennya Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy ta Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy» [«On the formation of the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine»]. vid 18 hrudnya 2018 r. № 1200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2018-%D0%BF>*
3. Tinbergen, J. (1952). *On the Theory of Economic Policy*. Amsterdam. North Holland [in English].
4. Stelmakh, V. S. (2009). *Monetarna polityka Natsionalnoho banku Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy zmin [The monetary policy of the National Bank of Ukraine: Current State and Prospects of changes]. Tsentр naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrainy, UBS NBU, Kyiv, Ukraine, 404 [in Ukr.]*.
5. Pasichnyy, M. (2018). *Metodolohichni zasady formuvannya finansovoi polityky krayiny [Methodological principles of formation of financial policy of the country]. Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo, 3. 116–130 [in Ukr.]*.
6. Lukianenko, I. H. (2017). *Systemnyy analiz formuvannya derzhavnoi polityky v umovakh makroekonomichnoi destabilizatsii [System analysis of the formation of state policy in the conditions of macroeconomic destabilization], NaUKMA, Kyiv, Ukraine, 464 p. [in Ukr.]*.
7. Chughunov, I. Y., Pavelko, A. V., Kanjeva, T.V. ta in. (2015) *Derzhavne finansove rehuljuvannya ekonomichnykh peretvorenj [State financial regulation of economic transformations]. Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine, 376 p. [in Ukr.]*.
8. *Podatkovij kodeks Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 02 grudnja 2010 roku № 2755–VI (zi zminamy i dopovnenjamy). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>*
9. Lahutin, V. D. (2004). *Koordinatsiya monetarnoi ta byudzhethnoi polityky: instytutsional'nyy aspect [Coordination of monetary and fiscal policy: the institutional aspect]. Problemy i perspektyvy rozvytku bankiv'skoyi systemy Ukrainy, 11. 67-76 [in Ukr.]*.
10. Lahutin, V. D. (2011). *Priorytety koordynatsiyi byudzhethnoi ta monetarnoi polityky v Ukraini [Priorities for Coordination of Budget and Monetary Policy in Ukraine]. Finansy Ukrainy, 10. 3–14 [in Ukr.]*.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Нікітішин Андрій Олександрович, кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Киото, 19, м. Київ, 02156, Україна
e-mail: nikitishinao@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7951-4017
Researcher ID: M-5504-2016

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Никитишин Андрей Александрович, кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры финансов Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина
e-mail: nikitishinao@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Nikitishin Andriy Oleksandrovich,
Ph.D., Associate Professor, Doctoral of the Department of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine
Kyoto Street, 19, Kyiv, 02156, Ukraine,
e-mail: nikitishinao@ukr.net

УДК 336.14:314.17

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-202-212>**БЮДЖЕТНІ ВИДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ***

**Самошкіна О. А.
Адаменко І. П.**

Актуальність теми дослідження. Видатки бюджету використовуються в якості інструменту державного регулювання динаміки соціально-демографічного розвитку країни. Відповідно, актуальними є дослідження впливу тенденцій демографічного розвитку на динаміку соціально-економічних процесів і

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

фінансову стійкість країни у середньо- та довгостроковій перспективі з метою використання регуляторного потенціалу бюджетних видатків для покращення демографічного стану країни і стимулювання демографічного зростання.

Постановка проблеми. Підвищення рівня ефективності і результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни потребує поглиблення досліджень теоретико-методологічних засад використання видатків бюджету як ефективного інструменту регулювання демографічного розвитку, прогнозування і планування видаткової частини бюджету з урахуванням демографічних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням бюджетного регулювання соціально-демографічного розвитку країни присвячені праці зарубіжних і вітчизняних вчених Г. Беккера, М. Блауга, Дж. Б'юкенена, А. Вишневського, О. Грішнєвої, С. Капіци, Л. Козарезенко, Л. Лисяк, Е. Лібанової, Г. Лопушняка, І. Луїної, А. Мазаракі, А. Сміта, Л. Туроу, В. Федосова, І. Чугунова, Т. Шульца, С. Юрія та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження видатків бюджету як інструменту демографічного розвитку актуалізуються у зв'язку із необхідністю підвищення якісного рівня бюджетного регулювання суспільного розвитку країни, реалізації обґрунтованої бюджетної політики, спрямованої на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, стійкості і збалансованості бюджетної і пенсійної систем у середньо- та довгостроковій перспективі.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є аналіз особливостей використання бюджетних видатків як інструменту регулювання соціально-демографічного розвитку країни для розробки і реалізації цілеспрямованої, послідовної і результативної бюджетної політики. Метою дослідження є розкриття і удосконалення теоретико-методологічних положень формування видатків бюджету в системі державного регулювання демографічного розвитку країни.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті використано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі діалектичний, системний і структурний методи, статистичний, порівняльний і факторний аналіз, методи наукового абстрагування, аналізу і синтезу.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розкрито сутність видатків бюджету як інструменту регулювання демографічного розвитку країни; удосконалено положення щодо прогнозування і планування видаткової частини бюджету з урахуванням демографічних чинників; здійснено аналіз тенденцій демографічного розвитку України і визначено пріоритетні напрями бюджетного регулювання демографічного стану країни із використанням регуляторного потенціалу бюджетних видатків.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі формування і реалізації державної політики у сфері видатків бюджету.

Висновки відповідно до статті. Використання видатків бюджету в якості інструменту регулювання демографічного розвитку передбачає обґрунтоване визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету для впливу на динаміку соціально-демографічних процесів у країні, враховуючи їх циклічність та стратегічні пріоритетні напрями суспільного розвитку. Положення щодо прогнозування і планування видатків бюджету з урахуванням демографічних чинників базуються на врахуванні взаємного впливу показників видаткової частини бюджету і чисельності населення та його вікової структури, використанні видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання демографічних тенденцій.

Ключові слова: видатки бюджету, демографічний розвиток, бюджетне прогнозування, бюджетне планування, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, чисельність населення, вікова структура населення.

БЮДЖЕТНЫЕ РАСХОДЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Самошкина О. А.

Адаменко И. П.

Актуальность темы исследования. Расходы бюджета используются в качестве инструмента государственного регулирования динамики социально-демографического развития страны. Соответственно, актуальными являются исследования влияния тенденций демографического развития на динамику социально-экономических процессов и финансовую устойчивость страны в средне- и долгосрочной перспективе с целью использования регуляторного потенциала бюджетных расходов для улучшения демографического состояния страны и стимулирования демографического роста.

Постановка проблемы. Повышение уровня эффективности и результативности бюджетной политики при решении стратегических задач социально-экономического развития страны требует углубления исследований теоретико-методологических основ использования расходов бюджета как эффективного инструмента регулирования демографического развития, прогнозирования и планирования расходной части бюджета с учетом демографических факторов.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы бюджетного регулирования социально-демографического развития страны посвящены работы зарубежных и отечественных ученых Г. Беккера, М. Блауга, Дж. Б'юкенена, А. Вишневского, О. Гришнєвой, С. Капицы, Л. Козарезенко, Л. Лисяк, Э. Либановой, Г. Лопушняка, И. Луиной, А. Мазараки, А. Сміта, Л. Туроу, В. Федосова, И. Чугунова, Т. Шульца, С. Юрія и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Исследование расходов бюджета как инструмента демографического развития актуализируются в связи с необходимостью повышения качественного уровня бюджетного регулирования общественного развития страны, реализации обоснованной бюджетной политики, направленной на обеспечение устойчивого социально-экономического развития страны, устойчивости и сбалансированности бюджетной и пенсионной систем в средне- и долгосрочной перспективе.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является анализ особенностей использования бюджетных расходов как инструмента регулирования социально-демографического развития страны для разработки и реализации целенаправленной, последовательной и результативной бюджетной политики. Целью исследования является раскрытие и усовершенствование теоретико-методологических положений формирования расходов бюджета в системе государственного регулирования демографического развития страны.

Метод или методология проведения исследования. В статье использованы совокупность научных методов и подходов, в том числе диалектический, системный и структурный методы, статистический, сравнительный и факторный анализ, методы научного абстрагирования, анализа и синтеза.

Изложение основного материала (результаты работы). Раскрыта сущность расходов бюджета как инструмента регулирования демографического развития страны; усовершенствованы положения относительно прогнозирования и планирования расходной части бюджета с учетом демографических факторов; осуществлен анализ тенденций демографического развития Украины и определены приоритетные направления бюджетного регулирования демографического состояния страны с использованием регуляторного потенциала бюджетных расходов.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в процессе формирования и реализации государственной политики в сфере расходов бюджета.

Выводы в соответствии со статьей. Использование расходов бюджета в качестве инструмента регулирования демографического развития предусматривает обоснованное определение объема и структуры расходной части бюджета для влияния на динамику социально-демографических процессов в стране, учитывая их цикличность и стратегические приоритетные направления общественного развития. Положения относительно прогнозирования и планирования расходов бюджета с учетом демографических факторов базируются на учете взаимного влияния показателей расходной части бюджета и численности населения и его возрастной структуры, использовании расходов бюджета в качестве эффективного инструмента регулирования демографических тенденций.

Ключевые слова: расходы бюджета, демографическое развитие, бюджетное прогнозирование, бюджетное планирование, образование, здравоохранение, социальная защита и социальное обеспечение, численность населения, возрастная структура населения.

BUDGET EXPENDITURES AS AN INSTRUMENT FOR DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT

Samoshkina O. A.

Adamenko I. P.

Relevance of the research topic. Budget expenditures are used as an instrument of state regulation of the dynamics of socio-demographic development of the country. Accordingly, the study of the impact of the trends of demographic development on the dynamics of socio-economic processes and the financial stability of the country in the medium and long term are relevant in order to use the regulatory capacity of budget expenditures to improve the demographic situation of the country and stimulate demographic growth.

Formulation of the problem. Increasing the level of efficiency and effectiveness of fiscal policy while solving strategic tasks of socio-economic development of the country requires deepening research into the theoretical and methodological principles of using budget expenditures as an effective instrument for the regulation of demographic development, forecasting and planning of the expenditure part of the budget taking into account demographic factors.

Analysis of recent research and publications. Problems of budgetary regulation of socio-demographic development of the country are devoted to the works of foreign and domestic scientists G. Becker, M. Blaug, G. Buchanan, A. Vishnevsky, O. Grishnova, S. Kapitsa, L. Kozarezenko, L. Lisyak, E. Libanova, G. Lopushniak, I. Lunina, A. Mazaraki, A. Smith, L. Thurov, V. Fedosova, I. Chugunova, T. Shults, S. Yurii and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. The study of budget expenditures as an instrument of demographic development is being updated due to the need to improve the quality level of budgetary regulation of the country's social development, the implementation of budget policy aimed at ensuring sustainable socio-economic development of the country, stability and balance of budgetary and pension systems in the medium and long-term prospect.

Setting the task, the purpose of the study. The research objective is to analyze the peculiarities of using budget expenditures as a tool for regulation of socio-demographic development of the country for the formation and implementation of purposeful, consistent and effective budget policy. The purpose of the study is to reveal and improve the theoretical and methodological basics for the formation of budget expenditures in the system of state regulation of demographic development of the country.

Method or methodology for conducting research. The article uses a set of scientific methods and approaches, including dialectic, system and structural methods, statistical, comparative and factor analysis, methods of scientific abstraction, analysis and synthesis.

Presentation of the main material (results of work). The essence of budget expenditures as an instrument of regulation of demographic development of the country is revealed; improvement of the forecasting and planning of the budget expenditures taking into account demographic factors; an analysis of the trends of demographic development of Ukraine was made, priority directions of budget regulation of the demographic situation of the country were determined with the use of regulatory potential of budget expenditures.

The field of application of results. The results of the study can be used in the process of formation and implementation of state policy in the field of budget expenditures.

Conclusions according to the article. The use of budget expenditures as a tool for the regulation of demographic development implies a well-defined definition of the volume and structure of the expenditure part of the budget to influence the dynamics of socio-demographic processes in the country, taking into account their cyclicity and strategic priority directions of public development. The provisions on forecasting and planning of budget expenditures taking into account demographic factors are based on the consideration of the mutual influence of indicators of the budget expenditure and population and its age structure, the use of budget expenditures as an effective tool for the regulation of demographic trends.

Keywords: budget expenditures, demographic development, budget forecasting, budget planning, education, health care, social protection and social security, population, age structure of the population.

JEL Classification E62, H5, J11.

Актуальність теми дослідження. Видатки бюджету як складова системи державного регулювання суспільного розвитку активно використовуються для потреб державного впливу на динаміку економічного і соціально-демографічного розвитку країни. Роль демографічних чинників у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку країни є визначальною, оскільки вони характеризують кількісні і якісні параметри людського капіталу як основного елемента суспільного відтворення і рушійного фактора економічного зростання. Важливим є дослідження впливу тенденцій демографічного розвитку на динаміку соціально-економічних процесів і фінансову стійкість країни у середньо- та довгостроковій перспективі з метою розробки і реалізації комплексу заходів бюджетної політики щодо покращення демографічної ситуації країни і стимулювання демографічного зростання.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Питанням державного регулювання соціально-демографічного розвитку країни присвячені праці зарубіжних вчених Г. Беккера [1], М. Блауга [2], Дж. Б'юкенена [3], А. Вишневського [4], С. Капіци [5], А. Сміта [6], Л. Туроу [7], Т. Шульца [8] та інших. Серед вагомих наукових досліджень вітчизняних вчених у сфері бюджетного регулювання соціально-демографічних процесів можна зазначити праці О. Грішнєвої [9], Л. Козарезенко [10, 19], Л. Лисяк [11], Е. Лібанової [12, 13], Г. Лопушняк [14, 15], І. Луніної [16], А. Мазаракі [17], В. Федосова [18], І. Чугунова [17, 19], С. Юрія [20]. Водночас, потребують поглиблення досліджень питання використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання соціально-демографічного розвитку країни, удосконалення системи прогнозування і планування бюджетних видатків з урахуванням демографічних чинників.

Метою дослідження є розкриття та удосконалення теоретико-методологічних положень формування видатків бюджету в системі державного регулювання демографічного розвитку країни.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити сутність видатків бюджету як інструменту регулювання демографічного розвитку країни; удосконалити положення щодо прогнозування і планування видаткової частини бюджету з урахуванням демографічних чинників; здійснити аналіз тенденцій демографічного розвитку України і визначити пріоритетні напрями бюджетного регулювання демографічного стану країни із використанням регуляторного потенціалу бюджетних видатків.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів і підходів наукового дослідження, у тому числі діалектичний, системний і структурний методи використано при розкритті економічної сутності видатків бюджету як інструменту державного регулювання демографічного розвитку країни. За допомогою статистичного, порівняльного і факторного методів проведено аналіз особливостей взаємозв'язку показників видатків бюджету соціального спрямування і демографічних показників, що характеризують вікову структуру населення. Методи наукового абстрагування, аналізу і синтезу застосовано при визначенні особливостей перспективного прогнозування і планування видаткової частини бюджету з урахуванням демографічних чинників.

Результати дослідження. Підвищення рівня ефективності і результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни вимагає врахування в процесі прогнозування і планування видаткової частини бюджету демографічних чинників. Чисельність населення і його вікова структура, які є найважливішими показниками демографічного стану країни, суттєво впливають на соціально-економічні та бюджетні процеси у країні: вони визначають обсяг трудових ресурсів, співвідношення працездатних і непрацездатних осіб, особливості фінансування освіти, охорони здоров'я, обсяги виплат пенсій, стипендій, нарахувань різних соціальних пільг згідно віку тощо. Враховуючи основні цілі державної політики у сфері суспільного розвитку – забезпечення економічного зростання та піднесення життєвого рівня і добробуту населення, спрямованість певних демографічних процесів може мати негативний вплив на динаміку економічних і соціальних процесів у країні. Загострення демографічного стану країни проявляється

у наступних негативних тенденціях: зниження народжуваності до рівня, який не забезпечує природного приросту населення; зростання рівня смертності в цілому і в окремих вікових групах; наявність диспропорцій у віково-статевому складі населення країни; неконтрольовані напрями і обсяги міграції.

Використання видатків бюджету в якості інструменту регулювання демографічного розвитку передбачає обґрунтоване визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету для впливу на динаміку соціально-демографічних процесів у країні, враховуючи їх циклічність та стратегічні пріоритетні напрями у сфері економічного і соціально-демографічного розвитку країни. Зміни динаміки соціальних і демографічних процесів призводять до зміни обсягу і структури бюджетних видатків, державної політики у сфері видатків бюджету, які, в свою чергу, можуть регулювати майбутню динаміку економічного і соціально-демографічного розвитку країни.

Демографічні фактори визначають особливості формування соціальних видатків бюджету, оскільки наслідком змін у чисельності і віковій структурі населення є зміна обсягу і структури бюджетних видатків соціального спрямування, які передбачають надання соціальних послуг певним віковим групам населення за рахунок бюджетних коштів. Зокрема, зниження рівня народжуваності, і як наслідок, старіння населення призводить до збільшення видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення, охорону здоров'я, утримання людей літнього віку, а також зменшення бюджетних видатків на забезпечення, виховання і освіту дітей та молоді. З іншого боку, видатки бюджету можуть виступати в якості ефективного інструменту демографічної політики. Успішне вирішення таких задач демографічної політики як формування мотивації до народження і виховання дітей, укріплення основ сучасної сім'ї, створення умов для зростання тривалості і якості життя населення, збереження власного здоров'я багато в чому залежить від ефективного і результативного використання бюджетного механізму стимулювання демографічного зростання (виплати при народженні дитини, допомоги сім'ям з дітьми, багатодітним сім'ям, кредитування або здешевлення кредитування житлового будівництва молодим сім'ям, сім'ям з дітьми тощо), запровадження ефективних механізмів управління галузями освіти і охорони здоров'я.

Формування видаткової частини бюджету повинно розпочинатися з ретельного аналізу тенденцій динаміки фактичних показників обсягу і структури бюджетних видатків у попередніх періодах, у тому числі детально видатків бюджету соціального спрямування, а також динаміки соціально-демографічних процесів у країні з метою визначення фази їх циклічного розвитку. Зазначене передбачає поглиблений аналіз тенденцій динаміки демографічних показників розвитку країни, у тому числі чисельності населення і його вікової структури, природного приросту (зменшення) населення, рівня народжуваності і смертності, середньої тривалості життя населення, рівня міграційного сальдо, рівня демографічного навантаження.

Важливим етапом процесу формування видатків бюджету повинно виступати дослідження особливостей взаємного впливу показників видаткової частини бюджету в цілому і соціального спрямування та показників демографічного розвитку країни за допомогою економіко-математичного моделювання. Розробка і використання обґрунтованих математичних моделей взаємозв'язку демографічних і бюджетних процесів дозволить суттєво підвищити якісний рівень бюджетного прогнозування і планування шляхом оцінки рівня результативності впливу різних варіантів розподілу бюджетних ресурсів на показники демографічного стану країни у середньо- та довгостроковій перспективі.

При вирішенні завдань оптимізації демографічної ситуації в країні важливо визначитися з критеріями оптимальності і параметрами бажаних демографічних процесів. Серед основних вимог до оптимального типу відтворення населення слід виділити наступні: забезпечення обґрунтованого рівня природного приросту населення; загальний для всіх регіонів країни режим відтворення населення із незначними регіональними коливаннями рівнів народжуваності і смертності; зміни показників рівнів народжуваності і смертності в сталих діапазонах; пропорційний віковий склад населення країни, оскільки домінування чисельності тієї чи іншої вікової групи може негативно відбитися на динаміці економічного і соціального розвитку країни; оптимізація напрямів і обсягів міграції; відсутність соціальних і природних потрясінь, у тому числі війн, епідемій, стихійних лих, що негативно впливають на демографічні процеси і структури. Слід зауважити, що при бюджетному регулюванні демографічного розвитку слід враховувати інерційність демографічних процесів, що зумовлює довгостроковість періоду формування оптимального типу відтворення населення.

В процесі бюджетного регулювання важливим є дослідження взаємозв'язку демографічних чинників з показниками соціально-економічного розвитку країни, показниками розвитку бюджетної і пенсійної систем. Чисельність і віковий склад населення визначають кількісні і якісні характеристики трудових ресурсів і людського капіталу загалом: скорочення чисельності населення, особливо працездатного віку, призводить до дефіциту трудових ресурсів, що негативно позначається на динаміці економічного розвитку. В свою чергу, швидке зростання рівня народжуваності і, відповідно, чисельності населення, потребуватиме значного обсягу бюджетних видатків соціального спрямування у сферах освіти, охорони здоров'я, що також може в певній мірі стримувати темпи економічного зростання, враховуючи першочергове задоволення поточних соціальних бюджетних видатків. З іншого боку, недостатні демографічні вкладення можуть знизити динаміку розвитку економіки, зокрема, недостатнє бюджетне фінансування галузей освіти, охорони здоров'я призведе до зниження рівня освіти і професійної підготовки, підвищення захворюваності і смертності населення, в першу чергу, робочої сили. Слід зауважити, що у країнах із сталим соціально-економічним розвитком зростання чисельності населення створює передумови для підвищення темпів економічного зростання шляхом збільшення обсягу трудових ресурсів та зростання попиту на

внутрішньому ринку. Однак, в країнах з достатньо низьким рівнем економічного розвитку і, відповідно, низькими доходами населення, але високими темпами зростання чисельності населення, не спостерігається зростання платоспроможного внутрішнього попиту.

Зниження рівня народжуваності і, як наслідок, старіння населення призводить до зростання бюджетних видатків на утримання людей похилого віку, зменшення частки осіб працездатного віку, і, відповідно, уповільнення темпів економічного зростання. З іншого боку, зниження рівня народжуваності призведе до зменшення бюджетних видатків на забезпечення і освіти дітей та молоді, збільшення можливостей для зайнятості жінок тощо. Зростання частки пенсіонерів у загальній чисельності населення, збільшення відношення кількості дітей і осіб похилого віку до кількості осіб працездатного віку (демографічне навантаження) призводить до зростання державних видатків, пов'язаних з утриманням непрацездатних категорій громадян. Джерелами покриття цих зростаючих витрат можуть бути або збільшення податкового навантаження для реалізації пенсійних програм, що призводить до зниження доходів працюючого населення, або дефіцитне бюджетне фінансування, яке веде до зростання обсягу державного боргу країни.

Природний приріст населення дозволяє забезпечити в майбутньому необхідний обсяг працездатного населення, і, відповідно, створить передумови для сталого соціально-економічного розвитку країни і згладить негативні наслідки постаріння населення. Достатньо тривалий час дослідження динаміки суспільного розвитку доводили існування прямого зв'язку між рівнем народжуваності і динамікою валового внутрішнього продукту: зростання реального валового внутрішнього продукту призводило до зростання реальних доходів населення, і, відповідно, до зростання рівня народжуваності. Однак сучасний етап розвитку суспільних відносин доводить, що ступінь цього зв'язку не завжди є достатнім: в деяких країнах з розвинутою економікою подальше зростання економіки не супроводжувалось відповідним зростанням народжуваності. Більшість розвинутих європейських країн наприкінці минулого та на початку цього століття намагалися стимулювати демографічне зростання завдяки значним бюджетним інвестиціям, однак жодна з цих країн не досягла рівня народжуваності, що забезпечує розширене відтворення населення. Зростання чисельності населення було пов'язано, в основному, із зростанням тривалості життя і припливом іммігрантів. Зазначене свідчить про здійснення процесу демографічного переходу із століть з високим рівнем народжуваності і смертності у епоху зниження народжуваності і смертності і, як наслідок, старіння населення. В розвинутих країнах зазначений демографічний перехід вже завершився, оскільки кількість людей похилого віку перевищила кількість дітей, а рівень народжуваності знизився нижче рівня розширеного і простого відтворення населення [4, 5].

Зміни вікової структури населення у бік постаріння будуть впливати, перш за все, на пенсійну систему, оскільки буде зростати частка населення, що отримує пенсії. Аналізуючи довгостроковий вплив відповідних демографічних змін на бюджетну сферу, слід зазначити, що суттєве зростання частки дорослих поколінь у віковій структурі населення з відповідними зростаючими потребами медичного і соціального забезпечення літніх людей як переважної частини населення призведе до зростання бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення та охорону здоров'я.

Вирішення завдань, пов'язаних із постарінням населення і відповідними змінами умов суспільного життя, а також необхідністю забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, забезпечення гарантій отримання доходу людям похилого віку, покращання стану їх здоров'я і підвищення добробуту вимагає розробки цілеспрямованих стратегій, які повинні базуватися на таких основних принципах – сприяння розбудові суспільства для людей всіх вікових груп та визнання потенційного вкладу людей похилого віку у забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. У контексті стратегій у сфері зайнятості слід приділити достатньо уваги питанням покращення умов праці робітників похилого віку і розширення можливостей їх працевлаштування, забезпечення процесів перепідготовки кадрів і підвищення кваліфікації з метою надання літнім людям достатніх можливостей всебічної участі у житті суспільства та закріпленню фінансової стійкості пенсійних систем. Винятково важливе значення має розвиток системи охорони здоров'я у напрямках підвищення якості медичних послуг з метою зниження рівня захворюваності і смертності населення, у тому числі скорочення материнської і дитячої смертності, перебудови системи охорони здоров'я для задоволення потреб людей старших вікових груп, чисельність яких поступово збільшується, запровадження медичного страхування.

Демографічна ситуація в Україні характеризується наявністю процесів депопуляції та прискореного постаріння населення. Основними причинами депопуляції є стійке падіння рівня народжуваності та високий рівень смертності, що призвело до звуженого відтворення населення (відсутність природного приросту населення); високий рівень еміграційного відтоку населення; військові дії, що призводять до демографічних втрат. Соціальні причини демографічного спаду пов'язані із низьким рівнем реальної заробітної плати і, відповідно, життя населення, відсутністю ефективного реформування сфер освіти і охорони здоров'я, скорочення бюджетних видатків на житлове будівництво, що зумовило негативний демографічний ефект. Процеси депопуляції і постаріння населення призводять до уповільнення темпів зростання валового внутрішнього продукту, збільшення бюджетних і пенсійних виплат, зростання демографічного навантаження на працездатне населення та зменшення рівня добробуту громадян.

Враховуючи негативні тенденції демографічного розвитку України та достатню інерційність демографічних змін, при перспективному прогнозуванні і плануванні видатків бюджету слід враховувати збільшення рівня бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення, охорону здоров'я,

зменшення рівня бюджетних видатків на освіту, духовний і фізичний розвиток. У довгостроковій перспективі на Україну очікує подальше зменшення загальної чисельності населення і суттєві зміни його вікового складу у бік постаріння, що може негативно вплинути на динаміку соціально-економічного розвитку країни та фінансову стійкість бюджетної і пенсійної систем.

Демографія повинна стати пріоритетним національним проектом в Україні, і в бюджеті необхідно закладати кошти на стимулювання демографічного зростання та покращення загальної демографічної ситуації. Бюджетне регулювання демографічного розвитку повинно бути спрямоване на зростання тривалості життя населення, скорочення рівня смертності, зростання рівня народжуваності, збереження і укріплення здоров'я населення, регулювання внутрішньої і зовнішньої міграції.

Бюджетна підтримка народжуваності є ефективним інвестуванням в економіку країни, оскільки програмує обсяг трудових ресурсів і внутрішній попит країни у середньо- та довгостроковій перспективі. Цільове інвестування бюджетних коштів у підтримку народжуваності і розвиток дітей (у тому числі надання державної допомоги при народженні та на виховання дітей, зростання реальних доходів сімей з дітьми, покращення їх житлових умов) призведе до зростання рівня народжуваності до певного обґрунтованого рівня в умовах демографічного переходу до зростання частки дорослих поколінь у віковій структурі населення. Необхідними також є бюджетні інвестиції у сфері освіти і охорони здоров'я із одночасним підвищенням результативності їх використання у наступних напрямках: будівництво і утримання дитячих садків, шкіл, розширення мережі інтернатів, лікарень, амбулаторій медичної допомоги тощо.

Бюджетні стратегії у сфері охорони здоров'я в Україні повинні передбачати скорочення рівня материнської і дитячої смертності, охорону материнства; зростання тривалості життя населення шляхом зниження рівня захворюваності і смертності; перебудову системи охорони здоров'я для задоволення потреб людей старших вікових груп, чисельність яких поступово збільшується; запровадження медичного страхування. Враховуючи демографічне постаріння населення, держава повинна розробляти заходи щодо захисту прав літніх громадян, надання їм достатніх можливостей всебічної участі у житті суспільства з метою забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. Бюджетні стратегії у сфері зайнятості і освіти повинні мати на меті розширення можливостей працевлаштування літніх громадян, забезпечення бюджетного фінансування служб з перепідготовки кадрів і підвищення кваліфікації з урахуванням можливостей людей похилого віку.

Негативні тенденції демографічного розвитку України свідчать про необхідність удосконалення системи державного управління з урахуванням динаміки демографічних чинників, інтегрування проблем депопуляції і постаріння населення у середньо- та довгострокові програми економічного і соціального розвитку країни, а також здійснення бюджетного прогнозування і планування з урахуванням демографічних факторів та активного використання регуляторного потенціалу бюджетних видатків для покращення демографічного стану країни.

Динаміка змін вікової структури населення України та фактичних видатків зведеного бюджету України соціального спрямування за 1991-2017 роки наведена у табл. 1. Проаналізуємо тенденції змін вікових груп населення 0-14 і 15-24 років та видатків зведеного бюджету України на освіту. За допомогою економетричних методів визначено, що питома вага вікової групи 0-14 років у загальній кількості населення України щороку з 1991 по 2017 роки зменшувалася на 0,5032 відсоткового пункту при достатньо високому коефіцієнті кореляції $R = 0,988$. Питома вага вікової групи 15-24 років у загальній кількості населення зменшувалась відповідно на 0,1626 відсоткового пункту при достатньо високому коефіцієнті кореляції $R = 0,977$. При цьому питома вага бюджетних видатків на освіту у загальній сумі видатків зведеного бюджету України зростала щороку з 1991 по 2017 роки на 0,5683 відсоткового пункту при достатньо високому коефіцієнті кореляції $R = 0,870$. Питома вага видатків зведеного бюджету України на освіту у ВВП збільшувалась відповідно на 0,079 відсоткового пункту при коефіцієнті кореляції $R = 0,543$. Отже, при стійкій тенденції зменшення питомої ваги вікових груп 0-14 і 15-24 років у загальній кількості населення України протягом 1991-2017 років, питома вага видатків бюджету на освіту у загальній сумі видатків зведеного бюджету України та у ВВП мала стійку тенденцію до зростання, що свідчить про недостатній рівень врахування тенденцій змін вікової структури населення України при плануванні видатків бюджету на освіту.

Проаналізуємо тенденції змін вікової групи населення 65 і понад років та видатків зведеного бюджету України на охорону здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення. За допомогою економетричних методів досліджено, що питома вага вікової групи 65 і понад років у загальній кількості населення України щороку з 1991 по 2017 роки зростала на 0,2333 відсоткового пункту при достатньо високому коефіцієнті кореляції $R = 0,965$. Питома вага видатків бюджету на охорону здоров'я у загальній сумі видатків зведеного бюджету України протягом 1991-2017 років збільшувалась на 0,151 відсоткового пункту при достатньо високому коефіцієнті кореляції $R = 0,696$; питома вага видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення збільшувалась відповідно на 0,571 відсоткового пункту. Таким чином, при стійкій тенденції до збільшення питомої ваги вікової групи 65 і понад років у загальній кількості населення України протягом 1991-2017 років, питома вага видатків бюджету на охорону здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення у загальній сумі видатків зведеного бюджету України та у ВВП протягом відповідного періоду мала стійку тенденцію до зростання, що свідчить про вплив постаріння населення України на зростання бюджетних видатків на охорону здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення.

Таблиця 1. Динаміка показників вікової структури населення і фактичних видатків зведеного бюджету України соціального спрямування за 1991-2017 роки

Роки	Питома вага вікових груп населення у загальній кількості населення, %			Фактичні видатки зведеного бюджету					
	0-14 років	15-24 роки	65 і понад років	Освіта		Охорона здоров'я		Соціальний захист та соціальне забезпечення	
				питома вага у загальній сумі видатків, %	% у ВВП	питома вага у загальній сумі видатків, %	% у ВВП	питома вага у загальній сумі видатків, %	% у ВВП
1991	21,37	13,57	12,26	14,03	4,59	9,50	3,10	3,60	1,18
1992	21,18	13,64	12,59	12,56	4,79	9,77	3,73	18,68	7,12
1993	21,04	13,72	12,90	11,75	4,54	10,35	4,00	31,55	12,18
1994	20,82	13,82	13,27	10,18	5,33	9,07	4,75	11,16	5,84
1995	20,52	13,96	13,57	12,48	5,56	10,70	4,77	13,67	6,09
1996	20,14	14,08	13,88	11,72	4,92	9,26	3,88	12,01	5,04
1997	19,75	14,15	13,99	14,67	5,39	11,53	4,24	16,34	6,01
1998	19,26	14,24	14,06	14,63	4,45	11,64	3,54	13,55	4,12
1999	18,58	14,54	13,93	13,55	3,62	10,94	2,92	11,91	3,18
2000	17,88	14,81	13,88	14,72	4,17	10,15	2,87	12,43	3,52
2001	17,21	15,05	14,06	17,21	4,68	11,24	3,06	15,01	4,08
2002	16,48	15,30	14,47	20,34	5,43	12,50	3,34	20,96	5,60
2003	15,83	15,59	15,04	19,76	5,60	12,81	3,63	17,09	4,85
2004	15,27	15,76	15,53	17,88	5,31	11,86	3,52	19,01	5,65
2005	14,84	15,83	15,94	18,88	6,07	10,90	3,51	28,25	9,09
2006	14,47	15,76	16,19	19,25	6,21	11,25	3,63	23,67	7,63
2007	14,22	15,64	16,36	19,48	6,22	11,74	3,75	21,37	6,75
2008	14,07	15,38	16,25	19,52	6,42	10,77	3,54	23,81	7,84
2009	14,09	14,86	15,92	21,53	7,31	11,80	4,01	25,44	8,64
2010	14,16	14,29	15,66	21,04	7,37	11,79	4,13	27,61	9,67
2011	14,25	13,71	15,28	20,48	6,63	11,60	3,76	25,06	8,11
2012	14,37	13,03	15,24	20,47	7,20	11,79	4,15	25,25	8,88
2013	14,59	12,42	15,22	20,85	7,25	12,18	4,23	28,70	9,98
2014	14,83	11,79	15,31	18,95	6,39	10,83	3,65	26,15	8,81
2015	15,08	11,26	15,61	16,72	5,77	10,40	3,59	25,84	8,91
2016	15,25	10,72	15,89	15,49	5,43	9,03	3,17	30,91	10,84
2017	15,41	10,22	16,19	16,82	5,96	9,69	3,43	27,04	9,58

Джерело: складено та розраховано за даними <http://www.minfin.gov.ua>, <http://www.ukrstat.gov.ua>.

У сфері управління державними фінансами при прийнятті рішень щодо напрямів і обсягів витрачання бюджетних коштів повинні обов'язково враховуватися результати ґрунтовних демографічних досліджень із довгостроковим прогнозуванням чисельності населення і його вікової структури, що пояснюється вагомим впливом вікової структури населення на соціально-економічні та бюджетні процеси у країні. Потребують удосконалення методологічні підходи до врахування взаємного впливу демографічних показників та показників соціально-економічного і бюджетного розвитку країни: прогнозування вікової структури населення та інших демографічних параметрів на перспективу, математичне моделювання і прогнозування трендів, використання сценарного аналізу тощо.

Прогнозні показники чисельності населення і його вікової структури визначають особливості прогнозування і планування бюджетних видатків соціального спрямування. Зміни вікового складу населення суттєво впливають на видатки бюджету на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, духовний і фізичний розвиток, оскільки споживачами цих бюджетних послуг виступають різні вікові групи населення, тенденції змін чисельності яких повинні враховуватись при визначенні обсягу зазначених видатків. Прогнозні дані щодо чисельності дітей шкільного віку та молоді дозволяють корегувати плани щодо будівництва і фінансування закладів освіти; прогнозні дані щодо вікової структури працюючого населення дозволяють спрогнозувати час і кількість осіб, що будуть виходити на пенсію і отримувати пенсійні виплати.

Важливим також є дослідження впливу демографічних змін на показники соціально-економічного розвитку і фінансової стійкості країни у довгостроковій перспективі з метою розроблення комплексу заходів, в тому числі бюджетної політики, щодо згладжування негативних демографічних тенденцій і виправлення демографічної

ситуації. Видатки бюджету можуть виступати в якості ефективного інструменту регулювання демографічних процесів у країні. Обсяг бюджетних видатків на народження і виховання дітей, зростання реальних доходів сімей з дітьми, кредитування або здешевлення кредитування житлового будівництва молодим сім'ям, сім'ям з дітьми впливає на показники рівня народжуваності та демографічного зростання загалом.

Прогнозування і планування видаткової частини бюджету з урахуванням демографічних факторів включає в себе наступні етапи:

- демографічний прогноз, у тому числі прогноз чисельності населення в цілому та у розрізі вікових груп, з метою визначення кількості осіб, що потребують бюджетних послуг певного виду;

- прогноз видаткової частини бюджету, який передбачає визначення обсягу необхідних бюджетних коштів на одного споживача окремого виду соціальних послуг, проіндексованого на прогнозну величину інфляції; прогнозного обсягу бюджетних видатків на соціальні послуги кожного виду, отриманого шляхом множення прогнозної кількості споживачів на розрахований обсяг бюджетних видатків на одну особу; формування прогнозних і планових показників обсягу бюджетних видатків соціального спрямування;

- збалансування прогнозних і планових показників обсягу бюджетних видатків соціального спрямування із показниками загального обсягу і структури видаткової частини бюджету із застосуванням методів математичного моделювання оптимізації розподілу бюджетних ресурсів у середньо- та довгостроковій перспективі з метою використання регуляторного потенціалу бюджетних видатків для досягнення визначених пріоритетних цілей і завдань економічного, соціального та демографічного розвитку країни.

Висновки. Використання видатків бюджету в якості інструменту регулювання демографічного розвитку передбачає обґрунтоване визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету для впливу на динаміку соціально-демографічних процесів у країні, враховуючи їх циклічність та стратегічні пріоритетні напрями у сфері економічного і соціально-демографічного розвитку країни. Зміни динаміки демографічних процесів призводять до зміни обсягу і структури бюджетних видатків, які, в свою чергу, можуть регулювати майбутню динаміку економічного і соціально-демографічного розвитку країни. Підвищення рівня ефективності і результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань суспільного розвитку потребує врахування в процесі бюджетного прогнозування і планування демографічних чинників з метою виявлення і запобігання негативної динаміки демографічних процесів у середньо- та довгостроковій перспективі для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни.

Положення щодо прогнозування і планування видатків бюджету з урахуванням демографічних чинників базуються на врахуванні взаємного впливу показників видаткової частини бюджету і чисельності населення та його вікової структури, використанні видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання демографічних тенденцій. Динаміка демографічного розвитку визначає особливості прогнозування і планування бюджетних видатків соціального спрямування у перспективі, оскільки зміни чисельності населення і його вікової структури впливають на особливості формування видатків на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення. Важливим є прогнозування впливу майбутніх демографічних змін на показники соціально-економічного розвитку і фінансової стійкості країни у довгостроковій перспективі з метою виявлення негативних тенденцій демографічного розвитку і розроблення комплексу заходів бюджетної політики щодо стимулювання демографічного зростання. Видатки бюджету можуть виступати в якості ефективного інструменту покращення демографічної ситуації через регулювання бюджетних виплат, що стимулюють зростання рівня народжуваності, запровадження ефективних механізмів управління галузями освіти і охорони здоров'я, які визначають розвиток людського капіталу.

Негативні тенденції демографічного розвитку України свідчать про необхідність удосконалення системи управління державними фінансами з урахуванням динаміки демографічних чинників, інтегрування проблем депопуляції і постаріння населення у середньо- та довгострокові стратегії економічного і соціального розвитку країни, а також здійснення бюджетного прогнозування і планування з урахуванням демографічних факторів та активного використання регуляторного потенціалу бюджетних видатків для покращення демографічного стану країни.

Список використаних джерел

1. Becker G. *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. New York: Columbia University Press, 1964. 187 p.
2. Blaug M. *Introduction to the Economics of Education*. London, 1970.
3. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. *Суспільні фінанси і суспільний вибір: пер. з англ.* Київ : Вид. Дім «КМ Академія», 2004. 175 с.
4. Вишневіський А.Г. *Демографический переход и гипотеза гиперболического роста населения. Демографическое обозрение*. 2018. Т. 5, № 1. С. 64-105.
5. Капица С. П. *Очерк теории роста человечества: демографическая революция и информационное общество*. Москва : URSS, 2019. 128 с.
6. Сміт А. *Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй*. Київ : Наш формат, 2018. 736 с.
7. Thurow L. *Investment in Human Capital*. Belmont, 1970.
8. Shults T. *Investment in Human Capital*. *The American Economic Review*. 1961. Vol. 51. No. 1. P. 1-17.

9. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2014. №1. С. 34-40.
10. Козарезенко Л. В. Роль бюджетної політики в розвитку людського потенціалу. Фінанси України. 2016. №7. С. 44-63.
11. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку: монографія / за ред. Л. В. Лисяк. Дніпропетровськ : ДДФА, 2015. 396 с.
12. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: монографія / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 320 с.
13. Лібанова Е. М. Демографічні зрушення в контексті соціального розвитку. Демографія та соціальна економіка. 2014. №1 (21). С. 9-23.
14. Лопушняк Г. С. Бюджетне фінансування соціальних видатків в умовах трансформації економіки. Фінанси України. 2010. №10. С.38-46.
15. Загорський В. С., Лопушняк Г. С. Демографічні тенденції та їх вплив на соціально-економічний розвиток України. Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. 2013. Вип. 34. С. 13-21.
16. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації / за ред. І. О. Луніної. Київ : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2014. 296 с.
17. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
18. Макрофінансове бюджетування / за наук. ред. В. М. Федосова. Київ : КНЕУ, 2011. 312 с.
19. Чугунов І. Я., Козарезенко Л. В. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу. Вісник КНТЕУ. 2017. №3. С.116-132.
20. Юрій С., Дем'янишин В. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи. Світ фінансів. 2010. №4. С. 7-27.

References

1. Becker, G. (1964). *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. New York, Columbia University Press, 187 p. [in Eng.].
2. Blaug, M. (1970). *Introduction to the Economics of Education*. London. [in Eng.].
3. В'юкєнен, Дз. М. & Масгрейв, Р. А. (2004). *Suspilni finansy i suspilnyy vybir [Public finances and social choice]: per. z anhli*. Kyiv : Vyd. Dim «KM Akademiya», 175 s. [in Ukr.].
4. Vyshnevskyy, A. H. (2018). *Demograficheskyy perekhod y hypoteza hyperbolicheskoho rosta naselenyya [The demographic transition and the hypothesis of hyperbolic population growth] Demograficheskoye obozrenye, 5/1. 64-105. [in Rus.].*
5. Kapytza, S. P. (2019). *Ocherk teoryi rosta chelovechestva: demograficheskaya revolyutsyya y ynformatsyonnoye obshchestvo [Essay on the theory of human growth: demographic revolution and information society]*. Moscow : URSS, 128 s. [in Rus.].
6. Smit, A. (2018). *Bahatstvo narodiv. Doslidzhennya pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsiy [The Wealth of Nations. Studies on the nature and causes of the welfare of nations]*. Kyiv : Nash format, 736 s. [in Ukr.].
7. Thurow, L. (1970). *Investment in Human Capital*. Belmont. [in Eng.].
8. Shults, T. (1961). *Investment in Human Capital. The American Economic Review, 51/1. 1-17. [in Eng.].*
9. Hrishnova, O. A. (2014). *Lyudskyy, intelektualnyy i sotsialnyy kapital Ukrayiny: sutnist, vzayemozvyazok, otsinka, napryamy rozvytku [Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interconnection, assessment, directions of development] // Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka, 1. 34-40. [in Ukr.].*
10. Kozarezenko, L. V. (2016). *Rol byudzhetnoyi polityky v rozvytku lyudskoho potentsialu [The Role of Budget Policy in the Development of Human Potential] Finansy Ukrayiny, 7. 44-63. [in Ukr.].*
11. Lysyak, L. V. (2015). *Byudzhetna skladova realizatsiyi dominantnykh napryamiv suspilnoho rozvytku [Budget component of realization of dominant areas of social development]: monohrafiya. Dnipropetrovsk : DDFА, 396 s. [in Ukr.].*
12. Libanova, E. M. (2012). *Lyudskyy rozvytok v Ukrayini: sotsialni ta demografichni chynnyky modernizatsiyi natsionalnoyi ekonomiky [Human development in Ukraine: social and demographic factors of modernization of the national economy]: monohrafiya. K.: In-t demohrafiyi ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrayiny, 320 s. [in Ukr.].*
13. Libanova, E. M. (2014). *Demografichni zrushennya v konteksti sotsialnoho rozvytku [Demographic shifts in the context of social development] Demohrafiya ta sotsialna ekonomika, 1(21). 9-23. [in Ukr.].*
14. Lopushnyak, H. S. (2010). *Byudzhetne finansuvannya sotsialnykh vydatkiv v umovakh transformatsiyi ekonomiky [Budgetary financing of social expenditures in the context of the transformation of the economy] Finansy Ukrayiny, 10. 38-46. [in Ukr.].*
15. Zahorsky, V. S. & Lopushnyak, H. S. (2013). *Demografichni tendentsiyi ta yikh vplyv na sotsialno-ekonomichnyy rozvytok Ukrayiny [Demographic trends and their impact on the socio-economic development of Ukraine] Efektyvnist derzhavnoho upravlinnya. Zbirnyk naukovykh prats, 34. 13-21. [in Ukr.].*
16. Lunina, I. O. (2014). *Rozvytok derzhavnykh finansiv Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi [Development of public finances of Ukraine in the conditions of globalization]. Kyiv : In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrayiny, 296 s. [in Ukr.].*

17. Mazaraki, A. A., Chuhunov, I. Y., Pavelko, A. V. & in. (2015). *Derzhavne finansove rehulyuvannya ekonomichnykh peretvoren [State financial regulation of economic transformations]: monohrafiya*. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 376 s. [in Ukr.].

18. Fedosov, V. M. (2011). *Makrofinansove byudzhetuvannya [Macrofinance budgeting]*. Kyiv : KNEU, 312 s. [in Ukr.].

19. Chuhunov, I. Y. & Kozarezenko, L. V. (2017). *Derzhavne finansove rehulyuvannya rozvytku lyudskoho potentsialu [State financial regulation of human potential development] // Visnyk KNTEU*, 3. 116-132. [in Ukr.].

20. Yuriy, S. & Demyanyshyn, V. (2010). *Byudzhet, byudzhetna doktryna ta byudzhetna polityka derzhavy: suchasna paradyhma, imanentnyy determinizm, realiyi i perspektyvy [Budget, budget doctrine and budget policy of the state: modern paradigm, inherent determinism, realities and perspectives] Svit finansiv*, 4. 7-27. [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Самошкіна Ольга Анатоліївна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: iskra37@ukr.net

orcid.org/0000-0002-1399-0299

Researcher ID: B-7408-2019

Адаменко Ірина Петрівна, кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: irynadamenko@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5951-2145

Researcher ID: B-3587-2018

ДАНЫЕ ОБ АВТОРАХ

Самошкіна Ольга Анатоліївна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: iskra37@ukr.net

Адаменко Ірина Петрівна, кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: irynadamenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Samoshkina Olga, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: iskra37@ukr.net

Adamenko Iryna, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Senior Researcher, Senior Research Officer, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: irynadamenko@gmail.com

УДК 336.14

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-212-221>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ*

Собчук С. І.

Актуальність теми дослідження. Соціально-економічний розвиток, що є головним завданням та одночасно інструментом забезпечення ефективного функціонування країни й підвищення добробуту її населення, знаходиться в прямій залежності від дієвості бюджетної політики. Вибір форм, методів та моделей бюджетного регулювання дозволяє досягнути поставлених результатів за допомогою розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту відповідно до пріоритетів забезпечення економічного зростання. Проте, на сучасному етапі зростає небезпека деструктивного впливу на бюджетну систему ендогенних та екзогенних факторів впливу. Таким чином, актуальним є аналіз та характеристика основних підходів до формування бюджетної безпеки держави та визначення напрямів її підвищення в умовах трансформації фінансово-бюджетної системи країни й обмеженості фінансових ресурсів.

Постановка проблеми. Бюджетна безпека як складова фінансової та економічної безпеки країни відображає спроможність ефективного використання фінансових ресурсів, що акумульовані в централізованих та децентралізованих фондах, з метою забезпечення фінансової стійкості держави, можливостей для

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

розширеного відтворення та суспільного розвитку. Саме тому, доцільним є визначення основних загроз бюджетній безпеці, ступеню їх впливу на економічну динаміку та можливих варіантів щодо їх мінімізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань формування та оцінки рівня бюджетної безпеки країни присвячено праці зарубіжних вчених: Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, Ж. Голдена, Р. Келлі, А. Ротфельда, А. Пігу, Р. Дорнбуша, Дж. Стігліца, А. Хансена та інших. Вагомим є теоретичний та практичний внесок в оцінку ролі бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни та забезпечення достатнього рівня її бюджетної безпеки вітчизняних вчених: О. Василика, В. Гейця, В. Горбуліна, А. Гриценка, Я. Жаліло, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, В. Опаріна, С. Пирожкова, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Виділенні питання набувають актуальності в умовах посилення євроінтеграційних процесів та фінансової глобалізації. Важливим є подальший розвиток інституційних засад формування бюджетної безпеки країни, розширення системи факторів та показників, що її характеризують, відповідно до міжнародних вимог та стандартів.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є аналіз та характеристика особливостей формування бюджетної безпеки країни. Метою дослідження є розкриття методичних та практичних положень формування бюджетної безпеки України в умовах інституційної модернізації економіки та визначення напрямів її підвищення засобами бюджетно-податкового регулювання.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів і підходів наукового пізнання, серед яких варто відзначити: системний, структурний, порівняльний, статистичний, аналізу та синтезу, узагальнення та наукового абстрагування.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено особливості формування бюджетної безпеки країни. Охарактеризовано основні показники функціонування бюджетної системи України та визначено ступінь їх впливу на рівень бюджетної безпеки та соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано напрями підвищення бюджетної безпеки в умовах інституційної модернізації економіки.

Галузь застосування результатів. Організація та проведення наукових досліджень щодо формування та підвищення бюджетної безпеки країни.

Висновки відповідно до статті. Бюджетна безпека країни – це один із головних показників рівня розвитку фінансової системи. Забезпечення довгострокової стійкості державних фінансів, збалансованості соціально-економічного розвитку є пріоритетним завданням державних органів управління. Основні індикатори бюджетної безпеки України свідчать про наявність дестабілізуючих факторів, проте здійснення ефективного бюджетного регулювання дозволить мінімізувати їх негативний вплив на темпи економічного зростання. Доцільним є підвищення рівня бюджетної дисципліни, удосконалення середньострокового бюджетного планування та прогнозування, формування дієвої стратегії управління державним боргом та дефіцитом бюджету.

Ключові слова: бюджетна безпека, показники бюджетної безпеки, бюджетне регулювання, дефіцит бюджету, доходи бюджету, видатки бюджету.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ БЮДЖЕТНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Собчук С. И.

Актуальность темы исследования. Социально-экономическое развитие, что является главной задачей и одновременно инструментом обеспечения эффективного функционирования страны и повышения благосостояния ее населения, находится в прямой зависимости от действенности бюджетной политики. Выбор форм, методов и моделей бюджетного регулирования позволяет достичь поставленных результатов посредством распределения и перераспределения валового внутреннего продукта в соответствии с приоритетами обеспечения экономического роста. Однако, на современном этапе возрастает опасность деструктивного влияния на бюджетную систему эндогенных и экзогенных факторов воздействия. Таким образом, актуальным является анализ и характеристика основных подходов к формированию бюджетной безопасности государства и определение направлений ее повышения в условиях трансформации финансово-бюджетной системы страны и ограниченности финансовых ресурсов.

Постановка проблемы. Бюджетная безопасность как составляющая финансовой и экономической безопасности страны отражает способность эффективного использования финансовых ресурсов, аккумулированных в централизованных и децентрализованных фондах, с целью обеспечения финансовой устойчивости государства, возможностей для расширенного воспроизводства и общественного развития. Именно поэтому, целесообразным является определение основных угроз бюджетной безопасности, степени их влияния на экономическую динамику и возможных вариантов их минимизации.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию вопросов формирования и оценки уровня бюджетной безопасности страны посвящены работы зарубежных ученых: Ш. Бланкарта, Дж. Бьюкенена, Ж. Голдена, Р. Келли, А. Ротфельда, А. Пігу, Р. Дорнбуша, Дж. Стиглицца, А. Хансена и других. Весомым является теоретический и практический вклад в оценку роли бюджетного регулирования социально-экономического развития страны и обеспечения достаточного уровня его бюджетной безопасности отечественных ученых: А. Василика, В. Гейца, В. Горбулина, А. Гриценка, Я. Жаліло, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, В. Опаріна, С. Пирожкова, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Выделению вопросы приобретают актуальность в условиях усиления интеграционных процессов и финансовой глобализации. Важным является дальнейшее развитие институциональных основ формирования бюджетной безопасности страны, расширение системы факторов и показателей, что ее характеризуют, в соответствии с международными требованиями и стандартами.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является анализ и характеристика особенностей формирования бюджетной безопасности страны. Целью исследования является раскрытие методических и практических положений формирования бюджетной безопасности Украины в условиях институциональной модернизации экономики и определение направлений ее повышения средствами бюджетно-налогового регулирования.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов и подходов научного познания, среди которых стоит отметить: системный, структурный, сравнительный, статистический, анализа и синтеза, обобщения и научного абстрагирования.

Изложение основного материала (результаты работы). Определены особенности формирования бюджетной безопасности страны. Охарактеризованы основные показатели функционирования бюджетной системы Украины и определена степень их влияния на уровень бюджетной безопасности и социально-экономического развития. Обоснованы направления повышения бюджетной безопасности в условиях институциональной модернизации экономики.

Область применения результатов. Организация и проведение научных исследований по формированию и повышению бюджетной безопасности страны.

Выводы в соответствии со статьей. Бюджетная безопасность страны - это один из главных показателей уровня развития финансовой системы. Обеспечение долгосрочной устойчивости государственных финансов, сбалансированности социально-экономического развития является приоритетной задачей государственных органов управления. Основные индикаторы бюджетной безопасности Украины свидетельствуют о наличии дестабилизирующих факторов, однако осуществление эффективного бюджетного регулирования позволит минимизировать их негативное влияние на темпы экономического роста. Целесообразным является повышение уровня бюджетной дисциплины, совершенствование среднесрочного бюджетного планирования и прогнозирования, формирования действенной стратегии управления государственным долгом и дефицитом бюджета.

Ключевые слова: бюджетная безопасность, показатели бюджетной безопасности, бюджетное регулирование, дефицит бюджета, доходы бюджета, расходы бюджета.

FEATURES OF FORMATION OF THE STATE BUDGET SECURITY

Sobchuk S. I.

Relevance of the research topic. Socio-economic development, which is the main task and simultaneously an instrument for ensuring the effective functioning of the country and increasing the well-being of its population, is directly dependent on the effectiveness of fiscal policy. The choice of forms, methods and models of budget regulation allows to achieve the achieved results by allocation and redistributing the gross domestic product according to the priorities of ensuring economic growth. However, at the present stage, the danger of destructive influence on the budget system of endogenous and exogenous factors of influence increases. Thus, the analysis and characterization of the main approaches to the formation of the state budget security and determination of its increase the directions in the conditions of the country's transformation fiscal system and the limited financial resources are relevant.

Formulation of the problem. Budgetary security as a component of the country's financial and economic security reflects the ability to effectively use financial resources accumulated in centralized and decentralized funds to ensure the country's financial stability, opportunities for expanded reproduction and social development. That is why it is expedient to determine the main threats to budget security, the degree of their impact on economic dynamics and possible options for their minimization.

Analysis of recent research and publications. The work of foreign scientists is devoted to the study of the formation and assessment of the country's budget security: S. Blancart, J. Buchanan, J. Golden, R. Kelly, A. Rotfeld, A. Pigou, R. Dornbusch, J. Stiglitz, A. Hansen and others. Theoretical and practical contribution to the assessment of the budget regulation role of the socio-economic development and ensuring a sufficient level of its budgetary security of domestic scientists was made by O. Vasilik, V. Geyts, V. Gorbulin, A. Gritsenko, L. Lysyak, I. Lukyanenko, V. Oparin, S. Pirozhkov, V. Fedosov, I. Chugunov, S. Yuri and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. Highlighting issues become relevant in the face of increasing integration processes and financial globalization. It is important to develop the institutional framework for budget security, the expansion the system factors and indicators that characterize it, in accordance with international requirements and standards.

Setting the task, the purpose of the study. The task of the study is to analyze the budget security characteristics. The aim of the study is to reveal the methodological and practical provisions of the formation Ukraine budget security in the context of the institutional modernization of the economy and to determine the directions of its increase by means of fiscal regulation.

Method or methodology for conducting research. The article uses a set of methods and approaches of scientific knowledge, among which it is worth noting: systemic, structural, comparative, statistical, analysis and synthesis, synthesis and scientific abstraction.

Presentation of the main material (results of work). The features of the formation of the country's budget security are determined. The main indicators of the functioning of the budget system of Ukraine are characterized and the degree of their influence on the level of budget security and socio-economic development is determined. The directions of increasing budget security in the context of institutional modernization of the economy are substantiated.

The field of application of results. Organization and conduct of research on the formation and improvement of the budget security.

Conclusions according to the article. The country's budget security is one of the main indicators of the level of development of the financial system. Providing long-term sustainability of public finances, balancing social and economic development is a priority task of state authorities. The main indicators of Ukraine's budget security show that there are destabilizing factors, but effective budget regulation will minimize their negative impact on the pace of economic growth. It is advisable to increase the level of budgetary discipline, improve medium-term budget planning and forecasting, form an effective strategy for managing public debt and budget deficit.

Keywords: budget security, indicators of budget security, budget regulation, budget deficit, budget revenues, budget expenditures.

JEL Classification H20, H60, H80

Актуальність теми дослідження. Соціально-економічний розвиток, що є головним завданням та одночасно інструментом забезпечення ефективного функціонування країни й підвищення добробуту її населення, знаходиться в прямій залежності від дієвості бюджетної політики. Вибір форм, методів та моделей бюджетного регулювання дозволяє досягнути поставлених результатів за допомогою розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту відповідно до пріоритетів забезпечення економічного зростання. Проте, на сучасному етапі зростає небезпека деструктивного впливу на бюджетну систему ендегенних та екзогенних факторів впливу. Таким чином, актуальним є аналіз та характеристика основних підходів до формування бюджетної безпеки держави та визначення напрямів її підвищення в умовах трансформації фінансово-бюджетної системи країни й обмеженості фінансових ресурсів.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Дослідженню питань формування та оцінки рівня бюджетної безпеки країни присвячено праці зарубіжних вчених: Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, Ж. Голдена, Р. Келлі, А. Ротфельда, А. Пігу, Р. Дорнбуша, Дж. Стігліца, А. Хансена та інших. Вагомим є теоретичний та практичний внесок в оцінку ролі бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни та забезпечення достатнього рівня її бюджетної безпеки вітчизняних вчених: О. Василика, В. Гейця, В. Горбуліна, А. Гриценка, Я. Жаліло, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, В. Опаріна, С. Пирожкова, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших. При цьому зазначені питання набувають актуальності в умовах посилення євроінтеграційних процесів та фінансової глобалізації. Важливим є подальший розвиток інституційних засад формування бюджетної безпеки країни, розширення системи факторів та показників, що її характеризують, відповідно до міжнародних вимог та стандартів.

Метою дослідження є розкриття методичних та практичних положень формування бюджетної безпеки України в умовах інституційної модернізації економіки та визначення напрямів її підвищення засобами бюджетно-податкового регулювання.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: визначити особливості формування бюджетної безпеки країни; охарактеризувати основні показники функціонування бюджетної системи України та визначити ступінь їх впливу на рівень бюджетної безпеки та соціально-економічного розвитку; обґрунтувати напрями підвищення бюджетної безпеки в умовах інституційної модернізації економіки.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів і підходів наукового пізнання, серед яких варто відзначити: системний та структурний методи – при визначенні методичних засад оцінки бюджетної безпеки країни; порівняльний та статистичний методи – при характеристиці основних індикаторів бюджетної безпеки та факторів впливу на неї; методи аналізу та синтезу, узагальнення та наукового абстрагування використано при обґрунтуванні напрямів підвищення бюджетної безпеки в умовах інституційної модернізації економіки.

Результати дослідження. На сучасному етапі економічних перетворень важливим інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку країни є бюджет. Формування виваженої та дієвої бюджетної політики дозволяє в достатньому обсязі фінансувати пріоритетні для держави видатки як соціального так й інноваційного характеру, створювати передумови для розширеного відтворення та науково-технічного прогресу. Проте, сукупність факторів, які наразі здійснюють безпосередній вплив на ефективність державного регулювання, свідчать про підвищення рівня бюджетної незбалансованості, що може призвести до погіршення стану бюджетної безпеки.

Концептуальні засади бюджетної безпеки України визначені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України №1277 від 29.10.2013 року, де зазначене поняття розглядається як «стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції» [1, с. 3]. При цьому основними індикаторами, що використовуються при оцінці бюджетної безпеки країни визначено:

- відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, виражене у відсотках;

- відношення дефіциту/профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП, виражене у відсотках;
- рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, виражений у відсотках;
- відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, виражене у відсотках [1, с. 23-24].

Вітчизняні автори підходять до трактування поняття бюджетної безпеки з різних точок зору, намагаючись врахувати фактори та особливості її формування на всіх стадіях бюджетного процесу. Так, Постоленко Ю.П. зазначає, що «бюджетна безпека, увібравши в себе характерні риси політичного й економічного напрямків, має двоїстий характер і може розглядатися як з точки зору комплексу організаційних і правових відносин, так і як індикатор розвитку бюджетної системи й ефективності бюджетного процесу, критерій оцінки бюджетної політики» [2, с. 126].

Кулінська А.В. додає, що «безпеку бюджетної політики треба розглядати як такий стан складових бюджетної системи, при якому забезпечується збалансований розвиток і захист національної економіки, фінансової системи і сукупності взаємопов'язаних сфер або ланок фінансових відносин, що відображають особливості мобілізації та використання ресурсів для задоволення економічних і соціальних потреб» [3, с. 29]. Зазначене передбачає здійснення бюджетної політики, що має на меті реалізацію національних фінансово-економічних цілей розвитку країни, а саме: забезпечення сталого економічного зростання, оптимального розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, зменшення фіскального навантаження на економіку, сприяння інвестиційно-інноваційній перебудові країни засобами бюджетно-податкового регулювання.

Доцільним є виділення загроз, що можуть здійснювати негативний вплив на бюджетну стійкість та, як наслідок, на бюджетну безпеку країни. Ґрунтовною є класифікація, яку на основі узагальнення груп негативних впливів розглянутих в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців запропонував С.В. Онищенко. Таким чином до основних загроз бюджетній безпеці можна віднести:

- загрози доходів (загрози податкових та неподаткових надходжень);
- загрози видатків (загрози якості споживання бюджетних коштів та низька ефективність бюджетних видатків);
- загрози на стадії складання проекту бюджету;
- загрози на стадії розгляду та затвердження бюджету;
- загрози на стадії виконання бюджету;
- загрози на стадії контролю бюджету [4, с. 110].

В доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Бюджетна безпека України в координатах гібридних загроз фінансовій системі» відзначається, що «на сучасному етапі актуальність структурних фіскальних реформ для забезпечення зниження впливу прямих та гібридних ризиків та забезпечення стійкості державних фінансів в середньостроковій перспективі зростає, оскільки головні проблемні аспекти бюджетної системи потребують подальшого вирішення» [с. 143]. До таких основних гібридних загроз, які зумовили загострення дисбалансів у бюджетній системі країни автор відносить: високий рівень державного боргу; високий рівень дефіциту державного бюджету; зростання частки видатків бюджету на фінансування сектору оборони та безпеки; зростання соціальних зобов'язань держави в умовах нагромадження державного боргу та дефіциту бюджету; блокада транспортного сполучення з територіями ОРДЛО зумовила втрату доходів державного бюджету України, місцевих бюджетів Донецької та Луганської областей; інфляційно-девальваційні коливання впливають на формування бюджетних показників; низький рівень безпеки у кібернетичному просторі в умовах реалізації принципу прозорості та відкритості у бюджетному процесі [5, с. 139-141].

Бюджетна безпека країни значною мірою залежить від ефективності використання фінансових ресурсів, що акумульовані в її фондах. Основою формування бюджету країни є валовий внутрішній продукт, рівень централізації якого виступає одним із індикаторів рівня бюджетної безпеки. В Україні пороговим значенням частки ВВП у доходах бюджету є показник 30 відсотків (рис. 1).

Як свідчать дані рисунку 1, бюджетна система України характеризується перевищенням порогового значення показника рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет починаючи з 2015 року, коли він становив 32,8 відсотка, у 2016 році – 32,9 відсотка, у 2017 році – 34,1 відсотка та у 2018 році – 33,7 відсотка. В розрізі п'ятирічних періодів даний індикатор бюджетної безпеки країни становив: у 2004–2008 роках – 29,4 відсотка, у 2009–2013 роках – 29,7 відсотка, у 2014–2018 роках – 32,3 відсотка. Зазначене відображає ситуацію, що навіть в роки перевищення порогового значення, в середньостроковому періоді відбувалося збалансування рівня перерозподілу валового внутрішнього продукту. Проте, з 2015 року, коли економіка країни знизила темпи економічного зростання, необхідним стало проведення бюджетного регулювання стимулюючого характеру. Таким чином, шляхом збільшення державних видатків було реалізовано низку інвестиційних та інфраструктурних проектів, що дозволило підвищити рівень соціально-економічного розвитку, проте наростити навантаження на економічну систему.

Також важливим у формуванні бюджетної збалансованості є проведення фіскальної децентралізації, яка передбачає передання більших фінансових повноважень місцевим органам влади. Свідченням ефективності здійсненої реформи є стабільне зростання частки доходів місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті з 5,6 відсотка у 2016 році до 7,4 відсотка у 2018. Даний крок є досить важливим для підвищення рівня бюджетної безпеки країни, адже зменшує фінансову залежність територіальних громад від дотацій з державного бюджету, дозволяє їм самостійно здійснювати інноваційно-інвестиційну політику, реалізовувати значні інфраструктурні проекти та покращувати якість надання державних послуг.

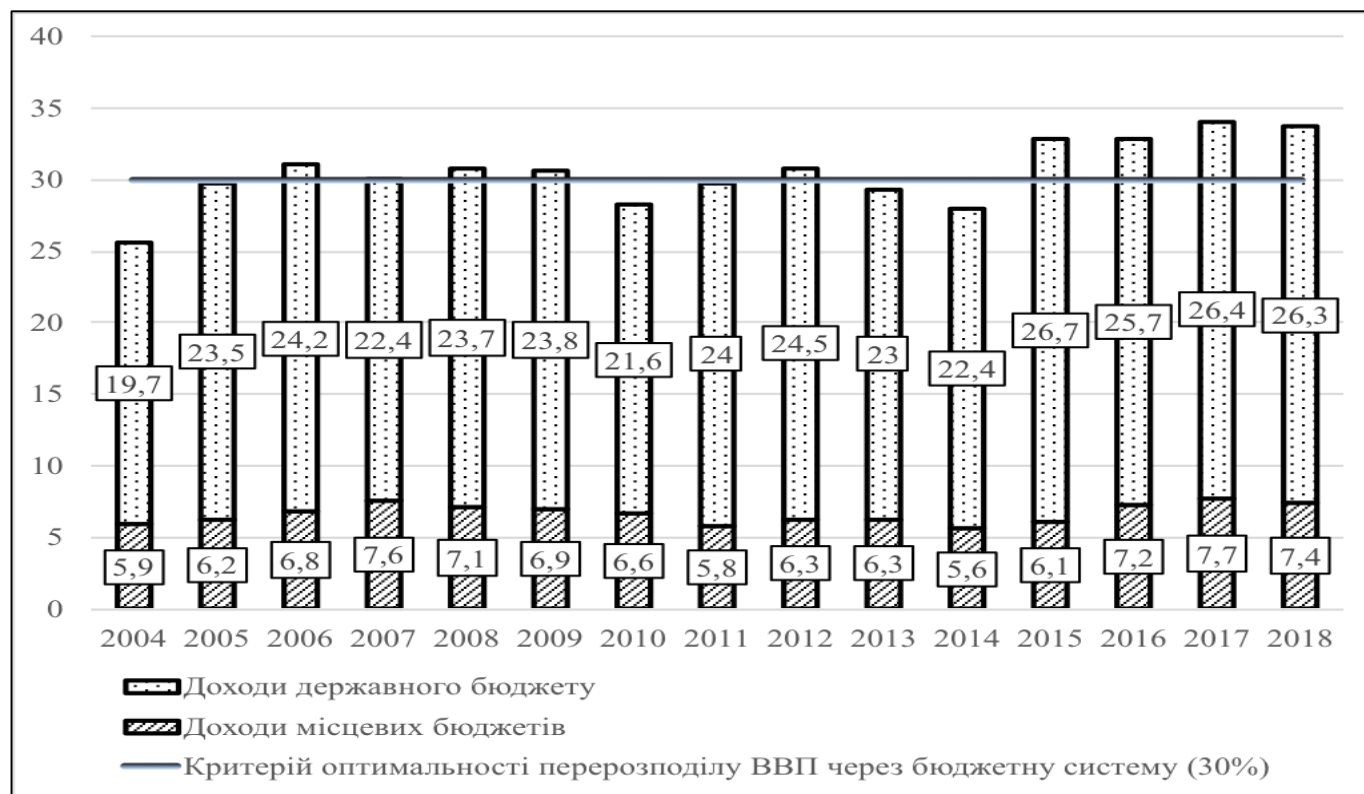

Рисунок 1. Частка перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему в 2004–2018 роках, %

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України за відповідні роки

Вагому роль в процесі розподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему відіграє податкова політика. Податкові надходження в загальній структурі доходів державного бюджету складають більше 80 відсотків, що свідчить про значне фіскальне навантаження. Саме тому, податкове регулювання соціально-економічного розвитку вимагає ґрунтовного та виваженого формування завдань та пріоритетів його реалізації. Доцільним є покращення методологічного забезпечення податкового планування та прогнозування як на короткострокову так і на довгострокову перспективу. Наразі фактичне виконання планових надходжень податків та зборів до зведеного бюджету характеризується нерівномірністю як в розрізі основних джерел їх формування так і фондів, куди вони надходять.

Для бюджетної політики України характерним є перевищення видаткової частини над дохідною. Глибинними причинами бюджетного дефіциту в Україні стали зниження виробництва, ефективності функціонування галузей економіки й підприємств, складна соціально-економічна ситуація, що зумовили зменшення обсягів валового внутрішнього продукту й національного доходу. Це стало причиною скорочення величини фінансових ресурсів у державі, що й відобразилось на показниках бюджету у вигляді довгострокового дефіциту.

Дефіцит бюджету є потужним інструментом регулювання економіки країни через механізми розширеного фінансування. В останні роки бюджетно-податкова політика набула стимулюючого характеру і зробила свій внесок у відновлення економічного зростання в країні. Дана політика спрямована на збільшення бюджетних видатків порівняно із залученнями доходами. Проте такі важелі використовуються непослідовно. А в окремі періоди бюджети, прийняті з дефіцитом, фактично зводяться або з профіцитом, або з обсягом дефіциту, значно меншим порівняно із запланованими показниками. Більше половини усього обсягу фінансування було забезпечено за рахунок зовнішніх запозичень.

Доцільним є характеристика не тільки самих індикаторів бюджетної безпеки України, а й визначення основних передумов, що зумовили їх зміну. Так, на показники бюджетної забезпеченості державних видатків здійснює вплив пенсійна система України. Динаміка останніх років відображає ситуацію, коли Пенсійний фонд нарощує розмір дефіциту, який фінансується за рахунок коштів державного бюджету України (рис. 2).

Як свідчать дані, представлені на рис. 2, Пенсійний фонд України наразі є одним із потужних інструментів акумулювання валового внутрішнього продукту, проте демографічна криза та неспроможність солідарної пенсійної системи в достатньому обсязі забезпечити його дохідну складову, створюють додатковий тиск на бюджетну систему країни. Частка доходів державного бюджету, що виділяються на покриття дефіциту Пенсійного фонду за 2004–2018 роки становила 4,5 відсотка, в розрізі п'ятирічних періодів зазначений показник складав у 2004–2008 роках – 3,5 відсотка, у 2009–2013 роках – 5,1 відсотка, у 2014–2018 роках – 4,9 відсотка. На сучасному етапі економічних перетворень реформа пенсійної системи та пошук додаткових

джерел формування доходів Пенсійного фонду є дієвим інструментом підвищення бюджетної безпеки країни та засобом покращення добробуту соціально незахищених верств населення.

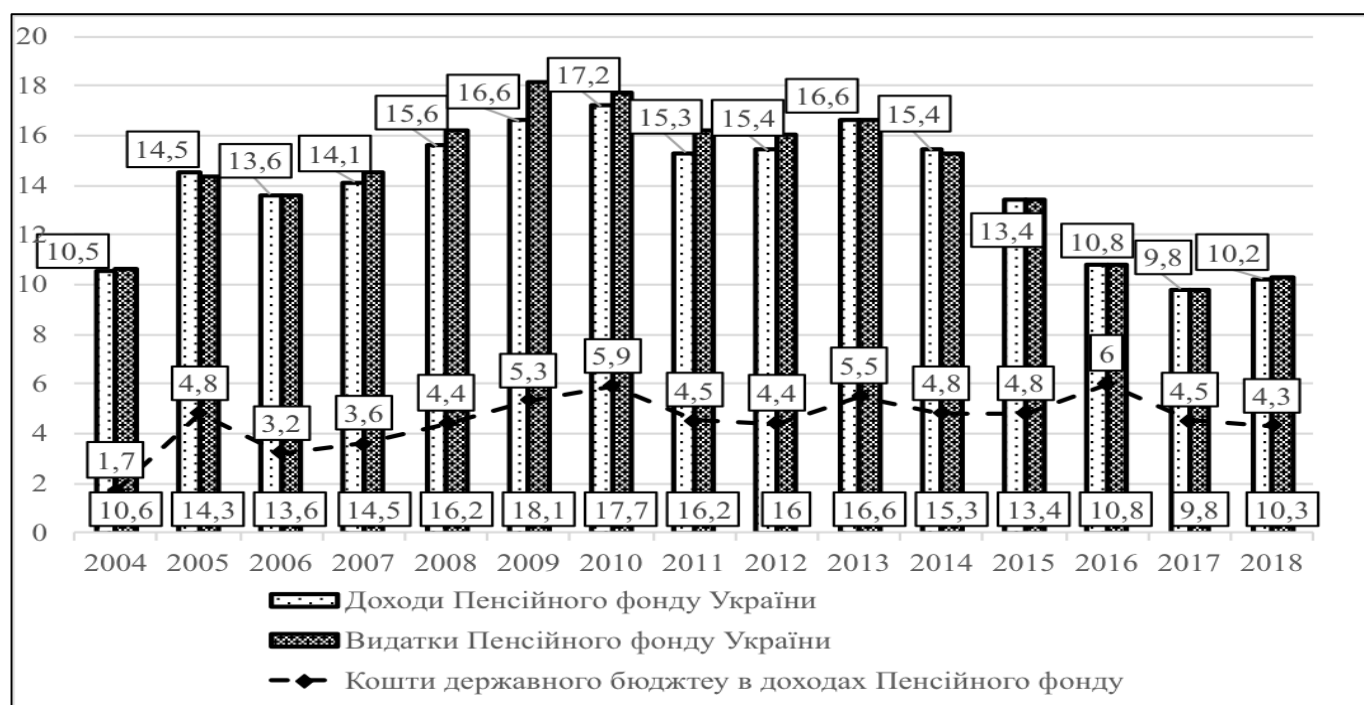

Рисунок 2. Частка основних показників Пенсійного фонду України у валовому внутрішньому продукті в 2004-2018 роках, %

Джерело: розраховано автором на основі даних Пенсійного фонду України та Державної служби статистики України за відповідні роки

Покриття дефіциту державного бюджету України здійснюється в основному за рахунок запозичень на внутрішньому та міжнародному ринках капіталу. Необхідність фінансування як теперішніх позик так і боргових зобов'язань минулих періодів призводять до зростання частки державного боргу у валовому внутрішньому продукті (табл. 1)

Таблиця 1. Частка державного боргу України у валовому внутрішньому продукті в 2004–2018 роках, %

Роки	Державний борг, у тому числі	державний зовнішній борг	державний внутрішній борг	гарантований державою зовнішній борг	гарантований державою внутрішній борг
2004	24.7	13.5	6.1	5.1	0.0
2005	17.7	10.0	4.3	3.4	0.0
2006	14.9	9.1	3.1	2.7	0.0
2007	12.3	7.4	2.5	2.3	0.1
2008	20.0	9.1	4.7	6.0	0.2
2004-2008	17.9	9.8	4.1	3.9	0.1
2009	34.7	14.9	10.0	8.3	1.5
2010	40.0	16.8	13.1	8.8	1.3
2011	36.3	15.0	12.4	8.0	0.9
2012	35.3	14.3	13.0	1.1	6.9
2013	38.4	14.6	16.9	5.1	1.8
2009-2013	36.9	15.1	13.1	6.3	2.5
2014	69.4	30.6	29.1	7.9	1.8
2015	79.1	41.6	25.5	10.9	1.1
2016	80.9	41.1	28.1	10.9	0.8
2017	71.8	36.2	25.3	9.9	0.4
2018	61.4	31.1	21.6	8.4	0.3
2014-2018	72.5	36.1	25.9	9.6	0.9
2004-2018	42.7	20.4	14.5	6.6	1.2

Джерело: розраховано автором на основі даних Пенсійного фонду України та Державної служби статистики України за відповідні роки

За період 2004–2018 років середнє значення частки державного боргу у валовому внутрішньому продукті складало 42,7 відсотка, у 2004–2008 роках – 17,9 відсотка, у 2009–2013 роках – 36,9 відсотка, у 2014–2018 роках – 72,5 відсотка. Порогове значення індикатора бюджетної безпеки в Україні визначене в розмірі 60 відсотків ВВП. Таким чином, розмір державного боргу починаючи з 2014 року стабільно перевищує даний показник. В основному таке значне зростання з 38,4 відсотка у 2013 році до 69,4 відсотка у 2014 році зумовлено різким зменшенням темпів економічного розвитку країни та необхідністю фінансувати видаткові повноваження. Падіння курсу національної валюти, від'ємне сальдо платіжного балансу та зменшення надходжень до державного бюджету негативно позначились на рівні бюджетної безпеки. Характерним також є значне збільшення з 14,6 відсотка у 2013 році до 30,6 відсотка у 2014 році державного зовнішнього боргу, що свідчить про переорієнтацію державної політики запозичень на міжнародні ринки фінансових ресурсів. Значно зріс показник державного внутрішнього боргу, який за період 2014–2018 роки зріс на 12,8 відсотка порівняно з 2009–2013 роками, та на 21,8 відсотка порівняно з 2004–2008 роками. Окрім оцінки обсягів та структури здійснених державою запозичень, важливого значення для дослідження ефективності боргової політики набувають питання визначення основних напрямів використання позикових коштів та витрат на їх обслуговування.

Новосьолова О.С. зазначає, що в умовах обмеженості фінансових ресурсів необхідним є зменшення обсягів гарантованого зовнішнього боргу та здійснення жорсткого контролю за цільовим використанням коштів суб'єктів господарювання, отриманих під державні гарантії. Доцільним є здійснення планування державної заборгованості на часовому інтервалі у декілька років, що дозволить приймати рішення стосовно запозичень скоординовано та зважено. Переорієнтація державної боргової політики на фінансування розвитку експортних та високотехнологічних галузей національної економіки дозволить забезпечити можливості для зростання національної економіки. Набуває актуальності здійснення заходів для підвищення кредитного рейтингу боргових зобов'язань України, пошук резервів скорочення дефіциту державного бюджету та шляхів зростання ефективності здійснення видатків за допомогою розробки енергетичної стратегії, що дозволить зменшити залежність від імпортованих енергоносіїв, запровадження системи недержавного пенсійного та медичного страхування. Перспективним є визначення оптимального рівня боргового фінансування суспільних видатків та розробка стратегії боргового менеджменту в Україні [6, с. 147].

Однією з важливих цілей макроекономічної політики є створення і підтримання стабільних умов в економічній системі. Висока волатильність макроекономічних факторів підвищує загальний рівень невизначеності і може пригнічувати інвестиційну активність і економічний розвиток країни. До числа основних механізмів нейтралізації як зовнішніх, так і внутрішніх шоків відноситься інструмент правил економічної політики. Д. Скрипник вважає, що «бюджетна політика може сприяти проникненню в економіку негативних шоків. Разом з тим перед бюджетною політикою прямо і побічно стоїть безліч цілей. І зокрема, економічний розвиток. Введення бюджетного правила, з одного боку, обмежує можливість проведення безвідповідальної бюджетної політики, а з іншого – ускладнює реалізацію нестандартних рішень, спрямованих на прискорення зростання. Фінальний результат залежить від цілого ряду обставин» [7, с. 13].

Прикладом використання системи бюджетних правил є регулювання доходів бюджету. З метою підвищення якісного рівня їх планування, в тому числі податкових надходжень як найвагомішої складової доходів, важливим є забезпечення принципу стабільності податкового законодавства, за яким зміни відповідних податків і зборів не можуть вноситися пізніше, як за шість місяців до початку нового року, та зміни системи податкових пільг протягом бюджетного року. Необхідним є проведення дієвого моніторингу змін макроекономічної ситуації, які автоматично спричинюють відхилення обсягів надходжень до бюджету. Варто зауважити, що метод інтерполяції дозволяє певним чином забезпечити більш високу точність бюджетного прогнозування в частині доходних джерел бюджету та доповнює інші методи бюджетного прогнозування. В умовах трансформації економіки важливим є своєчасний та належний рівень реагування на порушення пропорцій в системі бюджетного регулювання, що надасть можливість підвищити дієвість реалізації бюджетної політики країни [8, с. 46].

Бюджетна стратегія є вагомим інструментом забезпечення довгострокової збалансованості, стійкості та стабільності функціонування фінансово-економічної системи, що надає можливість створити умови для сталого економічного зростання, модернізації економіки і соціальної сфери, підвищення рівня і якості життя населення, досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни. Пріоритетними завданнями у бюджетній сфері мають бути підвищення ефективності бюджетної політики, впровадження стимулюючих заходів, спрямованих на активізацію економічної діяльності. Реалізація бюджетної стратегії в умовах економічних перетворень передбачає створення передумов для економічного зростання на основі розвитку системи фінансово-економічних відносин, ефективного управління державними фінансами, забезпечення узгодженості фіскальної та економічної політики, соціального і економічного розвитку країни на основі середньострокового бюджетного планування, прозорості та реалістичності формування бюджетів всіх рівнів, дієвості контролю та аудиту ефективності використання бюджетних коштів. З метою посилення результативності бюджетної політики важливим є впровадження підходів до забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, які ґрунтуються на основі зменшення показників структурного дефіциту бюджету та боргового навантаження на бюджет, підвищення фіскальної ефективності податкової системи, що з урахуванням раціональної політики в системі формування бюджетних видатків дозволить сформувати дієвий інструментарій економічного розвитку країни [9, с. 115].

Висновки. Бюджетна безпека країни – це один із головних показників рівня розвитку фінансової системи. Забезпечення довгострокової стійкості державних фінансів, збалансованості соціально-економічного розвитку є пріоритетним завданням державних органів управління. Основні індикатори бюджетної безпеки України свідчать про наявність дестабілізуючих факторів, проте здійснення ефективного бюджетного регулювання дозволить мінімізувати їх негативний вплив на темпи економічного зростання. Доцільним є підвищення рівня бюджетної дисципліни, удосконалення середньострокового бюджетного планування та прогнозування, формування дієвої стратегії управління державним боргом та дефіцитом бюджету.

З метою підвищення рівня бюджетної безпеки держави в умовах інституційної модернізації економіки доцільним є підвищення ефективності фіскального регулювання економічного розвитку, розширення стимулюючого характеру бюджетної політики, посилення системи контролю за використанням фінансових ресурсів, що акумульовані в бюджетній системі. Продовження бюджетної децентралізації та надання місцевим бюджетам більших фінансових повноважень дозволить покращити реалізацію соціальної функції бюджету та створити передумови для розвитку територіальних громад. Важливим є розширення функціоналу програмно-цільового методу планування бюджету, підходів до аналізу показників ефективності та результативності витрачання бюджетних коштів. Зазначене дозволить удосконалити інституційні засади бюджетної політики та посилити рівень бюджетної безпеки держави як короткостроковому так і в довгостроковому періоді.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства економічного розвитку України від 29.10.2013 №1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.
2. Постоленко Ю. П. Бюджетна безпека як ключова складова фінансової та економічної безпеки. Вісник соціально-економічних досліджень. 2011. Вип. 3 (43). С. 121–126.
3. Кулінська А. В. Бюджетна безпека як умова досягнення національних соціально-економічних інтересів. Інвестиції: практика та досвід. 2016. №4. С. 29–34.
4. Онищенко С. В. Класифікація загроз бюджетній безпеці держави в умовах фінансової глобалізації. Економіка і регіон. 2014. №2 (45). С. 108–113.
5. Корень Н. В. Бюджетна безпека України в координатах гібридних загроз фінансовій системі. Проблеми системного підходу в економіці. 2017. Вип. №4 (60). С.138–144
6. Новосолова О. С. Генеза державного боргу України та вітчизняні тенденції боргової політики. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка. 2014. Вип. 2 (43). С. 143–147.
7. Скрипник Д. В. Бюджетные правила, эффективность правительства и экономический рост. Журнал Новой экономической ассоциации. 2016. №2 (30). С. 12–32.
8. Чугунов І. Я., Пасічний М. Д., Крикун Т. І та ін. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія; за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 352 с.
9. Чугунов І. Я., Собчук С. І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2018. №3. С. 103–116.

References

1. Nakaz Minekonomrozyvtyku Ukrainy vid 29.10.2013 №1277 «Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy» [The Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 №1277 «On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine»]. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii> [in Ukr.].
2. Postolenko, Yu. P. (2011) *Biudzhetna bezpeka yak kliuchova skladova finansovoi ta ekonomichnoi bezpeky* [Budget security as a key component of financial and economic security] *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen - Bulletin of socio-economic research*, 3 (43). 121-126. [in Ukr.].
3. Kulinska, A. V. (2016) *Biudzhetna bezpeka yak umova dosiahnennia natsionalnykh sotsialno-ekonomichnykh interesiv* [Budgetary security as a condition for the achievement of national socio-economic interests.] *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 4. 29-34. [in Ukr.].
4. Onyshchenko, S. V. (2014) *Klasyfikatsiia zahroz biudzhethni bezpetsi derzhavy v umovakh finansovoi hlobalizatsii* [Classification of threats to budget security of the state in the conditions of financial globalization]. *Ekonomika i rehion - Economy and region*, 2 (45). 108-113. [in Ukr.].
5. Koren, N. V. (2017) *Biudzhetna bezpeka Ukrainy v koordynatakh hibrydnykh zahroz finansovii systemi* [Budget security of Ukraine in coordinates of hybrid threats to the financial system] *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi - Problems of systemic approach in the economy*, №4 (60). 138-144 [in Ukr.].
6. Novosolova, O. S. (2014) *Heneza derzhavnogo borhu Ukrainy ta vitchyzniani tendentsii borhovoii polityky* [The Genesis of Ukraine's State Debt and National Debt Policy Trends] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu : Serii: Ekonomika - Scientific herald of Uzhgorod University: Series: Economics*, 2 (43). 143–147. [in Ukr.].
7. Skripnyk, D. V. (2016) *Biudzhethnie pravyla, efektyvnost pravytelstva y ekonomycheskyi rost* [Budget Rules, Government Efficiency, and Economic Growth] *Zhurnal Novoi ekonomicheskoi assotsyatsyy - Journal of the New Economic Association*, 2 (30). 12-32. [in Rus.].

8. Chuhunov, I. Ya., Pasichnyi, M. D., Krykun, T. I. & in. *Biudzhetno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky [Budget and tax policy in the system of regulation of the economy]*, Kyiv : Hlobus-Press, 352 s. [in Ukr.].

9. Chuhunov, I. Ya. & Sobchuk, S. I. (2018) *Formuvannia biudzhetnoi polityky ekonomichnoho rozvytku krainy [Formation of the budget policy of the country's economic development]* *Visnyk KNTEU – Herald of KNUTE*, 3. 103-116. [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Собчук Сергій Ігорович, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів Київський національний торговельно-економічний університет
e-mail: sisobchuk@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-3043-3558
Researcher ID: I-1846-2018

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Собчук Сергей Игоревич, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов Киевский национальный торгово-экономический университета
e-mail: sisobchuk@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Sobchuk Serhii, PhD in Economics, Senior Lecturer
Kyiv National Trade and Economics University,
e-mail: sisobchuk@gmail.com

УДК 339.13

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-221-228>

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗРОБЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Юрченко Ю. О.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні і практичні аспекти стратегічного управління фінансовою діяльністю будівельних підприємств. **Метою роботи** є визначення теоретико-методологічних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо розроблення фінансової стратегії будівельних підприємств із визначенням послідовності етапів та їх сутності з методологічної точки зору.

Метод або методологія проведення роботи. Теоретико-методологічну основу дослідження становили загальнонаукові (діалектичний, структурно-функціональний, узагальнення, формалізація, аналіз, синтез) і спеціальні методи пізнання досліджуваних економічних явищ і процесів.

Результати роботи. У статті представлена сутнісна характеристика фінансової стратегії будівельних підприємств, її особливості, структуроутворюючі елементи та протікання стадій її розроблення та реалізації. У роботі детально описано та запропоновано напрямки, за якими необхідно розробляти фінансову стратегію будівельних підприємств.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані у теорії й практиці стратегічного управління будівельних підприємств у процесі розроблення та реалізації ними фінансової стратегії.

Висновки. Процес розроблення фінансової стратегії підприємства характеризується високим рівнем складності, що обумовлено необхідністю та доцільністю здійснення поліаспектного аналізу, і охоплює наступні стадії: аналіз стратегічного фінансового стану будівельного підприємства, включаючи аналіз поточного фінансового потенціалу будівельного підприємства та стратегічних умов фінансового середовища і клімату функціонування будівельного підприємства; визначення стратегічних фінансових цілей; розроблення фінансової стратегії за визначеними напрямками; реалізація та контроль реалізації фінансової стратегії та коригування (за доцільності).

Ключові слова: дивідендна політика, облікова політика, управління активами, управління грошовими потоками, фінансова стратегія.

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РАЗРАБОТКИ ФИНАНСОВОЙ СТРАТЕГИИ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Юрченко Ю. А.

Предметом исследования является теоретико-методологические и практические аспекты стратегического управления финансовой деятельностью строительных предприятий. **Целью работы** является определение теоретико-методологических положений и обоснование практических

рекомендацій по розробці фінансової стратегії будівельних підприємств з визначенням послідовності етапів та їх сутності з методологічної точки зору.

Метод или методология проведения работы. Теоретико-методологічну основу дослідження склали загальнонаукові (діалектичний, структурно-функціональний) та спеціальні методи пізнання досліджуваних економічних явищ та процесів.

Результаты работы. В статті представлена суттєва характеристика фінансової стратегії будівельних підприємств, її особливості, структурообразуючі елементи та протікання стадій її розробки та реалізації. В роботі описані та запропоновані напрями, по яким необхідно розробляти фінансову стратегію будівельних підприємств.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в теории и практике стратегического управления строительных предприятий в процессе разработки и реализации ими финансовой стратегии.

Выводы. Процесс разработки финансовой стратегии предприятия характеризуется высоким уровнем сложности, что обусловлено необходимостью и целесообразностью осуществления полиаспектного анализа, и охватывает следующие стадии: анализ стратегического финансового состояния строительного предприятия, включая анализ текущего финансового потенциала строительного предприятия и стратегических условий финансовой среды и климата функционирования строительного предприятия; определение стратегических финансовых целей; разработка финансовой стратегии по определенным направлениям; реализация и контроль реализации финансовой стратегии и её корректировка (при необходимости).

Ключевые слова: дивідендна політика, учетная политика, управление активами, управление денежными потоками, финансовая стратегия.

KEY STAGES OF FINANCIAL STRATEGY DEVELOPMENT FOR CONSTRUCTION ENTERPRISES

Yurchenko Yu. O.

The **subject** of the study covers theoretical, methodological and practical aspects of strategic management of financial activity of construction enterprises. The **purpose** of the work is to determine the theoretical and methodological provisions and to substantiate the practical recommendations for the development of financial strategy of construction enterprises including definition of the sequence of stages and their essence from a methodological point of view.

Method or methodology of work. The theoretical and methodological basis of the research includes general scientific (dialectic, structural and functional methods) and special methods of cognition of the studied economic phenomena and processes.

Result of work. The article presents the essential characteristics of the financial strategy of construction enterprises, its features, structural elements and the course of its development and implementation stages. The paper describes and proposed areas in which it is necessary to develop a financial strategy for construction enterprises.

Areas of results application. The results of the study can be used in the theory and practice of strategic management of construction enterprises in the process of developing and implementing their financial strategy.

Conclusions. The financial strategy development is a long and complicated process covering the following stages: analysis of the strategic financial position of the construction enterprise, including financial analysis of external and internal environment; definition of the strategic financial goals; financial strategy development in the following areas value-based management, accounting, asset management, cash flow management, credit policy, investment policy, financial risk management, dividend policy; financial strategy implementation and monitoring.

Key words: accounting policy, asset management, cash flow management, dividend policy, financial strategy.

JEL Classification: G17, G32, G35

Актуальність дослідження. У сучасних динамічних загальноекономічних умовах постає гостра необхідність у запровадженні довгострокових програм управління фінансовими процесами або фінансових стратегій, які забезпечують досягнення корпоративних цілей шляхом ефективного розпорядження і комплексного проактивного управління фінансовими ресурсами будівельного підприємства. Особливо актуальним використання обґрунтованої фінансової стратегії є для будівельних підприємств, діяльність яких характеризується складністю, невизначеністю, особливістю характеристик продукції та високим рівнем ризику.

Ступінь дослідження проблеми. Наукова база розроблення теоретичних, методичних і практичних аспектів формування фінансової стратегії представлена в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених Д. Аакера, І. Ансоффа, Дж. Барні, К. Боумена, В. Верби, Т. Головка, Р. Гранта, Б. Карлоффа, Г. Кіндрацької, Ж.-Ж. Ламбена, Г. Мінцберга, А. Наливайка, К. Омае, А. Поддєрьогіна, М. Портера, Дж. Стоунхауса, А. Дж. Стріклєнда, Д. Тіса, А. А.Томпсона, Д. Хассі, А. Чандлера, Д. Шендель, З. Шершньової, К. Ендрюса та ін.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні і практичні аспекти стратегічного управління фінансовою діяльністю будівельних підприємств.

Метою роботи є визначення теоретико-методологічних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо розроблення фінансової стратегії будівельних підприємств із визначенням послідовності етапів та їх сутності з методологічної точки зору.

Завдання дослідження полягає на основі проведення комплексного аналізу визначити теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації щодо етапів розроблення фінансової стратегії будівельних підприємств.

Методи. Теоретико-методологічну основу дослідження становили загальнонаукові (діалектичний, структурно-функціональний, узагальнення, формалізація, аналіз, синтез) і спеціальні методи пізнання досліджуваних економічних явищ і процесів.

Постановка проблеми. Розроблення фінансових стратегій на будівельних підприємствах забезпечує базис для досягнення та оцінки результатів реалізації стратегії з точки зору максимізації вартості підприємства. Довгострокова фінансова стратегія дозволяє підвищити стратегічну фінансову стійкість підприємств в умовах мінливої ринкової кон'юнктури. Саме тому постає необхідність у розробленні комплексного обґрунтованого підходу до розроблення фінансової стратегії будівельних підприємств.

Результат дослідження. Фінансова стратегія будівельного підприємства є різновидом його функціональних стратегій та є комплексним довгостроковим планом організації будівельним підприємством системної діяльності по встановленню та визначенню найбільш оптимальних шляхів досягненню його фінансових цілей шляхом прийняття стратегічних рішень щодо ефективного формування, розподілу (перерозподілу), управління та використання фінансових ресурсів та потенціалу з метою максимізації вартості будівельного підприємства.

За своєю цільовою спрямованістю фінансова стратегія спрямована на максимізацію вартості будівельного підприємства шляхом ефективного розпорядження і комплексного проактивного управління його фінансовими ресурсами. З поведінкової точки зору фінансова стратегія охоплює весь спектр відносин, пов'язаних із визначенням, досягненням і вирішенням довгострокових цілей і завдань фінансової діяльності будівельного підприємства, що визначаються його загальнокорпоративною стратегією, фінансовою ідеологією, і орієнтованих на пошук ефективних та оптимальних шляхів їх досягнення [1, с. 124; 2, с. 97].

Відповідно до наданої вище характеристики фінансової стратегії можна виділити її наступні базові структурні елементи:

- стратегічні цілі фінансової діяльності будівельного підприємства, що представляють собою опис в формалізованому вигляді бажаних запланованих параметрів його стратегічного фінансового стану, включаючи способи формалізації фінансової стратегії у вигляді системи тактичних планів, програм, бюджетів;
- період дії фінансової стратегії;
- результати впливу фінансової стратегії, виражені у вигляді фінансово-економічних показників діяльності будівельного підприємства;
- організаційна структура системи управління фінансами будівельного підприємства, представлена фінансовою службою (департаментом) і процедурами та моделями вирішення фінансових завдань;
- інтелектуальний капітал фінансової служби, включаючи методи управління та стимулювання кадрового складу;
- методи та інструменти управління фінансовими ресурсами
- інформаційне забезпечення процесу управління фінансовою діяльністю організації; технічні засоби управління та джерела формування;
- фінансові відносини підприємства;
- ризики (обмеження) фінансової діяльності.

Процес розроблення фінансової стратегії для будівельного підприємства характеризується високим рівнем складності, що обумовлено необхідністю та доцільністю здійснення поліаспектного аналізу, визначення перспективних стратегічних напрямків будівельного підприємства на основі встановлених довгострокових цілей функціонування, здійснення діагностики внутрішнього та зовнішнього середовища та потенціалу будівельного підприємства, рівня його використання та перспектив розвитку, дослідження конкурентоспроможності, прогнозування його розвитку тощо [3, с. 107].

Механізм розробки та реалізації фінансової стратегії являє собою сукупність, послідовність та взаємодію визначених принципів, етапів, методів, дій та інструментів, що визначають процес прийняття оптимальних стратегічних фінансових рішень. Разом з тим слід зазначити, що оскільки фінансова стратегія є одним із функціональних різновидів загальнокорпоративної стратегії, то в процесі її розробки та реалізації застосовуються прослідковуються загальні підходи та закономірності, що притаманні стратегічному управлінню як сфери економічної практики та знань.

Першим етапом виступає аналіз стратегічного фінансового стану будівельного підприємства, що створює фундаментальну базу для прийняття стратегічних фінансових рішень та розроблення фінансової стратегії. Він охоплює дві складові: аналіз зовнішнього середовища, який формує стратегічний простір та клімат для формування та реалізації фінансової стратегії будівельного підприємства, та аналіз внутрішнього середовища, який визначає внутрішні змінні будівельного підприємства у його фінансовій стратегії, що у сукупності визначає якість та ефективність прийнятих у подальшому стратегічних фінансових рішень.

Оскільки основна мета аналізу полягає у створенні комплексної аналітичної інформаційної бази для подальшого розроблення фінансової стратегії, то аналітико-діагностична діяльність у даному випадку сфокусована на дослідженні показників з точки зору фінансових відносин та ресурсів.

Аналіз зовнішнього середовища передбачає аналіз кон'юнктури фінансового ринку та її структуроутворюючих чинників, включаючи прогнозування її розвитку у розрізі певних сегментів даного ринку,

проведення комплексного дослідження економічних та нормативно-правових передумов фінансової діяльності будівельного підприємства та прогнозування можливих їх змін у наступному періоді у розрізі окремих сегментів ринку.

Аналіз внутрішнього середовища передбачає дослідження фінансового потенціалу та наявних ресурсів будівельного підприємства, основних напрямків діяльності будівельного підприємства з фінансової точки зору, що визначені у загальнокорпоративній стратегії з метою забезпечення того, що розроблена фінансова стратегія відповідає загальному напрямку руху будівельного підприємства та сприяє реалізації загальнокорпоративної стратегії. За функціональним призначенням аналіз внутрішнього середовища є детальним аналізом показників фінансової ефективності будівельного підприємства, що спи У результаті його проведення робиться висновок щодо того, чи володіє будівельне підприємство достатнім потенціалом для використання майбутніх можливостей, що були ідентифіковані в процесі аналізу зовнішнього середовища, а також виявити внутрішні «вузькі місця», які послаблюють будівельне підприємство з фінансової точки зору.

З методологічної точки зору на даному аналітичному етапі будівельному підприємству доцільно здійснювати аналіз фінансового стану за наступними напрямками:

- аналіз абсолютних показників фінансової звітності, у процесі якого оцінюються загальні показники фінансового стану будівельного підприємства, зокрема, досліджується склад основних фондів, обсяг виручки від реалізації будівельної продукції (будівництва), величина прибутку, розмір позикових коштів та джерела їх фінансування, зв'язки з підрядниками, постачальниками та інвесторами, при цьому порівнюється фактичні показники звітності із плановими показниками з метою визначення їх невідповідності;

- горизонтальний аналіз включає порівняння показників фінансової звітності в динаміці з показниками попередніх періодів, визначення абсолютних та відносних показників змін за статтями та елементами фінансової звітності (особливу увагу необхідно звернути на випадки, коли динаміка зміни одного показника за своєю фінансово-економічною природою не відповідає динаміці зміни іншого показника) та визначення тренду, тобто переважної тенденції динаміки показників фінансової звітності у майбутньому, з метою визначення та опису тенденцій і закономірностей динаміки та вектору зміни зазначених показників;

- коефіцієнтний аналіз, який передбачає розрахунок показників на основі даних, що розкриваються у фінансовій звітності будівельних підприємств.

При цьому, у процесі розрахунку фінансових показників їх можна розподілити на дві групи показників, що характеризуються якісними відмінностями.

До першої групи належать показники, для яких визначені нормативні значення (наприклад, показники ліквідності і фінансової стійкості), відхилення від яких (як зниження значень показників нижче нормативних, так і їх перевищення) трактується як погіршення характеристик фінансового стану будівельного підприємства.

До другої групи належать ненормовані показники фінансового стану, значення яких не можуть бути використані для оцінки ефективності функціонування будівельного підприємства та його фінансового стану без порівняння зі значеннями цих показників для будівельних підприємств, що виконують аналогічні обсяги будівництва (будівельної продукції) і мають виробничі потужності, які можна порівняти з потужностями будівельного підприємства, або аналізу тенденцій зміни цих показників (наприклад, показники рентабельності, структури майна, джерел формування і стану основних та оборотних коштів). У процесі роботи із показниками за даною групою доцільно проаналізувати тенденції їх динаміки: «покращення», стабільність або погіршення. Для певних показників можуть бути визначені «коридори» оптимальних значень залежно від особливостей функціонування будівельного підприємства.

Для належної підтримки аналітичної функції необхідно:

- розробити та затвердити вхідні і вихідні форм документів з показниками, що розраховуються на основі даних, що розкриваються у фінансовій звітності;

- заповнювати зазначені форми з тією періодичністю, яка найбільш доцільна для підтримки роботи фінансової служби;

- за наявності невідповідностей періодичне (щомісяця, щокварталу, щороку) складання пояснювальних записок до вихідних форм з розрахунковими показниками, включаючи детальний аналіз відхилень (від планових, показників попереднього періоду, середньогалузевих показників, показників найбільших конкурентів і т.д.) та надання рекомендацій щодо усунення недоліків, за можливості.

У результаті проведення зазначених вище аналітичних дій буде сформована комплексна аналітико-діагностична база даних, що:

- оцінює якість функціонування будівельного підприємства з фінансової точки зору;
- характеризує фінансовий стан та потенціал будівельного підприємства;
- забезпечує можливість прийняття обґрунтованих стратегічних рішень;
- надає інформацію для прогнозних розрахунків показників фінансового стану будівельного підприємства;
- аналізує поточні стратегічні умови фінансового середовища функціонування будівельного підприємства;

- виявляє тенденції, закономірності і вектор фінансового розвитку будівельного підприємства;
- визначення чинників позитивного впливу на фінансовий стан будівельного підприємства з метою їх ефективного використання, та негативного впливу - з метою їх нейтралізації;
- виявлення та використання резервів підвищення фінансового потенціалу будівельного підприємства.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

На основі інтеграції результатів проведення аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища дозволить здійснити комплексну аналітичну оцінку стратегічного фінансового стану будівельного підприємства у просторі двох координат: горизонтальної, що відображає поточний фінансовий потенціал будівельного підприємства, та вертикальної, що відображає стратегічних умов фінансового середовища і клімату функціонування будівельного підприємства.

На основі отриманих результатів аналізу стратегічного фінансового стану будівельного підприємства визначаються (уточнюються або змінюються за наявності) стратегічні цілі фінансової діяльності будівельного підприємства. Провідну ціль фінансової стратегії – максимізація ринкової вартості будівельного підприємства – необхідно конкретизувати з урахуванням завдань та особливостей запланованого розвитку будівельного підприємства. У якості стратегічних цілей фінансової діяльності будівельного підприємства можуть виступати:

- формування вчасно необхідного рівня та достатнього обсягу фінансових ресурсів для досягнення загальнокорпоративної стратегії та забезпечення ефективного їх використання для всіх видів і сфер діяльності та будівельних проєктів;

- забезпечення ефективного рівня рентабельності та прибутковості;
- створення оптимальної структури та джерел формування капіталу;
- оптимізація грошових потоків будівельного підприємства.

На наступному етапі здійснюється безпосередньо розроблення фінансової стратегії будівельного підприємства та її деталізації у формі показників, програм та заходів їх досягнення за певними визначеними напрямками. У межах цього етапу визначається потреба у фінансових ресурсах за функціональними видами його діяльності, позиковому та власному капіталі з урахуванням його вартості та умов залучення, формування бюджету реалізації фінансової стратегії на основі масштабу операційної та інвестиційної діяльності будівельного підприємства.

Перед деталізацією фінансової стратегії у конкретних показниках і заходах визначається строк дії фінансової стратегії будівельного підприємства, який повинен бути не менше трьох років та також узгоджується зі строком, на який розроблена загальнокорпоративна стратегія, ступенем досяжності стратегічних фінансових цілей та обсягу виділених для її реалізації ресурсів.

При розробленні параметрів фінансової стратегії за визначеними напрямками слід враховувати стадію життєвого циклу будівельного підприємства; її узгодженість з загальнокорпоративною стратегією будівельного підприємства, прогнозованими змінами зовнішнього стратегічного фінансового середовища, внутрішнього потенціалу підприємства; внутрішню збалансованість параметрів фінансової стратегії; економічну і позаекономічну ефективність реалізації фінансової стратегії; досяжність та реалістичність фінансової стратегії.

Разом з тим при детальному розробленні фінансової стратегії необхідно враховувати стадію життєвого циклу будівельного підприємства, яка визначає вектор та характер показників та заходів у межах фінансової стратегії, а саме: прискореного зростання, обмеженого зростання та скорочення.

Для будівельних підприємств пропонується розроблення стратегії за наступними напрямками:

- управління вартістю;
- облікова політика;
- управління активами;
- управління капіталом;
- управління грошовими потоками;
- управління інвестиціями;
- управління фінансовими ризиками;
- дивідендна політика.

Розглянемо нижче більш детально кожний із зазначених напрямків.

Управління вартістю будівельного підприємства передбачає запровадження заходів у межах фінансової стратегії, спрямованих на максимізацію ринкової вартості будівельного підприємства шляхом забезпечення стійкого зростання прибутку у обсязі, що є достатнім для реінвестування з метою підтримки визначених обсягів будівельного виробництва або їх нарощування та виплати дивідендів та шляхом прогнозування і мінімізації всіх можливих видів ризиків.

Для забезпечення ефективного управління вартістю будівельного підприємства необхідно провести оцінку вартості підприємства, виявити фактори або структурні одиниці, що впливають на підвищення (зниження) вартості підприємства з урахуванням ризиків, що притаманні його діяльності, на основі яких досліджуються можливості та темпи зростання вартості будівельного підприємства за рахунок визначених резервів підвищення ефективності діяльності будівельного підприємства.

Облікова політика є одним із основоположних та важливих елементів, за яким розробляється фінансова стратегія, оскільки від прийнятих у цій сфері стратегічних рішень безпосередньо залежить структура фінансової звітності, кількість і суми перерахованих податків, порядок визначення ступеня завершеності робіт за будівельним контрактом, методи амортизації активів підприємства та значення сукупності визначальних фінансово-економічних показників.

Відповідно до останнього визначення облікової політики за Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги

до фінансової звітності» **облікова політика** – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством **для ведення бухгалтерського обліку**, складання та подання фінансової звітності [4, 5].

Іншими словами облікова політика є провідним документом стратегічного характеру, що визначає та регламентує методологію обліку, що використовується у відображенні господарських операцій (первинного спостереження, вартісного виміру, поточного групування і підсумкового узагальнення фактів здійснення господарської діяльності). Традиційно облікова політика документується у спеціальному наказі підприємства та повинна послідовно застосовуватися з року в рік.

При визначенні облікової політики у організації існує вибір, який стосується головним чином методів списання сировини і матеріалів у виробництво, методів оцінки незавершеного виробництва, можливості застосування варіантів амортизації, варіантів формування ремонтних і страхових фондів тощо.

Цей напрямок є особливо важливим для будівельних підприємств, що підпадають під категорію підприємств, що становлять суспільний інтерес, визначення яких наведено у нових змінах, внесених 05.10.2017, до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» у відповідності з вимогами Директиви 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність і пов'язані звіти окремих видів компаній. Відповідно до статті 121 підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначений Кабінетом Міністрів України, складають і подають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність органам державної влади та іншим користувачам на їх вимогу на основі таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами в єдиному електронному форматі, визначеному Міністерством фінансів України [4].

На виконання останніх вимог Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» Міністерство фінансів України щорічно затверджує переклад таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності, яка щорічно публікується Фондом міжнародних стандартів фінансової звітності (м. Лондон, Велика Британія). На основі зазначеного перекладу Міністерством фінансів України, Національним банком України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, була затверджена та опублікована на їх веб-сайтах таксономія звітності UA XBRL МСФЗ, що буде використовуватися для складання фінансової звітності та подання до центру збору фінансової звітності, який зараз будується та операційне управління яким буде здійснюватися Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, для забезпечення доступу користувачів до поданої підприємствами фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності [4-6].

При розробленні облікової політики будівельного підприємства рекомендується вибирати такі методи розрахунку витрат, які забезпечують найбільш наочне представлення структури витрат будівництва, рівня постійних і змінних витрат і які є основою для управління витратами на підприємстві.

Управління активами спрямоване на оптимізацію обсягу, складу, співвідношення та величини активів з точки зору ефективності їх використання, забезпечення обґрунтованої ліквідності окремих видів оборотних активів та прискорення циклу їх обороту, вибір ефективних форм та джерел їх фінансування.

Управління капіталом спрямоване на забезпечення потреби у капіталі з метою фінансування формування та підтримки необхідного рівня активів та здійснення видів діяльності, оптимізація структури власного та позикового капіталу будівельного підприємства з метою підвищення ефективності його використання та рентабельності.

Управління грошовими потоками передбачає оптимізацію руху грошових потоків у розрізі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності будівельного підприємства, їх синхронізацію за величиною та часом у окремих майбутніх періодах з урахуванням фактора часу, ефективне використання залишків тимчасово вільних грошових активів з метою забезпечення безперервного фінансового забезпечення реалізації будівельного проекту.

Управління інвестиціями передбачає формування найважливіших напрямків інвестиційної діяльності будівельного підприємства, вибір найбільш ефективних форм фінансування інвестицій, оцінка та підвищення інвестиційної привабливості реальних проектів будівництва та фінансових інструментів для формування програми реального інвестування та портфеля фінансових інвестицій;

Управління фінансовими ризиками передбачає створення системи заходів, спрямованих на ідентифікацію, прогнозування виникнення можливих окремих видів фінансових ризиків, їх мінімізацію та профілактику виникнення.

Дивідендна політика регулює процедуру визначення частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, методологію їх розрахунку та передумови виплати. Мета дивідендної політики полягає у виявленні оптимального балансу між захистом інтересів власників, створенням передумов для зростання курсової ціни акцій та часткою прибутку, що реінвестується у розвиток виробництва.

Кожний із наведених напрямків, за яким розробляється фінансова стратегія може бути деталізована в короткострокових (річних) програмах і бюджетах, які у синергетичній сприяють впровадженню фінансової стратегії.

Реалізація фінансової стратегії є логічним підсумковим результатом попередніх етапів її розроблення, що втілює раніше прийняті стратегічні рішення та забезпечує організацію, регулювання та координацію процесу виконання стратегії. На цьому етапі здійснюється:

- розроблення організаційно-економічних заходів, що за своєю сутністю є детальними планами та програмами реалізації фінансової стратегії, включаючи належне ресурсне забезпечення та формування оптимального бюджету реалізації фінансової стратегії;

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

- управління змінами з метою сприяння сприйняття та підтримки змін персоналом та забезпечення переходу від поточного стану до запланованого;

- адаптація будівельного підприємства до реалізації фінансової стратегії, що за своєю сутністю є формування забезпечуючих функцій процесу реалізації стратегії, включаючи: створення оптимальної організаційної структури підприємства; розвиток ефективної моделі фінансової структури, включаючи виділення відповідних центрів фінансової відповідальності (центрів доходів, витрат, прибутку та інвестицій); визначення і розподіл прав, обов'язків та ступеню відповідальності вищого керівництва за результати фінансової діяльності, що сприяють реалізації фінансової стратегії; розроблення належної системи мотивації, включаючи найм/безперервне навчання персоналу в сфері фінансового менеджменту, заохочення працівників за їх внесок у підвищення ефективності фінансової діяльності).

Наступним етапом стратегічного фінансового менеджменту є контроль реалізації фінансової стратегії та процесу запровадження основних стратегічних цільових параметрів фінансової діяльності будівельного підприємства. Функція фінансового контролю реалізується на основі здійснення моніторингу, який пронизує весь процес реалізації фінансової стратегії та є безперервним циклічним систематичним процесом спостереження на основі безперервного збирання, обробки і аналізу інформації про стан запровадження фінансової стратегії, регулярного відстеження, фіксування, ідентифікації і аналізу змін з метою прогнозування можливих відхилень і запобігання порушень і диспропорцій.

У процесі здійснення контролю необхідно здійснювати наступні заходи:

- ідентифікація ключових умов та сфер функціонування будівельного підприємства, які необхідно систематично оцінювати і контролювати;

- визначення «точок контролю» - показників формування проміжних та кінцевих результатів, ресурсних або інформаційних потоків тощо, які визначені у показниках фінансової стратегії;

- збирання інформації про досягнуті показники та результати;

- порівняння поточних (фактичних) та планових (нормативних) показників з метою здійснення оцінки стану процесу реалізації фінансової стратегії, виявлення його «вузких» місць, визначення «стратегічного розриву» - різниці між досягнутим та бажаним фінансовим станом будівельного підприємства;

- виявлення та обґрунтування причин відхилень фактичних показників від планових.

На цьому етапі також можливо здійснити моніторинг та оцінку ефективності фінансової стратегії будівельного підприємства на основі оцінювання міри досягнення цілей та оцінювання сукупності фінансово-економічних показників, які були досягнуті в процесі перетворення поточного стану у цільовий фінансовий стан будівельного підприємства, та витрачених ресурсів для їх досягнення.

На основі результатів отриманих результатів за наявності істотних відхилень та стратегічного розриву приймаються рішення щодо запровадження коригуючих заходів, модифікація стратегічних фінансових цілей, перегляд планів, перерозподіл ресурсів та завдань, методів та інструментів реалізації фінансової стратегії за можливості та доцільності.

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене можна зробити висновок, фінансова стратегія будівельного підприємства є різновидом його функціональних стратегій та є комплексним довгостроковим планом організації будівельним підприємством системної діяльності по встановленню та визначенню найбільш оптимальних шляхів досягненню його фінансових цілей шляхом прийняття стратегічних рішень щодо ефективного формування, розподілу (перерозподілу), управління та використання фінансових ресурсів та потенціалу з метою максимізації вартості будівельного підприємства. Процес розроблення фінансової стратегії підприємства характеризується високим рівнем складності, що обумовлено необхідністю та доцільністю здійснення поліаспектного аналізу, і охоплює наступні стадії: аналіз стратегічного фінансового стану будівельного підприємства, включаючи аналіз поточного фінансового потенціалу будівельного підприємства та стратегічних умов фінансового середовища і клімату функціонування будівельного підприємства; визначення стратегічних фінансових цілей; розроблення фінансової стратегії за наступними напрямками: управління вартістю, облікова політика, управління активами, управління капіталом, управління грошовими потоками, управління інвестиціями, кредитна політика, управління фінансовими ризиками, дивідендна політика; реалізація та контроль реалізації фінансової стратегії та коригування (за доцільності).

Список використаних джерел

1. Томпсон, А. А. & Стрикленд А. Дж. *Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии*. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ. 1998. 576 с.
2. Бланк, И. А. *Финансовый менеджмент*. Киев : Эльга, Ника-Центр, 2007. 656 с.
3. Минцберг Г. *Стратегическое сафари. Экскурсия по дебрям стратегического менеджмента*. Москва : «Альпина Паблишер», 2017. 368 с.
4. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
6. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом МФУ від 27.06.2013 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang=ru>

References

1. Tompson, A. A. (1998). *Stratehicheskyi menedzhment. [Strategic management]. Moscow : Banky y byrzhny, YUNITI [in Rus.]*.
2. Blank, I. A. (2007). *Finansovii menedzhment [Financial management]. Kyiv: Elha, Nika-Tsentr [in Rus.]*.
3. Mintzberg, H. (2017). *Stratehicheskoe safari. Ekskursiia po debriam stratehicheskoho menedzhmenta [Strategy safari: a guided tour through the wilds of strategic mangament]. Moscow: Alpina publisher [in Rus.]*.
4. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999, July 16). *Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy [On accounting and financial reporting in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukr.]*
5. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» [National accounting provision (standard) 1 «General requirements for the financial statements»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> [in Ukr.]*.
6. *Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpriemstva, zatverdzeni nakazom MFU vid 27.06.2013 r. № 635 [Methodical recommendations on accounting policies of the enterprise, approved by the order of the MFU]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang=ru>*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Юрченко Юлія Олександрівна, к.е.н., доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури
м. Київ, Повітрофлотський просп., 31
e-mail: yuliia.yurchenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9435-9716

ДАнные ПРО АВТОРА

Юрченко Юлия Александровна, к. эк. н., доцент,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
г. Киев, Воздухофлотский просп., 31
e-mail: yuliia.yurchenko@gmail.com;

INFORMATION ON AUTHOR

Yurchenko Yulia, Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Kyiv National University of Construction and Architecture
Kyiv, Povitroflotsky avenue, 31
e-mail: yuliia.yurchenko@gmail.com

ЗМІСТ

Аграрна економіка

АЛЛА ЛЕВІТСЬКА Розвиток потенціалу виноградарства і винного туризму в АТО Гагаузія	7
КОЦУПАТРИЙ М. М., НОВАК Н. П., САРАПІНА О. А. Удосконалення та підвищення ефективності аудиту податкової звітності в аграрних підприємствах	15
ЛАНЧЕНКО Є. О. Ефективність виробництва продукції закритого ґрунту: економічні й соціальні аспекти.....	22
МАКАРЕНКО П. М., ПІЛЯВСЬКИЙ В. І. Інноваційно-інвестиційне забезпечення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств.....	29
ШУЛЬГА О. А. Діалектика взаємозв'язку розвитку інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем та відносин власності в аграрному секторі	35

Економіка знань, інноваційна економіка

ДОРІНА О. Б., КАДОВБА О. О. Інноваційний потенціал регіону та ефективність його використання	47
РОМАНИШИН В. О., УМАНЦІВ Г. В. Трансформація вартості підприємства в умовах становлення економіки знань	57
МІХАЕЛЬ ШЕФЕР, ОКСАНА ГЕТЬМАН Ефективні інструменти імплементації цифрового маркетингу	67
ТЕТЕРИНЕЦЬ Т. А. Інвестиції в людський капітал як фактор формування інноваційної економіки	75
ФЕДУЛОВА Л. І. Інноваційний механізм модернізації публічного управління в Україні	83

Економіка та управління

САБРИНА КАЛІНКОВА Вимірювання конкурентоспроможності постсоціалістичних країн	90
САКАЛЬ О. В., ТРЕТЯК Н. А., ШТОГРИН Г. С. Інтегроване управління лісокористуванням	98
БІЛА С. О. Стратегічні пріоритети розвитку світового ринку праці	107
КУЖЕЛЄВ М. О., ПЛАХОТНЮК В. В. Напрями оптимізації інвестиційного клімату в Україні	119
MARIA MICZYŃSKA–KOWALSKA Соціально-економічний розвиток Люблінського воєводства.....	126

Економічна теорія

ДЕМІДЕНКО Л. С., ІВАНИШИНА О. С. Методичні та науково-практичні основи менеджменту оздоровлення населення через інструменти соціального страхування	137
ЛУЧЕНОК О. І. Використання неінституціонального підходу при державному регулюванні економіки	146
КАРПЕНКО О. М., БОРИСКЕВИЧ О. І. Фактори зростання тривалості життя населення	154
РІППА М. Б., ШИМКО Я. Р. Економічна природа недержавних пенсійних фондів.....	162

Фінанси, грошовий обіг та кредит

ВАРНАЛІЙ З. С., ТОМАШЕВСЬКИЙ Т. Т. Системні проблеми та шляхи забезпечення фінансової безпеки України в умовах гібридної війни.....	171
КАЛІВОШКО О. М. Аналіз діяльності фінансових компаній як елементів інфраструктури фінансово-кредитного ринку України	179
МАКОГОН В. Д. Податкові надходження у системі формування дохідної частини бюджету	188
НІКІТІШИН А. О. Вплив монетарної політики на сучасні механізми податкового регулювання	195
САМОШКІНА О. А., АДАМЕНКО І. П. Бюджетні видатки як інструмент демографічного розвитку.....	202
СОБЧУК С. І. Особливості формування бюджетної безпеки держави.....	212
ЮРЧЕНКО Ю. О. Основні етапи розроблення фінансової стратегії будівельних підприємств	221

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная экономика

АЛЛА ЛЕВИТСКАЯ Развитие потенциала виноградарства и винного туризма в АТО Гагаузия	7
КОЦУПАТРЫЙ М. Н., НОВАК Н. П., САРАПИНА О. А. Совершенствование и повышение эффективности аудита налоговой отчетности в аграрных предприятиях	15
ЛАНЧЕНКО Е. А. Эффективность производства продукции защищенного грунта: экономические и социальные аспекты	22
МАКАРЕНКО П. Н., ПИЛЯВСКИЙ В. И. Инновационно-инвестиционное обеспечение потенциала устойчивого развития аграрных предприятий	29
ШУЛЬГА О. А. Диалектика взаимосвязи развития институциональных общественных форм функционирования экономических систем и отношений собственности в аграрном секторе	35

Экономика знаний, инновационная экономика

ДОРИНА Е. Б., КАДОВБА Е. А. Инновационный потенциал региона и эффективность его использования ...	47
РОМАНЫШИН В. О., УМАНЦИВ Г. В. Трансформация стоимости предприятия в условиях становления экономики знаний	57
МИХАЭЛЬ ШЕФЕР, ОКСАНА ГЕТЬМАН Эффективные инструменты имплементации цифрового маркетинга	67
ТЕТЕРИНЕЦ Т. А. Инвестиции в человеческий капитал как фактор формирования инновационной экономики	75
ФЕДУЛОВА Л. И. Инновационный механизм модернизации публичного управления в Украине	83

Экономика и управление

САБРИНА КАЛИНКОВА Измерение конкурентоспособности постсоциалистических стран	90
САКАЛЬ О. В., ТРЕТЯК Н. А., ШТОГРИН Г. С. Интегрированное управление лесопользованием	98
БЕЛАЯ С.А. Стратегические приоритеты развития мирового рынка труда	107
КУЖЕЛЕВ М. А., ПЛАХОТНЮК В. В. Пути оптимизации инвестиционного климата в Украине	119
MARIA MICZYŃSKA–KOWALSKA Социально-экономическое развитие Люблинского воеводства	126

Экономическая теория

ДЕМИДЕНКО Л. С., ИВАНИШИНА А. С. Методические и научно-практические основы менеджмента оздоровления населения с использованием инструментов социального страхования	137
ЛУЧЕНОК А. И. Использование неинституционального подхода при государственном регулировании экономики	146
КАРПЕНКО Е. М., БОРИСКЕВИЧ А. И. Факторы роста продолжительности жизни населения	154
РИППА М. Б., ШИМКО Я. Р. Экономическая природа негосударственных пенсионных фондов.....	162

Финансы, денежное обращение и кредит

ВАРНАЛИЙ З. С., ТОМАШЕВСКИЙ Т. Т. Системные проблемы и пути обеспечения финансовой безопасности Украины в условиях гибридной войны	171
КАЛИВОШКО А. Н. Анализ деятельности финансовых компаний как элементов инфраструктуры финансово-кредитного рынка Украины.....	179
МАКОГОН В. Д. Налоговые поступления в системе формирования доходной части бюджета.....	188
НИКИТИШИН А. А. Влияние монетарной политики на современные механизмы налогового регулирования	195
САМОШКИНА О. А., АДАМЕНКО И. П. Бюджетные расходы как инструмент демографического развития	202
СОБЧУК С. И. Особенности формирования бюджетной безопасности государства	212
ЮРЧЕНКО Ю. А. Основные этапы разработки финансовой стратегии строительных предприятий	221

CONTENTS

Agrarian economy

ALLA LEVITSKAIA Development of the potential of viticulture and wine tourism in ATU Gagauzia	7
KOTSUPATRYI M. M., NOVAK N. P., SARAPINA O. A. Improving and raising the effectiveness of audit of tax accounting at the agricultural enterprises	15
LANCHENKO Ye. O. Efficiency of production of the blocked ground products: economic and social aspects.....	22
MAKARENKO P. M., PILIAVSKY V. I. Innovative and investment support for the potential of agricultural enterprises sustainable development	29
SHULGA O. A. Dialectics of interaction of the development of institutional social forms of economic systems and property relationships functioning in the agricultural sector	35

knowledge Economy, Innovative Economy

DORINA E. B., KADOVBA E. A. Innovative potential of a region and the efficiency of its use	47
ROMANYSHYN V. O., UMANTSIV H. V. Transformation of the enterprise cost in conditions of knowledge economics formation	57
MICHAEL SCHAEFER, OKSANA HETMAN Effective tools of digital marketing implementation	67
TSETSIARYNETS T. A. Investments into the human capital as a factor of innovative economy formation.....	75
FEDULOVA L. I. Innovative mechanism of public administration modernization in Ukraine	83

Economy and Management

SABRINA KALINKOVA Measuring the competitiveness of post-socialist countries	90
SAKAL O. V., TRETIAK N. A., SHTOHRYN H. S. Integrated management of forest use	98
BILA S. O. Strategic priorities of world labor market development	107
KUZHELIEV M. O., PLAHOTNIUK V. V. Directions of optimization of investment climate in Ukraine	119
MARIA MICZYŃSKA–KOWALSKA Social and economic development of the Lublin voivodeship	126

Economic Theory

DEMIDENKO L. S., IVANYSHINA O. S. Methodological, scientific and practical bases of public health management through social insurance tools	137
LUCHENOK A. I. State regulation of the economy using neoinstitutional approach	146
KARPENKO E. M., BORISKEVICH A. I. Growth factors of the average life expectancy.....	154
RIPPA M. B., SHYMKO Ya. R. Economic nature of private pension funds	162

Finance, Monetary Circulation and Credit

VARNALII Z. S., TOMASHEVSKYI T. T. Systemic problems and ways of Ukraine financial security in the conditions of hybrid warfare	171
KALIVOSHO O. M. The analysis of financial companies activities as the elements of Ukraine financial and credit market infrastructure	179
MAKOGON V. D. Tax revenues in the system of budget revenues formation.....	188
NIKITISHIN A. O. Influence of monetary policy on the modern mechanisms of tax regulation	195
SAMOSHKINA O. A., ADAMENKO I. P. Budget expenditures as an instrument for demographic development....	202
SOBCHUK S. I. Features of formation of the state budget security.....	212
YURCHENKO Yu. O. Key stages of financial strategy development for construction enterprises	221

До авторів збірника Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;
- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;
- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.
- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розмішувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (результати роботи);
- галузь застосування результатів;
- висновки відповідно до статті.
- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 11 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
 - постановка проблеми;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій;
 - виділення недосліджених частин загальної проблеми;
 - постановка завдання, мети дослідження;
 - метод або методологію проведення дослідження;
 - викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
 - висновки відповідно до статті;
 - перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
 - порожній рядок (Arial, 12 пт.);
 - references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.

- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);

- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;

- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;

- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovnuk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

**К авторам сборника
Уважаемые авторы!**

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий
государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике
«Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - А4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
 - актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (результаты работы);
 - область применения результатов;
 - выводы согласно статье.
- ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 11 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- название статьи - большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);

Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
 - выводы согласно статье;
 - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>. Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;
- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;
- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;
- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;
- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международному библиографическому стандарту APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;
- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;
- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.
- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);
- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- the empty line (Arial, 12 pt);

The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing. Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Tel.: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320
Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com> E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 41

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>

Головний редактор Л.О. Мармуль

Переяслав-Хмельницький
2019

Підписано до друку 30 березня 2019 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 31,34.
Ум.др. арк. 27,90. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 41

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>

Главный редактор Л. А. Мармуль

Переяслав-Хмельницкий
2019

Подписан к печати 30 марта 2019. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 31,34.
Ус.п.л. 27,90. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 41

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav-Khmelnytskiy
2019

Signed for print on March 30, 2019. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 31,34.
Issued sheets 27,90.100 copies.